

१२००
म. ग्रं. सं. ठाणे

विषय _____

वा. क्र.

म. ग्रं. सं. ठाणे

विषय

चरित्र

संग्रहालय क्रमांक

१२००
२२०

लेखक _____

पुस्तकाचे नांव

महापुरुष शंकराचार्य

२२०

सन

१२००

१२००

चरित्र

१००७

मराठी ग्रंथ संग्रहालय, ठाणे.

सूचना : - खाली दिलेल्या तारखेपर्यंत पुस्तक परत करावे,
तसे न केल्यास घटना नियम क्र. ५ (८) नुसार
प्रतिदिनी ५ पैसे जादा वर्गणी भरावी लागेल

18 APR 1977

२५१ १९००

TROTEJUCK PRESS

BOMBAY

श्री. महापुरुष ब्रह्मेन्द्रस्वामी

प्रस्तावना.

श्रीमत् परमहंस ब्रह्मद्रस्वामी हे थोर सत्पुरुष महाराष्ट्रांत अवतीर्ण होऊन त्यांनीं मराठी राज्याच्या अम्युदयास उत्कृष्ट रीतीनें साहाय्य केलें; परंतु आजपर्यंत त्यांचें स्वतंत्र चरित्र किंवा पत्रव्यवहार ह्यांची चांगलीशी प्रसिद्धि झाली नाहीं. मराठ्यांचे इतिहासकार ग्रांटडफ साहेब ह्यांस, ब्रह्मद्रस्वामींचा व पेशव्यांचा अस्सल पत्रव्यवहार उपलब्ध झाला होता, ही गोष्ट त्यांच्या ग्रंथांतील कित्येक टीपांवरून सिद्ध होते. ग्रांटडफ साहेबांनीं ह्या पत्रव्यवहारासंबंधानें एके ठिकाणीं असे स्तुतिपर उद्गार काढिले आहेत कीं:-“ बाजीरावांचीं व चिमणाजी आपांचीं पुष्कळ मनोरंजक पत्रें धावडशीकर स्वामी ह्यांच्या शिष्यवर्गाच्या वंशजांकडून मला कांहीं वेळ मिळालीं होतीं. हे स्वामी महाराष्ट्रामध्यें फार पूज्य सत्पुरुष होते. बाजीराव व चिमणाजी आपा ह्यांचे ते ‘महापुरुष’ ह्मणजे गुरुवर्य असून, त्यांचा त्यांवर पूर्ण विश्वास होता. बाजीराव पेशवे ह्यांनीं स्वामींस व चिमणाजी आपांस हीं पत्रें फार मोकळ्या मनानें लिहिलेलीं असून, त्यांत आपल्या आयुःक्रमांतील गोष्टी सविस्तर रीतीनें वर्णिल्या आहेत. त्यामुळें तीं अगदीं अमूल्य अशीं आहेत. ह्या पत्रांचें भाषांतर करून घेण्याची परवानगी मला मिळाली होती; परंतु त्यांच्या नकला करून घेण्याची परवानगी मला मिळाली नाहीं ! हीं अस्सल पत्रें सातान्याजवळील धावडशीनामक खेडेगांवीं स्वामींच्या शिष्यवर्गाजवळ अद्यापि आहेत.”*

* “ Many interesting letters from BajeeRao and Chimnaji were lent to me by the descendants of the disciples of the Dawarsee Swamee. The Swamee was a much venerated person in the country, and was the Mahapooroosh of BajeeRao and his brother, and seems to have possessed their entire confidence. The Peishwa's letters to the Swamee, and to his brother, detail the actions of his life in a familiar manner, without disguise, and are quite invaluable. I was permitted to translate, but not to copy them. The originals continue in possession of the Swamee's disciples at Dawarsee, a village within a few miles of Satara.”

ग्रांटडफ साहेवांच्या ह्या उल्लेखावरून, स्वामींचा व पेशव्यांचा 'अत्यंत मूल्यवान्' पत्रव्यवहार त्यांस उपलब्ध झाला होता, ह्यांत शंका नाही. ग्रांटडफ साहेब सातारा येथे छत्रपति प्रतापसिंह ह्यांचे दरवारी ३० स० १८१८ पासून ३० स० १८२३ पर्यंत रेसिडेंटच्या हुद्यावर होते. त्या अवधीत त्यांनीं हीं पत्र पाहिलीं होतीं. त्यानंतर सुमारे अर्ध शतकपर्यंत मराठ्यांच्या इतिहासाचा अधवा ब्रह्मंद्रस्वामींच्या चरित्राचा मागमूसही नव्हता. पुढें इंग्रज सरकारच्या विद्यादानप्रसारामुळे इतिहासविषयाचें महत्त्व एतद्देशीयांस समजू लागून, त्याविषयींची अभिरुचि व आस्था त्यांचे ठिकाणीं उत्पन्न झाली; व लवकर मराठ्यांच्या इतिहासाचीं साधनें—म्हणजे जुने कागदपत्र व बखरी—प्रसिद्ध करण्याचा उपक्रम "विविधज्ञानविस्तार" व "काव्येतिहाससंग्रह" ह्या दोन मासिकपुस्तकांच्या द्वारे सुरू झाला. ह्या उपक्रमामुळे ब्रह्मंद्रस्वामींचीं दहावीस किरकोळ पत्रे व एक छोटीशी बखर मुद्रणयंत्रांतून प्रकाशित झाली; व ब्रह्मंद्रस्वामींचें नांव व त्यांच्या चरित्राची अल्पशी माहिती हीं ऐतिहासिक जगास महशूर झालीं. ह्या सुमारास म्हणजे ३० स० १८७९ सालीं, पुणे येथील दक्षिणाप्राइझ कमिटीच्या जाहिरातीवरून, रा० सा० नागेशराव विनायक बापट ह्यांनीं तयार केलेला "श्रीमंत थोरले बाजीरावसाहेब ह्यांचें चरित्र" नामक एक ऐतिहासिक ग्रंथ निर्माण झाला. ह्या ग्रंथामध्ये "महापुरुष" ह्या शिरोलेखाखालीं, ग्रंथकारांनीं, ग्रांटडफ साहेवांच्या इतिहासांतील तुटपुंज्या व अस्पष्ट माहितीच्या आधारे, ह्या स्वामींचें काल्पनिक परंतु हृदयंगम चित्र महाराष्ट्रवाचकांस सादर केलें. थोरल्या बाजीरावासारख्या सख्यात व पराक्रमी पुरुषाचे गुरु ह्या नात्यानें त्यांच्या चरित्रासंबंधानें सहज उत्पन्न होणारी जिज्ञासा, आणि साधुपुरुषांच्या रसाळ व प्रेमळ कथा श्रवण करण्याविषयींची स्वाभाविक आवड, ह्या दोन कारणांमुळे, रा० सा० बापट ह्यांचें "महापुरुषांचें" चटकदार वर्णन लोकांस फारच आवडलें; व त्या योगानें ह्या महापुरुषाचा महाराष्ट्रवाचकांस चांगलाच परिचय झाला. दक्षिणाप्राइझ कमिटीचे सेक्रेटरी रा० रा० रावजीशास्त्री गोडबोले ह्यांनीं, रा० सा० बापट ह्यांच्या ह्या "महापुरुषा"च्या वर्णनाविषयीं अभिप्राय देतांना, असें लिहिलें आहे कीं, "ह्या साधूच्या मठाचें आणि त्याच्या आसपासच्या स्थळाचें वर्णन या ग्रंथकर्त्यानें अतिशय मनोरंजक, मनांत ठसण्याजोगें आणि बोधपर असें केलें

आहे. ह्या प्रसंगाची त्याची भाषा आणि त्याचे विचार फारच शोभायमान दिसतात. या वर्णनांत असा कांहीं चमत्कार आहे कीं, हें वाचतांना अंतःकरणस महापूर येऊन तें ब्रह्मानंदांत पोहत आहे कीं काय असें वाटतें. ही हुबेहुब उभी-केलेली तसवीर अगदीं साधी, भव्य, छानदार आणि मोठे थाटमाटाची आहे. या विद्वान् कारागिराचे परिश्रम या स्थळीं उत्तम सफळ झाले आहेत. या वर्णनांत खोऱ्यानाट्या गप्पा, अतिशयोक्त्या किंवा मोठे रूपकालंकार वगैरे घातलेले नाहीत. गुरूनें शिष्यास केलेला बोध अपूर्व वैराग्यजनक, संकलित आणि मनांत बाणून जाण्यासारखा आहे. तो अद्भुतरसानें ओतप्रोत भरला आहे. तरी हा उपदेश अगदीं खरा आहे असें मानून तो स्वीकारण्यास मन अगदीं आशंकित नाही. ” (वाजीराव बळाळ पेशवे ह्यांचें चरित्र.)

ह्यावरून रा० सा० बापट ह्यांनीं लिहिलेलें “ महापुरुषाचें ” वर्णन अगदीं यथार्थ, साधार आणि सत्य आहे, व त्यांत “ खोऱ्यानाट्या गप्पा ” वगैरे कांहीं नाहीत, असा त्या वेळीं लोकसमज झाला होता, असें दिसून येतें. परंतु ऐतिहासिक सत्याच्या कसोटीस जर हें वर्णन आतां लाविलें, तर तें केवळ कल्पनादेवीच्या प्रसादाचें फळ आहे, असें निःपक्षपातबुद्धीनें पाहणारास तेव्हांच कळून येईल. रा० सा० बापट ह्यांना अस्सल कागदपत्र उपलब्ध न झाल्यामुळें, त्यांनीं दिलेलें ब्रह्मेश्र्वरीचें व त्यांच्या मठाचें वर्णन, वस्तुस्थितीहून अगदीं भिन्न असून, इतिहासदृष्ट्या त्यांत अनेक दोष झालेले आहेत. परंतु मराठ्यांच्या इतिहासाचीं साधनें उपलब्ध होण्यापूर्वीं हा ग्रंथ लिहिलेला आहे, एवढें लक्षांत ठेविलें म्हणजे ग्रंथकारास दूषण देण्याचें कारण राहत नाही. रा० सा० बापट ह्यांनीं ह्या भागाच्या शेवटीं, “ हे सारे कागदपत्र गोळा करून त्यांचें एक पुस्तक करून, छापवून, राखून ठेवण्याचें श्रेय कोणी एकादा स्वदेशभक्त घेईल, तर त्याचे लोकांवर बहुत बहुत उपकार होतील. ” अशी सूचना केली आहे. ह्यावरून अस्सल कागदपत्र त्यांना मुळींच उपलब्ध झाले नव्हते, हें उघड होतें.

ग्रांटडफ साहेबांच्या इतिहासांत ब्रह्मेश्र्वरीच्या व पेशव्यांच्या पत्रव्यवहारांतील आलेखे स्फुट उल्लेख, थोरले वाजीराव पेशवे ह्यांच्या चरित्रांतील “ महापुरुषा ” विषयीचे दोन भाग, आणि काव्येतिहाससंग्रहांतील पेशव्यांचीं स्वामींस

लिहिलेलीं दहावीस पत्रें, व ब्रह्मंदस्वामींची छोटीशी बखर, इतकीच माहिती स्वामीसंबंधानें आजपर्यंत उपलब्ध झाली होती. ह्या अल्प साहित्यानें स्वामींच्या सुरम व गोड चरित्राची अस्पष्ट कल्पना वाचकांच्या नेत्रांसमोर येऊन, तत्संबंधानें वरीच लालसा उत्पन्न झाली. परंतु ती परिपूर्ण होण्याचा योग वेरच दिवस आला नाही. मध्यंतरों रा० सा० वापट ह्यांनीं, बडोदें येथील “ बालांकुर ” मासिकपुस्तकामध्यें, स्वामींचें चरित्र त्यांच्या बखरीवरून प्रसिद्ध करण्याची प्रयत्न केला होता; परंतु तो अस्सल कागदपत्रांच्या अभावामुळें जावा तसा सिद्धीम गेला नाही. येणेंप्रमाणें ह्या थोर सत्पुरुषाचें सविस्तर खरें चरित्र व अस्सल पत्रव्यवहार इतके दिवसपर्यंत उपलब्ध झाला नाही. परंतु तो योग सुदैवानें लौकरच प्राप्त झाला, ही अत्यंत संतोषाची गोष्ट होय.

इ० स० १८९५ सालीं ऐतिहासिक कागदपत्रांचा शोध करीत असतांना, सातारचे छत्रपति प्रतापसिंह महाराज ह्यांच्या दसरांत, धावडशी येथील पत्रव्यवहारांच्या वारनिशीचें एक पुस्तक उपलब्ध झालें. ह्यांत ग्रांटडफ साहेबांनीं आपल्या इतिहासांत ज्यांचा उल्लेख केला होता अशीं बहुतेक सर्व पत्रें, अस्सल-वरहुकूम नकलांच्या रूपानें, दाखल केलीं होती. हे प्रतापसिंह महाराज फारसिक व विद्याव्यसनी असल्यामुळें ह्यांनीं मराठ्यांच्या ऐतिहासिक कागदपत्रांचा फार संग्रह केला होता. हे पेशवाई समाप्त झाल्यानंतर इ० स० १८१८ मध्यें सातारच्या गादीवर विराजमान झाले. ह्यांच्याच दरबारीं ग्रांटडफ साहेब इ० स० १८२३ पर्यंत रेसिडेंटाच्या हुद्यावर होते; व ह्यांनींच त्यांच्या इतिहासास उत्कृष्ट साहाय्य केलें होतें. ह्यांचा व तत्कालीन इंग्रज मुत्सद्दी एल्फिन्स्टन, मालकम, मनरो वगैरेंचा फार स्नेह होता. ह्यांच्या उत्तम गुणांची कीर्ति इंग्लंडमध्येंही जाऊन, त्यांना लंडन येथील रॉयल एशियाटिक सोसायटीचे ‘ऑनररी मॅबर’ हें सन्मानाचें पद प्राप्त झालें होतें. ह्यांनीं दिल्लीच्या बादशाहांचीं फारसीभाषेंतील पत्रें, ब्रह्मंदस्वामींचीं पत्रें, आणि इतर महत्त्वाचे ऐतिहासिक लेख ह्यांचा संग्रह केला होता. ह्यावरून ह्यांची इतिहासप्रियता व विद्याभिरुचि व्यक्त होते; व त्याबद्दल त्यांचें अभिनंदन केल्यावांचून राहवत नाही. त्यांच्या संग्रहांतील ब्रह्मंदस्वामींस लिहिलेलीं पेशव्यांचीं पत्रें वाचून, ग्रांटडफ साहेबांप्रमाणें आमचेंही मत, तीं “केवळ अमूल्य” आहेत, असेंच झालें; व तीं समग्र प्रसिद्ध

करून, हा हृदयंगम, प्रेमळ व भक्तिरसपूर्ण इतिहास महाराष्ट्रवाचकांस सादर करावा, अशी इच्छा उत्पन्न झाली.

हीं पत्रे उपलब्ध झाल्यानंतर, त्यांच्या अस्सल प्रती व स्वामींचा आणखीही पत्रव्यवहार कोठें उपलब्ध झाल्यास, हा मराठ्यांच्या इतिहासांतील अश्रुतपूर्व व मनोरंजक भाग समग्र रीतीनें व्यक्त होईल, म्हणून आणखीही शोध चालविला. तो सुदैवेकरून धावडशी संस्थानांतील दसरांत थोडेवहुत कागद उपलब्ध झाले; व त्याच दसराचा वराच भाग पिंपरी येथें सुसाध्य झाला. त्याचप्रमाणें निरनिराळ्या कारणांनीं भिन्न भिन्न स्थळीं पसरलेल्या स्वामींच्या पत्रव्यवहाराचा शोध लागून, कित्येक विद्वान् व रसिक मित्रांच्या कृपासाहाय्यानें तो सर्व हस्तगत झाला. येणेंप्रमाणें पांच सहा वर्षांच्या अवधीत धावडशी संस्थानासंबंधानें एकंदर हजार दीडहजार कागद आह्मांस मिळाले. त्यांवरून स्वामींच्या चरित्राचें स्वरूप व्यक्त होऊन, त्यांच्या अपूर्वत्वानें मनास थक् करून सोडिलें.

आजपर्यंत मराठ्यांच्या इतिहासासंबंधाचे जे कागदपत्र प्रसिद्ध झाले आहेत, त्यांवरून मराठ्यांच्या इतिहासाचा उत्तर भाग वराच सिद्ध झाला आहे; परंतु त्याच्या पूर्वभागाची अद्यापपर्यंत व्हावी तशी सिद्धता झालेली नाही. शिवाजी, संभाजी, राजाराम व शाहू ह्या चार छत्रपतींच्या वखरीवरून मराठ्यांच्या इतिहासाच्या पूर्वार्धाची ह्मणजे मराठी राज्याच्या संस्थापनेची व अभ्युदयाची सामान्य माहिती मिळते; परंतु तिची अस्सल कागदपत्रांच्या साहाय्यानें अद्यापि छुनू झालेली नाही. ह्याकरितां इ० स० १७५० ह्या सालापूर्वीच्या कागदपत्रांचा शोध जितका लागेल, तितकें फार इष्ट व आवश्यक आहे. कारण, इ० स० १७५० पासून पुढें-ह्मणजे शाहूच्या मृत्यूनंतर, पेशवाईची भरभराट झाली; व मराठ्यांच्या इतिहासास निराळें स्वरूप प्राप्त झालें. त्यापूर्वीचा इतिहास ह्मणजे छत्रपतींच्या कारकीर्दीचा इतिहास अत्यंत महत्त्वाचा असून, मराठी राज्याची संस्थापना व उत्कर्ष कसा झाला, हें त्यावरून उत्तम प्रकारें निदर्शनास येतें. ब्रह्मेश्वरीच्या पत्रव्यवहारानें इ० स० १७२८ पासून इ० स० १७४५ पर्यंतच्या अवधीतील मराठ्यांच्या खऱ्या इतिहासाचें वरेंच स्पष्टीकरण होऊन, त्या कालांत घडलेल्या राजकारणांची व इतर चळवळींची नीट संगति जुळण्यासारखी आहे. म्हणून हा पत्रव्यवहार इतिहासदृष्ट्या अत्यंत महत्त्वाचा आहे असें लढल्यावांचून

राहवत नाही. शिवाजीमहाराजांच्या वेळेस रामदासस्वामींनी जें कार्य केलें, तेंच कार्य शाहू व बाजीराव ह्यांच्या कारकीर्दींत ब्रह्मद्रस्वामींनी केलें, असें ह्मणण्यास कोणतीच हरकत नाही. परंतु इतिहासाच्या अभावामुळें ह्या लोकोत्तर राजकारणी सत्पुरुषाचें चरित्र व त्याच्या सत्कृतींची हकीकत अद्यापि लोकप्रसिद्ध झाली नाही, ही दुःखाची गोष्ट होय !

रामदासस्वामी व ब्रह्मद्रस्वामी ह्यांच्या चरित्रांचें अवलोकन केलें, तर मराठ्यांच्या इतिहासांत धर्माचें वर्चस्व राजावर विशेष असून, त्याच्याच जोरानें साम्राज्यसंस्थापना किंवा राष्ट्राभ्युदय अशा महनीय गोष्टी घडून येत असत असें दिसून येतें. हिंदुस्थानांत फार प्राचीनकालापासून 'ब्राह्मण' व 'क्षत्रिय' ह्या द्वयीची एकात्मकता असून पहिल्यानें धर्मोपदेश करावा, व दुसऱ्यानें धर्मरक्षण करविं, असा गुणकर्मविभागशः नियम चालत आल्यामुळें, ब्राह्मणाचें ह्मणजे धर्मोपदेशकाचें प्राधान्य क्षत्रियावर ह्मणजे राजावर विशेष असावें, हें साहाजिक आहे. त्यामुळेंच क्षत्रियाचें कुलगुरुत्व किंवा धर्मोपदेशकत्व ब्राह्मणाकडे जाऊन, त्याच्या मंत्रोपदेशानें चालण्याची प्रवृत्ति क्षत्रियानें स्वीकारली. त्यामुळें धर्माचा पगडा राजावर बसून, ज्याप्रमाणें शरीराच्या चलनवलनादि क्रिया वरोवर चालण्यास जीवनशक्तीची आवश्यकता असते, त्याप्रमाणें राज्यव्यवहार चालण्यास धर्माचीही आवश्यकता उत्पन्न झाली. अर्थात् धर्माच्या अनुषंगानें राज्य चालविण्याचा हिंदु राजांचा वाणा असल्यामुळें, त्यांच्या राज्यास 'धर्माचें राज्य' किंवा 'धर्मराज्य' असें अभिधान प्राप्त झालें. अर्थात् 'धर्म' व 'राज्य' ह्यांचा हिंदुस्थानांत 'जीव' आणि 'शरीर' असा अन्योन्य संबंध जुळल्यामुळें, 'ब्राह्मण' व 'क्षत्रिय' ह्यांची एकात्मकता असावी हें अगदीं साहाजिक आहे. त्यामुळें हिंदुस्थानांतील 'धर्म' व 'राज्य' ह्यांचें—ह्मणजे पर्यायेंकरून ब्राह्मण व क्षत्रिय ह्यांचें—तादात्म्य होऊन, त्यांच्यामध्ये अन्योन्य भक्ति व प्रेम दाखविणारी गुरुशिष्य संस्था निर्माण झाली. दशरथाचा वसिष्ठ, रामचंद्राचा विश्वामित्र, धर्मराजाचा धौम्य ह्या क्षत्रियांच्या कुलगुरूंची माहिती रामायण, महाभारत इत्यादि ग्रंथांत प्रसिद्ध आहे. ही कुलगुरूंची परंपरा हिंदुस्थानांतील प्रत्येक धर्मराज्यांत दृष्टीस पडते. विजयनगरच्या हिंदु साम्राज्याचे संस्थापक बुक्कराय व हक्कराय ह्यांचे गुरु, सुप्रसिद्ध विद्यारण्यस्वामी हे होते. दक्षिणेंतील प्रख्यात विष्णुवर्धन राजाचे गुरु विशिष्टा-

द्वैतवादी श्री रामानुजाचार्य हे होते. वुंदेलखंडांतील छत्रसाल राजाचे गुरु प्राणनाथ प्रभु नामक एक सत्पुरुष होते. अशी ही धर्मोपदेशक राजगुरुंची नाममालिका हिंदुस्थानामध्ये सर्वत्र दृष्टीस पडते. ही पूर्वीची परंपरा मराठी राज्यामध्येही कायम होती. शिवाजीमहाराजांचे सद्गुरु श्री समर्थ रामदास ह्यांनी राज्यसंस्थापनेस शिवाजीमहाराजांस साहाय्य केले. ह्या सत्पुरुषांचे चांगले चरित्र अद्यापि प्रसिद्ध झाले नाही, ही अत्यंत दुःखाची गोष्ट आहे. “शिवदिविजय” वखरीच्या कर्त्याने रामदासस्वामींविषयीं एके ठिकाणीं असे लिहिले आहे कीं, “स्वामी केवळ वैराग्यशील, ज्ञानसंपन्न, आचारशील, न्यायनिष्ठ, विचारशील, कर्मनिष्ठ, मननशील, सदाशुचिष्मंत, प्रत्ययशुद्ध, कुशाग्रमति, निजात्मबोध, भगवद्गुणानुवर्णनीं प्रीतिपुरस्सर परमउल्हास, हरिकीर्तनीं सदासर्वकाळ ध्यानस्थ, प्रपंचकार्यार्थीं उदास, रामभक्तीचा घोष, उदंड सत्चर्चा, अखंड ध्यानधारणा, प्रचंड सदाचारी, मार्तंडयंत्रतंत्रीं निरिच्छता, मोहाभिमानीं अलिप्तता, रामपूजनीं सावधता, कुश्रल कुनिंदा करणारांची धूर्तता, ग्रंथावलोकनीं बोधक्रम, चातुर्याधिषयीं निपुणता, सर्व प्रयोजन विचार जाणता, असे अद्वितीय पुरुष भगवंताची साक्षात् विभूति जगदोद्धारार्थ निर्माण झाले.” ह्या एका वाक्यावरूनच ह्या महात्म्याची योग्यता व्यक्त होते. अशा पुण्यपुरुषास शिवाजीमहाराजांनीं आपले गुरुस्थान द्यावे, आणि “श्री सद्गुरुवर्य, श्री सकलतीर्थरूप, श्री कैवल्यधाम” अशा भक्तिरसपूर्ण विशेषणांनीं संबोधित जावे, ह्यांत आश्चर्य तें काय ? रामदासस्वामींनंतर मराठी राज्यांत सर्ववंध व सर्वप्रिय असे महापुरुष श्रीमत् परमहंस ब्रह्मेश्वरस्वामी हेच होत. रामदासस्वामींच्या नंतर हे कांहीं दिवसांनीं प्रकट झाले, ह्मणून हे रामदासस्वामींचा अवतार होत, असे भाविक लोक मानितात. रामदासस्वामींच्या कृपासाहाय्यानें मराठी राज्याची संस्थापना झाली, आणि ब्रह्मेश्वरस्वामींच्या कृपासाहाय्यानें मराठी राज्याचा अभ्युदय झाला, असें क्षणण्यास हरकत नाही. त्यामुळे ह्या दोन्ही सत्पुरुषांचीं चरित्रें महत्त्वाचीं असून, त्यांत मराठ्यांच्या इतिहासाचें सर्व हृदय भरलें आहे. ह्मणून ह्या दोन चरित्रांस मराठ्यांच्या इतिहासांत आवय स्थान देणें आवश्यक आहे.

मराठी राज्यांत रामदासस्वामी व ब्रह्मेश्वरस्वामी ह्या दोन महापुरुषांप्रमाणें आणखीही कित्येक साधुपुरुष अवतीर्ण झाले होते; व त्यांचा कमजास्त प्रमाणानें

मराठी राज्याशी संबंध असून, त्याच्या उत्कर्षास त्यांचे अप्रत्यक्ष रीतीने बहुत साहाय्य झाले आहे. मराठी राज्यामध्ये जेवढे हणून थोर पुरुष निर्माण झाले, त्यांस उदयास आणण्यास, कोणीतरी सत्पुरुष कारणीभूत झालेला आहे. रामदासस्वामींखेरीज चिंचवडचे मोरया गोसावी, निगडीकर रंगनाथस्वामी, ब्रह्मनाळचे आनंदमूर्ति, वडगांवकर जयरामस्वामी, शिखर शिंगणापूरचे संतोषभारती गोसावी, केंजळचे केवळभारती गोसावी, पातोडचे देवभारती इत्यादि साधुसत्पुरुष प्रख्यात मराठे वीरांचे आणि मुत्सद्यांचे गुरु होते, व ही गुरुपरंपरा मराठी राज्य रसातळास जाईपर्यंत कायम होती. शेवटचे बाजीराव व बापू गोखले ह्यांचेही ठाकूरदास बाबा हणून महाराष्ट्रांतील एक प्रख्यात साधु व कीर्तनकार हे गुरु होते. परंतु कालमानाने ही गुरुपरंपरा मात्र कायम राहून तिच्यांतील अद्भुत शक्ति तेवढी विलयास गेली. सत्पुरुषांच्या आशीर्वादाचा महिमा महाराष्ट्रीयानांच्या मनावर इतका बिंबला की, ते वाटेल त्या साधूस भजू लागले. इतिहासप्रसिद्ध पराक्रमशाली योद्धे महादजी शिंदे ह्यांचा गुरु वीड येथील शाह मनसूर हणून एक अवलिया फकीर होता. त्याने त्यांस “जा, तुला दिल्लीपर्यंत राज्य दिले आहे” असा आशीर्वाद दिला होता. ह्या फकिरावर महादजींची इतकी भक्ति जडली होती की, त्यांनी त्याचा चेला हबीब शाह ह्यास सदैव आपल्या स्वामीमध्ये ठेविले होते, व त्यांचे ते प्रत्यक्ष दर्शन घेत असत. ह्या उदाहरणावरून हिंदुधर्माच्या अंगी सात्विकपणा फार असल्यामुळे हिंदुलोकांचीं मनं कशीं भाविक व भक्तिपूर्ण बनलीं होतीं हे निदर्शनास येते. तात्पर्य, ह्या गुरुपरंपरेचा इतिहास प्रसिद्ध झाला, तर महाराष्ट्रधर्माच्या स्वरूपाचे आविष्करण होऊन त्यांचे स्वरे तत्त्व व्यक्त होईल. ह्या सर्व साधुमंडळींची माहिती जेथे जेथे त्यांचे मठ किंवा देवस्थाने आहेत, तेथे तेथे शोध केला असतां सांपडण्यासारखी आहे.

प्रस्तुत ग्रंथांत ब्रह्मंद्रस्वामींचा महत्त्वाचा पत्रव्यवहार व त्यांचे संक्षिप्त चरित्र सादर केले आहे. परंतु तेवढ्याने स्वामींचे चरित्र अथवा पत्रव्यवहार परिपूर्ण झाला, असे मानितां यावयाचे नाही. स्वामींच्या चळवळी अनंत असून, त्यांच्या राजकारणांचा पसारा उत्तर हिंदुस्थानांतील धारानगरीपासून दक्षिणेतील गुत्तीपर्यंत होता. त्यामुळे त्यांचीं पत्रे महाराष्ट्रांतील बहुतेक जहागीरदार व सरदार

लोक ह्यांच्या दसरांत सांपडण्यासारखीं आहेत. सांप्रत जे कागद उपलब्ध झाले आहेत, ते स्वामींच्या चरित्राचें स्वरूप व त्या काळांतील इतिहासाची बरोबर दिशा दाखविण्यापुरतेच असल्यामुळे, त्यांवरून व्यक्त होणारें स्वामींचें चरित्र सारांशरूपानें दिलें आहे; व उपलब्ध झालेल्या पत्रव्यवहारांपैकीं इ० स० १७४५ पर्यंतचीं-हणजे स्वामींच्या कारकीर्दींतलीं ऐतिहासिक महत्त्वाचीं पत्रे स्वतंत्र रीतीनें दिलीं आहेत. सर्व पत्रव्यवहार संगतवार व शाबूद असा एके ठिकाणीं उपलब्ध न झाल्यामुळे, तो जसजसा मिळाला त्याप्रमाणें, त्याचे पुरवणीरूपानें दोन भाग करून, ते शेवटीं जोडिले आहेत. ह्याशिवाय स्वामीसंबंधाचीं किंवा स्वामींच्या राजकारणासंबंधाचीं जीं महत्त्वाचीं पत्रे उपलब्ध झालीं, तीं सर्व स्वामींच्या चरित्रांत दाखल केलीं आहेत; व होतां होईल तितकें करून, तें चरित्र अस्सल पत्रांच्या साहाय्यानें लिहिलें आहे. स्वामींचा सर्व अनुपलब्ध व अश्रुतपूर्व असा हा चरित्रवृत्तांत अप्रसिद्ध कागदपत्रांच्या साहाय्यानें तयार करावयाचा असल्यामुळे त्यांत कांहीं दोष राहण्याचा संभव आहे. तथापि त्याबद्दल उदार व मर्मज्ञ वाचक कृपा करून क्षमा करतील अशी आशा आहे. इतिहासरूपी इमारत तयार करण्यास प्रारंभ केला हणजे एकदम ती भव्य, सालंकृत व नेत्राल्हादक अशी होणें शक्य नाहीं. तिचें सर्व साहित्य अनुकूल झालें हणजे ती सर्वांगसुंदर होईल, हें सुज्ञ वाचकांस सांगावयास नकोच आहे.

ह्या पुस्तकांत प्रसिद्ध झालेल्या पत्रव्यवहाराच्या आधारेणें, मराठ्यांच्या इतिहासाविषयीं अभिमान व कळकळ बाळगणारे पार्शी गृहस्थ प्रो० करकारेया ह्यांनीं गेल्या वर्षीं हणजे ता० ५ डिसेंबर १८९९ रोजीं, मुंबई येथील रॉयल एशियाटिक सोसायटीपुढें इंग्रजी भाषेमध्ये एक निबंध तयार करून वाचिला. त्याचा सारांश ता० १४ डिसेंबर इ० स० १८९९ च्या "Bombay Gazette" पत्रामध्ये प्रसिद्ध झाला आहे. ब्रह्मंदस्वामींची ही स्तुति नवी व मनोरंजक माहिती ऐकून युरोपियन लोकांस फार संतोष झाला. "रॉयल एशियाटिक सोसायटी"चे सेक्रेटरी रेव्ह० मि० ग्रे व डा० म्याकडोनल्ड ह्यांनीं हा मनोरंजक पत्रव्यवहार प्रसिद्ध करण्याबद्दल विशेष उत्तेजन दिलें. ब्रह्मंद ह्या सर्वांचे उपकार मानल्यावांचून आमच्यानें राहवत नाहीं. ब्रह्मंदस्वामींच्या ह्या पत्रव्यवहाराचें

ऐतिहासिक महत्त्व लक्षांत घेऊन, प्रो० करकरिया ह्यांनी त्यांचे विशेष कौतुक केलें, व “रॉयल एशियाटिक सोसायटी”च्या नजरेस हा विषय आणिला, ह्यावद्दल त्यांचेही अभिनंदन करणें रास्त आहे.

ह्या ग्रंथाची सर्व सामग्री मिळवून देण्याचे कामीं व हा प्रसिद्ध करण्याचे कामीं आमच्या अनेक विद्वान्, रसिक, व इतिहासप्रिय मित्रांनीं साहाय्य केलें, ह्यावद्दल त्या सर्वांचे आभार प्रदर्शित करणें अवश्य आहे. किंबहुना, त्यांच्या कृपेनें, प्रोत्साहनानें, आणि सहानुभूतीनें हा ग्रंथ तयार झाला, असें ह्मणण्यास हरकत नाही. तथापि त्यांतल्या त्यांत, धावडशी संस्थानचे वहिवाटदार श्री० रा० रा० गंगाधर भिकाजी भागवत, वडोदें येथील “सयाजीविजय” पत्राचे म्यनेजर रा० रा० अनंत नारायण शेखदार, पिंपरी येथील इनामदार श्री० रा० रा० कृष्णराव पांडुरंग ऊर्फ आपासाहेब भागवत, सातारच्या छत्रपतींचे माजी कारभारी रा० रा० आनंदराव बहिरव पिंगळे, व धावडशी संस्थानचे फडणीस रा० रा० दिनकर महादेव तांबे वगैरे सदृहस्थांचे व इंदूर येथील आमचे विद्वान् व इतिहासप्रिय मित्र श्री० सरदार माधवराव विनायकराव किंबेसाहेब ह्यांचे बहुत बहुत उपकार आहेत, हें कृतज्ञ अंतःकरणानें येथें व्यक्त केल्यावांचून राहवत नाही. त्याचप्रमाणें, हें पुस्तक प्रकाशित करण्याचे कामीं, पुणें येथील डेक्कन व्हर्नाक्युलर सोसायटी व तिचे विद्वान् अध्यक्ष डा० रामकृष्ण गोपाळ भांडारकर व उपाध्यक्ष नामदार न्यायमूर्ति महादेव गोविंद रानडे व सेक्रेटरी रा० सा० आत्माराम विनायक पाटकर ह्यांनीं विशेष प्रोत्साहन दिलें, ह्यावद्दल त्यांचेही आभार प्रदर्शित करणें अवश्य आहे.

शेवटीं “निर्णयसागर” छापखान्याचे मालक व आमचे सुशील मित्र रा० रा० तुकाराम जावजी शेट ह्यांच्या कृपासाहाय्यानें हा ग्रंथ सुंदर रीतीनें छापला गेला, ह्यावद्दल त्यांचेही उपकार प्रदर्शित करून, हीं अल्पशी प्रस्तावना येथें संपवितां.

मुंबई,
ता० १५-१२-१९००. }

दत्तात्रय बळवंत पारसनीस.

विषयानुक्रम.

विषय.	—→○←—	पृष्ठे.
प्रस्तावना.	...	१-१०
ब्रह्मद्रस्वामी ह्यांचें चरित्र.		
भाग १ पूर्ववृत्तांत.	...	१- १२
भाग २ कोंकणप्रांताचा त्याग आणि महाराष्ट्रांत आगमन.	...	१२- ३४
भाग ३ महाराष्ट्रजनचित्ताकर्षण.	...	३४- ४१
भाग ४ आंग्रे व हबशी ह्यांजकडील राजकारणें...	...	४२- ६१
भाग ५ वसईची मोहीम...	...	६२- ८६
भाग ६ स्वामींच्या कांहीं विशेष गोष्टी.	...	८७-११६
भाग ७ स्वामींचें निर्याण व उपसंहार.	...	११६-१३५
ब्रह्मद्रस्वामी ह्यांचा पत्रव्यवहार.		
स्वामींस आलेलीं पत्रें	...	१-२४२
स्वामींनीं पाठविलेलीं पत्रें....	...	२४३-३०८
पुरवणी नंबर २	...	३०९-३३८
परिशिष्ट १		
श्री ब्रह्मद्रचरित्र-काव्य.	...	१- १९
परिशिष्ट २		
कठिण शब्दांचा कोश.	...	१- १०

चित्र व हस्ताक्षरें.

श्री० ब्रह्मद्रस्वामींचें चित्र.	...	मुखपृष्ठ.
श्री० ब्रह्मद्रस्वामी ह्यांचें हस्ताक्षर.	...	पृष्ठ. २४२
श्री० छत्रपति शाहूमहाराज ह्यांचें हस्ताक्षर.	...	„ ९३
श्री० बाजीराव बल्लाळ पेशवे ह्यांचें हस्ताक्षर.	...	„ ६६
श्री० चिन्नाजी आपा ह्यांचें हस्ताक्षर.	...	„ ६८

सूचना:—ह्या पुस्तकांतील ऐतिहासिक पत्रांमध्ये जेथे “राजश्री स्वामी” किंवा फक्त “राजश्री” असा उल्लेख आला असेल, तेथे “छत्रपति शाहू महाराज” असे समजावे; व जेथे नुसते “स्वामी” असा उल्लेख आला असेल तेथे “ब्रह्मेश्वरस्वामी” असे समजावे. ‘परमहंसबाबा’, ‘परशरामबाबा’, आणि ‘भार्गवबाबा’ अशींही ब्रह्मेश्वरस्वामींचीं नांवे कित्येक पत्रांत आलेली आहेत. थोरले वाजीराव व चिमाजी आपा ह्यांचीं नांवे अनुक्रमे ‘राऊ’ अथवा ‘राव’ आणि ‘आपा’ अशीं लिहीत असत.

वा. ज. ५२
श्री

महापुरुष

ब्रह्मद्रस्वामी धावडशीकर ह्यांचे चरित्र.

भाग १ ला.

पूर्ववृत्तांत.

सर्व महाराष्ट्रामध्ये "महापुरुष" ह्या नावाने प्रसिद्ध असलेले सत्पुरुष व छत्रपति शाहु महाराज व थोरले बाजीराव पेशवे ह्यांचे गुरु श्रीमत् ब्रह्मद्रस्वामी ह्यांचे जन्मस्थान वऱ्हाडप्रांतामध्ये श्री गणपतीचे राजुरीनजीक दुधेवाडी ह्णून एक लहानसे खेडे आहे ते होय. येथे महादेवभट नामक एक देशस्थ ऋग्वेदी ब्राह्मण राहत असे. त्यास उदरभरणार्थ इतर साधने नसल्यामुळे तो दुधेवाडी व राजुरी ह्या गांवीं भिक्षुकी करून आपला चरितार्थ चालवीत असे. ह्याच्या पत्नीचे नांव उमावाई असे होते. ह्या उभयतांस बरेच वय होई तोंपर्यंत संतति झाली नाही. पुढे महादेवभट ह्यांस वृद्धापकाळीं ह्णजे सुमारे साठवे वर्षीं एक पुत्ररत्न प्राप्त झाले. त्याचे नांव त्यांनीं विष्णु असे ठेविले. विष्णूच्या जन्मतिथीची बरोबर माहिती उपलब्ध नाही, त्यामुळे ती देतां येत नाही. तथापि त्याचा जन्म इ० स० १६४९ ह्या वर्षाच्या सुमारास झाला असावा असे स्थूल प्रमाणांवरून मानण्यास हरकत नाही. विष्णूचे वय सात आठ वर्षांचे झाल्यानंतर त्याच्या आईबापांनीं भिक्षाटण करून थोडेंसे द्रव्य संपादन केलें व इ० स० १६५६ सालीं दुधेवाडी येथे विष्णूचे मौंजीबंधन

केलें. उपनयनसंस्कार झाल्यानंतर पुढें तीन चार वर्षे विष्णूनें आपल्या बापाजवळ वेदाभ्यास केला. त्या वेळीं त्याचें अल्पवय असूनही त्याची वेदविद्येमध्ये कुशाग्र बुद्धि व्यक्त झाली. महादेवभटजी व उमाबाई हीं उभयतां वृद्धदशेनें व दारिद्र्यानें अगदीं जर्जर झालीं होतीं, त्यामुळें त्यांस पुत्रसुखाचा लाभ फार दिवस घेतां आला नाहीं.

विष्णूचें अवयें वारा वर्षांचें वय असतां त्याचे आईबाप निवर्तले. त्यामुळें त्यावर दुर्वर प्रसंग येऊन तो अगदीं अनाथ झाला. अशा स्थितीमध्ये त्यास ऐहिक सुखाविषयीं विरक्तता उत्पन्न होऊन त्यानें आपल्या क्षणभंगुर आयुष्याचा व्यय ईश्वराच्या आराधनेमध्ये व परमार्थप्राप्तीच्या साधनामध्ये करावयाचा निश्चय केला. बालवयामध्ये ईश्वरभक्तीची लालसा उत्पन्न होऊन ऐहिक सुखास विन्मुख झालेले ध्रुव आणि प्रल्हाद ह्यांच्या कथा पुराणांतरीं प्रसिद्ध आहेतच. असो. विष्णूच्या कोमल मनाचा कल ईश्वरप्राप्तीकडे वळल्यावर त्यानें लगेच राजुरी येथील गणपतीचें महासिद्ध स्थान हेंच आपल्या आराधनेस पवित्र व योग्य स्थळ आहे असें समजून तेथें गमन केलें; आणि तेथें श्रीची आराधना सुरू केली. अन्न वर्ज्य केलें व फक्त फलाहार आणि गोमूत्रप्राशन ह्यांवर राहून अनुष्ठान चालविलें. संकष्टी चतुर्थीच्या दिवशीं अगदीं पहाटेस स्नान-संध्या व नित्यकर्म आटोपून सूर्योदयापासून चंद्रोदयापर्यंत श्री गणराजासन्निध एका पायावर उभें राहून जप करावा, व प्रतिवर्षीं श्रावण मासीं शुद्ध प्रतिपदेपासून भाद्रपद शुद्ध चतुर्थीपर्यंत एकांतीं एकासनीं समाधिस्थ वसावें, अग्न क्रम एक तपपर्यंत चालविला. ही एकानिष्ठ व निस्सीम भक्ति पाहून श्रीमंगलमूर्ति प्रसन्न झाले व त्यांनीं स्वप्नांत दृष्टांत देऊन “तुझी कार्यसिद्धि झाली. सर्वमान्य होशील. जे कल्पना चित्तीं धरिशील ते मत्प्रसादें सिद्ध होईल. अतःपर सेवेचा निकर्ष न करणें. ब्रह्मवृत्ति राहून सदैव माझें आराधन करीत जाणें” असें वरप्रदान दिलें. त्यामुळें विष्णूस परमानंद होऊन त्यानें आपलें अनुष्ठान समाप्त केलें व त्याची यथानुकूल्य सांगता केली. तदनंतर त्यास श्री काशीक्षेत्रीं जाऊन तेथील एखाद्या महापुरुषाचा समागम घडावा अशी इच्छा झाली. त्याप्रमाणें त्यानें श्रीची आज्ञा घेऊन काशीक्षेत्रीं गमन केलें. ही गोष्ट ३० स० १६६३ च्या सुमारास घडून आली.

ब्रह्मचारी व गणेशभक्त विष्णुवावा हे राजुरीहून निघून सात आठमहि-
न्यांनीं परमपवित्र काशी क्षेत्रीं गेले. तेथील विविध यात्रा व देवदर्शनें करून
ते कांहीं दिवस पुण्यसरिता भागीरथी हिच्या तीरीं राहिले. तेथें त्यांस अनेक
महासिद्ध सत्पुरुष व योगीजन ह्यांचा दर्शनलाभ झाला, आणि त्यांच्या सात्वि-
ध्यानें त्यांस परमार्थविषयक व वेदांतपर उपदेशामृत यथेच्छ प्राशन करावयास
सांपडलें. त्यामुळें त्यांच्या मनावर विलक्षण संस्कार होऊन चतुर्थाश्रम संपादन
करावा आणि सद्गुरुचरणीं लीन व्हावें अशी इच्छा झाली. काशीमध्ये ज्ञानेंद्र
सरस्वतिनायक एक महाविद्वान् व वेदांतज्ञानपरिपूर्ण असे तपोनिधि अखिल
यतिवृंदामध्ये श्रेष्ठ गणले जात असत. त्यांच्या ठिकाणीं विष्णुवावांची
अत्यंत भक्ति जडली. त्यामुळें त्यांनीं त्यांच्यावर अनुग्रह करून त्यास परमहंस
दीक्षा दिली. आणि त्यास ब्रह्मैंद्रस्वामी असें नामाभिधान दिलें. चतुर्थाश्रम
संपादन केल्यानंतर ब्रह्मैंद्रस्वामींनीं कांहीं दिवस सद्गुरुसमागम करून त्यांपासून
ब्रह्मज्ञान प्राप्त करून घेतलें. सद्गुरुवांचून ब्रह्मज्ञानाची स्वरी ओळख होत
नाहीं. यास्तव अनेक साधुसंतांनीं सद्गुरुकृपेचा महिमा फार वर्णन केला आहे.
श्री समर्थ रामदासस्वामी ह्यांनीं दासबोधामध्ये ह्मटलें आहे:—

“सद्गुरुविण ज्ञान कांहीं । सर्वथा होणार नाहीं ।

अज्ञान प्राणी प्रवाहीं । वाहतचि गेले ॥ १ ॥

जैसें नेत्रीं वालितां अंजन । पडे दृष्टीस निधान ।

तैसें सद्गुरुवचें ज्ञान । प्रकाश होय ॥ २ ॥

सद्गुरुविण जन्म निर्फळ । सद्गुरुविण दुःख सकळ ।

सद्गुरुविण तळमळ । जाणार नाहीं ॥ ३ ॥

असो, जयास मोक्ष व्हावा । तेणें सद्गुरु करावा ।

सद्गुरुविणें मोक्ष पावावा । हें कल्पांतीं न घडे ॥ ४ ॥

तुकाराम महाराजांनीं ह्मटलें आहे:—

“सद्गुरुवांचोनी सांपडेना सोय । धरावे ते पाय आधीं त्याचे ॥”

ह्याप्रमाणें ब्रह्मैंद्रस्वामी ह्यांनीं श्री ज्ञानेंद्रस्वामी नामक महासद्गुरुंची उपासना
घेऊन ब्रह्मज्ञान प्राप्त करून घेतलें. अर्थात् लोहास परिसस्पर्श झाला ह्मणजे
त्याचें सुवर्ण होतें किंवा गंगेस दुसरी नदी मिळाली ह्मणजे ती गंगारूप बनते

त्याप्रमाणें सद्गुरुप्राप्तीमुळे ब्रह्मंद्रस्वामी ह्यांची स्थिति होऊन ते शुद्ध ब्रह्मज्ञानाचें पूर्ण अधिकारी झाले; आणि श्री समर्थानीं ह्याप्रमाणेंचः—

अंतरीं शुद्ध ब्रह्मज्ञान । बाह्य निष्ठेचें भजन ।

तेथें बहुत भक्तजन । विश्रांति पावती ॥ १ ॥

ह्याप्रमाणें बहुत भक्तजनांच्या विश्रांतीचें मुख्यस्थान होऊन राहिले, हें पुढील चरित्रकथेवरून वाचकांच्या लक्षांत येईल. असो.

काशीक्षेत्रीं सद्गुरुमुखांतून ज्ञानप्राप्ति करून घेतल्यानंतर ब्रह्मंद्रस्वामी ह्यांनी उत्तरमानस व दक्षिणमानस तीर्थयात्रा करण्याचा संकल्प केला. ते आपल्या गुरुंची आज्ञा घेऊन निरनिराळीं तीर्थे व सुप्रसिद्ध स्थळे अवलोकन करीत बद्री-नारायणापर्यंत गेले. तेथील अप्रतिम सृष्टिसौंदर्य व अपूर्व स्थानमाहात्म्य पाहून त्यांस अत्यंत समाधान झालें. तदनंतर ते पुनः वाराणशीस परत आले व तेथें त्यांनीं आपल्या गुरुंचें मोठ्या भक्तिभावानें दर्शन घेतलें. नंतर कांहीं दिवस तेथें राहून दक्षिणमानस यात्रा करण्याच्या उद्देशानें त्यांनीं काशीक्षेत्राचा शेवटचा निरोप घेतला. तेथून ते श्री ओढ्या जगन्नाथाकडे येऊन पूर्व किनाऱ्यानें श्री रामेश्वर क्षेत्रीं गेले. काशीपासून रामेश्वरापर्यंत सर्व तीर्थक्षेत्रादि पवित्र स्थळे अवलोकन करून ते कर्नाटक प्रांतांतून महाराष्ट्रदेशामध्यें श्री कृष्णातीरीं आले.

१. स्वामी सर्व तीर्थयात्रा संपवून महाराष्ट्रदेशांत आले त्या वेळीं सर्वत्र मोंग-लाई अंमल असून राजारामाची बायको तारावाई ही रांगणा किल्ल्यावर होती व सातारा वगैरे कांहीं किल्ले तिच्या ताब्यांत होते. कऱ्हाड, वाई आदि ठाणीं मोंगलांकडे होती. त्यामुळे स्वामींचें साताराप्रांतीं चित्त न रमून ते कोंकणांत चिप-ळूण प्रांते गेले. तेथें वारा वर्षे गुप्त राहून नंतर ते प्रगट झाले. असें 'काव्येतिहास-संग्रहां'तील बखरीमध्ये लिहिलें आहे. परंतु स्वामींच्या हालचालींची याद उप-लब्ध झाली आहे तिच्यावरून इ० स० १६९८ मध्ये तपश्चर्या करून स्वामी परशुरामीं प्रगट झाले असें दिसून येतें. त्यापूर्वीं वारा वर्षे ह्यणजे इ० स० १६८६ मध्ये स्वामी महाराष्ट्रदेशामध्ये येऊन गेले असावेत असें वाटतें. ० ह्या वेळीं बहुतेक मोंगली अंमल झाला असून राजाराम महाराज चंदी प्रांतास गेले होते. ह्या समयीं स्वामींचें राहणें महाराष्ट्र देशीं न व्हावें हें अगदीं साहजिक दिसतें. 'काव्येतिहाससंग्रह'कारांनीं ह्या स्वामींच्या प्रथम आगमनाचें वर्ष ० इ० स० १७०७ हें धरिलें आहे परंतु तें बरोबर जमत नाही.

येणंप्रमाणें हिंदुस्थानांतील बराच प्रदेश पर्यटण केल्यामुळें स्वामींस देशस्थितीचें उत्कृष्ट ज्ञान झालें. प्रवासाच्या योगानें बहुविध तीर्थें, निरनिराळीं देवस्थानें, नानाप्रकारचे सृष्टिसौंदर्यालंकृत प्रदेश, विविध राज्यपद्धति, आणि निरनिराळे लोकाचार दृष्टीस पडून मनावर विशिष्ट संस्कार होतो व बुद्धीस प्रशस्तपणा प्राप्त होतो. तो सर्व ब्रह्मंद्रस्वामींस सहज झाला असेल ह्यांत आश्चर्य नाही.

स्वामींच्या तीर्थयात्रा संपून ते साताराप्रांतीं आले त्या वेळचा काळ स्वामींच्या टिपणावरून अदमासानें इ० स० १६८० नंतरचा असावा असें दिसतें. छत्रपति संभाजीमहाराज ह्यांचा औरंगजेव बादशाहानें वध केल्यानंतर महाराष्ट्रामध्यें पुनः मोंगलांचें वर्चस्व झालें. त्यामुळें राजाराम महाराजांस चंदीस जाऊन, तेथून महाराष्ट्राज्यसूत्रें चालवून, मोंगलांच्या ताब्यांतून स्वराज्य सोडविण्याचा थत्त करणें भाग पडलें. ह्या संकटप्रचुर कालामध्यें ब्रह्मंद्रस्वामी साताराप्रांतीं गुप्तरूपानें आले असावेत व त्यांना तेथील परिस्थिति निर्भयपणें वास करण्यास प्रतिकूल वाटली असावी असें दिसतें. त्यामुळें त्यांनीं सर्व देशस्थिति अवलोकन करून सध्याद्रि उतरून कोंकणप्रांतांत गमन केलें. नंतर ते चिपळुणाजवळ मौजे पेढें नामक गांवीं श्री परशुरामाचें प्राचीन व रम्य देवस्थान आहे तेथें आले. ह्या देवस्थानाच्या आसमंतात् दाट जंगल असून तें स्थान निवांत व निर्जन असें असल्यामुळें साधुजनांच्या तपश्चर्येस योग्य आहे असें त्यांस वाटलें. ह्या स्थानाच्या पश्चिमेस धामणी सोनगांवच्या रानांत डोंगरामध्यें असलेली एक सुंदर गुंफा व तेथें अखंड वाहत असलेला पाण्याचा सुंदर झरा पाहून स्वामींनीं ती जागा पसंत केली, व तेथें कांहीं वर्षे तपश्चर्या करण्यांत घालविली. परंतु पुष्कळ दिवस स्वामींची विभूति कोणाच्या दृष्टीस पडली नाही.

मौजे पेढें येथें राहणारा बाळ गौळी नामक एक इसम आपलीं गुरें धामणी सोनगांवच्या रानामध्यें नेऊन चारीत असे. तो स्वामींच्या गुंफेजवळ एके दिवशीं आकस्मिक गेला व दैववशात् त्यास स्वामींचें दर्शन झालें. स्वामींसारखा महातपस्वी साधु दृष्टीस पडल्यामुळें त्यास फार समाधान वाटलें व त्याची त्यांवर फार निष्ठा वसली. स्वामींनीं त्यास आपली माहिती कोणास सांगूं नये ह्मणून ताकीद केली. त्याप्रमाणें कित्येक दिवसपर्यंत त्यानें स्वामींच्या दर्शनाची

गोष्ट अगदीं गुप्त ठेविली होती. तो मात्र स्वतः नित्य स्वामींचें दर्शन घेऊन त्यांना कंदमुळें अर्पण करीत असे व गोमूत्र आणून प्राशनास देत असे. असा क्रम बरेच दिवस चालला. पुढें एके दिवशीं बाळ गौळ्यानें स्वामींस कांहीं अपक्व आम्रफळें आणून नजर केलीं. तीं स्वामींनीं एका खळीमध्ये पिकावयास घातलीं. दोनचार दिवसांनीं पुनः गौळी येतांच त्याच्या देखत तीं काढून पाहिलीं. तों त्या गवतामध्ये बसलेला एक प्रचंड सर्प स्वामींच्या हातास चावला. त्यामुळें त्यांच्या हातांतून रक्तस्राव होऊं लागला. बाळ गौळी अगदीं अज्ञान असल्यामुळें भयभीत होऊन पळून गेला. सर्पदंश झाल्यानंतर आतां हा गोसावी वांचणें कठीण असें त्यास वाटलें. ह्मणून दुसरे दिवशीं त्याची अवस्था काय झाली हें पाहण्याकरितां तो पुनः स्वामींच्या गुंफेजवळ आला. तों स्वामी नित्याप्रमाणें जप करीत बसलेले त्याच्या दृष्टीस पडले. तें पाहून त्यास सानंद आश्चर्य वाटलें, आणि त्यास हा गोसावी कोणी अलौकिक महापुरुष आहे असें वाटून तो त्यांच्या फार भजनीं लागला.

चिपळूण हें बंदर ह्या वेळीं जंजिन्याच्या हवशांचे ताब्यांत होतें. त्यांच्या तर्फेनें चिपळूणचा सुभा आवजी बल्लाळ नामक गृहस्थाकडे होता व मीठबंदराचा हवाला बाळाजी विश्वनाथ भट श्रीवर्धनकर ह्यांकडे होता. ह्या उभय गृहस्थांस स्वामींचा महिमा श्रुत झाला. तेव्हां त्यांस स्वामींच्या दर्शनाची उत्कट इच्छा उत्पन्न होऊन त्यांनीं ह्या थोर सत्पुरुषाचें दर्शन घेतलें. स्वामींची विद्वत्ता, निस्पृहता व तपःसामर्थ्य अवलोकन करून आणि त्यांचें रसाळ व मोहक भाषण श्रवण करून आवजी बल्लाळ आणि बाळाजी विश्वनाथ ह्यांची त्यांच्या ठि-

१ आवजी बल्लाळः—काव्येतिहाससंग्रहांतील बखरींत आवजी बल्लाळ असें नांव दिलें आहे. परंतु सातारा ग्याझिटियरकरितां दिलेल्या हकीकतींत आवजी बल्लाळ हें नांव दिलें आहे. हेंच अधिक विश्वसनीय वाटतें. आवजी बल्लाळ कोणी प्रभु ज्ञातीचे गृहस्थ असावेत. हवशाच्या पदरीं प्रभु लोक फार होते. ६

२ बाळाजी विश्वनाथः—हा श्रीवर्धनचा देशमुख असून त्याकडे गोवेलें, बोरलई, मांडले आणि ह्मसले ह्या चार तपांचें कुळकरणाचें वतन होतें अशी माहिती मिळते. हें वतनाचें काम त्याचा भाऊ जानोजी विश्वनाथ हा पहात असे.

काणीं फार भक्ति जडली. तेव्हांपासून ते स्वामींच्या दर्शनास वारंवार येत असत व स्वामींसही चिपळुणास नेऊन मोठ्या आदरसत्काराने त्यांची पूजा करीत असत. चिपळुणास गेले ह्यणजे स्वामी श्री परशुरामाचे दर्शनाकरितां रात्रीं खाडोंतून केळीच्या पानावर वसून येत असत. हा चमत्कार वाळ गौळी ह्यानें पाहिला व वाळजाजी विश्वनाथ ह्यांनींही अवलोकन केला. तेव्हांपासून स्वामींचें योगसामर्थ्य लोकोत्तर आहे अशी त्यांची खात्री होऊन त्यांनीं त्यांची मनोभावाने सेवा आरंभिली. वाळजाजी विश्वनाथ ह्यांची एकनिष्ठ भक्ति पाहून स्वामींची त्यांच्यावर विशेष कृपा जडली व त्यांनीं त्यांस “ श्री गजानन व भार्गव तुला महत्पद देईल ” असा आशीर्वाद दिला.

चिपळूणचे सुभेदार व मीठवंदरचे मुख्य अधिकारी हे स्वामींचे भक्त झाल्यामुळे स्वामींची प्रख्याति सर्व आवालवृद्धांपर्यंत होऊन सर्व लोक त्यांच्या सेवाभजनीं लागले. त्यामुळे स्वामींस आपलें गुप्तपण एकीकडे ठेवून प्रसिद्धपणें परशुरामीं वास कूरणें भाग पडलें. स्वामी सन समान तिसेन ह्या सालीं ह्यणजे इ० स० १६९८ ह्या वर्षीं पौष शुद्ध पौर्णिमेस श्री परशुरामीं प्रगट झाले असा उल्लेख सांपडतो. ह्यावरून इ० स० १६८६ पासून इ० स० १६९८ पर्यंत एक तप ते गुप्तरूपानें धामणी सोनगांवच्या गुहेमध्ये राहिले होते असें दिसून येतें. स्वामी प्रसिद्धपणें श्री परशुरामीं राहूं लागल्यानंतर त्यांनीं तेथील देवालयाचा जीर्णोद्धार करून श्रीच्या भक्तीचा दिगंत प्रसार करावयाचा निश्चय केला. स्वामींचें मुख्य दैवत श्री गणपति हें असून त्याची उपासना ते पूर्वीप्रमाणें संकष्टी चतुर्थीस एका पीयावर चंद्रोदयपर्यंत उभे राहून करीत असत. श्रावणमासीं एकवीस दिवसपर्यंत एकासनीं गुंफेमध्ये वसून जप करीत असत व भाद्रपदमासीं गणेशचतुर्थीस वाहेर येऊन श्री गणपतीचा मोठा उत्साह करीत असत. वाळजाजी विश्वनाथ व चिपळूणचे सुभेदार ह्यांची स्वामींवर निष्ठा जडल्यामुळे ते स्वामींस मदत करूं लागले व त्याप्रमाणें इतर लोकही भक्तिभावानें स्वामींच्या सत्कार्यास हातभार लावूं लागले. ह्यामुळे श्री परशुरामक्षेत्रीं स्वामींचा भक्तसंप्रदाय बराच वाढून तेथील पुराणप्रसिद्ध देवस्थानाचा ऊर्जित काल लवकरच प्राप्त झाला.

श्री परशुरामक्षेत्रीं पुरातन काळापासून प्रसिद्ध असलेले भार्गवाचें प्राचीन

देवालय अगदी जीर्ण दशेस आलें होतें. त्याचा जीर्णोद्धार करावा अशी इच्छा स्वामींस झाली. तत्प्रीत्यर्थ त्यांनीं भिक्षाद्रव्य संपादन करण्याचा उद्योग सुरू केला. श्री गजाननाचें तांबडें निशाण व एक कर्णा वरोवर घेऊन स्वामींची स्वारी इ० स० १७०७ मध्यें भिक्षेस निघाली. ती विशाळगडापर्यंत जाऊन वरेंच द्रव्य मिळवून परत आली. भिक्षाद्रव्य जतन करून ठेवण्याकरितां त्यांनीं उद्धव ऊर्फ उधा नामक एक गुजर आपल्या जवळ ठेविला, आणि देवाच्या गाई वगैरेंचें संरक्षण करण्याचें काम बाळ गौळी यास सांगितलें. नंतर हळू हळू देवालयाचा कारखाना सुरू केला.

ह्याच सुमारास महाराष्ट्रामध्यें राज्यक्रांति घडून आली. औरंगजेव बाद-शाहा ता० २० फेब्रुवारी इ० स० १७०७ रोजीं मृत्यु पावल्यानंतर, शाहूमहाराज औरंगजेवाचा पुत्र अजीमशाहा व शहाजादी रोषनार ह्यांथी परवानगी घेऊन दक्षिणेंत आले. परंतु त्या वेळीं सर्व प्रांत तारावाई व तिचे अनुयायी सरदार ह्यांच्या ताब्यांत असल्यामुळें शाहू महाराजांस त्यांच्या तरोवर लढाई करणें भाग पडलें. त्यांची व तारावाईच्या पक्षाच्या लोकांची खेड येथें मोठी लढाई झाली. तींत त्यांचा जय होऊन ते चंदन वंदन किल्ल्याजवळ येऊन पोहोंचले. तेथें त्यांस बराच अडथळ्या झाला. तो सर्व प्रांत पंतप्रतिनिधीच्या ताब्यांत असल्यामुळें तो अल्पायासानें हस्तगत होईना. तेव्हां शाहू महाराजांस चंदन वंदन किल्ले हस्तगत करून तेथेंच प्रतिपक्षाशीं झुंजत कांहीं दिवस राहावें लागलें. हें वर्तमानं स्वामींस कळतांच स्वामींनीं आपलें कटिसूत्र व कौपीन शाहू महाराजांस प्रसाद ह्मणून पाठविली, व त्यांना “तूं यशस्वी होऊन राज्याराम करशील” असा आशीर्वाद दिला. स्वामी भगवद्भक्त, तपस्वी, वरदी, महा-पुरुष, त्यांचा प्रसाद आपणास कल्याणकर, असें समजून, शाहू महाराजांनीं तो मोठ्या भक्तीनें ग्रहण केला. तो लवकरच शाहू महाराजांना विजय प्राप्त होऊन सातान्याची गादी मिळाली. शाहू महाराज शके १६२९ सर्वजित नाम संवत्सरे पौष्य शुद्ध पौर्णिमा रोजीं सातान्यास येऊन माघमासीं सिंहासनाधीश्वर झाले. सत्पुरुषाच्या वरप्रसादानें आपणास यश प्राप्त झालें असें समजून ते तेव्हांपासून स्वामींस फार पूज्य मानूं लागले.

शाहू महाराज हे महाराष्ट्रसाम्राज्याचा अभ्युदय करण्याकरितां उत्तरेकडून

येऊन छत्रपतीच्या तत्ताचे अधिपति झाले, त्याप्रमाणें त्यांचें प्रधानपद स्वीकारून त्या साम्राज्याच्या वैभवाचा विस्तार करण्याकरितांच कीं काय, बाळाजी विश्वनाथ हे कोंकणांतून देशावर आले. जंजिन्याच्या हवशाच्या नौकरीमध्ये बाळाजी विश्वनाथ व त्यांचे बंधु जानोजी विश्वनाथ असे इ० स० १६९८ सालीं होते. त्या वेळीं हवशाचा मुख्य अधिपति सिद्दी कासीम हा होता. हा फार शूर असल्यामुळें ह्याजकडे औरंगजेवानें मोंगल आरमाराचें नायकत्व दिलें होते. त्यानें शिवाजी महाराजांच्या कारकीर्दीपासून मराठ्यांचें वर्चस्व कमी करण्याचा एकसारखा प्रयत्न चालविला होता. औरंगजेवाचा सरदार इयादिकत खान ह्यानें इ० स० १६९० मध्ये रायगड सर केला, त्या वेळीं त्यानें चांगलें साहाय्य केलें होते. तात्पर्य, तो मराठ्यांचा पूर्ण द्वेष असल्यामुळें त्यानें आपल्या ताव्यांतील हिंदुप्रजेस फार त्रास दिला होता. त्यामुळें कोंकणांतील सर्व प्रजा अगदीं वेतागून गेली होती. बाळाजी विश्वनाथांचे बंधु जानोजी विश्वनाथ ह्यांस त्यानें गोणत्यांत घालून समुद्रांत बुडविलें. त्यामुळें बाळाजी विश्वनाथ भयभीत होऊन देशावर आले. ही गोष्ट स्वामींची व त्यांची भेट झाल्यानंतर तीन चार वर्षांनीं ह्मणजे इ० स० १७०२ च्या सुमारास घडून आली असावी. बाळाजी विश्वनाथ ह्यांस स्वामींच्या आशीर्वादाचें पूर्ण अभय असल्यामुळें त्यांनीं आपला धीर न सोडतां देशावर येऊन उद्योग धंदा पाहण्यास सुरुवात केली. प्रथमतः ते शंकराजी नारायण सचीव ह्यांचे पदरीं राहिले. नंतर धनाजीराव जाधव यांची नौकरी स्वीकारिली. इ० स० १७०७ मध्ये धनाजीराव जाधवांनीं शाहु महाराजांच्या पक्षास मिळून त्यांस पूर्ण साहाय्य

१ जानोजी विश्वनाथ ह्यांस गोणत्यांत घालून बुडविलें त्याचें कारण असें कीं;—बाळाजी विश्वनाथ हा हवशाचा नौकर असून आंतून कान्होजी आंत्र्याशीं पत्रव्यवहार करीत होता व त्याच्या सह्यानें आंग्रे हवशावर स्वारी करण्याच्या तयारीत होते अशी बातमी कोणीं हवशास कळविली. तेव्हां हवशानें बाळाजी विश्वनाथास पकडण्याकरितां आपले लोक पाठविले. परंतु बाळाजी विश्वनाथ त्यांच्या हातीं न लागतां पळून गेला. ह्मणून हवशानें त्याचा सूड उगविण्याकरितां त्याच्या भावास पकडून गोणत्यांत घालून बुडविलें. एकाचें प्रायश्चित्त दुसऱ्यास देण्याचा पूर्वी प्रघात होता, त्याचेंच हें उदाहरण होय !

केल्यामुळें, त्यांनीं राज्यारूढ होतांच त्यांस सेनापतीचा हुद्दा सांगितला होता. जाधव-
रावासारख्या प्रसिद्ध पुरुषाचा आश्रय मिळाल्यामुळें बाळाजी विश्वनाथ ह्यांस
आपली कर्तृत्वशक्ति दाखविण्याचे अनेक प्रसंग आले, आणि त्यांचा नावलौकिक
शाहु महाराजांच्या कार्नी गेला. धनाजी जाधवराव वारल्यानंतर शाहु महारा-
जांनीं ता० २० आगस्ट इ० स० १७११ मध्ये बाळाजी विश्वनाथ ह्यांस 'सेना-
कर्ते' असा किताब दिला. ह्यानंतर त्यांनीं अनेक विकट प्रसंगां आपलें चातुर्य
व्यक्त करून व वेळोवेळीं अनेक पराक्रम दाखवून शाहु महाराजांची पूर्ण कृपा
संपादन केली. त्यामुळें 'हे यशस्वी, व फौजेचे व मुत्सद्दीपणाचे कामायोग्य, मर्द
माणूस' असें समजून शाहु महाराजांनीं, बहिरोपंत पिंगळे यांजकडील पेशवे-
पदाचीं वस्त्रें दूर करून, ता० १६ नोव्हेंबर इ० स० १७१३ ह्या रोजीं, मौजे
मांजरी प्रांत पुणें येथें त्यांस पेशवेपदाचीं वस्त्रें दिलीं. बाळाजी विश्वनाथ
ह्यांस ही प्रधानगिरीचीं वस्त्रें प्राप्त करून देण्याचे कामीं ब्रह्मंदस्वामी ह्यांची
उत्कृष्ट मदत झाली असावी ह्यांत शंका नाहीं.

बाळाजी विश्वनाथ चिपळुणाहून साताराप्रांतीं आल्यानंतर इ० स० १७०७
मध्ये जंजिऱ्याचा हवशी सिद्दी कासीम हा मृत्यु पावला, व त्याचे गादीवर
याकूदखान सिद्दी सुरूर हा बसला. हा स्वभावानें साधा असून सिद्दी
कासीम ह्याप्रमाणें हिंदुद्वेषा नव्हता. हा 'याकूदखान' ह्या एकेरी नांवानें
प्रसिद्ध असून ह्यास 'बडेखान' असंही ह्मणत असत. ब्रह्मंदस्वामींची प्रसिद्धि
चिपळुण प्रांतामध्ये वरीच झाली होती, त्यामुळें याकूदखान ह्यासही स्वामींचा
महिमा श्रुद्ध झाला. स्वामी केळीच्या पानावर बसून समुद्राची खाडी तरून जातात
अशी आख्या बडेखान साहेब ह्यांच्या कानावर गेली. तेव्हांपासून ह्या करामती
अवलियाचें दर्शन घ्यावें अशी त्यांस इच्छा झाली. त्यांनीं स्वामींस दंडारा-
जपुरीस येऊन कृपा करून दर्शन घ्यावें ह्मणून विनंति केली. स्वामींच्या मनांत
खान मुसलमान ह्मणून दर्शन देऊं नये असा भेदभाव कांहींच नसल्यामुळें
त्यांनीं त्याची विनंति मान्य केली; आणि केळीच्या पानावर बसून ते खाडी ओलां-
इन दंडाराजपुरीस गेले. याकूदखान ह्यांनं बुरूजावरून स्वामींची लीला
पाहून फार विस्मय केला; आणि स्वामींस सामोरे जाऊन, मोठ्या आदवीनें
पादशाही घुरनिशात करून, "गुन्हा माफ ! गुन्हा माफ !" अशी प्रार्थना केली.

स्वामींनीं त्यास “चित्तांत कांहीं भय न धरणें. समुद्र तरणें आमची सहज वृत्ति असे. यांत कांहीं अगाध नाही.” असें अभयवचन दिलें. खानानें स्वामींची समबुद्धि व थोरपणा पाहून त्यांचा फार गौरव केला. त्यांस किल्ल्यांतील राजवाड्यामध्ये नेलें; त्यांच्या सन्मानार्थ तोफांची सलामी दिली; आणि त्यांस बहुमूल्य वस्त्रें अर्पण केलीं. स्वामींनींही त्यास प्रसाद दिला. स्वामींच्या मनांतून पेढें व आंबडस हे दोन्ही गांव आपल्या देवस्थानास इनाम असले ह्मणजे श्रीची पूजा-अर्चा व उत्सव-महोत्सव निर्वेधपणें चालेल आणि मुसलमानांचा त्रास देवस्थानास पोहोंचणार नाही. ह्मणून त्यांनीं खानसाहेबांकडून दोन्ही गांवच्या इनाम सनदा करून घेतल्या. त्याचप्रमाणें देवस्थानाच्या इमारतीचा कारखाना चालू केला होता त्याची देखरेख करण्याकरितां वापूजीपंत तांबे ह्मणून एक कारकून मागून घेतला. ह्याप्रमाणें स्वामींनीं आपल्या सद्गुणप्रभावानें व सप्रेम वर्तनानें याकूदखान ह्यावर छाप बसवून आपलें इष्ट कार्य साधून घेतलें. ही हकीकत इ. स. १७०८ नंतर घडून आली.

ह्यानंतर एक वर्षानें वापूजीपंताची बहीण राधावाई व तिचा पुत्र चिमणाजी कृष्ण भागवत हे स्वामींच्या सेवेस परशुराम येथें येऊन राहिले. चिमणाजी कृष्ण यांचे वडील कृष्णाजी बल्लाळ व त्यांचे बंधु नारो बल्लाळ हे मौजे सोनवडे तालुके संगमनेर येथील कुळकरणाचे वृत्तीवर नांदत होते. कृष्णाजीपंतास पुत्र एक, चिमणाजीपंत; व नारोपंतास पुत्र दोघे, संभाजीपंत व अंताजीपंत. कृष्णाजी बल्लाळ व नारो बल्लाळ ह्यांचा काळ झाल्यानंतर संभाजीपंत व अंताजीपंत ह्यांनीं विभक्त संसार केला. परंतु चिमणाजी कृष्ण यांस पोटरूळाची व्यथा निर्माण झाल्यामुळें ते फार त्रस्त झाले. तेव्हां त्यांची सापत्न माता राधावाई हिनें धामापूर नजीक देवरुख येथें येऊन देवाची सेवा केली. तेथें तिला दृष्टांत झाल्यावरून ती चिमणाजीपंतास बरोबर घेऊन वापूजीपंताचे विद्यमानें परशुरामास गेली. तेथें उभयतांनीं श्री स्वामींचें दर्शन घेऊन त्यांची सेवा चालविली. चिमणाजीपंतांचें व वापूजीपंतांचें नातें आहे असें समजून स्वामींनीं त्यावर विशेष कृपा केली व त्याची पोटरूळाची व्यथा अगदीं नाहीशी केली. तदनंतर स्वामींनीं त्यांस आपल्या हाताखाली घेऊन देवाल्याचें काम काज सांगितलें व महिपतगडीं जाऊन शिवाजीमहा-

राजांचे कारकीर्दीचा चुना आणवून देवाल्याचा कारखाना ज्यारीनें चालविला. स्वामी चतुर व मनुष्याची परीक्षा करण्यांत फार दक्ष असल्यामुळे त्यांनीं चिमणाजीपंताच्या ग्रामाणिकपणावद्दल व शुद्ध भावावद्दल आपली खात्री करून घेतली आणि त्यास आपला आश्रय देऊन त्यास चार रुपये दरमहा करून आपल्या देवस्थानाच्या पोतदारीचें काम सांगितलें. बापूजीपंत लिहिण्याच्या कामावर होते. त्यांस पांच रुपये दरमहा करून फडणिशीचें काम सांगितलें. नंतर त्यांनीं चिमणाजीपंतास धोंडोपंत सप्रे ह्यांची कन्या देऊन लग्न केलें. ह्याप्रमाणें उभयतांवर प्रेम करून स्वामींनीं त्यांना नांवारूपास आणिलें. पुढें स्वामींचा कारखाना वाढत चालला व बापूजीपंतांस काम फार पडूं लागलें. ह्मणून त्यांनीं, त्यांचे वंधु धोंडो भास्कर तांबे, कल्याण प्रांतांतील हशमी सरदार गौरोजी लाटे(?) ह्मणून होते त्यांचे पदरीं होता, त्यास आणवून चिटणिशीचें काम दिलें. ह्याप्रमाणें बापूजीपंत, चिमणाजीपंत, व धोंडोपंत असे त्रिवर्ग एकरूपें, एका मायेनें, स्वामींच्या सेवेत तप्त राहिले. स्वामींच्या देवस्थानाचा जसजसा उत्कर्ष होत चालला तसतसा स्वामींनीं ह्या त्रिवर्गाचा उत्कर्ष केला. हें पुढील वृत्तांतावरून समजून येईलच.

भाग २ रा.

कोंकणप्रांताचा त्याग

आणि

महाराष्ट्रदेशांत आगमन.

ब्रह्मंदस्वामी अरण्यामध्ये एकांत स्थानीं तपश्चर्या करीत वसण्याचें आपलें व्रत एकीकडे ठेवून, प्रसिद्धपणें परशुरामीं राहूं लागले; व देवाल्याची जीर्णोद्धार करावयाचा निश्चय करून तत्प्रीत्यर्थ द्रव्य व इनामगांव मिळविण्याचा यत्न करूं लागले; हें वाचून कोणास अशी शंका उत्पन्न होईल कीं, ही एवढी उपाधि स्वीकारण्याचें स्वामींस प्रयोजन काय? ह्याचें उत्तर स्वामींची स्वधर्म व स्वराज्य ह्यां-

वरील निस्सीम व अहेतुक भक्ति हीच होय. स्वामी श्री परशुरामीं प्रगट झाले त्या वेळीं तेथील देवब्राह्मणांचा अगदीं उच्छेद झाला होता व यवनांच्या तापामुळें सर्व प्रजा फार त्रस्त झाली होती. ह्मणून स्वामींनीं देवाल्याचा जीर्णोद्धार व जागोजाग श्रीची स्थापना करावयाचा हेतु धरून, द्रव्य व इनाम गांव मिळविण्याचा उद्योग आरंभिला. वस्तुतः स्वामी स्वतः निरिच्छ तपस्वी असल्यामुळें त्यांना कोणत्याही प्रकारें स्वार्थसाधनाची इच्छा नव्हती. परंतु त्यांचा अंतर्हेतु जगांतील कोणत्याही खऱ्या देशभक्ताप्रमाणें देशोद्धाराचा असल्यामुळें त्यांनीं श्री रामदास स्वामींप्रमाणें अलिप्त राहून सर्व राजकारणें चालविलीं असें त्यांच्या चरित्रावरून दिसून येतें. श्रीची उपासना व भक्ति ह्यांचा 'दिगंत' प्रसार व्हावा व महाराष्ट्राच्या अभ्युदय होऊन सर्व देशवांधव सुखी व्हावेत असा स्वामींचा उच्च मनोरथ असल्यावांचून त्यांना राजकारणांत पडण्याचें दुसरें कोणतेंही कारण नव्हतें. ह्याच उच्च मनोरथास स्वामींनीं आपल्या हृदयांत जागा दिल्यामुळें महाराष्ट्राचें अपरिमित कल्याण झालें ह्यांत शंका नाही. स्वामीं राजकारणांत केव्हांपासून पडूं लागले व त्यांचा महाराष्ट्रांतील मोठमोठ्या सरदारांशीं कसा व केव्हां परिचय झाला हें समजण्यास मार्ग नाही. तथापि स्वामी, शिवाजी, संभाजी व राजाराम ह्या तिन्ही छत्रपतींच्या कारकीर्दीचे चांगले माहितगार होते व त्या वेळच्या सर्व घडामोडी त्यांस पूर्ण अवगत होत्या असें मानण्यास सवळ पुरावा आहे. त्यांच्या कित्येक पत्रांत औरंगजेब, शिवाजी ह्यांचे उल्लेख आहेत, एवढेंच नव्हे तर जावलीचे चंद्रराव मोरे व मौनीबोवा गोसावी ह्यांचे दृष्टांतही दिलेले सांपडतात. शाहु महाराजांस त्यांनीं प्रसाद पाठविला व बाळाजी विश्वनाथ ह्यांस आशी-

१ स्वामींनीं रघोजी भोंसले ह्यांस लिहिलेल्या पत्रांत (लेखांक २९५ पहा) बापूजी भोंसले व संताजी भोंसले ह्यांस साहाय्य केल्याची पूर्वींची हकीकत दिली आहे. ती वाचली ह्मणजे स्वामींचा महाराष्ट्राशीं फार जुना संबंध असला पाहिजे असें दिसून येतें. बापूजी भोंसले ह्यांस स्वामींनीं हवशाकडून सोडविल्याचा उल्लेख केला आहे तो खरा असावा. 'नागपूरकर भोंसल्यांचे कागदपत्र' लेखांक २ रा ह्यांत कोल्हटकरांची जी कौफियत आहे तींत बापूजीस हवशानें त्रास दिल्याचा उल्लेख आहे.

वाँद देऊन प्रत्यक्ष प्रधानपद मिळवून दिलें. परंतु ह्यासंबंधाचे अस्तल पत्र-व्यवहार अद्यापि उपलब्ध झाले नाहीत. त्यामुळें त्या कागदपत्रांच्या अभावीं ह्यावद्दलची मनोरंजक हकीकत विस्तृतपणें येथें देतां येत नाही.

स्वामींनीं जंजिन्याचा हवशी सिद्दी याकूदखान ह्यास प्रसन्न करून त्याज-कडून पेढें व आंबडस हे दोन गांव इ० स० १७०८ नंतर मिळविले; तेव्हां स्वामींचा व हवशांचा संबंध केव्हांपासून जडला ह्याची सरासरी अटकळ करितां येते. ह्यानंतर स्वामींचा व परशुराम त्रिवक प्रतिनिधि व कान्होजी आंग्रे ह्यांचा परिचय झाला असावा. कोंकणामध्यें प्रतिनिधि व आंग्रे ह्यांचा अंमल अधिक असल्यामुळें स्वामींची व त्यांची ओळख होऊन त्यांची स्वामींवर भक्ति जडली असावी. स्वामींस वर निर्दिष्ट केलेले पेढें व आंबडस हे दोन गांव हवशाकडून इनाम मिळाले होते, ह्यांपैकीं मौजे पेढें हा गांव हवशाच्या अमलांत असल्यामुळें तो दरोवस्त इनाम मिळाला होता. परंतु आंबडस गांव अर्धा महिपतगड तर्फेनें प्रतिनिधींच्या अमलांत असल्यामुळें तो स्वामींस अर्धा इनाम मिळाला होता. तो दरोवस्त इनाम करून घेण्याकरितां स्वामींनीं परशुराम त्रिवक प्रतिनिधि ह्यांस विनंति केली. त्याप्रमाणें प्रतिनिधींनीं स्वामींची योग्यता जाणून तो गांव महिपतगड तर्फेनें इनाम करून दिला. पुढें स्वामींचा व प्रतिनिधींचा स्नेहसंबंध दृढतर होऊन, राजकारणप्रसंगांत त्यांनीं प्रतिनिधींस चांगलें साहाय्य केल्यामुळें, प्रतिनिधींनीं स्वामींस मौजे डोलें व महाळुंगे तर्फे पांवस हे दोन्ही गांव महिपतगडतर्फेनें शाहु महाराजांच्या मुद्रेनिशीं निमें इनाम करून दिले^१. ह्यावरून इ० स० १७१० पासून स्वामींचा महाराष्ट्राच्या राजकारणांत

१ काव्येतिहाससंग्रहांतील ब्रह्मद्रस्वामींच्या चरित्रांत जी माहिती दिली आहे त्यावरून हे गांव परशुराम त्रिवक प्रतिनिधि ह्यांनीं स्वामींस इनाम करून दिले असें दिसतें. परंतु 'सातारा ग्याझिटियर'करितां लिहिलेल्या माहितीमध्ये हे गांव शके १६४२ ह्यणजे इ० स० १७२० मध्ये इनाम दिले असें लिहिलें आहे. तो सन खरा मानिला तर ह्या वेळीं परशुराम त्रिवक प्रतिनिधि ह्यात नसून त्यांचे पुत्र श्रीनिवास परशुराम हे अगळे पाहिजेत. परशुरामपंत ह्यांचा काल ता० २७ मे इ० स० १७१८ रोजी झाला.

हळूहळू प्रवेश होत चालला व त्यांच्यावर छत्रपतींच्या प्रमुख सरदारांची निष्ठा बसू लागली असें हणण्यास हरकत नाही.

स्वामी इ० स० १७२० पूर्वी वरघाटे कधीं आले होते किंवा नाहीं ह्याची विश्वसनीय माहिती मिळत नाही. तथापि त्यांचा व शाहु महाराजांचा चांगला परिचय असून पत्रव्यवहार देखील चालू असावा असा तर्क करण्यास जागा आहे. बाळाजी विश्वनाथ व चिमणाजी दामोदर ह्या दोन प्रमुख महाराष्ट्र-सरदारांचा व स्वामींचा पत्रव्यवहार होता हें तर निश्चित आहे. बाळाजी विश्वनाथ ह्यांच्या ता० २८ एप्रिल इ० स० १७१५ च्या (लेखांक १९) पत्रावरून स्वामींची व त्यांची पेशाची देवधेव होती असें स्पष्ट दिसून येतें. बाळाजी विश्वनाथ ह्यांस स्वामी द्रव्यद्वारे उत्कृष्ट मदत करीत असत, व त्यांस राजकारणप्रसंगीं वेळोवेळीं सहा मसलत देत असत हें निर्विवाद सिद्ध आहे. स्वामींनीं चिमाजी आपास लिहिलेल्या एका पत्रांत (लेखांक २८३) “नाना माझा होता तो एकनिष्ठ होता. सय्यदांचा सहा झाला त्यामुळें इतकें अभीष्ट झालें. दिल्लीची मसलत सुरू झाली.” इत्यादि उद्गार काढिले आहेत. त्यावरून व वेळोवेळीं बाळाजी विश्वनाथ ह्यांच्या भक्तीविषयीं केलेल्या स्तुतीवरून बाळाजी विश्वनाथाच्या कारकीर्दीतील मराठ्यांच्या राजकारणांत स्वामींचें वर्चस्व चांगलेंच असलें पाहिजे हें उघड होतें. बाळाजी विश्वनाथ ह्यांचें व स्वामींचें विशेष दळणवळण असल्यामुळें त्यांचे पुत्र बाजीराव व चिमाजी आपा ह्यांवर स्वामींची फार कृपा जडली असावी व त्यांनाही स्वामींची योग्यता कळल्यामुळें त्यांच्याविषयीं पूज्यवृद्धि उत्पन्न झाली असावी ह्यांत शंका नाही. बाळाजी विश्वनाथ सासवड मुक्कामीं ता० २ एप्रिल इ० स० १७२० रोजीं मृत्यु पावले. नंतर त्यांचे वडील पुत्र बाजीराव ह्यांस मसूर मुक्कामीं ता० १७ एप्रिल इ० स० १७२० रोजीं पेशवेपदाचीं वस्त्रें मिळालीं. ह्या वेळचे स्वामींचे कागदपत्र उपलब्ध झाले, तर बाजीरावांस प्रधानगिरीचीं वस्त्रें देण्यांतही स्वामींची शाहु महाराजांजवळ शिफारस असावी असें दिसून येईल. परंतु अस्सल कागदपत्रांच्या अभावामुळें ह्या सर्व घडामोडींमधील स्वामींची चळवळ समजण्यास मार्ग नाही. तथापि ह्या प्रसंगीं स्वामी शाहु महाराजांस भेटण्याकरितां मुद्दाम आले असावेत व त्यांच्या वजनाचा चांगला उपयोग झाला असावा असें मानण्यास एक

आधार आहे. धावडशी गांव स्वामींस सन इहिदे अशरीन हणजे सन १७२०-२१ ह्या वर्षाच्या माघ शुद्ध नवमीस इनाम मिळाल्याचा अगदी पहिला उल्लेख धावडशी संस्थानच्या दप्तरांत सांपडतो. त्यावरून स्वामींनीं शाहु महाराजांची मर्जी प्रसन्न करून बाजीरावास पेशवाईचीं वखें मिळवून दिलीं व नंतर हें इनाम मिळविलें असावें असें दिसतें.

स्वामींचा कीर्तिनाद सर्व कोंकणप्रांतांमध्ये दुमदुमू लागून कान्होजी आंग्रे, प्रतिनिधि व हवशी हे स्वामींची चरणसेवा मोठ्या भक्तीनें करूं लागले होते. त्यामुळें स्वामींचा कारखाना नांवारूपास येऊन श्री परशुराम येथील देवालय, श्री रेणुकेचें देवालय, गणपतीचें देवालय, मारुतीचें देवालय, धर्मशाळा, पोंवळी, दीपमाळा, व मुख्य देवालयाचा सभामंडप इतकीं कामें पुरीं झालीं होतीं. श्री परशुराम येथें ब्राह्मणांची वस्ती अगदीं नव्हती ती स्वामींच्या प्रयत्नानें विशेष होत चालली. हवशाच्या दहशतीमुळें परागंदा झालेले देवाचे पुजारी देवासमीप येऊन राहिले. स्वामींनीं सर्व लोकांचा चरितार्थ यथायोग्य रीतीनें चालवा अशी तजवीज केली. देवास मिळालेल्या इनाम गांवांवर वापू-जीपंत, चिमणाजीपंत व धोंडोपंत ह्यांचे नातेवाईक आणवून त्यांची योजना केली. चिमणाजीपंतांचे मामा त्रिवक कृष्ण मोघे व चुलत बंधु संभाजी नारायण हे सुवर्णदुर्गास आंग्रे ह्यांचे पदरीं चाकरीस होते. त्यांना चारचार रुपये दरमहा करून आपले पदरीं ठेविलें. त्रिवक कृष्ण ह्यांची गोठणें येथील कामावर योजना केली, व संभाजी नारायण ह्यांस परशुरामीं श्रीसन्निध ठेविलें. नंतर त्यांचे बंधु अंताजी नारायण आले. त्यांस मौजे अंबडस येथें ठेविलें. तेथें स्वामींची वाग होती. तेथील देखरेख व जावसाली कागदपत्रांची ने आण हीं कामें त्यांकडे सोपविलीं. ह्याप्रमाणें स्वामींचा कारखाना वाढत चालला.

१ धावडशीची अगदीं पहिली सनद आढास उपलब्ध झाली नाही. ती उपलब्ध झाली असती हणजे ह्या सनाची पक्की खातरी झाली असती. धावडशी ह्या गांवीं मूळ धावड लोकांची वस्ती असून तेथें पुढें स्वामींनींच गांव वसविला. स्वामी पूर्वीं साताराप्रांतीं आले हणजे धावडशीनजीक मेरुलिंग नामक डोंगर आहे तेथें राहत असत. त्या स्थानास नजीक व छत्रपतीच्या राजधानीस जवळ असें पाहून हें धावडशी गांव स्वामींनीं पसंत केलें असावें.

श्री परशुराम येथील देवस्थानाची पूजाअर्चा महोत्सव मोठ्या थाटाने होऊं लागला. स्वामींच्या वार्षिक नियमाप्रमाणे त्यांची श्रावणमासची समाधि यथासांग होऊन समाप्तीचे दिवशीं मोठा समारंभ होऊं लागला. भाद्रपद शुद्ध चतुर्थीचे दिवशीं स्वामी आपल्या समाधिस्थानांतून बाहेर येत. त्या दिवशीं त्यांचे भक्तिभावाने दर्शन घेण्याकरितां आंग्रे व हवशी यांजकडील सरदार व केव्हां केव्हां खाशा स्वान्या येत असत. त्या दिवशीं आंग्रे यांजकडील दोन तीनशें बरकंदाज व हवशी यांजकडील सिद्दी शिपाई स्वामींस बंदुकांची सलामी देत असत. नंतर स्वामींस पालखींत बसवून मोठ्या आनंदोत्सवाने श्री परशुरामी देवासन्निध आणीत. नंतर तेथे कीर्तनादि उत्सव होऊन व दुसरे दिवशीं अन्नसंतर्पण होऊन समाधीची सांगता होत असे. आंग्रे व हवशी ह्यांचे नेहमीं वैर असे; परंतु ह्या उत्सवप्रसंगीं उभयतांचे लोक स्नेहभावाने वागून स्वामींचा प्रसाद घेण्यास सारखेच उत्सुक असत. ह्यावरून स्वामींनीं सर्व लोकांशीं प्रेमभावाने वागून त्यांचीं अंतःकरणे कशीं आकर्षित केलीं होतीं हे चांगले व्यक्त होते.

स्वामींचा व आंग्र्यांचा जो पत्रव्यवहार उपलब्ध झाला आहे त्यावरून कान्होजीचा व स्वामींचा फार जुना स्नेह असावा असे दिसून येते. ह्या घराण्यावर स्वामींचा विशेष लोभ असल्यामुळे ह्या घराण्यांतील पुरुषांच्या हातून जीं राजकारणे झालीं, त्या सर्वांत स्वामींचे अल्पबहुत अंग होते. ह्यासंबंधाची विस्तृत हकीकत स्वामींच्या राजकारणांच्या वर्णनांत दिली आहे. कान्होजी आंग्र्याच्या ता० ९ एप्रिल इ० स० १७२५ पत्रांवरून (ग्रं० ले० १७४) स्वामींचा श्री परशुराम येथील उत्सव त्या वेळपर्यंत उत्तम प्रकारे चालला असावा व स्वामी तोपर्यंत बहुतेक कोंकणप्रांतांतच राहात असावेत असे दिसते. परंतु ह्यापुढे स्वामी महाराष्ट्रांतील नाजूक राजकारणप्रसंगानिमित्त किंवा अन्य कारणास्तव, सातारा प्रांतीं विशेष येऊं जाऊं लागले असावेत. काव्येतिहाससंग्रहांतील बखरीमध्ये “सन खमस अशरीनांत श्रीस्वामी घांट चढोन सातान्यासी शाहु महाराज यांजकडे आले. राजश्रीस वर्तमान कळतांच सामोरे जाऊन, सन्मानेकरून वाड्यांत आणून, पूजा करोन, तीन गांव मौजे धावडशी तर्फे परळी, मौजे वीरमाडे प्रांत कन्हाड व मौजे अनेवाडी तर्फे कुडाळ हे तीन गांव राजांनीं दरोबस्त कुलबाब कुलकानू इनाम देऊन राज-

पत्रें करून दिलीं. (पृ० १३)” असा मजकूर आहे. ह्यावरून सन खमस अशरीनांत ह्यणजे इ० स० १७२४-२५ ह्या सालीं, स्वामी सातारा प्रांतीं आले असें सिद्ध होतें. ह्यानंतर स्वामींनीं इ० स० १७२५-२६ सन सीत अशरीन मध्यें वाजीराज बल्लाळ पेशवे ह्यांचेकडून मौजे पिंपरी तर्फे कडेपठार हा गांव इनाम करून घेतला. राजशक ५२ ह्यणजे इ० स० १७२६ ह्या वर्षी श्रीमंत छत्रपति शाहु महाराज ह्यांनीं जोत्याजी केसरकर ह्यांस दिलेलें अस्सल आज्ञापत्र आह्यांस उपलब्ध झालें आहे. त्यावरून स्वामींकडे मराठ्यांच्या तर्फेनें इ० स० १७२६ मध्यें आठ गांव इनाम होते असें दिसतें. हें आज्ञापत्र येणेंप्रमाणें:—

“ स्वस्ति श्री राज्याभिषेक शके ५२ विश्वावसूनाम संवत्सरे भाद्रपद बहुल त्रयोदशी गुरुवासरे क्षत्रिय कुलावतंस श्री राजा शाहु छत्रपति स्वामी यांणीं राजमान्य राजश्री जोत्याजी केसरकर आा सरदेशमुखी ~~मर्णी~~ आज्ञा केली ऐसीजे:—श्री येथील महोत्सवास गांव कुलवाव कुलकानू देखील सरदेशमुखी स्वराज्य व मोंगलई इनाम दिले असेत. वितपशील:—

कोंकण प्रांतें.

- १ मौजे माहुलंगें ताा पांवस
- १ मौजे डोरलें ताा पांवस
- १ मौजे कळंबुसी
- १ मौजे नायमी

४

वरघांट प्रांतें.

- १ मौजे इडमिडें (वीरमाडें)
- १ मौजे अनेवाडी
- १ मौजे पिंपरी
- १ मौजे धावडशी

४

येणेंप्रमाणें आठ गांव दिले असेत. तेथील सरदेशमुखीचा ऐवज होईल तो श्रीकडे पावेल. तुह्मीं सरदेशमुखीचा तगादा न करणें. खलेल न करणें.

१. ह्या गांवांचीं अस्सल इनामपत्रें आह्यांस उपलब्ध झालीं नाहीं त्यामुळे त्यांची बरोबर मित्ती देतां येत नाहीं. पिंपरी गांवावद्दल विष्णु गोपाळ भागवत ह्यांनीं ता० १९ माहे मे इ० स० १८४९ सालीं दिलेल्या कैफियतीची नकूल आह्यांस मिळाली आहे. तींत पिंपरीवद्दल वाजीराव पंडित प्रधान ह्यांनीं दिलेल्या ताकीदपत्राची तारीख छ २९ मोहरम सुरु सन सीत अशरीन ही दिली आहे. ह्यावरून त्याच समयास हा गांव मिळाला हें स्पष्ट आहे.

प्रतिवर्षीं नूतन पत्राचा आक्षेप न करणें. या पत्राची प्रती लिहून घेऊन मुख्य पत्र भोगवटियास देणें. जाणिजे. बहुत काय लिहिणें.” (मोर्तव.)

ह्या आज्ञापत्रांत हवशाकडून मिळालेल्या पेढें व आंवडस ह्या गांवांचा उल्लेख नसणें साहजिक आहे. कारण, तेथें मराठ्यांचा अंमल नव्हता. ह्या आज्ञापत्राच्या सालापासून म्हणजे इ० स० १७२६ पासून स्वामींच्या अस्सल कागदपत्रांनीं सिद्ध झालेल्या चरित्रास सुरुवात होते. स्वामींनीं शाहु महाराजांकडून मिळालेल्या धावडशी, अनेवाडी आणि वीरमाडें ह्या तिन्ही गांवीं अक्रमें त्या गांवचेच रहिवासी बाळजी हरि अंतुरकर, जानो महादेव ज्वेलें आणि हरि टिळक असे तीन इसम देखरेख करण्याकरितां ठेविले. वसेदी स्वामींचे कोंकणांतील कारकून अद्यापि देशावर आले नव्हते असें दिस करून,

इ० स० १७२६ नंतर हवशी सिद्दी सात ह्याचा व स्वामींचा त आहे, कारणामुळें तंटा उत्पन्न झाला व त्यामुळें स्वामींस कोंकणप्रांत त्या हत्ती न देशावर येणें भाग मडलें. ती हकीकत येणेंप्रमाणें:-सिद्दी याकूद कान्होजी अंजनवेल ऊर्फ गोवळकोट येथील सुभेदार सिद्दी सात ह्यास सर्गें करावा पूर येथील पठाणानें एक हत्ती वक्षीस दिला होता. परंतु तो सुरक्षितपणें अंजनवेलीस आणतां येईना. कारण, वंकापुराहून अं व लगेच मराठ्यांच्या चौक्या जागजागीं असल्यामुळें, त्यांच्या तडाक्यांतूनव्हां सिद्दी पठाणाचा हत्ती सुटून येणें त्या वेळच्या स्थितीप्रमाणें अशक्य होतें. केलेल्या अ-सिद्दी सात ह्यानें अशी युक्ति योजिली कीं, ब्रह्मंद्रस्वामी ह्यांचें मची प्रार्थना चांगलें वजन आहे व त्यांच्या शब्दाचा कोणी अनादर करणार नाही, तें महा-त्यांस विनंति करून त्यांच्याकडूनच हत्ती आणविण्याची कांहीं तजवीज होतें. त्याप्रमाणें त्यानें स्वामींस पत्र पाठविलें कीं, “आपली आज्ञा सर्व राज्जन मान्य आहे. यास्तव वुरघाटें आपा जोशी पाठवून पंतप्रधान व पंत प्रतिनिां ह्यांचीं दस्तुके आणवून द्यावीं.” स्वामींनीं उत्तर पाठविलें कीं, “आह्मांस भि-क्षार्थ सावनूर प्रांतें जाणेंच आहे. तुमचे काय हत्ती असतील ते आमच्या समागमें येतील. कोणाच्या दस्तकाचें प्रयोजन नाहीं.” ह्याप्रमाणें स्वामींनीं उत्तर पाठविल्यानंतर सिद्दी सात ह्यानें स्वामींच्या बरोबर हत्ती आणण्याकरितां दहा पठाण लोक पाठवून दिले.

स्वामी आपल्यावरोवर दाद गुरव कर्णेकरी, अंताजी नारायण कारकून, आणि खंडोजी साळवी निशाणवाला असा परिवार व सिद्दी सात यांजकडील दहा पठाण वरोवर घेऊन सावनूर वंकापूर येथें गेले. व तिकडील प्रांतांतील भिक्षाद्रव्य संपादन करून व सावनूरकर पठाणाचा हत्ती वरोवर घेऊन विशाळगड मार्गानें परत आले. त्यांस मध्यंतरीं विशाळगडच्या घांटामध्यें प्रतिनिधींच्या चौकीदारांनीं अटकाव केला. परंतु स्वामींनीं किड्यावरील अधि-
 २ आह्वान्यास पत्र पाठवून व सर्व हकीकत कळवून हत्ती नेण्याची परवानगी घेतली.
 १७२ इद्दी सात ह्यानेंही प्रतिनिधींस अगोदर विनंतिपत्र पाठविलें होतें, त्यामुळें विशेष अडचण पडली नाहीं. तेथून निघाल्यानंतर घांट उतरून स्वामी
 “स्व. वर्तमान कोंकणांत आले. तों कोंकणच्या नाक्यावर माखजन येथें त्रयोदशी हवशी ह्यांच्या चौक्या होत्या. तेथें दोहींकडील चौकीदारांमध्ये राजमान्य रा. ह्यांचा झाला. आंग्रे यांच्या लोकांनीं जयगडची मदत आणवून ऐसीजेः—श्री. ह्या ताब्यांत घेतला आणि तो जयगडास पाठवून दिला. स्वामी स्वराज्य व मों. गुरितां मागील मुकामावर राहिले, तों इकडे त्यांच्या पश्चात् असा क. झाला. स्वामी माखजनीं येतात तों त्यांस हें वृत्त समजलें. तेव्हां
 १. मौजे गड येथील हवालदाराकडे सामोपचाराचा निरोप पाठवून हत्ती
 २. मौजे झाला. परंतु तो येण्याच्या आंतच, ही वातमी हवशाकडील लोकांनीं
 ३. मौजे क. पोहोचविली, व सुभेदार सिद्दी सात ह्यांस असें कळविलें कीं,
 ४. मौजे ह्यांनीं हत्ती समागमें आणून माखजनचे चौकीवर कझियाचें निमित्त
 ४ ती आंग्रे यांचे लोकांचे स्वाधीन केला.”

येणेंप्रम श्रीकडे सिद्दी सात ह्यास ही वातमी कळतांच त्याचा क्रोधामि प्रज्वलित झाला. सिद्दी सात हा जातीचा हवशी असल्यामुळें हिंदूविषयीं त्याचा अगोदर प्रेमभाव कमीच होता. परंतु जंजिन्याचे वडेखान ह्यांनीं स्वामींचा सत्कार करून त्यांच्याविषयीं अगत्यवाद धरल्यामुळें, सर्व हवशी लोकांस स्वामीं-
 विषयीं वाढ्यात्कारें तरी पूज्यबुद्धि वाळगणें भाग पडलें होतें. त्याप्रमाणें सिद्दी सात ह्याची स्थिति होती. त्यास आपला बहुमानाचा हत्ती, स्वामींनीं चौकीदाराकडून तंट्याचें मिष करवून, आपल्या जातभाईस दिला; म्हणून वातमी कळतांच, त्यास संताप उत्पन्न होऊन, त्यानें एकदम स्वामींच्या परशुराम

येथील देवस्थानावर दोन तीनशं लोकांनिशीं शिवरात्रीचे दिवशीं चाल केली. स्वामींचे देवालयाचा कारखाना व सर्व ब्राह्मणांचीं व कारकुनांचीं घरे लुटून जप्त केलीं; आणि लोकांस फार उपसर्ग देऊन देवस्थानाचा अगदीं विध्वंस केला. त्यामुळें सर्व ब्राह्मण भयभीत होऊन आपापले जीव घेऊन पळाले. स्वामींचे तीन इमानी नौकर चिमणाजीपंत, बापूजीपंत आणि लखमोजी कोठावळा हे मोठ्या धैर्यानें राहिले. परंतु हवशी ह्यानें द्रव्यप्राप्तीकरितां त्यांची फार हालअपेष्टा करून त्यांना मरेमरेपर्यंत मार दिला.

हा वृत्तांत स्वामींस समजतांच स्वामींनीं कान्होजी आंग्रे ह्यांस पत्र पाठविलें कीं, “तुमचे लोकांनीं आमचे समागमं हत्ती होता तो नेला. सबब सिद्धी सात शामल याणें परशुरामीं स्वारी पाठवून, देवब्राह्मणांचा उच्छेद करून, वस्तवानी जप्त करून, बंद धरून नेला. कारकुनांस मारहाण करित आहे, तरी पत्रदर्शनीं जयगडकरी यांस पत्र पाठवून हत्ती सोडून देववणें. हत्ती न सोडल्यास तुझें कल्याण होणार नाही.” असें स्वामींचें पत्र जातांच, कान्होजी आंग्रे ह्यांनीं जयगडचे हवालदारास, पत्रदर्शनीं हत्ती स्वामींचे हवालीं करावा असा हुकूम पाठविला. त्याप्रमाणें त्यांनीं हत्ती स्वामींचे स्वाधीन केला.

हत्ती घेऊन स्वामी दोनचार दिवसांनीं गोवळकोट येथें आले व लगेच सिद्धी सात ह्यास बोलावणें पाठवून हत्ती त्याचे स्वाधीन केला. तेव्हां सिद्धी सात फार लाचार होऊन स्वामींस शरण गेला; व अविवेकानें केलेल्या अन्यायाबद्दल पश्चात्ताप पावून, “तकसीर माफ करावी” ह्मणून स्वामींची प्रार्थना करूं लागला. त्यानें परशुराम येथील देवब्राह्मणांचा उच्छेद करून तें महास्थान अगदीं भ्रष्ट करून टाकिलें, ह्यामुळें स्वामींस अतिशय दुःख झालें होतें. त्यामुळें त्यांनीं, “तुझा हत्ती आम्हीं आणिला तो घेणें. तूं अविचार करून देवब्राह्मणांचा उच्छेद केलास. अतःपर तुझाही उच्छेद लवकरच होईल!” असा शाप देऊन ते परशुरामास निघून गेले.

परशुरामीं येतांच तेथें झालेला अनर्थ स्वामींच्या दृष्टीस पडला. तो पाहून स्वामींस अत्यंत दुःख झालें. सर्व देवालय खणून टाकिलें असून देवाच्या मूर्ति फेंकून दिल्या आहेत, आणि चिमणाजीपंत, बापूजीपंत वगैरे दोन तीन कारकून-मंडळीस मरेमरेतों मारल्यामुळें त्यांची कंठगत प्राण अशी स्थिति झाली आहे,

हा शोचनीय देखावा अवलोकन करितांच स्वामींच्या अंतःकरणांत अनिवार दुःखवेग उत्पन्न होऊन, ते झालेला वृत्तांत कळविण्याकरितां दंडाराजपुरीस सिद्दी याकूदखान ह्याजकडे गेले, आणि तेथें बहुत क्रोधयुक्त शापोक्ति वदले. सिद्दी याकूदखान स्वामींचा भक्त असल्यामुळें त्यास सिद्दी सात ह्याची वर्तणूक नापसंत होऊन, त्यानें स्वामींस विनंति केली कीं, “मजला न विचारितां हें कृत्य सिद्दी सात ह्यानें केलें. त्याचें पारिपत्य करितों. जें नेलें असेल तें माघारें देववितों. स्वामींनीं स्वस्थ चित्त करावें. गुन्हा माफ करावा.” ह्यावर स्वामी बोलिले कीं, “तुम्ही हवसी लोक, वेडमान, अविचारी. तुमचे राज्यांत राहणार नाहीं. अतःपर तुमचें कल्याण नाहीं.” ह्याप्रमाणें स्वामींचें भाषण ऐकून खान ह्यानें सिद्दी सात ह्यास मोठ्या जरवेनें असें पत्र लिहिलें कीं, “मुझ्जा-गो-फकीर लोक यांचें बहुत प्रकारें आह्मी चालवीत आलों. पुढेंही ज्यादा चालवणें अवश्यक असतां, त्यांचे दुरगियास स्वारी पाठवून, तसनस करून चीजवस्त नेली याचें कारण काय ? उपरी देखतपत्र यांची परशुरामीं-हून चीजवस्त, जरावाजरा सुतळीचा तोडा आदिकरून, झाडून माघारी देऊन, पावती घेऊन हुजूर पाठविणें. दिकत करून दिसगत केलियासी तुझा वळजा होणार नाहीं. तंगकरी देऊन पारिपत्य होईल.” असें पत्र जातांच सिद्दी सात ह्यानें झाडून सर्व चीजवस्त परशुरामीं पाठवून दिली, आणि स्वामींनीं देवाकरितां रत्नजडित हिऱ्यांचीं तीन मूल्यवान् पदकें केलीं होती तीं मात्र खानाकडे पाठवून दिलीं. खानांनीं तीं स्वामींपुढें ठेविलीं. परंतु देवाचीं पदकें यवनानें आपल्या उपभोगार्थ नेलीं, तीं देवाच्या उपयोगाचीं नाहीत, असें सांगून स्वामींनीं तीं खानास व त्याच्या पुत्रास वक्षीस दिलीं. ह्या पदकांची किंमत पंचवीस हजार रुपये होती. ह्याप्रमाणें स्वामींनीं सिद्दी सात ह्याची खोड मोडून व देवाची बहुतेक चीजवस्त पुनः परत घेऊन याकूदखान ह्याचा निरोप घेतला. त्यानें झालेल्या अपराधाबद्दल स्वामींची विनयपूर्वक क्षमा मागितली व त्यांस परशुराम येथील आपलें स्थान सोडून जाऊं नये ह्यांभून आग्रहपूर्वक विनंति केली.

स्वामी श्री परशुरामास आले, व तेथें पूर्ववत् देवस्थानची यथास्तांग स्थापना करूं लागले. परंतु सिद्दी सात ह्यास दंडाराजपुरी येथें झालेला प्रकार

असह्य होऊन व त्यांत स्वामींनीं आपली मानखंडणा केली असें वाटून, त्यांनीं स्वामींस अप्रत्यक्ष रीतीनें उपसर्ग देण्याचा क्रम आरंभिला. शामल दुष्टबुद्धि, बेइमान हें चित्तांत आणून व आतां परशुरामीं आपला निभाव लागणें कठीण आहे असें पाहून, स्वामींनीं शाहु महाराजांची भेट घेण्याकरितां व धावडशी येथील व्यवस्था पाहण्याकरितां महाराष्ट्रांत गमन करण्याचा संकल्प केला.

वर दिलेली हत्तीच्या भांडणाची हकीकत स्वामींची बहुतेक कारकीर्द प्रत्यक्ष पाहिलेले त्यांचे कारकून जगन्नाथ चिमणाजी भागवत ह्यांनीं स्वतः लिहिलेल्या वखरीच्या आधारानें लिहिली आहे. ही सर्व खरी असून ह्यासंबंधाचीं पत्रेही आह्मांस धावडशी संस्थानच्या दप्तारांत सांपडलीं आहेत. हत्तीच्या कारणावरून सिद्दी सात ह्यांनीं श्री परशुराम येथील देवालयाचा माघ वद्य चतुर्दशीस ह्यणजे शिवरात्रीचे दिवशीं विध्वंस केला. ह्या मिक्तीच्या अगोदर सिद्दी सात ह्यांनीं हत्तीवद्दल दस्तक देण्याविषयीं विशाळगड येथील प्रतिनिधीस लिहिलेलें पत्र आह्मांस उपलब्ध झालें आहे. तें येणेंप्रमाणें:—

“पंडित अजम अकरम गंगाधर कृष्ण दाम मोहवत हु

ॐ मोहिवान पन्हा मुखलिसान दस्तगाह अजी दिल एखलास सिद्दी सात सुभेदार सलाम बादज सलाम खैर अंज्याम सुहुर सन सवा इशरीन मिया व अलफ, अंकीं येथील खैरसल्लीं जाणवून मोहिबीं आपली खैरसल्लीं कलमीं मरकूम करीत असिलें पाहिजे. दिगर मोहिबीं कितावत छ० ९ रविलावलची मरसूल केली ते नेकसात वारीद होऊन खुषवस्ती विशियार जाहली. सावनूर बंकापुराहून हत्ती र्व तहयेफे यावयाचा ऐसे. त्याचे दस्तकावाबें व तिकडून आरामशीर येऊन पोहोंचावयाचे वाबें दोस्तीचे जागां मोहिवास कलमीं केलें होतें. त्याचा जवाब कलमीं केला कीं, “फिलवाल पनाळ्याचें दस्तक पाठविलें असे. पंडित अजम कृष्णाजी परशुराम प्रतिनिधि महाराजे यांचे मलाजमतेस गेले असत. तेथून महाराजे यांचेंही दस्तक व बाजेसरदारांचीं दस्तकें पाठवितील. मोहिबीं हत्ती आणावयास लोक रवाना करावयाचे ते केले पाहिजेत. येथें आल्यावर त्याजबरावर मुद्दाम माणसें देऊन रवानगी करून हत्ती आणवून रवाना करूं.” ह्यणून कलमें केलें. तर येकिन आहे कीं दुतर्फा दोहीं ज्यादा दोस्तीचा तरीका चालत आहे तेथें हें कामसें काय आहे? आणखीही कितेक

कामांची सर्वराय मोहिब करतील. ऐसी दोस्तीचे जागां ईजानेवांस येकिन आहे. हल्लीं मोहिबीं कलमीं केलें यावरून हत्ती व तहिफे आणावयास येथून कृष्णाजी नरहरी व संकराजी तानप्रभू वगैरे लोकां व सोबत मोहिबीं दस्तकें पाठविलीं होतीं तीं देऊन मोहिवांनजीक रवाना केले आहेत. हे मोहिवांनजीक पोहोचल्यावर मु[ख?]जवानी दोस्तीचे सकून आयां करितील, त्यावरून मालूम होईल. तर तवजे:करून यांसोबत स्वारांचा दरया ठिकाणलग देऊन, तिकडून आरामसीर हत्ती घेऊन येत ते वात केली पाहिजे. दराज काय लिहिणें? प्यार मोहवत असों दिली पाहिजे. रवाना छ० २७ रविलावल हे कितावत.”

ह्या पत्राची मुसलमानी तारीख छ० २७ रविलावल सन सवा अशरीन ह्यणजे ता० ११ माहे नोव्हेंबर इ० स० १७२६ ही आहे. ह्या पत्रावरून हत्तीची आख्यायिका अगदीं खरी आहे हें चांगलें सिद्ध होतें.

स्वामी परशुरामास येऊन व तेथील छिन्नविछिन्न प्रकार पाहून नंतर इंडा-राजपुरीस सिद्दी याकूदखान ह्याच्या भेटीस गेले. तेथून सिद्दी सात ह्यास तंबी देववून व देवाची मालमिळकत परत मिळविण्याची व्यवस्था करून ते गो-

१. स्वामी महाराष्ट्रांत येऊन धावडशी येथें राहिल्यानंतर जंजिन्याच्या हवशांनीं त्यांस परशुरामीं येऊन राहण्यावद्दल अनेक पत्रें पाठविलीं व त्यांची परोपरीनें विनवणी केली, हें स्वामींच्या व हवशांच्या पुढें झालेल्या पत्रव्यवहारावरून दिसून येतें. (लेखांक २४०-२५३ पहा). स्वामीही त्यांच्याशीं गोडीगुलावीनें वागून आपला कार्यभाग साधून घेत असत. कारण, स्वामींचा संबंध तिकडे असल्यामुळें त्यांस हरहमेशा त्यांच्याकडून त्रास पोहोचण्याची भीति असे. मराठ्यांचीं व हवशांचीं जीं राजकारणें घडून आलीं त्या सर्वांमध्ये स्वामींचें वरेंच अंग असे. अशाच राजकारणनिमित्तानें स्वामींनीं नारो विठ्ठल प्रभु नांवाच्या कोंकणांतील मुत्सद्यास एक पत्र लिहिलें आहे. तें इ० स० १७२१ मधलें असावें असें वाटतें. ह्या पत्रामध्ये स्वामींनीं गायकवाडाकडील कांहीं मजकूर लिहिला असून पुढें हवशासंबंधाचा मजकूर लिहिला आहे. त्यांत हत्तीच्या भांडणाचा उल्लेख करून त्याचें थोडक्यांत सिंहावलोकन केलें आहे. ह्या एका पत्रावरून आह्मीं वर दिलेल्या हकीकतीस उत्तम पुष्टि मिळते. ह्यणून हें पत्र जसेंच्या तसेंच येथें दिलें आहे:—

श्री भार्गवराम.

श्रीमत् परमहंस स्वामी यांहीं:—

सहस्रायु चिरंजीव नारो विठ्ठल प्रभु यांसी आज्ञा केली ऐसीजे:—तुहीं पत्र पाठविलें प्रविष्ट होऊन लिहिलें वर्तमान विदित जाहलें. अद्यापि दमाजी गायक-वाड या करवीं तुमचें वरें केलें नाहीं, आणि तुमची इतकी निष्ठा वैसावयासी कारण काय ? चिपळूणचें सविस्तर वर्तमान लिहोन पाठविलें. तर आहीं कांहीं तुह्यांस सांगितलें नाहीं, आणि तुहीं स्वतःच लिहोन पाठविलें. येणेंकरून आमची तुह्यांस पोटतिडीक आहे ऐसें दिसोन आलें. रुद्राजी कर्ता आहे. तो घरीं-हून फिरोन येईल. ज्येष्ठमासीं येतो ह्मणून कवूल केलें आहे. तो आलियाउपरी त्यासी सोनगडास पाठवूं. तो दमाजी गायकवाडही सोनगडीं येतील. तुमच्या कामास चुकणार नाहींत. दरवारची बोली छत्रपति बोलिले तें लिहिलें. तर फार उत्तम. दाभाड्याचा मजकूर लिहोन पाठविला. तर होणारास उपाय नाहीं. वासनेसारिखें फळ प्राप्त होतें. दोन तीन वर्षे कोठें पर्यटनास गेलों नाहीं. खर्च तो अनिवार. कारखाने चालिले पाहिजेत. याकरितां बाजीराव आले ह्मणजे पुढें स्वारीस जाणार. तुहीं कोंकणचे कामांत मन घातलेंत. उत्तम जाहलें. परंतु वकिलाजवळ बोली करून येणेंप्रमाणें करून आणविलें तरीच आहीं मान्य असों. नाहींतर आह्यांस तरी अगत्य काय ? पेढें, आंबडस, नायसी, कळंबुसी इतके चार गांव दरोबस्त कुलवाव कुलकानू खानानें आह्यांस परवाने करून देऊन सुदामत चालविले. त्याच प्रकारें ताजे परवाने पेढें, आंबडस व नायसी कळंबुसी ह्या चारी गांवचे परवाने कुलवाव कुलकानू दरोबस्त घावे. सिद्दी सुरूर उंदेरीस किल्लेदार होता. तेव्हां आमचा दुवा घेतली. मग तरख्त जंजिरा जाहला. मग तो आमचें फारसें चालवावयासी लागला. तिनी गांव दिले. कळंबुसीच्या सनदा जाहल्या. शिके करावे तो सिद्दी सात यांणीं अंदेशा सांगोन पाठविली. त्यावरून सनदा राहिल्या. आहीं वरघाटें आलों. तर हल्लीं चौ गांवच्या सनदा आणून घाव्या. सिद्दी साद याणें आह्यांस हत्तीस पाठविलें. आहीं हत्तीस जाऊन हत्ती आणिला. तो हत्ती आंगरे यांणीं आह्यांपासून नेला. फिरोन मागती आंगरे याकडून हत्ती आणून सिद्दी साद यासीं दिला. ते समर्थी

ठण्यास गेले. तेथे कान्होजी आंग्र्याची भेट घेऊन ते गोमांतक प्रांतांत गेले. व तेथून कोल्हापूर मार्गानें फाल्गुन महिन्याच्या वद्य पक्षांत धावडशीस आले. स्वामी ह्या वेळीं गोमांतकांत कोणत्या उद्देशानें गेले हें समजत नाहीं. धावडशीस आल्यानंतर स्वामींची व शाहु महाराजांची फाल्गुन वद्य ९ रोज बुधवार ह्मणजे ता० ६ मार्च इ० स० १७२७ ह्या दिवशीं भेट झाली. ह्या भेटीचें वर्णन स्वामींनीं कान्होजी आंग्र्याच्या पत्रांत लिहिलें आहे (लेखांक २०१). त्यावरून शाहु महाराजांची स्वामींविषयीं सप्रेम भक्ति होती असें दिसून येतें. ह्या वेळीं स्वामींनीं शाहु महाराजांजवळ आपला सर्व वृत्तांत निवेदन केला असावा. तो ऐकून महाराजांनीं महाराष्ट्रांत राहण्याबद्दल स्वामींचें मन वळविलें असावें असें अनुमान होतें.

स्वामी ज्येष्ठ मासीं पुनः परशुरामास आले. परंतु त्यांस सिद्दी सात ह्याचें वर्तन सौम्य व सरळपणाचें न वाटून, उलट फार भयंकर दिसूं लागलें. तेव्हां त्यांनीं आपली कारकूनमंडळी व त्यांचीं कुटुंबें धावडशीस पाठविण्याची व्यवस्था केली; व आपण एकटेच परशुरामीं राहून देवाच्या दागदागिन्यांची आमचे वारा हजार रुपये व वानीवस्त देवळीहून नेली व कितेकांस कष्टी केलें. आणखी कितेक आह्मांवर तुफानें घेतलीं. हें वर्तमान खानास कळतांच त्यास पत्र पाठवून नशेध करून आमची वानीवस्त फिरोन दिली. ऐसें खानानें आमचें चालविलें. आह्मांस खानानें पत्र पाठविलें जे, 'हुजूर मुलाखत येणें. आणखी दोन गांव दुसरे देतो.' त्यास आह्मांस जावयासी अनुकूल पडलें नाहीं. जर जातो तर दोन गांव देतेच. ते कांहीं चुकतेना. बरें, गत गोष्ट गेली! हल्लीं आमची कोठी परशुरामीं होती. ती हवशी यांणीं नेली. भात खंडी १० व नागली खंडी १० वगैरा गेले. देवाचा नगारा व भांडीं (तोफा) २ व दरवाजा थोरला नेला आहे तो फिरोन द्यावा. भार्गव कोंकणचा राजा. श्रीपतराव उदंड यत्न करून चिठ्या घालीत. त्यासी नये ह्मणून सांगितलें. सिद्दी साद बोलिला जे, "जर वेढा मरा-छ्यांचा उठला तर वारा गांव इनाम देतो, व पहिलेंपरिस अधिक देवाचें चालवूं.' ऐसें बोलिला. लोकांस पुसोन पाहणें. एवढें काम जाहल्यावर मग भेटीस येणें. वकिलास भेटीस आणितां तर त्याचें प्रयोजन भेटीचें काय? लिहिल्याप्रमाणें मान्य केलें तर आह्मी मान्य असों. हे आशा.

व इनामगांवाची वगैरे काय तजवीज करावी ह्याचा विचार करू लागले. इकडे सिद्धी सात ह्यानें स्वामींनीं आपली मंडळी देशावर पाठविली हें पाहून, त्यांना व त्यांच्या देवस्थानास अधिक अधिक पीडा देण्यास प्रारंभ केला. स्वामींची कारकूनमंडळी देशावर निघून गेली ह्मणून इतर ब्राह्मण अगदीं भयभीत झाले, व तेही पळून जाऊं लागले. तेव्हां सिद्धी सात ह्यानें त्यांस अंजनवेलीस बोलावून त्यांना छ० १६ रविलावल समान अशरीन ह्मणजे ता० १९ नोव्हेंबर १७२७ रोजीं एक अभयपत्र लिहून दिलें. तें येणेंप्रमाणें:—

“ हे कौलनामा अज सुभा मामले दाभोळ व प्र॥ राजापूर ता०..... भटब्राह्मण वगैरान्यांनीं कसवें चिपळूण सुहुर सन समान अशरीन मया वें अलफ बादे कौलनामा ऐसाजे:—तुमचे बावें सदाशिवभट अग्निहोत्री व आपा जोशी व वीरेश्वरभट व गोपाळभट थत्ते व महादेऊभट गणफुले साकीन कसवे चिपळूण सुभा किळे अजणवेली मुकामीं येऊन अर्ज केला कीं, गोसावी मु॥ परशुराम यांणीं आपले कारकून घांटावरी घालविले; वगैरा रयतही घालविली आहे. यांमुळे भटब्राह्मण वगैरा रयत कसवे मजकूरची व पेढें मजकूरची शकदील होऊन तजावजा जाली आहे. जरी साहेब मेहरवान होऊन कौल मन्हामत केला तरी भटब्राह्मण वगैरा रयत कसवे मजकूरची व पेढें मजकूरची जागाचे जागा सुखरूप राहून कीर्दीमामुरी करील. ह्मणून अर्ज केला. त्यावरून खातिरेस आणून, मामुरीवर नजर देऊन, तुह्यांस कौल सादर केला असे. तरी तुह्यां कोणे बावें शक न धरितां बेशकपर्णीं कसवे मजकुरीं व पेढें मजकुरीं खुशाल राहणें. गोसावी यांनीं साल गुदस्तां आपले कारकुनांस घांटावर जावयावद्दल दस्तकें घेतलीं आहेत. त्यास ... (साल गुदस्ता) गेले नाहीं. साल-मजकुरीं गेले. त्यांचे कारकून गेले तर गेले! अगर गोसावी आहे. मन मानेल तेथें जाईल! त्याचें काय आहे? याच सवबीनें तुह्यां तजावजा होऊन बेदिल व्हावें ऐसें नाहीं. तुह्यां कसवे मजकुरीं व पेढें मजकुरीं बेशकपर्णे खुशाल राहाणें. कोण्हे बावें शक अंदेशा न धरणें. दरिबा हे कौल असे. र॥ छ १६ रविलावर”.

ह्यावरून सिद्धी सात स्वामींविषयीं किती बेफिकीरपणानें वागत होता हें दिसून येतें. “गोसावी आहे. मन मानेल तेथें जाईल! त्याचें काय आहे”

हे शब्द किती उर्मटपणाचे आहेत हें चतुर वाचकांस सांगावयास नकोच. ह्याच शब्दांवरून त्यांचें व स्वामींचें बिलकुल रहस्य राहिलें नसावें हें अगदीं स्पष्ट दिसून येतें.

परशुरामाहून स्वामींची कारकूनमंडळी निघून गेल्यानंतर पेढें येथें राहिलेल्या स्वामींच्या लोकांस सिद्दी सात ह्यानें नानाप्रकारानें त्रास देण्यास सुरुवात केली. सिद्दी सात हा याकूदखानाचा ताबेदार असल्यामुळें व त्यांचें व स्वामींचें चांगलें रहस्य असल्यामुळें त्याला प्रत्यक्ष कांहीं करितां येईना. ह्मणून त्यानें पेढें येथें हुसेन नांवाचा एक मुलाणा उभा करून त्याजकडून स्वामींचा विश्वासू ब्राह्मण बापू जोशी ह्यास घसघस लाविली. हा स्वामींच्या आश्रयानें पेढें येथें शेतें भातें करीत असे. त्याच्या शेतावर मुलाण्याकडून हक सांगून त्याम अंजनवेली सुभ्यास पकडून नेलें व त्यास दहा रुपये दंड करून त्याजकडून एक बळजवरीनें कतवा लिहून घेतला. तो येणेंप्रमाणें:—

हु

५

“ अज सुभा मामले दाभोळ व प्रांत राजापूर दमहम बापू जोशी साकीन मौजे पेढें तर्फ चिपळूण सु ॥ समान अशरीन मीया व अलफ कारणें साहेबाचे बंदगीस लिहून दिला कतवा ऐसाजे:— मुलना हुसेन पेढेंकर यांचीं शेतें मशिदीचीं पेढें यांत असत. त्यापैकीं एक दोन शेतें कमीनाखालीं कुणबावेयास कमाविसीस आहेत. त्यास हल्लीं मुलना हुसेन सुभा येऊन जाहिर केलें कीं, मशिदीचीं शेतें जोरावारीनें बापू जोशी खातो. याआसीं आपण शेतें सोडून देणें ह्मणून बोलत होतो. परंतु शेतें न सोडी. ऐसं जाहीर केलें. त्याबद्दल कमीनास सुभा आणून हकीकत पुशिली. तरी आपण कांहीं पेढें याचा

१. मुलना हुसेन पेढेंकर हा मुसलमान इसम परशुराम येथील हिंदुलोकांस स्वामी वरघांटें आल्यानंतरही वारंवार उपद्रव देत असे. स्वामींनीं ह्याबद्दल पुनः सिद्दी सात यांजकडे तक्रार नेली होती असें लेखांक २४९ वरून दिसून येतें. सिद्दी सात ह्यानें, तो “ खपती, दिवाणा, बेशौर ” ह्मणजे अगदीं वेडा आहे अशा अर्थाचे उद्गार काढून, स्वामींचें समाधान केलें आहे. परंतु हा सर्व लाघवी प्रकार असावा असें वाटतें.

मिरासदार खोत नव्हे. वरकड सार कुणवावेकरी तैसा आपण. शेते कुणवाव्यानें करितों. **मुलना** याणीं कांहीं आपणास शेते मशिदीचीं सोडून देणें ऐसें मुजाहिम जाहलें नाहीं. जर शेते मशिदीचीं सोडून देणें ऐसें होईल तरी आपण तींच शेते कशास करितों? कुणवावा करणें तेव्हां दुसरीं शेते करितों. आंमा **मुलना** याणीं हटकिलें नाहीं. मशिदीचीं शेते सोडून देणें ऐसें याणीं हटकिलें, आणि आपण जोरावारीनें शेते करितों, ऐसा शाबीद होऊन आपणावर खरें जाहलें तर आपण सरकारची गुन्हेगारी रुपये ४०० चारशें देईन. हा लिहून दिला कतवा. सही छ० २? सावान.

शाबिदी.

येसाजी सूर्याजी चव्हाण कोंकणराव
देसाई मामले हमजावाद. १.

बहिरोवा नाईक पोतदार.
सुभा ?."

ह्याप्रमाणें स्वामींस अनंत प्रकारें त्रास पोहोंचूं लागला. त्यांतच पाथरवटा-संबंधानें राजपुरीचे थोरले खान ह्यांचा व स्वामींचा कांहीं वेवनाव झाला. तेव्हां हक्कांच्या राज्यांत राहणें आतां योग्य नाहीं असें वाटून, त्यांनीं श्रीमंत बाजीराव पेशवे ह्यांस एक यादी पाठविली. ह्या यादीमध्ये त्यांनीं हक्कांच्या उपसर्गाचें वर्णन लिहिलें आहे. तें वाचून त्या वेळच्या स्थितीचें चित्र डोळ्यांपुढें मूर्तिमंत उभें राहतें. ही यादी फारच महत्त्वाची आहे. ती येणेंप्रमाणें:—
“ यादी दास्तन.

गतवर्षीं हत्तीमुळें गर्गशा आह्मांवर सिद्दी साद याणें करून श्रीस्थळीं उपद्रव दिला. तो तुम्हांस परस्परें विदित झालाच आहे. त्या दिवसापासून आह्मांजवळ घसघस लावून आजिवर कष्टी करीतच आहे. हल्लीं गांवामध्यें **मुलना** पेढेंकर यास शिखवून, त्याणें बापू जोशी यांसीं घसघस ‘आपलीं शेतें भातें वतनीं तुम्ही करितां हे आपली द्या. नाहीं तर सुभा चला.’ असें सांगून, आपण अंजनवेलीस जाऊन बापू जोशी यांस दहा रुपये मसाला करून देऊन मनसुभी आरंभिली जे, ‘**मुलना**चीं शेते वतनीं तुम्हीं कां करितां?’ बापू जोशी बोलिला जे, ‘हें शेते पुरातन आपलीं आहेत.’ त्याजवर कतवा लिहून घेतला ! आणि मनसुभी लटकी करून बापू जोशी याणें कतवा लिहून दिला आहे. त्याजवळ रुपये चारशें मागतों. आह्मांस पत्र लिहिलें आहे जे, ‘तुम्ही घडींघडीं

राजपुरीस आमचे चुकल्या लिहून आह्मांस नशेदपत्रें आणितां. याजकरित हुजूर पत्र लिहिलेंत ह्मणजे आपणास बोल नाहीं! ' ऐसें दवविलें. व 'चारशें रुपये वापू जोशी गुन्हेगारी देईल. नाहीं तर तुम्हीं देणें. नाहीं तर भेटीस अंजणवेलीस येणें'. ऐसें म्हणतो. ऐशास त्याचे भेटीस आह्मांस जाणें नाहीं अनादर करील. गांव तो धास्तीनें बस पडत चालला! ब्राम्हण दहावीस आ हेत. ते जाऊं म्हणतात. मुलनास गांवची खोती दिली. आह्मांदिखत वेठवेगा गांवची नेतो. हें आह्मीं कैसें सोसावें? याजकरितां आम्ही श्रीस्थळीं राहावें ऐसें नाहीं! टाकावें तर एक प्रकार दिसतें. यास काय करावें? राहावें कीं नि घोन वरतें यावें तें लिहिलें पाहिजे. तुम्हीं सांगाल त्याप्रमाणें वर्तणूक करूं.

भाद्रपद मासीं राजपुरीहून याकूदखान याणीं आह्मांस पत्र घरोवानें लिहिते जे, " आपलें घुमटाचें काम होणें आहे. तरी आपणास चाळीस पन्नास पाथरव चाकर आणून पाठवणें." त्यास आम्ही लिहिलें जें, " गतवर्षीं बाजीराया कडून पाथरवट आणिले होतेत. त्यांस रजा न द्या, (तेव्हां) पळोन गेले. ह्मणून धरून आणून अडकविलेत. याजकरितां खालें कोणी न येत. त्यास त्याच परिहार लिहोन, जातील तेव्हां सुखरूप जावे म्हणून अभय...पाठविलें. वरून आम्हीं सातारा पाथरवटाचे यत्नास माणसें पाठविलीं. त्रिंबकजी सावर कर यास सांगोन पाठविलें. त्यांपैकीं एक मल्हारजी पाथरवट राजपुरीस जाऊन बोलीचाली करून, त्याचा कौल घेऊन, दोनशें रुपये अंजणवेलीस रुपयांची चिठी आह्मांकडे पांचशें रुपये देणें ऐसा कागद घेऊन आला. दोनशें अंजणवेलीचे रुपये व तीनशें आह्मांकडील येणेंप्रमाणें पांचशें रुपये घेऊन जाऊन पंचवीस पाथरवट घेऊन देवळीं आला. आह्मीं त्यांस सांगितलें जे, " तुमचें चित्तास येईल तरी जाणें. न ये चित्तास तर रुपये परतून देणें." त्यास रुपये वांटून घेतले. जायास मान्य झाले. त्यांचे आम्ही सर्फराजी करून वरोवर माणसें देऊन खाना राजपुरीस केलें. तेथें त्याणीं मन माने त्या तेनाता मागितल्या. ते मान्य न करीत. माघारे जा म्हणत. शेवट पंधरा दिवस राहोन खाना नाहीं महिना केला. तो कबूल करून कामावर लागले. दुसरे वांटणी रुपये चारपांचशें घेतले. ऐसें बाधवत केलें. चाकरी तो झाली नाही. आणि आह्मांस ह्मणतात घेऊन जा. तर त्याचे रुपये पावले ते मागणार. ते कोणी द्यावे? पाथरवटांजवळ

काहीं नाही. आणि येथे सातारा त्याचे वापभाऊ आहेत ते म्हणतात “ आमचे पाथरवट आणा; नाही तर आम्ही महाराजांजवळ सांगोन तुमचे गांवीं कौल पाहू.” यास आमचा अन्याय काय? पुढे पाथरवट कैसे येतात? याची तजवीज काय करावी? आमचा तो यत्न नाही! तुम्ही इलाज लिहून कराल की काय? नाही तर कलमाह (?) यास लिहिले तर काहीं त्याचे बदल होईल की काय ते लिहिले पाहिजे.

येणेप्रमाणे चित्तांत आणून आम्ही पुढे काय करावे ते लिहिले पाहिजे. काहीं सुचत नाही! आजीवर श्रीजवळ मागत होतो जे, बाजीरायाचे पदरीं यश पडावे आणि आम्हांस त्याणीं सुखी श्रीस्थळीं राहावे ऐसें करतील. श्रीनें यश दिलें. आतां याचा उपराळा होऊन आमचें राहणें होत असेल तर करावे. नाही तरी काय ते लिहिले पाहिजे”.

वरील पत्र पाठविल्यानंतर बाजीराव पेशवे ह्यांजकडून स्वामींस कोंकणप्रांत सोडून देशावर येण्याबद्दल उत्तर आलें. नंतर स्वामी श्री परशुराम येथील देवस्थानाची नीट व्यवस्था करून व तेथे आपल्या वतीनें गणेश वल्लळ तांवे नामक एक कारकून ठेवून साताराप्रांतीं गेले. देवाची सर्व चीजवस्त त्यांनीं आंग्रे ह्यांचे ताव्यांतील रसाळगड किल्ल्याचा सुभेदार संभाजी शिंदे ह्याचे जवळ ठेविली. ह्या सुभेदाराची स्वामींवर फार निष्ठा होती. धावडशीस गेल्यानंतर स्वामींचा ह्या सुभेदाराशीं एकसारखा पत्रव्यवहार चालत असे. एवढेंच नव्हे तर धावडशीहून देवाकरितां मिळेल ते भिक्षाद्रव्य व इनाम गांवाचा वसूल स्वामीं त्याकडेच पाठवीत असत. गोठणें व परशुराम येथील देवस्थानावर देखरेख ठेवणें, कोंकणांतील स्वामींच्या गांवांचा वसूल घेणें व त्यांची व्यवस्था करणें, आणि आंग्रे व हवशी ह्यांच्या कडील बातमी पोहोचविणें

१. पाथरवटासंबंधानें स्वामींचा व हवशाचा पत्रव्यवहार ह्या पूर्वीं झाला होता असें लेखांक २५३ वरून दिसतें. ह्या लेखांकाची तारीख छ० २९ माहे मोहरम सन ९ जुलूस ह्यणजे ता० ५ सप्टेंबर इ० स० १७२७ आहे. ह्या वरून हा पाथरवटासंबंधाचा त्रास स्वामींस केव्हां झाला हें कळून येतें. ह्या नंतर एक दोन महिन्यांनीं ही यादी स्वामींनीं बाजीराव पेशवे ह्यांस पाठविली असावी.

हीं कामें संभाजी शिंदे ह्यांजकडे सोंपविलेलीं असत. येणेंप्रमाणें कोंकणांतील व्यवस्था आटोपून व कोंकणांतील आपले प्रिय मित्र कान्होजी आंग्रे ह्यांचा निरोप घेऊन स्वामी देशावर येण्यास निघाले. कान्होजी आंग्रे व स्वामी ह्यांचा पुष्कळ वर्षांचा स्नेहसंबंध असल्यामुळें त्यांची परस्परांवर फार भक्ति जडली होती. स्वामींसारखा महात्मा आंग्रे ह्यांस वारंवार हितमंत्र सांगावयास व संकटप्रसंगीं धीर द्यावयास असल्यामुळें, त्यांचा वियोग आंग्रे ह्यांस दुस्सह वाटावा हें अगदीं साहजिक आहे. आंग्रे ह्यांजकडे स्वामींचें बरेंच द्रव्य येणें होतें. त्याच्या व्याजाचा हिशेब त्यांस मिळाला नव्हता. तो द्यावा व आंग्रे ह्यांच्या लोकांनीं हत्ती अडविल्यामुळें स्वामींचें झालेलें पंचवीस हजारानें नृकसान, आंग्रे ह्यांनीं देवास एखादें गाव इनाम देऊन, त्या रूपानें भरून काढावें अशी स्वामींची इच्छा होती. त्याप्रमाणें स्वामींनीं आंग्रे ह्यांस पत्र पाठवून “ पूर्व ऋणानुबंधसंबंधेंकरून कोंकणांत येणें जाहलें, व तुह्यांकडेस तुलसीदल आहे तें नकदी तुह्यांकडेस आहेच. (त्याचा) व्याजाचा हिशेब येणें व हत्तीमुळें पंचवीस हजार रुपये पडिले (ह्याकरितां) गोठणें श्रीस द्यावें.” असा आशय कळविला. त्यावर कान्होजी आंग्रे ह्यांनीं विनोदानें असें उत्तर पाठविलें कीं, “ ऋणानुबंधेंकरूनच अवघे पदार्थ घडतात. ते गोष्टीचे सामान्यपक्ष असतील त्यांनीं सुखदुःख न मानावें. आणि स्वामी तो परमहंस, सुखदुःखातीत स्वामी असतां, क्षणक्षणा, फलाण्यानें फलाणें जाहलें, हत्तीमुळें फलाणें गेलें, याप्रकारें लिहून पाठवितात याचा विचार काय ? हा मोह मनुष्यास न व्हावा. यास्तव याविशीं कितेक श्रुतिस्मृति प्रवर्तल्या आहेत.

ऋणानुबंधिनः सर्वे पशुपतिसुतादयः ।

ऋणक्षये क्षयं यांति का तत्र प्रतिवेदना ॥ १ ॥

इत्यादिक शास्त्रार्थावरून कोणाचें काय गेलें व कोणीं नेलें ? या उपरी स्वामींस उचित नाहीं कीं, जाहले गोष्टीची क्षीत मानून लिहून पाठवावें. सर्व गोष्टीस भगवदिच्छा प्रमाण असे. वरकड, इकडेस तुलसीदल आहे त्याच्या व्याजाचा अर्थ लिहिला, तरी ऐसे विचार तोंडींच असत नाहींत. आमचें कांहीं लिहिलें पुसलें स्वामींजवळ असलें तरी आर्ह्यां व्याज देऊं; अन्यथा एक टक्काहि व्याज देणार नाहीं. आम्हांजवळून प्रतिवर्षीं स्वामींस पावतें त्याचा आजतागायत

हिशेव करून स्वामीकडेस बाकी निघेल तें स्वामींस कळलीच आहे. गोठण्याचा मजकूर तरी, भटास दिली ओसरी तों भट पाय पसरी, हा लेख जाहला. असो. स्वामीपेक्षां आम्हास विशेष काय आहे? गोठण्याची सनद पाठविली आहे.”

ह्याप्रमाणें कान्होजी आंग्रे ह्यांनीं स्वामींस विनोदाचें उत्तर लिहून गोठणें गांवाची सनद पाठवून दिली. ही सनद आम्हांस मिळाली नाही. तथापि कान्होजी आंग्रे ह्यांनीं गोठणें गांव श्रीमत् परमहंस गोसावी यांस सु॥ सन तिस्सा अशरीन मया व अलफ छ० २८ सफर रोजीं इनाम दिल्यावद्दलचा उल्लेख प्रतापजी काळे नामजाद जंजिरे विजयदुर्ग ह्यास लिहिलेल्या एका ताकीदपत्रांत आहे. त्यावरून वरील पत्र व गांवची सनद हीं ता० २२ सप्टेंबर ३० स० १७२८ ह्या एकाच तारखेचीं आहेत असें दिसून येतें; व गोठणें गांव स्वामींस ३० स० १७२८ च्या अगोदर मिळालें नाहीं हें सिद्ध होतें.

स्वामींनीं देशावरू येते वेळीं कान्होजी आंग्र्याचा निरोप घेतला, व त्याजकडून कान्होजी भोंसले व नारायणभट (हे प्रसिद्ध नारायण दीक्षित कायगांवकर असावेत) ह्यांस पत्रें घेतलीं. स्वामी इकडे येण्यास निघाले, त्या वेळीं कान्होजी आंग्रे ह्यानें “स्वामींनीं ते प्रांतीं जावून सर्व जनांचा उद्धार करून पुन्हां आगमनाचा विचारही अविलंबेंच केला पाहिजे” म्हणून आपली इच्छा प्रदर्शित केली. त्यावरून स्वामींविषयीं आंग्र्याची भक्ति व स्वामींचा

१. ‘ग्रंथमाला’—‘मराठ्यांच्या इतिहासाचीं साधनें.’ लेखांक १७९ ह्यामध्ये हें पत्र प्रसिद्ध झालें आहे. स्वामींचा व आंग्र्याचा जो दृढतर संबंध होता, त्यावरून ह्यांतील मजकूर विनोदाचा असावा असें वाटतें. स्वामीसारख्या अंतर्दामी पूर्ण वैराग्य बाणलेल्या पुरुषास कान्होजी आंग्र्यानें वेदांत शिकवावा असा अर्थ नव्हता. कारण स्वामींचा जो लोभ होता तो स्वतःकरितां नसून केवळ जगाच्या कल्याणाकरितां होता हें उघड आहे. तेव्हां हा विनोदाचाच प्रकार असला पाहिजे. तसा प्रकार नसता तर शेवटीं “स्वामीपेक्षां आम्हांस विशेष काय आहे?” असें म्हणून गोठण्याची सनद कान्होजीनें पाठविली नसती. विनोदाचा प्रकार नसेल तर कदाचित् रागानें किंवा त्रासानेंही तसें लिहिणें संभवनीय असूं शकेल.

महाराष्ट्रांत येण्याचा मुख्य उद्देश उत्तम प्रकारें दिसून येतो. अर्थात् हवशांच्या त्रासामुळे स्वामींनीं कोंकणप्रांत सोडला असें जरी वाढ्यात्कारें प्रसिद्ध झालें, तरी स्वामींचा इकडे येण्याचा मुख्य हेतु अत्यंत पवित्र अशा देशकल्याणाचा होता ह्यांत तिळमात्र शंका नाही. जगाचा उद्धार हें ज्यांचें मुख्य व्रत, त्यांचा परोपकाराचाचून दुसरा हेतु काय असणार? तुकाराम महाराजांनीं म्हटलेंच आहे:—

जगाच्या कल्याणा, संतांच्या विभूती, देह कष्टवीति, उपकारें. ॥

भाग ३ रा.

महाराष्ट्र-जन-चित्ताकर्षण.

ब्रह्मंदस्वामी इ० स० १७२८ मध्यें कोंकणांतून महाराष्ट्रप्रांतीं आल्यानंतर सातान्यानजीक धावडशी येथें राहूं लागले. शाहु महाराजांनीं त्यांस धावडशी, अनेवाडी व वीरमाडें अशीं तीन गांवें पूर्वी इनाम करून दिलीं होती. त्यांपैकी धावडशी हें गांव निसर्गतःच शांत व रम्य असें असल्यामुळे तेंच स्वामींनीं आपल्या राहण्याचें मुख्य ठिकाण केलें. येथें स्वामींनीं एक वाडा, एक भव्य तलाव आणि एक लहानसें देवालय बांधिलें; व त्यानजीकच फुलझाडें वगैरे लावण्यास सुरुवात केली. स्वामी धावडशीस आले त्या वेळीं त्यांचा महिमा सर्व जनसमाजास श्रुत झालेला नव्हता. फक्त छत्रपति शाहु महाराज व त्यांच्या राण्या ह्या, स्वामींच्या ठिकाणीं दृढभक्ति ठेवून, त्यांच्या चरणीं मंदिर लीन असत. स्वामींची योग्यता व महत्त्व सामान्य जनांस न कळल्यामुळे प्रथम प्रथम स्वामींस बराच उपद्रव झाला. धावडशी, अनेवाडी व वीरमाडें येथें स्वामींनीं अनुक्रमें चिमणाजी कृष्ण, संभाजी नारायण, आणि अंताजी नारायण भागवत हे कारकून गांवच्या व्यवस्थेकरितां ठेविले होते. परंतु त्यांना गांवकरी लोक जुमानीत नसत. एवढेंच नव्हे, तर ह्या प्रांताचे मजदार बाबाजी शिवदेव, यमाजी शिवदेव व भवानी शंकर हे देखील, स्वामी कोणीतरी गोसावी आहे असं समजून, त्यांच्या गांवास उपद्रव करीत असत. तेव्हां स्वामींनीं शाहु महाराजांकडे तक्रार नेली कीं, “हवशांच्या

त्रासामुळें कोंकणप्रांताचा त्याग करून इकडे आलों, तों येथेंही अनिवार उपद्रव पोहोंचतो. ह्याकरितां आपलें राहणें येथें होत नाहीं.” त्यावर शाहु महाराजांनीं स्वामींचें समाधान करून असें उत्तर पाठविलें कीं, “ यमाजी शिवदेव व भवानी शंकर यांस स्वमुखें स्वरु आज्ञा करणें ते केली. याउपरी त्यांकडून कांहीं उपसर्ग होणार नाहीं. स्वामींनीं चित्त स्वस्थ करावें. उदासीनता सर्वथा न आणावी. स्वामींपेशां दुसरें अधिकोत्तर आहे असें नाहीं. स्वामी देवालयें, वापी, कूप, तटाकें, झाडझाडोरा लावितात, हे कीर्ति अक्षय करीजेती. यापेशां उत्तम काय आहे ? आह्मांस या गोष्टीचा बहुतसा संतोष आहे ” (लेखांक ?). ह्याप्रमाणें स्वामींस शाहु महाराजांचें आश्वासन मिळाल्यानंतर स्वामींनीं धावडशी, अनेवाडी व वीरमाडें ह्या गांवीं देवालयें, विहिरी, तलाव, वगैरे बांधण्यास आणि जागोजाग फुलझाडें व फळझाडें लावण्यास सुरुवात केली. स्वामींस फलपुष्पांचा इतका नाद होता कीं सांगतां सोय नाहीं. किंवा, ह्या फलपुष्पांच्या प्रसादानें त्यांनीं मराठी साम्राज्याचा भव्य प्रसाद तयार करविला, असें ह्मटलें असतां क्वचितच अतिशयोक्ति होईल. स्वामींनीं जेथें जें उत्तम फुलझाड किंवा उत्तम फळझाड असेल, तेथून तें हरप्रयत्नानें आणवून, धावडशी येथें सुंदर बगीचा तयार केला. त्यामुळें धावडशी गांवास अतिशय रमणीयत्व प्राप्त होऊन तेथें जाणारास समाधान वाटूं लागलें. शाहु महाराज, त्यांच्या राण्या व सरदार हे स्वामींच्या दर्शनासाठीं वारंवार धावडशीस जाऊं लागले. तेथील स्वामींचा पवित्र व स्वच्छ मठ, सुंदर व भव्य तलाव आणि रमणीय व मनोहर पुष्पवाटिका पाहून, कोणासही सकृददर्शनांच संतोष वाटूं लागला. नुसत्या परिस्थितींतच सर्व हत्ताप दूर होण्यासारखी जेथें शक्ति, तेथें प्रत्यक्ष स्वामींच्या पुण्यदेहाचें दर्शन व त्यांच्या अमृततुल्य प्रसादवचनांचा लाभ झाल्यानंतर, तेथें मनुष्यमात्राच्या चित्तास परमानंद वाटून तें स्वामींच्या चरणकमलीं मिलिंदायमान व्हावें ह्यांत आश्चर्य तें काय ? असो.

स्वामी कांहीं दिवस महाराष्ट्रप्रांतीं प्रसिद्ध झाले नाहींत. परंतु हळू हळू त्यांच्या कीर्तीचा प्रसार महाराष्ट्रमंडळांत होऊं लागला; व त्या वेळचे लहान मोठे सरदार स्वामींच्या दर्शनाची, त्यांच्या सदुपदेशाची, व त्यांच्या आशीर्वादाची, मोठ्या

भक्तिभावानें अपेक्षा करूं लागले. छत्रपति शाहु महाराज व त्यांचे पट्ट प्रधान बाजीराव पेशवे हे स्वामींच्या अर्ध्या वचनांत वागून त्यांच्या सदुपदेशानें चालूं लागले. त्यामुळें त्यांस मोठमोठ्या राज्यकारणांत यश प्राप्त होऊन मराठी राज्याचा अभ्युदय होऊं लागला. त्या योगानें त्यांची स्वामींच्या ठायीं अधिक अधिक निष्ठा जडत चालली, व त्यांस स्वामींच्या आशीर्वादाचा महिमा फार वाढूं लागला. स्वपराक्रमानें आपला भाग्योदय करूं इच्छिणारा प्रत्येक मराठा वीर स्वामींच्या चरणीं आपलें मस्तक ठेवून, त्यांचा आशीर्वाद व प्रसाद घेतल्यावांचून एक पाऊलही पुढें टाकिनासा झाला. तात्पर्य, सर्व राजकारणांच्या यशःसिद्धीचें द्वार हे स्वामी महाराज आहेत, अशी त्या वेळच्या सर्व महाराष्ट्रमंडळाची पूर्ण खात्री होऊन, जो तो स्वामींच्या चरणाकडे मोठ्या भक्तीनें धांव घेऊं लागला. ह्यावरून स्वामींच्या ठिकाणीं सर्व महाराष्ट्रमंडळाचें चित्त हरण करण्यासारखे कांहीं अलौकिक सदुण व लोकोत्तर कर्तृत्वशक्ति हीं असलीं पाहिजेत हें आपोआपच सिद्ध होतें. तात्पर्य, ध्रावडशीस आल्यानंतर स्वामींची क्रीर्ति सर्व महाराष्ट्रांत पसरून सर्व लोकांस स्वामींचा वेध लागला. श्री समर्थानीं ह्मटलें आहेः—

कार्यकर्ता कीर्तिवंत । त्यास जाणती समस्त ॥

कार्यकर्ता तो झांकेना । वेध लावी विश्वजना ॥

असो. स्वामींचा महिमा येणेंप्रमाणें पसरत चालल्यानंतर त्यांच्या भेटीस राजश्री छत्रपति शाहु महाराजांपासून तों लहानशा शिलेदारापर्यंत सर्व मंडळी येऊं लागली. भेटीसमयीं प्रत्येकाच्या योग्यतेप्रमाणें त्याचा आदर करून त्यास मेजवानी व पोषाख देण्याचा क्रम स्वामींनीं ठेविला होता. स्वामींविषयीं सर्व मराठे सरदारांची निस्सीम भक्ति असल्यामुळें त्यांच्याकडून होणारा गौरव त्यांस अत्यंत भूषणावह वाटत असे. स्वामींचा स्वजिना व चीजवस्त सर्व रसाळगड येथें सभाजी शिंदे नामजाद ह्यांच्या जवळ होती, हें मागें सांगितलेंच आहे. ती स्वामी अशा भेटीच्या प्रसंगीं तिकडून आणवीत असत. सभाजी शिंदे ह्यांचीं वरींच पत्रें उपलब्ध झालीं आहेत. त्यांत स्वामींचे सेवक कमळोजी वावमारे ह्याजवरोवर, जरी सफेत फुलांचे जांदणी दुपटे व साधे शेंले, गोविंद केशव ह्याजवरोवर ८६ सनगे, व केदारजी डोंगरराव ह्याजवरोवर मेजवानीकरितां रुप्याचीं भांडी पाठविल्याचे वारंवार उल्लेख सांपडतात. त्याचप्रमाणें चंदन,

कृष्णागर वगैरे सुगंधी द्रव्यं व रोख रुपये नेल्याचेही दाखले आहेत. संभाजी शिंदे हे इ० स० १७३४ मध्ये मृत्यु पावले व त्यांचे जागी तान्हाजी नाईक चाळके ह्यांची नेमणूक झाली. नंतर स्वामींनी रसाळगडाहून आपला ऐवज धावडशीस नेला. तो येणेप्रमाणे होता:—

नगद रुपये	मोहरा	होन	पुतळ्या
६६१५	१५६	२१	५७

ह्यापुढे स्वामींचा कोंकणांतील देण्याघेण्याचा संबंध बहुतेक कमी होऊन त्यांचा सर्व व्यवहार महाराष्ट्रांतच होऊं लागला.

शाहु महाराज व त्यांच्या राण्या सकवारवाई, सगुणावाई, व विरुवाई ह्यांनी स्वामींचा विशेष अगत्यवाद धरिला. यामुळे स्वामींचीही त्यांच्यावर विशेष कृपा होऊन परस्पर प्रेम जडले. त्यामुळे स्वामींस छत्रपतींची मर्जी प्रसन्न पाहून त्यांच्याकडून वाटेल तें कार्य करून घेतां येऊं लागले. अर्थात् शाहु महाराजांस कोणतीही गोष्ट कळविण्यास व त्यांकडून वाटेल तें कार्य करून घेण्यास स्वामी समर्थ आहेत असें पाहतांच, सर्व सरदार स्वामींच्या द्वारां तिकडे जाऊं लागले. शाहु महाराजांची कोणावर अवकृपा झाली तर ती युक्तीनें दूर करण्यास, किंवा एखाद्या राजकारणांत कोणास योग्य सल्ला मसलत देण्यास, किंवा एखाद्याची छत्रपतीजवळ शिफारस करण्यास, स्वामी हें एक उत्कृष्ट साधनच होऊन राहिलें. स्वामी स्वतः स्वार्थनिरपेक्ष, स्पष्टवादी आणि स्वराज्यहितचिंतक असल्यामुळे त्यांचें शाहु महाराजांवर विशेष वजन पडून, त्यांच्या एका शब्दानें वाटेल तें कार्य होऊं लागलें. त्यामुळे सर्व लहान मोठे मराठे सरदार स्वामींच्या विचारानें आपलीं राजकारणें करूं लागले. स्वामी अगोदर तपस्वी, वरदी, सत्पुरुष, ह्यामुळे त्यांच्याविषयीं भाविक जनांस स्वाभाविकपणेंच पूज्यबुद्धि वाटत असे. त्यांतून त्यांचा छत्रपतींशीं अशा प्रकारचा सन्निकट संबंध असल्यामुळे, त्यांना स्वामींचा कृपाप्रसाद, आत्मकल्याणास, ऐहिक व पारमार्थिक ह्या दोन्ही दृष्टींनीं, अत्यंत आवश्यक वाटूं लागला हें साहजिक आहे. ह्या कारणास्तव पेशवे, प्रतिनिधि, सचीव, शिंदे, होळकर, पवार, जाधवराव, पुरंधरे, आंग्रे आदिकरून मोठमोठे सरदार व इतर सर्व सामान्य लोक स्वामींच्या चर-

णांचें दर्शन घेऊं लागले व त्यांचें चरणरज ह्मणवूं लागले. स्वामींची सर्वांवर पराकाष्ठेची प्रीति असून ते त्यांच्या बरोबर फार प्रेमळ अंतःकरणानें बागत असत. त्यामुळें सर्व सरदार आपल्या सुखदुःखाच्या हृद्गत गोष्टी स्वामींजवळ मोकळ्या मनानें सांगून, त्यांचें निराकरण स्वामी सांगतील त्या मार्गानें करीत असत. स्वामींसही मनुष्यास राजी राखून, त्याच्या पोटांत शिरून, त्याशीं मवाळ भाषण करून, त्यांचें अंतःकरण वेधून वेऊन, त्याजकडून महत्कार्य करून घेण्याची विलक्षण हातोटी साधली होती. त्यामुळें सर्व लहान मोठे सरदार स्वामींचे निस्सीम भक्त वनून एकसमयावच्छेदेंकरून स्वराज्याभिवृद्धीच्या कामास लागले. त्याचा परिणाम, शाहु महाराजांच्या कारकीर्दीत, मराठी साम्राज्याचा आसेतुहिमाचल झालेला विस्तार हाच होय.

इ० स० १७२८ पासून इ० स० १७४५ पर्यंत, महाराष्ट्रांत जीं जीं राजकारणें झालीं, त्या सर्वांत स्वामींचें अप्रत्यक्षरीतीनें कांहींतरी अंग होतें, असें ह्मणण्यास हरकत नाही. ह्या सर्व राजकारणांचें खरें व पूर्ण स्वरूप दाखविणारे कागदपत्र उपलब्ध नसल्यामुळें त्यांचें विस्तारेंकरून विवरण करितां येत नाही. तथापि बहुतेक सरदारांस नांवारूपास आणण्यास, त्यांची शिफारस करण्यास, त्यांच्या शौर्याचा गौरव करण्यास, त्यांना प्रोत्साहन देण्यास, व त्यांची योग्य कामावर योजना करण्यास स्वामीच बहुतेक अंशीं कारण असत. स्वामींचा संबंध नुसता महत्त्वाच्या राजकारणांतच नव्हे, परंतु अगदीं घरगुती सामान्य गोष्टींतही दिसून येतो. स्वामींवर पुरुषांप्रमाणें वायकांचीही फार भक्ति असे. त्यामुळें मराठे सरदारांच्या वायकाही आपल्या मुलांस स्वामींनां आशीर्वाद देऊन त्यांचें कल्याण करावें असें इच्छित असत. बाळाजी विश्वनाथाची वायको राधाबाई, महारराव होळकराची वायको गौतमाबाई, पिलाजी जाधवरावाची आई हंसाई, रघोजी भोसल्याची आई काशीबाई, मानाजी आंग्र्याची आई मथुराबाई, इत्यादि वीरपल्या व वीरमाता स्वामींशीं अत्यंत घरोब्यानें व भक्तिभावानें पत्रव्यवहार करीत असत, व आपल्या मुलांचें कल्याण करण्याकरितां स्वामींचा आशीर्वाद रात्रंदिवस चिंतित असत, असें त्यांच्या अनेक पत्रांवरून दिसून होतें. अर्थात् सर्व महाराष्ट्रास स्वकीय मानून त्यांच्याशीं स्वामी एकरूप झाले होते ह्यांत शंका नाही. उदारचरित असे जे साधु पुरुष असतात ते

अयं निजः परो वेति गणना लघुचेतसां ।

उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुंबकम् ॥ १ ॥

ह्या नियमाप्रमाणे हा माझा किंवा हा परका असा क्षुद्र भेद न वाळगतां सर्व वसुधा हेंच आपलें कुटुंब असें मानितात. असाच प्रकार स्वामींचा, निदान महाराष्ट्रासंबंधानें तरी, पुष्कळ अंशीं होता, असें ह्मटलें असतां क्वचितच अतिशयोक्ति होईल.

इ० स० १७२८ मध्ये स्वामी वरघाटें आल्यानंतर, त्यांनीं सर्व महाराष्ट्रीयंचीं अंतःकरणे आपल्या अलौकिक शक्तीनें आकर्षित करण्यास कसा प्रारंभ केला हें विस्तारेंकरून सांगण्याची विशेष आवश्यकता नाही. त्यांचीं जीं पत्रे उपलब्ध झालीं आहेत, तेवढ्यांवरून त्यांचें चित्र डोळ्यांपुढें पूर्णपणें उभें राहतें. बाजीराव ह्यांस पेशवाईचीं वस्त्रें मिळवून देण्यास स्वामींचें किती साहाय्य झालें हें सांगण्यास स्पष्ट पुरावा नाही. तथापि शाहु महाराजांजवळ त्यांची वारंवार शिफारस करून त्यांचे उत्तम गुण छत्रपतींच्या नजरेपुढें आणण्यास स्वामी किती तत्पर असत हें दाखविण्यास सवळ पुरावा आहे. 'शाहु महाराजांची व ब्रह्मद्वंद्व-स्वामी ह्यांची धावडशी येथें इ० स० १७३४ मध्ये जी भेट झाली, त्या भेटीमध्ये "राजश्रीजवळ तुमची फारशी शिफारस केली. कित्येक तुमच्या स्वहिताच्या गोष्टी सांगितल्या" ह्मणून स्वामींनीं बाजीरावांस पत्र लिहिलें. त्याचें उत्तर लिहितांना बाजीराव पेशव्यांनीं भक्तिभावानें लिहिलें कीं, "मायबाप देवधर्म स्वामींचे पाय. न्यूनपूर्ण सर्व स्वामींचें. आह्मी स्वामींचे चरणांकित. सर्व चिंता स्वामींस आहे. तेथें आमची शिफारस व वन्याच्या गोष्टी सांगितल्याचें अपूर्व काय ? आमची निष्ठा त्रिकर्णपुरस्सर स्वामींच्या पायापाशीं आहे. तेथें विस्तार आह्मीं काय लिहावा" (लेखांक २९). ह्यावरून स्वामींनीं बाजीरावांस कसें साहाय्य केलें ह्याची कल्पना करितां येते. बाजीरावांचीं अत्यंत प्रेमळ भावानें लिहिलेलीं व भक्तिरसानें पूर्ण उचंबळलेलीं अशीं जीं अनेक पत्रे उपलब्ध झालीं आहेत, तीं पाहिलीं ह्मणजे त्यांची स्वामींवरील पराकाष्ठेची निष्ठा व त्यांच्या अलौकिक कर्तृत्वशक्तीविषयीं पूर्ण भरंवसा दिसून येतो.

स्वामींनीं स्वदेशकल्याणार्थ आपलें गुप्त स्वरूप एकीकडे ठेवून राजकारणांत ज्या वेळीं प्रवेश केला, त्या वेळेपासून संसारी मनुष्याची वृत्ति धारण केली. आणि देवाच्या भिक्षेच्या निमित्तानें सर्व सरदारांकडून कांहीं द्रव्य घेण्याचा क्रम आरं-

मिला. प्रत्येकास आशीर्वाद द्यावा व त्याचें कार्य सिद्धीस गेलें ह्मणजे श्री भार्गवाच्या नांवानें त्याजकडून यथाशक्ति द्रव्य व्यावें, हा स्वामींचा वर्तनक्रम असल्यामुळें त्यांच्या सर्व पत्रांमध्ये द्रव्याचा उल्लेख दृष्टीस पडतो. परंतु हें द्रव्यसंपादन कोणत्याही स्वार्थवृद्धीनें केलेलें नसून, केवळ लोकोपयोगासाठीं व देशकार्यासाठीं होतें, हें वाचकांनीं पूर्ण लक्षांत ठेविलें पाहिजे. ह्या भिक्षाद्रव्यानें स्वामींनीं महाराष्ट्रामध्यें अनेक सार्वजनिक उपयोगाचीं कामें केलीं; आणि अनेक सरदारांस आणि छत्रपति व पेशवे ह्यांस संकटप्रसंगीं उत्कृष्ट साहाय्य करून त्यांच्या स्वराज्यवृद्धीच्या सत्कार्यांत येणाऱ्या अडचणी नाहीशा केल्या. आंग्रे ह्यांस स्वामींनीं कोंकणांत असतांनाच द्रव्यसाहाय्य केल्याचे उल्लेख त्यांच्या पत्रांत आहेत. त्यावरून हा द्रव्यसंपादनाचा क्रम स्वामींनीं परशुरामीं प्रकट झाल्यापासून सुरू केला असावा असें दिसतें. ह्या द्रव्याच्या जोरावर त्यांनीं मोठमोठीं सार्वजनिक कामें केलीं, गरीब लोकांस मदत केली, सरदार लोकांस खूप केलें; इतकेंच नव्हे तर राजकीय मोहिमाही सिद्धीस नेल्या. ही गोष्ट सामान्य नव्हे! लोकांकडून भिक्षाद्रव्य संपादन करून त्याचा इतका सत्कारणीं विनियोग करण्यास देखील चातुर्य व शहाणपण लागतें. तें स्वामींच्या ठिकाणीं पूर्ण होतें असें मानण्यास कांहीं हरकत नाही. स्वामींचें कर्ज महाराष्ट्रांतील बहुतेक प्रमुख सरदारांकडे होतेंच, परंतु पेशव्यांकडे लाखां रुपयांनीं मोजतां येईल इतकें कर्ज होतें. पेशव्यांस निरनिराळ्या मोहिमांमध्ये मनस्वी खर्च लागत असे व त्यामुळें ते कर्जांनें अगदीं ग्रस्त होत असत. त्या वेळीं त्यांना स्वामींवांचून दुसरा कोणी साहाय्यकारी नसे. वाजीराव पेशवे ह्यांचीं कर्जासंबंधाचीं जों पत्रे आहेत, तीं वाचून पाहिलीं ह्मणजे कोणाचेंही हृदय द्रवून गेल्यावांचून राहत नाही. वाजीराव एका पत्रांत स्वामींस लिहितात कीं, “आह्मांस कर्जांनें बुडविलें! एवढे गोष्टीकरितां प्राण जाता तरी बरें होतें!! विष खाऊन मरावें इतकेंच, किंवा स्वामींचे पाय धरून बसावें इतकाच पदार्थ उरला आहे! दरवारीं सर्व साहित्य आमचें करणार सर्व आपल्यास विदितच आहे. तरी स्वामींस कृपा येईल तरी आह्मी कर्जापासून मुक्त होऊं. लोकांचे नरकवासापासून दूर होऊं तो पदार्थ करावा. तरीच मज बाळकावर पूर्ण कृपा आहे” (लेखांक ३०). दुसऱ्या एका पत्रामध्यें तर वाजीरावांनीं अगदीं वैतागून जाऊन स्वामींस लिहिलें आहे

कीं, “आतां नित्य उठोन कर्जदारांचे पायां पडावें ! शिलेदारांचे पायां पडतां पडतां कपाळ छिनत चाललें!! आतां हीं सुखें आह्मांस नकोत. तुम्ही या आणि आपला कारभार सांभाळा. अगर टाकून द्या हणाल तरी टाकोन उठोन येतों. वरकड, तुम्हीं आपल्या पैशासाठीं लिहिलें, तरी स्वामीनें कांहीं चिंता न करावी. आमचा जीव आहे तो पैकियाची काय चिंता आहे ? कोणे समयीं पाहिजे तें आह्मांसही मिळतें. पैका पावता करूच. आतां प्रस्तुत तो आमचा जीवच आहे. येथें येऊन घेणें, अगर तेथें बोलावशील तरी सर्व संग टाकून येतों. तुम्हीं थोर देव. तुम्हांस वचनास धरावें. तें वचन खरें न झालें हणून आम्हीं लेंकरांनीं तुमची रड तुम्हांपाशीं रडावी, आणि रडतियाची अशी तुम्ही पुसोन परिणाम त्याचा कराल तो कराल. तुमचें झाड लाविलें तोडाल तरी आतां तोडा. वाढवाल तरी वाढवा. या गोष्टीस नादर कोण आहे ? तुमचे दबावणीस आम्ही कां भिऊं ? मारशील तरी तूंच वावा मारशील. यांतही कीर्ति तुम्हीच आहे. आणि आह्मां लेंकराचे लडिवाळ चालवून कीर्तिरूप होशील तरी तूंच होशील.” (लेखांक ३२). ह्यावरून द्रव्यसंबंधानें बाजीराव अतिशय पेचांत आल्यामुळें स्वामींची कशी मनधरणी करीत होते हें व्यक्त होतें. हीं सर्व पत्रें मूळापासून शेवटपर्यंत खुद्द बाजीराव पेशवे ह्यांच्या हातचीं आहेत; व त्यांत सर्व हद्दत अगदीं मोकळ्या मनानें वर्णिलें आहे.

बाजीराव पेशवे ह्यांच्या पत्रांत “तुमचें झाड लाविलें, तोडाल तरी आतां तोडा. वाढवाल तरी वाढवां.” हा जो मुख्य भाव आहे तोच बहुतेक मराठे सरदारांच्या पत्रांतही दिसून येतो. त्यावरून, पर्यायानें, स्वामींच्या आशीर्वादानें किंवा कृपाप्रसादानें सर्व मराठे सरदार उदय पावले, व त्यांच्या हृदयांत स्वधर्माभिमान व स्वदेशभक्ति ह्या दोन गुणांची ज्योती प्रज्वलित होऊन मराठी साम्राज्याचा अभ्युदय झाला, असें हणण्यास कांहीं हरकत नाही. स्वामींनीं मराठे सरदारांचीं मनें आकर्षित करून त्यांच्या ठिकाणीं स्वपराक्रम व्यक्त करण्याची कशी प्रेरणा केली, व त्यांच्याकडून महत्कार्यें कशीं सिद्धीस नेलीं ह्याची कल्पना, त्यांच्या सर्व पत्रव्यवहाराचें सूक्ष्मदृष्टीनें परिशीलन केल्यास, सहज होण्यासारखी आहे. तथापि, ती अधिक रीतीनें मनांत बिंबण्याकरितां त्यांच्या कांहीं प्रमुख राजकारणांचा वृत्तांत पुढील भागांत सादर केला आहे.

भाग ४ था.

आंग्रे व हवशी ह्यांजकडील राजकारणें.

ब्रह्मद्रस्वामी महाराष्ट्रांतांत आल्यानंतर त्यांच्या अनुसंधानानें जों राजकारणें घडून आलीं, त्यांत हवशी व आंग्रे ह्यांजकडील राजकारणें प्रमुख होत असें मानावयास हरकत नाही. कोंकणप्रांतांत हवशानें देवब्राह्मणांचा उच्छेद करून एकसारखा उपद्रव मांडिला होता; तेव्हां त्याचें पारिपत्य होऊन महाराष्ट्रधर्माचें मुख्य व्रत जें गोब्राह्मणप्रतिपालन व प्रजासंरक्षण तें सिद्धीस जावें हा स्वामींचा मुख्य हेतु होता. त्याप्रमाणें त्यांनीं महाराष्ट्रांत आल्यानंतर शाहु महाराजांची मर्जी प्रसन्न करून, त्यांच्याकडून हवशांच्या प्रांतावर स्वारी करतून, त्याचें निर्मूलन करण्याचा संकल्प करविला. आजपर्यंत प्रसिद्ध झालेल्या मराठ्यांच्या इतिहासामध्यें ह्या राजकारणांची बरोबर माहिती दिलेली नाही, व त्यांत स्वामींचा संबंध किती होता ह्याचा तर मुळींच उल्लेख नाही. परंतु, ह्या राजकारणासंबंधानें जो अस्सल पत्रव्यवहार उपलब्ध झाला आहे, त्यावरून, त्यांत स्वामींचा पुढाकार मुख्यत्वेकरून असून, त्यांचीं सर्व सूत्रें त्यांच्याच तंत्रानें चालत होतीं असें ह्मणण्यास प्रत्यवाय नाही. सिद्दी सात ह्यानें श्री परशुराम येथें जो अनर्थ केला, त्याबद्दल त्याचा उच्छेद लवकरच होईल ह्मणून स्वामींनीं अभिश्राप दिला होता. तो महाराष्ट्रांत येऊन स्वामींनीं सिद्धीस नेला, हें ह्या राजकारणाचें पर्यवसान आहे. ह्मणून ह्या संवधाची संक्षिप्त हकीकत ह्या भागामध्यें द्यावयाचें योजिलें आहे.

कोंकणप्रांतामध्यें हवशी व कान्होजी आंग्रे ह्यांचा अंमल होता. इ० स० १६९० मध्यें रायगड घेतल्यानंतर औरंगजेवानें तो किल्ला व अंजनवेल व सिंधुदुर्ग हे रत्नागिरी जिल्ह्यापैकीं दोन तालुके त्या वेळचा हवशांचा मुख्य अधिपति सिद्दी कासीम ह्यास बक्षीस दिले होते. पुढें राजाराम महाराज चंदीस गेल्यानंतर सर्व कोंकणप्रांतामधील मराठ्यांचा अंमल कमजोर झाला. त्या वेळीं हवशानें आपलें पाऊल पुढें टाकण्यास सुरुवात केली. तेव्हां राजाराम महाराजांनीं कान्होजी आंग्रे ह्या प्रमुख सरदाराकडे सर्व कोंकणप्रांताची व्यवस्था सोंप-

विली. हा सरदार शूर असल्यामुळे त्याने हबशास दावांत ठेवून कोंकणप्रांतांतील मराठ्यांच्या सत्तेचे चांगले संरक्षण केले. परंतु पुढे त्याचे प्राबल्य विशेष वाढून तो ताराबाईच्या पक्षास वश झाला व सर्व कोंकणप्रांत वळकावून बसला. तेव्हां त्याचे पारिपत्य करून त्यास आपल्या ताब्यांत आणण्याकरितां, शाहु महाराजांनीं इ० स० १७१३ मध्ये, आपले प्रधान बहिरोपंत पिंगळे ह्यांस कोंकणांत पाठविले. परंतु कान्होजी आंग्रे ह्याने त्यांचा पराभव करून त्यांसच कैद केले. नंतर शाहु महाराजांनीं बाळाजी विश्वनाथ ह्यांची त्या कामावर योजना केली. त्यांनीं आंग्र्याची पराक्रमशक्ति व सैन्यबल पाहून, त्याशीं युद्ध करण्याच्या भरीस न पडतां, सलोख्याने कार्यभाग साधून घेतला. आंग्र्यास दहा किल्ले व सोळा महाल सरंजामादाखल देऊन, त्यास 'सरखेल' हा किताब व मराठ्यांच्या आरमारांचा मुख्याधिकार दिला; आणि त्यास शाहु महाराजांच्या पक्षास वळवून घेतले. ह्या तहामध्ये हबशांचा कांहीं प्रांत मराठ्यांकडे आला. त्यामुळे त्यांचे व आंग्र्याचे युद्ध सुरू झाले. तेव्हां बाळाजी विश्वनाथ ह्यांनीं आंग्र्याच्या साहाय्यास जाऊन हबशांशीं ता० ३० जानेवारी इ० स० १७१५ रोजीं तह केला. ह्यानंतर बरीच वर्षे हबशांनीं कांहीं गडबड केल्याचे दिसत नाही. हबशांचा मुख्य अधिकारी याकूबखान सिद्दी खुर हा स्वतः भला माणूस होता; व आंग्र्याचाही त्यांजवर चांगला दाब होता. त्यामुळे त्यांचा व मराठ्यांचा फारसा विग्रह झाला नाही. परंतु पुढे सिद्दी सात नामक हबशी सरदार प्रबल होऊन त्याने हिंदुलोकांशीं वैर संपादिले, व आंग्र्यासही वारंवार त्रास देण्यास सुरूवात केली. तेव्हां मराठ्यांस त्याचा समाचार घेणे भाग पडले. कान्होजी आंग्रे एवढा प्रबल सरदार, परंतु त्यासही आपलीं स्थळे जतन करण्याकरितां शाहु महाराजांची मदत मागण्याचा प्रसंग आला. छ० १ जिल्हेज सबा अशरीन मया व अलफ (इ० स० १७२६) रोजीं कान्होजी आंग्रे ह्यांस शाहु महाराजांनीं जें पत्र पाठविलें आहे त्यावरून शामलाचा उपद्रव बराच सुरू झाला होता असे दिसते. हें पत्र येणेंप्रमाणें:-

“राजश्री कान्होजी आंग्रे सरखेल यांस पत्र जे, तुह्यांकडे दरमाहाचे सन खंमस व सन सीत दुसाला बाराहजार रुपये येणें. त्यास तुह्यांकडे हुजुरून माणसें पाठविलीं. त्यास तुह्यां लिहिलें कीं, शामल व वरकड शत्रूंचा उपद्रव

बहुत आहे. हुजूरून साहित्य गनिमास नतीजा पाठवावयाचें होत नाही. स्वामींनीं आपले स्थळरक्षणास दुसरा पाठवून आपणांस मामल्यापासून मुक्त करावें झणून विशदर्थें लिहिलें. तर स्थळें स्वामींचीं; साहित्य करणें जरूर. तुह्यांसारखें एकनिष्ठ सेवक, कार्यकर्ते, आजतागाईत श्रमसाहस करून स्थळें रक्षिलीं. पुढें तुमचा भरंवसा आहे. दसन्याकारणें स्वामी तुह्यांस हुजूर बोलावतील. जें साहित्य फौजेचें लागेल, स्वामी करून देतील. आपलें समाधान असों देणें. दरमाहेच्या ऐवजाकरितां लोकांचा गवगवा झाला आहे; तरी दुसाला ऐवज चोवीस हजार रुपये पाठवून देणें. हुजूर दोन हजार स्वार व कारखाने पांच हजार माणूस बारा महिने सेवा करितात, त्यांचा ऐवज पत्रदर्शनी पाठविणें.”

ह्या पत्रांत लिहिल्याप्रमाणें दसन्यास शाहु महाराजांची व कान्होजी आंग्र्याची भेट झाली. परंतु ह्यापुढें कान्होजी आंग्र्याकडून हवशांचा पराभव झाल्याचें दिसून येत नाही. सिद्दी सात हा दिवसेंदिवस अधिक अधिक वळावत चालला, व तो मराठ्यांच्या प्रांतास जास्त जास्त उपसर्ग देऊं लागला. सवा अशरीन ह्याच वर्षाच्या माघ महिन्यांत त्यानें हत्तीच्या निमित्तानें दंगा करून श्री परशुराम येथील देवाल्याचा विध्वंस केला. त्याबद्दलची साद्यंत हकीकत दुसन्या भागांत दिलीच आहे. ह्यानंतर स्वामी हवशांच्या त्रासामुळें घांटावर आले. पुढें कान्होजी आंग्रे ह्यांची प्रकृति दिवसेंदिवस विषडत जाऊन ते इ० स० १७२९ च्या जून (जिल्हेज) महिन्यामध्ये मृत्यु पावले. कान्होजीस सेखोजी, संभाजी, मानाजी, येसाजी व तुळजाजी असे पांच मुलगे होते. त्यांपैकी वडील पुत्र सेखोजी ह्यास शाहु महाराजांनीं छ० ५ मोहरम सन सल्लासीन (ता० २१ जुलई इ० स० १७२९) ह्या दिवशीं सरखेलपदाचीं वस्त्रें दिलीं व कान्होजीकडे जो मुद्दख व जे किल्ले होते ते त्याच्या ताब्यांत दिले. आंग्रे ह्यांच्या घराण्याशीं स्वामींचा पूर्वीपासून स्नेहसंबंध असल्यामुळें त्यांनीं सेखोजीस वस्त्रें मिळवून देण्याचे कामीं मदत केली. सेखोजीची स्वामींवर चांगली भक्ति असून त्यांचा पुष्कळ पत्रव्यवहार चालत असे.

कान्होजी आंग्रे ह्यांचा हवशांवर चांगला दाव होता, तो त्याच्या मृत्युमुळें कमी झाला. त्यामुळें ते मोकळे होऊन अधिकच वेफाम झाले; व कोंकणप्रां-

तास अतिशय उपसर्ग देऊन, मराठ्यांच्या ताव्यांतील मुलुखांतूनही वसूल वळज-बरीनें घेऊं लागले. तेव्हां, ब्रह्मद्रस्वामींनीं शाहु महाराजांच्या विचारें सेखोजी आंग्र्याचें साहाय्य घेऊन हवशांवर स्वारी करविण्याची मसलत उभारली. मराठ्यांचे इतिहासकार क्याप्टन ग्रांट डफसाहेब किंवा मराठी वखरीकार ह्यांनीं ह्या स्वारीची हकीकत अगदीं त्रोटक व विसंगत दिली आहे; किंवाहुना ग्रांट डफ साहेबांस ही गुप्त मसलत मुळींच समजली नाहीं, असें झटलें तरी चालेल. इ० स० १७३० पासून इ० स० १७३६ पर्यंत हें हवशी-प्रकरण चाललें होतें; व ह्याचे सूत्रचालक ब्रह्मद्रस्वामी हे होते, असें उपलब्ध झालेल्या अस्सल पत्रव्यवहारावरून व्यक्त होतें.

इ० स० १७२९ ह्या वर्षाच्या अखेरीस बाजीराव बुंदेलखंडांतील व उत्तर हिंदुस्थानांतील राजकारणांत गुंतल्यामुळें, शाहु महाराजांनीं हवशांच्या मसलतीवर श्रीनिवास परशुराम प्रतिनिधि, जिवाजी खंडेराव चिटणीस, वगैरे मंडळींची योजना केली. त्यांनीं शेख याकूब ऊर्फ शेखजी ह्या नांवाचा

१ ह्या हवशी-प्रकरणाची हकीकत ग्रांटडफ साहेबांस बरोबर न समजल्यामुळें, अस्सल पत्रें मिळूनही त्यांचा उपयोग त्यांस करितां आला नाहीं. त्यांनीं अवघ्या दोनतीन पृष्ठांत ह्या सहा वर्षें चाललेल्या प्रकरणाचा गोषवारा दिला आहे! पत्रांच्या तारखा न समजल्यामुळें ते अगदीं बुचकळ्यांत पडून त्यांचा फार गोंधळ उडाला आहे!! ह्याबद्दल त्यांनीं टीपेमध्ये स्पष्ट लिहिलें आहे कीं, "In parts where I have only Mahratta authority, I am seldom quite certain of my dates, as many of the original letters have only the date of the week, and of the Moon." Page 233. अर्थात् ज्यास पत्रांच्या तारखा बरोबर समजल्या नाहींत, त्याला ह्या प्रकरणाचा नीट उलगडा करितां येणार नाहीं हें साहजिक आहे. ह्या कारणास्तव ग्रांटडफ साहेबांचें हें प्रकरण फार अपूर्ण व त्रोटक झालें आहे. आह्मांस जी थोडीबहुत नवीन माहिती उपलब्ध झाली, तेवढी ह्या भागांत सादर करून, हवशी-प्रकरणाचें खरें स्वरूप व्यक्त करण्याचा प्रयत्न केला आहे. तथापि ह्या सहा वर्षें चाललेल्या राजकारणाची सर्व गुंतागुंत पुष्कळ कागदपत्र मिळाल्यावांचून नीट उकलली जाणार नाहीं व त्याचा शिस्तवार इतिहास समजणार नाहीं.

हवशांचा एक पराक्रमी सरदार वश करून, त्याच्या मार्फतीनें, सर्व हवसाण मराठ्यांच्या राज्यास जोडण्याचा विचार केला. शेखजी हा जातीचा कोळी असून पुढें मुसलमान झाला होता; परंतु त्याच्या पराक्रमामुळें त्याजवर जंजिऱ्याचे खान सिद्दी सुखर ह्यांची फार मेहेरवानी जडली होती. त्यास मराठ्यांच्या सर्व आरमाराचें आधिपत्य, हवशांच्या ताब्यांतील सर्व मुलुखाची सुभेदारी, किल्येक किल्ले व इनाम गांवें, आणि पेणपासून कोल्हापूरपर्यंत तळकोकणांतील सरगोंडपणाचा हक्क वहाल करून, आणि त्याच्या बंधूस रायगडची किल्लेदारी व सैन्यांतील लोकांस एकलक्ष रुपये वक्षिसीदाखल देण्याचें मान्य करून, प्रतिनिधिप्रभृतींनीं विजय संपादन करण्याचा प्रयत्न चालविला होता. ब्रह्मद्रस्वामींचे परशुरामचे कारकून गणेश बल्लाळ ह्यांच्या ता० १९ आगष्ट इ० स० १७३० पत्रावरून (ग्रं० ले० ३३०) प्रतिनिधि हवशांच्या प्रांतांत उतरले होते, व सिद्दी सात ह्यांची काशीबंदरावर भेट घेऊन व त्यास घोडा नजर करून त्याशीं सलोखा करण्याच्या विचारांत होते असें दिसतें. आंग्रे हे हवशांच्या विरुद्ध असल्यामुळें त्यास घालवून द्यावें, ह्मणजे मी राजदर्शनास येऊन तुमच्याशीं तह करितों, असा सिद्दी सात ह्याचा मतलब होता. परंतु त्यांत खरेपणाचा भाव मुळींच नव्हता. त्यामुळें पुढें कांहींतरी अनर्थ ओढवणार असें उघड दिसत होतें. त्यामुळें स्वामींच्या कारकुनानें 'दिवस पुढें सुधे दिसत नाहींत' असे उद्गार काढिले आहेत.

शेखजी आंग्रे हा राजनिष्ठ असून मराठी राज्याची सेवा आपल्या हातून व्हावी व हवशांचें प्राबल्य कमी व्हावें असें इच्छिणारा इमांनी सेवक होता. ह्याच्या पदरीं बकाजी नाईक महाडीक नांवाचा एक शूर सरदार होता. त्यानें हवशास अंजनवेल, गोवळकोट ह्या बाजूनें पुर्ता शह देऊन जेर केलें होतें. त्यामुळें त्याचा वेढा उठवून आलेला प्रसंग टाळावा ह्या हेतूनें, सिद्दी सात ह्यानें प्रतिनिधींशीं गोड गोड गोष्टी चालविल्या होत्या. प्रतिनिधींस त्याचा मतलब न समजून त्यांनीं आंग्र्याच्या लोकांस बरोबर साहाय्य केलें नाहीं.

१. ग्रंथमाला—'मराठ्यांच्या इतिहासाचीं साधनें' लेखांक ३०५ ह्या पत्रांत, मथुरावाई आंग्रे हिनें प्रतिनिधींनीं सिद्दी सात ह्यांशीं सलोख्याचें बोलणें लावून बकाजी नाईकाचा कसा विरस केला, ह्याची साद्यंत हकीकत ब्रह्मद्र स्वामींस लिहिली

त्यामुळे मराठ्यांच्या सैन्यांत फूट पडून हवशांस प्रतिनिधींवर उलट खाण्यास जोर सांपडला. इ० स० १७३२ पर्यंत प्रतिनिधि चिपळुणांत असतांना हवशांनीं गोवळकोट घेऊन मराठ्यांची फार नाचकी केली. तेव्हां प्रतिनिधींनीं शाहु महाराजांकडे मदत पाठविण्यावद्दल एकसारखा तगादा लाविला. शाहु महाराजांनीं चिमाजीआपांस प्रतिनिधींच्या मदतीस सैन्य पाठविण्यावद्दल अनेक वेळां आज्ञापत्रे पाठविलीं; परंतु त्यांजकडून वेळेवर मदत गेली नाही. त्यामुळे शाहु महाराजांनीं त्यांजवर संतापून जाऊन, “तुम्ही जर मदतीस गेलां नाही, तर मी स्वतः जाईन.” असें खरमरीत पत्र लिहिलें. तेव्हां त्यांनीं

आहे. ती अत्यंत महत्त्वाची आहे. त्यापैकी थोडासा उतारा मासल्याकरितां येथे देतो. बकाजी नाईक ह्यांनीं “सिद्दी साद सारा गनीम हटी मारून काढून, किल्ल्यांत घालविळा. तों श्रीपतराव श्रीस्थळीं येऊन, आपले नजरेनें युद्ध पाहिलें. त्या उपर जयगडीहून भांडें आलें व जमाव आला. गोवळकोटास मूचें देऊन जागा ध्यावा, तों राजश्री प्रतिनिधि यांहीं गोवळकोटास अनुसंधान लाविलें. बकाजी नाईक यांची व प्रतिनिधींच्या भेटी जाहल्या. तों मजकूर प्रतिनिधीनें घातला कीं, गनीम सुलाखें करून घेतों, तुम्हांस भांडावयासी प्रयोजन नाही. या उपरीं बकाजी नाईक याहीं बोली केली कीं, अंजनवेलीस तुम्हीं जावें, तों जागा ध्यावा, गोवळकोट आह्मी घेतों. ते कबूल करीत ना. त्याकडील अनुसंधान चाललें. सिद्दी सादाची भेटी जाहली. त्यास, प्रतिनिधि बकाजी नाईक यांसी ह्मणत कीं, तुम्हीं आह्मी गनीम घेऊं. जागा सचंतर हातीं देत नाही. त्यावरून पाहतां जागा आपण जेर करावा, मेहनत करून यशास पात्र ते होणार, आपणास प्राप्तांश नाही. हा प्रसंग जाहलियासी तेथे राहून काय करणें असे ? तशाहीमध्ये राहिल्यास, सुलाखें कार्य दिसगतीवर गेलें. इ० इ०” ह्यावरून प्रतिनिधींनीं आंग्र्यांच्या सेनापतीस नाखूष करण्यांत मोठी चूक केली हें दिसून येतें. मराठे सरदारांतील परस्परांविषयींचा अंतर्गत मत्सर व द्वेषभाव ह्यावेळेपासून वसत होताच. तो शाहु महाराजांच्या दरान्यामुळे कांहींसा दबला जाई. परंतु ज्या वेळीं तो डोकें वर उचली, त्या वेळीं मराठ्यांच्या हितास हानिकारक झाल्यावांचून राहत नसे.

१ ग्रांटडफ साहेबांनीं ह्या शाहुच्या अस्सलपत्रांचा आपल्या इतिहासांत आ.

पिलाजी जाधवराव ह्यांची शेवटी योजना केली. परंतु त्यांच्या जाण्याचा विशेष उपयोग न होतां प्रतिनिधींस हताश होऊन परत येणे भाग पडलें.

इकडे हबशांचें पारिपत्य झालें नाहीं हें पाहून ब्रह्मद्रस्वामींस फार वाईट वाटलें. त्यांनीं शाहु, बाजीराव, आणि आंग्रे ह्यांच्याकडे एकसारखीं संधानें लावून त्यांना हबशांचीं स्थळें हस्तगत करण्यावद्दल प्रोत्साहन दिलें. बाजीराव निजामउल्मुल्काकडून येऊन, तसेंच तांतडीनें, ता० २६ मे इ० स० १७३३ मध्ये, राजपुरीकडे गेले. तिकडे जाण्यापूर्वीं त्यांनीं सेखोजी आंग्रे ह्यांस वैशाख वद्य दशमीस पाल मुक्कामीं भेटीस बोलाविलें. त्या वेळीं सेखोजी आंग्रे ह्यांनीं बाजीरावांस जें पत्र पाठविलें तें विशेष महत्त्वाचें आहे. तें येणेंप्रमाणें:-

“राजश्री बाजीराव पंडित प्रधान दाजी गोसावी यांस:-

सकलगुणालंकरण अखंडित लक्ष्मी-अलंकृत राजमान्य राजश्री स्नेहांकित सेखोजी आंग्रे सरखेल रामराम विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लेखन केलें पाहिजे. विशेष. आपण पत्र पाठविलें तें प्रसिद्ध होऊन लेखनार्थ अवगत जाहला. “वैशाख वद्य दशमीस स्वार होऊन पालीस येतो. आपण दशमीस पालीस यावें. आपली आमची भेटी होऊन कर्तव्य तें केलें जाईल. सारांश, आह्मी जातच आहों. तुम्ही न याल तेव्हां चाकरीस अंतराय केलासा राजश्रीचे चित्तांत येऊन गुम्हाणा मात्र राहिल. या गोष्टींत उचित नाहीं.” ह्मणोन विशदें लेख केला. ऐसियास आपण कोंकणचे मसलतेस यावें; आह्मी हरोळी करावी; देशदुर्गे हस्तगत करावी; याजपेशां दुसरें अधिकोत्तर काय? परंतु येथील जंजिरियांच्या लोकांप्र॥(?) आपण माहीतच आहेत वी जमावाचा पोखता विचार असावा एतद्विषयींचा अर्थ आपणास कळावा. याच अर्थे राजश्री खंडो चिमणाजी यांस मुखतां सांगोन पाठविलें आहे. त्याजवरून कळलेंच असेल. मंगळवारीं राजश्री महादाजी कृष्ण व चिरंजीव मानाजी आंगरे यांची धार देऊन तें धावडशीकर स्वामीच्या दप्तरांतून मिळालें असें टीपेमध्ये लिहिलें आहे व अशींच आणखी शाहूचीं व पेशव्यांच्या मुतालिकांचीं अस्सल पत्रें उपलब्ध झाल्याचें लिहिलें आहे. ह्यांपैकीं बहुतेक पत्रें आह्मांस उपलब्ध झालीं. परंतु हें चिमाजीआपास लिहिलेलें खरमरीत पत्र अद्यापि सांपडलें नाहीं! त्यामुळे तेवढ्यापुरता आंढाफवर हवाला ठेवणें भाग आहे.

खानगी करूं. वरकड राजश्री बाळाजीपंत यांच्या लिहिल्यावरून कळेल. सारांश तीर्थरूपामागें आह्मांस आपण वडील. जे गोष्टीनें आपले व आमचे पदरीं गुहाणा न ये, ते गोष्टी केली पाहिजे. जाणिजे. खाना छ २५ माहे जिल्काद. बहुत काय लिहिणें हे विनंति. (मोर्तवसुद).” ह्यानंतर सेखोजी आंग्रे व बाजीराव पेशवे ह्यांची भेट झाली व उभयतांच्या संमतीनें शामलांवर चाल करून त्यांस नेस्तनावूद करण्याचा विचार ठरला.

ह्या दरम्यान स्वामींची जी चळवळ चालली होती ती फारच मौजेची होती. स्वामींनीं कांन्होजी आंग्रे ह्यांची पत्नी मथुराबाई हिजला पत्र पाठवून असं लिहिलें कीं, “राजश्री बकाजी नाईक यांची खानगी अंजनवेल गोवळकोटचे मसलतीस केली आहां. त्यास, हनमंताचा गौरव रघुनाथें करून त्याचे हस्तें लंका घेतली, त्याप्रमाणें बकाजी नाईकाचा गौरव करून, लोकांस देणें देऊन, दोनी स्थळें सत्वर घेतलीं तर वरें वाटतें. नाहीतरी हळू हळू खालीं समाधीस येऊं” (ग्रं० ले० ३०५). म्हणजे हीं दोन्हीं स्थळें स्वराज्यांत झालीं म्हणजे श्री परशुरामीं जाण्याचा स्वामींचा विचार होता. परंतु प्रतिनिधींच्या चुकीमुळें तसें घडून आलें नाहीं; म्हणून स्वामी कोंकणांत समाधीस गेले नाहीं. त्यांनीं महाराष्ट्रांत राहूनच गोवळकोट व अंजनवेल हीं स्थळें मराठ्यांस हस्तगत होतील असा यत्न आरंभिला.

मराठ्यांचें सैन्य जंजिन्यास येण्यापूर्वीं तेंथें राज्यक्रांतीचा प्रकार घडून आला त्याची थोडी हकीकत सांगणें जरूर आहे. इ० स० १७३३ च्या फेब्रु महिन्यांत जंजिन्यांचे खान सिद्दी सुरू हे मृत्यु पावले. ह्यांस आठ मुलें होते. त्यांपैकीं वडील मुलगा सिद्दी अबदुल्ला हा बापाच्या वेळेपासूनच कारभार पाहात होता व तोच गादीचा खरा अधिकारी होता. त्यास, खासाहेबांचें प्रेत दहन करण्यासाठीं किह्यांतून बाहेर आणल्यानंतर, त्याच रात्र सिद्दी संबूल नामक हवशानें ठार मारिलें; व सर्व राज्यकारभार आपल्या हातें घेऊन त्याचा धाकटा भाऊ सिद्दी हसन ह्यास नांवाचा अधिकारी केलें. ही गोष्ट खानसाहेबांचा दुसरा मुलगा सिद्दी अबदुल रहिमान ह्यास समजतांच, त्यानें मराठ्यांस वश झालेल्या शेख याकूब ऊर्फ शेखजी नामक इसमास आपल्या पक्षास अनुकूल करून घेतलें; व त्याच्या मार्फत बाजीराव पेशवे ह्यांज-

कडे संधान बांधून, जंजिन्याची गादी मिळविण्याचा प्रयत्न चालविला. पेशव्यांस ही संधि महत्त्वाची वाटून त्यांनी त्यास हाताशी घेतलें; आणि इ० स० १७३३ च्या मे महिन्यापासून दिसेंबरपर्यंत, राजपुरीस शह देऊन, जंजिरा हस्तगत करण्याची खटपट चालविली.

इ० स० १७३३ च्या वैशाख महिन्यांत, बाजीराव, प्रतिनिधि व फत्तेसिंग भोंसले ह्यांनी आपलें सैन्य कोंकणांत येऊन पोहोचल्यावर, शेखजीच्या गुप्त मसलतीनें, कोंकणांतील मुख्य मुख्य स्थळें हस्तगत करण्याचा क्रम चालविला. ता० २५ मे इ० स० १७३३ रोजी मंडणगडकिल्ला घेतला व विरवाडीपासून निजामपुरापर्यंतच्या गांवावर अंमल बसविला. पुढे प्रतिनिधींनीं माघारें उलटून, ता० ८ जून इ० स० १७३३ रोजी, रायगड सर केला; व महाडावर मोर्चे लावून तेंही काबीज केलें. येणेंप्रमाणें उत्तर कोंकणांतील स्थळें हस्तगत करून तेथें मराठ्यांचा अंमल बसविण्याचें काम प्रतिनिधि व फत्तेसिंग भोंसले ह्यांनीं चालविलें. इकडे बाजीराव पेशवे ह्यांनीं जंजिन्यास वेढा देऊन हवशी लोकांस जेर करण्याचा दृढ संकल्प केला; आणि खुषकीवरून मोर्चे लावून जंजिन्यावर तोफांचा एकसारखा भडिमार चालविला. दुसरीकडून मानाजी आंग्रे ह्यांनीं पाण्यांतून मार चालविला. तथापि जंजिरा-राजपुरी ही फार दृढ जागा असल्यामुळें व हवशी लोकांचा जमाव दांडगा असल्यामुळें कांहीं क्षणपर्यंत त्यांनीं विलकूल दाद दिली नाहीं. परंतु पुढें त्यांच्यानें मराठ्यांपुढें हरोधरवेना. तेव्हां त्यांनीं इंग्रज व सुरतेचा हवशी सरदार सिद्दी मसूद येथे मदत मागून, एका बाजूनें आंग्रे व एका बाजूनें बाजीराव ह्यांच्या सैन्याचा नाश करण्याचा विचार केला. सुरतेहून सिद्दी मसूद हा हवशांच्या खास येत आहे असें समजतांच, ता० ७ जुलई इ० स० १७३३ रोजी, शाहु अराजांनीं द्मार्जी गायकवाड व उमावाई दाभाडे ह्यांना खास दस्तकाचें दे पाठवून असें कळविलें कीं, “राजपुरीकर हवशी अमर्यादेनें वतीं लागला. कोंकणप्रांते उत्पात आरंभिला. त्यास शासन केल्याविना देवब्राह्मण स्वस्थळीं राहत नाहींत. ऐसें जाणोन स्वामींनीं चिरंजीव राजश्री फत्तेसिंग भोंसले व राजश्री श्रीनिवासपंडित प्रतिनिधि व राजश्री बाजीराव पंडित प्रधान यांस आज्ञा करून हवशांवरी मोहिम करविली. रायगड आदिकरून कोंकणांतील

गडकोट हवशियांकडे होते ते हस्तगत केले. मुख्य कवज केला. राहतां एक जंजिरा व आणखी दोन चार स्थळें राहिलीं आहेत. त्यांचीही तरतूद कर्तव्य ते करीजेत आहे. ऐशियास हवशाकडील सिद्दी मसूद सुरतेस आहे; तो जमाव करून जलमार्गे जंजिरेयाचे कुमकेस येणार म्हणून वर्तमान विदित झालें. तरी हवशी दुष्ट. त्याचें निर्मूल करावें हें स्वामींस परम आवश्यक. स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें त्रिवर्ग सायास करणें तसा करीत आहेत. स्वामींचे पुण्य-प्रतापेंकरून योजिला मनसबा सिद्धीस पावतच आहे. जंजिरेकर हवशी यामध्यें अवसान राहिलें नाहीं. परंतु सुरतेहून सिद्दी मसूद याचा वेत जंजिरेयाचे कुमकेस न यावें ऐसें करावें लागतें. यास्तव आज्ञापत्र सादर केलें असे. दुष्टाचा निःपात होऊन स्वामींचें राज्य अभिवृद्धीस पावावें हें तुह्यांस आवश्यकच आहे. याकरितां सुरतेचा मोंगल फौजदार व कोटचा किल्लेदार असेल त्यांस ताकीद करून पत्रें पाठविणें, आणि सिद्दी मसूद याची कुमक जंजिरेयास न पोहचें ऐसें करणें. या वेळीं सिद्दी मसूदास हस्तगत करावयाचीही तरतूद करणें.”

ह्याप्रमाणें शाहु महाराजांचें पत्र गेल्यानंतर दमाजी गायकवाड व उमावाई दाभाडे ह्यांनीं सिद्दी मसूद ह्यास अडकवून ठेवण्याचा तावडतोव प्रयत्न केल्याचें दिसत नाहीं. इकडे प्रतिनिधि अंजनवेलपर्यंत पोहोचले व तेथें शह देऊन बसले; व बाजीराव जंजिरा दावांत आणण्याचा अधिक अधिक प्रयत्न करूं लागले. तेव्हां अशा वेळीं सिद्दी मसूद सुरतेहून आल्यास त्यांच्या मनसब्यास पेंच पडेल असें समजून, शाहु महाराजांनीं दमाजी गायकवाडास ता० १२ आगष्ट रोजीं पुनः पत्र पाठविलें. त्यानंतर सिद्दी मसूद जंजिन्याकडे आल्याचें दिसत नाहीं.

सिद्दी मसूद ह्याचें जंजिरेकर हवशांस साहाय्य मिळालें नाहीं; परंतु इंग्रजांचें साहाय्य मिळेल कीं काय अशी मराठ्यांस फार भीति होती. म्हणून बाजीराव पेशवे ह्यांनीं, इंग्रजांच्या मुंबईच्या अधिकाऱ्यांकडे अत्यंत स्नेहभावदर्शक व स्तुतिपर पत्रें पाठवून, त्यांस अनुकूल करून घेण्याचा प्रयत्न चालविला. एवढेंच नव्हे, तर राजापुलास इंग्रजांचे वकील लोदर आणि डिकिन्सन नामक दोन गृहस्थ होते.

त्यांची मर्जा संपादन करण्याकरिता आपल्याकडील एक भला माणूस त्यांच्याकडे पाठविला. इकडे शाहु महाराजांनी, सेखोजी आंग्रे ह्यास ता० १ सप्टेंबर इ० स० १७३३ रोजी पत्र पाठवून असें कळविलें कीं, उंदेरीचा किल्ला शामलानें इंग्रजांस विकत दिला असेल तर तो पैसे देऊन आपण घ्यावा व इंग्रजांस कोलावण माफ करून त्यांशीं सख्य संपादावें. तात्पर्य, इंग्रजांची मदत हवशांस होऊं देऊं नये असा वाजीराव व शाहु महाराज ह्यांचा बेत होता. तो सेखोजी आंग्रेच्या मार्फत सिद्धीस जाण्याचा संभवही होता. परंतु दुर्दैवानें सेखोजी आंग्रे लवकरच मृत्यु पावला, त्यामुळें तो बेत विसकटला. सेखोजीच्या मृत्युनंतर संभाजी आंग्रे व मानाजी आंग्रे ह्या बंधुद्वयामध्ये विरोध उत्पन्न झाला, व त्यामुळें जंजिन्यांच्या मसलतीस वराच पेंच पडला.

1 "The first Wars and Treaties of the Western Presidency."

—*Bombay Quarterly Review.*

२ कोलावणः—मराठ्यांच्या राज्यांतून जाण्यावद्दलचा पुरदेशीयांवरील कर.

३ संभाजी आंग्रे व मानाजी आंग्रे ह्यांच्या कलहामुळें मराठ्यांचें किती व कसें नुकसान झालें हें येथें सांगणें अप्रस्तुत होईल. परंतु त्यांच्या कलहांत इंग्रजांचें हित अंतर्भूत असल्यामुळें त्यांनीं त्यास पुष्टि दिली असें इंग्रज लेखांच्या लेखांवरून दिसून येतें. ह्या वेळच्या आंग्रे व हवशी ह्यांच्या सत्तेसंबंधानें लिहितांना मि० अंडरसन ह्यांनीं लिहिलें आहेः—

"But the Siddees' prosperous days had passed; their power was on the wane, and of little assistance to the English in combatting the more formidable Angrias. So serious were the injuries inflicted by those pirates, and so heavy the expense of fitting out ships to protect trade, that the Company were prevented from making their usual investments, and in their alarm even began to anticipate an extinction of their commerce in Western India. Emboldened by success, and looking for support from the Raja of Satara, the Angrias aspired to bring all the Siddees' territories under their subjection, and possess themselves of every port on the coast between Bombay and Goa. Nor, in all probability, would their efforts

ह्यानंतर जंजिरा लवकर हस्तगत होत नाही असे पाहून, बाजीराव पेशवे ह्यांनी, दुसरे महत्वाचे राजकीय मनसबे साधण्याकरितां, जंजिन्याचा वेढा उठविण्याचा विचार केला. ह्याच संधीस सिद्दी अबदुल रहिमान हा तह करण्यास सिद्ध झाला. ह्मणून त्याच्याशीं तहाचीं कलमें ठरवून बाजीराव ता० ११ डिसेंबर इ० स० १७३३ मध्ये सातान्यास गेले. सिद्दी रहिमान ह्याच्या हातीं मुळींच सत्ता नसल्यामुळे व सिद्दी सात प्रभृति जे हवशांचे प्रमुख सरदार होते त्यांची गर्वतृष्णा कमी न झाल्यामुळे, हा तह पुढे दोन वर्षेपर्यंत अमलांत आला नाही.^१

बाजीराव पेशवे सातान्यास गेल्यानंतर प्रतिनिधि, भोसले, आंग्रे वगैरे सरदारांनीं हवशांच्या ताव्यांतील अंजनवेल, गोवळकोट वगैरे मजबूत जागा घेण्याचा एकसारखा प्रयत्न चालविला होता; व शाहु महाराजांकडूनही त्यांस

---

have been fruitless, if family dissensions, which so often thwart the best-matured designs of Native powers, had not intervened. Manajee and Sumbhaje became estranged from each other, to the great satisfaction of the President and Council, who at once resolved to foment their disputes. With that view, they sent to Colaba, Captain Inchbird, who had become better acquainted with the customs and languages of the Natives than all his contemporaries, and was in consequence the favourite diplomatist of the day. His instructions were simple; he was directed to assist Manajee with money and military stores, and "to take all opportunities of spiriting him up to carry on his resentments against his brother."

—*Bombay Quarterly Review.*

१ हा तह मेजर टी. बी. जर्व्हिस ह्यांनीं आपल्या 'कोंकणवर्णन' पुस्तकांत दिला आहे. त्याची तारीख छ २ सावान सुहुरसन ११३३ ह्मणजे ता० ६ फेब्रुवारी इ० स० १७३३ ही दिली आहे. परंतु ती संशयात्मक दिसते. ह्या तहानें तळे, घोसाळें, निजामपूर, गोरेगांव, विरवाडी आणि गोंवळे अर्धे असे ५॥ महाल पेशव्यांकडे आले.

वारंवार मदत येत होती. अंजनवेल, गोवळकोट इकडे प्रतिनिधि, फत्ते-सिंग भोसले, आणि मानाजी आंग्रे ह्यांची व शत्रूची एकसारखी झटापट चालली होती. त्यांच्याशीं झुंज करण्याची शक्ति न राहिल्यामुळे, महाड वगैरे मराठ्यांच्या ताव्यांतील प्रांतास उपसर्ग देऊन तिकडे हूल उठवावी व मराठ्यांची फळी फोडावी असा शामलाकडील सरदारांनीं बूट काढिला. तथापि शाहु महाराजांनीं उदाजी पवार, देवराव मेघश्याम, हरि मोरेश्वर राजाज्ञा, शेख मिरा वार्डकर, वाजी भिवराव वगैरे निवडक लोक पाठवून त्यांच्याकडून शामलांचें पारिपत्य होईल अशी तजवीज होती. त्यांच्या व शामलांच्या वन्याच लहान मोठ्या चकमकी झाल्या. परंतु मराठ्यांचा जमाव व दारूगोळा कमी असल्यामुळे आणि अंजनवेलीकडून इंग्रज व फिरंगी ह्यांचें साहाय्य हवशीलोकांस विशेष पोहोचत असल्यामुळे, शत्रूचा पुरता मोड होईना. त्यामुळे अंजनवेल गोवळकोट इकडे शत्रूस जवरदस्त शह देणें मराठ्यांस अवश्य वाटूं लागलें. हणून शाहु महाराजांनीं संभाजी आंग्र्यास पत्र पाठवून, त्यास तावडतोव अंजनवेलीस जाऊन शत्रूस जवरदस्त शह देण्यावद्दल आज्ञा केली. परंतु मानाजी आंग्रे व संभाजी आंग्रे ह्यांच्यामध्ये रहस्य नसल्यामुळे त्याच्या हातून जितक्या प्रामाणिकपणानें स्वामिसेवा व्हावी तितक्या प्रमाणानें ती झाली नाहीं !

महाडच्या वाजूस असलेल्या सैन्यापैकीं प्रमुख सरदार हरि मोरेश्वर राजाज्ञा ह्यांनीं ह्या संधीस लिहिलेलें छ० ९ रमजान रविवार (ता० ३ जानेवारी ३० स० १७३४)चें एक पत्र आह्मांस उपलब्ध झालें आहे. त्यावरून ह्या वेळच्या मराठी सैन्याच्या स्थितीची चांगली कल्पना करितां येते. हें पत्र येणेंप्रमाणें:—

“ श्रीमंत महाराज राजश्री छत्रपति स्वामींचे सेवेसी:—

विनंति सेवक हरि मोरेश्वर राजाज्ञा कृतानेकं विज्ञापना. तागाईत छ० ९ रमजान रविवार मुकाम लाडवळ नजीक महाड महाराजांच्या कृपावलोकनें करून सेवकाचें व फौजेचें वर्तमान यथास्थित असे. विज्ञापना. जासुदावरोवर आज्ञापत्र सादर केलें तें पावोन सनाथ जाहलों. पत्रीं आज्ञा कीं, “महाडचा कोट व्यावा हें स्वामींस जरूर आहे; तर महाडास मोर्चेबंदी करून नाकें असतील तेथें तोफा जोडून कोट जेर करणें. सावधपणें मनसबा करून स्थल हस्तगत करणें. राजश्री वकाजी माहडिक याजवळून रसाळगड, मंडणगड व

सुवर्णदुर्ग येथील तोफा आणून जोडणें. मशारनिल्ले माहीत आहेत. त्यांच्या अनुमते विचार कर्तव्य तो करून कार्यसिद्धि करणें. यांच्या विचारें नाकें असतील तेथें तोफा जोडून, प्रयत्न करून, स्थल हस्तगत करणें.” ह्मणून आज्ञा केली. ऐशास आज्ञेप्रमाणें वर्तणूक करून महाराजांच्या पुण्यप्रतापेंकरून स्थल हस्तगत करितच आहों. परंतु अंजनवेलीकडे मातबरफौज उतरून जवरदस्त शह द्यावा. तेव्हां शामलास पायबंद वसेल. आणि येथें महाडासच चहुंकडून मोर्चेवंदी करावी, व तोफा पंधरा शेर सोळा शेर पक्के गोळ्यांच्या, पांच सहा नाके आहेत तेथें जोडून मार द्यावा. त्याचें सर्व साहित्य दारूगोळ्यांची पोक्ती वेगमी करून चौगीर्द मार द्यावा तेव्हां शत्रू आयास येतील, आणि स्थळ हस्तगत होईल. ऐशास राजश्री बकाजी महाडिक यांजकडून तोफा आणवणें ह्मणोन आज्ञा केली. त्यावरून आह्मी मशारनिल्लेस बोलावून आणून, राजश्री पवार व अजम शेखमिरा व आह्मी वसोन विचार केला. तोफांविशीं बहुतां प्रकारें मशारनिल्लेस सांगितलें. परंतु तोफांचें साहित्य त्यांजकडून होतां दिसत नाहीं. जो जमाव घेऊन आह्मांजवळ आले, त्याहून जास्ती जमाव अगर तोफांचें साहित्य त्यांस येत नाहीं. येविशीं मशारनिल्ले यांनीं सेवेसीं विनंतिपत्र लिहिलें आहे, त्याजवरून विदित होईल. आधीं तोफा पाहिजेत; तेव्हां पुढें मनसब करावा. तोफा जोडून मार दिल्याखेरीज गनीम आयास येत नाहीं. तोफा जरूर पाहिजेत. तर वरकड साहित्य जैसे महाराजांनीं केलें, तैसेच तोफांची तरतूद हरप्रकारीं साहेबीं करून पांच सहा तोफा जवरदस्त पाठविल्या पाहिजेत. महाराजांशिवाय तोफा पोहचत नाहीं. तरी तोफा पांच सहा व दारूगोळे सत्वर पोहचत ती गोष्ट केली पाहिजे. भांडी जोडावी. तेथील वेहबुदीवदल वरकंदाज पाहिजेत. तर कांहीं परदेशी व कांहीं कानडे प्यादे ऐसे एकहजार वरकंदाज पाठविले पाहिजेत. व जेजाला शें सवाशें व बाण दीडशें व दारूगोळीची विपुल वेगमी करून पाठवावी; व मोर्चेवंदीच्या कामावरी कारीगर पाहिजेत. तर वेलदार दोनशें व सुतार पंचवीस व लोहार दुकानें दहा व पाथरवट दहा व ~~वे~~लदार दहा येणें प्रमाणें पाठविले पाहिजेत. सर्व साहित्य सत्वर केलें पाहिजे. दिवसंदिवस गनीम वळकटी करितो. त्याचा उपमर्द सत्वर होय ऐसें करणार महाराज धनी समर्थ आहेत. तिकडे मातबर फौज घांटाखालीं पाठवून अंजनवेलीस वेढा

देऊन जवरदस्त शह पोंहचे ऐसें केलें पाहिजे. अंजनवेलीस सत्वर शह पोंह-
चून पायबंद गनिमास वसला ह्मणजे आयास येईल, आणि महाराजांचा बोल-
वाला होईल. तर अंजनवेलीस फौजा पाठवून लिहिल्याप्रमाणें इकडील वेगमी
करून सत्वर पाठविली पाहिजे. बकाजी महाडिक यांनी महाराजांस विनंति-
पत्र लिहिलें आहे. त्यांत सांवळें गोंधळें करून लिहिलें आहे. परंतु त्यांच्यानें
भांडीं येत नाहींत. महाराजांनीं राजश्री संभाजी आंग्रे यांजकडे हुजरे पाठ-
वून भांडीं देविलीं पाहिजेत. भांड्यांखेरीज कांहीं होत नाहीं. भांडीं थोरलीं
असावीं. तर भांड्यांची वेगमी केली पाहिजे. महाराजांनीं भांडीं देविलीं पाहि-
जेत. महाडास चोहोंकडून मोर्चे पाहिजेत. त्यास एक मोर्चास पांच हजार
माणूस पाहिजे. याविशीं महाराजांनीं आज्ञा करावयाची ते केली पाहिजे.
येथें सारे आढीं किती आहों हें महाराजांस दखल आहे. तर जो हुकूम करणें
तो महाराजांनीं केला पाहिजे. भांड्यांस गोळे लोखंडी पाहिजेत. तर तेंही सा-
हित्य केलें पाहिजे. सेवेसीं श्रुत होय ही विज्ञापना.”

ह्या पत्रामध्यें “मातवर फौज घांटाखालीं पाठवून अंजनवेलीस वेढा देऊन
जवरदस्त शह पोंहचे ऐसें केलें पाहिजे. अंजनवेलीस सत्वर शह पोंहचवून
गनिमास पायबंद वसला ह्मणजे तो आयास येईल” हा मुद्दा मुख्य असल्यामुळें
शाहु महाराजांनीं त्याप्रमाणें संभाजी आंग्रे ह्यांस अविलंबें तिकडे जाण्याव-
द्दल पत्र पाठविलें. त्याचें उत्तर संभाजी आंग्रे ह्यांनीं ता० १० फेब्रुवारी इ०
स० १७३४ रोजीं पाठविलें आहे. तें येणेंप्रमाणें:—

“श्रीमंत महाराज छत्रपति स्वामींचे सेवेसी:—

विनंति सेवक संभाजी आंग्रे कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल तागाईत माघ
वद्य चतुर्थी रविवार पावेतों स्वामींचे कृपावलोकनेंकरून वर्तमान यथास्थित
असे विशेष. स्वामींनीं आज्ञापत्रें दोनचार पाठविलीं, तीं मस्तकीं वंदून संतोषा-
वह आनंद झाला. स्वामींनीं आज्ञा केली कीं, जमावानिसीं येऊन अंजन-
वेली गोवळकोट या स्थलांस शह देणें. मदतीस फौज पाठविली जाईल. कोणे
ठिकाणीं फौजेस सामील करावी ह्मणोन आज्ञापिलें. आज्ञेप्रमाणें खुषकीच्या
जमावाची व आरमाराची तयारी करून, माघ शुद्ध पंचमी इंदुवारीं, जंजिरें
विजयदुर्गाहून स्वार होऊन खारापाटणावरून जयगडीं आल्यावर, महारा-

जांचे सेवेसी विनंतिपत्रें लिहून राघो नारायण व त्रिविक विष्णु यांची खानगी करितों; आणि फौजेची खानगी करणार स्वामी धनी आहेत. शामलाकडील मनसवा स्वामींनीं चित्तावरी धरून दुष्टावरी स्वामींची अवकृपा जाहली आहे. स्वामींच्या तेजाचे प्रभावंकरून शामलास दंड होईल. स्वामींचे पुण्याचा प्रभाव अगाध आहे. शामलावरी मोहीम स्वामींची झाली. याउपरी सर्व साहित्य करावें लागलें. वरघांटीहून दाणा गह्वा देखील कोटा येतील, तरीच लष्करचे फौजेची वेगमी होईल. अन्यथा वेगमी होत नाहीं. मुलकांत गह्वा-दाण्याची तंगचाई आहे. त्या जागां जाऊन वसावें तेव्हां खातरनिशा करून उठावें, ऐसा दृढ विचार स्वामींनीं केला आहे. इंग्रज व फिरंगी यांचा बंद करावा ह्मणजे अंजनवेलीचे खाडींत आरमार जाऊन सामान पावेल. आणि खुपकी व जलमग्नौ दोहींकडून पायबंद जाहलियानें काम होईल. येविशीं पेशजीं सविस्तर अर्थ लिहून विनंतिपत्र पाठविलें आहे. त्यावरून विदित जाहलें असेल. शत्रूचे पक्ष नाना उपाय करून छेदावे, तेव्हां आशा जागां विलगोन वरजोर नतीजा देऊन कार्यसिद्धि करावी. मागें फौजा येऊन लोक मनसवा निरर्थक जाहला. दुहीमुळें काम फसावून गेलें. इंग्रजांचा मोठा शह आहे. ये गोष्टीचा अर्थ स्वामींनीं वरा चित्तांत आणून, एखादा मातबर माणूस त्याजकडे जाऊन, आरमारास त्याचा शह नव्हे ऐसा विचार स्वामींनीं केला, तरी मोठें कार्य होईल. सेवकास सूचित अर्थ विदित व्हावा ह्मणून लिहून पाठविला आहे. पारपत्य करणार स्वामी धनी आहेत. सेवक आज्ञेप्रमाणें जमावानीशीं येतो. स्वामींची सेवा वडिलांनीं केली, त्यामागें सेवकानें जीवेंभावे श्रमसायास करून निष्ठेनें सेवा करावी, आणि आपला जगनामोश करून घ्यावा, हाच निजध्यास आहे. दुसरा अर्थ सेवकाचे चित्तीं किमपि नाहीं. या उपरी विलंब न लावितां सितावीनें येतों. सेवेसी विदित जाहलें पाहिजे हे विज्ञापना.”

ह्या पत्रावरून इंग्रजांचें प्राबल्य अंजनवेलीस अधिक असून त्यांचें व फिरंगी यांचें हबशीलोकांस पाठवळ चांगलें होतें असें दिसतें. ह्याचें कारण माना-जीचें व इंग्रजांचें वांकडें आलें असल्यामुळें, त्यांनीं ता० ५ दिसेंबर ३० स० १७३३ रोजीं हबशाशीं युद्ध तह केला होता. तेव्हां कोणीकडून तरी हीं दोन

स्थळें हस्तगत करून घेण्याकरितां, इंग्रजांस अनुकूल करून घेण्याची शाहु महाराजांस व सर्व मराठे मुत्सद्द्यांस अत्यंत आवश्यकता वाटणें साहजिक आहे.

अशा नाजूक प्रसंगीं, ब्रह्मंद्रस्वामी ह्यांनीं इंग्रजांकडे कांहीं अनुसंधान लावून, त्यांची शामलास मदत होऊं नये, अशी खटपट चालविली होती. लेखांक ९ ह्या पत्रामध्यें शाहु महाराजांची राणी सखवारवाई इजला स्वामींनीं “इंग्रजे बंद करावयास आपण मर्मईस जावें कीं काय” म्हणून प्रश्न विचारला आहे. त्याचें उत्तर राणीनें, “स्वतःच जाण्याचें प्रयोजन नाहीं, परंतु कार्य होईल असा विचार करावा. आणि जेणेंकरून इंग्रजे बंद होऊन शामलास मदत न करी, आपणांस सलूख राखे तें करावें.” असें लिहिलें आहे. लेखांक १० मध्यें “इंग्रजांची व स्वामींची मैत्री” असल्याबद्दलचा उल्लेख असून, “मैत्रीकीमुळें इंग्रजांस सांगून शामलाची मदत न करीत तो अर्थ केला पाहिजे” ह्मणजे स्वामींस गांव देऊं, असें सखवारवाईनें स्वामींस अभिवचन दिलें आहे. अशाच प्रकारचा उल्लेख लेखांक १०२ ह्याही पत्रांत आहे. लेखांक २८० ह्या पत्रांत स्वामींनीं, अंजनवेलीस मराठ्यांचे हातून वरोवर मदत होत नाहीं असें पाहून, चिमाजी आपांस, “चहोंकडून सामान न ये ! तेव्हां अंजनवेली जेर होऊन आपोआप टाकून पळतील !” अशा अर्थाचा औपरोधिक मजकूर लिहिला आहे. ह्या सर्वांवरून स्वामींची मूर्ति ह्या हवशांच्या राजकारणप्रसंगांत स्वस्थ वसलेली नसून, गुप्तरूपानें अनेक मसलती करीत होती, व नानातऱ्हेचीं सूत्रें फिरवीत होती, असें ह्मणण्यास कांहीं हरकत नाहीं.

मराठ्यांनीं सिद्दी साताकडे कांहीं संधान करून त्यास वश करण्याचाही प्रयत्न चालविला होता. छत्रपतींच्या दप्तरांत सिद्दी सातासंबंधाचें एक पत्र सांपडलें आहे, त्यावरून ह्या ह्मणण्यास पुष्टि येते.^१ हें पत्र येणेंप्रमाणें:—

“सेवेसी विज्ञापना. महाराजांस सिद्दी सात याचे कागद दाऊद चौपदार

१ ह्या मसलतींत स्वामींचेही अंग असावें असें पृष्ठ २५ मधील टीपेमध्ये दिलेल्या नारो विठ्ठल प्रभूच्या पत्रांतील शेवटच्या मजकुरावरून दिसून येतें. त्यांत सिद्दी सातानें स्वामींच्या देवास १२ इनाम गांव देण्याचें कबूल करून मराठ्यांचा वेढा उठविण्याबद्दलचें बोलणें चालविल्याचा उल्लेख आहे.

याजवरोवर आहेत. त्यास महाराजांचा जोर त्यावर आहे. महाराजांनी पैरवी करून सिद्दी सात यासी हाताखाली घालून आपलेंही कार्य करून घ्यावें. ऐसा त्याजवरीही उपकार करावा. त्याजमध्ये उत्तम आहे. महाराजांनी विचारें करून कार्य करून घ्यावें. अंजनवेल, गोवळकोट इकडे फौज रवाना करावी, आणि दुरून शह देऊन सिद्दी सात याला हाताखाली घेतला पाहिजे. केवळ मोर्चेवंदी करूनच अतिशय केल्यापेक्षां सल्ल्यानें होतां सल्ले घेतल्यानें वरें होय. महाराज थोर आहेत. कार्य करून घ्यावें. अंजनवेल, गोवळकोट इकडे महाराज फौज पाठवितील. त्यास आधीं गोवळकोटच्या गळां पडों नये. अंजनवेल याच्या गळां पडावें. अंजनवेल आली हणजे गोवळकोट आला. महाराजांनीं फौज रवाना करावी. तिला आधीं मुळक लुटावयासी सांगावें. मुळक लुटावयास आठ दिवस लागतील. तोंपर्यंत महाराजांनीं सिद्दी सात याचे कागदीपत्रीं कार्य करून घेतलें पाहिजे. मोर्चेवंदीपेक्षां दोहींकडेस कागदीपत्रीं कार्य उत्तम होईल. यामध्यें महाराज धनी आहेत. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना. तोफांखेरीज काम होत नाहीं. तोफा पांच सहा पके पंधरा शेर सोळा शेर ऐशा गोळ्यांच्या असाव्या. तरी महाराजांनीं तोफांची तरतूद केली पाहिजे. तोफांखेरीज खर्च होयास संकट आहे. तोफांची तरतूद केली पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय ही विज्ञापना.”

ह्या पत्राच्या संदर्भावरून हें पत्र इ० स० १७३४ च्या जानेवारी महिन्यांतीलच असावें असें दिसतें. ह्या पत्राप्रमाणें सिद्दी सात मराठ्यांस अनुकूल झाल्याची माहिती मिळत नाहीं. तथापि त्याच्या एकंदर वर्तनावरून त्यानें स्वार्थ साधण्यासाठीं कांहीं मराठे सरदारांस नादीं लावून त्यांशीं सलोखाचें बोलणें लाविल्लें असावें असें वाटतें. ह्यानंतर एकवर्षपर्यंत—हणजे फेब्रुवारी इ० स० १७३४ पासून इ० स० १७३५ च्या जानेवारीपर्यंत—मराठ्यांच्या व हवशांच्या चळवळींची नीटसी माहिती समजत नाहीं. परंतु अंजनवेल गोवळकोट ह्या वळकट जागा सर करण्याचा त्यांचा एकसारखा प्रयत्न चालला असावा, व इंग्रज, फिरंगी, ह्यांस अनुकूल करून घेण्याकरितां अनेक उपाय चालले असावेत, असें अनुमान करिता येतें. शेवटीं, इ० स० १७३५ च्या जानेवारी महिन्यांत मराठ्यांस यश येऊन माघ शुद्ध द्वितीया रोज बुधवार ह्या दिवशीं अंजनवेली त्यांच्या हस्तगत झाली.

व त्यांच्या हेतूप्रमाणे तेथे त्यांचा विजयध्वज फडकू लागला. हें आनंदकारक वर्तमान सखवारवाई राणीनें स्वामींस मोठ्या तांतडीनें कळविलें आहे (लेखांक २१). ह्यावरून स्वामींच्या प्रयत्नाचें सार्थक झालें असावें असं मानण्यास हरकत नाही.

अंजनवेल सर केल्यानंतर कांहीं दिवस हवशीप्रकरण विझलें होतें. परंतु पुढें सिद्दी सात पुनः मराठ्यांच्या अमलास खलेल करूं लागला. तेव्हां चिमाजीआपा ह्यांनीं कोंकणांत स्वारी करून त्यास नतीजा दिला. सिद्दी सात ह्याची व चिमाजीआपा ह्यांची, मुक्काम चन्हई नजीक रेवास येथें, मोठी लढाई झाली. तींत हा प्रबल हवशी सरदार ता० १९ एप्रिल इ० स० १७३६ रोजीं ठार मारला गेला. अर्थात् सिद्दी सातासारखा दुष्ट, हिंदुधर्मद्वेषा व महाप्रमत्त असा हवशांचा पुढारी मृत्युमुखीं पडल्यामुळें त्यांच्या पक्षाचा अगदीं कमजोर झाला. नंतर त्यांनीं मराठ्यांशीं कायमचा तह करून त्यांचें सख्य संपादन केलें.

सिद्दी सात हा केवळ एक दैत्य होता. त्याचा पराभूव चिमाजी आपांनीं फार शौर्यानें केला. ह्मणून ब्रह्मंडस्वामींनीं व शाहु महाराजांनीं त्यांचें फार फार अभिनंदन केलें. फत्तेसिंग भोसले व जिवाजी खंडेराव चिटणीस ह्यांनीं महाराजांच्या आज्ञेवरून चिमाजीआपांस संतोषप्रदर्शक गौरवाचीं पत्रं पाठविलीं आहेत. तीं वाचून त्या वेळीं मराठे सरदारांचीं अंतःकरणे विजयानंदानें कशीं भरून गेलीं होतीं ह्याची चांगली कल्पना करितां येते. फत्तेसिंग भोसले ह्यांनीं लिहिलें आहे कीं, “रेवसावरी सिद्दी सात यांशीं युद्धप्रसंग जाला. ते समयीं युद्ध तुंबळ होऊन हवशी याचे हजार माणूस कापून काढिले, व सिद्दी सात खासा ठार जाहला, ऐसें वर्तमान लिहिलें. त्यावरून राजश्री स्वामी बहुतसे खुशाल जाले. तुम्हीं महत्कृत्य केलें. सिद्दी सात ह्मणजे केवळ हवशी. सिद्दी यांचा मुख्यच होता. तो तुमच्या हातें पराभवातें पावला. थोरसें यश तुम्हीं जोडिलें. राजश्री वाजीराव प्रधान तिकडे गेले. मागें तुम्हीं बरी शिकस्त करून हवशी बुडविला. हवशांचा मूळ कंदच उपटून टाकिला ! चहूंकडे लौकिक विशेषात्कारें जोडिला. तुमची निष्ठा, राजश्रींच्या पायाशीं एकनिष्ठतेनें सेवा करावी ऐसीच आहे. तदनुरूप मोठेंसें यश तुमचे पदरीं पडिलें. सामान्य गोष्ट जाहली नाही. आह्मांस बहुत समाधान जाहलें.” ह्याचप्रमाणे

जिवाजी खंडेराव चिटणीस ह्यांनींही, “नौवत वाजविली. खुशाली केली. सिद्धी सातासारखा गनीम मारिला. हें कर्म सामान्य न केलें.” असा वारंवार स्तुतिवाद करून, महाराजांनीं दिलेलीं सन्मानाचीं वस्त्रें, हिरेजडित पदक, मोत्यांची कंठी, व रत्नखचित तरवार इत्यादि बहुमानाचे वस्त्रालंकार चिमाजी आपांस अर्पण केले. “अमृतं स्वामिगौरवम्” ह्या न्यायानें चिमाजी आपांस हे सन्मान स्वीकारण्यांत किती संतोष झाला असेल, व ह्या अमृततुल्य वाग्रसानें त्यांच्या हृदयांतील वीरश्रीस किती प्रोत्साहन मिळालें असेल, ह्याची कल्पना करण्याचें काम रसिक वाचकांकडे सोंपविणें योग्य आहे.

ह्या सर्व यशाचें वृत्त श्रवण करून ब्रह्मंद्रस्वामींच्या हृदयांत आनंदाच्या लहरी उत्पन्न झाल्या असतील ह्यांत आश्चर्य नाही. ह्या वेळचें स्वामींचें अस्सल पत्र उपलब्ध नाही. तथापि, ह्याच वेळीं चिमाजीआपांस लिहिलेल्या एका पत्रांत त्यांनीं, “हणमंतासारखें यश तुह्मांस आलें. पुढें श्री अहद रामेश्वर तहद दिल्ली यश देखील तुह्मीं वर्तमान लिहिलें व चिरंजीव बाजीरावांचीं पत्रें आलीं हें संतोषाचें वर्तमान ऐकोन, जैसी हणमंताचे गळां रघुवीरें रत्नांची माळ घातली, तैशीं यशाचीं पत्रें पाठविलीं. तुह्मी रामरूप जाहले.” (लेखांक २८१) म्हणून जे उद्गार काढिले आहेत, तेच स्वामींच्या आनंदातिशयाचे उत्तम निदर्शक होत ह्यांत शंका नाही. ह्याच पत्रांत स्वामी लिहितात कीं, “जरी दहा कोटी फौज घेऊन कोकणांत जातेत तरी ऐसें यश कोकणचें न येतें; ऐसें पुतें आपले ठार्यां समजणें. रावणासारखा दैत्य मारला !” ह्यावरून ह्या हवशांच्या राजकारणांत स्वामींच्या आशीर्वादाचा प्रतापमहिमा कांहीं अलौकिकच असला पाहिजे असें त्या वेळच्या भाविक जनांस वाटूं लागावें व त्यांची स्वामींवर अधिक अधिक श्रद्धा वसावी हें अगदीं साहजिक आहे.

भाग ५ वा.

वसईची मोहीम.

ब्रह्मेश्वरस्वामी ह्यांनी स्वधर्मसंरक्षणार्थ व स्वजनकल्याणार्थ जी महत्त्वाचीं राजकारणं चालविलीं, त्यांपैकीं जंजिन्याच्या हबशीप्रकरणाची संक्षिप्त परंतु खरी हकीकत मागील भागांत दिली आहे. ह्या प्रकरणाप्रमाणेंच दुसरें प्रकरण वसईची मोहीम ही होय. ह्या मोहिमीमध्ये ब्रह्मेश्वरस्वामी ह्यांचें अंग विशेष असून ती त्यांच्या सूत्रचालनानें व प्रोत्साहनानें यशस्वी झाली, असें मानण्यास कोणतीच हरकत नाही. परंतु, ह्याही राजकारणाचें खरें स्वरूप परदेशीय इतिहासकारास चांगलेंसें अवगत न झाल्यामुळे, मराठ्यांच्या इतिहासांत त्याचें व्हावें तसें आविष्करण झालेंलें नाही. ह्याकरितां, ह्या मोहिमीचा संक्षिप्त वृत्तांत अस्सल कागदपत्रांच्या आधारांनिशीं येथें सादर करितों. ह्मणजे, ह्या महत्त्वाच्या राजकारणांत स्वधर्मरक्षणाचा पवित्र हेतु किती अंतर्भूत होता व तो स्वामींनीं कसा सिद्धीस नेला, ह्याची खरी कल्पना वाचकांस करितां येईल.

पोर्तुगीज ह्मणजे फिरंगी लोक हे हिंदुस्थानांत व्यापार करण्याच्या उद्देशानें इ० स० १४९७ मध्यें प्रथम कालिकोट येथें आले. त्यांचा प्रमुख सरदार वास्को दि गामा ह्याची व कालिकोटच्या राजाची भेट होऊन त्याला तेथें आश्रय मिळाला. नंतर त्यांनीं तेथून एक एक पाऊल पुढें टाकीतू गोमांतकांत प्रवेश केला, व तो प्रांत काबीज करून गोवें येथें इ० स० १५१० मध्यें आपली राजधानी स्थापन केली. त्यांचा पहिला गव्हर्नर-जनरल आलफान्सो अलबुर्क हा होय. हा इ० स० १५१५ मध्यें मृत्यु पावला. त्यानंतर त्यांची सत्ता समुद्रकिनाऱ्यानें उत्तरेस वाढत गेली, व त्यांनीं गुजराथचा बादशाहा बहादुरशाहा ह्याजकडून इ० स० १५३३ मध्यें वसई घेतली. इ० स० १६६४ मध्यें पोर्तुगीज लोकांचें चांगलेंच प्राबल्य होऊन मुंबईकिनाऱ्याचा सर्व भाग त्यांच्या ताब्यांत आला होता. परंतु त्यापुढें युरोपमधून इतर राष्ट्रांतील अनेक प्रतिस्पर्धी मंडळ्या व्यापाराकरितां हिंदुस्थानांत आल्यामुळे त्यांचें माहात्म्य विशेष वाढलें नाही. ह्याच समयास महाराष्ट्राज्यसत्तेचा अभ्युदय होऊन कल्याण भिवंडी

वगैरे प्रांत मराठ्यांच्या ताब्यांत आला व फिरंगी लोकांस आपल्या सत्तेचा विस्तार करण्यास मुळींच अवकाश सांपडला नाही. तथापि त्यांनीं साष्टी प्रांतास पुष्कळ उपसर्ग देऊन हिंदुधर्माचा विध्वंस करण्याचा एक सारखा सपाटा चालविला होता. त्या योगानें तेथील हिंदुप्रजा अगदीं तस्त होऊन गेली होती.

साष्टीच्या बखरीमध्ये पोर्तुगीज लोकांच्या जुलमामुळें हिंदुलोकांची कशी दीन स्थिति झाली होती ह्याचें फार हृदयद्रावक वर्णन दिलें आहे. तें येणें-प्रमाणें:-“ठाणें ह्मणजे बिम्बस्थान. हें राज्य फिरंगी ह्यांनीं घेऊन कुबुद्धि धरिली. जमीनदारांचीं वतनें बुडविलीं. गांवाचे गांव घेऊन वाटविले. किरिस्ताव केले. सासष्ट गांवचे व आगर वसईचे बहुतेक लोक धरून वाटविले. घरांत कोणी नसलें तर पोरें नेऊन वाटवावीं. असा उपद्रव महाराष्ट्रांत मांडिला. कोणी दक्षिणेंत पळून गेले. क्रियाकर्मांतराचा लोप झाला. देवधर्म बुडाला. प्रांतांतील तीर्थे क्षेत्रे सर्व लोपलीं. देवालयें फोडून साफ केलीं. फिरंगी यानें आपलीं देवळें बांधिलीं. फिरंगीधर्म चालवायास लागले. ब्राह्मणास मुलखांत फिरण्याची बंदी झाली. कोणी कांहीं व्रतें, उद्यापनें, होम वगैरे आरंभिलीं ह्मणजे त्यांचें घर वेढलें. शेजारी पाजारी त्या घरांत सांपडले ह्मणजे त्यांसही धरून न्यावें. उत्सव वगैरे चोरून जीव वांचवून करूं लागले. असा अनर्थ मांडिला.” ३० ३०. अशा रीतीनें पोर्तुगीज लोकांनीं त्राहि त्राहि केल्यामुळें सर्व हिंदुलोक मराठी साम्राज्याच्या अधिपतींस शरण जाऊन स्वसंरक्षणाचा प्रयत्न करूं लागले असतील ह्यांत आश्चर्य नाही.

साष्टीच्या बखरीवरून असें दिसून येतें कीं, छत्रपति संभाजी महाराजांच्या कारकीर्दीपासून हा धर्मछल चालू होता. त्या वेळींच पाठारे जातीचे हिंदुलोक पोर्तुगीज लोकांच्या उपद्रवामुळें त्रासून जाऊन केळव्यास येऊन राहिले. नंतर तेथून अणजुरास आले. त्यांचे पुढारी गंगाजी नाईक ह्मणून एक गृहस्थ होते. त्यांनीं संभाजी महाराजांकडे संधान लाविलें. परंतु संभाजीच्या कारकीर्दींत मोंगलांची सरशी होऊन सर्व मराठी राज्य विस्कळित झालें, त्यामुळें महाराष्ट्रधर्मरक्षणाचें कार्य सिद्धीस गेलें नाही. पुढें गंगाजी नाईक ह्यांनीं

कुलाव्यास सेखोजी आंग्र्याकडे जाऊन, पोर्तुगीज लोकांचा मुख् सर करावा व स्वधर्माचें रक्षण करावें, म्हणून गुप्त रीतीनें प्रयत्न चालविला. परंतु ती वातमी फिरंगी ह्यांस पोहोंचून त्यांनीं गंगाजी नाईकांस कैद केलें, व त्याजपासून दंड घेऊन त्यास सोडून दिलें. गंगाजी नाईकांप्रमाणेंच त्यांचे बंधु बुवाजी नाईक ह्यांनीं पंढरपुरास जाऊन तेथून देहूकर साधु तुकाराम ह्यांचे चिरंजीव नारायणबोवा गोसावी ह्यांचे मार्फत खंडेराव दाभाडे सेनापति ह्यांचेकडे कांहीं संधान वांधिलें. सेनापति बहुत खुष झाले व त्यांनीं, नारायणबोवांच्या समक्ष, विठोवाचे देवाल्यांत, असें मान्य केलें कीं, “जर तुमचा मुख् आह्मांस मिळाला तर तुमचें सर्व साहित्य आह्मी करूं. तुमचीं वतनें चालूं होतील. परंतु आमचे नांवें निशाण मात्र चालवावें. वरकड जमीनदारी व आमचा अंमल तुझींच चालवावा.” ह्या नंतर बुवाजी नाईक परत कोंकणांत गेले, व त्यांनीं आपल्या बंधूस सविस्तर वर्तमान निवेदन केलें.

ह्याच वर्षीं—हणजे ३० स० १७२० मध्यें, बाजीराव पेशवे ह्यांचे मेहुणे रामचंद्र महादेव जोशी चासकर ह्यांनीं कल्याणप्रांताचा निमा अंमल घेतला व कल्याण येथें पेशव्यांचें ठाणें वसविलें. खुद्द मराठ्यांचा सुभा कल्याणास स्थापन झाल्यामुळें, गंगाजी नाईक वगैरे मंडळींस सेनापति दाभाडे ह्यांच्या फौजेची मदत घेण्याची आवश्यकता राहिली नाहीं. त्यांनीं चिंचवडचे श्री देव गोसावी ह्यांच्या मार्फत, कल्याणचे सुभेदार रामचंद्र महादेव ह्यांच्याशीं, फिरंगी लोकांच्या राजकारणाचें बोलणें लाविलें. त्यांनीं त्यांची एकांतीं भेट घेतली; आणि पेशव्यांच्या शिकेकट्यारीची आणभाक घेऊन आपला सर्व वृत्तांत निवेदन केला. “आमचा प्रांत आमची मायभूमि. तिचा जो राजा आहे तो दुष्ट आहे. त्यानें आमचीं वतनें बुडविलीं. मुलखाचा देवधर्म बुडविला. आमचे लोक वाटविले. असा उपद्रव करीत आहे म्हणून आपलेपार्शीं आलों” असें मोठ्या दीनवाणीनें सांगितलें. तेव्हां रामचंद्रपंतांस त्यांची दया आली, व त्यांनीं पेशव्यांच्या मार्फत त्यांच्या दुःखाचा परिहार करून त्यांचें इष्टकार्य सिद्धीस नेऊं, असें अभिवचन दिलें. नंतर गंगाजी नाईकांनीं आपले साथीदार लोक रामचंद्रपंतांस भेटवून, ठाणें, वसई, धारावी वगैरे ठिकाणच्या

गुप्त वाटा व दर्याचे लाग साधून मराठ्यांच्या सैन्यास वाटेल ती मदत देण्याचें वचन प्रमाण केलें. तात्पर्य, सर्वांनीं मिळून हिंदुधर्मावर आलेलें संकट निवारण्याचा प्रयत्न चालविला. परंतु हा कार्यभाग रामचंद्र महादेव ह्यांचे हातून सिद्धीस गेल्याचें दिसत नाहीं.

सह्यास अशरीन (इ० स० १७२२-२३) ह्या वर्षी गंगाजी नाईक, बुबाजी नाईक, मुरारजी नाईक, शिवाजी नाईक आणि नारायणजी नाईक साळोखी ज्ञात पाठारे हे मुद्दाम सातान्यास गेले, व तेथें त्यांनीं छत्रपति, बाजीराव व चिमाजी आपा ह्यांचें दर्शन घेऊन आपली सर्व हकीकत निवेदन केली. आणि “आपण पुरातन वसईप्रांताचे वतनदार आहों. त्यास वसईप्रांत फिरंगी याकडे आहे. त्याणें देवस्थानें व तीर्थें यांचा व महाराष्ट्रधर्म याचा लोप केला. हिंदुलोक भ्रष्टावून क्षुर केले. आपण पुरातन वतनदार, देशनाडगौडपणाचें वतन होतें. त्यास, फिरंगी याकडे तो प्रांत जाहलियापासून वतन चालों देत नाहीं. याजमुळें आपण कुटुंबसहवर्तमान त्या प्रांतांतून येऊन कल्याणप्रांतीं प्रस्तुत राहिलों. वसईप्रांताची हकीकत व आपलें वृत्त निवेदन करून त्या प्रांतीं साहेबीं मसलत करून, प्रांत मजकूर सर करून देवस्थापना करून स्वधर्मस्थापना होय ते गोष्ट करावी; व आपलें वतन आपणास करून द्यावें.” अशी विनंति केली. आणखी “त्या प्रांतीचे कोट किल्ले व जंजिरे वसई व कोट ठाणें या जगांचे लाग, माग, व खाडियांचे उतार व मार्ग वाटांस आपण माहीत आहों. व ठाणें वसईकोटाचे लाग आपले स्वाधीन आहेत.” ते साधून देऊन मराठ्यांच्या सैन्यास तो प्रांत मिळवून देऊं असें कबूल केलें. शाहु महाराजांनीं व पेशव्यांनीं त्यांची विनंति ऐकून घेतली व त्यांचें संकट निवारण करण्याचेंही वचन दिलें. परंतु इतर अनेक राजकीय मनसव्यांमुळें त्यांना ह्या मसलतींत लवकर लक्ष घालण्यास अवधि सांपडली नाहीं. तथापि गंगाजी नाईक प्रभृति मंडळींनीं प्रतिवर्षीं पेशव्यांस भेटून फिरंग्याचा मनसबा हातीं घेण्याबद्दल त्यांना एकसारखा तगादा चालविला होता.

गंगाजी नाईक प्रभृति पाठारे मंडळींनीं पेशव्यांच्याकडे संधान वांधिलें होतें

त्याप्रमाणें अंताजी? रघुनाथ व रामचंद्र रघुनाथ कावळे देसाई व देशपांडे वसई वगैरे प्रांत फिरंगाण, ह्यांनींही पेशव्यांकडे जाऊन हें स्वधर्मसंरक्षणाचें महत्कार्य सिद्धीस नेण्याबद्दल त्यांचें मन वळविण्याचा प्रयत्न चालविला होता. वाजीराव बळाल यांनीं छ १९ रजव सु॥ सल्लालीन मया व अलफ (ता० २८ जानेवारी इ० स० १७३०) रोजीं रामचंद्र रघुनाथ ह्यांस पत्र लिहून “आमचेही चितीं हाच हेत आहे कीं कार्य करावें. अशा निमित्तें रा० अंताजीपंतास जें सांगणें तें सांगितलें आहे. तुह्मीं आपली खात्री निशा करून कार्य साधणें. तुमचें ऊर्जित करूं.” असें अभिवचन दिलें. चिमाजी आपांनीं, अंताजी रघुनाथ ह्यांस छ २२ सावांन (ता० १ मार्च इ० स० १७३०) रोजीं लिहिलेल्या पत्रांत, “अवघा प्रसंग सत्य भासून कर्तव्य असेल ऐशीष आज्ञा करावी. नाहीतर दुराशेंत गुंतावें सारिखें नाहीं ह्णून लिहिलें; ऐशियास अवघा प्रसंग तुह्मीं प्रत्ययास आणून दिव्हा आहे. त्यास अनृत काय निमित्त भासेल? अवघा प्रसंग सत्यच आहे व कार्यही कर्तव्य आहेच आहे. तुह्मीं चित्तांत संशय आणावा असा अर्थ नाहीं.” असे उद्गार काढिले आहेत. ह्यावरून पेशव्यांस हा मनसवा हातीं घेण्याची इच्छा होती, हें उघड आहे. ह्यानंतर वाजीराव पेशवे ह्यांनीं शाहु महाराजांची भेट घेऊन ह्या मसलतीवर पिलाजी

१ अंताजी रघुनाथ ह्यांच्यावर पोर्तुगीज लोकांनीं फारच जुलूम केला होता. त्यांचीं वतनें वगैरे जप्त करून व त्यांस ‘इनक्विझिशन’ मध्ये आणून, त्यांस कडक शासन करण्याचा प्रयत्न केला होता. वाजीराव पेशव्यांनीं मुंबईचे गव्हरनर जॉन हॉर्न ह्यांचे मार्फत पोर्तुगीज लोकांकडे त्यांच्याबद्दल रदवदली केली; पण तिचा उपयोग झाला नाही. ह्णून ते फिरंग्यांच्या हद्दींतून निसटून मराठ्यांस येऊन मिळाले होते. चिमाजी आपांच्या एका पत्रांत “तुह्मी फिरंगी यांचे परम शत्रु आहां. हें फिरंगी यास फारच असह्य. ह्यास्तव तुह्मी फिरंगी याचे सरहद्देपासून चहूं पांचा कोसावर राहवें” असा उल्लेख आढळतो. ही अंताजी रघुनाथ ह्यांचीं पत्रें व माहिती आमचे मित्र व प्रसिद्ध कवि रा. रा. गंगाधर रामकृष्ण मोगरे ह्यांनीं दिली.

जाधवराव ह्यांस खाना केलें. व आपले मेहुणे कृष्णराव महादेव^१ ह्यास त्यांच्या मदतीस पाठविलें. पिलाजी जाधवराव ह्यांनीं गंगाजी नाईक व अंताजी खुनाथ ह्यांच्या साहाय्यानें कांब्यास वेढा घातला. खाडोंत उड्या घालून फिरंग्यांचे मचवे वेतले. त्या मचव्यांवर त्यांस दारूगोळा व बारा तोफा सांपडल्या. त्याच तोफा लावून त्यांनीं मोठ्या पराक्रमानें माडी फोडिली व फिरंग्यांचा नाश करून त्यांचा अगदीं पराभव केला. तदनंतर त्यांची व फिरंग्यांची ता० २७ फेब्रुवारी इ० स० १७३१ रोजीं मनोहर येथें लढाई झाली. तींत मराठ्यांची सरशी होऊन पोर्तुगीज लोकांचा पराभव झाला. नंतर मराठे व पोर्तुगीज ह्या उभयतांमध्ये तहाचें बोलणें सुरू होऊन कांहीं दिवस हें युद्ध बंद राहिलें.

इ० स० १७३२ पर्यंत पोर्तुगीज लोकांचा मुख्य प्रतिनिधि सालडाना डा गामा (Saldanha da Gama) हा होता. हा इ० स० १७३२ च्या जानेवारी महिन्यांत लिस्वनास गेला, व त्याच्या जागीं काँडे डि सांडोमिल (Conde de Sandomil) ह्याची नेमणूक झाली. तो ता० ५ आक्टोबर रोजीं गोव्यास येऊन दाखल झाला. त्याचें हिंदुलोकांविषयीं अतिशय वाईट मत असल्यामुळें त्यानें हिंदुस्थानांत येतांच सांवतवाडीचे रामचंद्र सांवत भोंसले ह्यांच्याशीं युद्ध सुरू केलें, व सर्व हिंदु लोकांशीं क्रूरपणानें वागून आपला करडा अंमल गाजविण्यास प्रारंभ केला. अर्थात् मुख्य अधिपतींचा असा कल पाहतांच वसई वगैरे ठिकाणचे पोर्तुगीज अधिकारी हिंदुप्रजेवर जुलूम करूं लागले. इ० स० १७३४ मध्यें दाम लुई बोतेलो (Dom Luiz Botelho) नामक सेनापति वसईप्रांताच्या बंदोवस्तावर नेमिला होता. त्यानें आंग्रे वगैरे मराठ्यांच्या हल्ल्यापासून फिरंग्यांच्या बंदरांचें संरक्षण करण्याकरितां नवीन जहाजें बांधण्याचा विचार केला. त्यांच्या खर्चाकरितां त्यानें कोळी

१ हे रामचंद्र महादेव ह्यांचे बंधु. हे रामचंद्र महादेव मरण पावल्यानंतर कल्याणचे सुभेदार झाले. छ १४ रविलाखर सन इहिदे सलासीन ह्यणजे ता० १६ आक्टोबर इ० स० १७३० रोजीं लिहिलेल्या बाजीरावांच्या पत्रांत ह्यांस मामलत दिल्याचा उल्लेख आहे. त्यावरून इ० स० १७३० सालीं रामचंद्र महादेव मृत्यु पावले असें दिसतें.

लोकांवर जवरदस्त कर वसवून तो जुलुमानें घेण्यास सुरुवात केली.^१ त्यामुळें ते लोक अगदीं असंतुष्ट व वेदिल झाले. त्याचप्रमाणें इतर हिंदुलोकही पोर्तुगीज लोकांच्या नानाप्रकारच्या जुलुमांस अगदीं त्रासून गेले होते. त्यामुळें सर्वास ह्या धर्मछलापासून केव्हां मुक्त होऊं असं होऊन गेलें.

ह्या सुमारास मराठ्यांचें सर्व लक्ष हवशांच्या राजकारणांत गुंतल्यामुळें त्यांना हा फिरंग्याचा मनसबा कांहीं दिवस हातीं घेतां आला नाहीं. परंतु पुढें हवशीप्रकरण संपल्यानंतर, पेशव्यांनीं मानाजी आंग्रे व संभाजी आंग्रे ह्या उभय वंधूंमधील वैरभाव नाहींसा करण्याचा प्रथम प्रयत्न केला. ह्या वैरभावामुळें फिरंगी लोकांस व हवशांस कोणाचा तरी पक्ष घेऊन मराठ्यांच्या प्रांतांत टक्काटक्का करण्यास फार संधि सांपडत असे. त्यामुळें त्यांना प्रथम हें गृहछिद्र बंद करणें अगदीं आवश्यक झालें. मानाजी आंग्रे ह्यांचें प्रथम पोर्तुगीज लोकांचें साहाय्य घेऊन कुलावा घेतला. तेव्हां संभाजीनें त्यांचें पारिपत्य करण्याकरितां त्यावर स्वारी केली. नंतर मानाजीनें पेशव्यांची मदत घेऊन स्वसंरक्षणाचा प्रयत्न चालविला. मानाजी पेशव्यांस मिळाला हें पाहून पोर्तुगीज लोकांचें त्यांचें वांकडें आलें, व त्यांनीं कांहीं वेळ संभाजीची वाजू स्वीकारून मानाजीशीं युद्ध चालविलें. तेव्हां वाजीराव पेशवे ह्यांनीं शंकराजी केशव व खंडेजी माणकर वगैरे लोकांस त्यांचे मदतीस पाठविलें. ह्या लोकांची व फिरंगी ह्यांची ता० २ जानेवारी इ० स० १७३५ रोजीं बरीच चक-

१ ही हकीकत मि० फ्रेडरिक चार्लस डानव्हर्स ह्यांच्या "The Portuguese in India." ह्या पुस्तकाच्या आधारें दिली आहे. त्यामध्ये डाम लुई बोतेलो ह्यानें कोळ्यांवर जो कर वसविला, त्याबद्दल पुढील वाक्यें लिहिलेलीं आहेत:-

"His first project was to construct a fleet of small vessels for the defence of the coast against the depredations and insults of the Angria.....To this end he demanded a heavy tribute from these same fishermen in order to provide the necessary funds. The demand was, however, considered an act of great injustice by the fishermen, and the collection of the tax had, in many cases, to be carried out by means of force." Page 401., Vol. II.

मक उडाली. ह्या संवधाचें पेशव्यांचें एक पत्र उपलब्ध झालें आहे. तें येणेंप्रमाणें: —

“अखंडित लक्ष्मीअलंकृत राजमान्य राजश्री शंकराजी केशव

गोसावी यांसी:—

सेवक बाजीराव बह्लाळ प्रधान नमस्कार सु॥ खंमस सल्लासीन मया अलफ. तुह्मीं पत्र छ० १९ सावानचें पाठविलें, तें छ० २२ सावानां प्रविष्ट जाहलें. छ० १८ सावानां फिरंगी यांचे लोक राजश्री मानाजी आंग्रे यांचे मोर्चावरी निघाले होते. याजकरितां मशारनिल्हे व राजश्री खंडोजी माणकर व सारे लोक एकत्र बोलावून मशिदीस वेढा घालून, मोर्चा त्यांनीं दिला होता तो चोपावा या विचारें गेले. मेढीयाचा दरवाजा तोडिला. फिरंगी यांनीं मार सीमेपरता केला. लोक जखमी फार जाहले व कांहीं ठार जाहले. मार न सोसे. मग निघालें. जखमी यांची याद आलाहिदा पाठविली असे. ह्मणोन लिहिलें तें कळलें. लोकांनीं कष्ट मेहनत फार केली. शावास ! तुह्मीं सर्वांची समाधानें करणें. दारू व गोळा कल्याणाहून पाठवायाविषयीं राजश्री वासुदेव जोशी यांस लिहिलें आहे. व आह्मी येथून दारुगोळा लिंवाजीपंत याजबरोबर रवाना केलाच आहे. आणखीही पाठवून देतो. जाणिजे. छ० २३ सावान. आज्ञाप्रमाण.”

ह्यानंतर बाजीराव ता० ४ फेब्रुवारी इ० स० १७३५ रोजीं स्वतः कुलाव्यास गेले; व कुलावा, राजमाची, खांदेरी वगैरे किल्ले हस्तगत करून व संभाजीस नतीजा पोहोचवून ता० ३ एप्रिल इ० स० १७३५ रोजीं परत आले. ह्यापुढें संभाजीही मराठ्यांशीं स्नेह करण्यास तयार झाला. तेव्हां बाजीराव पेशवे ह्यांनीं शाहु महाराजांच्या आज्ञेनें त्याच्याशीं तह ठरवून मानाजीस कुलावा व ‘वजारत माव’ हा किताब दिला; व संभाजीस सुवर्णदुर्ग व ‘सरखेल’ हें पद दिलें. परंतु त्यामुळें पोर्तुगीज लोकांच्या मनांतील डाव कमी न होतां, उलट तो अधिक वाढला; व त्यांनीं मानाजीचा सूड उगविण्याचें मिष करून मराठ्यांशीं युद्ध आरंभिलें. संभाजीनें बाह्यात्कारें जरी मानाजीशीं सख्य जोडिलें, तरी त्याचा नाश करण्याची दुर्बुद्धि त्याच्या मनांतून नष्ट झाली नव्हती. त्यामुळें त्याच्या बोलण्यांत किंवा वर्तनांत

खरा भाग विलकूल राहिला नव्हता. पोर्तुगीज, इंग्रज, व पेशवे ह्यांच्याशीं जशी संधि पडेल त्याप्रमाणेंच तो वागत असे. सिद्दी साताचें युद्ध होऊन मराठ्यांची सरशी झाल्यानंतर त्यानें बाजीरावास जें पत्र लिहिलें आहे, त्यांत इतकी साखर पेरिली आहे व इतका घरोवा दाखविला आहे कीं सांगतां सोय नाही. हें पत्र वाचलें ह्मणजे संभाजी आंग्रे ह्याचा स्वभाव मायावी व कपटप्रचुर असावा असें सहज अनुमान होतें. हें पत्र मनोरंजक व महत्त्वाचें असल्यामुळें येथें सादर केल्यावांचून आमच्यानें राहवत नाहीं.

“राजश्री बाजीराव पंडित प्रधान दाजी गोसावी यांसः—

ॐ सकल गुणालंकरण अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्ने॥ संभाजी आंगरे सरखेल रामराम विनंति. उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लेखन केलें पाहिजे. विशेष. आपण उत्तर प्रांताहून स्वारीहून आले, हें श्रवण होऊन संतोष जाहला. सर्वदा पत्र पाठवून परामर्ष करावा हें वडीलपणास उचित आहे. वरकड वडिल वडिलांचा भाऊपणा अकृत्रिमतेनें चालोन गेला. त्यामागे तीर्थरूप राजश्री सेखोजीबाबाचा व आपला भाऊपणा विशेषच चालिला होता. परंतु श्रीनें त्यांस दिवस थोडके केले. त्यामागे आपण भाऊ उभयतां, तिसरा आपला बंधु, ऐसाच वडिलोपार्जित स्नेह चालावा. त्यास कालवशेंकरून आम्हांपासून अंतराय जाहला किंवा आपणाकडून जाहला, कित्येक संकल्पविकल्प वाटोन गेले, त्यांचें परिमार्जन होऊन पूर्ववत्प्रमाणें भाऊपणा चालोन एकाविचारें वर्ताविं याजकरितां आपण शपथपूर्वक पत्रें पाठविलीं कीं, एकवेळ आपली आमची भेट व्हावी. भेट जाहाल्यावर जे जे किल्मिष उभयपक्षां वाढले आहेत ते दूर होऊन, चित्तास चित्त मेळवून, दोनी मनसवे एकच ऐसें लक्षून, भाऊपणा दिवसेंदिवस वडिलांपासून चालिला त्याप्रमाणें, किंवाहुना अधिकोत्तर चालावा ऐसाच हेत चित्ताचा होता. त्यास आपली स्वारी उत्तरेस जाहली तेव्हां तो योग एकीकडे राहिला. अलीकडे राजश्री चिमाजी पंडित यांची स्वारी कुलावाप्रांतीं सिद्दी साद याजवरी जाहली. त्यास श्री कृपेनें नतीजा देऊन माघारे फिरले. तेव्हां आपांनीं एक कारकून पाठविला, आणि भाऊपणाच्या ममतेच्या कित्येक गोष्टी सांगोन पाठविल्या. त्यावरून आम्हां आपांस प्रत्योत्तरें लेहून राजश्री नारो काशी यांस पाठविलें. त्यांचे समागमें

रा० चिंतो कृष्ण यांस आपांनीं पाठविलें. वेलभाकर पाठविली. त्यावरून संतोष होऊन समाधान जाहलें. त्याप्रमाणें आह्मी वेलभाकर पाठविली. ऐशास आजिपर्यंत नानाप्रकारें घालमेली घालून आपल्या व आमच्या चित्तास विपर्यास घातला होता तो दूर होऊन, आपण उभयतां बंधु तैसे तिसरा ऐसें आम्हांस लक्षून, कोंकणप्रांतींचे गडकोट आपले, वरघाटीचा मनसबा आमचा, ऐसी एक वात करून भाऊपणें चालावें. सर्व संपदा आहे हे आपली आहे. याउपरी आह्मी दुसरा विचार चित्तांत आणीत नाहीं. मुख्य गोष्ट आपली आमची एकवेळ त्रिवर्गाची भेट दसरामानीं व्हावी. भेटीनंतर सर्व मनोरथ पूर्ण होतील. जें आम्हांस संकट तें आपण दूर करावें. आपणांस अगत्य तें आह्मीं करावें. तेथें दुसरा विचार असेल तरी श्री कानोबाची व खासे यांचे पायांची शपत आहे. रंगाच्या मोटा वांधणें नाहीं. राव, आपण आम्हांस जैसे सेखोजीबावा तैसे. आपण आह्मी रागावलों तरी क्षमा करावी. दुसरियाचें न ऐकावें. सेखोजीबावास आम्हीं रागेजोन नानाप्रकारें वोलत होतो, कीं नव्हतो तें आपणास विदित आहे. वडीलपण जेथें आहे त्याणीं चार तुटीच्या गोष्टी घेऊन भाऊपणाचे जातीनें चालवावें ऐसें श्रीनें सामर्थ्य दिलें आहे. परिहार कोठपावेतो ल्याहावा. जसें आपण तैसें आम्हांस लक्षून चित्ताची सोज्वलता करून चित्तापासून भेटीचा योग कोणे कोणे महिन्यांत होईल येविशींचा सिद्धांत करून लेहून पाठवावा. सुवर्णदुर्गी अगर रसालगडीं दोनी स्थळें आहेत, यांत जेथें आपले विचारास येईल तेथें होईल. राजश्री आपांनीं चित्तावरी गोष्टी धरिली आहे ती सांगतील. त्याप्रमाणें ममतापूर्वक उत्तर पाठवावें. लक्ष पत्राचे जागा हें पत्र मानून चित्तांतील किल्मिष दूर करून भेटी द्यावी. आम्हीं आपले चित्तापासून लेहून पाठविलें आहे. आपल्या खेरीज दुसरा विचार नाहीं. याउपरी वडीलपणास येईल तें करावें. आपण आम्हांस वडील आहेत. बुद्धिवाद वरचेवरी आज्ञा करीत जावी. जैसा पांडवांचा अभिमान श्री कृष्णानें धरून कौरवांस नतीजा देऊन हस्तनापुरीं स्थापना केली, याप्रमाणें आपल्यास करावें लागेल. आपण जे गोष्टी सांगतील ती आम्हांस प्रमाण आहे. राजश्री रघुनाथजी आपणाजवळ जाऊन राहिले आहेत. त्यास अपेशी आहे. खाशाजवळ होते त्यास खाशास व नारो पंतास मूठ मारून दिवंगत केलें. त्यामागे रा० सेखोजीबावांस तीच गत केली.

असा अपेशी आहे. त्यास आपण ठेवावे हें आमचे विचारास येत नाही. वर्षा दोन वर्षांनी आपणास अनुभव येईल. आमचा चाकर आर्ही मारिला कुटिला तरी चाकर. ज्यांनी आपल्या बाईकांस उदक घालून गेला तो आपणास कामास काय येईल? बाईका टाकून जावे की काय? आपण थोर आहेत. हा अर्थ आपल्या ध्यानीं येऊन गेलाच आहे. आपल्या कार्यास पुरुषलोक जो येईल तो मतलवाकरितां हातीं घ्यावा. परंतु आमचा चाकर आपण न ठेवावा. आमचा आम्हांकडे पाठवावा. ते गोष्ट आपले विचारास येणार नाही. परंतु लिहिलें आहे. या उपरी ज्यांनीं ज्यांनीं कल्पना वाढविल्या आहेत, त्या दूर करून भेटीचा लाभ दिला पाहिजे. उभयतांचे जोडीखेरीज आम्हांस दुसरी जोडी विशेष आहे ऐसें नाही. मनोमन साक्ष आहे. उत्तराचा मार्ग लक्षितों. जाणजे. रवाना छ १२ माहे रविलावल. बहुत काय लिहिणें. कृपा असों दिली पाहिजे हे विनंति.”

वरील पत्र वाचलें ह्मणजे संभाजी आंग्रे हा बाजीरावाशीं व त्यांचा खेही मानाजी आंग्रे ह्याशीं दुष्टभाव धरील अशी कल्पनाही करवणार नाही. परंतु ३० स० १७३७ मध्ये त्यानें पोर्तुगीज लोकांस अनुकूल करून कुलाव्यावर पुनः स्वारी केली, व मानाजीशीं युद्ध आरंभिलें. हें वर्तमान पेशव्यांस कळतांच त्यांनीं कोंकणांत उतरून फिरंगी व संभाजी ह्यांना मार्गें हटविलें; व मानाजीचें संकट नाहीसें करून त्याजकडून, शाहु महाराजांस ७००० रुपये रोख खंडगी व ३००० रुपयांच्या परदेशीय कलाकुसरीच्या जिनसा प्रतिवर्षीं नजर देण्याचा ठराव करून केला.”

बाजीराव पेशवे ह्यांनीं फिरंगी लोकांचा पराभव केल्यामुळें त्यांस अधिक

१ मानाजी व संभाजी आंग्रे ह्यांच्या वादाची भानगड वरोवर समजण्यास पुष्कळ कागदपत्र उपलब्ध झाले पाहिजेत. त्यावांचून त्यांतील सर्व गोष्टी वरोवर समजणार नाहीत. ह्यांच्या भांडणामुळें मराठ्यांच्या सत्तेचें फार नुकसान झालेलें आहे. वर दिलेली त्रोटक माहिती ग्रांटडफ, डानव्हर्स, लो वगैरे इंग्रजी ग्रंथ व कांहीं अस्सल कागद ह्यांच्या आधारानें दिली आहे. त्यावरून ह्या भांडणाचें फक्त ठोकळ स्वरूप लक्षांत येईल.

त्वेष उत्पन्न झाला व त्यांनीं मराठ्यांशीं प्रत्यक्ष युद्ध आरंभिलें. इ० स० १७३७ मध्ये त्यांनीं आपल्या ताव्यांतील कोटकिल्ले खंबीर करण्याचें व दारूगोळ्याची पोक्त वेगमी करण्याचें काम जोरानें चालविलें. ठाण्याचा किल्ला बांधण्याचें काम त्यांनीं इ० स० १७३४ पासून चालविलें होतें. परंतु तें अद्यापि पुरें झालें नाहीं. ह्मणून ते हिंदुलोकांची वेठ धरून त्यांच्याकडून जुलुमानें काम घेऊं लागले. त्यांचा धर्मसंबंधानें परोपरीनें अगोदरपासून छल चालला होताच. तशांत लोकांवर हा असह्य जुलूम होऊं लागल्यामुळें त्यांना फिरंग्याच्या पारतंत्र्यांतून केव्हां मुक्त होऊं असें वाटूं लागलें, व त्यांच्या पुढान्यांनीं पेशव्यांना स्वसैन्यानिशीं साष्टीप्रांतावर चालून येण्याबद्दल विशेष आग्रहाची विनंति केली.^१ अर्थात् हिंदुलोकांचा अशा रीतीनें छल होत आहे असें पाहून, पेश-

१ पोर्तुगीज लोकांच्या जुलुमाबद्दल इंग्रज ग्रंथकार कांहीं विशेष मजकूर लिहीत नाहींत. तथापि त्यांच्या अस्पष्ट व त्रोटक माहितींत देखील त्याबद्दल पुरावा सांपडतो. डानव्हर्स साहेबांच्या इतिहासांत, ठाण्याचा किल्ला तयार होण्यास विलंब लागला व त्यामुळें लोक त्रासून जाऊन मराठ्यांचें राज्य बरें असें ह्मणूं लागले, असा अगदीं स्वच्छ उल्लेख आहे:—

“This delay caused great discontent to the people of that town, besides which those employed in its erection were unpaid and unfed. The latter were at last driven to such desperation that they invited the Mahrattas to take possession of the island of Salsette, preferring the rule of those barbarians to their present persecutions and oppressions.”—*The Portuguese in India. Vol. II. Page 402.*

ह्या उतान्यांत “barbarians” हा शब्द साहेबमहसुफांनीं मराठ्यांस लाविलेला आहे हें वाचकांच्या ध्यानांत येईलच. अर्थात् ‘रानटी’ मराठ्यांची सत्ता पत्करली पण हा पोर्तुगीज लोकांचा छल व जुलूम नको, अशी साष्टी प्रांतांतल्या लोकांची स्थिति झाली होती, असें इंग्रज इतिहासकार देखील कबूल करितात. त्या अर्थां ह्या छलाचें व जुलुमाचें स्वरूप फार भयंकर असलें पाहिजे असें मानणें भाग पडतें. व ह्यावरून मराठी कागदपत्रांतून किंवा बखरींतून ह्या संबंधानें दिलेलें वर्णन केवळ अतिशयोक्तीचें आहे असें ह्मणवत नाहीं!

व्यांनीं ह्या राजकारणांत मन घातलें व स्वधर्मसंरक्षणार्थ फिंरंग्यावरील मोहिम हातीं घेतली, असें हणण्यास कांहीं हरकत नाही.

पोर्तुगीज लोकांनीं साष्टीप्रांतांत इतका कहर उडवून दिला व हिंदुप्रजेस चाहि चाहि केलें ही गोष्ट ब्रह्मंद्रस्वामींस केव्हां समजली, व त्यांनीं ह्या धर्मसंरक्षणाच्या कामांत केव्हां लक्ष घातलें, हें वरोवर समजण्यास कागदपत्रांचा अस्सल पुरावा अद्यापि उपलब्ध झालेला नाही. तथापि ज्याअर्थीं शाहु महाराज, बाजीराव व चिमाजी आपा ह्यांचें सर्व लक्ष तिकडे लागून, त्यांना आपले धर्मरक्षणाचें ब्रीद पाळण्याकरितां ह्या राजकारणाचा अगत्यवाद धरणें भाग पडलें, त्याअर्थीं स्वामींसारख्या स्वधर्मसंरक्षणार्थ अवतीर्ण झालेल्या महात्म्यास त्याचा वृत्तांत प्रथमपासून अवगत असावा असें मानण्यास जागा सांपडते. चिमाजी आपा ह्यांचें छ० १० जिल्हेज (ता० ३१ मार्च इ० स० १७३७) चें पत्र (लेखांक ४७) उपलब्ध झालें आहे. त्यावरून इ० स० १७३७ ह्यावर्षापासून ह्या फिंरंगीप्रकरणामध्यें स्वामींच्या आशीर्वादाचा प्रवेश झाला होता हें अस्सल पुराव्यानेंच सिद्ध होत आहे. ह्या पत्रांत चिमाजी आपांनीं “स्वामींच्या आशीर्वादेकरून” पुण्याहून स्वार होऊन ठाणें हस्तगत केल्याची वातमी स्वामींस कळविली आहे, व पुढील कार्य “जें होणें तें स्वामींच्या आशीर्वादे होईल” असें लिहिलें आहे. तेव्हां येथून स्वामींच्या मसलतीस उघड उघड प्रारंभ झाला असें हणण्यास हरकत नाही.

चिमाजी आपा ह्यांनीं इ० स० १७३७ च्या मार्च महिन्यांत फिंरंग्यावरील मसलतीस सुरुवात केली व मोठ्या पराक्रमानें त्यांच्याशीं अनेक युद्धप्रसंग करून त्यांचा पराभव केला. ह्या मोहिमेमध्ये मार्च महिन्यापासून जुलई महिन्यापर्यंत चिमाजी आपा व त्यांच्या हाताखालील रणशूर मराठे सरदार ह्यांनीं ठाणें, बेलापूर, वेसावें, वानरें, आणि साष्टी इतक्या पोर्तुगीज लोकांच्या वळकट जागा सर केल्या, व त्यांना अगदीं जेरीस आणिलें. साष्टीसारखी वळकट जागा मराठ्यांनीं ता० २७ मार्च इ० स० १७३७ रोजीं फत्ते केली, त्यामुळे पोर्तुगीज लोकांचा अतिशय हिरमोड झाला. त्यांचा सेनापति अंतिनियो कार्डिम (Antinio Cardim) ह्यानें मराठ्यांच्या सैन्यावरोवर एकसारखी टक्कर दिली. परंतु शेवटीं त्यांचा मराठ्यांच्या शौर्यापुढें कांहीं उपाय न

चालून त्यास माघार घेणे भाग पडलें. ह्या झुंजामध्ये पोर्तुगीज लोकांचे बरेच लोक जाया झाले. त्यांची सर्व युद्धसामुग्री संपून गेली व द्रव्याचीही तूट पडली. तेव्हां अंटिनियो कार्डिम ह्याने हताश होउन आपल्या जागेचा राजी-नामा दिला. नंतर त्याचे जागी पेद्रो डी मेलो (Pedro-de-mello) ह्याची नेमणूक झाली.

पोर्तुगीज लोकांस जेर करून साष्टीप्रांत काबीज केल्यानंतर, पावसाळ्यास सुरुवात होतांच, चिमाजी आपा हे, शंकराजी केशव, खंडोजी माणकर इत्यादि रणशूर लोकांस भरपूर सैन्यानिशीं तेथें बंदोवस्तास ठेवून, ता० १ जुलै इ० स० १७३७ रोजीं पुण्यास परत आले. तों तिकडे शत्रूनें पुनः उचल खाल्ली. पावसाळा संपतांच गोव्याहून मदत आणून फिरंग्यांनीं वसईचा अधिक बंदोवस्त चालविला. डी मेलो हा नवीन दमाचा सेनापति असल्यामुळें तो मराठ्यांची खोड मोडण्याचा संकल्प करून युद्धाची सिद्धता करूं लागला. त्यानें इ० स० १७३७ च्या आक्टोबर महिन्यांत खांदेरीवर आपलें आरमार आणून मराठ्यांच्या केळवें, माहीम वगैरे ठिकाणच्या लोकांस शह दिला. तेव्हां त्याचें व मराठी सैन्याचें युद्ध पुनः सुरू झालें. वाजीराव पेशवे ह्यांनीं रामचंद्र हरि पटवर्धन ह्या शूर सरदाराच्या हाताखालीं कांहीं सरदार व ३२५० लोक देऊन त्यांस केळवें माहीम सर करण्याकरितां पाठविलें. परंतु शंकराजी केशव ह्यानें अगोदरच कच खाल्ल्यामुळें मराठ्यांच्या सैन्यांत थोडी गडबड झाली.^१

१ शंकराजी केशव हा रणशूर योद्धा होता. ह्यानें पुढें वसईच्या वेढ्याच्या वेळीं फारच उत्कृष्ट कामगिरी बजाविली. परंतु ह्या समयीं त्यानें असा कच कां खाल्ला तें समजत नाहीं ! मराठ्यांच्या पक्षामध्ये ठाणें सर केल्या-नंतर कांहीं रुसवारुसव झाली व अंताजी रघुनाथ वगैरे साष्टी प्रांतांतील मरा-ठ्यांची पक्षाभिमानी मंडळी नाखुष झाली असें आणखी एका पत्रावरूनही दि-सून येतें. हें पत्र खंडोजी माणकर ह्यानें छ २ रविलाखर ह्यणजे ता० १९ जु-लै इ० स० १७३७ रोजीं लिहिलेलें आहे. तें येणेंप्रमाणें:-

“ श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान स्वामींचे सेवेसी:-

आज्ञाधारक खंडोजी माणकर चरणावर मस्तक ठेवून साष्टांग दंडवत. विज्ञा-पना तागाईत छ २ रविलाखर पावेतो स्वामींच्या कृपावलोकनेंकरून वर्तमान

ह्या वेळीं बाजीराव पेशव्यांनीं रामचंद्र हरीस एक फार जोरदार पत्र लिहिलें आहे. त्यांत जे कोणी मराठ्यांचे सरदार इमानानें चाकरी करणार नाहींत व पळून जातील, त्यांना पकडून आणून त्यांचीं डोचकीं मारावीं असें साफ फर्माविलें आहे. ह्यापत्रावरून बाजीराव पेशवे कसे इरेस पेटले होते हें चांगलें दिसून येतें. हें पत्र येणेंप्रमाणें:—

“अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य राजश्री रामचंद्र हरी

गोसावी यांसी:—

सेवक बाजीराव बल्लाळ प्रधान नमस्कार. सु॥ समान सलासीन मया व अलफ. फिरंगी यांचें आरमार खांदेरीच्या बान्यावरीं आलें. हे खबर अणजूरकर यांनीं राजश्री शंकराजी केशव यांस लिहिली. त्यावरून त्यांनीं सलावत खाऊन केळवें माहीम येथील लोक उठवून माघारे नेले. गनीमाची सलावत वाढविली. ऐशियास वसई, अरनाळा आदिकरून लोकांचें सामान जसें तसें नाहीं. नामांकित माणूस किती आणि गनीमाची सलावत खातात ! यावरून त्यांचे व त्यांजवळील लोकांचे मर्दुमीच्या तारीफा काय कराव्या ? असो. न व्हावें तें झालें ! अतःपर गनीमावरी सलावत चढवून केळवें माहीम हीं स्थळें जबरदस्तीनें घेतलीं, तरीच त्या लोकांची व सरदारांची शावास. नाहीं तरी

यथास्थित असे. विशंप. रा० अंताजी रघुनाथ यांहीं पूर्वींपासून सेवा चाकरी केली. फिरंगाणच्या मनसुब्यामुळें हैरानपेरोशान जाहले. ठाणें ध्यावें ह्मणून सेवकास रवाना केलें. तेव्हां अंताजी रघुनाथ व अणजूरकर व उलेकर वरोवर दिले. त्यांत तिघांनीं आंव ह्मणावा तैसा धरिला. सेवकानें तिघांस हातीं धरून, यद्यपि एकाचे हातून कार्य जाहलें तर एकाचे हातून कार्यसिद्धता करावी. याचप्रमाणें तिघांनीं आंव धरून कार्यसिद्धता स्वामींचे पुण्यप्रतापेंकरून जाहली. त्यास अंताजीपंताची वाजवी गोष्ट कोणी न ऐकत. यास्तव आपले जागीं श्रमी होऊन घरीं वसले आहेत. सांप्रत स्वामी पुण्यास आले ह्मणोन दर्शनास आले आहेत.....हे इतकेंच इच्छितात कीं, धण्याचे पुण्यप्रतापें फिरंगाण सुटावें. ह्मणजे आपलें वतन सुटेल. हा हेत स्वामींचे प्रतापें सिद्धीस पावेल. संदेह नाहीं. परंतु यांचा अब्हेर न होई तो अर्थ करणार स्वामी धणी समर्थ आहेत. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.”

पैका खाऊन नाचीज होतो ! असो. तुह्यांस खाना केलें तें सांगून खाना केलें. पायेचा जमाव साहाशें माणूस व कल्याणचे आरव एकशें चौपन्न व धोंडो व्यंकाजी याजवरावरील एक हजार व बाघोजीराव खानविलकर व पदाजी करके मिळून पांचशें व शंकराजी केशव याजकडील जुन्या भरण्यापैकीं एक हजार एकूण साडेवत्तीसशें माणूस केळवें माहीमच्या कार्यभागास तुह्यांकडे नेमिलें आहे. सरदारही तुमचेच तावीन आहेत. राजश्री महादाजी केशव यांनीं शंकराजीपंताजवळ जावें. वरकड सरदारांनीं तुमचे आज्ञेप्रमाणें वर्तावें. ऐसें कित्येक राजश्री शंकराजी केशव यांस फजीत करून लिहिलें आहे. तरी तुहीं सदरहू साडेवत्तीसशें माणसांनिशीं केळवें माहीमास लगट करून दोन्ही स्थलें हस्तगत करणें. मराठे, कानडे, परदेशी लोक आहेत. त्यास झुंझ भांडणात्रे प्रसंगीं कित्येक माणूस सलावत खाऊन पळून जातात याजमुळें कैद सलावत होते. ऐसीयास लाखोलाख रुपये खर्च करून लोकांस द्यावे, आणि प्रसंगीं पळ काढितील त्या पार्जांचा मुलाहिजा काय ? जे दालीची शरम धरून साहेबकाम करितील त्यांचें ऊर्जित करितच आहों. पळून जातील त्यांचा मुलाहिजा काय निमित्त करावा ? ज्या ज्या वाटा पळून जावयाच्या आहेत तेथें चौक्या ठेऊन, पळतील त्यांस धरून परिच्छिन्न डोचकीं मारणें. सरदार अगर प्यादा न ह्मणणें. विना एकाददुसरा सरदार अगर परदेशी कानडे मारल्याविना माणूस भय धरून वर्तणार नाहीं. यास्तव हेंच परवानगी जाणून पळ्याचें पारपत्य करणें. रामचंद्रपंतास लाख रुपये खर्च होतात. या गोष्टीची कळकळ आणि इरे सर्वाहीं धरिली तरीच खावंदाचें काम होऊन सलावत चढेल. नाहींतरी पैका खर्चला तितका व्यर्थ आहे ! असो. तुह्यांस विस्तार लिहावा सारखा नाहीं. येथील मर्जी तुह्यांस ठावकी आहे. तेथीलही प्रसंग पाहिलाच असेल. जातीनसीं व जमेतीनसीं रात्रंदिवस कस्त करून केळवें माहीम हीं दोन्हीं स्थळें हस्तगत करणें. फिरंगी याच्या लोकांनीं वारें घेतलें आहे. तुह्यांवरही तोंड टाकितील. त्यांस जपून एकवेळ कापून काढणें. ह्मणजे तेही बलखुद राहतील. जाणीजे छ० २६ रजव.”

ह्या वीर्योत्साहक पत्रानें रामचंद्र हरीसारख्या बाणेदार वीरास तेव्हांच स्फुरण चढलें; व त्यानें ताबडतोब माहिमास मोर्चे लावून फिरंग्यास पादाक्रांत

करण्याचा निश्चय केला. रामचंद्र हरीची व पोर्तुगीज सेनापति पेड्रो डी मेलो ह्यांच्या सैन्याची माहीम येथें जी चकमक उडाली, तिचा वीररसात्मक वृत्तांत कल्याणचे सुभेदार वासुदेव जोशी व रघुनाथ हरी ह्यांनीं ता० २४ नोव्हेंबर इ० स० १७३७ रोजीं लिहिलेल्या एका पत्रांत इत्थंभूत वर्णिला आहे. तो सुदैवेंकरून उपलब्ध झाल्यामुळें तोच अस्सल वरहुकूम येथें सादर करितों.

“श्रीमंत आपा स्वामींचे सेवेसी:— .

पोप्य वासुदेव जोशी व रघुनाथ हरी कृ० सा० नमस्कार अनुक्रमें दंडवत विनंति. उपरी येथील कुशल ता॥ छ १२ रमजान जाणोन स्वकीय लेखन आज्ञा केली पाहिजे. विशेष:-रा० रा० रामचंद्र हरि व माहादाजी केशव यांणीं माहिमास मोर्चे लाविले होते. त्याज (?) होऊन पुढें सलावत कुचे चर खणून मोर्चे कोटाखालीं भिडविले होते. हें सविस्तर पूर्वीं लिहिलें आहे. त्याजवरून विदित जाहलेंच असेल. गनीम इंग्रज फिरंगी व हवशी ऐसे एकत्र होऊन, दोन तीन दिवसां शंभर गलवतें भरून, मदत माहीम केळवें येथील कोटामध्यें गेले. गनीम भारी जाहला, याजकरितां येथून राउताचा व लोकांचा उपराळा करावयाचा तो करीतच होतों. माहिमास मोर्चे उत्तरेकडे लागले होते. दक्षिणेकडे केळवें आहे तें आंग मोकळें होतें. तिकडे रोजवरोज गनीम चार पांचसैं माणूसपर्यंत बाहेर पडत असे. त्याजवर मोर्च्यावरून लोक व राऊत धाऊन जात. त्यांची यांची झीटपीट होतांच गनीम कोटामध्यें जाय. आपले लोक फिरोन येत. त्याजउपर छ ९ रमजानीं एकादशीस केळवियाकडील तर्फेंस सात आठसैं माणूस निघाले. त्याजवर रा० रामचंद्रपंत राऊतांचे जमावानिशीं चालोन गेले. गनीमाकडील पंचवीस तीस माणूस मारिले. याजकडील एक राऊत पडिला. एक दोन घोडीं जखमी जाहलीं. गनीम आश्रियास गेला. राऊत फिरोन मोर्च्यावर आले. इतकें वर्तमान ते दिवसीं जाहलें. त्याजउपरी काल छ ११ रमजानीं दोन प्रहरा जाहलें. मोर्च्यावरील कांहीं लोक जेवण्यास गेले होते आणि मोर्चे कोटानजीक भिडले होते. गनीमानें संधी पाहून दीड हजार दोन हजार माणूस निघोन मोर्च्यावर चालून घेतलें. एकेच वेळेंस तीहीं मोर्च्यावर हल्ला केला. खबरदार होऊन वरसे झुंजले. परंतु गनीम भारी. कोटावरून तोफांचा मार जबरदस्त केला. मोर्च्यावर गनीम

आला. त्याणें हुके व हात गरनाळा व वरखंदाजीचा मार बहुत जवरदस्त केला. तेणेंकरून मोर्चे जळण्यास लागले. लोकांनीं बाहेर निघोन हत्यार करावें तरी गनीम भारी. याजकरितां मोर्चे बुर्जासारखे घातले होते. त्यास कवाड एक होतें. तें सलावत कुचे चर खटला होता त्यांतून जावें यावें असें होतें. तोंड गनीमानें धरिलें. लोकांस बाहेर निघोन हत्यार करावयास जागा नाही. ऐसें जाहलें. तेव्हां मोर्च्याचा उपराळा करावा ह्मणून रा० रामचंद्रपंत व अमरसिंग शिर्के वगैरे दहा पंधरा राउतांनीं घोडों घातलीं. त्याणीं गनीमाकडील दहा पंधरा माणूस मारिले. रा० रामचंद्रपंतांनीं खुद्द दोघे ठार केले. आणि गनीम फिरविला. ते प्रसंगीं रा० रामचंद्रपंतांस उजव्या हातावर स्तनाचे वरती चार बोटे पट्ट्याखालीं गोळी लागोन मोहरा चुकोन पार होऊन गेली. हातीं तरवार होती. तिचा झटका वसोन हाड नादावलें आहे. हातची तरवार झटका वसोन गळोन पडली. तेणेंकरून पायांच्या गुडघ्यास लागली आहे. ऐसें होतांच मशारनिल्हे फिरले. याउपरांत गनीमानें सोखी करून मोर्चे कावीज केले. आमचे लोकांचा धर सुटोन निघाले. राजश्री **माहादाजी केशव** व **बायोजीराव खानविलकर** (?) व **राजवाराव बुरोडकर** व **चित्तो शिवदेव** व **जनार्दन हरी** व **गणेश हरी** कारकून दिं॥ **माहादाजी केशव** व **धोंडोपंत विठ्ठल शिवदेव** याचा भाचेजावई, वगैरे लोक ऐसे मोर्च्यांत होते. त्यांस निघावयास फुरसत न जाहली. तेथेंच झुंजोन कामास आले. व **रायोजीराव खानविलकर** याजकडील **भाऊबंद** देखील आपण एकेच जागां कामास आले. आणखी लोक कामास आले. त्यांची अद्यापि गणती सांपडली नाही. अजमासें दोनसें माणूस कामास आले व जखमी शंभरांपर्यंत आहेत. लोक मोर्चे सोडून बाहेर निघाले. गनीम फार. रा० **माहादाजी केशव** कामास आले. रा० **रामचंद्रपंतांस** जखम लागली. लोकांनीं धर सोडिला. याजकरितां पालखी पाठऊन रा० **रामचंद्रपंत** व अवधी फौज येथें आणिली. अवघ्यांचा शोध घेऊन हजीरी मनास आणून सविस्तर मागाहून लेहून पाठऊं. होणार गोष्ट ती जाहली त्यास उपाय नाही. आर्हीं **शिरगांवची** व **माहीमची** (अशा) दोन फौजा एकत्र करून येथील मोर्चे कावीज केले आहेत. गनीम हांवभरू जाहला आहे. आर्हीं येथून धर सोडिला तरी अवघेच जागा धर सुटेल.

प्रांतींचें वर्तमान स्वामींस कळेल. स्वामींचा उपराळा या प्रांतीं वरचेवर होईल. व दमणप्रांतीं आजपर्यंत आमची स्वारी गेली नाही. याजकरितां त्या प्रांतीं स्वारी पाठवून, मुलूख मारून, ताराज करून, गुरुदोरें कुळंडाळें धरून आणावीं. तेणेंकरून शह वसोन गनीमाचा ओढा तिकडे पडेल. इतक्या गोष्टी स्वामींचें येणें नासिकप्रांतीं जाहलियास होतील. तर अगत्य स्वामींनीं नासिकप्रांतीं आलें पाहिजे. आह्मांजवळ सामान गनीमापुरतें आहेच. तथापि लोकांत अवसान राहिलें नाही; आणि जबरदस्तीनें शत्रूचें तोंड फोडल्याविना गनीमावर इअत वसोन आपले माणसास तेज चढत नाही. यास्तव, फौज भारीच या प्रांतीं पाठवावी. मुलकांचा सत्यानाश दमणप्रांतीं करावा. तारापुरचे आश्रयास माहिम मनोर वगैरा प्रा॥ याचे कित्येक गांव गेले आहेत. जुजवी रयेत आसपास मात्र आहे. तिचें संरक्षण करून वरकड दमणप्रांत वगैरा मारून ताराज करावा. एखादे जागा गनीम गांठून कापून काढावा ह्मणजे आपली सलाबत वाढेल. विदित जाहलें पाहिजे. हे विज्ञापना.”

रामचंद्र हरीची व फिरंग्याची ही लढाई चालली असतांना चिमाजी आपा व बाजीराव निजामाशीं युद्ध करण्याकरितां खानदेशांतून उत्तरेकडे जात होते. त्यांस हें वासुदेव जोशांचें पत्र पावतांच, त्यांनीं मल्हारजी होळकर व राणोजी शिंदे ह्यांचे हाताखालीं सैन्य देऊन त्यांस त्यांच्या मदतीस पाठविलें.

पोर्तुगीज सेनापति पेड्रो डि मेलो ह्यानें मराठ्यांकडून साधी, व ठाणें ह्या जागा परत घेण्याचा पक्का निश्चय केला, व आपल्या सैन्याची कडेकोट तयारी चालविली. लिस्वन येथून त्याच्या मदतीकरितां दोन लढाऊ जहाजे आलीं; व गोंय्याच्या गव्हरनराकडूनही कांहीं निवडक लोक व दारुगोळा येऊन पोहोंचला. तेव्हां त्यानें ठाण्यावर हल्ला करून ती जागा पहिल्यानें सर करण्याकरितां, तिकडे ता० ४ दिसेंबर रोजीं, आठ गलबतें व तीस फत्तेमान्या ह्यांसह कूच केलें. ता० ६ रोजीं ठाण्यास पोहोंचतांच त्यानें प्रथम पाणबुरजावर मार केला. गरनाळीचे गोळे बुरजावर टाकिले. दोन दिवसपर्यंत गोळ्यांची एकसारखी वृष्टि केली. ह्या समयीं मल्हारजी होळकर प्रभृति मराठे वीरांनीं मोठ्या शौर्यानें त्याचा मारा सहन करून त्याशीं लगट केला, व त्याचा पराभव करून त्यास

याजनिमित्त आही येथें खबरदार राहिलों आहों. गनीम हांवभरू जाहला आहे. याजकरितां येथील मदतीस एका दो दिवसांत येईल असा दिसतो. आलाच तर गनीमास टेचगा देतो. आह्मांजवळ सामान ह्मणावें तरी दोनी फौजा मिळोन साडेतीन हजार माणूस सात आठशें पर्यंत राऊत आहेत. आजपर्यंत दोन तीनशें माणूस पळाले. दोन अडीचशें माणूस कामास आले. लोकांस रोजपुरा अद्याप पावला नाही. दोन महिने चढले. ऐशा चारी गोष्टी या प्रसंगी जाहाल्या. याजमुळें लोकांनीं धर सोडिला आहे. ऐसें असोन लोकांचें समाधान करून, अवध्यास दिलदिलासा देऊन येथील मोर्चे काईम करोन, एकवेळ गनीमास वरासा नतीजा द्यावा हे उमेद धरोन राहिलों आहों. स्वामींचे पुण्यंकरून जें होणें ते होईल. राजश्री शंकराजी केशव यांस लेहून जंजिरे अर्नाळा व बहादुरपुरा येथील खबरदारी करणें. तेप्रमाणें रा० खंडोजी माणकर यांस लिहोन धारावी व ठाणें, व रा० दत्ताजी मोरेश्वर यांस लेहून आशेरीचे मोर्चाची खबरदारी व रा० नारायण जोशी यांस लेहून किंळ वेलापुर, व रा० बरवाजी ताकपीर यांस लेहून कल्याण भिवडी येथील खबरदारी करावीशी आहे. परंतु गनीमानें आपले जागियाची मजबुदी करून दोन हजार स्वारीस निघाला आहे. आरमाराचा गनीम हांवभरू जाहला आहे. याजमुळें आपले लोकांनीं जागचेजागा दहशत खादली आहे. त्यास स्वामींचा उपराळा जाहलियाविना लोकांस अवसान चढोन गनीमास नतीजा पोंहचत नाही. आणि आजपर्यंत केलें कर्म व्यर्थ होतें. तरी स्वामींनीं सहस्र कामें टाकून, जरूर जाणोन, राऊत व हशम पाठवून तेथील स्थलांचा उपराळा होय ते गोष्ट केली पाहिजे. बहादुरपुरा येथील मोर्चावर एकवेळ गनीम तोंड देईल. याजकरितां तेथील उपराळियास दोन चारशें राऊत व एक मातबर सरदार अथवा राजश्री दुर्जनसिंग पाठवून तेथील उपराळा अति त्वरेनें केला पाहिजे. राजश्री शंकराजीपंताकडे येथूनही राऊत शंभर पाठवितों. राजश्री रायाकडील वर्तमान आपणास आलेच असेल. तरी स्वामींनीं खानदेशांत न राहावें. नासिकप्रांतीं यावें. ऐसा विचार जाहला असिला तरी स्वामींनीं अविलंबें नासिकप्रांतें आलें पाहिजे. तेथें आल्यास तिकडील शह चुकतो ऐसें नाही. आणि इकडील उपराळा होईल. या

यमसदनीं पाठविलें'. पेड्रो डि मेलो हा मृत्यु पावतांच फिरंगी सैन्याची अ-
गदीं दाणादाण झाली व त्यानें वसईकडे पळ काढिला. नंतर मार्टिनो डा
सिल्वेरा डि मेनेझेस (Martino da Silveira de Menezes)
ह्यानें मुख्य सेनापतीचीं वस्त्रे घेतलीं व तो मराठ्यांशीं युद्ध करण्यास सिद्ध
झाला.

पेड्रो डि मेलो मृत्यु पावल्यानंतर चिमाजी आपांस विशेष स्फुरण चढलें.
त्यांनीं राणोजी शिंदे, मल्हारराव होळकर, बाजी भिवराव, रामचंद्र हरी, य-
शवंतराव पवार, विठ्ठल शिवदेव वगैरे निवडक सरदार बरोबर घेऊन सैन्याची
उत्कृष्ट व्यवस्था केली; आणि माहिम, केळवे, तारापूर, शिरगांव, डाहाणू,
नारगोळ, खतळवाड वगैरे शत्रूकडील जागा ओळीनें फत्ते करण्यास सुरुवात
केली. तारापूर येथें चिमाजी आपांचें व फिरंगी लोकांचें फार निकराचें
युद्ध झालें. त्याचें साद्यंत वर्णन खुद्द चिमाजी आपांनीं बाजीरावांस लिहिलें
आहे. (लेखांक ४९ पहा). तें वाचलें असतां मराठ्यांच्या मर्दुमकीचें मूर्ति-
मंत चित्र डोळ्यांपुढें उभें राहतें. असो. येणेंप्रमाणें फिरंगी ह्याचा चोहों-
कडून पराभव करून चिमाजी आपांनीं वसईखेरीज सर्व जागा पादाक्रांत केल्या.
नंतर वसईवर लगट करून तीही घेण्याचा संकल्प केला.

मराठ्यांच्या इतिहासामध्ये, अतुल पराक्रम, अचाट साहस, अलौकिक तेज,
अद्वितीय रणोत्साह आणि अपार स्वाभिमान हे गुण व्यक्त करणारे जे काहीं
युद्धप्रसंग प्रसिद्ध आहेत, त्यांमध्ये वसईचा रणसंग्राम हा अग्रस्थानीं गणण्यासा-
रखा आहे ह्यांत शंका नाही. फिरंगी लोकांनीं हिंदुधर्माचा व हिंदुप्रजेचा
अत्यंत छल केला, ह्मणून संतप्त झालेले निस्सीम स्वधर्माभिमानी महाराष्ट्रवीर
एकत्र होऊन दृढ निश्चयानें शत्रूस जिंकण्याकरितां वसईवर चढाई करून गेले;
व तेथें मोठ्या आवेशानें तीन महिनेपर्यंत सतत अग्निगोलांचा भयंकर वर्षाव
होत असतांही वेढा देऊन वसले; आणि अखेर आपल्या बाहुबलानें शत्रूस पा-

१ क्याप्टन ग्रांटडफसाहेब ह्या ठाण्याच्या लढाईत पोर्तुगीज सेनापति
Don Antonio Frois हा योद्धा शौर्यानें लढून समरांगणामध्ये पतन पावला
असें लिहिलें आहे. परंतु ही चूक असावी. ह्या वेळीं Pedro de Mello हा
सेनापति होता व तो मारला गेला.

दाक्रांत करून वसईवर आपला स्वधर्मसंरक्षणाचा बाणा दाखविणारा भगवा झेंडा फडकविण्यास समर्थ झाले; तो वीररसानें ओतप्रोत भरलेला वृत्तांत ऐकून ज्याचें अंतःकरण आनंदानें व कौतुकानें थक होणार नाही असा मनुष्य विरळा. ह्या सर्व रणसंगराचें साद्यंत वृत्त मराठ्यांचे वीरशिरोमणी चिमाजी आपा ह्यांनी स्वतःच वर्णिलें आहे. तें लेखांक ५३ ह्यामध्ये सादर केलें आहे. त्यापेक्षा अधिक सत्य, सविस्तर, व सरस वृत्तांत कोठेंही मिळणें अशक्य असल्यामुळें तोच वाचण्याची तारीफ करण्यावांचून दुसरा मार्ग न्ही. हा वृत्तांत वाचला ह्मणजे मराठ्यांचें अभिनंदनीय शौर्य व पोर्तुगीज लोकांचें वर्णनीय रणकौशल्य ह्यांचें मूर्तिमंत चित्र नेत्रापुढें उभें राहतें. चिमाजी आपांनी आपल्या पत्रांत “फिरंगी यांणीं मर्दुमी शिपाईगिरी ह्मणावी तशी केली” असे आनंदभरानें उद्गार काढून पोर्तुगीज लोकांच्या शौर्याची फार प्रशंसा केली आहे; व

अरिच्याहि सद्गुणांतें प्रेमें वाखाणितात सुज्ञानी ॥

ह्या मयूरकवीच्या सदुक्तीप्रमाणें आपलें सौजन्य व चित्तौदार्य पूर्णपणें प्रकट केलें आहे. त्याचप्रमाणें इंग्रज व पोर्तुगीज लोकांनीही मराठ्यांच्या शक्तिप्रभावाचें, युद्धनैपुण्याचें आणि धैर्यातिशयाचें योग्य अभिनंदन करून आपली रसिकता व्यक्त केली आहे.^१

वसईच्या युद्धांत पोर्तुगीज लोकांचा प्रमुख सेनापति सिल्हेरा डि मेनेझेस हा मृत्यु पावला, व त्यांचे ८०० लोक पतन पावले. तेव्हां त्यांचा दुय्यम सेनापति डिसोजा पेरिरा ह्यानें चिमाजी आपांस शरण जाऊन तहाचें बोलणें लाविलें. चिमाजी आपांनीं ता० १६ मे ३० स० १७३९ रोजीं त्याच्या सर्व अटी कबूल करून फिरंगी लोकांस शस्त्रांनिशीं व त्यांच्या मालमिळकतीनिशीं सुरक्षितपणें वसईपार जाऊ दिलें. ह्या तहाच्या कलमांमध्ये, जे ख्रिस्ती लोक वसईत

१ ग्रॉटडफ साहेबांनीं “ This remarkable siege, the most vigorous ever prosecuted by Mahrattas ” असे उद्गार काढिले आहेत. मि० अंडरसन ह्यांनीं “ The siege was carried on with such extraordinary vigour, skill, and perseverance, as perhaps Mahrattas have in no other instance displayed. ” असें मत दिलें आहे. असेच इतर ठिकाणींही तत्संबंधाचे अनेक स्तुतिपर उद्गार दृष्टीस पडतात.

राहतील त्यांना त्यांच्या धर्माप्रमाणें राहूं दिलें जाईल, आणि त्यांच्या तीन प्रार्थनामंदिरांचें (Churches) संरक्षण केलें जाईल, अशीं दोन कलमें होतीं. तींही चिमाजी आपांनीं उत्तम रीतीनें पाळलीं.^१

येणेंप्रमाणें मराठ्यांस अद्वितीय यश प्राप्त झाल्यानंतर, त्यांनीं फिरंगी लोकांच्या जुलुमामुळें परागंदा झालेल्या सर्व लोकांस अभय देऊन, त्यांच्याकडून साधी प्रांतांत वसाहत करिविली. गंगाजी नाईक वगैरे अणजूरकर मंडळींस व अंताजी रघुनाथ वगैरे ब्राह्मण मंडळींस त्यांचीं पूर्वींचीं वतनें व वृत्त्या इनाम करून दिल्या. सारांश, वसईप्रांतामध्ये स्वराज्य झाल्यामुळें स्वधर्मस्थापना होऊन पूर्ववत् प्रमाणें “देवधर्मादिक” चालू लागले. तेणेंकरून सर्व प्रजा संतोष पावली. अशा रीतीनें धर्मरक्षणार्थ हातीं घेतलेल्या ह्या वसईप्रकरणाचा गोड शेवट झाला.

वर सांगितलेलें वसईचें राजकारण सिद्धीस नेऊन स्वधर्मप्रतिपालनाचें काम चिमाजी आपांनीं उत्तम रीतीनें तडीस नेलें; परंतु त्याचें पुष्कळ श्रेय ब्रह्मंद्र-स्वामींसच दिलें पाहिजे. ह्या राजकारणामध्ये स्वामींचें प्रधानांग असून त्यांनीं आपल्या प्रोत्साहक व नियंत्री वाणीनें चिमाजी आपा व इतर मराठे सरदार त्यांस विलक्षण उत्तेजन दिलें. त्यामुळें त्यांचीं भक्तिपूर्ण हृदये वीररसानें उचंबळून जाऊन त्यांच्या हातून हें महत्कार्य घडून आलें, असं ह्मटलें असतां तें अप्रयोजक होणार नाहीं. ह्या मोहिमेसंबंधाचीं एकंदर चौदा पत्रे उपलब्ध झालीं आहेत.^२ त्या सर्वांवरून तींत प्रथमपासून स्वामींचा अनुग्रह, त्यांचा आशीर्वाद, आणि त्यांचा सदुपदेश प्रधानत्वेकरून प्रवर्तत होता, असें स्पष्टपणें दिसून येतें.

१ मराठी वखरीमध्येच ह्याबद्दल चिमाजी आपांची स्तुति केलेली नसून इंग्रज इतिहासकारांचाही त्यास स्पष्ट पुरावा आहे. डानव्हर्स साहेब लिहितात:—
“On the departure of the Portuguese from Bassein, the Marhattas took possession of that place, and testimony is borne to the fact that they *faithfully observed* all the conditions of the capitulations, permitting all who wished to remain in peace.”^१
Page 412.

२ लेखांक ३७, ३९, ४०, ४७, ४९, ५०, ५१, ५२, ५३, ५४, ५८, ११९, १२०, २९१ पहा.

एवढेंच नव्हे तर ह्या महापुरुषाच्या कृपासाहाय्यामुळेंच हा विकट मनसवा पार पडला असें प्रांजलपणें कवूल करणें भाग पडतें. लेखांक ११९ ह्या पत्रामध्यें वाजीरावांनीं लिहिलें आहे:-“स्वामींचा कोप फिरंगी यावरी जाहला असतां त्याचें वरें होईल हें सर्वथा घडणारें नाहीं. आपण साक्षात् ईश्वर-अवतार. जें चित्तांत स्वामींच्या येतें व मुखेंकरून वक्तृत्व होतें, तें घडून येतेंच येतें. वसई हस्तगत होईल ह्मणून स्वामीं बोलिले आहेत. तदनुरूप वसई हस्तगत होईल ह्यांत संदेह नाहीं. व आह्मांस सर्व भरंवसा स्वामींचे आशीर्वादाचा. त्यास, आशीर्वाद आमचे मस्तकीं व कृपाही विशेष. तेंणेंकरून जें करूं तें सिद्धीत पावेल.” लेखांक ५१ ह्या पत्रांत चिमाजी आपा लिहितात:-“स्वामींनीं कृपा करून अभयउत्तरें देऊन वसई दिली ह्मणून आज्ञा केली, तेव्हां वसई दिलीच. स्वामींचें अभय पूर्ण चित्तांत धरून आज्ञेप्रमाणें शरीरद्वारां साहस करणें तें आह्मी सर्वही करीत असों. तरी वसईवर स्वामींचा ध्वजारोहण करण्यास स्वामी समर्थ आहेत.” पुनः लेखांक ५२ ह्या पत्रांत, “वसई स्वामींचे आशीर्वादे फत्ते झाली. श्रीचे सुदर्शन धर्मद्वेष्टे यांचे मस्तकीं वज्रप्रहार होऊन टोपीकर म्लानत्व पावले. अन्यथा वसई सही न होती. फिरंगी आगीचा पुतळा होता. स्वामींचे कर्तृत्वास पार नाहीं! स्वामींचा महिमा स्वामी जाणत.” असें लिहून, लेखांक ५४ ह्यामध्ये, “वसई फत्ते जाहली यावरून स्वामींनीं मजला कित्येक कृपाउत्तरें गौरवून, दाशरथी आदिकरून साक्ष-उपसाक्ष देऊन आज्ञा दिली; तर सर्व सामर्थ्य स्वामींचे आशीर्वादाचें. वसई दिल्ली, दिल्ली, हीं उत्तरें त्रिवार स्वामींनीं लेख केलीं, व स्वामींनीं पाटसास मज दर्शन दिलें, तेथेंही वसईविशीं अभय दिलें. तदनुरूप स्वामींनीं वसईवर सुदर्शन प्रेरून धर्मद्वेष्टे यांचा निःपात केला. येरवीं वसई सई होती असें [नवतें] व टोपीकर अभिरूप होते. यांच्या सर्व शक्ति कुंठित करणें हा प्रताप स्वामींचा. आह्मां मानवी लोकांचें हें कृत्य नव्हे. श्री रघुनाथ [याणीं] वानरांहस्तें समुद्रीं पाषाण तरवून, लंकेशादि त्रिकुटाचळाचें मर्दन केलें, तैसेंच श्रीकृष्णें यादवांहस्तें म्लेंच्छादि दैत्यांचें निर्दळण केलें, त्याचप्रकारें पाश्चात्यांचें उपमर्दन स्वामींनीं करून वसईत ध्वजारोहण केलें. स्वामी मूर्तिमंत ईश्वररूप आहेत. स्वामींचा प्रताप कर्तृत्व वर्णावयास आमची बुद्धि नाहीं. प्रापंचिक विचारें स्वामींनीं मज

महत्त्व देऊन आज्ञा दिली तर हें सर्व भूषण स्वामींचें आहे.” असें भक्तिभावाचे प्रेमळ व कृतज्ञतादर्शक उद्गार काढिले आहेत. ह्यावरून वसईच्या राजकारणांत स्वामींच्या आशीर्वादाचा अतर्क्य प्रभाव मराठ्यांच्या यशप्राप्तीस किती कारण झाला, ह्याची चांगली कल्पना पेशव्यांच्याच पत्रांवरून वाचकांस सहज करितां येईल.

स्वामींनीं हें राजकारण सिद्धीस नेण्याकरितां कसकशीं सूत्रें फिरविलीं हें समजण्यास मार्ग नाही; तथापि त्यांनीं त्यांत यश मिळविण्याचा पूर्ण संकल्प केला होता असें त्यांच्याच पत्रावरून दिसून येतें. लेखांक २९१ ह्या पत्रांत स्वामींनीं ह्या राजकारणास अनुलक्षून असें लिहिलें आहे कीं, “वसई न आली तर या राज्यांत राहिल त्यांचें संन्यासपण लटकें.” अर्थात् इतका दृढ संकल्प करून जी मसलत हातीं घेतली, तींत यशप्राप्ति खात्रीनें व्हावी ह्यांत आश्चर्य तें काय? तात्पर्य, स्वामींचे निश्चयाचें वळ व स्वजनकल्याणाची उत्कट इच्छा, आणि पेशव्यांची अपार भक्ति व तत्प्रेरित शौर्यशक्ति ह्या सर्व गोष्टी महाराष्ट्राज्यसत्तेच्या अभ्युदयास कारणीभूत झालेल्या असून, त्यांचें मनन इतिहासशास्त्रवेत्त्यास अत्यंत आल्हाददायक होईल ह्यांत शंका नाही. राष्ट्रोन्नतीची स्फूर्ति उत्पन्न करण्यास स्वधर्माभिमान कारण होतो. ह्याकरितां असे धर्मजागृति करणारे सत्पुरुष हेच राष्ट्राचे खरे कल्याणकर्ते होत असें ह्मणण्यास हरकत नाही. असे माहात्मे सर्व लोकांस वंदनपात्र व्हावेत व साक्षात् ईश्वराचे अवतार वाटावेत ह्यांत कांहीं नवल नाही. हे राष्ट्रांत निर्माण होणें हें केवळ परमेश्वरी कृपेचें फळ-ईश्वरी देणें-होय. श्रीसमर्थ रामदासस्वामी ह्यांनीं ह्मटलें आहे:—

धर्मस्थापनेचे नर । ते ईश्वराचे अवतार ।

झाले आहेत पुढें होणार । देणें ईश्वराचें ॥ १ ॥

उत्तम गुणांचा ग्राहक । तर्क तीक्ष्ण विवेक ।

धर्मस्थापना पुण्यश्लोक । देणें ईश्वराचें ॥ २ ॥

भाग ६ वा.

स्वामींच्या कांहीं विशेष गोष्टी.

परमहंस ब्रह्मद्रस्वामी ह्यांचा उपलब्ध झालेला पत्रव्यवहार ह्या पुस्तकांत स्वतंत्र रीतीने दिला आहे. त्यावरून त्यांच्या राजकीय व सामाजिक उलाढालींची सर्व हकीकत कळण्यासारखी आहेच. तथापि, त्यांच्या स्वभावाचें व वर्तनक्रमाचें खरें स्वरूप कळण्याकरितां, त्यांच्या कांहीं विशेष गोष्टी, सारांशरूपानें, अस्सल पत्रांच्या आधारानिशीं, ह्या भागांत सादर करावयाचें योजिलें आहे. त्यांवरून स्वामींच्या स्वऱ्या जीवनचरित्राची रसिक वाचकांस थोडक्यांत चांगली कल्पना करितां येईल, व मयूरकवीनें म्हटल्याप्रमाणें:-

सत्पुरुषकथा अद्भुत रसदा ह्यणतो हिलाच सुरभी मी ॥

किंवा चामनपंडितांनीं म्हटल्याप्रमाणें-

चरित्रें साधूंचीं अकपट विशुद्धेंचि असती ॥

अशा प्रकारच्या साधुचरित्रांतील सौरस्य गुणाचा त्यांत पुष्कळ अंश दृष्टीस पडेल अशी आशा करण्यास हरकत नाही.

स्वामींचा अत्युच्च मनोरथ.

स्वामींच्या हृदयांत स्वधर्म व स्वराज्य ह्यांची अभिवृद्धि होऊन स्वजनकल्याण व्हावें, हा अत्यंत पवित्र हेतु पूर्णपणें वसत होता. लौकिकजनास त्यांच्या स्वभावाचे बहुविध आविर्भाव दिसत होते; परंतु त्या सर्वांचा उगम ह्या उन्नत हेतूपासून होता, हें खचित आहे. कोठें हृष्ट, कोठें रुष्ट, कोठें प्रेमळ, कोठें कठोर, कोठें नम्र, कोठें उग्र असे त्यांच्या वर्तनाचे नाना प्रकार दृष्टीस पडतात. परंतु त्या सर्वांचें पर्यवसान लोककल्याणावांचून दुसरें कोणतेंही नाही. पेशव्यांच्या कित्येक पत्रांत त्यांच्या ह्या अत्युच्च मनोरथाचें खरें स्वरूप व्यक्त झालेलें आहे.

कां० च शब्दांनीं येथें सादर करितों:-

लेखांक २७५ मध्ये स्वामीमहाराज पेशव्यांस लिहितात:-“लक्षकोटी रत्न माणकें मजला दिलीयानें कांहीं माझी कीर्ति वाढत नाही. उभयतां दोनी

बंधु राम लक्ष्मण तुमची फत्ते झाली, लणजे त्रैलोक्यांत माझी कीर्ति जाहली. हेचि मी इच्छा रात्रंदिवस श्रीपार्शी इच्छितों. पैका नामर्दाचा; इजत व यश मर्दाचें.”

लेखांक २६४ मध्ये लिहितात:—“तुम्हीं खुशाल सिंहासनीं वसणें..... मजला पालखी नलगे. कांहीं नलगे. तुम्हीं सुखी असावें हेच माझी पालखी.”

लेखांक २७६ मध्ये लिहितात:—“वसिष्ठाचा हेत जे, हरिश्चंद्राचें सत्व रक्षेन चंद्रसूर्यपर्यंत दिग्विजय व्हावा. त्याचप्रमाणें आमचाही हेत जे, चंद्र-सूर्यपर्यंत (तुमचा दिग्विजय व्हावा.) हा हेत धरून तुमचें कल्याण श्रीजवळ नित्य करीत असों.”

लेखांक १३६ लिहितात:—“यश संपादोन सुखी आलेत, हें वृत्त अवगत होऊन कोटिशः संतोष जाहला. आह्मांस द्रव्याची इच्छा नाही. तुमची कीर्ति ऐकोन परम सुखी आहों.”

ह्या सर्व उद्गारांवरून स्वामींचें खरें हृदय काय होतें ह्याची चांगली ओळख पटते. अर्थात् स्वामींचा असा उदात्त हेतु असल्यामुळें त्यांच्या उत्तेजनानें व प्रेरणेनें मराठे सरदारांच्या हातून महत्कृत्यें घडून आलीं, व त्यानें महाराष्ट्राचें अपरिमित कल्याण झालें, ह्यांत शंका नाही.

स्वामींची महत्वाकांक्षा.

स्वामींचा हेतु हिंदुधर्माचा सर्वत्र प्रसार व्हावा हा होताच. तथापि, त्यांची विशेष इच्छा, श्री भार्गवाचा भक्तिपंथ चोहोंकडे वाढवून श्रीचीं देवालये व महोत्सव जागोजागीं करावेत, अशी विशेष होती. श्री समर्थ रामदास स्वामींनीं जागोजाग मारुतींची स्थापना करून सर्वत्र भक्तिमार्ग वाढविण्याचा प्रयत्न केल्याचें प्रसिद्धच आहे. त्याप्रमाणें ह्याही स्वामींनीं, कोंकणांतील पेढें, गोठणें, वगैरे ठिकाणीं व देशांतील धावडशी, माळशिरस वगैरे गांवीं भार्गवरामाची संस्थापना केली; व जागोजाग इतर देवतांचींही देवालये बांधून सर्व जनांच्या मनांत भक्तिभाव उत्पन्न करण्याचा प्रयत्न केला. तत्प्रीत्यर्थ त्यांनीं श्री भार्गवाच्या नांवानें बहुत भिक्षाद्रव्य मिळविलें. तथापि तेवढ्यानें त्यांची मनीषा तृप्त झाल्याचें दिसत नाही. त्यांनीं सर्व मराठी राज्यांत भार्गवपट्टी नांवाचा देवाचा एक कर गांवगना स्थापित करण्यावद्दल आपला हेतु दर्शवि-

ल्याचें लेखांक १४६ ह्या चिमाजी आपांच्या पत्रावरून दिसून येणें आपलें नुसती भार्गवपट्टीच नव्हे, तर श्री भार्गवाच्या नांवाचा शिक्षा सर्व कोणकाश चालू करावा, अशीही स्वामींची महत्वाकांक्षा होती. हें ऐकून कोणारा आश्चर्य वाटणार नाही? ह्यासंबंधाचें स्वामींचें स्वदस्तुरचें एक पत्र उपलब्ध झालें आहे. त्यांत पुढील सांकेतिक मजकूर आहे:—

“शामलाचें अगदीं निर्मूलन. जंजिरा, उंदेरी, पद्मदुर्ग, व अंजणवेली गोवळ येथील इस्तकविल कार्तिक मास तागाईत मार्गशीर्ष मासामध्ये निर्मूलन होतें. कार्य सिद्ध जाहलेयासी चौदा लक्षांचा कोंकणांत हक श्री भार्गवपट्टी दरसदे आकार रुपये तीन प्रमाणें व श्रीचा शिक्षा याप्रमाणें हरफ:—

श्री भार्गव चरण । परमहंस ब्रह्मंद्र शरण ॥

ऐसी मुद्रा श्रीस करून द्यावी. हें सकल यश पेशवे बाजीराव यांस व आंगरे यांस येतें.” ह्यापत्रावरून यतिमहाराजांची महत्वाकांक्षा केवढी जबरदस्त होती हें व्यक्त होतें.

स्वामींची उत्तेजन देण्याची तऱ्हा.

स्वामी स्वतः निरिच्छ सत्पुरुष असून त्यांस श्री भार्गव प्रसन्न होता, अशी लोकांची समजूत असल्यामुळें, त्यांच्या मुखांतून जें प्रसादवचन निघेल तेंच कार्यसिद्धि करील, अशी सर्वांची खात्री झाली होती. त्यामुळें स्वामींचा आशीर्वाद घेण्याकरितां प्रत्येक सरदार अगदीं पराकाष्ठेचा उत्सुक असे. तशांत, स्वामींची आशीर्वादरूपानें प्रोत्साहन देण्याची तऱ्हा फारच चित्ताकर्षक असल्यामुळें त्यांच्या वाणीचा परिणाम कांहीं विलक्षणच होत असे. त्यांच्या शब्दांत असा विचित्र मोहकपणा असे कीं, त्यानें सर्व लोकांचीं अंतःकरणें कसल्याही दुःखांनीं व चिंतांनीं व्याप्त असलीं, तरी तीं तेव्हांच आनंदानें उल्लसित होत असत. स्वामी आपणास पेशव्यांचे “जागली” म्हणजे पहारेकरी असें म्हणत असत. व वारंवार त्यांचा उद्वेग दूर करून त्यांस उत्तेजन देत असत. त्यांनीं बाजीराव व चिमाजीआपा ह्यांचीं राम व लक्ष्मण अशीं नांवां ठेविलीं होती. त्यांस पत्रें लिहितांना ‘मननिर्मलगंगाजल’ ‘सत्यवक्ता’ ‘एकवचनी’ ‘भक्तराज’ ‘निजभक्ताशिरोमणी’ ‘रणधीर’ ‘रणशूर’ अशीं गोड व प्रेमळ विशेषणें लिहिण्याचा त्यांचा सांप्रदाय असे. आणि केव्हां केव्हां त्यांचें अभिनंदन करि-

बंधु राम नारत व रामायण ह्यांतील थोर व पराक्रमी पुरुषांच्या उपमा देऊन व हेचि गौरव करून त्यांचें चित्त प्रसन्न करण्यांत त्यांचा हातखंडा असे. बहु-
 दः सर्व मराठे सरदारांस स्वामींनीं 'जडभरत', 'बोधला', 'सुदामा' वगैरे
 प्रसिद्ध देवभक्तांचीं नांवें ठेविलीं होतीं. स्वामींची नेहमींची एक ह्मण असे कीं,
 ज्याचा भार्गव सारथी । त्यास विघ्नं काय करिती ॥

अर्थात् ही उक्ति स्वामींच्या मुखांतून निघाली ह्मणजे तिच्या गर्जनेनें विघ्नांनींच
 धावरून पळवें, ह्यांत आश्चर्य तें काय ? श्री समर्थ रामदासस्वामींच्याः—
 समर्थाच्या सेवकां वक्र पाहे ।

असा सर्व भूमंडळीं कोण आहे ॥

ह्या शब्दांत जें वक्तृत्व व जें सामर्थ्य आहे, तेंच स्वामींच्या वर निर्दिष्ट केलेल्या
 वचनांत दिसून येतें. अशा जोरदार वाणीनें मिळणाऱ्या उत्तेजनानें मराठेवी-
 रांच्या हातून लोकोत्तर कृत्यें व्हावीत ह्यांत नवल तें काय ?

स्वामींची शिफारस.

स्वामींच्या अंगीं व्यवहारचातुर्य विशेष असल्यामुळें त्यांस मनुष्यपरीक्षा फार
 चांगली करितां येत असे. ह्या कारणास्तव, छत्रपति व पेशवे ह्यांच्या दरबारांत
 स्वामींच्या शिफारसीस विशेष मान असून, त्यांनीं पसंत केलेल्या माणसास योग्य

१ स्वामींची ही उक्ति त्यांच्या कित्येक पत्रांतही आढळून येते. उदाहरणार्थ
 पुढील पत्र पहाः—

“ श्रीमत् परमहंस स्वामी यांहीं.

सहस्रायु चिरंजीव विजयीभव नाना प्रधान यांप्रती आज्ञाऱ्येसीजेः—तुह्मीं पत्र
 छ० ५ जमादिलावलचें पाठविलें तें छ० १६ जमादिलाखरीं पावोन बहुत समा-
 धान जालें. तरी नाना, ज्याचा भार्गव सारथी, त्यास विघ्नं काय करिती ?
 आमचा निजध्यास तुह्मां वितरिक्त नाहीं. सर्व तनमन आमचें तुह्मांखेरीज
 नाहीं. आह्मीं मागें दोन चार पत्रें तुह्मांस लिहिलीं, परंतु पावलीं न पावलीं
 हें न कळे. तुह्मी स्वदेशास भिवरा उतरोन आलेत ह्मणजे दर्शनच जालें.
 वरकड यंदा आमचे शरीरीं अशक्तपण बहुत आलें. चौ दिवशीं समाधीस
 जाऊं. आपल्याकडील हमेशा सुखसंतोषाचें वर्तमान लिहीत गेलें पाहिजे.
 तुह्मां वेगळे आह्मांस जोड कांहीं नाहीं. ...हे आज्ञा ”

अधिकार देण्याचा परिपाठ असे. १८ व्या शतकाच्या प्रथमार्धामध्ये आपलें राजकार्यधुरंधरत्व व पराक्रमपटुत्व ह्या दोन अप्रतिम गुणांचा उज्वल प्रकाश अखिल महाराष्ट्रांत चमकत ठेवणारीं जीं नररत्नें निर्माण झालीं, त्या सर्वांच्या उदयास, प्रत्यक्ष अथवा अप्रत्यक्ष रीतीनें, हे स्वामी महाराज कारणीभूत झाले आहेत. थोरले वाजीराव पेशवे व इतर मराठे सरदार ह्यांची वारंवार शाहु महाराजांजवळ शिफारस करून त्यांचे वास्तविक गुण त्यांच्या नजरेसमोर आणण्याचा व त्यांची योग्य जागीं योजना करून स्वदेशकार्य सिद्धीस नेण्याचा स्वामींचा क्रम फार प्रशंसनीय असे. पेशव्यांच्या जवळही ते कर्तृत्वशाली माणसांची तारीफ करून त्यांस मोठ मोठे हुद्दे व महत्वाचे अधिकार मिळवून देत असत. लेखांक २७८ ह्यामध्ये धारच्या पवारांचा मूळपुरुष उदाजी पवार ह्यावद्दल स्वामींनीं अशी शिफारस केली आहे कीं, “उदाजी पवार कर्ता सरदार. पलीकडील वर्षीं राजश्रींनीं उदाजीस रायगड प्रांते शामलावर पाठविला, तों वाडीपाचाड येथें सिद्धी अंवर अफवानी याणें पांच सातशें माणूस जमावानिशीं युद्धास उभा राहिला. ते समयीं उदाजीनें त्याचा मोड करून अफवानीचें शीर कापून आणिलें. महाड, वाणकोट हस्तगत केला. सिद्धी साद यासी धास्त लाविली. रायगडचे मोर्चे उठविले. मग गोवळकोटावर गेला. तेथेंही शर्तच केली. तर, उदाजी सारिखा सरदार तुम्हांकडेस आला, तर त्याचा सरंजाम करून चालविल्या तो लाखाचें यश देईल. आम्ही तुमचे जागली. तुम्ही आमचे शब्द मानितां म्हणून आम्ही तुम्हांस सांगतो. न ऐकाल तर मग आपणास लोकांमध्ये श्रीचें कां म्हणवितां व आम्हांस महत्त्व कशास देतां? तुम्ही जाणते सुज्ञ आहां.” लेखांक २७२ मध्ये जगजीवन पवारावद्दल स्वामींनीं अशी शिफारस केली आहे कीं, “जगजीवनराव पवार जर तुम्हांकडे येईल तर त्याचे मनानुरूप सरंजाम करून त्यास आणावा. पवार मर्दाने, पुरातन आहेत. जगजीवन कर्ता, तरवारीचा शूर आहे. त्याला हत्ती देऊन बहुमान करून आपणाजवळ आणिल्यास तुमची कीर्ति होईल, आणि आमचें वचन ऐकिलें असें होईल.” ह्याचप्रमाणें लेखांक २८९ ह्यामध्ये, आंगण्याचा नामांकित सरदार दत्ताजी कनोजे ह्याचा पुत्र सयाजी कनोजे ह्यास महिपतगडचा हवाला देण्यावद्दल स्वामींनीं शिफारस केली आहे. ह्या सर्व उदाहरणांवरून

इतकें सिद्ध होतें कीं, स्वामींस मराठी राज्यांतील बहुतेक माणसं पूर्ण माहित असून, त्यांच्या योग्यतेप्रमाणें त्यांना उदयास आणण्याचे कामीं, त्यांनीं आपली योजकता व गुणग्राहकता चांगली व्यक्त केली आहे. स्वामींच्या अंगीं ही लोकसंग्राहकशक्ति चांगली वसत असल्यामुळें त्यांच्या हातून मराठी राज्याचें फार कल्याण झालें ह्यांत शंका नाहीं. अर्थात् स्वामींच्या शिफारसीमुळें व कृपासाहाय्यामुळें सर्व प्रख्यात मराठे सरदारांचा ज्या अर्थी उदय झाला आहे त्या अर्थी त्यांनीं ह्या सर्वबंध सत्पुरुषाविषयीं पूज्यबुद्धि व अभिमान बाळगावा हें रास्त आहे.

स्वामींचा राग.

स्वामींचा स्वभाव अत्यंत गोड व प्रेमळ असे. तथापि त्यांचा कोणी आज्ञाभंग केला अथवा अपमान केला, तर तो त्यांस अगदीं सहन होत नसे. ते तेव्हांच कोपायमान होत असत, आणि आपलें खाणें पिणें सोडून देत असत. नित्यशः तक्र व गोमूत्र प्राशन करण्याचा त्यांचा नियम असे. तोही मग बंद टेवीत, आणि कोटें तरी शांत व निर्जन अशा स्थळीं जाऊन जप करीत वसत. त्यांना एकदा राग आला म्हणजे त्यांची समजूत करण्यास सामान्य मनुष्य समर्थ नसे. त्या स्थितींत ते प्रत्यक्ष जमदग्निसारखे भासत असत. मग ते कोणास भेटत नसत व कोणाशीं बोलत नसत. अशा सक्रोध वृत्तींत ते कित्येक दिवसपर्यंत अगदीं उपाशी तापाशी राहत; व क्षौर वगैरे कांहीं न करितां दाढी वाढवून वसत. मग ही वातमी छत्रपति शाहुमहाराज अथवा पेशवे ह्यांस कळे. नंतर ते भेटीस येऊन स्वामींची विनवणी करीत व त्यांच्या रागाचें कारण काढून टाकून त्यांची समजूत घालीत. नंतर स्वामीमहाराज आपल्या मठास येत. स्वामींचा हा राग अगदीं वरकरणी असे, व त्याचा उद्देश केवळ उन्मत्त लोकांस शासन करण्याचा किंवा इष्टकार्य साधण्याचा असे. स्वामींवर शाहु महाराज व त्यांच्या राण्या ह्यांची पराकाष्ठेची भक्ति असल्यामुळें, स्वामींस कोणी राग आणलेला त्यांस अगदीं खपत नसे. ते तेव्हांच त्यांचें पारिपत्य करीत असत. त्यामुळें स्वामी रागावले म्हणजे सर्वांची फार त्रेधा उडत असे. स्वामींच्या विश्वासाची व अंतःकरणाच्या अंतर्भागांतलीं जीं माणसं असत, त्यांना स्वामींच्या स्वभावाचे हे सर्व आविर्भाव पूर्ण माहित असत. त्यामुळें तीं स्वामींच्या मर्जीचा नोकशोक पाहून वागत असत. स्वामींचे पट्टशिष्य

चिमणाजीपंत भागवत ह्यांच्यावर स्वामींची पूर्ण कृपा असे. त्यामुळे तेही केव्हां केव्हां स्वामींच्या रागाचें निरसन करीत असत. स्वामींच्या कोपाच्या स्थितीचें वर्णन जगन्नाथपंतांनीं आपल्या वडिलांस एका पत्रांत लिहिलें आहे. तें येणंप्रमाणें:—

“तीर्थरूप रा० दादा वडिलांचे सेवेसी:—

अपत्ये जगन्नाथानें चरणावर मस्तक ठेवून साष्टांग नमस्कार विनंति. उपरी येथील वर्तमान ता० फाल्गुन शुद्ध पौर्णिमा शुक्रवार पावेतो वडिलांचे आशीर्वादेंकरून वर्तमान यथास्थित असे. विशेष. श्रीमत् स्वामी शौर करीत नाहीं. कित्येक प्रकारें सांगितलें परंतु ऐकत नाहीं. शरीर तो फार कृश जाहलें. कोणाचें ऐकत नाहीं. वावा हणतात जे, धावडशीस दादा आल्यावांचून कांहीं येत नाहीं. वडिलांप्रती विशेष काय लिहिणें. शौर फार वाढलें आहे. जागाचा कंटाळा आला. सायंकाळपर्यंत एकासनीं जप करितात. मागतीं जप प्रहर रात्र पावेतो करितात. निद्रा येत नाहीं. हे विनंति. पुढें काय होईल तें पहावें. हे विनंति.”

हें पत्र ता० ८ मार्च इ० स० १७३४ सालचें असावें. ह्यानंतर स्वामींचा राग दूर करण्याकरितां ता० १४ जून इ० स० १७३४ रोजीं शाहु महाराज स्वतः धावडशीस गेले. त्यांनीं स्वामींचें दर्शन घेतलें, व नम्र भाषणानें त्यांचा राग दूर करून श्री भार्गवरामास माळशिरस हा गांव इनाम दिला. ह्या इनाम-गांवाची सनद शाहु महाराजांनीं स्वदस्तुर लिहून दिली आहे. तींत येणें-प्रमाणें मजकूर आहे:—

श्रीभारगोराम.

“श्री भुलेश्वर दरोवस्त माळसीरस नजर. देसमुखी व वावी खेरीजकरून नजर अस. भोयाचा चावर व इठलपताचा चावर व सरदेसमुखी व मो (ग) लाई व मोकास वाव नजर. साहोत्रा नजर. भारगोरामास नजर.”

ह्या भेटीचा उल्लेख वाजीराव पेशव्यांच्या लेखांक २८ व २९ ह्या पत्रांत

१ ही अस्सल सनद आह्मांस रा. आपासाहेव भागवत मु० पिंपरी ह्यांचे दप्तारांत मिळाली. तिची हुबेहूब प्रतिकृति शाहुमहाराजांच्या अक्षरांचा नमुना दाखविण्याकरितां सोवत जोडली आहे.

आहे. “स्वामींनीं राजश्रीची विनंति मान्य करून क्षौर केलें व गोमूत्र चालतें केलें.” ह्या वाक्याचा अर्थ आतां वाचकांच्या नीट लक्षांत येईल.

स्वामींच्या रागाचे असे अनेक वेळां प्रसंग येत असत व शाहु महाराज स्वतः जाऊन त्यांचें समाधान करीत असत. इ० स० १७३३ मध्ये निंबकर व अनेवाडीकर ह्यांचा गांवच्या शिवेरून तंटा झाला. त्या वेळींही स्वामी असेच रागावले व शाहु महाराजांनीं त्यांची समजूत केली. त्या प्रसंगाची हकीकत अशी:—निंबकरांचा विरुवाईराणीकडे कांहीं वशिला होता. तेव्हां त्यांनीं त्या जोरावर, अन्यायानें, अनेवाडीकरांची शीव रेटली. “हें वर्तमान अनेवाडीकर पाटील यांनीं वावांस सांगितलें. त्यावरून गोसावीवावा नव दिवस शिवेस जाऊन बैसले. हें वर्तमान राजश्री स्वामींस कळलें. मग राजश्री स्वामी जाऊन गोसावीवावांचें समाधान करून पालखींत बैसवून धावडसीस पाठविलें. कार्तिक मासामध्ये ही गोष्ट झाली. जे समयीं पालखींत वसले तेव्हां बोलिले जे, “आजि पालखींत बैसावें आणि उद्या पार्यीं चालवावें कीं काय”? तेव्हां राजश्री स्वामींनीं उत्तर दिलें कीं, “नेहमीं पालखी दिल्ली.” त्यावर तीर्थरूप राजश्री राज यांस पत्र पाठविलें कीं, पालखीचा स्वर्च तुहीं चालवणें. त्यावर राजश्री स्वामी प्रतापगडास गेले. माघारे फिरतेसमयीं माभळेश्वर (महाबळेश्वर), धोम, वाईस येऊन राहिले. संक्रांति वाईस जाली. तेथून येऊन निंबावर मुक्काम केला. आमावस्या निंबावर झाली. माघ शुद्ध पक्षां द्वितीयेस धावडसीस श्रीच्या दर्शनास महालसहवर्तमान गेले. ते समयीं पालखीचा मजकूर वातला, आणि एक गांव मागितला. ते समयीं राजश्री स्वामींनीं प्रतिनिधींस आज्ञा केली कीं, राजश्री पंत प्रवान यांचे जिल्हेमध्ये गांव देणें. त्यावरून प्रतिनिधि यांनीं राजश्री तात्यास गांवाविशीं सांगितलें. यांनीं उत्तर दिलें कीं तुमच्या चित्तास येईल तो गांव देणें. त्यावरून गोसावीवावांनीं कोथळे व बेलसर या गांवांतून एक गांव मागितला.” पुढें

१ महादाजीपंत पुरंदरे.

२ हा अस्सल पत्रांतील उतारा आहे. ह्या पत्राचें हस्ताक्षर मल्हार तुक-देव ह्यांचें दिसतें. परंतु पत्र अर्धे फाटलेलें असल्यामुळें तें कोणास लिहिलेलें आहे त्याचें नांव गांव समजत नाहीं!

च्या पालखीच्या गांवावद्दल बरीच वाटाघाट झाल्याचें लेखांक २६४ वरून दिसून येतें. शेवटीं कोथळें गांव पेशव्यांनीं पालखीच्या खर्चाकरितां स्वामींस समर्पण केला.

स्वामींचा राग खुद्द शाहुमहाराजांवर व त्यांच्या राण्यांवरही होत असे; व ते “तुमचें राज्य सोडून वाटेल तिकडे जाईन” असें ह्मणत. परंतु हे सिद्ध महापुरुष, आपल्या राज्याचे हितचिंतक, असें समजून ते त्यांना कोठें जाऊं देत नसत. स्वामी रुसून गेले तर शाहु महाराज त्यांस आणाशपथा घालून व परोपरीनें आर्जव करून त्यांस परत बोलावीत असत, असें पुढील पत्रावरून दिसून येतें:-

“ तीर्थस्वरूप श्रीस्वामींचे शेवेसी:-

अपत्यसमान शाहु राजे कृतानेक दंडवत विनंति उपरी. आपण न विचारितां गेले ही गोष्ट वडीलपणास उचित कीं काय? आपले जाण्यामुळे आमचें चित्त स्वस्थ नाहीं. यास्तव हें पत्र आपणांस लिहिलें आहे. तरी वडीलपणें दर्शनाचा लाभ देऊन आमचे चित्ताचा संतोष करून गेलें पाहिजे. वडिलास आमचे गळ्याची शपत असे. अनमान न करितां माघोरें आलें पाहिजे. एकदा लाभ आम्हांस द्यावा. यांत आमचें समाधान व वडिलांसही उचीत आहे. आपण आम्हांस न पुसतां स्वामी गेल्याकारणें चित्तास समाधान नाहीं. तर पत्रदर्शनीं येऊन दर्शन देऊन सनाथ करण्यास स्वामी अनमान करतील तर आमची शपत असे. हे विनंति. ”

छत्रपतींच्या राणीवर स्वामी रागावल्याचें एक पत्र उपलब्ध झालें आहे. त्यावरून राणीनें स्वामींची समजूत करण्यावद्दल जगन्नाथपंताची विनवणी केली आहे. हें पत्र येणेंप्रमाणें:-

“श्रीमंत सकल सौभाग्यादिसंपन्न मातुश्री बाईसाहेब यांणीं राजश्री जगन्नाथ पंत दादाजी यांसी आज्ञा केली ऐसीजे:-

तुहीं विनंतिपत्र पाठविलें, प्रविष्ट होऊन लेखनार्थ अक्षरशः विदित जाला. श्री (स्वामी) त्र्यंबकेश्वरची यात्रा व गंगास्नान करून आले त्याचें वृत्त लिहिलें तें कळोन संतोष जाला. दर्शनास यावयाचें लिहिलें तरी दर्शनास येणें. श्री परमहंस स्वामी यांणीं येथून रुसवा करून गेले! तरी इतरांच्या सांगितलें ऐकोन

मनांत विकल्प आणावा ऐसें काय होतें? ह्या उपरी तुम्ही प्रसंगीं वृद्धिमंत आहां. तरी श्रीच्या मनांतील किल्मीष काढून कृपावचनें गौरवीत तें करणें. बहुत काय लिहिणें.”

स्वामींचा हितमंत्र.

स्वामींचा मराठ्यांच्या सर्व राजकारणांत चांगला प्रवेश होता व सर्व राज्य-सूत्रें त्यांच्या तंत्रानें चालत असत हें मागें सांगितलेंच आहे. तथापि त्यांच्या हितमंत्रावद्दल स्वतंत्र उल्लेख करणें अवश्य आहे. राजकीय मनसव्यांतील नाजूक डावपेंच सूक्ष्म रीतीनें मनन करून त्यावद्दल योग्य सल्लामत स्वामींकडून वारंवार मिळत असेच; तथापि त्याशिवाय बहुतेक मराठे सरदारांच्या मोहिमांची व हालचालींची कच्ची बातमी ठेवून, स्वामीमहाराज त्यांस जेवणखाणापर्यंत गुप्त रीतीनें आपला हितमंत्र कळवीत असत, हें वाचून त्यांच्या स्वदेश-हिताच्या कळकळीवद्दल कोणासही साल्हाद कौतुक वाटल्यावांचून राहणार नाहीं. लेखांक १३१ मध्ये स्वामींनीं चिमाजी आपांस लिहिलें आहे कीं, “चिरंजीव वाजीराव यांस लेहून पाठविलें जे, त्या प्रांते गेले आहां. ज्येष्ठमास पावेतो कोणाचा विश्वास न धरणें. कोणा परकीयाचे हातचें व त्याचे घरीं जेवण, पाणी, विडा कांहींच न घेणें. तैसेंच तुम्ही व तुमचे उभयतांचे पुत्र देखील, याप्रमाणें कोणाचा विश्वास न धरणें. बहुत सावधपणें असत जाणें. ज्येष्ठमास गेलियावरी मग पुढें तुम्हांस बहुत दिवस कोणाचें भय नाहीं. राज्याराम चिरकाल कराल.” लेखांक १३२ मध्ये लिहिलें आहे कीं, “कित्येकांस कित्येक प्रकारें दगे करणारांनीं केले आहेत. याकरितां सावध राहत जाणें. शामलाकडील कोणी येत जाईल त्याचा विश्वास धरीत न जाणें.” लेखांक ३१० मध्ये स्वामींनीं संभाजी आंग्रे ह्यांस असाच उपदेश केला आहे. “तुम्ही त्या स्थळीं (राजपुरीस) गेलत आहां, (तरी) शामल लोकांचा विश्वास न धरावा. आपणास जतन करणें. तुमचे हातून महत् कामें होऊन यश मोठें पदरीं पडणें आहे. याजकरितां बहुत बहुत जतन आपणास करणें.” ह्यावरून स्वामींची किती दूरवर दृष्टि होती ह्याची कल्पना करितां येईल. स्वामी अशा प्रकारचे स्वजनकल्याणाचे गुप्त मंत्र सर्व मराठे सरदारांस वारंवार सांगत असत, एवढेंच नव्हे तर केव्हां केव्हां त्यांच्या मधील गैरसमज व भांडणतंटेही

अशाच हितमंत्रांनीं नाहीसे करण्याचा प्रयत्न करीत असत. **कान्होजी आं-**
ग्याचे पुत्र संभाजी व मानाजी ह्यांच्या मध्ये जो वैरभाव उत्पन्न झाला होता, तो
नाहींसा करण्याबद्दल स्वामींनीं पुष्कळ खटपट केली होती. त्याबद्दल त्यांनीं
ह्या उभय बंधूंस परोपरीनें उपदेश केल्याचे उल्लेख त्यांच्या पत्रांत अनेक वेळां
दृष्टीस पडतात. “बंधुविरोधाचा अर्थ चित्तांतून टाकून सर्वमान्यता दिसे तो
विचार करणें” (ग्रं० ले० ३६२), ह्या एका वाक्यांत स्वामींच्या ह्या उपदेशांचें
सर्व सार आलें आहे. **संभाजी व मानाजी** ह्या दोघां बंधूंचें सख्य करण्या-
करितां स्वामींनीं पुष्कळ प्रयत्न केला, परंतु त्याचें चीज झालें नाहीं. त्यामुळें
त्यांनीं **संभाजी** संबंधानें अनेक वेळां कठोर व अप्रिय उद्गार काढिले आहेत.
(ग्रं० ले० पहा). स्वामींच्या सदुपदेशाचा प्रभाव सर्व मराठे सरदारांच्या
कलहामध्येच व्यक्त होत नसून, तो **छत्रपति** व त्यांच्या राण्या ह्यांच्या प्रेमकल-
हामध्येही केव्हां केव्हां दृष्टीस पडतो. लेखांक २५८ ह्यांत **छत्रपतींच्या** राण्यांस
उद्देशून स्वामीमहाराज लिहितात:-“तुम्हीं आपले गुरूचे पायाची क्रिया केली
आहे. **छत्रपतींशीं** भांडो ना. तर तुम्हीं निरवानिरव केली आहे. भांडल्यास
हा देश टाकीन. राजांशीं तुम्ही भांडिलांत नाहींत, म्हणजे विश्वजन सुखी हो-
ईल. ऋषीश्वराचे पायाची क्रिया केली आहे. तुम्हीं जें जेवण कराल तें
राजास अमृतसमान लागेल. आणि तुमचें राजाचें एक चित्त नाहीं, म्हणजे
तुम्हीं सोन्याचा आस केला तरी राजास विषसमान वाटेल.” ह्यावरून कलहाचें
बीज नाहींसं करून सर्वांचा ऐक्यभाव ठेवण्याकडे स्वामींचें विशेष धोरण होतें
हें स्पष्ट आहे. बंधुबंधु व नवरावायको ह्यांच्या कलहांत स्वामींचा उपदेश जसा
दृष्टीस पडतो, तसा मातापुत्र ह्यांच्या विग्रहामध्येही तो दिसून येतो. जेथें प्रेमळ
व गोड शब्दांनीं काम होत असे, तेथें तसे शब्द स्वामी योजीत असत; व जेथें
त्या शब्दाचा उपयोग होत नसे, तेथें कठोर व मर्मभेदक शब्द स्वामी उपयोगांत
आणीत असत. त्यामुळें त्यांच्या त्या क्रोधयुक्त दर्पोत्तीनें तेव्हांच इष्ट परिणाम
घडून येत असे. पवारांच्या घराण्यांतील प्रसिद्ध सरदार **जगजीवनराव**, जो
स्वामींच्या कृपेमुळें पुढें नावलौकिकास चढला, त्याचें व त्याच्या आईचें भांडण
झालें; व तो स्वच्छंदानें व दुराचारानें वर्तू लागला. तेव्हां स्वामींनीं त्यांस जें
पत्र लिहिलें आहे, तें फारच जोरदार व कडक आहे. त्यांत स्वामी लिहितात:-

“तुजला नशेद (निषेध) करून लिहिलें जे, मायेचे पायावर डोई ठेवून तिचे आज्ञेत राहणें. त्यास, तूं आम्हांस लिहिलें जे, मायेचे श्राप पुत्रास लागत नाही. तरी तिजला तूं शिवी दिलीस तरी तिचे श्रापें तुझें भस्म होईल. तिजजवळ तूं वेअदवी, कितेक लहान माणसांच्या बोलें तुफान होऊन तिजला कष्टी केलें आहे. तुला पुढें वांचोन नांवरूप करणें असेल तरी तिचे पायांवर डोई ठेवून झाले अन्याय वक्षीस करून घेणें. न घेस तरी तुझें बरें होत नाही. दारू खाऊन वेअदवी, माता ती, तिजजवळ करितोस, हें बरें नव्हे. पाजी तूं आहेस! काय आमचें वचन मोडशील? तेव्हां बाजीचे बटकीकडून धरून आणून तुजला चाकर केलें जाईल. हें पुरतें मनांत आणून आनंदीचे समजाविसी करून, तिचा कागद आला तरच तूं वांचलास. नाही तरी तुझा मुलाहिजा होत नाही, हें पुतें समजणें! (लेखांक ३०७)”

ह्या स्वामींच्या चरचरीत पत्रामुळें जगजीवन पवारास चांगलेंच अंजन मिळालें असेल हें निराळें सांगावयास नकोच आहे! असो. एकंदरीत स्वामींसारखे निस्पृही, सदाचारी, निरपेक्ष असे साधु पुरुष सर्व महाराष्ट्रमंडळाचे अर्ध्वर्यु व मार्गदर्शक होते; त्यामुळें त्यांच्याकडून लहानथोर सर्व गोष्टींत हितमंत्र मिळून अतोनात लोककल्याण झालें, असें म्हटल्यावांचून आमच्यानं राहवत नाही.

स्वामींच्या युद्धसंबंधीं देणग्या.

स्वामी महाराष्ट्रांतल्या सर्व राजकारणांत लक्ष घालीत असत, हें त्यांच्या पत्रव्यवहारावरून सिद्धच आहे. परंतु ते स्वतः युद्धसंबंधीं शस्त्रास्त्रांचा संग्रह करीत असत व महाराष्ट्रवीरांना समरांगणास जातेवेळीं प्रसाद ह्मणून तीं देत असत. हें ऐकून वाचकांस मौज वाटल्यावांचून राहणार नाही. सन इहिदे १७३१ ह्या सालचा श्रीच्या शस्त्रांचा एक हिशोबाचा कागद सांपडला आहे. तो येणेंप्रमाणें:—

“यादी दागीने श्री सु॥ इहिदेः—

बंदुखा	तोफा
१ विजयदुर्गपैकीं	३ कित्ता
१ भापकर	
१ राघोपंत	कित्ता
२ धोकडसिंग	२ फिस्तलें
१ सेखोजी आंगरे	६ निमचे
३ बाजीराव	तरवारा
२ कृष्णभट देसाई	८
११	
२ जेजाला	मु॥ पिंपरी
१३	१ भांडें
गोठणें	२ बंदुखा
१ भांडें मोटें	२ भाले
तारवापैकीं (यशवंतराव पवार याकडे पाठविलें)	५
	१ जेजाला
	२ छ २३ रजव धावडशीस आले
	माळशिरस. ता॥ अंतोवा
	बंदूख १
	भांडें जंबोरा १
	२

ह्यावरून स्वामी शस्त्रांचा संग्रह करीत असत असें दिसतें. बाजीराव व
मराठे सरदार ह्यांच्या पत्रांत स्वामींनीं बंदुखा व लढाऊ घोडे मागितल्याचे उल्लेख
आहेत. त्याचप्रमाणें त्यांनीं कित्येक सरदारांस बंदुखा व लढाऊ घोडे बक्षीस
दिल्याचे दाखले सांपडतात. लेखांक २०७ ह्यांत उदाजी पवारास बंदूख दिली
ह्याणून थोरातांच्या मुलांनीं स्वामींस खेळावयास बंदूख मागितल्याचा उल्लेख आहे.
लेखांक १९३ ह्या पत्रांत, यशवंतराव पवारानें गढीमध्ये ठेवण्याकरितां एक तोफ

मागितल्याचा उल्लेख आहे. ह्यावरून हे स्वामीमहाराज नुसती जपमाळ घेऊन जप करणारांपैकी नसून, स्वराज्य व स्वधर्म ह्यांच्या अभिवृद्धयर्थ लढणाऱ्या योद्ध्यास शस्त्रांचाही प्रसाद देत असल्याचें दिसून येतें. मराठा वीर सज्ज होऊन रणसंग्रामास निघाला ह्मणजे तो प्रथम स्वामींची भेट घेत असे. त्या वेळीं हे राजकारणी सत्पुरुष त्यास, शुभदायक असें उंची वस्त्र, त्याबरोबर एखादें उत्तम शस्त्र, आणि आपला प्रेमपूर्ण आशीर्वाद हीं अर्पण करीत असत. स्वामींचें प्रसादवस्त्र मिळालें ह्मणजे तें 'वज्रकवच' असें समजून, स्वशरीरसंरक्षणार्थ तो एकनिष्ठ वीर धारण करीत असे; आणि रणांगणामध्यें जाऊन व शत्रूशीं झुंजून, विजयी होत्साता पुनः स्वामींच्या दर्शनास परत येत असे. लेखांक ७७ ह्या पत्रांत "तुह्यांस वज्रकवच पाठविलें आहे. स्वारीशिकारीस अंगीं घालीत जाणें" असें सदाशिव चिमणाजीस स्वामींनीं लिहिलें आहे. त्याचप्रमाणें लेखांक २८९ ह्यांत महारराव होळकरास पांढरी सकलाद पाठवून हें 'वज्रकवच' अंगावर घेत जाणें ह्मणून स्वामींनीं आज्ञा केली आहे. ह्या सर्व उदाहरणांवरून स्वामींची मूर्ति फारच चतुर होती असें ह्मणणें भाग पडतें.

स्वामींचा थाट.

स्वामी स्वतः विरक्त तपस्वी होते व संसारविषयक गोष्टी त्यांना सर्व तुच्छ होत्या; परंतु लोककल्याणार्थ त्यांनीं बाह्यात्कारें सांसारिक वृत्ति धारण केली होती. त्यामुळें त्यांचा थाट एखाद्या राजदरबारासारखा झाला होता. त्यांच्या जवळ कारकून, शिपाई, प्यादे वगैरे सर्व सरंजाम होता. त्यांची कोठी व मुतपाकखाना फार प्रचंड असे. गरीब गुरीवांस अन्नदान देण्याचा त्यांचा एकसारखा सपाटा असे. त्याचप्रमाणें छत्रपतीपासून तों दीन याचकापर्यंत, राव असो वा रंक असो, त्याचा यथायोग्य सत्कार करण्यांत ते सदैव तत्पर असत. शाहु महाराज व त्यांच्या राण्या हजारां लोकांच्या लव्याजभ्यानिशीं धावडशीस

? शाहु महाराज स्वामींच्या मठांत हजारां माणसांसह जेवण्यास जात असत असेबद्दल कागदपत्रांचा आधार आहे. स्वामींस व त्यांच्या कारकुनास, छत्रपतींची स्वारी अमक्या वेळीं येईल तेव्हां "खाशाखेरीज हजार माणसांचे रसोईचें सामान तयार करणें" ह्मणून आलेल्या अस्सल चिट्ठ्या सांपडल्या आहेत.

जात असत व स्वामींचा प्रसाद भक्षण करून स्वतःस पुनीत मानीत असत. स्वामींच्या कोठीचे २०० बेल कोंकणांत जाऊन तिकडून सामान आणीत असत. त्यांना सर्व राज्यांत जकात माफ असे. अशीं माफीचीं दस्तकें पुष्कळ सांपडलीं आहेत. निरनिराळ्या वस्तूंचा संग्रह करण्याच्या कामीं स्वामी फारच दक्ष असत. केशर, कृष्णागर, चंदन व अष्टगंध वगैरे परिमल द्रव्यें त्यांच्या पूजेस नेहमीं लागत. त्यांचा संग्रह त्यांच्याजवळ अतिशय असे. त्याचप्रमाणें हेमगर्भ, नारायणतेल वगैरे मात्रा व इतर औषधें ह्यांचाही स्वामींजवळ संचय असे. उत्तम मध ते घागरीच्या घागरी जमवून लोकांस वांटीत असत. तसेंच भरजरी शालजोड्या, बादली मंदिल, चांदणी दुपटे, अष्टगोली शेले, उंची ताफते, व तलम मखमली इत्यादि परोपरीचीं उंची वस्त्रें त्यांच्या संग्रहास विपुल असत. तीं भेटीच्या समयीं ते सरदार लोकांस अर्पण करीत असत. ह्या सर्व जिनसा स्वामी आपल्या भक्तवृंदांकडून जमवीत असत. व तत्प्रीत्यर्थ केव्हां केव्हां ते रूष्टही होत असत.

स्वामी दररोज समाधि घेत नसत. प्रतिवर्षीं श्रावण शुद्ध प्रतिपदेस ते कृष्णातीरीं समाधि घेत असत, व एक महिना एकांतस्थानीं राहून भाद्रपद शुद्ध चतुर्थीस समाधि विसर्जन करून बाहेर येत. तेव्हां त्यांचा सत्कार करण्यास शाहु महाराज व त्यांचे सरदार जात असत. ह्या वेळीं धावडशी येथें मंगलोत्सव होत असे. तत्प्रीत्यर्थ छत्रपतींकडून हत्ती, घोडे, निशाणें, भालदार, चोपदार, नगारे, वाजंत्री, वगैरे सर्व सरंजाम जात असे. नंतर मोठ्या समारंभेंकरून यतिमहाराजांस पालखींत घालून धावडशीस आणीत असत. तेथें मग हरिकीर्तन, अन्नसंतर्पण, वगैरें होत असे. छत्रपतींकडून व पेशव्यांकडून गणेशचतुर्थीस बहुमूल्य वस्त्रें व गुरुदक्षिणा निराळी येत असे. स्वामींच्या ह्या प्रतिवार्षिक महोत्सवास प्रचंड जनसमुदाय जमत असे. ह्यावरून स्वामींचा हा समाधिविसर्जनसमारंभ महाराष्ट्रांत संघशक्तीचें बीजारोपण करण्यास कसा कारणीभूत झाला ह्याची कल्पना करितां येईल. स्वामींच्या ह्या अलौकिक कृतीमुळे त्यांचा कीर्तिमहिमा सर्वत्र पसरून ते सर्वांचा दर्शनहेतु होऊन राहिले. त्यामुळे, कवि मोरोपंतांनीं ह्याप्रमाणें मोठे मोठेहि मठद्वारांतुनि भेटि घेति पायांची ॥

असा प्रकार धावडशीस नित्यशः दृष्टीस पडत असे. तात्पर्य, स्वामींच्या कार-

कीर्दीत धावडशी येथें नेहमीं राजदरवारासारखा थाट चालत असून, तेथें 'नित्य श्री नित्य मंगलम्' ह्या म्हणीची सार्थकता दृष्टीस पडत असे.

स्वामींची भिक्षा.

स्वामी प्रत्येकास श्रीचा वरप्रसाद देऊन व त्यांचें कल्याण करून त्याज-
कडून देवाची भिक्षा घेत असत. स्वामींच्या आशीर्वचनांचा प्रभाव कांहीं
लोकोत्तर असल्यामुळें लोकांस तीं भद्रकर वाटून, ते मोठ्या भक्तिभावानें तीं
प्राप्त करून घेत असत; व स्वामींच्या इच्छेप्रमाणें त्यांच्या देवस्थानास द्रव्य देत
असत. स्वामींच्या आशीर्वादाचा लाभ घेतला नाहीं असा एकही मराठा
सरदार सांपडणें कठीण आहे. किंबहुना, त्यांच्या आशीर्वादानें सर्व महारा-
ष्ट्रमंडळ व्यापिलें होतें असें ह्मटलें असतां अतिशयोक्ति होणार नाहीं. स्वामींच्या
भिक्षेचा उल्लेख सर्व सरदारांच्या पत्रांत कमजास्त प्रमाणानें सांपडतो. तथापि
कांहीं प्रमुख सरदारांकडे त्यांचीं वर्षासनें ठरलीं होतीं. त्यांची एक यादी
सांपडली आहे. ती येणेंप्रमाणें:—

श्रीभार्गवराम.

यादी वर्षासनें श्रीस्वामी संस्थान धावडसी. श्रीस्वामींचे कारकीर्दीत
पावत आले:—

६१०० श्रीमंत कै० नाना यांणीं करार करून दिले.	६१००
X १००० राजश्री महादाजी अंबाजी तीन वर्षांनीं सहस्र रुपये द्यावे.	०३३०६
३००० महाराज छत्रपतींकडील वर्षासन.	३०००
X ५००० रा० होळकर तीन सालांनीं.	१६६६७०
X १२०० रा० जाधव तीन सालांनीं.	६००
१५०० रा० फत्तेसिंग भोंसले.	१५००
५००० रा० शिंदे तीन सालां.	१६६६७०
X ५००० रा० पवार तीन सालां.	१६६६७०
X १००० आनंदराव वकील (सुमंत) तिसालां.	३३३३३०
X १००० नारवा शैणवी (मंत्री)	३३३३३०
X ५०० राणोजी डुवल.	१६६६७०
X ५०० रत्नाकरपंत.	१६६६७०
<u>३०६००</u>	
	X ३०३३३ ६-४

ह्यावरून स्वामींची भिक्षा फक्त छत्रपति, पेशवे व कांहीं मराठे सरदार ह्यांची मिळून प्रतिवर्षी १५८३३ रुपये ठरीव होती. ह्याशिवाय जे समयी खासा स्वारी भिक्षेस जाई, त्या वेळीं ज्यास जें अनुकूल पडे तें तो देत असे. वर्षास-नाचीं करारपत्रें पेशव्यांवांचून कोणार्चीच नाहींत. पेशव्यांचें करारपत्र बाळाजी बाजीरावांनीं मात्र दिलेलें आहे. (लेखांक १५६ पहा). स्वामींवर सर्वांची भक्ति असल्यामुळें त्यांस कधीं कोणी विन्मुख दवडीत नसत. स्वामींनीं ह्या द्रव्याचा विनियोग देवालयें, विहिरी, तलाव वगैरे बांधण्यांत, गरिवांना अन्नदान देण्यांत, आणि छत्रपति, पेशवे व इतर मराठे सरदार ह्यांना अडचणीच्या प्रसंगीं कर्ज देण्यांत केला. ह्यापैकीं कर्जाचा पैसा सव्याज वसूल होत असे. व कित्येक वेळां बुडतही असे. स्वामींनीं आपल्या कारकीर्दींत लाखो रुपये खर्च केले व देवालयें वगैरे बांधिलीं, तरी त्यांच्या निधनसमयीं त्यांच्या जवळ १६०६३७॥१॥ रुपये शिलक होती. ह्यापैकीं ऐन शिलक ५७१०८॥१॥ रुपये व बाकी निसवतवार लोकांकडे कर्जाऊ १०३५२९८॥ इतके रुपये होती. ह्या वरून 'भिक्षापति तो लक्षापति' ही ह्मण स्वामींस यथार्थ लागू पडते असें कोण ह्मणणार नाहीं?

स्वामींचीं सार्वजनिक कामें.

स्वामींनीं भिक्षाद्रव्य गोळा करून लोकोपयोगार्थ अनेक देवालयें, तलाव, विहिरी वगैरे बांधिल्या. त्यांपैकीं मुख्य मुख्य कामांची यादी सांपडली आहे. ती येणेंप्रमाणें:—

१००००० श्री परशुराम वास्तव्य पेढें	३०००० तलाव धावडशी
२२१००० धावडशी येथील कामें	३०००० तलाव गणेशखिंड
	नजीक पाल
२००००० मुख्य समाधि	४०००० तलाव इंदापूर
५००० वाघजाईचें देवालय	१०००० तलाव नातेंपुतें
५००० मारुतीचें देवालय	५०००० श्री रामेश्वर कृष्णातीर
१०००० वाड्याचा कोट	नजीक मरढें देवालय
५०० श्री जनीचें देवालय	१००५०० श्री भुलेश्वर नजीक मा-
	ळशिरस

५०० गणपतीचें देवालय	१००००० महादेवाचें देवालय
५०० श्री एकवीर	जीर्णोद्धार
५०० श्री काळकाई	५०० समाधीची जागा
<u>२२१००</u>	<u>१००५००</u>
१००००० श्री मेरुलिंग नजीक धावडशी	२०००० गणपतीचें देवालय राजुरी
डोंगरावर देवालय, कोट व तलाव	७०००० विहिरी मौजे माळशिरस
१००००० तलाव त्रिपुरी	८००० वारव पांवस
४७००० पुण्याचे वाटेस	७००० वारव कुरुकुंभ
४५००० खांबटकीचा घाट	४००० विहीर येवत
३२००० विहीर अंधारवाडी	१०००० देवालय मौजे गोठणें
<u>४७०००</u>	ता० राजापूर

ह्या सर्व इमारतींच्या खर्चाची संख्या ८८४५०० रुपये आहे. ह्याशिवाय आणखी ४३००० रुपयांची जागोजाग विहिरींचीं लहान लहान कामें केलेलीं आहेत. ज्या कामांचे हिशोब सांपडले आहेत त्यांचा खर्च ९२७५०० रुपये इतका आहे. ह्या शिवाय स्वामींनीं आणखी सार्वजनिक उपयोगाचीं कामें बहुत केलीं आहेत. ह्या सर्व कामांत स्वामींची परोपकारबुद्धि व सत्कारणीं व्यय दिसून येतो. गांवोगांव विहिरी व तलाव बांधून लोकांना जलदान द्यावयाचें पुण्य-कृत्य स्वामींनीं समाधि घेईपर्यंत एकसारखें चालविलें होतें. लोकांच्या जाण्यायेण्यास अडचण पडूं नये म्हणून नद्यांस पूल व डोंगरांतून घाट बांधण्याचें कामही स्वामींनीं करण्याचें योजिलें होतें. लेखांक २१६ व २६३ ह्या पत्रांवरून नीरा नदीवर लोकांच्या सोयीसाठीं पूल बांधण्याकरितां स्वामींनीं विरुवाई व प्रतिनिधि ह्यांचे मार्फत शाहु महाराजांकडे खटपट चालविल्याचें दिसतें. परंतु तो वेत सिद्धीस गेला नाही. प्रवासीजनांच्या सुखाकरितां डोंगराचे घाट बांधून उत्तम रस्ते तयार करण्याचाही स्वामींचा यत्न होता. पुण्याच्या रस्त्यावर खांबटकीचा घाट स्वामींनीं बांधून काढला. त्याचप्रमाणें इतर ठिकाणचेही घाट बांधून काढण्याकडे त्यांचें लक्ष असल्याचें दिसून येतें. संभाजी शिंदे ह्यास लिहिलेल्या एका पत्रांत आंबोला घाटांतील गाढव खडक दुरुस्त करण्या-वद्दल स्वामींची आज्ञा दृष्टीस पडते. हें पत्र येणेंप्रमाणें:—

“श्रीमत् परमहंस स्वामी यांहीं सहस्रायु चिरंजीव भक्तराज संभाजी शिंदे नामजाद किल्ले रसाळगड यांसी आज्ञा केली ऐसीजेः—तुह्मीं तानाजी संकपाळ याजवरोवर पत्र पाठविलें तें पावोन संतोष जाहला. वाघांवर आणखी यत्न करून पाठविलें ह्मणून लिहिलें, तें प्रविष्ट जाहलें. सतरा नखें आहेत. तीन नखें नाहींत. याजउपरी यत्न होईल तर वच्चा वाघ डाहाणा याचें वाघांवर आणखी मिळेल तर उत्तम आहे. अंतोजीनें मेहनती केली, तरी हळीं डाहाणा पटाईत ह्याचा यत्न जाला तरी घेऊन त्यास पाठविणें. मेहनत श्री सार्थक करील. केवळ माणूस जाया होऊन वाघांवर आणावें ऐसें नाहीं. वाघांवर माणूस जाया न होतां अनायासें हातास आलें तर पाठविलें पाहिजे. विशेष काय लिहिणें. मध पाठविला तो पावला. सुसीचा तागा पाठविलेप्रमाणें पावला. बहुत शहाणपणें धंदा करीत असिलें पाहिजे. विशेष लिहिणें तरी आपण सुज्ञ आहेत. आंबोला घाटांत गाढव खडकाजवळ वैल पडतात. त्यास तेथें दोघे पाथरवट व चार माणसें पाठवून मार्ग नीट करणें. त्यांचा महिना होईल तो सांगोन पाठविणें. आह्मी देऊं. गई न करणें. तुह्मांस प्रसाद गोडांव्या पाठविल्या आहेत. घेतल्या पाहिजेत. हे आज्ञा.”

स्वामींचें सार्वजनिक कामावर पोटाच्या लेंकराप्रमाणें प्रेम होतें असा त्यांचा एका पत्रांत उल्लेख सांपडतो. तें पत्र येणेंप्रमाणेंः—

“श्रीमत् परमहंस स्वामी यांहींः—

सहस्रायु चिरंजीव रघुजी घाटगे हवालदार व स्नेखोजी नलवडे सरनोबत व सवनीस किल्ले संतोषगड यांसी आज्ञा केली ऐसी जेः—कोणास पोटाचीं लेंकरें असतात. आमचीं लेंकरें हे कारखाने. तुमचे देवानें मोठेंसें वाईट केलें!! कारखाना तेथें आहे. त्याचा हरएक वावें सांभाळ करीत जाणें. विहिरीपासील ओढा किल्ल्याचे लोक व गांवचे लोक देऊन खणोन टाकवणें. बहुत काय लिहिणें हे आज्ञा.”

ह्या सर्व गोष्टींवरून स्वामींचें अंतःकरण किती लोकहिततत्पर होतें ह्याचा वरोवर अंदाज करितां येतो; व त्यांची परोपकृति पाहून मन थक होऊन जातें.

स्वामींची समदृष्टि व सर्वाभूतीं प्रेम.

स्वामींच्या उपलब्ध झालेल्या पत्रव्यवहारावरून त्यांची सर्व जातींच्या व सर्व धर्मांच्या लोकांविषयीं समदृष्टि व प्रेमबुद्धि असल्याचें दिसून येतें. ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य, शूद्र अशा प्रकारचा भेदभाव त्यांच्या वर्तनांत केव्हांही दिसत नाही. जातिभेद किंवा वर्णभेद यांसारखे शुद्रविचार एकीकडे ठेवून सर्वराष्ट्रांचें एकीकरण व समुन्नति करण्याकडे स्वामींचें सर्व धोरण दिसतें. त्यांच्या सर्व पत्रांचें लक्षपूर्वक मनन केलें तर त्यांत कोठेंही तिळमात्र देखील भेदभाव आढळत नाही. वाजीरावाविषयीं जें प्रेम तेंच प्रेम महारराव होळकराविषयींही दृष्टीस पडतें. त्यांत पात्रापात्र व योग्यायोग्य हा विचार होता; परंतु जातिभेदाचा किंवा धर्मभेदाचा त्यास गंधही नव्हता. हिंदुधर्माचें संरक्षण व स्वराज्याचा विस्तार हें स्वामींचें ब्रीद असल्यामुळें त्या कार्यांत जे आड येत त्यांचा प्रतिकार करणें राजकीयदृष्टीनें त्यांस अवश्यक होतें. तेव्हां त्याबद्दल त्यांनीं जे यत्न केले त्यांचा विचार आलाहिदा आहे. परंतु जे हिंदुधर्मास त्रास देत नसत, त्यांच्याविषयीं स्वामींच्या ठिकाणीं प्रेमभाव वसत असे. खुद्द स्वामींजवळ सुलतानभाई नांवाचा मुसलमान नौकर असे. त्याजवर त्यांचा जीव कीं प्राण असे. जंजिन्याचे हबशी सिद्दी याकूदखान हे स्वामींचे एकनिष्ठ भक्त होते. त्यांनीं स्वामींच्या देवस्थानास दोन इनाम गांवें दिलीं होतीं, हें मार्गें सांगितलेंच आहे. खुद्द स्वामींचें कोणत्याही व्यक्तीशीं खाजगी वैर नसे. एवढेंच नव्हे पण प्रत्यक्ष शत्रूंनीं देखील त्यांचा स्नेहभाव असे. सिद्दी सात, सिद्दी संबूल वगैरे हबशी लोक हिंदुधर्माचे कट्टे शत्रू, पण त्यांचा व स्वामींचा पत्रव्यवहार चालत होता. स्वामी घांटावर आल्यानंतर हबशी लोकांनीं त्यांना आपल्या राज्यांत श्री परशुराम येथें नेण्याबद्दल पुष्कळ खटपट केल्याचें दिसून येतें. (लेखांक २४०।४१।४२।४३ पहा). अर्थात् हिंदुधर्माचा द्वेष करणाऱ्या हबशी लोकांनीं देखील स्वामींविषयीं पूज्यबुद्धि व भक्तिभाव दाखवावा, हें स्वामींच्या योग्यतेचें लक्षण समजलें पाहिजे व त्याबद्दल हबशांचेंही अभिनंदन केलें पाहिजे. स्वामींचा व हबशांचा राजकीय वावर्तीत कितीही वेवनाव झाला, तरी त्यांच्यामध्ये घरोव्याचा पत्रव्यवहार व प्रेमाच्या नजरा अखेरपर्यंत चालत असत. स्वामी ३० स० १७२८ मध्ये धावडशीस आले, तथापि ते ३० स० १७३२

पर्यंत कोंकणांत श्रीस्थळीं समाधीस जात असत. व पुढेंही दोन तीन वेळां तिकडे गेले होते. त्या वेळीं हबशांच्या व त्यांच्या भेटी झाल्याचे व परस्परांस नजरनजराणे पाठविण्याचे उल्लेख दृष्टीस पडतात. राजकारणानिमित्त मराठ्यांचे व हबशांचे इतके विग्रह झाले, तथापि त्या घराण्याचा व स्वामींचा स्नेहसंबंध कधीही तुटला नाही. जंजिरेकर हबशी ह्यांनीं स्वामींस इ० स० १७४३ सालीं पेढें व आंबडस वगैरे गांवच्या पुनः सनदा करून दिल्या आहेत. त्यांतही स्वामींच्या स्नेहाचा उल्लेख आहे. ह्यावरून मुसलमान लोकांची हिंदु साधूच्या ठायीं पूर्वी कशी भक्ति असे हें चांगलें दिसून येतें, व स्वामींच्या ठिकाणीं स्वयं साधुत्व असल्याची साक्ष पटते. राजकीय दृष्टीचे सर्व विकल्प व सर्व विकृति एकीकडे ठेवून, सर्वत्र प्रेम वाळगण्यास व समत्व ठेवण्यास मन किती सुसंस्कृत व किती प्रगल्भ असलें पाहिजे ह्याची कल्पना वाचकांनीं करावी हें

१ हबशांनीं छ सावान हिजरी सन ११५६ ह्यणजे ता० १२ सप्टेंबर इ० स० १७४३ रोजीं स्वामींस दिलेल्या दोन सनदा धावडशीदसरांत सांपडल्या आहेत. त्यांपैकीं एक पेढें व दुसरी आंबडस ह्या गांवांवद्दल आहे. दोहींचा मजकूर एकच आहे. ह्याकरितां त्यांतील एक यथे सादर करितों:—

(फारसी शिक्का.)

“ देशाधिकारी वर्तमान भावी व देशमुख व देशपांडे व जमेदार व रयान तर्फे चिपळून मामले आमदाबाद सुभे आमाल बंदर मयमुन मुस्ताफाबाद ऊर्फ दाभोळ सरकार तळ कोंकण आदिलखानी मीनमजाफ सुभे दारुलजफर विजापूर तालुके किल्ले महरूस जंजिरे दंडाराजपुरी यांणीं समजावें. सुरुसन आर्वा आर्वेन मया व आलफ. पूर्वीं इकडे हरिभक्तिपरायण ब्रह्मेन्द्र गोसावी संस्थान परशराम यांस मौजे पेढें तर्फे मजकूर हा गांव पेशजी वालिजामी खानवालाघान वेहप्त मकान साहेब यांणीं इनाम देऊन चालवीत होते. अलीकडे दुतर्फा अंमलाचे गर्गशामुळें भोगवटा राहिला होता. परंतु हल्लीं मनास आणितां गोसावी मशारनिल्हे हे पूर्वींपासून या घराण्याचें कल्याण चितून अति स्नेह चालवीत आहेत, आणि पुढेंही हीच इच्छा ठेवून निरंतर दौलत रहावी असा आशीर्वाद देत आहेत, याकरितां नवस सिद्धीस न्यावा ह्यणोन मौजे मजकूर मशारनिल्हेस पूर्वींप्रमाणें हल्लीं इनाम वक्षीस करून दिल्या असे. इ० ”

बरे. ह्यावरून राष्ट्रोद्धार करण्याकरितां अवतीर्ण झालेल्या पुरुषांच्या ठिकाणीं जातिभेदादि क्षुद्र विचारांचा गंधही नसून, तेथें शुद्ध प्रेमभाव व सर्वाविषयीं पूर्ण सहानुभूति कशी बाणलेली असते हें शिकण्यासारखें आहे.

स्त्रियांचा राजकारणांत प्रवेश.

स्वामींच्या चरित्रांत अत्यंत महत्वाची गोष्ट ही निर्दर्शनास येते कीं, शाहू महाराजांच्या राण्या सखवारवाई, सगुणावाई आणि विरूबाई ह्यांचा व इतर प्रमुख मराठे सरदारांच्या स्त्रियांचा राजकारणांत चांगला प्रवेश होता. सर्व महाराष्ट्र सरदारांच्या स्त्रियांशीं स्वामींचा पत्रव्यवहार चालत असे व त्यांचें त्यांचें चांगलें दळणवळण असे. ह्या स्त्रिया फार चतुर व राजकारणी असत. त्यांच्या मार्फत स्वामी आपलीं सर्व इच्छित कार्ये करून घेत असत. आंग्र्यांच्या स्त्रिया मथुरावाई व लिंबाई, होळकराची पत्नी गौतमावाई, दाभाड्याची उमावाई, पेशव्यांची राधावाई, ह्यांचीं पत्रें उपलब्ध झालीं आहेत. तेव्हां त्यावद्दल अधिक विस्तृत माहिती देण्याची आवश्यकता नाही. परंतु राजसवाई निंबाळकर हिचें एक पत्र उपलब्ध झालें आहे. तें येथें सादर करितों.

“ तीर्थरूप महाराज राजश्री परमहंसबाबा वडिलांचे सेवेसी:—

वालकें सौ० राजसवाई चरणावर मस्तक ठेवून साष्टांग दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लेखन आज्ञा केली पाहिजे. विशेष तुम्हीं पत्र पाठविलें तें पावलें. लिहिलें वर्तमान विदित जाहलें. ‘संकार’ नाम याचा मजकूर लिहिला. सविस्तर अवगत जाहला. त्याचें पारिपत्य स्वामी वेगळें

१ विरूबाईचें छत्रपतींच्या दरवारांत चांगलेंच वर्चस्व होतें हें तत्कालीन पुराव्यानें सिद्ध होतें. इंग्रज लोकांनीं शाहूची मर्जी प्रसन्न करण्याकरितां तिला नजरनजराणे पाठविले होते. क्वाप्टन गॉर्डन ह्याणून जो त्यांचा वकील छत्रपतींस भेटण्याकरितां गेला होता त्यानें तिचें दर्शन घेण्याचाही यत्न केला होता. परंतु तो सफल झाला नाही. त्यानें त्यावद्दल पुढील उल्लेख केला आहे:—

“ As we could not see Virubâi, a woman of consequence, we sent her letters and present. She gave a civil profession in return.”

२ ‘स’ ह्या अक्षरानें प्रारंभ होणारें कोणाचें तरी सांकेतिक नांव आहे.

काहीं होत नाही. बाणगंगेच्या पुलाचा मजकूर लिहिला, तर स्वामी समर्थ आहेत. जैसें कळेल तैसें फलटणीं उदकाची समृद्धि होय ऐसें केलें पाहिजे. येविसीं पूर्वीं एक दोन वेळां स्वामींस पत्र लिहिलेंच होतें. तर आतांही विनंति-पत्र सूचनेसाठीं लिहिलें असे. बहुत काय लिहिणें? कृपा निरंतर असों दिली पाहिजे हे विनंति.”

ह्या एका पत्रावरून स्वामींचा व महाराष्ट्रस्त्रियांचा संबंध कोणत्या सत्कारणा-प्रीत्यर्थ होता हें चांगलें व्यक्त होतें. ह्या सर्व स्त्रिया स्वामींस राजकारणाच्या गोष्टी कळवीत असत; युद्धवार्ता निवेदन करीत असत; आपल्या मुलावाळांस ह्यांचा आशीर्वाद घेत असत; आणि त्यांच्या कृपाप्रसादानें आपणांस कृतकृत्य मानीत असत. हा सर्व इतिहास फार मौजेचा आहे. त्या योगानें महाराष्ट्र-स्त्रियांची योग्यता व बहुगुणसंपन्नता अधिक प्रदर्शित होऊन, स्वराष्ट्राच्या अभ्यु-दयास त्यांची उत्कृष्ट मदत झाल्याचें दिसून येणार आहे.

इंग्रजांचा व स्वामींचा स्नेहभाव.

इंग्रजांविषयीं ब्रह्मद्रस्वामींचें फार चांगलें मत असून त्यांच्याशीं त्यांचा स्नेहभाव होता असें दिसतें. मराठे व हवशी ह्यांची लढाई चालली असतांना इंग्रजांचा व आपला स्नेह आहे असें सांगून, ते त्यांच्या भेटीकरितां मुंबईस जाण्यासही तयार झाले होते, असें लेखांक ९ ह्यावरून उघड होतें. इंग्रजांचा व स्वामींचा प्रत्यक्ष पत्रव्यवहार अद्यापि उपलब्ध झाला नाही; तथापि इंग्रजांच्या व पेशव्यांच्या राज्यकारस्थानांचीं पत्रें स्वामींकडे येत असावीत व सर्व गोष्टी त्यांच्या अनुमतानें होत असाव्यात असा तर्क करण्यास आधार सांपडतो. मुंबईचे गव्हर्नर जॉन हॉर्न ह्यांनीं बाजीरावांस लिहिलेलें इ० स० १७३५ सालचें एक पत्र स्वामींच्या कागदपत्रांत सांपडलें आहे. तें येणेंप्रमाणें:—

“आजम बाजीराऊ पंडित प्रधान दाम महव्वतहू:—

रफअत व अवालिपन्हा शोकत व हशमतदस्तगाह ऐंतजाद दोस्तान् अजदिल्
एखलास जॉन हॉर्न गोवर्नदोर जनरल वालाजा: वरतानिया (ब्रिटानिया)
निया) पातशाही इंग्रेजान साहेबी थोर अखतियार हशमतपन्हा दस्तगाह आन-

राबल कोंपनी फोर्ट बम्बई वाके हेंदुस्थान या पार्सीया आरबस्तान या वअमल में जंजीरे मुंबै. सलाम सलामत अंजयाम आंभी येथील खैरियत जाणून मोहिबीं आपली खैरआफियत हमेशा मरकुम फरमाऊन शादमानी हांसिल केली पाहिजे. दिगर, मोहिवांकडील कितावती ३ तीन नेकसात येऊन पोंचल्या. मोहिवांची खुष खवरी रुपदाद आयां होऊन वदूतसी खुषी हांसिल जाली. मौजे अलिवागेहन कूच करून मजलदरमजल घांटावर गेले. व आजम कपितान इंच-वर्ड व इज्जत आसार कृष्णाजी राम यांचे मूंजवानीवर होवे ह्णून. तर मशारनिलेहे येऊन विलफल मूंजवानी आयां केलें. त्याजवरून इजहार झालें व मोहिवांच्या फत्तेनसरतीच्या कित्येक खवरा कलमीं केल्या. त्या मालूम होऊन खुषवक्त झालों. व डाख्तर सांडी यांस खाना करणें ह्णून कलमीं केलें. ऐशियास वरसात काल असे; आणि बंदर मजकुरीं अजारी बहूत. याकरितां मशारनिलेस यावयास माफगत होत नसे. व ईजानेवास मालुम होऊन आलें कीं मशारनिले कृष्णाजी राम यांस मोहिबीं येथें ठेवलें. सबब कीं, ईजानिवाचे कर्तव्याची पाळत करून घ्यावी ह्णून. हाही शारनिलेस मोहिवांचे नजीक पाठवून दिला असे. अम्मा यावरून तर्फेनची दोस्ती तमाम झाली असें नसे. सबब कीं ईजानीव हरयेक मोहिवांची प्यार खिदमत चाहत असत. ज्यादा काय लिहिणें? रा॥ छ २३ मोहोरम हे कितावती. ता॥ जून सन १७३५ इंग्रजी. हे कितावती.”

ह्या पत्रावरून पेशव्यांचे व इंग्रजांचे पत्रव्यवहार व त्यांचीं राजकारणें स्वामींस अवगत होतीं हें सिद्ध होतें. शाहु महाराजांच्या राजदरवारांत स्वामींचें वर्चस्व होतें, ही गोष्ट इंग्रजांसही माहीत असावी असें वाटतें. ह्या वेळीं इंग्रज लोक केवळ व्यापारी ह्या नात्यानें हिंदुस्थानांत वास करीत असल्यामुळें त्यांच्या विषयीं शाहु महाराजांस किंवा ब्रह्मद्वेषस्वामींस प्रतिकूल मत वाळगण्याचें कांहीं कारण नव्हतें. मि० अंडरसन ह्यांनीं “पश्चिमप्रांतांतील पहिल्या लढाया व

१ मि० अंडरसन ह्यांचें मूळ वाक्य येणेंप्रमाणें आहे:—

“The Raja, Peishwa, principal Chiefs, and especially the Yogees, whose advice was then highly esteemed, coincided in

तह" ह्या आपल्या लेखामध्ये असे लिहिले आहे की "शाहु महाराज, पेशवे व इतर प्रमुख मराठे सरदार हे व ज्यांच्या सल्लामसलतीची मराठे दरवारांत अत्यंत चहा होती असे योगी लोक, ह्या सर्वांच्या मते, इंग्रज लोक हे स्वराज्याचे हितचिंतक असून, त्यांना सन्मान देणे अत्यंत आवश्यक आहे असे होते." क्याप्टन गार्डन नांवाचा इंग्रजांचा एक वकील इ० स० १७३९ च्या जून महिन्यांत शाहु महाराजांच्या भेटीस आला होता. त्याने महाराजांचा दरवारांतील रागरंग व अंतस्थ प्रकार ह्या सर्वांचे सूक्ष्म दृष्टीने निरीक्षण करून मुंबईच्या गव्हर्नरनास सर्व वृत्त निवेदन केले आहे. त्यांत शाहु महाराजांचे इंग्रजाविषयी स्नेहभावदर्शक उद्गार व्यक्त केले आहेत. त्यांतील सारांश, "इंग्रज लोक हे सालस आणि निरुपद्रवी असून त्यांना व्यापारवृद्धीची इच्छा आहे. त्यांनी आपल्या धर्माच्या आचरणामध्ये एकास देखील पीडा दिलेली नाही. तेव्हां त्यांच्याशी स्नेहसंबंध ठेवल्याने नवीन जिंकलेल्या मुलुखाची भरभराटच होईल." असा आहे. अर्थात् अशा लोकांविषयी महाराष्ट्रधर्माचे व राज्याचे अभीष्ट चिंतणारे राजमान्य योगी ब्रह्मेश्वरस्वामी हे स्नेहभाव वाळगतील ह्यांत नवल नाही. स्वामींच्या व इंग्रजांच्या स्नेहसंबंधाचे चांगले आविष्करण होण्यास आणखी अशी अस्सल कागदपत्र सांपडले पाहिजेत, ह्याणजे फार बहार होईल.

---

opinion that the English were a blessing to the country, and ought to be respected."

ह्यांत योगी हा शब्द अनेकवचनी योजिला आहे. परंतु स्वामींसारखे योगी किती आहेत ह्याची कल्पना त्या वेळच्या इंग्रज लोकांस असण्याचा संभव नसल्यामुळे तसे त्यांनी लिहिले असावे. परंतु ज्यांच्या शब्दास सर्व लोक मान देत असत असे योगी ह्याणजे ब्रह्मेश्वरस्वामी हेच होत, असे सर्व मराठी कागदपत्रांवरून सिद्ध होते.

१ "On the 27th the Raja..... observed by saying we were a good and peaceable people, desirous of commerce, molested none in the exercise of their religions, and that preserving our friendship would highly contribute to the prosperity of their late conquest."

—Gordons' letter, English Embassy to the Marâttâs.

स्वामींचे अद्भुत चमत्कार.

महाराष्ट्रांतील सर्व साधुसंतांसंबंधानें कांहींना कांहींतरी लोकोत्तर व अमानुष शक्तीच्या चमत्कारिक कथा प्रसिद्ध आहेत. त्याप्रमाणें ब्रह्मंदस्वामी संबंधानेंही दोन तीन गोष्टी कागदपत्रांच्या पुराव्यांत सांपडल्या आहेत. त्या पुढें लिहिल्याप्रमाणें:—

१ स्वामी केळीच्या पानावर वसून समुद्राची खाडी तरून जात असत. ही गोष्ट स्वामींच्या वखरींत दिलेली असून प्रस्तुत ग्रंथाच्या पहिल्या भागांतही तिचा उल्लेख आलेला आहे.

२ पेशव्यांच्या राज्यांत पाऊस पडला नाहीं तर स्वामी अनुष्ठान करून पाऊस पाडीत असत. ह्यावद्दलचे दोन उल्लेख दृष्टीस पडतात. लेखांक ४५ ह्या चिमाजी आपांच्या पत्रांत “या प्रांतीं यंदा पर्जन्य आजि पावेतो पडला नाहीं. प्रजा बहुत श्रमी झाली. हें वर्तमान ती० रा० राऊ यांणीं स्वामींस निवेदन केलें. त्यावरून स्वामी कृपावंत होऊन, प्रस्तुत श्री जेजुरी येथील तळ्यावर येऊन, दोन पायली सराटे आसनास घालून, अनुष्ठानास वसलेत आहां. जेव्हां पर्जन्य पडेल तेव्हां गोमूत्र घेईन असा निश्चय केला आहे इ० इ०” उल्लेख आहे. व लेखांक १८१ ह्या पिलाजी जाधवरावाच्या पत्रांत “गतवर्षीं भुलोवांजवळ पाउसाकरितां वैसलों. देवानें पाऊस दिल्ला. तरी स्वामींच्या चित्तांत पाऊस पडावा असें आलें, तेव्हां श्री भुलोवांसही संकट पडलें. ते गोष्टीचें अपूर्व नाहीं.” असा उल्लेख आहे. ही गोष्ट इ० स० १७३८ सालची असावी.

ह्या दोन्ही गोष्टींच्या सत्यासत्यासंबंधानें चर्चा करण्याची आवश्यकता नाहीं. ह्यावरून इतकेंच सिद्ध होतें कीं, स्वामींच्या वेळचे लोक अतिशय भक्तिभोळे असत व त्यांची स्वामींवर पराकाष्ठेची निष्ठा असे. त्यामुळें त्यांना अशा अलौकिक कृति आचरून त्यांचें समाधान करणें भाग पडे.

१ लोकांच्या समजुती व मते जशीं असतील त्यांस अनुसरून वागण्याचा कल पूर्वींच्या सत्पुरुषांचा असावा असें दिसतें. त्यामुळें लोकांचा भाव वाढून त्यांच्या हातून महत्कार्ये घडत असत. ह्यावरून असल्या चमत्कारांचा उगम

स्वामींच्या देवभोळेपणाच्या गोष्टी.

स्वामींच्या पत्रव्यवहारावरून स्वामींच्या वेळच्या समाजस्थितीचा व देवभोळेपणाच्या कल्पनांचा वराच प्रकाश पडतो. त्या वेळीं निस्सीम धर्मश्रद्धा व दृढतम ईश्वरावलंबन हे दोन गुण सर्वत्र वसत होते. परंतु त्यांबरोबर, भूत पिशाच वगैरे संबंधाचे सद्बचांप्रमाणेंच कित्येक लोकभ्रम आणि अज्ञानजन्य विचार अस्तित्वांत होते. खुद्द स्वामींचा भुताखेतावर विश्वास होता, व त्यांचीं कांहीं मते अत्यंत देवभोळेपणाचीं होतीं, असें कांहीं गोष्टींवरून दिसून येतें. त्यांपैकीं दोनतीन मासले येथें सादर करितों:—

धावडशीकर अंवाजी पाटील ह्यांचें व स्वामींच्या लोकांचें वांकडें आलें. तेव्हां त्यानें स्वामींच्या वाड्यांत व कारकुनावर भुतें घातलीं. त्यामुळें कारकून लोक आजारी पडले व गुरेंढोरे मेलीं. तेव्हां स्वामींनीं भगत नांवाचा एक देवऋषि आणून त्याच्याकडून भुतांचा निवाडा केला. त्यांत दोन भुतें निघालीं. त्यामुळें स्वामी वाडा सोडून मोठ्या रागानें कृष्णेच्या कांठीं जाऊन राहिले. ह्या प्रसंगीं त्यांनीं यमाजी शिवदेव मुतालिक यांस वाड्याचा बंदोबस्त करण्याकरितां जें पत्र लिहिलें आहे, तें उपलब्ध झालें आहे. तें येणेंप्रमाणें:—

“चिरंजीव यमाजीपंत अण्णा यांसी आज्ञा. अंवाजी पाटील मु॥ धावडशी याचे निसवत दोन भुतें वाड्यांत पडोन, कारकुनांचे घरीं दुखणीं पडलीं. गुरेंढोरे मेलीं. भगतानें निवडिलें. त्याचे विल्हे करून वाटेस लावावीं, ते न लावीत. याजपुढें वाड्यांत नास न व्हावा ऐसा कतबा मागितला. तो न देत. याजकरितां आम्ही निघोन रागें कृष्णेवरी गेलों. मागें वाडा आहे तो जतन करावयासि दहा घोडीं पाठविणें. पाटील गांवांत घोडियांस दाणा वैरण देतील.”

ह्या संबधानें स्वामींनीं शाहु महाराजांपर्यंत तक्रार नेली. (लेखांक २५४)

लोकांच्या श्रद्धालूपणांत होतो असें दिसतें. युरोपियन विद्वानांचेही असेंच मत दिसतें.

“Miracle is the pet child of faith”—Goethe.

“It is the atmosphere of child-like credulity which predisposes men to require and accept these wonders and miracles as events of ordinary occurrence.”—Lecky.

पहा) पुढें अंबाजी पाटलानें स्वामींस ता० ६ जानेवारी इ० स० १७३९ रोजीं एक कतवा लिहून दिला. तो येणेंप्रमाणें:—

“दमदोस्ती अंबाजीपाटील मांजे धावडशी सु ॥ तिस्सा सल्लासीन मया अलफ. साहेवांचे बंदगीस लिहोन दिल्हा कतवा ऐसा जे:—धावडशीचीं भुतें दोन संभनाक भगत याणें निवडिलीं आहेत. संभनाक मागेल त्याप्रमाणें हे वारितों. याजपुढें आमचे निसवत थळचें कांहीं भूतबाधा वाडियांत झाली तरी आपण दिवाणचे गुन्हेगार असो. छ ६ सौवाल.”

वरील दोन पत्रें मासल्याकरितां दिलीं आहेत. अशा प्रकारचीं आणखीही कित्येक पत्रें आहेत. ह्या सर्वांवरून भुतांविषयींचा लोकभ्रम स्वामींच्या कालांत पुष्कळ अस्तित्वांत होता असं दिसतें.

भुतासंबंधाच्या कल्पनांप्रमाणें देवास कौल लावणें, नवस करणें, वगैरे भोळ्या समजुती स्वामींच्या ठिकाणीं वसत होत्या, असेंही कांहीं पत्रांवरून दिसून येतें. बाळाजी हरि अंतुरकर नामक एका इसमास स्वामींनीं धावडशी गांवाच्या व्यवस्थेकरितां ठेविलें. परंतु पुढें त्यानें कांहीं लवाडी केल्यावरून त्यास कामावरून दूर केलें, आणि त्याचे जागीं अंताजी नारायण यास नेमिलें. तेव्हां अंतुरकरानें वांकुडपणानें त्यावर भुतें घातलीं, व त्याचा नाश करण्याचा उपाय आरंभिला. ही गोष्ट स्वामींस कळल्यावर स्वामींनीं धावडशीचे देवास कौल लाविला, व त्याचा पडताळा पाहण्याकरितां संभाजी शिंदे नामजाद किल्ले रसाळगड ह्यास तेथील देवीस कौल लावून पाहण्यावद्दल लिहून पाठविलें. त्याप्रमाणें त्यानें किल्ल्यावरील देवीस कौल लावून ता० ५ जिल्काद रोजीं स्वामींस पुढील मजकूर लिहिला आहे:—

“बाळाजी अंतुरकर याजकडील लागभाग अंताजी नारायण याजकडे पडोन त्याचा नाश होतो. ते गोष्टीचें धावडशीचे देवास खरें जाहलें आहे. परंतु तुह्मीं किल्ल्याचे देवीस विती लावून काय सांगेल तें लिहून पाठवणें. ह्य-
णोन आज्ञा केली. आज्ञेप्रमाणें आह्मीं देऊळास जाऊन श्रीस प्रसाद लाविला. देवीनें सांगितलें कीं, बाळाजी अंतुरकर याजकडील लागभाग अंताजी नारा-
यण याजकडे होऊन नाश होतो. ऐसें खरें सांगितलें. विदित होय. दखलीचे

देवीस माणूस पाठविलें आहे. तेथून निवाडा होऊन येईल तेंही लिहून त्या वितों. विदित होय.”

ह्याप्रमाणेंच ग्रामदेवतांच्या कृपेअवकृपेवद्दलही त्या वेळच्या लोकांचे चमत्कारिक समज होते असें दिसतें. स्वामी देशावर आल्यानंतर श्री परशुराम येथील देवाच्या पादुका स्वामींनीं रसाळगडाचे हवालदार संभाजी शिंदे ह्यांच्या स्वाधीन केल्या होत्या. त्यांची पूजाअर्चा त्यांनीं चालविली. परंतु ती तेथील ग्रामदेवीस न अवडल्यामुळें त्या देवीनें महदारिष्टें पाठविलीं. अशावद्दल एक मौजेचें पत्र संभाजी शिंदे ह्यांनीं छ०९ सवाल रोजीं स्वामींस लिहिलें आहे. त्यांत “श्रीच्या पादुकांची स्वामींच्या आज्ञेप्रमाणें पूजा चालली. छपरपलंगास निराळें देवालय बांधोन तेथें सर्व साहित्य ठेविलें. पूजाअर्चा होऊन अधिष्ठान चाललें. हे गोष्ट श्री देवीचे चित्तास न ये सारखी झाली. स्वामी ह्मणतील कीं ‘या मार्गें लिहिलें नाहीं, उणेंपुरें सच्चा वरीस जालें. आतां लिहितात’ ! तरी हे गोष्ट आह्मांस कांहीं ठाऊक नव्हती. पादुका छपरपलंगावरी मांडोन पूजा चालों लागली. यावरी पंधरा दिवस जाहले. तों आपले भाऊ दिगोरीहून भेटीस आले. सर्वांच्या भेटी झाल्या. तेच दिवशीं गणोजी पाटील याचा मूल मृत्यु पावला. त्यावरी विजयादशमीस पालखी शृंगारोन, पादुका आंत घालोन, निशाणेंदेखील सीमा-उद्धंघनास नेली. व श्रीची पालखी नेली. आपटेपूजन होऊन भांडें मारलें. त्याच्या कपरा एका मुलास लागोन तेथेंच मृत्यु पावला. ते समयीं आणखी कित्येक नाश जाहला होता. तेव्हां श्रीस विती लावोन पुशिलें. तेव्हां भार्गवाची पालखी काढिली याजनिमित्त ह्मणोन सांगितलें. सत्य मिथ्या न कळे. याकरितां आर्ही गईच करीत गेलों. तो अकस्मात राघोपंतावरी वीज पडिली. हें निमित्त जाहलें. देवाज्ञा जाहली. कोठीस अन्न लागला...त्याजवरी दोनचार महदारिष्टें येऊन पडलीं. किल्ल्यावरी लोकांस दुखणीं लागलीं. ऐसा कित्येक प्रकार होऊं लागला. तेव्हां सारे मिळून श्री देवीस प्रसाद लावून पुशिलें. तेव्हां सांगितलें कीं, श्री भार्गवाच्या पादुका मांडोन पूजा होऊन अधिष्ठान चाललें याजनिमित्त अपकार होतात.” इ० इ० मजकूर लिहिला आहे. ह्याप्रमाणें चिमणाजीपंत भागवत ह्यांसही निराळें पत्र लिहिलें आहे. ह्याचा पुढें स्वामींनीं कसा बंदोवस्त केला हें समजत नाहीं.

पहा १-वें पत्र सापडलें तर बरीच मनोरंजक माहिती ह्यांत सामील करिता येईल.

देवास नवस करून लोकांची कार्यसिद्धि करून देण्याचा स्वामींचा क्रम प्रसिद्धच आहे. त्यावद्दलचे उल्लेख स्वामींच्या व पेशव्यांच्या पत्रांत अनेक आहेत. वसईचा नवस फेडण्याकरितां भुलेश्वरास पुतळ्या व रुपये पाठवून दिल्याचा उल्लेख चिमाजी आपांच्या लेखांत ५३-५४ ह्या पत्रांत आहे. हीं सर्व पत्रे पाहिलीं ह्मणजे स्वामींची आपल्या उपास्यदेवतावर व लोकांची स्वामींवर, अत्यंत दृढ निष्ठा होती एवढें सिद्ध होतें.

वर सांगितलेलीं देवभोळेपणा अथवा लोकभ्रम ह्यांचीं उदाहरणें सर्व राष्ट्रांच्या जुन्या इतिहासांत दिसून येतात. त्याअर्थीं कोणत्याही राष्ट्राच्या असंस्कृत देशे-मध्ये हे प्रकार असावयाचेच व त्याप्रमाणें ते महाराष्ट्रामध्येही होते, इतकेंच मानिलें पाहिजे.

भाग ७ वा.

स्वामींचें निर्याण व उपसंहार.

वसईच्या स्वामींमध्ये चिमाजीआपा व शिंदे होळकरादि प्रमुख मराठे सरदार गुंतले असतांना, बाजीराव पेशवे हे खानदेशांत असून, तिकडील राजकीय मनसवे पाहात होते. तों त्यांस, तोहमास्तकुलीखान ऊर्फ नादिरशाहा ह्यानें दिल्लीवर चाल करून तेथील बादशाही गारत केली, व तो दक्षिणेकडे येण्याच्या विचारांत आहे, अशीं बातमीपत्रे आलीं. वसईच्या मोहिमेंत सगळें मराठे-सैन्य गुंतल्यामुळें व स्वर्चास पैसा नसल्यामुळें, “हिंदुलोकांस संकट थोर प्राप्त झालें,” असें बाजीरावांस वाटलें. ह्मणून त्यांनीं आपले पूज्य गुरु व साहाय्यकर्ते श्रीमत् ब्रह्मंद्रस्वामी ह्यांस हें सर्व वृत्त निवेदन केलें; आणि ह्या महदरिष्टांतून कसें मुक्त व्हावें ह्यावद्दल त्यांचा उपदेश विचारिला. स्वामींनीं ह्या वेळीं बाजीरावांस कसें उत्तेजन दिलें व कोणता हितमंत्र सांगितला, हें समजण्यास मार्ग नाही. तथापि, बाजीरावांनीं ह्या प्रसंगीं आपला धीर न सोडतां, आपल्या

सद्गुरुंच्या वचनावर पूर्ण भरंवसा ठेवून, फार हिंमत धरिली; आणि आपल्या शूरपणाच्या वाण्यास साजेल असंच वर्तन केलें. दिल्लीकडील पेशव्यांच्या वकिलांचीं पत्रं येऊन, तिकडे मोठी राज्यक्रांति झाली व भयंकर अनर्थ गुदरले, असें वृत्त कळतांच, बाजीरावांनीं ब्रह्मद्रस्वामींस व चिमाजीआपांस पत्रं पाठविलीं. ब्रह्मद्रस्वामींस लिहिलेलीं पत्रं ४१ व ४२ ह्या लेखांकांखालीं सादर केलीं आहेत. तीं अत्यंत महत्वाचीं असून बाजीरावांच्या वीर्यशालित्वाचीं व गुरुभक्तीचीं पूर्ण दर्शक आहेत. लेखांक ४२ ह्यामध्ये बाजीरावांनीं स्वामींस लिहिलें आहे कीं, तोहमास्तकुलीखान “दक्षिणप्रांते स्वार होणार आहेत. याजउपरी त्यास आणखी कोणी गनीम आहे असें नाहीं. आह्मी त्यास व ते आह्मांस गनीम आहों.” अशास “जों ते तेथून निघाले नाहींत, तों तमाम मराठ्या फौजा एक होऊन चमेली पार व्हावें, त्यास अलीकडे येऊं न द्यावें, असा विचार आहे.” ह्या बाणेदार विचाराप्रमाणें बाजीराव पेशवें ह्यांनीं चिमाजीआपांस वसईची मोहिम लवकर आटोपून मदतीस येण्यावद्दल पाचारण केलें. हें पत्र येणेंप्रमाणें:-

“श्रियासह चिरंजीव राजश्री आपा यांसी:-

बाजीराव बल्लाळ आशीर्वाद उपरी येथील कुशल ता० छ० जिल्हेज जाणून आपणाकडील कुशल लिहीत जाणें. यानंतर रा० व्यंकोजी राम यांची व रा० धोंडे गोविंद यांचीं पत्रं आलीं. त्यांच्या नकला काल छ० २३ रोजीं का। सोलनिंभोरें येथील मुक्कामींहून प्रातःकाळीं रवाना केल्या आहेत. पावल्या असतील. तदोत्तर काल सायंकाळ मुक्काममजकुरीं, राजश्री बाबूराव मल्हार यांचीं पत्रं सवाई जयपुरचे मुक्कामींहून आलीं. त्यांच्या नकला करून घेऊन अस्सल पत्रं तुह्मांस अवलोक व्हावीं यास्तव पाठविलीं आहेत. यावरून सविस्तर वर्तमान कळेल. सारांश, अमिरांनीं व पातशाहांनीं नाहिंमतीनें फजिती करून घेतली. निजामउल्मुल्क याची अवस्था सर्वापेशां कनिष्ठ आ (हे). अतःपर दक्षिणेंत मल्लेच्छांचे नांवास तारांडी द्यावी ऐसा विचार नाहीं. तमाम अंमल बंद करून गडकोट किल्ले हस्तगत केले पाहिजेत. त्यास, कमाविसदारांस आह्मीं किल्ल्यांचा व अंमल बंद करावयाचा मजकूर लिहिला आहे. परंतु त्यांच्यानें कार्य होईल, जेव्हां तुह्मीं शाहणा मातवर माणूस, दोन चार हजार फौज,

एक दोन हजार हशम पाठवाल तेव्हां. तेव्हांच गडकोट किल्ले हस्तगत होतील; व अंमलही बंद होईल. तरी लिहिल्याप्रमाणें मातबर आणि शाहणा माणूस पाठविला पाहिजे. व फौज, हशम व कारकून व पागा पाठविल्या पाहिजेत. आह्मी बन्हाणपुराजवळ मुकाम करून खानदेशचा बंदोवस्त करितों. तुम्ही वसईचा प्रसंग लोकर उरकून घांटावरी आलें पाहिजे. कुल मोंगलाई अमलाचा बंदोवस्त केला पाहिजे. त्यास, तुम्ही मातबर फौजेनिशीं औरंगाबादेजवळ बसल्यानें, दौलताबाद सरकारचा अंमल कुल बंद होऊन, टक्का पदरीं पडेल. या मनसवियापेशां अधिकोत्तर दुसरा मनसबा आहे ऐसा अर्थ नाही. माळवाप्रांतें एक सरदार पाठवावा लागतो. तरी पाठविला पाहिजे. तेथें फौज आहे, त्यांत जे जे सरदार व जे जे फौज रिकामी होत जाईल, तें पाठवीत जाणें. रा० बाबूराव मल्हार मोठ्या संकटांत होते. श्रीनें अरिष्टांतून काढिलें. सामान्य गोष्ट न जाहली. वरें. प्रस्तुत तोहमास्तकुलीनें वाजी जिंकली आहे. परंतु औध्या हिंदूंनीं हिंमत बांधल्यास व आमच्या फौजा मातबर गेल्यास हिंदूंचीच बातशाही होईल, ऐसा प्रसंग दिसतो. (पुढील मजकूर फाटला आहे).”

ह्यावरून ह्या वेळीं सर्वत्र हिंदुपदपादशाही करण्याचा व जरूर पडल्यास नादिरशहाशीं देखील टक्कर देण्याचा बाजीरावांचा संकल्प दिसतो. परंतु तेथपर्यंत प्रसंगच आला नाही. कारण, नादिरशहानें महमदशहास पुनः दिल्लीच्या तत्कावर बसवून व अपरिमित लूट घेऊन स्वदेशास गमन केलें. महमदशहास बाजी-

१ ग्रॉन्डफ साहेबांनीं लेखांक ४१ । ४२ व हें पत्र पाहिलें असावें असे दिसतें. त्यांनीं “Hindoos and Mussulmans.” Says Bajee Rao, “the whole power of the Deccan must assemble, and I shall spread Mahrattas from the Nurbuddah to the Chumbul.” ह्यापून बाजीरावांच्या ज्या शब्दांचें अवतरण दिलें आहे, तें वरील पत्राच्या शेवटच्या फाटलेल्या भागांतील एखाद्या आवेशयुक्त वाक्याचें ढोबळ भाषांतर असावें असें दिसतें. ह्या पत्रांत खुद्द बाजीरावांच्या हातचा शेवटचा मजकूर आहे. परंतु दुर्दैवानें पत्राचा पुढील भाग गहाळ झाल्यामुळे तो सांपडण्यास मार्ग नाही!

रावांची पराक्रमशक्ति माहीत असल्यामुळे व त्यांच्याशी गोडीगुलावीने वागण्यावांचून गत्यंतर नसल्यामुळे, त्याने तत्कनशीन झाल्याचे आनंदवृत्त वाजीरावांस कळविले; व मराठ्यांचा स्नेह संपादन करण्याकरितां कांहीं बहुमूल्य पोषाक व पूर्वी दिलेल्या हकांची व जहागिरींची सनदापत्रे पाठवून दिलीं. तीं वाजीरावांस २४ सफर (ता० २२ मे इ० स० १७३९) रोजी खानदेशांत असतांनाच मिळालीं. अर्थात् बादशाहाचा असा प्रेमभाव आहे असे पाहतांच, वाजीरावांनी त्यास राजी राखून व मदत करून, आपले कार्य नम्रपणाने साधून घेण्याचा विचार केला. दिल्लीच्या बादशाही तक्ताविषयी शाहु महाराजांची फार पूज्यवृद्धि असल्यामुळे, सर्व मराठे इष्टकार्य साधल्यास त्याचा मान ठेवण्यास कधीही मागे पुढे पाहात नसत. ह्या राजकारणासंबंधाने वाजीरावांनी चिमाजी आपांस एक पत्र लिहिले आहे. तें फार वाचनीय आहे.

“आशीर्वाद उपरी “महमदशाहा याची पादशाही गेली होती; परंतु ईश्वरें पादशाही काईम राखिली. त्यास आपण राजकारण राखून अमीरुलउमरा यासारखें व्हावें. पोटास फौजेस लागेल तें आह्मी पातशाही माल पैदा करून त्यांत घेऊं. उरला पैका खजाना दाखल व्हावाया फौजेस जागिरा अलाहिदा मागाव्या; आणि सर्वास माजी करावें; आणि पातशाही बंदोवस्त करून द्यावा. लौकिक मोठा आहे. कैसा हणाल तरी जीर्णोद्धार देवाल्याचा केल्यास नवीन लिंगाचे स्थापनेपेशां अधिकोत्तर आहे. महमदशाहाचे पातशाहीचा बंदोवस्त केल्यास लौकिक मोठा आहे. मोडून टाकिल्यास लौकिक नाही. दुसरी गोष्ट, हजारों चोर पोर खातील; आणि पातशाही मोडल्याचें श्रेय आपणाकडे. दुसरें, राजश्री छत्रपति स्वामीही पातशाही इच्छीत नाहीत. जीर्णोद्धार केल्यास संतोष मानितील.” हणून राजश्री बाबूराव मल्हार यांणी लिहिले आहे. दुसरें त्यांणी लिहिले आहे जे, “हा विचार चित्तास उत्तम भासेल तरी सतारकुलीखान गाजुदीखानाकडील येथें कामांतून बोलावून आणून, त्यासी दक्षिणेच्या बंदोवस्ताविशीं गाजुदीखानाहीं मान्य करावें. आह्मी ते दुसरा पदार्थ नाही. समाधान करूं. हणजे दक्षिण निर्व्याकुल होईल. महमदशाहाकडेही राजकारण (राहील). स्वामींस त्यांणी हातीं धरावें आणि बंदोवस्त करून घ्यावा. येविशीं चालणा करूं. यामध्यें जैसी आज्ञा होईल तैसी वर्तणूक करूं.

नादरशा गेला, तेव्हां चहूंकडे वळवळ करून कजिया करून दाखवावा, उचित नाही.” ह्मणून लिहिलें आहे. याचा विचार काय त्यास लिहून पाठवावा, तें लिहिलें पाहिजे. लोभ असों दीजे हे विनंति.”

ह्या पत्रावर दाखल तारीख छ० ४ रविलावल म्हणजे ता० ३१ मे इ० स० १७३९ ही आहे. ह्यावरून तें ह्याच समयाचें आहे ह्यांत शंका नाही. ह्यानंतर दिल्लीपतीशीं सलोखा ठेवण्याचा निश्चय करून, व माळवा व बुंदेलखंड इकडील राजकारणें उरकून, बाजीराव पेशवे हे निजामाचा मुलगा नासिरजंग ह्याची खोड मोडण्याकरितां दक्षिणेकडे वळले. तों त्याच सुमारास वसईचा कार्यभाग आटोपून चिमाजीआपाही त्यांस येऊन मिळाले. नंतर उभयतांनीं दोनअडीच महिनेपर्यंत गोदावरीच्या कांठीं मोंगलाचा पिच्छा पुरवून त्यास जेरीस आणण्याचा यत्न केला. परंतु तो व्हावा तसा फलद्रूप न होतां मराठी सैन्याचे फार हाल होऊं लागले (लेखांक ५५). तेव्हां त्यांनीं मोंगलाशीं तह केला, व मिळाला तेवढा प्रांत संतोषानें पदरांत घेतला. ह्या स्वारींत बाजीरावांस द्रव्यलाभ अगदीं न झाल्यामुळें त्यांची स्वर्चाची फार ओढाताण झाली. ह्मणून त्यांनीं सातान्यास किंवा पुण्यास न जातां हिंदुस्थानाकडे मोर्चा वळविला. इकडे चिमाजीआपा नासिरजंगाची भेट घेऊन, संभाजी आंग्र्यांनं कोंकणांत गडवड सुरू केली ह्मणून त्याचे पारिपत्यार्थ पुण्यास आले; व तेथून बाळाजी बाजीरावास बरोबर घेऊन कोंकणांत गेले. लेखांक ५५ व ५६ ह्या दोन पत्रांत चिमाजीआपांनीं आपल्या हालचालीचें इत्थंभूत वर्तमान स्वामींस कळविलें आहे. त्यावरून बाजीराव व चिमाजीआपा ह्यांनीं कोणत्याही प्रकारें आपली हिंमत खचूं न देतां, मोठ्या उमेदीनें, यशोवैभवाच्या उत्तुंग शिखरावर चढण्याचा एकसारखा प्रयत्न चालविला होता, असें दिसून येतें. परंतु त्यांचें कीर्तितेज विश्वभक्षक काळास असह्य होऊन, त्यांनं मोठ्या निर्दयपणानें ह्या वीररत्नांवर आपला पाश फेंकून, त्यांस इहलोकांतून उचलून नेलें. त्यामुळें सर्व महाराष्ट्र दुःखसागरांत बुडून गेलें! बाजीरावासारखा तेजोरवि मावळल्यामुळें महाराष्ट्रांत किती हाहाःकार झाला असेल ह्याचें वर्णन लेखणीनें करवत नाही! हा पराक्रमशाली योद्धा ता० २८ एप्रिल इ० स० १७४० रोजी खानदेशांतील रावेर गांवीं मृत्यु पावला. ही वातमी ब्रह्मंद्र

स्वामींस कळली मात्र, तों त्यांचा हृदयगिरी दुःखरूपी वज्रानें भेदून गेला ! वाजीरावासारखा आज्ञाधारक पट्टशिष्य मृत्युमुखी पडल्यामुळें, स्वामींच्या सर्व राजकारणांचें मुख्य सूत्र तुटून गेलें ! त्यांच्या उच्च मनोरथसिद्धीचें खरें साधन नष्ट झालें ! त्यांच्या प्रेमसर्वस्वाचा मुख्याधार नाहीसा झाला ! त्यांच्या महत्वाकांक्षेच्या जोमदार तरूचें उन्मूलन झालें; आणि त्यांच्या परोपकृतीचा तेजस्वी दीप मालवला गेला ! त्यामुळें त्यांच्या विवेकी व विरक्त मनाची देखील चमत्कारिक स्थिति व्हावी ह्यांत आश्चर्य तें काय ? त्यांस वाजीरावांच्या मृत्यूचें विपरीत वर्तमान श्रुत झाल्यानंतर त्यांनीं बहुत शोक आरंभिला; गोमूत्र प्राशन करण्याचें सोडून दिलें; आणि अत्यंत उदासीनता धारण केली. आणखी, चिमाजी आपांस लिहिलें कीं “वाजीसारखा शिष्य गेला. या उपर या मुलखांतून जावें किंवा प्राण सोडावा, काय करावें ते लिहिणें.” ह्या हृदयद्रावक पत्रास चिमाजीआपांनीं जें प्रेमळ, करुणरसपूरित व समयोचित उत्तर पाठविलें आहे, तें लेखांक १४१ मध्ये छापलें आहे. चिमाजीआपांसारख्या सामान्य जनानें स्वामीसारख्या पूर्ण वैराग्य वाणलेल्या तपस्वी साधूचें सांत्वन करण्याचा प्रयत्न करावा, व स्वामींनीं त्या योगानें शांत चित्त करावें, ही सर्व प्रेमलीला आहे. गुरुशिष्याच्या अकृत्रिम भक्तीचा असा हा अपूर्व मासला इतरत्र क्वचितच पहावयास सांपडेल. असो.

वाजीराव मृत्यु पावल्यानंतर चिमाजीआपा व नानासाहेब हे स्वामींचें चित्त स्वस्थ करून सातान्यास राजदर्शनासाठीं गेले. तेथें छत्रपतींची व त्यांची भेट झाली. नंतर रीतीप्रमाणें दरबाराचा थाट होऊन नानासाहेबांस प्रधानपदाचीं वस्त्रें मिळालीं, व चिमाजीआपांसही बहुमानाचा पोषाक मिळाला. ह्या प्रसंगीं त्यांनीं स्वामींस लिहिलेलीं पत्रें उपलब्ध झालीं आहेत. (लेखांक ५७, १४३, १४४ पहा). त्यांवरून स्वामींचें सान्निध्य व आशीर्वाद त्यांना कल्याणकर झाला असेल असें मानण्यास हरकत नाही. पेशवेपदाचीं वस्त्रें प्राप्त झाल्यानंतर, उभयतां चुलतेपुतणे धावडशी मुक्कामीं स्वामीमहाराजांच्या भेटीस गेले. तेथें गुरुशिष्यांची सप्रेम भेट होऊन जो करुणरसात्मक प्रकार घडला, तो शब्दांनीं वर्णन करितां येणें कठीण आहे ! स्वामींचें दर्शन होतांच परस्पराचीं अंतःकरणें भरून जाऊन त्यांच्या नेत्रांतून घळघळ अश्रुधारा वाहूं लागल्या. स्वामींनीं त्या उभय वीरांस दृढालिंगन देऊन प्रेमभरानें कुरवाळिलें,

व त्यांस सर्व सुखदुःखाच्या गोष्टी सांगून व त्याचा आदरपुरस्सर बहुमान करून त्यांना निरोप दिला. नंतर चिमाजीआपा व नानासाहेब पुण्यास परत गेले.

बाजीराव वारले त्या वेळीं स्वामींचें वय शंभरांजवळ जवळ आलें होतें. त्यामुळें वार्धक्याची छाया त्यांच्या तेजःपुंज देहावर कमीजास्त प्रमाणानें व्यक्त होत होती. तशांत त्यांच्या मनावर हा दुःखाचा भयंकर डोंगर कोसळला, त्यामुळें त्यांच्यावर बराच परिणाम होऊन ते अगदीं कृश झाले. ह्याच समयास त्यांचे मुख्य कारभारी चिमणाजी कृष्ण भागवत हे मृत्यु पावले, व पुढें लवकरच चिमाजीआपाही कैलासवासी झाले. त्यामुळें स्वामींचें मन अधिक अधिक उदासीन होऊन ते राजकीय चळवळींतून अगदीं परांगमुख झाले. ३० स० १७४० च्या पुढें स्वामींच्या राजकारणांचीं पत्रे विशेष दृष्टीस पडत नाहींत.

बाळाजी बाजीराव व सदाशिव चिमाजी ह्यांनीं स्वामींस गुरुस्थानीं मानून त्यांच्याशीं आपल्या वडिलांप्रमाणें पत्रव्यवहार ठेविला होता. परंतु स्वामींचें व त्यांचें बाजीराव किंवा चिमाजीआपा ह्यांच्याप्रमाणें मन मिळालेलें दिसत नाहीं. स्वामींच्या कित्येक पत्रांत “ बाजीराव व चिमाजीआपा आह्मांसीं निष्ठापूर्वक वर्तत होते. तुम्ही आह्मांसीं प्रतारणा करितां. ” असे उद्गार निघालेले आहेत. पेशव्यांनीं स्वामींच्या दर्पास भिऊन त्यांचीं अनेक वेळां आर्जवें केलीं आहेत. तथापि ह्या पुढच्या कारकीर्दींत, स्वामींची ती पूर्वींची उमेद, तो उत्साह, व ती चळवळ चांगलीसी निदर्शनास येत नाहीं. त्यांची वृत्ति स्वाभाविकपणें पुढें अधिक सौम्य व विरक्त झाली; आणि त्यांनीं आपलें इतिकर्तव्य संपलें असें समजून, आपल्या देवस्थानांची व आश्रितजनांची पुढील व्यवस्था करण्याकडे लक्ष घातलें. स्वामींचे परमविश्वासू शिष्य व मुख्य कारभारी चिमणाजी कृष्ण हे वारल्यानंतर, त्यांनीं शाहुमहाराजांस पत्र लिहून, चिमणाजीपंतांचे पुत्र जगन्नाथपंत ह्यांचा प्रतिपाल करण्याबद्दल विनंति केली. त्याप्रमाणें शाहुमहाराजांनीं त्यांस “ हा मृत्युलोक. मानवाचा भयंकरा आहे असें नाहीं. म्हणोन वगैरे उदासीनें लिहिलें, त्यास आपण ईश्वर, जें करतील तें होईल. गांव शिव पैका मिळविला यास धनी कोण? असें बहुतप्रकारें लिहून आलें. त्यास, लिहावयाचें कारण काय? मुळींच जगन्नाथपंत याचें पुत्रवत् रक्षण केलें. तेव्हां तो धनी व आह्मांस सर्वांस गुरु, याप्रमाणें आज्ञा जाहली आहे. त्याप्र-

माणें जगन्नाथपंत याचे पुत्रपौत्रादि वंशपरंपरा आह्मी व आमचे वंशांत जे होतील ते चालवितील. यांत अंतर होणार नाही (लेखांक ७).” असें ता० ३१ मे ३० स० १७४१ रोजीं उत्तर पाठविलें. नंतर पुढें स्वामीं कोंकणांत गेले. तेथून त्यांनीं जगन्नाथपंत यांस पत्र पाठवून असें कळविलें कीं, “चिमणाजीचें पुत्रवत् पालग्रहण केलें. तो तर आह्मांस टाकून गेला. हा मृत्युलोक. आमचा भरंवसा आहे असें नाही. काय ते आमचे पुत्र व शिष्य तूंच आहे. मेळविले गांव, शिव, पैका पुत्रपौत्रादि वंशपरंपरेनें खाणें. तुम्हांस कोणी उपद्रव देणार नाही. मजमागें तुमचें शाहू चालवील. कोणते गोष्टीचे चिंता न करणें. जो उपद्रव देईल त्याचा निर्वेश होईल, हें समजणें.” ह्याप्रमाणें स्वामींनीं जगन्नाथ चिमणाजी व इतर कारकून मंडळी ह्यांची यथायोग्य व्यवस्था केली. त्याचप्रमाणें दासदासी ह्यांचीही व्यवस्था करून त्यांना शाहुमहाराजांची राणी सगुणाबाई हिच्याकडून राजमुद्रेनिशीं अभय पत्रें देवविलीं. स्वामींचा थाट राजदरवारासारखा असल्यामुळें त्यांच्या पदरीं सेवकजन व परिचारिका बहुत होत्या. त्यांपैकीं परिचारिकांस दिलेलें अभयपत्र सगुणाबाई राणीच्या राजमुद्रेनिशीं उपलब्ध झालें आहे. ह्यावर ता० २२ जानेवारी ३० स० १७४५ ही तारीख आहे. हें पत्र मौजेचें असल्यामुळें येथें सादर करणें अवश्य आहे.

श्रीबालकृष्ण.

“श्रीमंत सौभाग्यादिसंपन्न मातुश्री बाईसाहेब यांनीं, राजश्री सरदारानीं, पागा शिलेदारानीं, ठाणेदारानीं, किल्लेदारानीं व कमाविसदारानीं व चौकीदा-

१ हें संपूर्ण पत्र आह्मांस मिळालें आहे परंतु तें रा० राजवाडे ह्यांनीं ग्रंथमालेमध्ये अगोदर छापल्यामुळें आह्मीं निराळें छापलें नाही. (लेखांक २२ ग्रंथमाला पहा.) ह्या पत्रावर रा० राजवाडे ह्यांनीं २२ आगष्ट ३० स० १७४० ह्मणून जी तारीख दिली आहे ती बरोबर जमत नाही. ज्येष्ठ वद्य ४ दुर्मति नाम संवत्सरे ह्मणजे ता० १३ मे ३० स० १७४१ रोजीं चिमणाजी कृष्ण भागवत हे मृत्यु पावले. तदनंतर स्वामी कोंकणांत गेले. अर्थात् ३० स० १७४१ मध्यें जर चिमणाजीपंत वारले तर ३० स० १७४० मधल्या पत्रांत त्यांच्या मृत्यूचा उल्लेख येणें शक्य नाही. तेव्हां ही तारीख निःसंशय चुकली असावी.

रांनीं व जमीदारांनीं व मुकदमांनीं वर्तमान व भावी महालांनिहाय आज्ञा केली ऐसीजे:-श्रीमत् परमहंस बाबा स्वामी यांच्या सेवेच्या परिचारिका-नांवें नितपसील:-

सेवेच्या वायका.

१ सजणी.	१ येशी.
१ कृष्णी.	१ गंगी.
१ यशोदा.	१ सोनी.
१ नयनी.	१ लक्ष्मी.
१ राधी.	१ माणकी.
१ गोदी.	१ जवसी.
१ नथी.	१ नार्गी.
७	७

एकूण असामी चवदा राजश्री परमहंस स्वामींची सेवा करीत आहेत. त्यांनीं राजश्री परमहंस स्वामींस विनंति केली कीं, आह्मीं आज पावेतो एकनिष्ठेन सेवा केली. अशास, स्वामीमार्गे आह्मांस कोणी उपद्रव करील; त्यास स्वामींनीं आपलें आज्ञापत्र करून देऊन, दिवाणचें पत्र करून द्यावें; आणि आह्मांस कोणाचा उपसर्ग न लागेल ऐसें करून द्यावें. ह्मणजे आह्मी स्वामींच्या समाधीपार्शीं सेवा करून राहूं ह्मणून. त्यावरून स्वामींनीं मनास आणून आज्ञापत्र करून दिलें. वि॥:-

“श्रीमत् परमहंस भार्गवराम स्वामी यांणीं:-सजणी सेवेस होती. अशास “हिजला मजमार्गे कोणी हिचे वस्तवानी व कोणेएक गोष्टीस, सुतळीच्या “तोड्यापर्यंत, घेईल आणि उपद्रव देईल; त्याचा निर्वेश होईल. त्याचें बरें कधीं “होणार नाही. आणि माझे समाधीजवळ राहोन झाडलोट करून रहाशील; “तरी मजमार्गे माझे कारभारी चालवितील. त्यास जो कोणी लि॥ प्रमाणें न “ऐके, त्याजला शपथ असे. त्याचे आईवर तलाख असे. हें आज्ञापत्र दिवें, “आहे.”

सदरह्मप्रमाणें चवदा असाम्यांस, प्रत्येकीस एक ऐसीं चवदा पत्रें स्वामींनीं करून दिलीं. आणि साहेबांस आज्ञा केली कीं, येविषयीं हुजुरचें पत्र करून

देणें. त्यावरून मनास आणून राजश्री स्वामींच्या सेवेच्या वायका ऐसें जाणून, हें पत्र तुहांस सादर केलें असे. तरी तुमची वस्तभाव सुतळीचा तोडा आदि- करून तुहांस जी स्वामींनीं दिली आहे, ती मुवा केली असे. तरी वस्तभाव व नक्त व हरचीज व चतुष्पदें देखील जीं असतील तीं, तुम्ही घेऊन समाधीपाशीं अगर हरएक जागां सुखरूप रहाणें. तुहांस स्वराज्यांतील जो कोणी असेल तो उपद्रव करणार नाहीं. तरी तुम्ही यांसी दरम्यान कोणी मुजाहीम न होणें. यांसी स्वामींनीं जें दिलें आहे तें वक्षीस केलें असे. तें हुजरून त्यांला मुवा केलें असे. तें घेण्यास कोणास प्रयोजन नाहीं. जाणिजे. ७० २९ जिल्हेज सु॥ खंमम आर्वेन मया आलफ शके ७१ रक्ताक्षिनाम संवत्सरे माघ शुद्ध प्रति- पदा भौमवासरे आज्ञा प्रमाण. (मोर्तव)”

ह्या पत्रावरून सेवेच्या दासदासी ह्यांच्या हितावद्दल देखील स्वामींची दूरदृष्टि व कळकळ होती असें दिसून येतें. असो.

शाहु महाराज व राणी सगुणाबाई ह्यांनीं, स्वामींचा वृद्धापकाळ झाला असून तनु अत्यंत कृश झाली आहे असें पाहून, त्यांचा वारंवार समाचार घेण्याचा क्रम ठेविला होता. स्वामींच्या वरप्रसादानें छत्रपतींच्या गादीचा बोलवाला झाला ही गोष्ट शाहु महाराज केव्हांही विसरले नाहींत. ते स्वतः इतके विलासरंगी व स्वच्छंदानुवर्ती होते; तथापि स्वामींचा प्रत्येक शब्द त्यांना शिरसाबंध असे. सर्व मराठे सरदार छत्रपतींची सक्रोध मुद्रा पाहून गर्भगळित होत असत; परंतु स्वामींची पुण्यशील विभूति दृष्टीस पडली कीं, त्यांचा राग क्षणभरही टिकत नसे. स्वामींचीही तशीच स्थिति होती. ह्या अन्योन्य भक्तीमुळें त्यांच्या पर- स्परांच्या विनोदपर लीलाही केव्हां केव्हां चालत असत. मनाची कितीही उ- द्विग्न वृत्ति असली, तरी शाहु महाराज त्यांच्या दर्शनास जात; व तेथील शुचि- भूत देखावा पाहून हर्षभरित होत असत. स्वामींच्या अंतकालापूर्वीं शाहु महाराज व त्यांची राणी सगुणाबाई हे धावडशीस गेले होते. त्यांच्या भे- टीचा साद्यंत वृत्तांत व त्यांचें विनोदपर संभाषण स्वामींच्या वखरींत सविस्तर वर्णिलें आहे. तेव्हां त्यांची पुनरुक्ति करण्याचें येथें कारण नाहीं. ह्या भेटी- मध्यें स्वामींमहाराज निरवानिरवीच्या गोष्टी अधिक बोलूं लागले. त्यावरून शाहु महाराजांच्या व राणीच्या मनास चटका वसून, त्यांना विशेष चिंता उत्पन्न झाली;

व तेव्हांपासून त्यांनी त्यांच्यावर अधिक बारकाईने लक्ष ठेविले. राणी सगुणाबाई हिने स्वामींस कृष्णातीरीं वार्षिक समाधीस जाऊं नये ह्मणून आग्रहपूर्वक विनंति केली. परंतु स्वामी मृत्यूची पर्वा न करणारे असल्यामुळे त्यांनी आपल्या नित्यकर्मांत अंतर पडूं दिलें नाहीं.

स्वामीमहाराज हे शके १६६० क्रोधननामसंवत्सरे ह्या वर्षाच्या श्रावणमहिन्यांत, आपल्या प्रतिवार्षिक नियमाप्रमाणें, श्री कृष्णातीरीं समाधीस गेले. रीतीप्रमाणें जगन्नाथपंतांनी त्यांच्या समाधीचें सर्व साहित्य करून दिलें, व दोन शिपाई समाधिस्थानाच्या रक्षणास ठेवून स्वामींचा निरोप घेतला. स्वामींनी त्यांजवरोबर शाहु महाराजांस देण्याकरितां कांहीं प्रसाद फळे देऊन त्यांस निरोप दिला. जगन्नाथपंत तेथून परत आल्यानंतर सुमारे आठ दिवस स्वामी एकांतामध्ये होते. नंतर नववे दिवशीं ते आकस्मिक बाहेर आले. व गुंफेंतील दर्भासन बाहेर आणून, कृष्णास्नान करून, त्यावर येऊन ईश्वरस्मरण करीत बसले. समाधीचा पूर्ण काल न होतां स्वामी गुंफेंतून बाहेर आले हें पाहतांच द्वाररक्षकांस परमाश्चर्य वाटलें. स्वामींनी त्यांस जगन्नाथपंतास आणण्याबद्दल आज्ञा केली; आणि आपण दर्भासनावर लांब मृगासन पसरून, एका शालेच्या पदरीं जपाची माळ बांधून, उशाकडे ठेविली; व शालजोडी पांघरून घेऊन श्री रामनामाचा उच्चार करीत निद्रा केली. मुखांतून राम राम असें नामस्मरण चाललें असतांनाच त्यांचे प्राण नारायणस्वरूपीं मिळाले. इकडे धावडशी येथें जगन्नाथपंत ह्यांस स्वामींचा निरोप पोहोचतांच ते तांतडीनें कृष्णातीरीं धांऊन आले. तों स्वामीमहाराजांची मूर्ति समाधिस्थानांतून बाहेर येऊन निद्रिस्त झालेली त्यांच्या दृष्टीस पडली. तेव्हां त्यांनी दर्शनोत्सुकतेनें स्वामींच्या तोंडावरील शालेचा पदर काढून पाहिला. तों स्वामीमहाराज ब्रह्मीभूत झाले आहेत असें त्यांस कळून आलें. मग त्यांच्या दुःखास पारावार काय विचारावा ? अखिल महाराष्ट्राचा सद्गुरु, सद्गुणांचा मूर्तिमंत अवतार, स्वराज्याचा व स्वधर्माचा केवळ पंचप्राण, दुष्टांचा शासनकर्ता, सुष्टांचा संरक्षक, आणि दीनांचा त्राता असा सत्पुरुष इहलोकांतून गत झाल्यामुळे प्रत्येकाचें हृदय शोकरसानें भरून जाईल; मग प्रत्यक्ष पुत्रवत् पालन केलेल्या जगन्नाथपंतांची ती काय स्थिति ? स्वामींची निधनवार्ता शाहु महाराजांच्या कानांनी पड-

तांच ते स्वतःच्या लव्याजम्यासह कृष्णातटाकीं आले व स्वामींचा गतासु देह पाहून अत्यंत शोकाक्रांत झाले. हां हां ह्मणतां कृष्णेच्या निर्जन वाळवंटांत प्रचंड जनसमुदाय जमला, व स्वामींच्या कलेवराचें दर्शन घेऊन दळादळां नेत्राश्रू द्याळूं लागला. त्या वेळचा तो भयंकर शोकरस वर्णन करण्यास कोण समर्थ आहे ?

शाहुमहाराजांनीं स्वामींचें कलेवर स्वतःचे पालखींत ठेविलें व त्यावर भरजरी चादर घालून व त्यांची सुगंधी द्रव्यांनीं पूजा करून मोठ्या समारंभानें ती पालखी धावडशी येथें आणली. तेथें स्वामींच्या स्नानसंध्येच्या पुण्यभूमीजवळ गर्ता तयार करून त्या कलेवराचे यथाविधि अंत्यउपचार केले. नंतर महाराजांनीं स्वामींच्या सर्व सेवकजनांचें यथोचित समाधान करून, आपल्या सरदार लोकांस “महाराज गेले आणि स्वामी आहेत” असें समजोन सर्वांनीं पूर्ववत् निष्ठा धरून चालावें. वर्षासनें पहिल्याप्रमाणानें सर्वांनीं द्यावीं. त्यांत अंतर करील त्यास शपथ असे. शिवाय पारिपत्य होईल” अशी ताकीद केली. नंतर स्वामींच्या समाधीचा व देवस्थानाचा उत्कृष्ट बंदोवस्त करून महाराज सातान्यास निघून गेले. पुढें तेरावे दिवशीं त्यांनीं पुनः धावडशीस येऊन तेथें ब्राह्मणसंतर्पण करून व सर्व जातींच्या लोकांस प्रसादभोजन देऊन, स्वामींच्या पुण्यतिथीची चांगल्या रीतीनें सांगता केली. नंतर त्यांनीं स्वामींचे वार्षिक उत्सव, देवाचे अभिषेक, नैवेद्य, नंदादीप, पूर्ववत् प्रमाणें चालवून स्वामींचा पूर्वीचा डौल कायम राहावा ह्मणून जगन्नाथ चिमणाजी ह्यांस धावडशी संस्थानचे मुख्य कारभारी नेमिलें; आणि सर्व प्रकारची उत्तम व्यवस्था केली. शाहुमहाराजांप्रमाणें त्यांची राणी सगुणाबाई हिनेंही स्वामींविषयीं तशीच भक्ति प्रदर्शित करून स्वामींची प्रतिवार्षिक पुण्यतिथि मोठ्या उत्सवानें चालविली.

स्वामीमहाराज समाधिस्थ झाल्यानंतर त्यांच्या समाधिस्थानावर भव्य देवालय बांधून त्यांच्या भव्यकीर्तीचें चिरस्मारक करावें असा छत्रपति शाहु महाराज ह्यांनीं विचार केला. त्याप्रमाणें त्यांनीं आपले खाजगी कारभारी विष्णु विश्वनाथ ह्यांस धावडशीस पाठवून जगन्नाथपंतांच्या विचारें तेथें प्रशस्त देवालय व भव्य सभामंडप बांधण्याचा बेत ठरविला. नंतर स्वामींचे भुलेश्वर

येथील देवाल्याचे कामावरील शिल्पकलाचतुर गौडी संभाजीनाईक व व्यं-
काजीनाईक ह्यांस आणवून सुमुहूर्तावर देवाल्यास प्रारंभ केला. खासे महा-
राज व राणीसाहेब वारंवार येऊन कारखान्यावर देखरेख ठेवू लागले व लो-
कांचा परामर्श घेऊ लागले. त्यामुळे देवाल्याचे काम उत्कृष्ट रीतीने चालू
झाले. परंतु दुर्दैवाने मध्यंतरीच राणी सगुणाबाई ह्यांस क्षयाची भावना होऊन
त्या ता० २५ आगस्ट इ० स० १७४८ रोजी मृत्यु पावल्या. व महाराजांची
प्रकृतीही उदासीन झाली. त्यामुळे हे देवाल्याचे काम त्यांच्या डोळ्यांदेखत
पूर्ण झाले नाही. शाहु महाराज ता० १५ डिसेंबर इ० स० १७४९ रोजी
मृत्यु पावले. व हे देवालय इ० स० १७५८ साली परिपूर्ण झाले. ह्या
देवाल्यास एकंदर खर्च ११९३५३८-॥ रुपये लागला. देवाल्याचे काम
संपूर्ण झाल्यानंतर शंकराजी गौडी ह्यांस ३४५ रुपयांचे, सोन्याचे कडे व
७० रुपयांचा रुप्याचा गज बक्षीस देण्यांत आला, व इतर पाथरवट गौडी वगैरे
लोकांस १४५५॥ रुपयांची इनामे दिली.^१ हे देवालय फार प्रेक्षणीय झाले
आहे. ह्या देवाल्याच्या महाद्वाराच्या शिरोभागी शंकराजीनाईक ह्यांनी
पुढील लेख कोरून ठेविला आहे:—

श्री भार्गवराम.

श्री भार्गवाचा अवतार साचा ॥

ब्रह्मंदस्वामी बहुतां दिसांचा ॥

अवतार त्याचा समाप्त झाला ॥

संवत्सरा जाणही क्रोधनाला ॥ १ ॥

श्रावण शुक्ल नवमी भृगुवार होता ॥

अरुणोदई प्राण प्रयाण होतां ॥

कृष्णातिरीं मुख्य समाधिस्थानिं ॥

वैकुंठवास मुनिला बहु लोक मानी ॥ २ ॥

प्रारंभ कामासि तयेचि कालीं ॥

वर्षे समाप्ती सहिशास्त्र झालीं ॥

^१ ही माहिती देवाल्याच्या हिशोबांत दाखल असून ती कै० नारोराम शेखदार ह्यांनी दिली.

शाहू नृपाल भजतो निजपूर्ण भावें ॥
 सर्वत्र लोक भजती बहुपूर्ण भावें ॥ ३ ॥
 तयाचा जगन्नाथ भक्त प्रशील ॥
 समाधि स्थळ बांधिलें हें सुनील ॥
 महा बुद्धिनें योजिला जो सुशिल्पी ॥
 तया शंकरें बांधिलें आत्मकर्पी ॥ ४ ॥
 शके १६७२ प्रमोदनाम संवत्सरे.

ह्याप्रमाणें स्वामींचें देवालय तयार झाल्यानंतर स्वामींचें उपास्य दैवत श्री भार्गवराम ह्याची पाषाणाची मूर्ति पेशवाईतील प्रख्यात कारागीर बखतराम याजकडून पुणें येथें तयार करवून बाळजी वाजीराव पेशवे ह्यांनीं पाठविली. व एक गणपतीची मूर्तिही पाठविली. त्यांची संस्थापना स्वामींच्या समाधिस्थानासन्निध केली आहे. त्यामुळें देवालयास विशेष शोभा येऊन तें फार रम्य व हत्तापहर स्थान झालें आहे.

शाहु महाराज व सगुणाबाई वारल्यानंतर धावडशी संस्थानाचा योग्य अभिमान व अगत्य पेशव्यांनीं विशेष बाळगल्याचें दिसत नाहीं. शाहु महाराज होते, तोंपर्यंत देवस्थानाच्या धाटांत कांहीं उणें पडलें नाहीं. स्वामी नारायणस्वरूपी झाल्यानंतर त्यांच्या पश्चात् आंग्रे वगैरे बेलगामी सरदार स्वामींच्या कोकणांतील गांवांस उपद्रव देऊं लागले. हें वर्तमान महाराजांस कळतांच, त्यांनीं स्वदस्तुर आज्ञापत्र पाठवून त्यांस सक्त ताकीद केली. हें आज्ञापत्र येणेंप्रमाणें:—

“राजमान्य राजश्री तुळजा आंग्रे सरखेल यांसी
 आज्ञा केली ऐसीजे:—

श्री परमहंस थोर तपस्वी. त्यांचें आवश्यक स्वामींस विशेषात्कारें होतें. त्यास सांप्रत ते शांत जाहले. त्यांचें अधिष्ठान पूर्वीपेक्षां अधिकोत्तर चालवावें हें स्वामींस अगत्य. ते कांहीं सामान्य होते ऐसें नाहीं. तुमच्या वडिलांची निष्ठा श्रीच्या ठायीं बहुत होती. त्यांचीही ममता त्यांचे ठायीं असून तुमचे ठायीं बहुतसी होती. ऐसें असून या समयीं तुम्हीं त्यांचा कांहींच परामर्ष

केलांत नाही ! हें उचित कीं काय ? तेथें श्रीचें अधिष्ठान आहे. त्यावर शिव-भट ह्मणून एक ब्राह्मण ठेविला आहे, ह्मणून विदित जाहलें. हे गोष्ट उचित न केली. तरी परशरामीं श्रीनीं कितीक श्रम साहस करून वागा, वागशाही व इमारती केल्या, हें साद्यंत स्वामींस विदित आहे. ऐसं असोन तेथें दुसरा ब्राह्मण ठेवावा हे कोण नीत ? हे गोष्ट स्वामींस मानत नाहीं. त्यामागें सर्व संपदा श्रीची जाणून, कोंकणांतील गांव श्रीचेकडे सुदामतप्रमाणें चालवावयाची आज्ञा करून, हल्लीं हें आज्ञापत्र तुहांस सादर केलें असे. पेशजीपासून गांव चालत आले आहेत. वितपशीलः—

१ मौजे पेढें, तालुके चिपळूण	१ मौजे आंबडस, तालुके खेड
१ मौजे नायसी ता॥ सांवडें	१ मौजे डोरलें ता॥ पांवस
१ मौजे कळंबुसी	१ मौजे माहाळुंगें.
१ मौजे गोठणें, तालुके राजापुर.	

एकूण हे सात गांव पूर्वीपासून चालत आले आहेत. त्याप्रमाणें ताकिदी देऊन चालवणें. देहाय मजकुरांस हवशीपट्टी वगैरे उपसर्ग काडीमात्र लागूं न देणें. तुमच्या वडिलांची निष्ठा होती त्याप्रमाणें तुह्मीं धरून चालवावयासी अंतर न करणें. यासी तकरार कराल हें उचित नाहीं. जाणिजे. खाना छ० ९ माहे सावान, सुहुर सन सीत आर्वेन मया आलफ.

(स्वदस्तुर लेख) “सुदामतप्रमाणें चालवून करार न केलियास उचित न होय. पारिपत्य हुजुरहून होईल. सुज्ञ असा.”

हें आज्ञापत्र वाचलें ह्मणजे शाहु महाराजांस स्वामींच्या पश्चात् देखील त्यांच्या देवस्थानाचें किती अगत्य होतें हें चांगलें दिसून येतें. परंतु हें अगत्य पुढें राहिलें नाहीं. शाहु महाराज निवर्तल्यावर धावडशी संस्थानाचा वसूल सुरळीत येईनासा झाला. त्यामुळें स्वामींच्या वार्षिक पुण्यतिथीच्या स्वर्चाप्रीत्यर्थ देखील पेशव्यांजवळ याचना करण्याचा प्रसंग येऊन ठेपला. संस्थानचे कारभारी जगन्नाथ चिमणाजी ह्यांची पेशव्यांस लिहिलेलीं एकदोन पत्रें उपलब्ध झालीं आहेत, त्यावरून ह्या ह्मणण्यास पुष्टि येते. तीं पत्रें येणेंप्रमाणेंः—

श्री भार्गवराम.

“श्रीमंत राजश्री भाऊ स्वामींचे सेवेसी:—

विनंति सेवक जगन्नाथ चिमणाजी मुक्काम धावडशी कृतानेक साष्टांग नमस्कार. विनंति. येथील क्षेम तागाईत आषाढ बहुल पंचमीपर्यंत वर्तमान यथास्थित असे विशेष. बहुत दिवस स्वामीकडील पत्र येऊन परामर्श होत नाही. ऐसें नसावें. सदैव कृपा करून पत्रों सांभाळ करणार स्वामी वडील आहेत. वरकड, श्रीची पुण्यतिथी श्रावणमासी शुद्धपक्षां प्रथम दिवसापासून नवमी पर्यंत होत असते. ऐशास आजिपर्यंत श्रीमंत सौभाग्यवती मातुश्री बाईसाहेब होती, ती सर्व साहित्य करीत होती. तो विचार यंदा राहिला. याजउपरी, आपण श्रीचे शिष्य समर्थ आहेत. याजउपरी, आपण पुण्यतिथीचें साहित्य उत्तम प्रकारें करून महोत्साह शोभिदंत करावा. आह्मांस आपण वडील आहेत. आज्ञा होईल तेणेंप्रमाणें वर्तणूक करूं. स्वामीस कोणे गोष्टीचें अशक्य आहे ऐसें नाही. सहजामध्यें होऊन येईल. सोमाजी सेवेसीं विनंति करील तेणेंप्रमाणें अनुकूलता करावी. किनखाप गुदस्ताप्रमाणें उत्तम गळेफांस देविला पाहिजे; व वार्षिक ऐवजाची आज्ञा सातारा व्यावयाची करावी. हणजे मुदतीस पावतां होईल. बहुत काय लिहावें. कृपा करावी ही विनंति.”

हें पत्र शाहु महाराजांची राणी सगुणाबाई वारल्यानंतर लिहिलें असावें असें दिसतें. ह्यानंतर शाहु महाराज वारल्यानंतर दुसरें पत्र लिहिलें आहे तें येणेंप्रमाणें:—

श्री भार्गवराम.

“श्रीमंत राजश्री भाऊ स्वामींचे सेवेसी:—

विनंति सेवक जगन्नाथ चिमणाजी, कृतानेक साष्टांग नमस्कार. विनंति येथील कुशल तागाईत आषाढ शुद्ध दशमी पावेतों, स्वामींचे कृपेनें यथास्थित असे विशेष. श्री स्वामींची पुण्यतिथी श्रावण शुद्ध नवमीस, प्रतिपदेपासून नवमीपावेतों, कीर्तन व संतर्पण सांप्रदाय पांच वर्षे वार्षिक चालला. आजपावेतों पुण्यतिथीस साहित्य राजश्री छत्रपती स्वामीकडून होत होतें. वार्षिक टाकितां नये. करावें तों, सामर्थ्य स्वामींस विदितच आहे. मीच सेवेसीं येत

होतों. परंतु कांहीं साहित्य नाही. व कांहीं व्यासंगदुःख ह्मणून विनंतिपत्र पाठविलें आहे. तर स्वामींचें संस्थान. आज्ञेप्रमाणें वर्तणूक करूं. स्वामीजवळ विनंति केली, तिचा परिणाम लावणार स्वामी समर्थ आहेत. रा० विष्णुपंत अद्यापि निकालावर येऊन श्रीचे रुपये देत नाहीत. ते रुपये स्वामींचे. व संस्थान स्वामीवांचून दुसरा कोण चालविणार ? आह्मी आज्ञांकित असों. कारखाना उपाशी मरतो. तीन चार महिने लोकांस रोजमुरा नाही. विश्वासवात विष्णुपंतानें केला. काम निम्में राहिलें. आमचा उपाय जे, स्वामींस विनंति करावी. भिक्षेचा रुपया श्रीस्वामींनीं कोणाप्रकारें मिळविला; व आपणच त्याचें रूप करून वृद्धि केली जे, सत्कारणीं व्यय होईल. तें द्रव्य मध्येंच राहून काम पडलें ! याची आज्ञा करणार आपण वडील आहेत. सोमाजी विनंति करितां विदित होईल. कृपावृद्धि केली पाहिजे. श्रीचे समाधीस गळेफांस व प्रावर्ण वादलीवस्त्र असावें. पुण्यतिथीचें सामान कांहीं आज्ञा करून देवावें. ही विज्ञापना. ”

ह्यानंतर पेशव्यांनीं कांहीं ताकिदी करून व खर्चास थोडासा ऐवज वगैरे पाठवून कशीतरी व्यवस्था केली. परंतु ह्यापुढें केव्हांही धावडशी संस्थानांत विलकूल स्वास्थ्य राहिलें नाही.

शाहुमहाराज निवर्तल्यानंतर सातान्यास जी गडवड झाली, त्या गडवडी-मध्ये कोणी अद्वैतेंद्र गोसावी नामक एक इसम पुढें आला; व त्यानें तारावाईस अनुकूल करून घेऊन धावडशी संस्थानाचें स्वामित्व आपल्याकडे घेण्याचा यत्न केला. ह्या गोसाव्याची माहिती स्वामींच्या बखरींत प्रसिद्ध झालेली नाही. परंतु कित्येक कागदपत्रांत त्याचा उल्लेख सांपडतो. त्यानें तारावाईकडून व पेशव्यांकडून सर्व सरदारांस पत्रें लिहवून धावडशी संस्थानाची भिक्षा व वसूल आपणांस मिळावा असा यत्न केला होता. त्यामुळें जगन्नाथ चिमणाजी परम कष्टी झाले व त्यांनीं पेशव्यांस एक विनंतिपत्र पाठविलें. तें येणेंप्रमाणें:—

१ पेशव्यांचें ह्या गोसाव्यास आंतून अंग होतें व त्यांनीं होळकर पवार वगैरे सरदारांस ह्या अद्वैतेंद्र गोसाव्यास धावडशी संस्थानचा शिष्य समजून

श्री भार्गवराम.

“श्रीमंत तीर्थस्वरूप राजश्री नाना व राजश्री भाऊ स्वामींचे सेवेसी—
अपत्येसमान जगन्नाथ चिमणाजी मुक्काम धावडशी कृतानेक साष्टांग नम-
स्कार. विनंति तागाईत छ० १५ जिल्कादपर्यंत स्वामींचे कृपेंकरून वर्तमान
यथास्थित असे विशेष. स्वामींची आज्ञा घेऊन धावडसीस आलों. ते समयीं
स्वामीनें आज्ञा केली कीं दसरा करून मागती पुण्यास येणें. त्यास घरीं नवरात्र
झालें. दसरा जहाला. उपरांतिक निघोन यावें तों, सातारा गडावरून वर्तमान
आलें कीं, मागें येथें गोसावी राहिला होता, त्याणें मातुश्री आईसाहेबांकडेस
संधान करून आपली स्थापना या स्थलीं करावी ह्मणोन मध्यस्थ घातलें. मागें
धावडसीस एक शिंपी होता, तो त्या गोसावियास सामील जाहला आहे.

भिक्षा घावी अशीं पत्रें पाठविल्याचाही आधार सांपडतो. महारराव होळकराचें
पुढील पत्र वाचलें असतां ह्याची साक्ष पटेल.

“राजश्री पंतप्रधान साहेबांचे सेवेसी

श्रीमंत सकलगुणालंकरण अखंडित लक्ष्मीअलंकृत राजमान्य आज्ञाधारक
महाराजी होळकर दंडवत. विज्ञापना येथील क्षेम ता० छ० २२ सवाल पा-
वेतो मु० वाफगांव स्वामींच्या कृपावलोकनें करून सेवकाचें वर्तमान यथास्थित
असे विशेष. स्वामींहीं पत्र पाठविलें. तेथें आज्ञाः—श्री भार्गवराम बाबा स्वामींचें
वार्षिक तुह्मांकडे असेल. त्याप्रमाणें त्यांची माणसें येतील, त्यांजवळ देणें.
पुढें श्रीचे शिष्य श्री अद्वैतेंद्र येतील त्यांचा बहुमान करणें ह्मणून आज्ञा. त्यास
प्रस्तुत श्रीकडून रा० केसोपंत आले. त्यांसमागमें आज्ञेप्रमाणें सविस्तर
अर्थ निवेदिला आहे. त्याप्रमाणें श्रीचे सेवेसी विदित होईल. पुढें स्वामींचें
आगमन होईल त्यासमयीं बहुमानास सेवकापासून अंतराय होणार नाही.
सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.”

ह्याचप्रमाणें पवार वगैरेंचीं पत्रें सांपडलीं आहेत. हा अद्वैतेंद्र गोसाव्याचा
समग्र वृत्तांत प्रसिद्ध झाला तर पेशव्यांच्या ह्या अद्वितीय कृतीचें खरें स्वरूप
व्यक्त होईल. ह्या उपलब्ध झालेल्या पत्रांवरून तर पेशव्यांच्या कीर्तीस कलंक
लागल्यावांचून राहणार नाही !

तो गडावर मातुश्रीकडे जाऊन, नानाप्रकारचे खेळ खेळोन, गोसावी याची उभारणी करावितो. गोसावी यांसीं वस्रें देऊन आठा चौ दिवशीं या स्थलास पाठविणार, ऐसें वर्तमान तहकीक ऐकिलें. तो गोसावी मार्गे दोन चार महिने होता. त्याणें नानाप्रकारच्या उपाधी केल्या. राजश्रीपर्यंत जाहलें. राजद्वारीं फजीत पावला. हें सर्व वर्तमान स्वामींसही विदित आहे. शुद्धतां पुण्यास मातुश्री होती. ते समयीं राजश्री वाजीराऊ अमात्य यांहीं ह्याचा अगत्यवाद धरिला होता. हें वर्तमान स्वामीस कळल्यावर स्वामीनें नशेद करून तेथून घालविला. तो मागतीं हा प्रसंग साधून आठां चौ दिवशीं या स्थलास यावें ऐसा करार जाहला आहे. तरी तो गोसावी या स्थानास आल्यानंतर, येथें दहा वीस ब्राम्हण, बहुत कालीं श्रीचे पदरचे, व जुनीं माणसें शें दोनशें आहेत. यांणीं देशत्याग करावा, ऐसा प्रसंग जाहला! आह्मी लोकीं त्या गोसाव्याचे हाताखालीं राहावें ऐसा प्रसंग मार्गेच राहिला नाही. याज उपरीं, स्वामी मायवाप गणगोत. श्री मार्गे आह्मांस दुसरे पाय आहेत असा अर्थ नाही. साभिमानी स्वामी आहेत. आह्मीं काय विचार करावा ते आज्ञा करणार वडील स्वामी आहेत. बहुत काय लिहावें. सेवेसी श्रुत व्हावें ही विज्ञापना.”

हें पत्र गेल्यानंतर पेशव्यांनीं पुढें काय व्यवस्था केली तें समजत नाही. तथापि पुढें ह्या गोसाव्याचें नांव कागदपत्रांत कोठें दिसत नाही. त्याअर्थीं हें प्रकरण कसें तरी विझलें असावें असें दिसतें.

ह्यानंतर वाळाजी वाजीराव पेशव्यांनीं इ० स० १७५८ सालीं धावडशी संस्थानचे हिशेव घेऊन त्याच्या शिलकेंतून १२७१०॥१० रुपये वडूथ येथील शकुंतेश्वराच्या देवालयास दिले व स्वामींच्या कारकूनमंडळींस व समाधीच्या स्वर्चास ठरीव नेमणुका बांधून देऊन एक वेहेडा तयार करून दिला. नंतर पुनः थोरले मायवराव पेशवे ह्यांनीं इ० स० १७६६ सालीं दुसरा वेहेडा करून दिला. त्याप्रमाणें अद्यापि व्यवस्था चालत आहे. कोकणांतील पेढें येथील परशुराम व गोठणें येथील भार्गवराम ह्या स्वामींच्या देवस्थानांत पेशव्यांनीं फारच घोट्या केला व तीं निरनिराळ्या लोकांकडे चालविलीं. ह्या सर्वांचा पुढील वृत्तांत अत्यंत भानगडीचा व वादग्रस्त असल्यामुळें तो स्वामींच्या पवित्र चरित्रांत दाखल करण्याची आमची इच्छा नाही.

धावडशी संस्थानचे कारभारी जगन्नाथ चिमणाजी हे इ० स० १७८२ मध्ये मृत्यु पावले. नंतर त्यांच्या सरळ वंशजाकडे हें संस्थान चाललें आहे. सांप्रतचे वहिवाटदार गंगाधर भिकाजी भागवत हे आहेत. संस्थानांमध्ये स्वामींच्या सर्व कारकूनमंडळीचे वंशज अद्यापि आपापल्या वृत्तींचा उपभोग घेत आहेत. त्या सर्वांचा योग्य रीतीने परामर्ष घेऊन व स्वामींची योग्यता व कर्तृत्वशक्ति सदैव लक्षांत ठेवून, त्यांचा कीर्तिघोष सर्व महाराष्ट्रांत यावश्चंद्र दिवाकरौ गर्जत राहिल असें वर्तन ठेवणें त्यांकडे आहे. इतकें सांगून व स्वामींच्या समाधीस अनन्य भावें प्रणाम करून हा चरित्रग्रंथ येथें समाप्त करितों.

श्री
महापुरुष
ब्रह्मद्रस्वामी धावडशीकर
यांचा पत्रव्यवहार.

स्वामींस आलेलीं पत्रें.

शाहूमहाराज.

[लेखांक १]

श्री.

श्रीसकल तीर्थस्वरूप श्रीमत् परमहंस श्रीस्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यसमान शाहुजी राजे कृतानेक दंडवत विनंति. येथील कुशल स्वामींचे कृपाकटाक्षें यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं सदय होऊन आशीर्वादपत्र पाठविलें. प्रविष्ट होऊन अक्षरशः अभिप्राय विदित जाला. वीरमाडे, अनेवाडी, धावडशी, येथें बावाजी शिवदेव व राजश्री यमाजी शिवदेव व भवानी शंकर हे वेठविगारीचा उपद्रव अ-

१ वीरमाडे, अनेवाडी व धावडशी हीं गांवें सातान्याजवळ पांच सहा मैलांचे अंतरावर असून स्वामींच्या देवस्थानाकडे इनाम चालत आहेत. मराठी राज्याचे वेळीं धावडशी हें परळी तर्फाखाली मोडत असे. वीरमाडे वाई हवेलीमध्ये असे, व अनेवाडी प्रांत व्याघ्रगड तर्फे कुडाळ असें मोडत असे. ह्या तिन्ही ठिकाणीं स्वामींच्या वेळचीं कांहीं स्मारकें आहेत. धावडशी येथें स्वामींची समाधि व भार्गवरामाचें देवालय फार प्रसिद्ध आहे. येथेंच स्वामींनीं कोंकण प्रांतांतून आल्यानंतर प्रथम वास केला.

२ यमाजी शिवदेव मुतालीक असावेत.

निवार करितात. ऐसीयास कोंकणप्रांत त्याग करून येथें आलों. येथें हे उपद्रव करितात. त्यामुळें आपलें राहणें होत नाहीं हणून चित्तांत उदासीनता आणून विशेष खेद केला; त्यावरून राजश्री यमाजी शिवदेव व भवानी शंकर यांस स्वमुखें रुबरु आज्ञा करणें ते केली. या-उपरी त्यांकडून कांहीं उपसर्ग होणार नाहीं. स्वामींनीं चित्त स्वस्थ करावें. उदासीनता सर्वथा न आणावी. स्वामीपेक्षां दुसरें अधिकोत्तर आहे असें नाहीं. स्वामी देवालयें, वापी, कूप, तटाकें झाडझडोरा लावितात हे कीर्ति अक्षय करीजेती.^१ यापेक्षां उत्तम काय आहे ? आह्मांस ह्या गोष्टीचा बहुतसा संतोष आहे. स्वामींनीं अननासें व केवड्याचे रोप पाठविले तेही पावले. वरकड विचार लिहिला तर जें हाणें तें स्वामींच्या आशीर्वादप्रतापें होईल. ते गोष्टीचें अगाध आहे असें नाहीं. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक २]

श्री.

श्री सकल तीर्थस्वरूप श्री परमहंस श्री स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें शाहूजी राजे कृतानेक दंडवत विज्ञप्ति. येथील कुशल वैशाख शुद्ध द्वितीया सौम्यवासर स्वामींच्या आशीर्वादेन यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र प्रेषिलें तेथें आज्ञा जे, श्रीस आपण धारादत्त कुलवाव कुलकानु गांव इनाम दिल्ले असतां राजश्री प्रतिनिधि चव्हाण-

१ कोंकणप्रांत त्याग करून स्वामीमहाराज देशीं सन खमस अशरीनांत आले असें काव्येतिहाससंग्रहांतील ब्रह्मोद्र स्वामींच्या चरित्रांत लिहिलें आहे त्यावरून हे पत्र इ. स. १७२४-२५ च्या सुमाराचें असावें असें दिसतें.

२ स्वामींस लोकोपकारार्थ देवालयें, विहिरी, तलाव बांधण्याचा व फुलझाडें व फळझाडें यांचे वाग करण्याचा फार नाद असे.

३ चव्हाणपट्टी ही उदाजी चव्हाणानें वसविली होती. उदाजी चव्हाण हा अधणीचा राहणारा असून रामचंद्रपंत अमात्य ह्यांच्या हाताखालीं वाढला होता.

पट्टी रुपये तीनसें साठ घेतले, आणीक इनामपट्टी आठसें रुपये घेणार हणून लिहिलें. ऐसीयास पहिले चव्हाणपट्टीचा पैका घेतला तो स्वामींस विदित झाला नाहीं. विदित होतें हणजे मना केलें असतें. हल्लीं इनामपट्टीचा ऐवज न घ्यावयाची आज्ञा करून मना केलें असे. श्रीस गांव दिल्लें असतां दुसरा उपसर्ग लागेल असें काय आहे? कित्येक वृत्त वेदमूर्ति राजश्री सदाशिवभटअग्निहोत्री सेवेसी निवेदितील त्यावरून विदित होईल. सेवेसी श्रुत होय सेवेस विनंति.

[लेखांक ३]

श्री.

श्री सकल तीर्थरूप श्रीमत्परमहंस श्री स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यसमान शाहुजी राजे कृतानेक दंडवत विनंति. येथील कुशल पौष वद्य ५ भोमवासरे स्वामींचे आशीर्वादें यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें. पावून लेखनार्थ अवगत जाहला. तेथें आज्ञा जे, मौजे वीरमाडीकर पाटील हरामजादगी करितात, मसाला दोनशें रुपये माफ केला तीं पत्रें मागतात, कमाविसदार नको हणतात, ऐशास तो गांव घेऊन दुसरा गांव द्यावा हणोन, तर स्वामींस गांव दत्त करून दिल्ला तो माघारा घेणें ऐसें होईल कीं काय? गांवकरी पाटील हरामजादगी करितात त्यास आपण कळेल त्याप्रमाणें तंत्री

तो पुढें फार प्रमत्त होऊन त्यानें वत्तीसशिराळ्यांची गढी कावीज केली आणि त्या प्रांतामध्ये फार दंगा मांडला. त्याचें सामर्थ्य विशेष जाणून शाहू महाराजांनीं त्याजबरोबर तह केला व त्यास शिराळें व कराड येथील चौथाईचे हक्क दिले. तथापि त्यानें आपली पुंडाई तशीच चालवून गांवोगांवीं चव्हाणचौथाई घेण्याचा सपाटा चालविला. त्यास कोल्हापुरच्या संभाजीराजाचें सहाय्य होतें. इ० स० १७२९ मध्ये शाहूनें प्रतिनिधीस त्याजवर पाठवून त्याचा व संभाजीचा अगदीं पराभव केला. उदाजी चव्हाणानें जी चव्हाणपट्टी बसविली होती ती पुढें कांही दिवस चालली असावी असें दिसतें.

करावी, त्यास दुसरा कोणी मुजाहिम होईल ऐसें नाही. पाटिलास तंबी केल्याविना बलखुद राहतात असें नाही. कुणबी हरामजादे, त्यांस तंबी पोहोचवून विचारेंच राखिले पाहिजेत, तरीच सुरळीत वर्ततील. स्वामीपेक्षां कुणव्याचें आवश्यक आहे असें नाही. हा अर्थ विस्तारें ल्याहावा तरी स्वामींस आमचें हृद्गत अविदित असें काय आहे? जैसें कळेल तैसें कुणबी यास बलखुद ठेवून सुरळीत वर्तवावें. विदित होय. सेवेसी श्रुत होय हे विनंति.

[लेखांक ४]

श्री.

श्रीसकल तीर्थस्वरूप श्रीमत् परमहंस श्रीस्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यसमान शाहुजी राजे कृतानेक दंडवत विश्रुति. स्वामींचे आशीर्वादे कार्तिक बहुल सप्तमी मंदवासर यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें. पाहून समाधान झालें. तेथें आज्ञा जे, कृष्णभट देसाई ता. राजापूर याचे वादी याणें यासीं वतनाचा कथला केला तो पूर्वार्थ मनास न आणितां राजश्री कान्होजी आंग्रे यांणीं वादी यास विभागपत्रें करून दिलीं. याजपासीं ~~आज्ञा~~ फर्मान व थोरले कैलासवासी महाराजांचीं पत्रें आहेत त्यांवरून सखोजी आंग्रे सरखेल यांणीं आपलीं पत्रें दिलीं. महाराजांनीं आपलीं पत्रें करून द्यावीं, हणून लिहिलें. तरी त्यास हुजूर पाठवावें. मनास आणून आज्ञा करणें ते केली जाईल. विदित होय हे विनंति.

[लेखांक ५]

श्री.

तीर्थरूप परमहंस श्री स्वामी वडिलांचे सेवेसी:—

अपत्य शाहूनें त्रिकाल चरणीं मस्तक ठेऊन शिरसाष्टांग दंडवत विश्रा-

१ कान्होजी आंग्रे—कारकीर्द इ० स० १६८० पासून इ० स० १७२९ पर्यंत.

२ सखोजी आंग्रे—कान्होजीचे वडील पुत्र. ह्यांस सरखेल पदार्चीं वखें इ. स. १७२९ त झालीं. परंतु ते लवकरच वारले.

पना. जेष्ठ बहुल त्रयोदशीपावेतों आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. आज्ञापत्र आलें त्यांत कित्येक प्रकारें लिहिलें तें कळलें. आंग्रे यांजविषयींचा मजकूर लिहिला, त्यास त्याजकडे मुद्दाम जासूद पाठवून आणवितों. राजश्री रघोजीराव भोंसले यांजकडून व होळकर यांजकडून पूजा वगैरे आलें ह्मणोन लिहिलें तें नीट जाहलें. हा मृत्युलोक, मानवाचा भरंवसा आहे असें नाहीं ह्मणोन वगैरे उदासीनें लिहिलें, त्यास आपण ईश्वर, जें करतील तें होईल. गांव सिव पैका मिळविला यास धनी कोण असें बहुत-प्रकारें लिहून आलें. त्यास लिहावयाचें कारण काय? मुळींच जगन्नाथपंत याचें पुत्रवत् रक्षण केलें. तेव्हां तो धनी व आह्मां सर्वास गुरु याप्रमाणें आज्ञा जाहली आहे. त्याप्रमाणें जगन्नाथपंत याचे पुत्रपौत्रादि वंशपरंपरा आह्मी व आमचे वंशांत जे होतील ते चालवितील. यांत अंतर होणार नाहीं. हें कळलें पाहिजे. शालजोडी १ एक व वनात १ एक व मोहोरा १०० येणेंप्रमाणें पाठविलें आहे. हें कृपा करून घेतलें पाहिजे. बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

[लेखांक ६]

श्री.

श्रीसकलतीर्थरूप श्रीमत् परमहंस श्रीस्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यसमान शाहुजी राजे कृतानेक दंडवत विनंति. येथील कुशल कार्तिक शुद्ध द्वितीया स्वामींचे आशीर्वादें यथास्थित असे विशेष. आपण घोडेविशीं लिहिलें होतें त्यावरून हल्लीं घोडे चार पाठविले

१ स्वामींस आपला अंतकाळ अगोदर समजला असून त्यांनीं शाहू महाराजांजवळ व आपल्या पदरच्या लोकांजवळ तशा अर्थाचे उद्धार वारंवार काढिले होते. स्वामी इ. स. १७४५ मध्ये समाधिस्थ झाले त्यापूर्वीचें हें पत्र असावें.

२ जगन्नाथपंत:—हे चिमणाजी कृष्ण भागवत यांचे चिरंजीव. स्वामींचे मुख्य कारभारी.

आहेत. यांत चित्तास येईल तो मान्य केला पाहिजे. राजश्री राधोराम याबराबरी पाठविले आहेत. विदित होय.

‘घोडे चार पाठविले आहेत. चित्तास येईल तो घेणें ही विनंति.’

[लेखांक ७]

श्री.

श्रीसकलतीर्थरूप राजश्री श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसी.

अपत्यसमान शाहुजी राजे कृतानेक दंडवत विज्ञप्ति. येथील कुशल फाल्गुन शुद्ध तृतीया सौम्यवासर स्वामींचे आशीर्वादेन यथास्थित असों विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र प्रीदिलें (प्रेषिलें?) तेथें आज्ञा जे, श्रीनें जें वंदविलें त्यास संदेह आहे असें नाहीं. पत्र पत्रिकार्थ जाणून जतन करून ठेवणें ह्मणून त्यावरून स्वामींनीं आशीर्वादप्रसाद दिला; त्यास संदेह चित्तांत आणजेतो असें नाहीं. सूचनार्थ विनंति लिहिली होती. त्यास निर्वाहरूप पत्रिकाच आज्ञा प्रमाण, संग्रहीं ठेविली असे. विदित होय. श्रीपदप्रसाद पाठविला तो पावला. सेवेसी विनंति.

[लेखांक ८]

श्री.

श्रीसकलतीर्थरूप श्रीमत् परमहंस श्रीस्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यसमान शाहुजीराजे कृतानेक दंडवत विज्ञप्ति. येथील कुशल भाद्रपद शुद्ध तृतीया, सौम्यवार स्वामींचे आशीर्वादेन यथास्थित असों विशेष. सांप्रत स्वामींचें आशीर्वादपत्र येऊन परामृष होत नाहीं याकरितां चित्त साक्षेपित असे. तरि सर्वदां आशीर्वादपत्र पाठवून चित्त सानंदित केलें पाहिजे हे विनंति.

१ लेखांक ७ व ८ हीं दोन पत्रें काव्येतिहाससंग्रहांतील “पत्रें यादी वगैरे” मध्ये प्रसिद्ध झालीं आहेत.

छत्रपतींच्या राण्यां.

[लेखांक ९]

श्री.

तीर्थस्वरूप श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें सौभाग्यादिसंपन्न सखवारवाई दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल स्वकीय लेखन करीत गेलें पाहिजे. यानंतर स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. श्रीचा प्रसाद पाठविला तो पावला. रुपये पाठवून दिले पाहिजेत ह्मणून लिहिलें, तर आपणासीं करार केला त्यास अंतर होणार नाहीं. ऐवज करून पाठविलें जाईल. इंग्रेज बंद करावयास आपण मर्मईस जावें कीं काय? आज्ञा जाली तर जाऊं ह्मणून लिहिलें तर केवळ आपण जावें असा अर्थ नाहीं. परंतु कार्य होय ऐसा विचार करावा. आणि जेणेकरून इंग्रेज बंद होऊन शामलास मदत न करी, आपणास सलूख राखे, तें करावें. हें कार्य जालि-

१ छत्रपति शाहू महाराजांस एकंदर लग्नाच्या स्त्रिया चार होत्या, व राख एक होती. त्यांचीं पादशाही लष्करांत दोन लग्नें झालीं. रस्तुमराव जाधव यांची कन्या अंबिकावाई, व शिंदे यांची कन्या सावित्रीवाई. दुसऱ्या लग्नांत विरुवाई म्हणून एक स्त्री शिंदे यांनीं महाराजांस अंदण दिली, ती त्यांनीं राख म्हणून ठेविली होती. परंतु ती फार पवित्र व सदाचरणी वायको असल्यामुळे शाहू महाराजांची तिजवर फार प्रीति होती. महाराज दक्षिणेंत आल्यानंतर त्यांनीं कुवरजीराजे शिकें यांची कन्या सखवारवाई व मोहिते यांची कन्या सगुणावाई या दोन स्त्रियांवरोवर लग्नें केली. ह्यांपैकीं सखवारवाई, सगुणावाई व विरुवाई यांची स्वामींवर फारच भक्ति होती हें त्यांच्या पत्रव्यवहारावरून दिसून येईल.

२ जंजिन्याच्या शिंदीचें व मराठ्यांचें युद्ध चाललें असतां इंग्रजांनीं शिंदीस न मिळतां मराठ्यांस साह्य करावें व तत्प्रीत्यर्थ स्वामींनीं इंग्रजांकडे प्रयत्न करावा अशाविषयीं हें पत्र आहे. ह्यावरून इंग्रजांकडेही स्वामींचें त्या वेळीं धोरण होतें असें दिसतें, व छत्रपतींच्या राण्या राजकारणामध्यें लक्ष्य पुरवीत होत्या हेंही व्यक्त होतें.

यावरी आपलें स्वहित आहे. याकरितां अंतराय न करणें. स्वामीं-
प्रति विशेष काय लिहिणें. कृपा निरंतर असो दिजे हे विनंति.

[लेखांक १०]

श्री.

तीर्थस्वरूप श्रीमंत परमहंस स्वामी स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें सौभाग्यादिसंपन्न सखवारबाईसाहेब दंडवत विनंति उपरी
येथील कुशल जाणून स्वकार्य लिहित गेलें पाहिजे. विशेष:—आपण
पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन लेखनाभिप्राय श्रवण जाहला. तेथें
आज्ञा जे धामणी व सोनगांव ता० खेड ^{व धामणी} ~~प्रामाणी~~ प्रांत राजापूर या
गांवाच्या सनदा पाठवून देणें. तर आपलें मार्गें पत्र आलें त्यांत मजकूर
लिहिला होता जे इंग्रजाची व आपली मैत्री आहे. ऐसीयासीं प्रस्तुत
राजश्री स्वामींनीं आज्ञा केली, त्यावरून राजश्री तुळाजी आंग्रे अंजन-
वेलीस वेढा घालून बैसले आहेत. तर मैत्रीकीमुळें इंग्रजास सांगून शा-
मलाची मदत न करीत तो अर्थ केला पाहिजे, म्हणजे गांव लिहिल्या-
प्रमाणें स्वामींकडे येतील. रुपयांचा मजकूर लिहिला तरी राजश्री स्वा-
मींची ^{हे इंग्रजांची} ~~मदत~~ वरी झाल्या उपरांतिक रुपये मागून घेऊन स्वामींचे पाठ-
विले जातील. रजईचा मजकूर लिहिला तर प्रस्तुत जामदारखान्यांत
शाल नाही. शाल मेळवून आज्ञेप्रमाणें रजई पाठविली जाईल. आज्ञेस
अंतर होणार नाही. बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

पौ छ १५ सफर सन खमस.

१ ह्या पत्रांत स्वामींची व इंग्रजांची मैत्री होती असा स्पष्ट उल्लेखच आहे.

२ पैवस्ती म्हणजे दाखल तारीख १७ सफर सन खमस ही आहे. ह्या-
वरून ता० ८ जुलई सन ^{१७३७} ~~१७३४~~ ही तारीख असावी. अंजनवेल सर केल्याचा
उल्लेख पुढील पत्रां आहे. त्यावरून त्या पूर्वीचें हें पत्र आहे.

[लेखांक ११]

श्री.

तीर्थस्वरूप राजश्री परमहंस स्वामी स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें सौभाग्यादिसंपन्न सखवारबाईसाहेब दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल जाणोन स्वकीय कुशल लेखन करीत असलें पाहिजे. यानंतर येथील वर्तमान तर जंजीरे अंजनवेली येथें मोर्चेबंदी करून जेर केली आणि माघ शुद्ध द्वितीया बुधवारीं किल्ला फत्ते केला. दोनतीनशें माणूस शामलाकडील ठार झाले. व आपणाकडीलही थोडीं बहुत माणसें घोडीं ठार झालीं. ईश्वरें कार्य सिद्धीस नेलें. हें संतोषाचें वर्तमान स्वामींस कळावें यास्तव लिहिलें आहे. बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

[लेखांक १२]

श्री.

तीर्थस्वरूप श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यसमान सौभाग्यादिसंपन्न सखवारबाई व सौ० सगुणाबाई दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लेखन करीत गेलें पाहिजे. यानंतर स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जालें. लिहिलें कीं चिरंजीव राजश्री फत्तेसिंगदादा याचे भेटीस गेलों होतां. भेट जाली. बहुत सन्मान करून पूजा केली. हत्ती घोडे पालखींत बैसऊन आज्ञा दिली. सोमवारीं धावडसीस आलों; व चिमणाजीपंतदादा यास देवाज्ञा जाली. त्याच्या चिरंजीवाचा परामर्ष करावा हणोन लिहिलें. ऐशास चिरंजी-

१ माघ शुद्ध द्वितीया बुधवार म्हणजे ता० १५ जानेवारी इ. स. १७३५.

२ फत्तेसिंगदादा:—फत्तेसिंग भोंसले अक्कलकोटकर.

३ चिमणाजीपंत दादा:—चिमणाजी कृष्ण भागवत. स्वामींचे परमविश्वासू शिष्य व मुख्य कारकून हे इ. स. १७४१ मध्ये मृत्यु पावले. त्यावरून हें पत्र त्या सालचें असावें.

वांचे भेटीस गेलां, उत्तम केलें. त्यांनीं स्वामींची पूजा सन्मानेंकडून केली. यावरून चित्तास बहुत आनंद जाला. तुहां महापुरुषांची पूजा न करीत तर कोणाची करतील? चिमणाजीपंताचें वर्तमान तर दैवी गतीस इलाज आहे ऐसें नाहीं! त्याच्या चिरंजीवाचे परामर्शास अंतर होणार नाहीं. वरकड संतानवृद्धीचा मजकूर लिहिला तर आपली निष्ठा स्वामींच्या पायांसीं दृढतर, आणि आपली कृपा आमचे ठायीं, ते अन्यथा होईल ऐसें नाहीं. आपले आशीर्वादेकडून फलात्कारही होईल. प्रसाद श्रीफल दोन, साखरपुडा एक पाठविला तो पावला. अत्यादरें मस्तकीं वंदून स्वीकार केला. निरंतर आशीर्वादपत्रीं सांभाळ केला पाहिजे. बहुत काय लिहिणें कृपा निरंतर असों दिजे. हे विनंति.

[लेखांक १३]

श्री.

श्रीमंत तीर्थस्वरूप परमहंस बाबा स्वामींचे सेवेसी—

अपत्यें सौभाग्यादि संपन्न सगुणाबाई चरणावरी मस्तक ठेवून दंडवत प्रणाम विनंति उपरी येथील कुशल माघ बहुल नवमी पावेतो स्वामींचे आशीर्वादे क्षेम जाणोन स्वकीय कुशल लेखन करीत असलें पाहिजे. विशेष स्वामींनीं आमची शपथ क्रिया घेऊन जे आज्ञा केली त्या शपथेप्रमाणें आज तागायत आपणाजवळून कांहीं अंतर पडों दिल्लें नाहीं. त्याकडून जें अंतर पडावयाचें तें पडत गेलें. परंतु ^{आमची} ~~आमची~~ स्वामींच्या आज्ञेप्रमाणें अंतर पडों दिल्लें नाहीं. याउपरी आह्मी केल्या शपथाप्रमाणें उतराई जालों. उपरी आमची क्रिया सुटली. आह्मांस मोकळीक करून उत्तर पाठविलें पाहिजे. हें पत्र एकांतीं वाचून आपले चित्तांतच गोष्ट असों द्यावी. कागद फाडून टाकिला पाहिजे. बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

[लेखांक १४]

श्री.

तीर्थस्वरूप श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें सौभाग्यादिसंपन्न विरुवाई साष्टांग दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहिलें पाहिजे. विशेष स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन अक्षरशः श्रुत झालें. कितेक दृष्टांत देऊन लिहिलें तर हे गोष्टी यथार्थच आहे. आह्मांस स्वामींपेक्षां अधिकोत्तर काय आहे ? राजश्री वाजीराव पंडित प्रधान यांचे मातुश्रींनीं आह्मांस सोवळें दिलें तें स्वामींकारणें राजश्री येसाजी महादेव कारकून जामदारखाना याजबरोवरी पाठविलें आहे. घेऊन पावल्याचें उत्तर पाठविणें. माटेचें बीज व पोक्रळ्याचें बीज पाठविलें, तें प्रविष्ट जालें. जाणजे. बहुत काय लिहिणें कृपा निरंतर असों दिजे हे विनंति.

हे॥ अपत्यें बसवंतराव दंडवत विनंति लिहिली परिसीजे. लोभ असो दिजे हे विनंति.

[लेखांक १५]

श्री.

तीर्थस्वरूप राजश्री परमहंस बाबा स्वामींचे सेवेसी.—

विनंती अपत्यसमान सौभाग्यादिसंपन्न सगुणाबाई दंडवत विनंति येथील कुशल ताा छ २० रजव पावेतो स्वामींच्या आशीर्वादेकरून यथास्थित जाणून स्वकीय लेखन करावयासी आज्ञा केली पाहिजे. विशेष, मौजे रिळे ताा० शिराळे हा गांव राजश्री येसाजी भोंसले यांनीं श्रीकडे दरोबस्त दिल्या आहे, तेथें सरदेशमुखी व साहोत्रा याचा उपद्रव होता तो दूर करणें ह्मणून आज्ञा केली. तरी स्वामींनीं एक माणूस तेथें ठेवून यांजकडून रोखे येतील ते माघारे टाकावे. तेथून त्याचा बोभाटा आला ह्मणजे त्यास आज्ञा करणें ते केली जाईल. ये गोष्टीचें कांहीं अगाध आहे असें नाहीं. बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

[लेखांक १६]

श्री.

श्रीमत् परमहंस राजश्री बाबा स्वामींचे सेवेसी.—

सौभाग्यादिसंपन्न मातुश्री वाईसाहेब दंडवत प्रणाम विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लेखन केलें पाहिजे विशेष. आपण श्रावण शुद्ध चतुर्थास समाधीस वसलां, त्यास कोणे दिवशीं उठणार तें लिहिलें पाहिजे. आमचे शरीरीं आपण येथें आलें होतें ते समयीं आरोग्य नव्हतें तैसें हल्लीं जाहलें आहे. आपले आशीर्वादेकरून आरोग्य होईल. चिंता न करणें. आपण कोणे दिवशीं कोणी वेळेस समाधीतून बाहेर येणार तो दिवस लेहून पाठवावयास आज्ञा केली पाहिजे. जो दिवस नेमला असे ते दिवशीं पालकी पाठविली जाईल. पालकी पाठवून धावडशीस मठीस पाविली जाईल. बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

कोल्हापुरकर ताराबाई व संभाजी.

[लेखांक १७]

श्री.

श्रीमत् हरिभक्तिपरायण राजमान्य राजश्री स्वामी वडिलांचे सेवेसी:—

प्रति श्रीमन् मातुश्री ताराबाईसाहेब क्षेम उपरी वडिलांकडील बहुत दिवस खबर बखर कळों येत नाही. तरी वडिलीं ऐसें न करावें. आह्मांकडील वर्तमान तरी वडिलांस परस्परें विदित जाहलेंच असेल. परंतु

१ वाईसाहेब:—राणी सखवारबाई किंवा सगुणाबाई ह्यांपैकीं एक असावी.

२ स्वामी समाधीस वसले म्हणजे समाधि समाप्त होईपर्यंत त्यांची कोणाची भेट होत नसते. समाधि समाप्त झाली म्हणजे त्यांस समारंभेंकरून पालखींत वसवून धावडशीच्या मठांत नेत असत. ही पालखी सातारच्या महाराजांकडून जात असे.

३ ताराबाई:—राजारामाची बायको व कोल्हापूर संस्थानची मूळस्थापना करणारी सुप्रसिद्ध ताराबाई (इ. स. १७००—इ. स. १७६१). हिचीही स्वामींवर भक्ति असून तिचा स्वामींशीं पत्रव्यवहार होता असें दिसतें.

वडिलांस आमचें वर्तमान निवेदित व्हावें. याबद्दल मुजरत आप्पाजी कृष्ण व हुजरे ऐसे पाठविले आहेत. हे वडिलांस स्वमुखें निवेदन करतील. तीं आमचे मुखर्ची वचनें ऐसीं जाणोन, वडिलीं सविस्तर चित्तांत आणोन, आपले मनीं गोष्ट ठेविली पाहिजे. जो धंदा एक दोन वेळां केला, परंतु ती गोष्टी साधोन आली नाहीं. तेंही विदित जाहलेंच असेल. बरें, होणार तें समयां होईल. आपला आशीर्वाद मस्तकीं आहे तो कांहीं आपणास कोणे गोष्टीची चिंता आहे असें नाहीं. प्रस्तुत खर्चाची प्रतिकूलता नाही तरी वडिलीं खर्चाची पोक्ती बेगमी व सकलादची पासोडी एक व बारीक लांब रुंद नेसावयाचे शेले दोन ऐसे देऊन मशारनिल्लेची रवानगी करून सत्वर पाठविले पाहिजे. विगर वडिलांचे प्रासादिक वचनावांचून आपलें कांहीं बरें होतें ऐसें कांहीं नाहीं. आपले चित्तांत गोष्टी ठेविली पाहिजे. इतक्या उपरी वडिलांच्या चित्तास येईल तें केलें पाहिजे. आजिपावेतो वडिलांस संकट घातलें नव्हतें. बहुत लिहिणें तरी आपण वडील सुज्ञ असा.

[लेखांक १८]

श्री.

श्रीमंत परमहंस परिव्राजक धर्मविराजमान एकनेमप्राणायामप्रत्याहारादिअष्टांगयोगसिद्धिसंपन्न भार्गवराम परमहंस स्वामीचरणारविंदाप्रतिः—

अपत्ये संभाजी राजे दंडवत प्रणाम विज्ञापना अत्रत्य कुशल माघ शुद्ध द्वितीया भोमवासरपर्यंत स्वामींचे कृपावलोकनेकडून समस्त कुशल असे. स्वामींनीं पूर्ण कृपेकडून सर्वदा आशीर्वादपत्र प्रेषून परामर्ष करीत गेलें पाहिजे. विशेष मौजे मुंढवे ताा हवेली पुणें येथील पाटीलकी पुरातन गायकवाड यांची, त्याप्रमाणें हल्लीं चालत आहे व राजश्री यशवंतराव गायकवाड येथें सेवाही करितात. ऐसीयास

१ संभाजी राजेः—कोल्हापूरकर. कारकीर्द इ. स. १७१२ पासून इ. स. १७६० पर्यंत.

प्रस्तुत गायकवाड यांणीं विदित केलें कीं स्वामीपार्सीं सोनजी लोणकर जाऊन हयाल जाहला आहे. “आपण मौजे मुंडवेचे पाटील, आपला उच्छेद गायकवाड यांणीं करून वतन अनुभवितात. स्वामींनीं आपले विसीं राजश्री बाजीराव प्रधान यांस सांगून त्यांचे हातीं देऊन आपले स्थापना वतनावरी करावी” हणून निवेदन केलें तें स्वामींस प्रमाण वाटलें. स्वामींची स्वाभाविक चिंता की जे विनंती करतील त्यांचें साहित्य करावें. त्याअर्थीं त्याचेविसीं राजश्री बाजीराव यांस सांगोन हातीं दिल्लें. ऐशास त्याचा कजिया वतनदारीचा पूर्वोत्तर स्वामींस न कळला. त्या लोणकरी याच्या सांगण्यावरून स्वामींनीं साहित्य केलें. तरी लोणकर पुरातन कुणबी गायकवाड याच्या आज्ञांनीं गांवीं आणून ठेविला. बारा रुपयांचें शेत व घर देऊन दिवाणचा वहसूल करून रहा हणून ठेविला. त्याप्रमाणें चालत असतां कितीक दिवसांनीं लोणकर आपली पाटिलकी हणून कजिया करूं लागला आणि राजश्री बाजीराव प्रधान यापार्सीं जाऊन हयाल झाला. तेव्हां गायकवाडही बाजीरावाकडे जाऊन आपली पाटिलकी लोणकर आपला ठेवणार्हत कुणबी आहे, सर्वांचे ग्वाही साक्षीनें रास्त न्याय करा; हणून बोलिले. त्यावरून बाजीराव यांणीं प्रांत मजकूरचे देशमुख देशपांडे व गांवगन्नाचे पाटिल वतनदार जमा करून त्यांस येविसींचा हरएक निवाडा करावयास सांगितलें. त्यांनीं गायकवाड व लोणकर याचे पूर्वोत्तर मनास आणून व गायकवाड यांचे पूर्वील महजर कागदपत्र पाहून निवाडा करितां गायकवाडची पाटीलकी खरी. यांणीं लोणकरास शेत व घर देऊन कुणबी ठेविला त्यास संबंध नाहीं ऐसें जाहलें. त्याप्रमाणें बाजीराव प्रधान यांणींही खरेंखुरें ऐसें मनांत आणून गायकवाडास पाटीलकीचीं पत्रें दिल्लीं. गोताचा महजर दिल्ला. दिवाणाचीं पत्रें दिल्लीं. पाटीलकी गायकवाड अनुभवितात. हें वृत्त स्वामींस विदित नव्हतें. ऐसें असोन

लोणकरानें आपणाजवळ प्रसंग केला. त्यावरून त्याची निर्वाण आपण वाजीरावास केली तरी त्याचा विचार या प्रकारचा आहे. पाटीलकी गायकवाड याचीच खरो आहे. यशवंतराव गायकवाड येथें सेवा करीत आहेत आणि ज्यापेक्षां हें पत्र लिहिलें असे तरी लोणकराचे सांगण्यावरून अन्यथा गोष्टी आपण चित्ताला न आणावी. त्यास निराकरण करून सांगोन, तो फिरोन गायकवाड याचे पाटीलकीची चर्चा न करी ऐसें करावें. व वाजीराव प्रधान यांसही सांगोन पूर्वी त्यांनीं निवडलें आहे त्याप्रमाणें लोणकरास देवून वर्तवीत ऐसें करणें. सर्व न्यायनीत आपण जाणत असतां आहीं तपशीलें आपणास ल्याहावेंसें काय आहे ? बहुत लिहिणें तरी आपण सुज्ञ आहेती. हे विनंति.

पेशवे.

वाळाजी विश्वनाथ पेशवे.

[लेखांक १९]

श्री.

श्रीमंत परमहंस भृगुनंदनस्वरूप स्वामींचे सेवेसी.—

चरणरज वाळाजी विश्वनाथ कृतानेक नमस्कार विनंति आत्रत्य कुशल स्वामींचे आशीर्वादे ता वैशाख शुद्ध सप्तमी रविवासर पावेतो

१ वाळाजी विश्वनाथ पेशवे हे सातान्यास येऊन प्रधानपदारूढ होण्यापूर्वी चिपळुणास मीठवंदरावर हबशाचे तर्फे कारकून होते. त्या वेळीं ब्रह्मंद्रस्वामी चिपळुणाजवळील परशराम नामक गांवीं असत. त्यांच्यावर वाळाजी विश्वनाथाची परम भक्ति होती व त्यांच्याच आशीर्वादप्रसादानें त्यांस पेशवाईचीं वखें मिळालीं. स्वामींचा व वाळाजी विश्वनाथांचा पत्रव्यवहार फार महत्वाचा असला पाहिजे, परंतु तो उपलब्ध नाही ही दिलगिरीची गोष्ट होय. आह्मांस त्यांचें फक्त हें एकच पत्र मिळालें आहे.

मुक्काम किल्ले लोहगड यथास्थित जाणोन स्वकीय स्वानंदलेखनाज्ञा केली पाहिजे. विशेषः—श्रीचा ऐवज चिरंजीव राजश्री बाजीरावाकडून देववून हवाला घातला आहे. त्यास सांप्रत राजेश्री व चिरंजीवांचे लग्न-प्रसंगामुळें वोढीचा अर्थ जाला आहे तो पत्रीं ल्याहावासा नाहीं. ऐसी-यास सांप्रत चिरंजीवाकडून ऐवज मोहरा २५ सोनजी दळवी याज-बराबरी खाना करविला तो ते खाना करतील. तो घेऊन पावल्याचें आशीर्वादपत्र पाठविलें पाहिजे. बाकी ऐवजही सत्वरींच खाना केला जाईल. श्रीचे कार्यास आह्मांपासून अंतराय होणार नाहीं. विदित जालें पाहिजे. आह्मी स्वामींचे पदरींचे आहों. सर्व प्रकारें दया करून आशी-र्वादपत्रीं परामर्ष घेत गेलें पाहिजे. कृपा केली पाहिजे. "सेवेसी विश्रुति.

१ लोहगड पुणें जिल्ह्यांत खंडाळ्यापासून ८ मैलांवर आहे. हा जुनाट किल्ला ब्राह्मणी राज्यापासून इतिहासप्रसिद्ध आहे. हा शिवाजीनें इ. स. १६४८ मध्ये घेतला परंतु पुनः तो औरंगजेवाकडे परत गेला. परंतु मराठ्यांनीं पुनः हस्तगत केला. हा इ. स. १७१३ मध्ये कान्होजी आंग्र्यापासून बाळाजी विश्वनाथाकडे आला. येथें बाळाजी विश्वनाथ राहत असे.

२ श्रीचा ऐवजः—स्वामी संकटप्रसंगीं पेशव्यांस व इतर सरदारांस दे-वाच्या नांवानें कर्ज देत असत त्या पैशास 'श्रीचा ऐवज' ह्मणत. पेशव्यांच्या दप्तरां स्वामींकडील कर्जाचा हिशोब श्रीभार्गवराम देवाच्या नांवानेंच चालत असे.

३ राजश्री—शाहुमहाराज.

४ चिरंजीव—लग्नप्रसंगाचा संबंध दिसतो. त्याअर्थी चिमाजीआपांचें लग्न असावें.

५ शेवटच्या दोन तीन वाक्यांवरून बाळाजीची स्वामींविषयींची निष्ठा व्यक्त होते.

राधाबाई.

[लेखांक २०]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

आज्ञाधारक राधाबाई कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना. येथील क्षेम ता० माघ शुद्ध नवमी पावेतो स्वामींचे कृपावलोकनेकरून समस्त क्षेम असों विशेष. स्वामींनीं पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन परम संतोष जाहला. असेंच सदैव आशीर्वादपत्र पाठवून परामर्ष केला पाहिजे. स्वामींचे आज्ञापत्र सादर जाहलें. तेथें आज्ञा कीं, सोवळ्यांत पांघराव-यास दुलई सोवळ्याची उत्तम हिंवाळाप्रावर्णास पाठवून देणें ह्मणून आज्ञा. आज्ञेप्रमाणें पशमी दुलई, अस्तर ताफत्याचें, संजाव ताफत्याचा सोमाजीचे गुजारतीनें तयार करून सेवेसी पाठविली आहे. अंगीकार करावयासी स्वामी समर्थ आहेत. चिरंजीवास तिळगुळ व पत्रें पाठविलीं तें आज्ञेप्रमाणें रवाना करितों. चिरंजीवास अहोरात्र आशीर्वाद द्यावा, आणि शत्रुपराभव होय तो अर्थ करावा. चिरंजीव राजश्री रायांकडील पत्र आलें, तें आपणाकडे पाठविलें असे. श्रवण करून पत्र माघारें पाठविलें पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक २१]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

आज्ञाधारक राधाबाई कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना येथील कुशल तागाईत माघ शुद्ध एकादशी पावेतो स्वामींचे कृपेकरून समस्त

१ राधाबाई:—बाळाजी विश्वनाथ यांची बायको. ही मल्हार दादाजी बर्वे यांची कन्या. ही फार शहाणी व चतुर बायको होती. हिची स्वामिचरणीं वृढभक्ति होती, असें या व पुढील पत्रांवरून व्यक्त होतें.

२ रायांकडील—बाजीरावांकडील. बाजीरावांस 'राव' किंवा 'राय' असेंच ह्मणत असत.

क्षेम असों विशेष. चिरंजीव राजश्री रायार्ची व राजश्री आपाचीं पत्रें काल तृतीय प्रहरिं आलीं.....उत्तम आहे.....स्वामींचे सेवेसी पाठविलीं आहेत. त्यांवरून सविस्तर निवेदन होईल. अहोनिरंतर आशीर्वादांचा वर्षाव करून, उभयतां चिरंजीव यशस्वी होऊन.... येत, तो अर्थ करणार स्वामी समर्थ आहेत. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.^१

[लेखांक २२]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा सेवेसी:—

चरणरज राधाबाई साष्टांग नमस्कार विज्ञापना. येथील वर्तमान तागाइत माघ बहुल तृतीया पावेतों स्वामींच्या आशीर्वादेकरून यथास्थित असे विशेष. चिरंजीव राजश्री रायार्ची व राजश्री आपाचीं पत्रें आलीं, त्यांची नकल करून स्वामींकडे पाठविली आहे. त्यावरून सविस्तर निवेदन होईल. सारांश, स्वामींच्या आशीर्वादाचा महिमा थोर, तन्मुळे सर्व गोष्टी अनुकूल आहेत. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.^२

[लेखांक २३]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

विनंति राधाबाई विज्ञापना. येथील कुशल स्वामींचे आशीर्वादेकरून असे विशेष. पत्र पाठविलें तें पावले. पांचा व घोडी पाठवून चावयाविसीं लिहिलें, ऐशास आपा असतां हा कारभार जाहला होता. पांचा कोण्हाकडून आणविल्या होत्या किंवा नव्हत्या, आह्मांस ठावकें नाहीं. स्वामींनीं चार रोज कृपा करावी. चिरंजीव राजश्री नाना स्वारी-

१ हें पत्र किरकोळ आहे, तथापि ह्यावरून स्वामींच्या आशीर्वादाची योग्यता पेशव्यांच्या वायकांस देखील किती वाटत होती हें व्यक्त होतें.

२ मागील पत्रासारखेंच हें पत्र आहे.

हून आलियावर, स्वामी आज्ञा करितील त्याप्रमाणें तो वर्तणूक करील. आपण नानास व वरकड मुलांस आशीर्वाद पूर्ण देऊन, झाडें लावून फळें घ्यावीं. या प्रसंगीं हे गोष्ट थोर आहे. आह्मीं लिहावें असें नाहीं. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक २४]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज राधाबाई विज्ञापना तागाइत जेष्ठ शुद्ध दशमी पावेतो वर्तमान यथास्थित असे विशेष. चिरंजीव राजश्री बाजीरायाकडील पत्रें आलीं, त्यांची नकल करून सेवेसी पाठविली आहे. त्यावरून सविस्तर वर्तमान विदित होईल. चिरंजीव राजश्री चिमार्जीनीं गोवाई आंबे आह्मांस पाठविले; त्यांपैकीं जासुदावरोवर आंबे १० दहा स्वामी-कारणें पाठविले आहेत. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक २५]

श्री.

श्रीमत् श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज राधाबाई साष्टांग नमस्कार विज्ञापना. येथील वर्तमान ता कार्तिक बहुल द्वादशी मंगळवार सायंकाल दीड प्रहर रात्रीपावेतो स्वामींचे आशीर्वादें यथास्थित असे विशेष. चिरंजीव राजश्री आपा प्रस्था XXXXX परतीरीं गेले होते. त्यास बृहस्पतिवारीं सप्तमीस दहा घटका रात्रीस वेथा बहुत जाहली. उपरांत सावध जाहल्यावर प्रातः-कालीं दोन घटिका रात्रीस पालखींत घालून घरास आणिलें. नालगुताची वेथा जाहली ह्मणोन उपाय करित आहों. व वैद्यही पांच सात आहेत. तेही उपाय करितात. स्वामींनीं ईश्वरापाशीं संकट घालून चिरंजीवास

१ नाना—राधाबाईचा नातू—बाळाजी बाजीराव ऊर्फ नानासाहेब.

२ गोवाई—गोमांतकी—गोव्याचे आंबे माधुर्य, स्वाद व रुचि ह्यांविषयीं प्रसिद्धच आहेत.

आरोग्य होय तो उपाय करणार स्वामी समर्थ आहेत. साकल्यवृत्त राजश्री जगजीवनपंत निवेदन करितां विदित होईल. बहुत काय लिहावें, स्वामी अंतरसाक्ष आहेत हे विज्ञापना.

वाजीराव.

[लेखांक २६]

श्री.

महाराज परमहंस श्री स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज वाजीराव बल्लाळ प्रधान कृतानेक विज्ञापना. येथील क्षेम श्रीकृपे ता ७० ५ सवाल नजीक डेभोई यथास्थित असे. येथील वर्तमान तरी त्रिवकराव दाभाडे व उदाजी व आनंदराव पवार व कंठाजी

१ ७ ५ सवाल ह्यणजे ता० २ एप्रिल सन १७३१; रोज शुक्रवार चैत्र शुद्ध ७ शके १६५३.

२ डेभोई:—हे गांव वडोद्याजवळ आहे. वडोदा-ग्याक्षिटियरमध्ये ज्या ठिकाणी लढाई झाली त्या गांवाचे नांव भिलापूर असे दिले आहे.

३ त्रिवकराव दाभाडे:—हा सेनापति खंडेराव दाभाडे यांचा पुत्र. ह्यास सेनापतिपदाची वस्त्रे शाहू महाराजांकडून इ. स. १७२१ च्या मे महिन्यांत मिळाली होती. गुजराथची चौथसरदेशमुखी सरबुलंदखानाकडून वाजीरावांस मिळाल्यापासून तो त्यांचा द्वेष करित होता. निजामाने ही संधि पाहून त्यास अनुकूल करून घेतले. त्यामुळे तो सैन्य जमवू लागला व लोकांमध्ये असे प्रसिद्ध करू लागला कीं, “आमचा धनी मराठा, त्याचे राज्य वाजीरावाने घेतले. ते त्याचे त्यास द्यावयास जातो.” त्यावरून वाजीरावाने त्यावर स्वारी करून डेभोई येथे त्याचा पराभव केला.

४ उदाजी व आनंदराव पवार:—हे सखे बंधु. त्यांच्या वडिलांचे नांव संभाजी. हे शाहू महाराजांच्या कारकीर्दीत उदयास आले. त्यांपैकी आनंदराव पवार ह्यांचे व पेशव्यांचे पुढे सख्य झाले व त्यास गुजराथ व माळवा प्रांताच्या चौथसरदेशमुखीच्या वसुलाचे काम मिळाले. ह्याने इ. स. १७३४ नंतर धार येथे आपले कायमचे ठाणे केले. हा इ. स. १७४९ मध्ये मृत्यु पावला. उदाजीच्या मृत्यूचा सन वरोवर समजत नाही. परंतु तो पुढे लवकरच कैदेतून सुटून मलठण येथे आला व तेथे मृत्यु पावला.

रघुजी कदम व पिलाजी गायकवाड व चिमणार्जापंत दादा असे तीस पस्तीस हजार फौजेनिशीं आह्लांशीं युद्धास आले. छ० ४ सवालीं युद्ध जाहलें. त्रिवकराव दाभाडे व जावजी दाभाडे व मलोजी पवार व पिलाजी गायकवाडाचा पुत्र ऐसे चौघे ठार जाहले. उदाजी पवार व चिमणार्जापंत पाडाव जाहले. आनंदराव पवार व पिलाजी गायकवाड व कुंवरवहादर जखमी होऊन पळून गेले, व वांडे पळाले. फौज लुटली. हत्ती पाडाव केले. सारांश स्वामींचे आशीर्वादें फत्ते जाहली. आपणांस कळावें यास्तव लिहिलें आहे. निरंतर स्वामींचें चिंतन करीत असों. सदैव पत्रीं परामृष केला पाहिजे. आपणांकडील नारायणजी ढमढेरे ठार पडले व आणखीही कित्येक लोक पडले व जखमी जाहलें; परंतु कार्य जाहलें. कळलें पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक २७]

श्री.

श्रियासह चिरंजीव राजश्री आपा यांसी:—

वाजीराव बल्लाळ आशीर्वाद उपरी येथील कुशल तागाईत

१ पिलाजी गायकवाड:—बडोद्याच्या गायकवाडांचा मूळपुरुष दमाजी गायकवाड याचा पुतण्या (इ० स० १७२२-इ० स० १७३२).

२ चिमणार्जापंत दादा:—इतिहासामध्ये चिमणार्जा दामोदर ह्या नांवानें हा प्रसिद्ध आहे. शाहू महाराजांस प्रारंभी ज्या पुरुषांनीं साह्य केलें त्यांपैकीं हा एक होय. याजकडे पागा बरीच होती. ग्रॉण्टडफनें ह्याजबद्दल “ He was a very active marauder ” असें मोघम लिहिलें आहे.

३ हें पत्र वाजीराव पेशव्यांनीं चिमाजीआपांस लिहिलें आहे. तें चिमाजी-आपांनीं स्वामींच्या अवलोकनार्थ जसेंच्या तसेंच पाठविलें आहे. हें व वाजीरावांचीं दुसरीं पत्रे स्वामींस पाठविल्याबद्दल चिमाजीआपांच्या पत्रांत उल्लेख आहे. (तें पत्र चिमाजीआपांच्या पत्रांमध्ये दिलें आहे.) वाजीरावांकडून किंवा चिमाजीआपांकडून स्वारींतून वगैरे जीं पत्रे सातारकर महाराजांस किंवा पुण्यास येत असत, तीं स्वामींच्या अवलोकनार्थ जशींच्या तशींच पाठविण्याचा परिपाठ होता.

वैशाख वद्य छ. १५ जिल्हेज मु॥ नजीक सवाई जयनगर जाणून स्वकीय कुशल लिहित जाणें विशेष. बुनगे बुंदेलखंडाचा राजा जगतराज याचे हवालीं करून, बुंदेलखंडांत रवाना करून, आह्मी सडे जाहलों. याचें वृत्त सादतखानाचें युद्ध होऊन सरदार आलियाचें वर्तमान विस्तारें लेखन करून चतुर्भुज कासिदांबरोबर पत्रें पाठविलीं. तीं पावोन सविस्तर कळलेंच असेल. सादतखान यमुना उतरोन आगरियासी आला. त्यासी गांठ घालावी तरी तो आगरियाचा आसरा करून राहिला. तेथें जाऊन युद्ध करावें तरी तो आश्रियाचा असतां मोडेल न मोडेल कळतच आहे.

१ वैशाख वद्य ८ जिल्हेज:—ता० १५ मे ३० स० १७३४, बुधवार शके १६५६.

२ सवाई जयनगर:—राजपुतान्यांतील सुप्रसिद्ध जयपूर शहर. हें सवाई जयसिंगानें ३० स० १७२८ मध्ये वसविलें; ह्मणून त्यास सवाई जयनगर अथवा जयनगर असें नांव पडलें आहे. हें शहर फार प्रेक्षणीय आहे.

३ जगतराज:—बुंदेलखंडांतील छत्रसाल राजाचा दुसरा मुलगा. हा वाजी-रावास आपला भाऊ समजत असे. ह्यानें बुंदेलखंडांत जेतपूर येथें गादी स्थापन केली. हा मराठ्यांच्या सर्व मसलतींत सामील असून तो त्यांना वारंवार लागेल तें साह्य करीत असे. तो ३० स० १७५८ मध्ये मृत्यु पावला. सध्या बुंदेलखंडांत चरखारी ह्मणून जें संस्थान आहे तें याच्या वंशजांची एक शाखा होय.

४ सादतखान:—हा मूळचा खुरासान प्रांतांतला व्यापारी. ह्याचें नांव महं-मद अमीन. हा स्वतःच्या कर्तवगारीनें दिल्ली दरवारांत योग्यतेस चढला. ३० स० १७२४ मध्ये त्यास राजा गिरिधराच्या मागून अयोध्येची सुभेदारी मिळाली. नंतर त्यास वन्हाणउलमुल्क ही पदवी मिळाली. ह्याचें व मराठ्यांचें फार वैर असे. हा नादिरशहाच्या लढाईमध्ये ता० ९ मार्च ३० स० १७३९ मध्ये मारला गेला. ह्याच्या मागून त्याच्या भावाचा मुलगा अबदुल मनसुरखान सफदरजंग हा अयोध्येचा सुभेदार झाला.

जरो गंभीर यमुनेच्या संगर्मीं दिल धरून रहावें तरी ते जागा जवून कों-
त र खळ्या फार. 'खानडवरा व महमदखान बंगस वगैरे दिल्लीहून
आगरियास येत होते व सादतखान एक जालिया मनसवा भारी प-
डेल. याजकरितां संगर्मीं राहणें उत्तम नव्हे. दुसरें, सादतखानांनीं पाद-
शाहास व खानडवरा व कमरदीखान वगैरे अमिरांस लेहून पाठविलें
कीं, "मराठीयांची फौज यमुना उतरोन आली होती ते बुडविली.
दोन हजार स्वार मारिले, व दोन हजार नदींत बुडाले. मल्हारजी
होळकर व विठोबा बुळे कामास आले. बाजीराव याची धाड आली
होती, तिची गत हे जाहली. त्याचे फौजेंत बाकी राहिली नाहीं. आ-
पण यमुना उतरोन मराठे बुडवून चमेली पार करितों." ह्मणून

१ ही भरतपूर संस्थानांतून येऊन यमुनेस मिळणारी एक नदी आहे.

२ खानडवरा:—खानदौरान—ह्याचें मूळचें नांव अबुदल सामदखान
असें Beale's Biographical Dictionary मध्ये दिलें आहे. परंतु
मि० आर्थरिन ह्यांनीं खाजा महमद आशीम असें नांव लिहिलें आहे. ह्यास
जहांदरशहाच्या कारकीर्दींत ७००० स्वारांची मनसव मिळाली. महमदशहानें
त्यास आश्रफखान व नंतर शमशामउद्दौला, खानदौरान, मनसुरजंग वहादुर
अशा किताबती दिल्या होत्या. परंतु मराठे त्यास खानडवरा किंवा खानदौरा
असें ह्मणत असत. हा फार प्रौढ व भला मनुष्य होता. हा मराठ्यांशीं गोडी-
गुलाबीनें वागत असे. हा नादिरशहाच्या दंगलीमध्ये ता. २३ फेब्रुवारी इ०
स० १७३९ मध्ये जखमी झाला व ता० २७ रोजीं मृत्यु पावला. त्या वेळीं
याचें वय ६८ वर्षांचें होतें.

३ महमदखान बंगस:—हा अलाहाबादचा सुभेदार असतां ह्यानें बुंदेलखं-
डच्या छत्रसाल राजास मनस्वी त्रास दिला; ह्मणून बाजीरावांनीं इ. स. १७२९
मध्ये त्यावर चालून जाऊन त्याचा पूर्ण पराभव केला होता.

४ चमेली:—मध्यहिंदुस्थानांतील एक नदी. ही चंबळा ह्या नांवानें प्र-
सिद्ध आहे. ही विंध्यपर्वतांतून निघून यमुनेस मिळते.

कित्येक गप्पा लेहून पाठविल्या. पादशाहासी मजुरा करून घेतला. पादशाहांनीं खुशाली करून सादतखानास वस्त्रें व मोत्यांची माळ व हत्ती व शिरपांव पाठविला. व वकिलासही शिरपांव दिलां. आपली वाजू सेर करून घेतली. वरकडही अमिरांस कित्येक प्रकारें धिःकारून लिहिलें. तें वृत्त राजश्री धोंडो गोविंद याणीं वरचेवर लिहून पाठविलें. तात्पर्यार्थ, आमचे फौजेंत जीव नाही; केवळ निर्जीव; बुडवून नस्तनावृत केली; असें लिहीत. (लपंडाव ?) करून दाखविले. मोंगली कारभार आपण ऐकत जाणतच आहेत. करावें थोडें लिहावें फार. पादशाहास सत्य भासलें. तें मिथ्या केलें पाहिजे. त्याचे विचार दोनः—एक सादतखानास बुडवावें किंवा दिल्लीस जाऊन दिल्लीचें पूर जाळावें. तेव्हां मिथ्या होईल. त्यास सादतखान आगरे सोडीनासें देखोन आह्मी दिल्लीस जावयाचा निश्चय केला. पूर जाळावें व मराठे आहेत असें पादशाहास अवलोकन करावें ऐसा विचार करून, छ० २६ जिल्कादीं कुच करून, पादशाही रस्ता सोडून, लांब लांब मजला करून, दमनसिंग चूडामण जाट याचे

१ धोंडो गोविंदः—पुरंदरे, पेशव्यांचे दिल्लीचे वकील.

२ हे शब्द ग्रॉटडफ साहेवांनीं आपल्या इतिहासांत अक्षरशः भाषांतर केले आहेतः—“ I was resolved ” says Bajee Rao “to tell the Emperor truth, to prove that I was still in Hindostan, and to show him flames and Mahrattas at the gates of his capital.”—Page 235.

३ छ० २६ जिल्कादः—ता. २० एप्रिल शनिवार इ० स० १७३४.

४ दमनसिंग चूडामण जाटः—चूडामण हा जाट जातीच्या रजपूत लोकांचा पुढारी होता. तो सतराव्या शतकाच्या अखेरीस उदयास आला. दीग ह्मणून जो प्रसिद्ध किल्ला भरतपुराजवळ आहे त्याच्या दक्षिणेस, त्यानें थून व सिनसिनवार असे दोन किल्ले बांधिले. औरंगजेवानें दक्षिणेवर स्वारी केली त्या वेळीं हा पुंडावे करीत असे; व केव्हां केव्हां बादशाही सैन्यावर हल्ले करीत असे व फार त्रास देत असे. सवाई जयसिंगानें त्यावर पुष्कळ स्वान्या केल्या व शेवटीं सय्यद बंधूंच्या कारकीर्दींत त्यानें त्याचा भाऊ बदनसिंग (Badansingh) ह्यास

मुलखांतून नेवातियाचे सरदे (सरहद्दे) डोंगरकिनाऱ्याने चालिलों. खानदौरा व बंगस आगरियास गेले. यांची व सादतखानाची भेटी छ २ जिल्हेजी जाहली. धोंडोपंत खानदौरापासी होते. सादतखानांनी खानदौरास सांगून पाठविलें कीं, “बाजीराव याची फौज आपण मोडली. बुनगे पळाले. ते खासाही चमेल उतरोन गेले. अद्याप तुम्ही त्याची खुशामत करितां. वकील ठेवून घेतला आहे. हा कोण्या विचारें? वकिलास निरोप देणें.” त्यावरून धोंडो गोविंद वकील यांसी निरोप दिल्या. सादतखानानें सांगितलें यावरून वकिलास निरोप द्यावा असें खानदौराचें थोरपण नव्हतें. परंतु त्यांनीं त्याचा शक चित्तांत न आणून यांसी निरोप दिल्या. आह्मां-जवळ आले. कमर्दीखान व अजमुल्लाखान वगैरे आले. आह्मीं त्यांजसां गांठ न घातली. साता कोसांवर उजवे बाजूस आमचे हातें त्यांस टाकून, लांब लांब मजली वीस वीस कोसांच्या करून, दोन मजलींनीं छ ० ७ जिल्हेजीं, दिल्लीस वारापुला व कालिकेचें देऊळ उजवें हातें टाकून जाऊन, कुशबंदी नजीक शहर येथें मुक्काम केला. पुऱ्यास आगी देऊन खाक शहर करावें, त्यास दिल्ली महास्थळ, पादशाहा बरबात जालियांत फायदा नाही. दुसरें, पादशाहाचे व खानदौराचे चित्तांस सलूख करावयाचें आहे. मांगल यांस सलूख करूं देत नाहीत. व अमर्यादा केल्यास, राजकारणाचा दौरा तुटतो. याकरिता

अनुकूल करून घेऊन चूडामणाचा पूर्ण पराभव केला; आणि वदनसिंग ह्यास ठाकूर ही पदवी देऊन दीग येथें जाट लोकांच्या गादीचें अधिपति केलें. ह्याच्या नांवासंबंधानें घोंटाळा आहे. मराठी पत्रांत दमनसिंग असें आहे व इंग्रजी पुस्तकांतून वदनसिंग असें आढळतें. ह्याचाच मुलगा सुरजमल्ल जाट हा मराठ्यांच्या इतिहासांत प्रसिद्ध आहे. ह्यानेच पुढें आपणांस राजा किताब घेऊन भरतपूर येथें राज्य स्थापिलें.

१ दिल्लीच्या गादीविषयीं मराठ्यांस किती पूज्यबुद्धि वाटत होती, हें बाजीराव पेशव्यांच्या लिहिण्यावरून व्यक्त होत आहे. दिल्लीच्या पातशाहीचा मान शाहू महाराज सदैव ठेवीत असत हें प्रसिद्धच आहे.

आगी लावायाचें महकूब करून, पादशाहास व राजे वखतमल यांसी पत्रें पाठविलीं. शहरांतून दोन हत्ती व घोडीं उंटें आलीं होतीं तीं सांपडलीं. लष्करचे लोकांनीं शहरचें लोक भवानीचे यात्रेस बाहिर आले होते, त्यांस झांवडा झांवड केलें. दुसरे दिवशीं बुधवारीं, पादशाहाचे आज्ञेनें राजे वखतमल यांणीं उत्तर पाठविलें कीं धोंडोपंतांस पाठविणें. त्यावरून मशारनिल्हेस पाठवावें तरी आह्मी शहराजवळ आलों. यामुळें दिल्लींत गलबला झाला. यामुळें पाठविलें नाहीं. “भला मजुरा व स्वार पाठवून देणें. मशारनिल्हेस पाठवून देतो. आह्मी शहरानजीक राहिल्यानें शहरास उपसर्ग लागेल. याकरितां कुच करून झीलच्या तलावावर जातो” ह्मणून उत्तर पाठवून आह्मीं कुच केलें. शहराजवळून येत असतां पादशाहांनीं नवाब मीरहसनखान कोका दरोगा खास चौकी, नवाब अमीरखान व खोजे रोजअफजुखान, राजे शिवसिंग जमातदार रिसालेअमीर व मुजफरखान नायबवक्षीगिरी आहादी यांनीं व नवाब मुजफरखान खानदौराचे बंधु सात आठ हजार फौजेनिशीं शहराबाहेर रिकाबगंजाजवळ आले. राजश्री सटवाजी जाधव पुढें गेले होते. त्यांची व मोंगलांची गांठी पडली. झटापटी होत होती. मशारनिल्हेंनीं आह्मांस सांगोन पाठविलें त्याजवरून राजश्री मल्हारजी होळकर व राणोजी शिंदे व राजश्री तुकोजी पवार व जिवाजी पवार व यशवंतराव पवार, व मानाजी पायगुडे व गोविंद हरी पाठविले. त्यांचे यांचें झुंज होऊन मोंगल मोडिले. राजे शिवसिंग वगैरे दहा बारा दरबारी ठार झाले. नवाब मीरहसनखान कोका जखमी झाला. दिगरवादे चौकीं पादशाहाचे अडीच तीनशें मेले. चारशें माणूस जखमी जाहलें. रोजअफजुखान व अमीरखान व मुजफरखान

१ बुधवारः—ता० १ मे सन १७३४.

२ वखतमलः—हा वखतमल कोण ? जोतपुरच्या अभयसिंगाचा भाऊ वखतसिंग कीं काय ?

वगैरे शहरांत पळोन गेले. दोन हजार घोडा पाडाव जाहला. पांच सहा हजार पळोन गेले. राजश्री राणोजी शिंदे याजकडील इंद्राजी कदम यांसी बोटस गोळी लागोन दोन बोटें उडोन गेलीं. वरकड नामांकित माणूस फार कोणी ठार झालें नाहीं. घोडे माणूस जखमी झाले. तदनंतर आहीं झीलच्या तळावर मुकाम केला. संध्याकाळच्या चार घटका दिवस बाकी राहिला. तां कमर्दीखान पादशाहापुरावरून आल्याची बातमी खबर आली. तेच क्षणीं आही तयार होऊन गेलीं. त्यांचे आमचे फौजेचें युद्ध जाहलें. वारांत गेलेला एक हत्ती राजश्री यशवंतराव पवार यांणी घेतला. घोडीं उंटें लष्करांत आलीं. त्यास दिवस अस्तमानास गेला. रात्रीचा दम धरून चौकीर्द मोंगल वेदून बुडवावा, तरी झीलच्या तलाव सोळा कोस लांब. उजवीकडे कमर्दीखान. पुढें शहर. दुसरें, आही दिल्लीस गेल्याचें वर्तमान नबाब खानदौरा व सादतखान व महमदखान बंगस यांसी छे ७ जिल्हेजीं मंगळवारीं राधाकुंडाचे मुकामीं कळतांच, सडेसड होऊन पंचवीस तीसहजार फौजेनें वडेलास बत्तीस कोस येऊन मुकाम केला. दुसरे दिवशीं आलावर्दीच्या नालियावर पंचवीस कोस मुकाम केला. गुरुवारीं प्रातःकाळीं खानदौरा व सादतखान व बंगस व कमर्दीखान सारे एक होणार. एक झाल्यावर सोसणार नाहीं व शहर समीप. यास्तव मोंगलास टाकून चहूं

१ यशवंतराव पवारः—आनंदराव पवाराचा पुत्र. हा फार शूर असून मराठ्यांच्या उत्तर हिंदुस्थानांतील पुष्कळ मोहिमांमध्ये होता. हा पानिपतच्या लढाईत पडला. (कारकीर्द इ. स. १७४९—१७६१).

२ झीलः—ह्या शब्दाचा अर्थ तलाव असा आहे. झील हा परभाषेंतील शब्द असल्यामुळे “झीलचा तलाव” अशी द्विरुक्ति झाली असावी.

३ छ० ७ जिल्हेजः—ता. ३० एप्रिल इ. स. १७३४.

४ आलावर्दी—नाल्याचें नांव दिसतें.

५ गुरुवारीं—ता. २ मे इ. स. १७३४ रोजीं.

कोसांवर मुक्काम केला. आझांकडील फिरंगोजी पाटणकरास गोळी ला-
गोन ठार जाहला. वरकडही दहापांच माणूस व घोडीं जखमी जाहलीं.
मोंगलाकडील दहापांच ठार झाले. दहावीस जखमी जाहले. गुरुवारीं
सादतखान व खानदौरा व बंगस सारे कमर्दीखानाजवळ आले.
आलावर्दीपासून झीलच्या तलावापर्यंत मुक्काम करून आहेत. आझी मों-
गल पाठीवर घेऊन दाबांत आणून बुडवावें, या विचारें कूच करून
रेवाँद कोटपुतळी मनोहरपुरावरून आलों. परंतु अद्याप मोंगल सारे
आलावर्दी व झीलच्या तलावरीं आहेत हणोन वातमी वर्तमान आलें.
व मीरहसनखान कोका पहिल्या झुजांत जखमी जाहला होता, तो मेला
हणोन वर्तमान आलें. खानदौराचीं पत्रांवरी पत्रें राजश्री सवाई जय-
सिंगजीस गेलीं. त्यांवरून ते पंधरा सोळा हजार फौज व तोफखाना देखील
त्वार होऊन वासवियावर गेले आहेत. खानदौराचे भेटीस जातात.
सवाईजीचीं पत्रें ममतायुक्त आपला मुख्य रक्षावा हणोन येतात. व

१ रेवाँदः—रेवारी? रेवारी हें दिल्लीच्या दक्षिणेस एक गांव आहे. रेवाँद
असें नांव मात्र सांपडत नाही. रेवाडी होऊं शकेल.

२ कोटपुतळीः—राजपुतान्यांत जयपूरपासून ईशान्य दिशेस ७४ मैलांवर
एक गांव आहे.

३. मनोहरपूरः—जयपूर संस्थानांतील एक लहानसें गांव.

४ मीर हसनखान कोकाः—महमदशाहा बादशाहाच्या हुजुरपागेचा अधिकारी.

५ सवाई जयसिंगजीः—जयपूरचा प्रख्यात राजा सवाई जयसिंग. हा इ. स.
१६९९ मध्ये गादीवर बसला. हा मुत्सद्दी असून मराठ्यांच्या बाजूचा होता.
हा ज्योतिष व गणितशास्त्रांतही फार प्रवीण होता. हा इ. स. १७४३ मध्ये
वारला.

६ वासवाः—जयपूर संस्थानांतील एक लहानसें जहागीरगांव.

आह्वांकडील व्यंकाजी राम त्याजपाशीं आहेत. त्याजपासून लिहवीत असतात. आह्मी त्यांचे मुलुखाचे वाटेस जात नाहीं. वाटेनें दाणादुणा देतील. अभयसिंगे जोतपुरास आहेत. आह्मी ग्वालेर भडावर प्रांते आतां बाकी साकी राहिली आहे ते वसूल करून, मोंगल मार्गे मार्गे आले तरी त्यांस हैरानपेरोसान करून, पाईची घांपा देऊन, धांवतां धांवतांच खराब होत तेंच करून, दावांत आणून, गांठ घालून, राजश्री स्वामींचे पुण्ये व वडिलांचे आशीर्वादें बुडवितों. आमची चिंता न करणें. मुख्य गोष्टी पादशाहाचे व खानदौराचे चित्तांत सलूख करावयाचें आहे. मोंगल यांणीं हिंमत धरली आहे. त्यांतें शीरउपस्त सादतखान आहे. याचा गर्व हत श्रीसंकल्पें जाहलियास सर्व मनोदयानुरूप होईल. जरी मनोदयानुरूप सलूख जालिया करूं; नाहीतरी सलूख करीत नाहीं. दिल्लीभवतां मुलूख खालसा केला. पुढें सोनपत पाणिपत यमुनापार मुलूख राहिला; तोही ताराज करून, मोंगल अन्नास महाग होत ऐसेंच केलें जाईल. मागाहून होईल तें वृत्त तुह्मांस लिहून पाठवूं. कदाचित् मोंगल दिल्लीस राहिले, तरी आगरियास जाऊन अंतर्वेदींत उतरून, मुलूख कुल मारून ताराज करितों. नवाब निजामनमुलूख यांणीं गडबड केली, रेवा उतरले, तरी तुह्मीं मार्गे शह देणें. पेशजी लिहिलें आहे त्याप्रमाणें करणें. मारून ताराज करणें. इकडेस सकु नाहीं. तिकडेसही नाहीसा क-

१ व्यंकाजीरामः—पेशव्यांचे जयपूरच्या राजाजवळचे वकील.

२ अभयसिंगः—हा जोधपुरचा राजा. हा फार दुष्टकर्मा होता. हा इ० स० १७२५ मध्ये आपला बाप अजितसिंग ह्याचा नीच रीतीनें वध करवून गादीवर बसला. ह्यानें दिल्लीच्या महमदशहा बादशाहास फार साह्य केलें व अहमदाबाद येथें सरबुलंदखानाचा पराभव केला. त्यामुळें बादशाहाची त्यावर फार कृपा जडली. हा इ० स० १७५० मध्ये मृत्यु पावला.

रणें. निजाम यास पायवंद असलिया उत्तम आहे. लोभ असों दीजे हे आशीर्वाद.

१ हें पत्र फार महत्वाचें असून ह्याचेच आधारानें ग्रॉटडफ साहेवांनीं दिल्लीच्या स्वारीचें वर्णन लिहिलें आहे. त्यांनीं टीपेमध्ये "A private letter. or rather journal, in the hand-writing of Bajee Rao to his brother Chimnaje Appa. Without various corroborative testimonies as to the facts, it bears that internal evidence of truth which commands confidence."—Page 236. ह्मणून ज्या पत्रा-संबंधानें लिहिलें आहे, तेंच हें पत्र होय. परंतु ग्रॉटडफ ह्यांनीं ह्या पत्रांतील हकीकत सन १७३६ सालाखालीं घातली आहे त्याबद्दल शंका आहे. हा वृत्तांत सन १७३४ सालचा असावा. ता. ७ जिल्हेज नंतर दुसरे दिवशीं बुधवारीं ह्मणजे ता. ८ जिल्हेजीं पातशाहांनीं उत्तर पाठविलें असें ह्या पत्रांत आहे. रा. मोडक यांच्या जंत्रीवरून असें दिसतें कीं, इ. स. १७३६ मध्ये ता. ८ जिल्हेजला शुक्रवार व वैशाख शुद्ध १० पडतात. तसेंच इ. स. १७३५ मध्ये त्या तारखेस सोमवार येतो व वैशाख शुद्ध १० पडते. इ. स. १७३४ मध्ये त्या तारखेस बुधवार येतो. यावरून तोच सन वरोवर आहे. शिवाय निजामाला पायवंद घावा असें ह्या पत्रांत आहे. यावरून तो (निजाम) बादशाहास त्या वेळीं मिळाला नव्हता हें सिद्ध आहे. त्याची व बादशाहाची गांठ छ. १६ रविलावल रोज सोमवार या दिवशीं पडली, असें एलियट व डॉसन यांच्या इतिहासांत आहे. व तो वार सन १७३४ मध्ये ता. ५ आगस्ट रोजीं येतो. त्यावरून हें पत्र १७३४ चेंच आहे असें ठरतें. कर्निगह्याम साहेवांच्या "Book of Indian Eras" नामक जंत्रीवरून देखील हेंच साल वरोवर जमतें. तेव्हां ग्रॉटडफ साहेवांचें १७३६ साल ग्राह्य धरितां येत नाहीं.

ग्रॉटडफ साहेवांनीं ही हकीकत लिहितांना दुसऱ्या वाजूचा विशेष आधारभूत असा ग्रंथ "सियारुलमुताखरीन" हा धरिला आहे. त्या ग्रंथांत जे सन् दिले आहेत ते मोडकांच्या जंत्रीशीं मुळींच जमत नाहींत. बादशाहाची व निजामाची भेट छ. १६ रविलावल सन ११५० रोजीं झाली, असें मूळ मुसलमान इतिहासकारानें लिहिलें आहे. परंतु त्याचा इंग्रजी सन भाषांतरकारानें ता. २२

जून इ. स. १७३७ दिला आहे. मोडकांच्या जंत्रीवरून तो ता. ३ जुलई सन १७३७ येतो. तेव्हां ह्या सनांचा कांहींच मेळच जमत नाही. मोडकांची जंत्री प्रमाणभूत मानली तर ह्या स्वारीचें साल सन १७३४ हेंच ग्राह्य समजलें पाहिजे. कारण ह्याच सालांतील तारिखा व वार ह्यांचा पेशव्यांच्या पत्रांप्रमाणें वरोवर मेळ पडतो.

आतां “सियारुलमुताखरीन” ह्या फारसी ग्रंथांतील मजकुराप्रमाणें पाहिलें तर त्याचा व वाजीरावांच्या पत्रांतील मजकुराचा खासा मेळ दिसतो.

“* * * * On the junction of Khan Dowran with Saadet Khan six or seven days were occupied in visits and entertainments. This delay being perceived by the Mahrattas, they availed themselves of the circumstance to recover breath from Saadet Khan's pursuits; and turning suddenly round his rear, they marched direct on the capital, which they rightly judged to be void of troops. They advanced with such celerity that on the eighth of Zilhej of that same year, they reached Toghluck poor, under the command of Bajy Rao. This town was filled with a multitude of Mussulmans and Hindus from Delhi, who had gone thither both on account of devotion and on parties of pleasure. These were now all leisurely plundered. An immense booty was obtained by the Mahrattas, who having passed the night near Khwaja Kutbuddin's monument, on the following day plundered the Mina Bagh, and sacked and burned all the shops. About noon they proceeded further, sacked the town of Calem; from whence the wounded flying into the city of Delhi, alarmed the inhabitants with dreadful accounts of what they had experienced. The citizens without further inquiry lost their senses and filling the city with their uproar, the whole became one scene of dismay and confusion. The Emperor now ordered the few officers and troops that were about his person to sally forth and to repel the Mahrattas. In consequence of which, Amirkhan, Raja Bakhtmal, and Mir Husseinkhan, Cocaltashkhan, Abdulmaa-

[लेखांक २८]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्ये बाजीराव बल्लाळ प्रधान कृतानेक विशापना येथील कुशल आषाढ शु॥ द्वितीयापर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावोन बहुत समाधान जाहलें. “राजश्रीं येऊन बहुत समाधान केलें. राजश्री सचिव पंता-

budkhan, and Sivasing, the commandant of the corps called Amberies, with many other commanders, marched out of the city and took up an advantageous post between Kazi-sera and Lal-katora. They extended their lines and offered battle to the enemy. Mir Hussein-Khan and Sivasing, who had more courage than prudence, advanced farther, although Amir-khan repeatedly sent them word to wait; but this advice had no effect on those two imprudent men, who continued advancing alone. The Mahrattas at first appeared at a distance, a few at a time, until they had drawn this body farther and farther into the plain; when they suddenly fell upon it, and, with their spears and long swords did such execution as threw the whole into disorder. &c.”

Siyar-ul-mutakherin Page 396-97.

ज्या अर्थी ह्या मुसलमानी ग्रंथांतील हकीकत अगदीं वरोवर जमते, त्या अर्थी त्यांतील सन वरोवर मानला तर तो छ० ८ जिल्हेज ११४९ ह्यणजे मोडकांच्या जंत्रीप्रमाणें ता. २९ एप्रिल इ. स. १७३७ मंगळवार हा दिवस येतो. तेव्हां इ. स. १७३४ व १७३७ ह्यांपैकीं खरें साल कोणतें ह्याचा निर्णय वरोवर होत नाही.

१ आषाढ शुद्ध द्वितीया:—ता. २१ जून सन १७३४ शुक्रवार.

२ राजश्री:—शाहू महाराज. “राजश्री येऊन” ह्यणजे “राजश्रींनीं येऊन”. जुन्या पत्रांमध्ये विभक्तीचे प्रत्यय पुष्कळ ठिकाणीं गाळलेले दिसतात.

३ सचिवपंत:—नारो शंकर सचिव (इ० स० १७०७-१७३७).

कडून माळशिरसच्या सनदा दिल्या. सचीव पंतांनीं नम्रत्वे फारच वि-
नंती केली. राजश्रींनीं विनंती अतिशय केली. त्याजवरून क्षौर केलें.
गोमूत्र चालतें केलें” हणून लिहिलें; ऐसीयास राजश्री स्वामी येऊन
स्वामींचें समाधान केलें, स्वामींनीं राजश्रींची विनंति मान्य करून
क्षौर केलें, गोमूत्र चालतें केलें हे गोष्ट बहुत उत्तम केली. येविसींचा
आह्मांस अतिशयेसी संतोष जाहला. सचीव पंतांकडील सनद आली
आहे ही गोष्ट बहुतच बरी जाली. स्वामी थोर, पुण्यपुरुष, तपस्वी,
जें मनावरी धरितील तें सिद्धीस पावेलच येविसीं संदेह नाहीं. तु-
ळ्या व वासीयांविशीं आज्ञा याजवरून तुळ्या * * * * *
कृपा केली पाहिजे हे विज्ञापना.

[लेखांक २९]

श्री.

श्रीमत् राजश्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें वाजीराव बळाळ प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल
आपाढ शुद्ध अष्टमीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेकरून यथास्थित असो
विशेष. स्वामींचे आशीर्वादेकरून पत्र पाठविलें तें उत्तम समयीं प्र-

१ माळशिरस:—पुणें जिल्ह्यांत पुरंदर तालुक्यांत एक गांव आहे. येथें
स्वामी केव्हां केव्हां येऊन राहत असत. येथें त्यांनीं भुलेश्वराचें देवालय व
एक तलाव बांधिला आहे. हें गांव धावडशी येथील भार्गवरामाकडे इनाम
आहे.

२ गोमूत्र चालतें केलें:—स्वामी तपोनिधी असून ते कित्येक दिवस नुसते
गोमूत्र प्राशन करून राहत असत. त्यांची कोणीं अवज्ञा केली तर तें गोमूत्र दे-
खाल घेत नसत. अशा वेळीं शाहू महाराज स्वतः जाऊन स्वामींचें समाधान
करीत असत. स्वामींचा राग बाह्यात्कारेंच असे त्यामुळें तो मग तेव्हांच ना-
हींसा होत असे.

३ आपाढ शुद्ध अष्टमी:—ता. २७ जून १७३४.

विष्ट होऊन लेखनार्थश्रवणें संतोषातिशय झाला. “राजश्री स्वामी धावडशीस येऊन निष्ठापुरस्सर कित्येक भाषण केलें; पांच ~~नग~~ दिल्लें, विठ्ठलराव याचा इनाम दूर करून दरोवस्त गांव करून स्व-दस्तुरें लिहून दिल्लें” हणोन स्वामींनीं कितेक लिहिलें त्यावरून बहुत बहुत संतोष जाहला. स्वामी थोर तपस्वी, ईश्वरविभूति, आपली आज्ञा अमान्य करोसा या योग्य कोण आहे? ईश्वर कोणी पाहिला असे? मनुष्य निष्ठा धरील तरी मृत्युलोकीं स्वामी ईश्वरतुल्य आहेत. आपणांस गांव दरोवस्त करून दिल्ले याचें अपूर्व काय? सर्व आज्ञा आपलीच आहे. “राजश्रीजवळ तुमची फारशी शिफारस केली. कितेक तुमच्या स्वहिताच्या गोष्टी सांगितल्या” हणोन आज्ञा, ऐसीयास स्वामी आमची शिफारस न करील तरी कोण करील? माय बाप देव धर्म सर्व स्वामींचे पाय, न्यूनपूर्ण सर्व स्वामींचें, आह्मी स्वामींचे चरणांकित, सर्व चिंता स्वामींस आहे. तेथें आमची शिफारस व न्याच्या गोष्टी सांगितल्याचें अपूर्व काय? आमची निष्ठा स्वामींच्या पायांपाशीं आहे. तेथें विस्तार आह्मीं काय लिहावा? माळशिरसच्या घरास लांकडे पाठविण्याविषयीं लिहिलें तरी सात तुळ्या व शंभर वांसे स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें माळशिरसास पाठविले आणि स्वामींस विनंतीपत्र पाठविलेंच आहे; त्याजवरून विदित होईल. घोडा टांकण, उत्तम

१ हें पत्र मागील पत्राप्रमाणेंच स्वामींच्या पत्राचें उत्तर आहे. मागील पत्रांतील व त्यांतील मजकूर एकच आहे. मात्र तो विशेष बहुमानपुरस्सर व निष्ठापूर्वक लिहिलेला आहे. शाहू महाराज स्वामींच्या भेटीस धावडशीस गेले तेव्हां स्वामींनीं वाजीरावांची शिफारस केली व छत्रपतींची मर्जी सुप्रसन्न करून सोडली. हें पाहून वाजीरावांस अत्यंत संतोष होऊन त्यांनीं स्वामींविषयीं जे भक्तिपूर्वक उद्गार काढिले आहेत ते परमालहादक आहेत.

२ टांकण घोडा:—भरधांव चालणारा चपळ घोडा. स्वामींस घोड्यावर वसण्याच्या सराव व नाद होता असें यावरून दिसून येतें.

बसावयालायक पाठविणें हणून आज्ञा, त्यास राजश्री पिलाजी जाध-
 वराव आले, याजबराबर लष्कर आलें, यांत टांकण तुर्की स्वामींनीं लिहिले
 प्रमाणें आढळत नाहीं. याउपरी प्रयत्न करितों. मिळाल्यास स्वामींच्या पा-
 यांजवळ अंतर करूं ही गोष्ट सहसा होणार नाहीं. स्वामींचे आज्ञापेक्षां अधिक
 तें काय आहे?" सारांश स्वामींनीं आज्ञा केली याप्रमाणें टांकण तुर्की,
 उत्तम, स्वामी त्याजवर बसल्यानें संतोष पावतील ऐसा मिळाल्यास लक्ष-
 प्रकारें पाठवूं. "राजश्री रंगोपंत अकलेकर रुपये २५, व अकलेकर गां-
 वकरी रुपये १०, व अंताजी हरी परंचेकर रुपये २५, येणेप्रमाणें साठ
 रुपये उदईक घातले ते तुम्ही वसूल घेऊन पोतापैकीं साठ रुपये पावणें"
 हणोन आज्ञा, त्याजवरून रुपये ६० पाठविले असत. बंदुखीविशीं आज्ञा
 केली त्याजवरून बंदुख एक पाठविली असे. आह्मांस राजश्री स्वामींनीं
 दर्शनास येणें हणोन आज्ञापत्र आलें आहे, त्याजवरून सातारा येतो.
 स्वामींचेही चरण दृष्टीस पाहून जे विनंती कर्तव्य ते करूं. कृपा केली
 पाहिजे हे विज्ञापना.

१ अकले:—हा धावडशीजवळ एक गांव आहे.

२ स्वामींस बंदूक बाळगण्याचाही नाद होता. यथें रंगनाथस्वामी निगडी-
 करांचें वाचकांस स्मरण होईल. ते घोड्यावर बसण्यांत व निशाण मारण्यांत
 पटाईत होते.

३ सातारा येतो:—सातान्यास येतो (विभक्तिप्रत्यय गाळल्याचें दुसरें उ-
 दाहरण). महाराजांनीं बोलावल्याप्रमाणें बाजीराव पेशवे पुण्याहून ७० ६ रवि-
 लावल हणजे ता० २६ जुलई रोजीं सातान्यास गेल्याचा दाखला सांपडतो.
 त्यावरून दिल्लीकडून स्वारी आटोपून आल्यानंतरची ही छत्रपतीची भेट होय.
 वरील दोनीं पत्रें बाजीराव पेशव्यांनीं पुण्याहून लिहिलीं असावींत असें दिसत.

[लेखांक ३०]

श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्ये बाजीराव कृतानेक साष्टांग नमस्कारविनंति येथील क्षेम ता० छ २५ जिल्काद स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें उत्तम समयीं पावोन बहुत समाधान जालें. पांचहजार रुपये कर्जाचे ऐवजीं पाठवणें झणून आज्ञा, त्यास तूर्त येथील विचार राजश्री अंतोवा सांगतील त्याजवरून कळेल. स्वामींची आज्ञा तों न उलंघावी याकरितां राजश्री अंतोवापंताकडून तूर्त दोन हजार रुपये देविले आहेत. ते घेऊन पावलियाचें उत्तर त्याजपासीं द्यावयास आज्ञा केली पाहिजे. वरकड कित्येक अर्थ राजेश्री अंतोवापासीं सांगितला आहे. ते निवेदन करतील. त्याचा विचार काय करणें लेंकसचा. त्याप्रमाणें वर्तणूक करून तीन हजार रुपये श्रावण भाद्रपद पत्र (पर्यंत ?) पावते करूं. सर्वप्रकारें एक निष्ठेनें सेवा केली तिचें फल प्राप्त जाहलें. त्याचें त्यास दिल्लें, देऊत ! परंतु आम्हांस कर्जांनिं

१ ले० ३०।३१।३२ ही पत्रे बाजीराव अतिशय कर्जग्रस्त झाले त्या वेळचीं आहेत. ग्रॉटडफ साहेबांनीं "Bajee Rao, owing to the vast army he had kept up, both to secure his conquests and to overcome his rivals, had become greatly involved in debts. His troops were in arrears; the sovkers (or bankers), to whom he already owed a personal debt of many lakhs of rupees, refused to make any further advances, and he complained bitterly of the constant mutinies and clamours in his camp, which occasioned him much vexation and distress." झणून बाजीरावाच्या ज्या स्थितीचें वर्णन केलें आहे, त्याच स्थितीचें उत्कृष्ट चित्र ह्या पत्रांवरून व्यक्त होतें. ग्रॉटडफ हीं पत्रे इ० स० १७३६ ह्या सालाखालीं देतात परंतु त्या पत्रांची बरोबर तारीख व सन समजणें फार कठीण आहे.

२ छ २५ जिल्काद—८ एप्रिल इ. स. १७३५ ?

बुडविलें. एवढे गोष्टीकरितां प्राण जाता तरी बरें होतें. विप खाऊन मरावें इतकेंच, किंवा स्वामींचे पाय धरून बसावें इतकाच पदार्थ उरला आहे! दरवारीं सर्व साहित्य आमचें करणार सर्व आपल्यास विदितच आहे. स्वामींस कृपा येईल तरी आम्ही कर्जापासून मुक्त होऊं. लोकांचे नरकवासापासून दूर होऊं तो पदार्थ करावा. तरीच मज वाळकावर कृपा पूर्ण आहे. आतां प्रस्तुत सातारियास जात नाहीं. तेथें जाऊन काय करावें? आमचे उरावर पाय देऊन कार्य करतील यास्तव जात नाहीं. कळलें करून बसलों आहें. सर्व लज्या आहां कोंकण्यास आली. तूं भार्गव आमचा साह्यकारी असतां ऐसें कार्य अविलंबिलें तेव्हां तुझे ह्यापुस्तकाचें सार्थक काय? ज्या स्त्रीस पुरुष नाहीं तिचे गत होते तैसी तुम्ही असतां आमची गत साऱ्यांनीं मांडली आहे. बरें, चित्तास येईल तरी आपलें विस्ति (ब्रीद ?) रक्षावें हे विज्ञापना.

ब्रीद

[लेखांक ३१]

श्री.

श्रीमत् महाराज परमहंस परशरामदावा स्वामींचे सेवेसी:—

आज्ञाधारक चरणरज बाजीनें कृतानेक विज्ञापना. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें, कितेक अर्थ लिहिला त्यास आमची निष्ठा स्वामींचे पायापाशीं आहे नाहीं हें आम्हीं काय सांगावें? जैसी स्वामी बुद्धि चित्तांत प्रेरतील तैसी होईल. असो. इतका परिवार लिहावा ऐसें

१ सातान्यास प्रतिनिधि वगैरे मंडळी बाजीरावाच्या विरुद्ध होती त्यामुळें सातान्यास जाण्यास बाजीराव धजत नव्हते असें ह्या पत्रावरून दिसून येतें. “आमचे उरावर पाय देऊन कार्य करतील” ह्यापुन जें लिहिलें आहे तें कार्य कोणतें?

२ शेवटच्या शेवटच्या वाक्यांवरून बाजीरावांची स्थिति किती करुणास्पद झाली होती हें उघड होतें.

नाहीं. आह्मी लवकर सातारि (यास आलों), आज नव दिवस जाहले. राजश्री स्वामी निरोप देत नाहींत. आतां दोन प्रहरांच राजश्री अंबाजीपंतांचें पत्र आलें कीं, “पूर्णिमेकरितां येथें [येणें] फारसे रागें भरले आहेत. विलयास हे खास गोष्ट जाईल.” असेंच लिहिलें आहे. त्यास आह्मी तो स्वामींचे आज्ञेवरून लोक, हशम, राउत, जमा करीत आहों. हजार दोन हजार माणूस जमा झाले. पैका रोज खर्चतो, पूर्णिमा जालियावर मुहूर्त पाहून कार्यास जावें. स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें कार्यसिद्धि करावी. त्यास हा गुत्ता राजश्री कडील. ऐसीयास हे गोष्टीस उपाय काय करावा? आतां एवढे कार्यास आरंभ करून हा नाश एक. दुसरें पुढें होईल हा भरंवसा नाहीं. नवा दिवसांची मुदत करून व पुढें सव्वा महिन्यांत कार्यसिद्धि होईल अशी आज्ञा, त्यास एक गोष्ट तों ऐशी दिसते.

१ “आह्मी लवकर सातारि (यास आलों)” हें वाक्य मुळामध्ये स्पष्ट नाहीं. तथापि पुढील संदर्भानें तें जुळविलें तर पुनः “पूर्णिमेकरितां येथें फार रागें भरले आहेत. विलयास हे खास गोष्ट जाईल” असें अंबाजीपंत लिहितात त्याचा संबंध नीट उलगडत नाहीं. “येथें” ह्मणजे कोठें? रा. अंबाजीपंत यांनीं सातारच्या दरवारांतील खबरवातमीचें पत्र पाठविलें ह्मणावें तर वाजीराव तेथें नऊ दिवस आहेत. मग “पूर्णिमेकरितां येथें फार रागें भरले आहेत” असें लिहिण्याचा उद्देश काय? “पूर्णिमेकरितां येथें” हें वाक्य बरोबर जमत नाहीं. तेवढ्याकरितां “येथें” ह्या शब्दाऐवजी “येणें” असा शब्द असावा असें मानून जर “पूर्णिमेकरितां येणें. फार रागें भरले आहेत.” अशीं दोन वाक्ये केलीं तर अर्थाचा संदर्भ बराच जुळतो. वाजीराव खुद्द सातान्यास नसावेत असें “पानें आणावयास सातान्यास माणूस गेला आहे” असें त्याच पत्रांत शेवटीं वाक्य आहे त्यावरून वाजीराव सातान्यानजीक असावेत हें उघड आहे. धावडशीहून स्वामीकडून पत्राचें उत्तरही दुसरे दिवशीं मागितलें आहे त्याअर्थां वाजीराव धावडशी व सातारा ह्यांच्या नजीक असले पाहिजेत.

२ अंबाजीपंतः—पुरंधरे.

पुढील गोष्टी होईल नव्हे हें स्वामी जाणत. इतकीयावर मी गरिबानें काय करावें? कोणता विचार करावा हे आज्ञा जाहली पाहिजे. माझे विचारें हे सर्व संग सोडून उठोन एखादेकडे जावें. पुनः तोंड खावंदास अगर लोकांस दाखवावें असें नाहीं. परंतु तुम्ही वडोल, वर्तमान अगोदर श्रुत व्हावें याकरितां लिहिलें असे. उत्तराचा मार्ग पाहतों. उत्तर आल्यावर जो विचार चित्तांत आला आहे तो करून घेतों. तुमचे शरीरीं सावकाश नाहीं. कुवत नाहीं कीं, तुम्हांस लिहून एखादा महत् उपायें संकट देवास घालूं ते गोष्ट तों राहिली. इतकीयावर हें कार्य राहतें. कर्ज फिटत नाहीं. आतां वांचलियाचें सार्थक काय? आपला जिवाचा त्याग करितों. लटकी समजाविसीचा अर्थ ल्याहाल तरी मी ऐकत नाहीं. जर रुपयांचा उपाय करून राजश्री स्वामींचा निरोप या चौ पांचा दिवसांत येईल संतोषेंकरून, तरीच बरें. नाहींतरी आमचा उपाय आह्मी करूं. कोन पाठविला आहे. घेणें. साड्या नव्याच दोन पाठविल्या आहेत घेणें. पान आणावयास सातान्यास माणूस गेला आहे. आला ह्मणजे पाठवून देऊं. राजश्री बापूजीपंत उदईक येतील. वासे त्यांचे हवालीं केले ते पावते करतील. वरकड रानचे जिनसासाठीं माणसें पाठविलीं आहेत. आल्यावर पावतें होईल. उत्तर उद्यां पाठवून देणें. तुमची आमची भेट होणार नाहीं. सेवेशी श्रुत होय हे विश्वासि.

[लेखांक ३२]

श्री.

श्रीमत् परमहंस परशरामबाबा स्वामींचे सेवेशीः—

विनंती सेवक आज्ञाधारक बाजीराऊ कृतानेक विज्ञापना. महाराजांनीं खंडूबरोबर आशीर्वादपत्र पाठविलें व कित्येक आज्ञा केली

१ हें पत्र फारच आणीबाणीचें आहे. मनुष्य अतिशय त्रासला ह्मणजे तो कसा एकेरीवर येतो तें ह्या पत्रावरून फार चांगलें व्यक्त होतें. बाजीरावास स्वामींचा किती आधार होता व सर्व राजकारणें त्यांच्या आधारावर कशीं अवलंबून होती हें ह्या पत्रावरून स्पष्ट होतें.

तरी बावा, आह्मांस काय चिंता आहे. तुम्ही जालेत गोसावी, आणि आह्मांकडे प्रपंच लाविला. त्या प्रपंचामुळे आम्ही जोड इतकीच केली कीं वीस लाख रुपये कर्जदार झालों. कर्जदारांचे नरकांत कुजतां इतकेच मेळविलें. या दुःखास्तव गतवर्षीं पिंपरीस आलों तेव्हां सारें तुमच्या हवालीं करून मोकळे होऊन देवाची सेवा करावी हा हेत धरून स्वामींस विनंती केली. स्वामी कृपालु होऊन आश्वासन दिलें, “भार्गव तुझे ध्यानीं आहे. फत्ते तुझी होईल. व पैकाही उदंडसा मिळोन कर्ज फिटेल. सर्व साह्यकारी भार्गव आहे.” तेवढे वचनावर दृष्टि देऊन होतां. त्यास चिरंजीव तिकडे तुझा गेला होता; यश मात्र थोडें बहुत आलें; पैका न मिळाला. लष्करचे हाल श्रीरंगपट्टणचे वेळेस

१ तिकडे:—ह्मणजे हिदुस्थानच्या स्वारीस. ह्या स्वारींत फायदा कांहीं झाला नाही, फक्त यश मात्र आलें, माळवा वगैरे प्रांत अद्यापि मिळाला नाही असें त्यावरून उघड आहे. त्याअर्थीं ही सन १७३४ चीच स्वारी असावी.

२ श्रीरंगपट्टणचे वेळेस लष्करचे फार हाल झाले होते ह्मणून ह्मटलें आहे. ही श्रीरंगपट्टणाची स्वारी सवा आशरीनच्या रजव महिन्यांत ह्मणजे इ० स० १७२७ च्या फेब्रुवारीमध्ये झाली होती. छ० २३ ला वाजीराव श्रीरंगपट्टण मुक्कामी होते. सोंधे, वेदनूर, वगैरे ठिकाणीं जमादिलामध्ये जाऊन नंतर वाजीराव श्रीरंगपट्टणास गेले. कर्नल विल्कस यांनीं हैसूरच्या इतिहासामध्ये ह्या संवधानें विशेष माहिती दिली नाही व ग्रॉट डफ ह्यांनींही विशेष माहिती दिली नाही. त्यांनीं फक्त फत्तेसिंग भोंसल्यासह वाजीराव १७२६ मध्ये कर्नाटकामध्ये गेले, प्रांत लुटून श्रीरंगपट्टणावर खंडणी वसविली, इतकी माहिती देऊन असा शेर मारिला आहे कीं:—“No particulars of this campaign have been discovered; but it appears by a letter written 12 or 13 years afterwards by Bajee Rao to his brother, that they lost a number of men without gaining advantages which had been anticipated.” ह्यावरून ग्रॉटडफ ह्मणतात त्या अर्थानें चिमाजी आपांस लिहिलेलें पत्र निराळें असलें पाहिजे. परंतु वाजीरावांच्या वरील पत्रावरूनही श्रीरंगपट्टणच्या स्वारीचा बोध होत आहे.

झाले होते तसेच झाले. आपण या गोष्टीचा शोध करावा. आतां नित्य उठोन कर्जदारांचे पाया पडावे. शिलेदारांचे पाया पडतां पडतां कपाळ छिनत चालले. आतां हीं सुखें आह्मांस नकोत. तुह्मी या आणि आपला कारभार संभाळा. अगर टाकून द्या ह्मणाल तरी टाकून उठोन येतां. वरकड तुह्मीं आपल्या पैक्यासाठीं लिहिलें तरी स्वामीनें कांहीं चिंता न करावी. आमचा जीव आहे तो पैकीयाची काय चिंता आहे? कोणे समर्यां पाहिजे तें आह्मांसही कळतें. पैका पावता करूंच. आतां प्रस्तुत तो आमचा जीवच मात्र आहे. येथें येऊन घेणें अगर तेथें बोलावशील तरी सर्वसंग टाकून येतां. तुह्मी थोर देव. तुह्मांस वचनास धरावे तें वचन खरें न झालें ह्मणून आह्मीं लेकरांनीं तुमची रड तुह्मां-पासी रडावी, आणि रडतियाची अशी तुह्मी पुसोन परिणाम त्याचा करावा तो कराल. तुमचें झाड लाविलें तोडाल तरी आतां तोडा, वाढवाल तरी वाढवा. या गोष्टीस नादर कोण आहे. तुमचे दववणीस आह्मी कां भिऊं? मारशील तरी तूंच वावा मारशील; यांतही कीर्ति

१ ग्रांटडफनें "Among Hindoos an attitude of worship or adoration is to place the forehead at the threshold of a temple, or at the foot of the idol, and is used in supplication to a superior. The following extract of a letter from Bajee Rao to his Mahapooroosh must of course be understood figuratively; but it shows the embarrassments under which he laboured:—"I have fallen into that hell of being beset by creditors, and to pacify sovcars and silledars, I am falling at their feet till I have rubbed the skin from my forehead." Part of this distress originated in the high rates of pay which he was obliged to give, in order to out-bid Nizam-ool-Moolk, and secure the best of the Deccan soldiery." ह्मणून जी टीप दिली आहे ती ह्याच मजकुरास अनुलक्षून आहे. त्यावरून हें पत्र ग्रांट डफ ह्यांनीं पाहिलें होतें ह्यांत शंका नाही.

तुझीच आहे. आणि आह्मां लेंकराचे लडिवाळ चालवून कीर्तिरूप होशील तरी तूच होशील. गांवचा मजकूर लिहिला कीं शिष्य पाठविणें, त्याचे हवालें करूं, तरी शिष्य मीच आहे. मला बोलवावें; मीच येतो. हा कारभार पहावासा असला तरी येऊन आटपणें. पाहिजे तरी आह्मी मुतालिक तुझे. टाकून द्या ह्मणाल तरी येतो. नाहीं, चार दिवस आमचेच हातून व्यावासा असेल तरी तैसीच आज्ञा करावी. आह्मी तो कर्जदाराचे नरकांत बुडालों. तुझे वचनावर जर अवंदाचे ~~सुखें~~ जर मला कर्ज व राजा व लोक यांचे देणियांपासून मुक्त करशील यास्तव देवाजवळ आपला प्राण देऊं. आह्मांस मुक्त लेंकरास कराल ऐसें वचन अभयपूर्वक आलिया एवढे आठ महिने आणीक जीव धरून पाहूं. यांत जर आह्मी कृत्रिम लिहिलें असेल तरी आह्मांस तुझीच शफत असे. काय तें उत्तर लवकर पाठविणें. तैसीच तजवीज करूं. तूं देव कैसा कीं आमची कृत्रिमता किंवा निर्मळता न कळे. ध्यानांत येईना तेव्हां आह्मीच प्राक्तनाचे गाढे. आमचें कपाळ फुटलें! तुमचा कोप आह्मां गरीबांवर कशास? जे दुष्ट असतील त्यांजवर करा कीं, तेणेंकरून प्रजा सुख पावे. आज दाभाडे, गायकवाड, बांडे कोटी कोटी रुपये खजिने आणि मीन आह्मी तुझे पायाशीं व धन्याचे पायाशीं निष्ठेनें वर्ततां ते अन्नास महाग झालों! त्यांत आह्मी चिपळुणें, तुझे वाढविले, लाज तुला असावी. लाज धरशील तरी त्यांजवर कोप करा आणि आमचे उर्जित करून राहिलें ^{आह्मी} ब्राह्मणाचें काम करून घ्या. नाहीं तरी आह्मांवर कोप राग कशास पाहिजे? आपलें स्वाधीन करून घे आणि आह्मांस मुक्त

१ दाभाडे, गायकवाड व बांडे हे आपल्या स्वार्थाकडे दृष्टि देऊन स्वतंत्रपणानें प्रांतोप्रांतीं स्वान्या करीत होते व मिळेल तितका फायदा आपल्या पदरांत ओढून गवर झाले होते असा त्यांच्यावर हा आरोप आहे.

करा. आणीक एखादा देव पाहून सेवा करूं. पिंपरीसच बोलिलें आहां कीं “माझा राग तुजवर होणार नाही. कदाचित् रागें भरलोंतरी चालणार नाही.” त्यास आतां लिहिलें कीं, “पिंपरीस मरत होतो, ज्वरानें शुद्ध नव्हती. ते बोली प्रमाण नाही.” तरी मरत होतास तरी रात्रींच माझे रक्षणास कैसा आलास ? ह्या गोष्टी कशास लिहितां ? जर आह्मी उमगतों न तरी त्वां भार्गवच साक्ष असेल. आतांच उठोन संन्यासी होऊन एखादेकडे उठोन जावें ऐसें वाटत नसेल तरी भार्गवाची शपथ आहे. परंतु मागती कांहीं विवेक करून धीर धरून पाहतो. जर धीर धरवेल तरी धरवून पाहूं. नका ह्मणाल तरी आह्मी तों सिद्धच आहों. सेवेसी श्रुत होय. हजार रुपये सातान्याहून धावडशीस पावते करणें ह्मणून पूर्वींच खंडूचें पत्र अगोदर दोन दिवस लिहून पाठविलें आहे. पावलें असेल अगर पावतील. उत्तर पाठवावें हे विश्वासि.

[लेखांक ३३]

श्री.

श्रियासह चिरंजीव राजश्री आपा यासीं:—

बाजीराव बल्लाळ प्रधान आशीर्वाद उपरी येथील कुशल ता० छ ७ रमजान जाणून आपणाकडील कुशल वृत्त लिहून पाठवणें. यानंतर निजाम उलमुल्ख माळव्यांत रवाना झाल्यावर आह्मीही त्वरा करून नवावाच्या मुकाबलियास आलों. आठ नवकोसांचें अंतर उरतांच नवावाच्या फौजा सलाबत खाऊन भुपाळ किह्याच्या आश्रयास गेले. तळें

१ पिंपरी:—पुणें जिल्ह्यांत सुपें तालुक्यांत एक लहान गांव आहे. येथें स्वामींचें देवस्थान असून हा गांव त्याकडे इनाम आहे. येथें स्वामी केव्हां केव्हां राहत असत.

२ मनुष्य वेतागला ह्मणजे सर्व संग सोडून संन्यासी बनतो त्याप्रमाणें बाजीरावांच्या मनाची स्थिति झाली होती.

३ छ० ७ रमजान:—ता. १९ दिसेंबर इ० स० १७३७ सोमवार.

पाठीसीं, नाला पुढें, देऊन राहिले. आहींही त्याच दिवशीं छ. ३ रम-
जानीं चालोन घेतलें. नवावांनीं सवाईचे पुत्र व बुंदेले सभासिंग व
जाट व रजवाडीयांच्या फौजा व तोफखाना ऐसा एक तोंडी झुजाची
जागा होती ते वाट बांधोन उभे केलें. आपण खासा पाठीवर उभे राहिले.
आमच्या फौजा राजश्री राणोजी शिंदे व राजश्री पिलाजी जाधवराव
व सयाजी गुजर व किरकोळ पथकें रजपुताचे फौजेवर उठलीं. आरावी-
याचा मार सोसून थडक मोठी जाहली. दिडशें माणूस रजपुतांचें मारिलें.
आपणाकडील पन्नास साठ माणूस ठार झालें. दोन चारशें जखमी.
तैसीच घोडें शंभर पावेतों पडलीं. पांच सातशें जखमी जाहलीं. परंतु
नवावांनीं तमाशा बराच पाहिला. रजपुतांपुढें गजड्याचा आरावा व
नाला नसता तरी मारून गर्दास मेळविले जाते. असो. युद्धप्रसंग जा-
लियावर नवावाच्या गोटापासून दोन बाणांच्या टप्पावर सड्या फौजांनीं
बसलों आहों. नवावाची गांठ भुपाळापासून एकदोन मजलीवर पडती
तरी अवघेच फौजेची मिठी चौकीर्द पडती. तर राजश्री स्वामींच्या प्र-
तापें नवावाचे डोळे थंड होते. परंतु आश्रयास गेले. असो. एक झुज
झालियावर आज तीनचार रोज आनमान पाहिला. त्यास नवावांनीं
कुल आपले बुनगे व रजपुतांचे व रजवाडकरांचे बुनगे कुल भुपाळ
शहरांत आश्रयास घातले. आपले डेरेही माधारी अडचणींत नेले.
तमाम फौजेनिशीं प्रातःकाळपासून तयार होऊन हत्तीवर बसून

१ छ० ३ रमजानः—ता० २५ दिसेंबर इ० स० १७३७ गुरुवार.

२ सवाईचे पुत्रः—सवाई जयसिंगास इसरीसिंग व माधवसिंग असे दोन
मुलगे होते त्यांपैकीं एक फौज घेऊन निजामाच्या मदतीस आला होता.

३ सभासिंग बुंदेलेः—राजा छत्रसालाचा नातू. बुंदेले राजे मराठ्यांच्या व-
तीचे होते परंतु निजामानें जबरदस्तीनें त्यांना आपल्या बाजूस बळवून घेतले
होते.

गोटांतच उभे राहतात. बाहेर युद्धास निघतात ऐसी आवाई घालितात. परंतु निघत ना. डेरेचौक्या गोटापुढें होत्या. तो माघारा ^{कुरु} किल्याच्या आश्रयास नेऊन मोर्चेवंदी मांडली. कुसूं घालितात. याप्रकारचा प्रसंग आरंभिला आहे. धान्य तें महर्ग होत चाललें. चौ दिवसांत रुपयाचे पीठ चार शेर जाहलें. पुढें काय होईल तें पहावें. हत्ती घोडे यांस वैरण अगदीं नाहीं. एक दिवस झाडाच्या साली व तळ्यांतील लव्हाळे चारिले. आतां तें काहींच नाहीं. रजवाडेकरी, वुंदेले व सवाईची फौज या समागमें आहे. ती प्रास्थाई पडली. नवावाचा इतवार त्यांस नाही, व त्यांचा इतवार नवावास नाही. पळोन निघावें झणतील तरी वुनगे शहरांत अडकविले यामुळें निघों फावत नाहीं. बाहेर युद्धास निघावें तरी सोवतीयांचा भरंवसा न पुरे. आमच्या फौजा तों चौगीर्द वैसल्या आहेत. रात्रीचे वाणवंदुका चौक्यांवर चालवितो यामुळें सारी रात्र दंगे गोटांत होऊन फौजा ताटकळोन उभ्या राहतात. घोड्यांस चारा नाहीं. दुसरें, सारा वेळ तयारी. ऐसी जाजती मांडली आहे. नवाव बुद्धिवंत होत्साता हे बुद्धि वृद्धापकाळीं करून बदवक करून घेतला. दिल्ली आदिकरून सतत चालली. कदाचित् नवावांनीं रजपुतांनीं अवसान करून बाहेर युद्धास निघाले तरी कोस दोन कोस वेढून लगट करून निघते तरी सभवतें वैसलोंच आहों. जे गत बंगसाची ते गत यांची होईल. नवाव थोर अमीर, फौज पाहतां तीस चाळीस हजार, हातनाला, व सुतरनाला, व बरकंदाज, व रेहकले समागमें बहुत, ऐसें असतां आश्रयास वसावें (हें) श्लाघ्य नव्हतें. विचारें पाहतां वसावया कारण हेंच कीं, काहीं दिल्लीची फौज मदतीस यावी व दक्षणी फौज यावी. त्यास दिल्लीस फौजांविशीं पादशाहांस अर्जा जाहली. त्यांनीं खानदौरास व कमर्दीखान यांस पादशाहांनीं फर्माविलें

कीं, तुह्नी कोठें जाणार ? आह्नी निघों तेव्हां तुह्नी समागमें असावें. त्याजवरून ते येतां दिसत नाहींत. आतां मोठा भरंवसा दक्षणी फौजेचा आहे. प्रतिदिनीं पाच सात जोड्या खाना होतात. कदाचित् तवकल करून फौज नवाबांस सामील व्हावयास येईल. त्याला आपा, या समर्थीं जरी तिकडील तिकडे फौजेस तुमचा शह वसोन आटकली तरी हे फौज बुडवावयास असामान्य दुसरा येणार नाहीं. आह्नांजवळ आहे फौज इतक्यानिशींच नवाबांस जेर करून विल्हे लावितो. ते फौज येऊन सामील झाली तरी नवाब जरा भारी होतील. जाजती श्रम करणें लागतील. याजकरितां फौजांस अटकाव होय तें करणें. यासमर्थीं तुह्नांस जे फौज मिळेल (ते) जमा करून भारी राहणें. दाभाडे बांडे आह्नांकडे आले नसले तरी तुह्नी आपणाजवळ बोलावून सामील करणें. राजश्री स्वामींजवळ जो जमाव आपला आहे तो आपणांजवळ आणणें. चिरंजीव राजश्री महादोबा यांस लिहून राजश्री स्वामींस विनंती करून राजश्री फत्तेसिंगबाबा व राजश्री शंभुसिंग जाधवराव व सरलष्कर व जाधव आणवणें. त्या खेरीज लोक मिळतील ते जमा करून तिकडील फौजांस शह देणें. ह्मणजे एकटें याचें साहित्य दुसरा कोणी करणार नाहीं. नवाबाचा निर्वाह व्हावा या सायास दुसरा ऐसा येणें नाहीं. हे ठिकाणीं लागल्यावर अवघी दक्षिण निर्वेध होईल. अवघ्यांनीं या समर्थीं या कामांत चित्त घालावें. आमचे फौजेचे उस्तवारीस अगर कर्जपरिवारास एक

---

१ दाभाडे बांडे वगैरे सरदार पेशव्यांस ह्या वेळीं साह्य करित नमून अलग राहिले होते. त्यांस मदतीस जाण्यावद्दल शाहू महाराजांकडून व पेशव्यांकडून पत्रें गेलीं होती.

२ राजश्री स्वामीः—शाहूमहाराज. ह्यांच्या हुजूर दरवारांत महोदाबा ह्मणजे महादाजीपंत पुरंदरे हे असत ह्मणून त्यांचेकडून महाराजांस विनंति करविली होती.

नवाव खेरीज दुसरी जागा नाही. जे फौज समागमें आहे इतक्यानिशीं रात्रंदिवस कस्त मेहेनत करणें, तें नवावाजवळ करीतच आहों. फळ होतां ईश्वराचें.***राजश्री आवजी कवडे बरे समयास चांगले सामा-^{रघोजी} नानिशीं आले आहेत. राजश्री-~~सम्भोजी~~ भोंसले या ज शे दाकडे आल्याचें वर्तमान आहे. जरी ते आले तरी ते ^{उत्तरे} ~~आमने~~ जाहले. न येती ते गोष्टी-चाही मुजाका काय आहे. एक तों राजश्री स्वामींजवळ मोहिमेस असावयाचें होतें तें तों नाही. येव्हां या प्रसंगास तरी त्याणीं यावें. येथेंही न येत, तेव्हां सरंजाम मुख खाऊन अप्रयोजक होतील. तुह्मांस जो यत्न होईल तो करून तिकडील फौजेस पायबंद देणें. शहाजापुरचा मोंगल दीड हजार राजश्री मल्हारबा व राणबा व यशवंतराव पवार यांणीं बुडविला हें वर्तमान पूर्वीं तुह्मांस पत्रां लिहिलें. आहे त्यावरून कळलेंच असेल. ^{रघोजी} ~~सम्भोजी~~ भोंसले आह्मांकडे आले तरी बरें. नाही तर तुह्मी त्यांस गाठणें. ते फौज तुमच्या कामाची आहे. वरचेवर कागदपत्र पाठविणें. आणि आपणास सामील करणें. अगर तुह्मी गांठणें. जे गोष्टीनें ते फौजेस आटकाव होय तें करणें. वडिलांचें पुण्य व खावंदाचें आहे तरी त्यास घेतच आहों. लोभ असों दिजे हे आशीर्वाद.

[लेखांक ३४]

श्री.

श्रियासह चिरंजीव राजश्री आपा यांसी

वाजीराव आशीर्वाद उपरी येथील ता० छ० १७ रमजान मुकाम भूपाळ जाणोन आपणाकडील कुशल लिहित जाणें विशेष. तुमचीं पत्रें

१. शहाजापूरचा मोंगल:—निजामाचा साह्यकारी मीरमानाखान फौजदार शहाजहानपूरकर हा भोपाळ येथें निजाम अडचणींत सांपडला असें देखून दुसरीकडून मराठ्यांवर हल्ला करायाचा प्रयत्न करीत होता. त्यास दाराई सराई नामक गांवीं शिंदे होळकर व पवार यांनीं ठार मारिला व त्याची दोन हजार फौज बुडविली.

२ छ० १७ रमजान:—ता० २९ दिसेंबर इ० स० १७३७ गुरुवार.

छ० २३ सवैनचे आलें तें छ० ८ रमजानीं आलें. मौजे ओहोणे सोन-
गीर गिरनातीर येथील मुकामचे आलें तें काल छ १६ रमजानीं पावलें.
कुशलश्रवणें संतोष वाटला. येथील वर्तमान निजामुल्मुलुख भुपाळच्या
आश्रयास गेला. नंतर छ० ३ रमजानीं मुकाविला केला. युद्ध जाहलें.
तें वर्तमान नवाबांनीं बुनगे भूपाळ शहराचे आश्रयानें ठेवून नंतर
जाहलें हें वर्तमान तुह्यांस पहिलें लिहून पाठविलें - आहे. त्याजवरून क-
ळलेंच असेल. पत्रें रवाना झालीं. त्या अलीकडे वर्तमान तरी भुपाळास
सभोंवती चौकीबंदी केली. यामुळें दाणा महर्ग जाहला. गवत तो न
मिळसेरिखें जाहलें. तेव्हां बोलीचालीचा संदर्भ नवाबांनीं चित्तांत आणून
राजश्री आनंदराव पंडित सुमंत यांस पाठविलें. मशारनिल्हे आल्यावरी
आह्मी आपला मतलब सांगणें तो सांगोन राजश्री वाबूराव मल्हार यांस
समागमें देऊन नवाबाकडे पाठविलें, मतलब निवेदन केला. नवाबांनीं
आज्ञा केली, प्रातःकाळीं राजश्री पिलाजी जावधराव व आणखी मातबर
पाठविणें; येथीलही माहितगार देऊन बोलीचाली होईल. ऐसें सांगितल्यावरी
वाबूराव मल्हार आले. छ० १४ रमजानीं आवदुल खेरखान व सय्यद
लष्करखान व अनवरखान व सुमंत ऐसे लष्करापुढें टेंकडी होती तेथें आले.
आह्मी राजश्री पिलाजी जावधराव व राजश्री वाजी भिवराव व राजश्री
वाबूराव मल्हार पाठविले. संभाषण जाहलें. आमचा मतलब त्रिवर्गानीं

१-छ० २३ सवानः—ता० ५ दिसेंबर, सोमवार.

२-छ० ८ रमजानः—ता० २० दिसेंबर, मंगळवार.

३ ओहोणे सोनगीरः—हीं दोन गांवें खानदेशांत आहेत.

४ गिरनातीरः—ही तापीस मिळणारी एक लहान नदी आहे. तिच्या कांठीं
वरील गांवें आहेत.

५ छ० १६ रमजानः—ता० २८ दिसेंबर, बुधवार.

६ छ० १४ रमजानः—ता० २६ दिसेंबर, सोमवार.

त्याचे त्रिवर्गास सांगितला. तेव्हां बोलिले कीं, तुमचा मतलब नवावांस निवेदन करून नवाब तुमचें ऐकतील, परंतु नवावांची अब्रू वाढविली पाहिजे. प्रातःकाळीं नवाब बाहेर निघतील. तुम्ही कोस दीड कोस माघारे जाऊन राहणें. आम्ही त्रिवर्ग तुम्हांजवळ येतो. बोली चाली करूं. त्यावरून दुसरे दिवशीं छ० १५ रमजानीं आम्ही कुच करून कोसाच्या अंतरे वंदगींत राहिलों. नवाब नंतर बाहेर तळावर येऊन मुकाम केला. आबदुल खेरखान व अनवरखान यांस लष्करच्या दरम्यान पाठविलें. बोलीचालीचें मतलब सांगितलें. ते नवावांस सांगोन करून देऊं ऐसें बोलोन नवावांकडे गेले. जावसाल यावा तो न आला. प्रातःकाळीं नवावांनीं एकाएकींच नगारा व कुच करून पुनः भुपाळांतच गेले. तेव्हां राजश्री आवजी कवडे व राजश्री यशवंतराव पवार यांणीं दुमदारीस घाव केला. जाटाचे व आवजी कवडे यांची तरमिसळ जाहली. तेव्हां नवाब ठिकाणींच उभे राहिले. आम्ही तमाम फौजेनिशीं भंवते उभे राहिलों होतो. नवावांनीं आराबा काढून टेंकडीपासून अर्धकोस जमीन भुपाळपावेतो दोन प्रहरांपासून सायंकाळपावेतो चालत होते. निदानीं तळ्यांत राहिले होते. तोही तळ सोडून फाटकाआंत पहिले वुनगे ठेविले होते त्याजवळ जाऊन केवळ अडचणींत राहिले. बंद होऊन राहिले. जैसा मनसबा महमदखान बंगस यांणीं विचारिला त्याचप्रमाणें यांणीं विचार केला आहे. नवाब थोर. यांणीं एक तो आमचा मतलब करून देऊन सुखरूप दक्षणेस जावयाचें होतें. परंतु दुसरें बाहेर निघोन जुंजावयाचें होतें. परंतु दोनी गोष्टी न करितां अडचणींत राहिले. अनुचित केलें. या गोष्टींत नवाबाची अब्रू काय राहिली? असो. नवावांनीं काय विचार चित्तांत आणिला असेल तो असो. परंतु आपल्या बंदोबस्तांत आतां

१ ता० १५ रमजानः—ता० २७ दिसेंबर, मंगळवार.

आसपास चौकीबंदी करून दाणागवत कुल बंद केलें आहे. नवाब काल-पासून आजीपावेतों आंत उभेच केले होते. धोंड्यावरी व गोळीच्या टप्यावरी आमचे फौजेचे मोर्चे लावून मार देत आहों. नवाब व नवाबांची फौज सत्वहीन झाली आहे. आणि गोटावरी लगट करून दोन तोफा हस्तगत केल्या. अतःपर राजश्री स्वामींच्या प्रतापें निजामउल्मुल्क यासी याच ठिकाणीं बुडवून टाकितों. दक्षणचे फौजेची यास आशा बहुत होती, त्यास तुह्मी तिकडे आहां. तुमच्या शहामुळें तेही येऊन पावे असा अर्थ नाहीं. तुह्मीं फौज जमा करून जितकी मिळेल तितकी मेळवून दक्षणचे फौजेस पायबंद देणें. दाभाड्याकडील शहाणा माणूस पाठवून त्यास आपणाजवळ आणणें. रणालियास असली तरी उत्तम जाहलें. कदाचित् सोनगडपावेतों गेले असले तरी तेपावेतों शहाणा माणूस पाठवून दाभाडे, वांडे, गायकवाड आपणाजवळ आणून तिकडील फौजेस पायबंद देणें. रवोजी भोंसले याकडे पत्रें व एक माणूस पाठवून त्यासही आपणाजवळ आणणें. सारांश ते फौजेस पायबंद दिल्यास नवाबास आह्मी बुडवीतच आहों. जें होणें तें धन्याचें प्राक्तन, वडिलांचे पुण्येंकरून उत्तमच होईल. आपल्याकडील लोक सारे सुखरूप आहेत. घोडीं कालचे झुंजीं तीस पसतीसपर्यंत पडिले. व मातबर माणूस कोणी पडिले नाहींत. पांच सात शिपाई पडले. बहुत काय लिहिणें, लोभ असों दिजे हे आशीर्वाद.

[लेखांक ३५]

श्री.

श्रीयासह चिरंजीव राजश्री आपा यांसी:—

वाजीराव बल्लाळ आशीर्वाद उपरी येथील कुशल ता०छ २७ रम-

१ रणालें:—हें गांव खानदेश जिल्ह्यांत नंदुरवार तालुक्यांत आहे.

२ सोनगड:—हें गुजराथेंत वडोदा संस्थानांत गांव आहे. येथें वळकट किल्ला आहे.

३ छ० २७ रमजान:—ता० ८ जानेवारी इ. स. १७३८, रविवार.

जान जाणून आपणाकडील कुशळ लिहित जाणें, यानंतर तुमचीं पत्रें छ ८ रमजानचीं वरणगांवचे मुकामचीं विश्रामावरोवरी आलीं व दुसरीं पत्रें छ० ११ रमजानचीं आलीं तीं छ० २४ रमजानीं पावलीं. लेखनार्थ विस्तारें कळला. येथील वर्तमान काल लिहून पत्र पाठविलें आहे त्यावरून कळलेंच असेल. अलीकडील वर्तमान तर नवाब बुनगे कांहीं भुपाळांत व कांहीं इस्लामपुरांत टाकून सलुखाची संदर्प लावून कोस दोन कोस चालतात. आमच्या फौजा चौतर्फी चालवून दाणा-गह्या घांसलकडी बंद केली. एक रुपयास एक शेर अन्न जाहलें. तेंही कोणास प्राप्त कोणास अप्राप्त जालें. घोडीं पळसाचा पाळा खाऊं लागलीं. परवा छ २५ रमजानीं मोंगल पठाणांनीं भाड्याचे^{गाड्याचे} वेल खादले. राजपुतांस तों केवळ उपास पडों लागले. ऐसा प्रसंग जाहला. तेव्हां नवाब सर्वांचें दुःख पाहून बहुतच काहिला होऊन सलोखाविसीं त्वरा केली. बोलीच्या प्रसंगास पहिलेच आवदुल खेरखान व सयद लष्कर-खान व अनवरअल्लाखान होते. सांप्रत आयामल्ल यांहीं सांगोन पाठविलें कीं बोलीचालीच्या प्रसंगांत आपणास बोलाविल्यास आमची अब्रू आहे. व आही तुमचे शुभचिंतक असों. त्यावरून आयामल्ल यांसही पाठवून द्यावें. हणवून नवाबास राजश्री आनंदराव पंडित सुमंत यांसमागमें सांगोन पाठविलें. त्याजवरून नवाबानें आयामल्ल यांस भेटीस पाठविले. भेटीनंतर आयामल्ल यांस पहिले त्रिवर्ग यांस सांगोन बोलीचालीचा

१ छ० ८ रमजानः—ता० २० दिसेंबर इ. स. १७३७, मंगळवार.

२ वरणगांवः—हें गांव खानदेश जिल्ह्यांत भुसावळ तालुक्यांत आहे.

३ छ० ११ रमजानः—ता० २ जानेवारी इ. स. १७३८ सोमवार.

४ छ० २४ रमजानः—ता० ५ जानेवारी, गुरुवार.

५ इस्लामपूरः—भोपाळजवळ एक लहान गांव आहे.

६ आयामल्लः—हा निजामास मिळालेला कोणी जाट सरदार असावा.

ठराव केला कीं माळवा दरोबस्त द्यावा. पादशाही सनद दिल्लीस गेल्यावर करून द्यावी. द्रव्याची बोली पहिली राजश्री धोंडो गोविंद यांचे विद्यमानची आहे, त्याची रजवदल करून जें साधेल तें करून द्यावें. नर्मदे व चमेलमध्ये राजे आहेत त्यांजपासून आह्मी पैके घेतों तैसा कमपेस घेणें तो द्यावा. राजे यांस निरोप देऊन नवाबांनीं दिल्लीस जावें. कोणेविशीं तफावत न करावी. जे गोष्टीनें आमचें बरें होईल तें करावें, या गोष्टीनें ~~यज्ञकुरात द्यावे तैसी~~ सिबत जाला. काल छ २६ रमजानीं सदहुंप्रमाणें करार करून नवाबांनीं माळवा दरोबस्त जाहगीर सुभेदारीचे यादीवरी दस्तक करून दिलें. व द्रव्यही साधेल ते पादशाहापासून करून देऊं ऐसें खासदस्तकानिशीं लिहोन दिलें. राजश्री पि-

लाजी जाववराव व राजश्री बाबूराव मल्हार नवाबाचे दर्शनास पाठवून दस्तकखतानिशीं याद करून दिल्ली. यावर तमाम लष्करास व वाणीयांस ताकीद करून इरसाल पोहोंचवून दिल्ली. अतःपर नवाब आपले बुरंगे वाहेर दक्षिणेस खाना करून दिल्लीस जातील. सारांश नवाबास अडचणीचा प्रसंग प्राप्त झाला ह्मणवून आपण हावभरी होऊन बुडवायाच्या सायासास लागावें तर नवाबाची फौज तोफखाना व बंदोबस्त पाहतां अवघाच ध्यानांत आला. रोहिले, बुंधेले व रजवाडे व सर्वाईची फौज व खेची व नरवर आदिकरून खासा नवाब देखील तीस पस-तीस हजार, या खेरीज तोफखाना, तोही कोणे प्रकारचा हें तुम्ही जाणतच आहां. सभोंवता आराबा चालून तमाम फौजेनिशीं तोफखान्याचे पाठीं चालावें तर राऊत अगर पायींचे माणूस निघावया गरज नाही. वंदो-

१ सर्वाई:—सर्वाई जयसिंग.

२ खेची व नरवर हीं ग्वालहेर प्रांतांतील जुनीं संस्थानें होत. सांप्रत राधोगड ह्मणून जें मध्य हिंदुस्थानांत संस्थान आहे तें खेची ह्या नांवानें प्रसिद्ध आहे. येथें खेची जातीचे रजपूत लोक आहेत ह्मणून ह्या प्रांतास खेचीवाडा असें ह्मणतात.

बस्तीनें, चालत उठावें तर घोडे माणूस बहुत खर्च होऊं लागलें, धा-
व्याविणें तग करून बुडवावें तर मोंगल लोक मार्गें सर खाणार ? जुंजतां
दिसगत लागल्यास चार दिवस निघोन जातील. हा अर्थ व तुहीं कि-
तीएक विचार लिहिला तो चित्तांत आणून सौरस्याचा प्रसंग संपादिला.
जो नवाब चौथाई व सरदेशमुखीचीं नांवें घेत नव्हता त्याणीं माळवे
दरोबस्त ऐसें खासदस्तकानें लिहून व लिहितां उच्चार केला की, “या
मार्गें कधींच गोष्टी न जाहली ते या प्रसंगीं जाहली” व नवाबांनीं हे
गोष्टी मान्य करणें दुरापस्त. पुत्राचे नांवें सुभेदारी करून समागमें
आणिलें त्या माळव्याची दरोबस्त सनद करून देतो. नवाबाच्या चि-
त्तांत कल्पांत आला. परंतु काय करील ? संकटाचा प्रसंग देखोन द्यावें
लागलें. जे राजेराजवाडीयाचे आपले बरे इच्छू कश्यप धरून होता ते
त्यास हातचे सोडावे लागले. हें दुःख लहान सामान्य न जाहलें. आपा,
राजश्री स्वामींचें तपोबळ, वडिलांचें पुण्य समर्थ तरीच ही गोष्टी घडोन
[आली]. अन्यथा होणें कळलेंच आहे. आज पादशाहींत नवाबासारिखा
अमीर दुसरा कोण आहे ? याणें जो पाया घालून दिलहा तो अवध्यांत
श्रेष्ठ आहे. नवाब अतःपर दिल्लीस जातील व समागमें कोणी द्यावयाचा
तो देऊन नवाब दिल्लीस गेलियावरी या प्रांताचा व राजवाडीयांचा
बंदोबस्त कर्तव्य तैसा करून होईल वर्तमान तें लिहून पाठवूं. कांहीं
द्रव्य नवाबाजवळ मागावें ही इच्छा होती, परंतु नवाब द्रव्याचा लोभी.
पूर्वीं याची साहित्य केली ते समयां मन वाढवून द्रव्य देववलें नाहीं,

१ पूर्वीं:—ह्मणजे इ० स० १७२४ सालीं नवाबास वाजीरावांनीं साह्य केलें
होतें. तो प्रसंग असा कीं, निजाम दिल्लीदरबारांतून निरोप घेऊन दक्षिणेंत आ-
ल्यानंतर त्याच्या स्वार्थप्रचुर आणि कपटी वर्तनामुळें बादशाहाच्या मनांत राग
येऊन त्यानें हैदराबादचा सुभेदार मुबारिझखान (मराठी कागदपत्रांत कंबरज-
खान असें नांव दिलें आहे) ह्यास सैन्य जमवून निजामाचें पारिपत्य करण्याबद्दल

ते हल्ली पदरचे देतील हे गोष्टी तशासारखी. दिल्लीस गेल्यावर सार्व-
भौमापासून प्राप्त जाहल्यास चुकणार नाहीं. करार झाला यांत अंतर न
करावें ऐसी ^{सर्वा} अनरोटी नवावांनीं दिली. अतःपर नवाव खता करतील. ^{परंतु}
कदाचित् काळक्रम [काळक्रमें?] दुर्बुद्धि निर्माण झाली तर केलें पावतील.
श्री त्यास जय देणार नाहीं. लोभ असों दीजे हे आशीर्वाद.

[लेखांक ३६]

श्री.

श्रीमंत परमहंस महाराज श्री स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बाजीराव बल्लाळ प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल
महाराजांचे आशीर्वादे पौष वैद्य १४ पावेतो मुक्काम भुपाळ येथें यथा-
स्थित असे विशेष. फौजसहित या प्रांतीं आलों. नवावाचा व आमचा
मुकाबला व्हावा तो नवाव भुपाळच्या आश्रयास गेले. छ० ३
रमजानीं एक युद्ध जाहलें. दुसरें कालही एक युद्ध नवावाचें व लोकांचें
जाहलें. बराच तमाशा नवावांनीं पाहिला. महाराजांचे प्रतापें ~~सेवे~~

गुप्त रीतीनें सांगून पाठविलें. त्याप्रमाणें 'मुवारिझखानानें तयारी केली. त्याप्र-
संगीं निजामानें पेशव्यांची मदत मागितली. त्या वेळीं पेशव्यांनीं उत्कृष्ट मदत क-
रून साखरखेडलें येथें छ० २३ मोहरम (ता. १ आक्टोबर सन १७२४) रोजीं
मुवारिझखानाचा पराभव केला व त्यास व त्याच्या दोन पुत्रांस यमसदनीं पा-
ठविलें. ह्यामुळें निजामाची दक्षिणची सुभेदारी निर्वेध झाली. इतकें उत्कृष्ट साह्य
ह्या वेळीं पेशव्यांनीं केलें परंतु निजामानें त्याचा योग्य मोवदला दिला नाहीं. ह्या
प्रसंगाचें स्मरण ठेवून पेशव्यांनीं निजामाच्या स्वभावाचें वर्णन केलें आहे.

१ पौष वा १४:—ता० ८ जानेवारी इ. स. १७३८ रोज रविवार.

२ छ० ३ रमजान:—ता० १५ दिसेंबर इ. स. १७३७ रोज गुरुवार.

३ काल:—ता० ७ जानेवारी इ. स. १७३८, शनिवार.

४ तमाशा:—पराक्रम. जुन्या पत्रांतून हा शब्द फार वेळां येतो. शिवाजीनें
आपला सापल बंधु तंजावरचा व्यंकोजी ह्यास जें उपदेशपर पत्र लिहिलें आहे त्यां-
तही "तमाशा दाखविणें" ह्मणजे पराक्रम दाखविणें असाच उपयोग केला आहे.
ज्ञानेश्वरी ग्रंथामध्ये तमाशा हा शब्द ह्याच अर्थी आहे.

जबळ नवावांवरोल सलावत बरीसी चढली. नवाब भुपाळच्या आश्र-
यास तीस चाळीस हजार फौजेनिशीं बसले. आमचे मोर्चे हातधोंडि-
यावरी बसले आहेत. करोलांचा मार देत आहे. मोंगलांचा अर्गानर्गा
केला आहे. दाणा, गळ्या, वैरण, काडी कुल बंद झाली आहे. वंगसा-

१ वंगसाची गतः—बाजीरावांनीं छत्रसाल राजाच्या मुक्ततेकरितां महमद-
खान बंगपावरोवर जेतपूर येथें जी लढाई केली तींत वंगपाची अशीच स्थिति
झाली होती. ह्या संबंदाचा उल्लेख बाजीरावांच्या मागील पत्रांतही आहे.
ह्याकरितां ह्या संबंदाची थोडी विस्तृत माहिती देणें अवश्य आहे. महमद-
खान बंगप हा बंगप जातीचा एक रोहिला सरदार होता. तो फिरुखसियर बाद-
शहाच्या कारकीर्दींत उदयास चढला, ह्मणून त्यानें त्याच बादशहाच्या नांवानें
फरुकाबाद हें शहर बसविलें. ह्यास महमदशहा बादशहाच्या कारकीर्दींत मा-
ळव्याची व अलहाबादेची सुभेदारी मिळाली होती. हा तेथील सुभेदार असतांना
ह्यानें छत्रसाल राजावर स्वारी केली व त्यास मनस्वी त्रास दिला ह्मणून त्या बयो-
वृद्ध हिंदु राजानें बाजीराव पेशव्यांस विनंतीपत्र पाठवून आपल्या मदतीस बोलाविलें.
त्याप्रमाणें बाजीराव पेशव्यांनीं बुंदेलखंडावर इ० स० १७२९ मध्ये स्वारी केली व
महमदखान वंगपाच्या फौजेशीं मातबर लढाई दिली. त्या लढाईंत महमदखानाचा
पराभव होऊन तो जेतपूरच्या किह्यामध्ये पळून गेला. परंतु मराठ्यांनीं त्या कि-
ह्यासभोंवतीं वेढा बसवून त्याची सर्व सामग्री बंद केली, त्यामुळे त्याच्या सैन्याचे
फार हाल झाले. त्याचें वर्णन फरुकाबादच्या नवावांच्या इतिहासामध्ये केलें आहे
तें येणेंप्रमाणेंः—

* * Jaitpur was strictly invested for several months till
there was no longer any grain for food. Then the soldiers
began to slaughter their horses and bullocks. Flour could
not be procured even at one hundred rupees a seer.....Many
of the soldiers died of starvation, and many more leaving the
Nawab to his fate escaped from the fort. Bajirao's orders to
his guards were that any of Mahomed Khan's men who gave

चीच गत यास झाली आहे. स्वामींचे आशीर्वादें निजामउल्मुल्क या ठिकाणीं बुडत आहे. अगर सलोख झाला तरी ^{उत्तम} आमचा होईल. नवाब किल्लेबंद झाले याजमुळें त्यांची अन्नू राहिली नाही. आपला आशीर्वाद समर्थ आहे. सर्व आशीर्वाद महाराजांचा आहे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ३७]

श्री.

श्रीमंत परमहंस श्री स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज वाजीराव बल्लाळ प्रधान कृतानेक विनंती येथील कुशल ता छ० २ रमजानपावेतो स्वामींचे कृपेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं कृपा करून आशीर्वादपत्र पाठविलें तें (पावोन) बहुत समाधान वाटलें. लिहिलें कीं असी विकल्प वासना आमचे ठायीं नसावी ते कां जाहली, खंडूस इतके दिवस कां ठेवून घेतला, माझें मज द्याव-यास काय जातें, तांब्राचें वारापाणी जालीयावरी नगारे आणावे ऐसा

up their arms should be allowed to pass unmolested. Many having no food preferred to give up their arms and get away.”

ह्या वर्णनावरून महमदखान वंगपाची 'गत' कशी झाली होती ह्याची वाचकांस बरोबर कल्पना येईल. शेवटीं महमदखान वाजीरावांस शरण आला व त्यांनीं त्यास जीवदान देऊन सोडून दिलें. तो पुढें इ० स० १७४३ मध्ये मृत्यु पावला. निजामाच्या सैन्याची वाजीरावांनीं ह्या वेळीं वंगषाप्रमाणेंच दैन्यावस्था करून सोडली होती ह्मणून त्यांनीं त्या वेळचा उल्लेख ह्या व मागील पत्रांत केला आहे.

१ छ० २ रमजान:—ता० ३ दिसेंबर इ० स० १७३८ रविवार.

२ खंडू:—स्वामींचा नोकर.

३ तांब्राचें वारापाणी:—तांब्र ह्मणजे निजाम असा येथें संबंध दिसतो. निजामाचें युद्ध झाल्यानंतर वाजीरावाची स्वारी हिंदुस्थानांतून छ० ७ रविलाखर रोजीं पुण्यास आली, त्या वेळीं येतांना स्वामींकरितां नगारे आणले नाहींत ह्मणून स्वामींनीं शब्द लावून पत्र लिहिलें होतें.

करार असतां न आणिले हणून शब्द लावून लिहिलें; एसियास माये-
खेरीज शब्द लाविजेल^{एसा} ऐसा अर्थ नाही. स्वामींची कृपा आहे हणूनच
इतकें लिहिलें. वरकड स्वामी अंतरसाक्ष आहेत. खंडूस विलंब लागायास
कारण व नगारे न यावयाचा प्रसंग सर्व अंतरांत आलाच असेल. यथे
वोढीचा प्रसंग बहुत जाहला होता. याजमुळेंच खंडूस विलंब लागला
होता. तसेंच नगारे आणावयाचा प्रसंग तरी येते समयीं सोनगडाकडून
येणें जाहलें असतें तरी समागमेंच आणावयाचा योग घडला असता.
परंतु तिकडून येणें न जाहलें. स्वामींचे नगारे राहतील ऐसा अर्थ नाही.
येतील. संकट नाही. विकल्पवासनेचा विचार लिहिला तरी स्वामींचे
चरणरज असतां संकल्पविकल्प कोठें असणार ? मन बुद्धि वासना सर्व
स्वामींचेच पाय आहेत व स्वामींचाच आशीर्वाद तोच आमचा खजाना
फौज आहे. पैक्यासाठीं काहीं चित्तांत आलें असेल तर सांप्रत वोढीच्या
प्रसंगास्तव व वसईकडील खर्चानिमित्त आणखी स्वामींजवळ ऐवज
असेल तो द्यावा लागतो. वसईकडील सलुखाचा मजकूर लिहिला त्यास
सलूख करावयास आह्मी राजीच आहों. परंतु विचार करून करावा
लागतो. चिरंजीव राजश्री आपा कोकणांत जाणार आहेत. फिरंगी वि-
चारावरी आल्यावरी सलुखाचा विचार होईल. तरी करावयास अंतर
पडणार नाही. सेवेसी श्रुत होय हे विश्वास.

१. वसईकडील खर्चः—वसई घेण्याचा यत्न पुष्कळ दिवसांपासून चालू अ-
सावा असें यावरून दिसतें.

२. आपा कोकणांत जाणार आहेत हणून उल्लेख केला आहे त्याप्रमाणें ते छ०
२८ रमजान रोजीं कोकण प्रांतीं माहिमास गेल्याचा दाखला सांपडतो.

[लेखांक ३८ *]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

विज्ञापना गोंवें प्रांताहून सात शेणवी आला आहे, त्यांनीं स्वामींचे सेवेसी विनंती केली त्याचा विस्तार स्वामींनीं लिहिला, त्यांत मुख्यार्थ हाच कीं, “फोंडें” पंचमहाल जागा वाका, त्या जाग्यास आपलें ठाणें मातबर वसल्यास फिरंगी यांसीही शह देऊन साष्टी वारदेशचा पैका वेई व सोंधेकरांसही भारी होऊन त्या प्रांतीं ठाणीं घेऊन स्थळें जतन करी

* ह्या पत्रावर वाजीराव पेशव्यांचें नांव नाहीं तथापि पत्राच्या भाषेवरून तें वाजीराव यांचेंच असावें.

१ सात शेणवी:—हें नांव असावें. सातवा वगैरे नांवें आहेत.

२ फोंडें:—हा गोंवें प्रांतांत एक महाल आहे. येथील ठाण्यासंबंधानें ह्या पत्रांत मजकूर आहे.

३ साष्टी वारदेश:—पोर्तुगीज लोकांच्या ताब्यामध्ये हा प्रांत आहे. ठाणें जिल्ह्यांत साष्टी ह्मणून गांव आहे त्याप्रमाणें गोमांतकामध्ये साष्टी असें गांव आहे.

४ सोंधे:—हें कर्नाटकांतील एक जुनें संस्थान होतें. येथील राजास सोंधेकर असें ह्मणत असत. शिवाजीच्या कारकीर्दीपासून मराठे ह्या संस्थानाकडून खंडणी घेत असत. इ० स० १७६३ पर्यंत कर्नाटक प्रांतामध्ये उत्तरेस सोंधेकर व दक्षिणेस वेदनूरकर हे दोन संस्थानिक प्रवल होते. इ० स० १७६३ सोंधे व वेदनूर हे दोन्ही प्रांत हैदरानें हस्तगत केले. वासवलिंगाप्या ह्मणून जो सोंध्याचा राजा होता त्याच्या कारकीर्दीत (इ० स० १६९७—इ० स० १७४५) वाजीरावांनीं सोंध्यावर इ० स० १७२६ मध्ये स्वारी केली होती. त्या वेळीं त्यानें व वेदनूरच्या राजानें चौथाई खंडणी देण्याचें कबूल केलें व त्याप्रमाणें खंडणी घेत होती. परंतु इ० स० १७३५ मध्ये दिसेंबरच्या ४ थ्या तारखेस पोर्तुगीज लोकांचा व त्याचा तह झाल्यामुळे तो मराठ्यांशीं सलोख्यानें वागेनासा झाला, एवढेंच नव्हे तर तो पोर्तुगीज लोकांस साह्य देऊं लागला. ह्यामुळे त्यावर मराठ्यांचा रोख होता. पुढें सोंधेकराचा मराठ्यांनीं पराभव केला व त्यानें पुनः खंडणी कबूल केली. परंतु मधून मधून पुनः तो मराठ्यांच्या विरुद्ध होत असे, व त्याची खोड मराठे मो-

डीत असत. असा प्रकार इ० स० १७६३ पर्यंत चालला होता. इ० स० १७६३ मध्ये हैदरानें वेदनूर घेऊन हैवतजंग नामक आपल्या सरदारास सोंध्यावर पाठविलें. त्या वेळीं तेथील राजा सवाई इमोदी सदाशिव हा कारवारच्या उत्तरेस ८ मैलांवर शिवेश्वर येथें पळून गेला, आणि पोर्तुगीज लोकांच्या आश्रयास जाऊन राहिला. त्या वेळीं पोर्तुगीज गव्हर्नर Mannel de Seldanha de Albuquerque हा होता. त्यानें हैदराचा प्रतिकार करण्याचा थोडा प्रयत्न केला परंतु त्याचा कांहीं उपयोग झाला नाही. शेवटीं तो गोंवें प्रांतांत गेला. तेथें त्यास ५२५ पौंड पेनशन देऊन पोर्तुगीज लोकांनीं आपल्या संरक्षणाखालीं ठेविलें (ता० १० एप्रिल इ० स० १७६८). पुढें त्यानें त्यांच्या विरुद्ध इ० स० १७७४ मध्ये कांहीं गडबड केल्यावरून त्यास गोंव्यानजीक मौळे (Moula) येथें ठेविलें, व त्याचें पेनशन ३५० पौंड केलें. तथापि त्याची मानमरातव चांगली ठेविली होती. तो मेल्यानंतर इ० स० १७८२ मध्ये सवाई वासवलिंग हा त्याच्या मिळकतीचा मालक झाला. हा इ० स० १८३४ मध्ये वारला. नंतर त्याच्या मागून सदाशिव व वीरराजेंद्र असे दोन पुरुष झाले. परंतु ते अल्पायुषी झाल्यामुळे त्यांच्या संपत्तीस त्यांच्या वायका मालक झाल्या. त्यांनीं एक मुलगा दत्तक घेतला होता. त्याचा वंशज अद्यापि गोमांतकांत आहे.

मराठी इतिहासवाचकास सोंधेकराची ओळख होण्याकरितां ही विस्तृत माहिती दिली आहे. हैदरानें सोंधे घेतल्यानंतर त्याची धूळधाण झाली. पुढें टिपूच्या कारकीर्दीतही तेथें लुटालुटीचा प्रकार चालला होता. टिपूची समाप्ति झाल्यानंतर इंग्रज, पेशवे व निजाम ह्यांच्यामध्ये मुलुखाची जी वांटणी झाली त्यांत सोंधे पेशव्यांकडे घेत होतें, परंतु तें त्यांनीं घेतलें नाही. तेव्हां त्यावर इंग्रजी अंमल कायम झाला.

सोंधे येथें सांप्रत स्मार्त, वैष्णव, आणि जैन लोकांचे मठ आहेत, व एक जुना किल्ला असून तो प्राचीन वैभवाची साक्ष देत आहे. बाकी येथें पूर्वींचें वैभव कांहीं राहिलें नाही. नाहीं ह्यणावयास एक १८ फूट लांबीची तोफ असून ती तेथील रणसंग्रामाची साक्ष देत आहे! सोंधे (Sonda) हें गांव सांप्रत कारवार जिल्ह्यांत मोडत आहे. हें सिसीं गांवाच्या उत्तरेस ८ मैलांवर आहे.

ऐसा भारी माणोस पाठविल्लिख उत्तम आहे. केवळ राजश्री व्यंकटराव यांचे हवाली केलियास कृष्णरायासारिखें होईल. दुसरे फिरंगी यांची जबरदस्ती जाहल्यासी तुमची कुमक पोहोंचून स्थळें जतन होत तरी वरें, नाहींतर सोंधेकराचीं ठाणीं सोंधेकराचे स्वाधीन करून खर्च जाहला पैका घ्यावा. ह्या दोहों पदार्थांतील तुमचे विचारें कोणती गोष्ट करावी तें लिहिणें. जरीकरितां तेथें ठाणेंच होणें असेल तर त्या प्रांतींची माहिती आणि मातबर सावकार जामीन येथें देई व रसदही देई असा आही येथें एक (गृहस्थ) योजिला आहे. त्याचे स्वाधीन तेथील कमावीस करावी. ठाणियाचा बंदोवस्त आहे त्याप्रमाणें असों घ्यावा. योजिला आहे गृहस्थ याचे स्वाधीन पंचमहालची कमावीस केलियासी कित्येक कामकाज फिरंगी याजकडील वगैरे त्याचे हातून घ्यावें. जरी आमच्या लिहिण्याची अवज्ञा करून पंचमहालचा हुद्दा दुसऱ्याचे स्वाधीन कराल तर त्यास श्रापून त्याचेंही वरें न होय, आणि तो मुख्ख तुमच्या हातून जाईल असें समजणें; यास्तव योजिले गृहस्थासच धंदा सांगणें; ह्मणजे त्याचे हातून सोंधे, बुदंनूर (वेदनूर ?) व गोंवें वगैरे

१ व्यंकटराव:—व्यंकटराव नारायण घोरपडे?

२ सालगुदस्ता व्यंकटराव इत्यादिक सरदार त्या प्रांतें गेले ह्मणून ह्या पत्रांत उल्लेख आहे त्यावरून हें पत्र इ० स० १७३८।३९ सालचें असावें. कोकणप्रांतीं फिरंगी लोकांकडे साष्टी प्रांत होता तो घेण्याची मसलत ठरवून चिमाजी आपा छ० १ जिल्हेज ह्मणजे वैशाखमासीं निघून कोकणांत गेले. त्या समयीं गोव्यांकडे शह देण्याकरितां व्यंकटराव नारायण ह्यांस फौज देऊन पाठविलें होतें. तेथें त्यांनीं चांगला पराक्रम करून मुख्ख सर केला व तेथें आपलें ठाणें बसविलें. त्यास अनुलक्षून हा उल्लेख असावा.

२ वेदनूर:—हें पूर्वीं जंगल होतें. येथें १६४० मध्ये वेदनूर नामक गांव बसविलें जाऊन इक्केरी येथील केलाडी राजांनीं आपली राजधानी केली. ह्याची पुढें फार भरभराट होऊन येथें मोठें नगर बसलें गेलें. येथील राजास नाईक ह्मणत

काज काम करून घ्यावें. हामी मातबर त्रिबक शेट गुजर देतो अथवा सोंधेकराचा मुलूख सोंधेकराचे हवालीं करून सोंधेकराकडून पैका घ्यावा ऐसाच सिद्धांत झाला तर कोणते रोतीनें करणें तें लिहिलें पाहिजे. त्या सारिखा तोही मजकूर मनास आणूं” ह्मणोन विस्तारें लिहिलें तें कळलें. ऐसियास स्वामींनीं आज्ञा केली ते यथार्थच आहे. स्वामींपाशीं गृहस्थ तिकडील माहित[गार] मामला करणार त्यास येथें पाठवून घ्यावें. त्याचे मुखें तिकडील सर्वही वर्तमान मनास आणून राजप्रकरणप्रसंग कसे काय सांगतो तेही कळतील. तदोत्तर त्यास उत्तर सांगणें तें सांगून. योजिला आहे गृहस्थ यास टाकून दुसऱ्यास हुद्दा सांगाल तर जो करील त्यास श्रापूं व मुलूख तुमच्या हातचा जाईल ह्मणोन आज्ञा, तर मुलूख मामला साधला तो स्वामींच्या आशीर्वादप्रतापें साधला. गेला तर स्वामींचा गेला. यांत आमचें काय गेलें ! आह्मी आज्ञाधारक स्वामींचे. स्वामी पूर्ण अभिमानी आहेत. तेथें आह्मीं चिंता करावीसं काय आहे ? परंतु नूतन ठेवून स्वामींजवळ विनीतभावे विनंती करितात तेंच स्वामींस प्रमाण ^{वाटते} त्यासच हुद्दा सांगा. नाहीतरी जो करील त्यास श्रापीन ह्मणोन आज्ञा होते. आह्मीं वडील वडिलोपार्जित स्वामींचे चरण अर्चिले असतां आमचें भाषण स्वामींस अप्रमाण वाटतें हीच गोष्ट अपूर्व आहे. असो. स्वामींजवळ जो गृहस्थ आला आहे त्यास येथें

असत. येथील शिवाप्पा नाईक फार प्रसिद्ध असे. बाजीरावांनीं ज्या वेळीं श्रीरंगपट्टणावर स्वारी केली त्या वेळीं येथें सोमेशखर नाईक ह्मणून राजा होता (इ० स० १७१४-इ० स० १७३९). तो मेल्यानंतर त्याचे मागून वसाप्पा गादीवर बसला. तो मेल्यानंतर त्याची राणी राज्य करित असतां हैदरानें वेदनुरावर स्वारी करून तो सर केला. राणी विरम्माजी ही राजवाड्यास आग लावून पळून गेली. नंतर हैदरानें तेथें लुटालूट करून अतिशय द्रव्य नेलें. पुढें तेथें त्यानें हैदरनगर ह्या नांवाचें गांव बसविलें. सांप्रत ह्यूसूर इलाख्यांत हें गांव असून तें नगर ह्या नांवानेंच प्रसिद्ध आहे. आतां वेदनूरचा मागमूसही राहिला नाही.

पाठवावें. त्याचें वर्तमान मनास आणून त्यास उत्तर सांगणें तें सांगून. सालगुदस्ता ठयंकटराव इत्यादिक सरदार त्या प्रांते जाऊन श्रम साहास केलें, जुंजले, भांडले, तुटले, फाटले, मुख्ख साधिला, त्यास तेथून उडवून घावें ही गोष्ट स्वामींच्या तरो चित्तास येते कीं काय ? श्रम साहास करून मुख्ख साधणार सर्व सरदार आहेत. आह्मीं अशी गोष्ट केलीयास कोण्ही वांघतो असें नाहीं. असो. स्वामी ईश्वरस्वरूप आहेत. स्वामींनीं त्या गृहस्थास येथें पाठवून घावें. त्याचें वर्तमान श्रवण होऊन उत्तर त्यास सांगणें तें सांगून व त्याचे हातून सोंधे प्रांतीचें (राज)कारण अथवा विदनूर प्रांतीचें अगर गोंवें प्रांतीचें राजकारण होईसीं असतील तीं लक्षप्रकारें त्याचे हातून घेऊन. मुख्य गोष्ट फिरंगी याचा आमचा सलूख नाहीं. फिरंगी आमच्या जाग्याचे गळां येऊन पडणार. तसेंच सोंधेकराचा आमचा सलोख नाहीं. तो उपद्राप करणार. आह्मी त्याचा मुख्ख पालथा घालणार. ऐसा प्रसंग आहे. तेथें कमावीस कोठून चालणार व गोंव्याचे साहुकार फेडण्यास[?] कोठून येतील ? आमच्या फौजा त्या प्रांतीं जाणें त्या जाऊन गर्गशा करतील. ऐसा विचार आहे. स्वामींनीं सात शेणव्यास पाठवून घावें. त्याचे हातून राजकारण प्रसंगानें जे जे घडोन येतील ते त्याचे हातून करविले जातील. सेवेसी श्रुत होय हे विश्वापना.

[लेखांक ३९]

श्री.

श्रीमत् महाराज परमहंस श्री स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज वाजीराव बल्लाळ प्रधान कृतानेक विश्वापना येथील कुशल श्रीकृपें यथास्थित असे विशेष. चिरंजीव राजश्री आपांनीं माहिर्म घेत-

१ माहिम:—हें गांव ठाणें जिल्ह्यांत आहे. येथें एक लहानसा किल्ला आहे. येथें पोर्तुगीज लोकांचे ६० शिपाई व १५ जेजाला असत. चिमाजी आपा पेशव्यांनीं हें ३० स० १७३९ च्या जानेवारीमध्ये हस्तगत केलें.

ल्याचें वर्तमान पहिलें सेवेसी लिहिलें आहे, त्यावरून विदित जाहलेंच असेल. माहिम घेतल्यावरी दुसरे दिवसीं छ १० सर्वालीं केळवें हल्ला करून घेतलें. ऐसीं माणसांचीं डोचकीं मारिलीं. त्याच सलाबतीनें शिरगांवकरांनीं कौल घेतला. केळवे जागा थोर नव्हती. माफ(क)च होती. शिरगांवची माडी होती ते आली. अतःपर चिरंजीव तारापुरास बसले असतील. त्यास स्वामींचे आशीर्वाद तेही जागा हस्तगत होईल. सारांश स्वामींचे कृपेकरून होणें तें बरेंच होईल. “वसईचा आपण आशीर्वाद दिल्या आहे त्याप्रमाणें होईलच. यांत संदेह नाही. आह्मी लेंकरें स्वामींचीं आहां. सर्वस्वी श्रुत होय हे विश्वापना.”

[लेखांक ४०]

श्री.

श्रीमत् महाराज परमहंस श्री स्वामींचे सेवेसी.—

चरणरज बाजीराऊ बल्लाळ प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल तागाईत छ० ७ जिल्काद जाणोन निरंतर आशीर्वादपत्रीं सांभाळ

१ छ० १० सवालः—ता० १० जानेवारी इ० स० १७३९, बुधवार.

२ केळवेंः—हें माहिमाजवळ एक लहान गांव आहे, ह्मणून केळवें माहिम ह्या संयुक्त नांवानें तें प्रसिद्ध आहे. येथेंही एक लहानसा किल्ला आहे.

३ तारापूरः—हें गांव ठाणें जिल्ह्यांत आहे. हें पोर्तुगीज लोकांच्या ताब्यांत होतें. तें चिमाजी आपांनीं इ० स० १७३९ मध्यें जिंकून घेतलें. नंतर मराठ्यांनीं येथील किल्ल्याची चांगली दागदुजी केली व तेथें चार तोफा ठेवून किल्ल्याच्या नीट बंदोबस्त केला.

४ वसईचा आशीर्वादः—स्वामींनीं चिमाजी आपांस “वसई दिली” ह्मणून अगोदरच आशीर्वाद दिला होता. त्या आशीर्वादाप्रमाणें वसई फत्ते करण्याचा चिमाजी आपांनीं यत्न केला.

५ छ० ७ जिल्कादः—ता० ६ फेब्रुवारी इ० स० १७३९, मंगळवार.

करावयास आज्ञा करावी. यानंतर तारापूर संस्थान घेतल्याचें वर्तमान पूर्वी सेवेसी लिहिलें आहे. त्यावरून विदित जाहलेंच असेल. तारापूर घेतल्यावरी अशीरगड किल्ला फिरंगी याचा हस्तगत जाहला. किल्ला मातबर विलंद आहे. परंतु स्वामींचे आशीर्वादें हस्तगत जाहला. अतःपर चिरंजीव राजश्री आपा कुल फौजेनिशीं साष्टीस गेले. साष्टींत तीन स्थळें त्यांपैकीं वेसावीयास खंडोजी माणकर यांणीं मोर्चे देऊन जेर केलें आहे. स्वामींच्या आशीर्वादें इतक्या दिवसांमागें जाहलेंच असेल. वसई घेतल्यावरी वानरें, धारावी हीं दोन स्थळें आपा गेल्यावरी घेतील. एकूण साष्टींतील तिन्ही स्थळें हस्तगत जाहल्यावर वसईचाही यत्न करतील. मुख्य स्वामींचा आशीर्वाद मस्तकीं आहे तेणेंकरून सर्व गोष्टी उत्तमच होतील. रजया आज्ञेप्रमाणें दोन सुसीच्या पाठविल्या आहेत. सेवेसी प्रविष्ट होतील. लोभ असों दिजे. सेवेशी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ४१]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज वाजीराव वल्लाळ प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल

१ तारापूर संस्थान:—हें छ० २४ सवाल रोजीं फत्ते झालें. ह्याच दिवशीं पेशव्यांचा प्रख्यात सरदार वाजी भिवराव हा रणामध्ये मृत्यु पावला.

२ अशीरगड:—हा किल्ला छ० २ जिल्काद (ता० १ फेब्रुवारी १७३९) रोजीं फत्ते झाला. हा ठाणें जिल्ह्यांत आहे. ह्यास अशेरी असेंही ह्मणतात. हा किल्ला पोर्तुगीज लोकांकडे पुष्कळ वर्षांपासून असून ते त्याची फार योग्यता मानीत असत व त्यांचीं वायकामुलें त्याचें संरक्षण करीत असत.

३ वेसावें:—हें ठिकाण खंडोजी माणकर यांणीं छ० ७ जिल्काद रोजीं सर केलें. हें लहानसें बंदर साष्टीच्या पश्चिम किनाऱ्यावर आहे.

४ वानरें धारावी:—वानरें (ज्यास वांद्रे Bandra ह्मणतात तें) व धारावी हीं दोन गांवें मुंबईजवळ ठाणें जिल्ह्यांत आहेत.

ता. फाल्गुन वद्य सप्तमी भोमवार कुच ~~अं~~ गांधळी मुकाम नजीक धरणगांव परगणे येरंडोल प्रां खानदेश स्वामींचे आशीर्वादें यथास्थित असे विशेष. उत्तरेकडील वर्तमान तरी तोहमास्तकुलीखान लाहोर येऊन पुढें आलियावरी महमदशा पातशहा याच्या व त्याच्या फौजांत दोन तीन लढाया जहाल्या. एक लढाई मातबर जाहली. हें वर्तमान राजश्री बाबूराव मल्हारी यांणीं छ० २१ जिल्कादीचें लिहून पाठविलें कीं, “कजलवाशात ^{व खानदौरा} व खानदौरा यांत युद्ध जाहलें; युद्धप्रसंगीं सादतखान जिवंत धरून नेला; खानदौरास दोन जखमा भारी होत्या; तोही गोटास येऊन मृत्यु पावला; यादगारखान व आणखी कितेक मातबर मेले; सात आठ हजार माणूस रणास आले; लढाई विघडून गेली; आंव कोणांत राहिला नाहीं; कचरदेखान व निजामउल्मुलुक, तोहमास्त कुलीच्या डेन्यास गेले. भेटून महमदशाहा पातशहाची भेट ठरावून आले. तदोत्तर छ० २१ जिल्कादी पादशहा त्याच्या डेन्यास तीनसें स्वारानिशीं गेले. भेट जाहली. त्यांणीं मेजवानी

१ फाल्गुन वद्य सप्तमी भोमवार:—ता० २० मार्च इ.स. १७३९ मंगळवार.

२ छ० २१ जिल्काद:—ता० २० फेब्रुवारी इ० स० १७३९ मंगळवार.

३ तोहमास्त कुलीखान:—हा इराणचा सुप्रसिद्ध नादिरशहा बादशहा. ह्याचें नांव तांहमास्प कुलीखान असेंही आहे. त्यावरून मराठे त्यास तोहमास्त कुलीखान असें ह्णत असत. हा मुळचा धनगराचा मुलगा होता, परंतु त्याचा भाग्योदय होऊन तो ता० २६ फेब्रुवारी इ० स० १७३६ मध्ये इराणचा बादशहा झाला. हा मोठा योद्धा होता. ह्यानें आपली धनतृष्णा तृप्त करण्याकरितां हिंदुस्थानावर इ० स० १७३९ मध्ये स्वारी केली. त्यानें दिल्लीपर्यंत येऊन दिल्लीचें सिंहासन पादाक्रांत केलें; सुमारे दोन लक्ष लोक ठार मारिले; आणि तेथून १४॥ कोटी रुपयांची लूट स्वदेशास नेली. ह्याच लुटीमध्ये दिल्लीपतीचें रत्नजडित मयूरासनही त्यानें आपलेवरोवर नेलें. हा क्रूर व महत्वाकांक्षी बादशहा इ० स० १७४७ मध्ये मारला गेला.

द्यावयाची ती देऊन विदा केले. गोटास आले. आणि छ० २१ जिल्कादी तोहमास्तकुली महमदशहाच्या डेन्यास येणार. परंतु पाहतां नवी सृष्टि दिसते. गारुड कळत नाही. असें लिहिलें. पत्रें कालच आलीं. व दुसरें वर्तमान बन्हाणपुराहून लिहिलें कीं, महमदशहा पातशहास दस्त केलें; तोहमास्तकुली दिल्लीस येऊन तर्कीं बसले; द्वाही फिरविली; सादतखानास नवाबात सांगितली; ऐसें दिल्लीहून सावकारीं लिहिलें आहे. त्यावरून बन्हाणपुरच्या कमाविसदारांनीं लिहून पाठविलें आहे. हिंदुलोकांस संकट थोर प्राप्त झालें आहे. ~~एक व्याजी~~ पातशाही बुडाली यांत संदेह नाही. आह्मांसही भारी आहे. स्वामींचा आशीर्वाद मस्तकीं असतां काय चिंता आहे. सविस्तर विदित व्हावें ह्मणून लिहिलें असे. अरिष्ट तों मोठें निर्माण झालें; आह्मी तों कर्जां बुडालों व अवंदा पैसा कोठें प्राप्त नाही. संस्थानें वर्षास खडी, तों तींही अवंदा राहिलीं. पोटाचेंच संकट प्राप्त जाहलें आणि अरिष्ट तों मोठें उभें राहिलें आहे. बरें, सर्व चिंता आपल्यास आहे. आपण पुढील विचार मनन करून लिहून पाठवावें. आह्मी लेकरें तुमचीं आहों. सर्व चिंता तुह्मांस आहेच. अद्याप वसई आली नाही. परंतु आपले आशीर्वाद येईल. आवजी व वडे रघोजी भोंसल्याचे फौजेनें लुटली. ऐसा चहूंकडून आह्मांवर कशाला प्राप्त झाला आहे. असो. हे घरचे कजिये, परंतु पुढील अरिष्ट थोर आलें आहे, आणि पैसा नाही. या गोष्टीस योग कसा घडेल तें लिहावयास आज्ञा केली पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

१ घरचे कजिये:—घरचे तंटे. पोर्तुगीज लोकांचें व मराठ्यांचें युद्ध चाललें असतां रघोजी भोंसले सेनासाहेब सुभे यांच्या पुतण्यानें मराठ्यांस मदत करण्याचें सोडून देऊन अहमदाबादेपर्यंत स्वान्या करून तिकडे लुटालूट चालविली. तेव्हां त्यावर पेशव्यांनीं आवजी कवडे यास बंदोबस्तास पाठविलें; परंतु त्याचा त्याणें पराभव केला. हें वर्तमान पेशव्यांस कळतांच ते तिकडे जाणार तों हें नादिरशाहानें वर्तमान आलें. अर्थात् हे आपसांतील कज्जे इकडे चालले होते तोंच पुनः हें अरिष्ट आलें त्यामुळे पेशव्यांस महत् संकट वाटणें साहजिक आहे.

[लेखांक ४२]

श्री.

श्रीमत् परमहंस श्री स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बाजीराव बल्लाळ प्रधान चरणावरी मस्तक ठेवून सा० नमस्कार विनंति येथील वर्तमान ता० छ० २४ जिल्हेज मुक्काम नसरावाद प्रांत खानदेश स्वामींचे आशीर्वादेंकरून वर्तमान यथास्थित असे विशेष. स्वामींनी कृपा करून आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावोन बहुत संतोष जाहला. ऐसेंच हरघडी पत्र पाठवून सांभाळ करावा. स्वामी समर्थ आहेत. यानंतर तोहमास्तकुलीखान उत्तरेकडून आले, त्याची व महमदशहा पादशहाच्या फौजेची लढाई होऊन दिल्लीची पादशाही बुडाली. पातशहास व निजामउल्मुलुक यास व कमरुद्दीनखान यास कैद केलें. खानदवरा युद्धामध्ये लंकभावासहवर्तमान मृत्यु पावले. सादतखान यांसी त्यांनी धरून नेलें. त्यावर त्याणें तीन ऋोडी द्रव्य द्यावें (ऐसें) करून त्याचा चाकर जाहला. त्याणें पांच सात हजार फौज समागमें देऊन दिल्लीची बंदोबस्ती करावयाबद्दल पुढें पाठविली. मागाहून आपण दिल्लीस येणार होते. आलेच असतील. दिल्लीस दाखल जाहले. याउ-
न दक्षिण प्रांतें स्वार होणार आहेत. याजउपरी त्यास आणखी कोणी तोंम आहे असें नाहीं. आह्मी त्यास व ते आह्मांस गनीम आहों, अशास जों ते तेथून निघाले. नाहींत तों तमाम मराठ्या फौजा एक होऊन चमेली पार व्हावें, त्यास अलीकडे येऊं न द्यावें, असा विचार आहे. सर्व चिंत्ता स्वामींस आहे. अरिष्ट तें मोठेंच आलें. वस-

१ छ० २४ जिल्हेज:—ता० २४ मार्च इ. स. १७३९ शनिवार.

२ बाजीरावांचा विचार सर्व हिंदु फौजा एकत्र करून, चमेल पार होऊन दिल्लीस जावें असा होता व त्याप्रमाणें त्यांनीं रजपूत व बुंदेले राजांसीं गुप्त रीतीनें असं, त्याचे तह करून यत्नही केला होता. परंतु तो अंमलांत आणण्यापूर्वीच ना-
शहानें महमदशहा वादशहास गादीवर बसविलें आणि तो आपला बंधु आहे, या आज्ञेंत सर्वांनीं चालावें ह्मणून हिंदुस्थानांतील प्रमुख राजेरजवाड्यांस

ईचें काम अद्यापि झालें नाहीं. आपले आशीर्वादेकरून उत्तमच होईल. सेवेसी श्रुत होय हे विश्वापना.

चिमणाजी आपा.

[लेखांक ४३]

श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्ये चिमणाजीनें कृतानेक सा० नमस्कार येथील क्षेम ताा वैशाख वद्य तृतीया पावेतो स्वामींच्या आशीर्वादेकरून सुखरूप असों विशेष. तीर्थरूप राजश्री रायांनीं माळवा प्रांतांत पाठविलें होतें. त्यास दयाव-

पत्रें पाठविलीं. ग्रांटडफ ह्मणतात कीं शाहू महाराजांस व वाजीरावांसही त्याजक-
डून पत्रें आलीं होतीं. हीं पत्रें फार महत्त्वाचीं असलीं पाहिजेत. वाजीराव साहे-
वांनीं महमदशहास पुनः तक्त प्राप्त झालें ह्मणून १०१ मोहरा नजर पाठवून
एक अभिनंदनपर पत्र पाठविलें होतें. त्याचा स्वीकार करून बादशहानें पेशव्यांस
एक बहुमूल्य पोपाक पाठविला व पूर्वी दिलेले अधिकार व जहागीर वगैरे कायम
केलीं. बादशहाची फर्मान वाजीरावांस छ० २४ सफर (ता० २२ मे इ० स०
१७३९) रोजीं मुकाम कसवे शहापूर परगणे जैनाबाद येथें मिळाली असा
दाखला सांपडतो.

१ वैशाख वद्य तृतीया:—ता० ४ मे इ. स. १७२९ रविवार.

२ दयावहादूर:—हा माळव्याचा सुभेदार राजा गिरिधर याचा पुतण्या. राजा
गिरिधर यासीं उदाजी पवार व चिमणाजी पंडित ह्यांनीं युद्ध करून इ. स.
१७२९ मध्ये ठार मारिलें (ग्रांटडफ). त्यानंतर त्याचे जागीं दयावहादूर ह्याची
दिह्रीदरवारांतून योजना झाली. त्यावर चिमणाजी आपांनीं स्वारी करून त्याचा
धारेजवळ तेरळे (Terlah) येथें पराभव केला. ह्या युद्धांत तो मारला गेला असें
ग्रांटडफ ह्मणतात, परंतु त्याचा सन १७३२ असा पुढें देतात. चिमणाजी आ-
पांच्या पत्रांत दयावहादूर मारल्याचा उल्लेख नाहीं. ह्याच युद्धांत तो मारला
गेला असें मानावें तर हें पत्र इ. स. १७२९ मधील असून आपा छ० गिरिश
सवाल (ता० ४ मे इ. स. १७२९) रोजीं वरील स्वारी करून पुण्यास आले
हैं सिद्ध आहे. तेव्हां १७३२ हें साल बरोबर जमत नाहीं.

हादूर युद्धास आला. स्वामींच्या आशीर्वादानें त्यास पराभवातें पाठविलें. सांप्रत फिरोन देशास आलों. आजच पुण्यास आलों. तीर्थरूप राजश्री राज बंडेलखंडांत छत्रसालाच्या साहायस गेले आहेत. महमदखान वंगसाचें यांचें युद्ध मांडलें आहे. स्वामींचा आशीर्वाद मस्तकीं आहे तेणेंकरून तेही यश घेऊन लौकरच माघारे येतील. स्वामींचें आशीर्वादपत्र आल्यानें फार संतोष होईल. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना. पौ छ० ५ जिल्काद सन सलासीन.

[लेखांक ४४] श्री.

श्रीमंत परमहंसवावा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें चिमाजीनें कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति येथील कुशल ताा चैत्र वद्य तृतीया बुधवार मुक्काम नजीक ग्वाल्हेर पाठीमागें येथून दहा कोस आहे. स्वामींच्या कृपावलोकनेंकरून यथास्थित असे. स्वामींच्या आशीर्वादेकरून सर्व गोष्टी उत्तम आहेत. मुख मात्र वीस होऊन यमुनेपलीकडे गेला. कोठें माणूस नजरेस पडत नाही. स्वामींस वर्तमान कळावें झणून लिहिलें असे. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र वरचेवर पाठविण्याची आज्ञा केली पाहिजे हे विज्ञापना.

[लेखांक ४५] श्री.

श्रीमंत परमहंसवावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज चिमणाजी बल्लाळ चरणांवरी मस्तक ठेवून सा० नम-

१ चैत्र वद्य तृतीया बुधवार:—ह्या मितीस ता० १४ एप्रिल इ. स. १७३१, किंवा ता० १० एप्रिल इ. स. १७३४, किंवा ता० ६ एप्रिल इ. स. १७३७ अशा तीन तारखा पडतात. ह्यांपैकीं इ. स. १७३१ किंवा १७३४ मधील हें पत्र असूं शकेल. कारण डभोईची लढाई झाल्यानंतर आपा उत्तरेकडे स्वारीस गेले होते. त्याचप्रमाणें इ. स. १७३४ मध्यें पिलाजीराव जाधवाबरोबर स्वारीस गेले होते. परंतु ह्याचा निर्णय बरोबर होत नाही.

स्कार विनंति येथील कुशल ताा भाद्रपद वद्य प्रतिपदा मंदवार पावेतो पुण्यास सुखरूप असों विशेष. या प्रांतीं यंदा पर्जन्य आजपावेतो पडला नाही. प्रजा बहुत श्रमी झाली. हें वर्तमान तीर्थरूप राजश्री राज यांणीं स्वामींस निवेदन केलें. त्यावरून “स्वामी कृपावंत होऊन प्रस्तुत श्री जेजुरी येथील तळ्यावर येऊन दोन पायली सराटे आसनास घालून अनुष्ठानास बसलेत आहां. जेव्हां पर्जन्य पडेल तेव्हां गोमूत्र घेईन, असा निश्चय केला आहे.” हें वर्तमान बापुजी महादेव याणीं राजश्री बापुजीपंतास लिहिलें, त्यावरून सविस्तर कळलें. ऐसीयास स्वामी भृगु अवतार आहेत. जो निश्चय केला तो श्री सिद्धीस नेईल. पर्जन्यही बहुत पडेल ह्यांत संदेह नाही. पिवळ्या सकलादेविसीं आज्ञा केली होती, त्यावरून साडेतीन गज पिवळी सकलाद सेवेसी पाठविली आहे. प्रविष्ट जाहलियाचा जात्र पाठवावयासी आज्ञा केली पाहिजे हे विज्ञापना.

[लेखांक ४६]

श्री.

श्रीमंत परमहंस स्वामी स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें चिमाजीनें कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति येथील कुशल ताा पौष वद्य द्वादशी रविवार मुक्काम अलेगांव तर्फ पाटस स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जालें. “शरीरीं फार बरें वाटत नाहीं. मज मागें सर्व तुमचे स्वाधीन आहे. कारकून पोरें आहेत, यांचें सर्वप्रकारें चालवावें. व

१ भाद्रपद वद्य प्रतिपदा मंदवार:—ता० २३ आगष्ट इ. स. १७३५ शनिवार, किंवा ता० १९ आगष्ट इ. स. १७३८ शनिवार, अशा दोन तारखा ह्या मितिंस येतात. ह्यांपैकीं खरी कोणती हेंही निश्चित करितां येत नाहीं.

२ पौष वद्य द्वादशी रविवार:—ता० १६ जानेवारी इ. स. १७३७.

३ अलेगांव तर्फ पाटस:—हें पुणें जिल्ह्यांत भिमथडी तालुक्यांत आहे.

श्री भुलेश्वराचें काम आपण पाहिलें नाहीं तें तुह्मीं पहावें; व गांवांतील तळ्यास काम लाविलें आहे तेंही जाऊन पाहून कारखान्याचे लोकांचें समाधान करावें” ह्मणून स्वामींनीं आज्ञा केली, ऐसीयास स्वामी चिरंजीवी, भार्गवाचा अवतार आहेत. यास्तव आरोग्यताही अविलंबेंच होईल. आरोग्यतेचें वर्तमान श्रवण होय तावत्काल संतोष नाहीं. यानिमित्त राजश्री वाबूराव नारायण यांस स्वामींचे सेवेसी पाठविले आहेत. आठदहा दिवस स्वामींचे पायांपासीं राहून दिन प्रतिदिनीं आरोग्यतेचें वर्तमान लिहितील. तेणेंकरून संतोष होत जाईल. वरकड कारकुनांस मजमागें तुह्मां वेगळें कोणी नाहीं ह्मणोन आज्ञा केली, तरी स्वामींचे आज्ञापेक्षां विशेष काय आहे? त्यांच्या परामर्शास अंतर होणार नाहीं. श्री भुलेश्वरास जाऊन तेथील इमारतीचा व तळ्याचे इमारतीचा परामर्ष करून तेथें कामावर लोक आहेत त्यांचेंही समाधान करणें तें रीतीनें करितों. आपली व्यथा कठिण आहे, द्रव्याचें सार्थक करणें ह्मणोन पूर्वीं पत्र आलें त्यांत लिहिलें होतें. ऐसीयास आज पावेतां लक्षावधि द्रव्य स्वामींनीं मेळविलें त्याचें सार्थकच केलें, व पुढेंही स्वामींच्या आशीर्वादे सार्थकच होईल. वरकड यशाचा वांट्या तुह्मांस दिल्या ह्मणून स्वामींनीं आज्ञा केली, तर यश, कीर्ति, लक्ष्मी जे आहे ते स्वामींच्या आशीर्वादाचीच आहे. तीर्थरूप राजश्री राज नर्मदा उतरोन

१ श्रीभुलेश्वराचें काम:—हें देवालय जेजुरीजवळ माळशिरस गांवां आहे. माळशिरस तर्फे कडेपठार प्रांत पुणे असें पूर्वीं मोडत असे. आतां पुरंदर तालुक्यांत तें गांव आहे. भुलेश्वराचें देवालय इ. स. १७३७ मध्ये स्वामींनीं बांधिलें हें ह्यावरून सिद्ध होतें. ह्या देवाल्याचा कै० तुकोजीराव होळकरांनीं जीणोद्धार केला.

२ वाजीराव नर्मदा उतरोन गेले ह्मणून चिमाजी आपांनीं लिहिलें आहे ती पेशव्यांची इ. स. १७३७ सालची उत्तर हिंदुस्थानांतील स्वारी होय. ह्या स्वारीस वाजीराव छ० २९ रजव ह्मणजे ता० २२ नोव्हेंबर इ. स. १७३६ रोज सोमवार ह्या दिवशीं निघाले.

गेले. तेथून पत्रें आलीं. सांप्रत वोडशास पावले असतील. राजश्री म-
ल्लहारजी होळकर व राणोजी शिंदे येऊन भेटलेच असतील. वोडशाचा
कारभार उरकोन आगऱ्यावरून दिल्ली समीप एक वेळ जावें ऐसा
त्यांचा वेत आहे. अथवा यमुना उतरून अंतरवेदीत जावें हाही एक
विचार आहे. स्वामींच्या आशीर्वादे सर्व मनोरथ सिद्धीस जातील.
आमचा हेत वारणाशीस जावें असा आहे. तोही स्वामींच्या आशीर्वादे
घडेल हे विशापना.

[लेखांक ४७]

श्री.

श्रीमंत परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें चिमाजीनें कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंती उपरो येथील
कुशल ता छ १० जिल्हेज एकादशी गुरुवार मुकाम ठाणें यथास्थित
असे विशेष. स्वामींच्या आशीर्वादेकरून पुण्याहून स्वार होऊन ठाणें
हस्तगत केलें. वानरें, वेसावें, बेलापूर हे जागे फार बळकट आहेत.
तेथीलही उपाय करूं. जें होणें तें स्वामींच्या आशीर्वादे होईल. वसई-
जवळ फौज जाऊन बसली आहे. स्वामींस विदित व्हावें यास्तव लि-
हिलें असे. निरंतर आशीर्वादपत्र पाठवावयास आज्ञा केली पाहिजे.
सेवेसी श्रुत होय हे विशापना.

१ वोडसें:—ज्यास सांप्रत वोरछा किंवा तेहरी असें ह्मणतात त्यास मराठी
कागदपत्रांतून वोडसें असें नांव दिलेलें आढळतें. हें बुंदेलखंडांतील एक प्राचीन
संस्थान असून तें झांझीच्या दक्षिणेस आठ मैल आहे.

२ मल्लहारजी होळकर व राणोजी शिंदे ह्यांच्या व पेशव्यांच्या भेटी छ० १५
रमजान ता० ६ जानेवारी इ. स. १७३७ रोज गुरुवार ह्या दिवशीं भेलसे पर-
गण्यांत वेत्रवती नदीच्या कांठीं झाल्या.

३ छ० १० जिल्हेज एकादशी गुरुवार:—३१ मार्च इ. स. १७३७.

[लेखांक ४८]

श्री.

श्रीमंत महाराज राजश्री परमहंसवावा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्ये चिमाजीनें कृतानेक सा० नमस्कार विज्ञापना येथील कुशल माघ शुद्ध द्वितीया पर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेकरून यथास्थित असे विशेष, तीर्थरूप राजश्री रायांकडील पत्रे स्वामींस आलीं तींच बजिन्नस पाठविलीं आहेत त्यांजवरून विदित होईल. सारांश स्वामींचा आशीर्वाद तीर्थरूपांचे मस्तकीं आहे. तत्प्रभावेकरून म्लेंच्छ महागर्वेकरून आला तो गर्वहत जाहला; समूळ अविलंबेच बुडाल्याचें वृत्त येईल तें मागाहून सेवेसी लिहून पाठवितों. औरंगावादेची फौज त्याचे कुमकेस जाणार. शहर सोडून फुलदरीस आली आहे. स्वामींच्या आशीर्वादे हे फौजेचा निःपात इकडेच होय असा आशीर्वाद दिल्या पाहिजे. होतें तें स्वामींच्या आशीर्वादे होतें. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

१ माघ शुद्ध द्वितीया:—ता० ११ जानेवारी इ. स. १७३८ बुधवार.

२ बाजीरावांकडून जीं पत्रे येत तीं चिमाजी आपा स्वामींच्या अवलोकनासाठी स्वामींकडे पाठवीत असत. बाजीरावांच्या पत्रांमध्ये चिमाजी आपांच्या नांवचीं लेखांक ३३, ३४, ३५ हीं पत्रे आहेत हीं स्वामींच्या अवलोकनासाठीं चिमाजी आपांकडून गेलेलीं होत.

३ म्लेंच्छ:—निजामउल्मुलुक.

४ औरंगावादेची फौज:—ही निजामाची दक्षिणेतील फौज. हिला पायबंद द्यावा ह्मणून बाजीरावांनीं लिहिलें होतें (लेखांक ३३), त्याप्रमाणें चिमाजी आपांनीं त्या फौजेस उत्तरेस जाऊं न देण्याचा निश्चय केला होता.

५ फुलदरी:—असें नांव चिमाजी आपा आपल्या पत्रांत देतात; परंतु फुलमरी असें नांव पाहिजे. फुलमरी हें गांव औरंगावादेजवळ आहे.

[लेखांक ४९]

श्री.

तीर्थस्वरूप राजश्री राज स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्ये चिमाजीनें कृतानेक सा० नमस्कार विनंति उपरी येथील कुशल ता छ० २४ सवाल बुधवार प्रातःकाळचा सवा प्रहर दिवस मु॥ तारापूर यथास्थित असे विशेष, रात्रीं चार पांच सुरंग मल्हारबाकडून तयार जाहले. तैसेच हुजरातच्या सुरंगाचे तीन फांटे एकाचे करून कुसाखालीं नेले. तसेंच यशवंतराव पवार याकडीलही एक तयार जाहला. राणबाकडील तयार जाला नाहीं. तयार जाहला त्यास आज दोन घटका दिवसास वृत्ती दिल्ली. सारे लष्करचे लहान थोर माणूस रात्रींचेच खाडींतून उत्तरोन मोर्च्याचे पाठीमागे जमा करून वसविलें होतें. सुरंग एकामागे एक अंतर करून उडाले. सरकारच्या सुरंगाचें खिंडार मोठें पडलें. तैसेंच मल्हारबाचा खासा सुरंग बुरुजाखालीं होता तेथेंही खिंडार मोठें पडलें. त्याच्या उजव्या हाताकडे दुसरे सुरंग होते तेथेंही थोडीं बहुत खिंडारें पडलीं. त्याच्या उजवीकडे हशमाच्या लोकांनीं कोटासच मर्दामर्दी(नें) शिडी टेंकून वरते चढले. पुढें धारकरी होता तो वर चढल्यावर, वरी गोळी लागून, वरून खालीं भुईवरी पडला. त्याचे पाठीमागे दुसरा चढला, तोही वरून पडला. तेव्हां क्षणभर शिडी रिकामी होती. फिरोन लोकांनीं लगट करून वरते चढले. वरी लोकांनीं मारामारीची शर्थ केली. हुजरातचे निशाणाजवळ राजश्री बाजी भीवराव व रामचंद्र हरी होते व सारे नामांकित लोक तितके होते. वरे वजेनें चालोन गेले. तैसेंच हशमांपैकींही तीनेकसें माणूस

१ छ० २४ सवाल बुधवार:—ता० २४ जानेवारी इ. स. १७३९.

२ तारापूर:—येथें पोर्तुगीज लोकांचें व मराठ्यांचें १७३९ सालीं युद्ध झालें त्याचें वर्णन ह्या पत्रांत आहे. ह्या युद्धामध्ये पोर्तुगीज सेनापति Don Francis de Alarcao हा होता.

सरकारच्या निशाणाजवळ होते. गुतेकर व वाळोजी चंद्रराव होते. हुजरातच्या निशाणाच्या उजवेकडे मल्हारबाचीं निशाणें सारीं होतीं. तैसींच राणोजी भोंसले याचीं होतीं. त्याणींही शर्थ करावयाची तैसी केली. कुसा अलीकडे सात आठ हात खंदक खोल होता. आठ हात रुंद होता. तो खंदक उतरोन जावें त्या उपरी कोटावरी चढावयासी बहुता प्रकारची अडचण होती. वरले लोकांनीं आंत मेढा कोटाशेजारीं तयार केला होता. त्यामुळें कोटावरीही चढल्यावरी दोन घटका तेथें तुंब पडला. तसेंच जागा जागा. शेवट पावेतों फिरंगी याणीं हिंमत सोडली नाहीं. हुक्याचा [?] व तोफांचा मार व बरकंदाजाचा मार सिमेपरतां. खाडीचे मध्यें माडी आहे तेथें आह्मी होतीं. मल्हारबाचे पायास करट जाहलें आहे, त्यामुळें तेही एकटे आह्मांजवळ होते. सारें झुंज नजरेस पडलें. आमच्या लोकांमध्ये व मल्हारबाच्या लोकांमध्ये आंग्रे यांचेही लोक होते. राणोजी भोंसले याणीं बरे वजेनें बाकोन घातलें. राजश्री बाजी भीवराव याणींही बरेच वजेनें सीमेपरतें निशाण चालविलें. त्याचे मर्दुमीची सीमा लिहावी ऐसें नाहीं. हुजरातच्या मोर्च्याच्या डावे हातें गोविंद हरी होते. तेही बरे वजेनें पांचले. राणबांनीं शिड्या तयार केल्या होत्या, तिकडे सुरंग तयार नव्हता. ते जबरदस्तीनें खंदक उतरून शिड्या लावून चढलेच असतील. गोविंद हरीचे डावे हातीं वांडे होते. त्याचे पलीकडे यशवंतराव होते. त्याचे पलीकडे तुकोजी पवार. शेवटीं राणबा. तिकडील तपशीलवार वृत्त मागाहून लिहून पाठवूं. सारांश माणूसही सीमेपरते जायां झाले. नांवनिशी मागाहून तहकीक करून लिहून पाठवूं. सुभेदारही हशिमाचे लोक होते त्यांत शिरले होते. सारांश स्वामींचा पुण्यप्रताप थोर, तेणेंकरून जागा फत्ते जाहली असे. अद्याप लोक सारे गांवांतच आहेत. फिरंगी याचीं सारीं माणसें घरावीं ऐसी ताकीद केली आहे. जमा जाहलियावरि तहकीक

करून जसें करणें तसें केलें जाईल. तूर्त जागा फत्ते जाहल्याचें संतोष वृत्त तांतडीनें लिहिलें असे. जासूद चोहो दिवशीं शनवारीं तेथें पाव-
तील. त्यास चित्तास येईल तें इनाम पोंचतें दिल्लें पाहिजे. कृपा केली
पाहिजे हे विनंति.

[लेखांक ५०]

श्री.

श्रीमंत श्री परमहंसवावा स्वामींचे सेवेसी:—

विनंती सेवक चिमणाजी बल्लाळ कृतानेक विज्ञापना येथील क्षेम
तागाईत माघ शुद्ध प्रतिपदा पावेतो स्वामींचे आशीर्वादकरून यथा-
स्थित असे विशेष. माहिम, केळवें व शिरगांव व तारापूर व डाहाणू
व नारगोळे व खतलवाड एकूण सात आठ जागीं स्वामीआशीर्वादे
फत्ते जाहलें. वानरें व वेसावें व धारावी तीन स्थळें राहिलीं आहेत.
तींही स्वामींच्या आशीर्वादकरून फत्ते होतीलच. सविस्तर वृत्त तीर्थ-
रूप राजश्री राज याणीं स्वामींस लेहून पाठविल्लेंच असेल. त्यावरून
विदित जहालेंच असेल. सर्व महिमा स्वामींच्या आशीर्वादाचा आहे.
तेगेंकरून जें होणें तें होतें. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ५१]

श्री.

श्रीमंत महाराज श्री परमहंसवावा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें चिमाजीनें कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत फा-
ल्गुन शुद्ध षष्ठीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादकरून यथास्थित असे विशेष.
आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. तुह्मीं वसईवर
लगट करून [जाणें]. शिमगे पूर्णिमेअलीकडे श्रीनें तुहांस वसई दिल्ली,
ऐशियास स्वामी साक्षात्कार ईश्वराचा अंश आहेत. स्वामींचे मुखांतून नि-

१ माघ शुद्ध प्रतिपदा:—ता० २९ जानेवारी इ. स. १७३९.

२ फाल्गुन शुद्ध षष्ठी:—ता० ४ फेब्रुवारी इ. स. १७३९ रविवार.

घेल त्याप्रमाणें होईल येविषयीं संशय नाही. स्वामींनीं कृपा करून अभय उत्तरें देऊन वसई दिली हणोन आज्ञा केली तेव्हां वसई दिलीच. स्वामींचें अभय [वचन] पूर्ण चित्तांत धरून आज्ञेप्रमाणें शरीरद्वारा साहस करणें तें आह्मी सर्वही करीत असों. तरी शिमगे पूर्णिमेअलीकडे वसईवर स्वामींचा ध्वजारोहण करण्यास स्वामी समर्थ आहेत. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ५२]

श्री.

श्रीमंत महाराज श्री परमहंस बाबा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्ये चिमाजीनें कृतानेक सा० नमस्कार विज्ञापना येथील कुशल ता० वैशाख बहुल प्रतिपदापर्यंत मुकाम वसई स्वामींचे आशीर्वादे- करून सुखरूप असों विशेष. स्वामींचे अभयावरून वसईस मोर्चे माघ शुद्ध दशमीस लाविले. त्यादारभ्य मोर्चेच लाविले व धमधमे चार पांच बांधले. सुरंग चालविले. जे जे उपाय स्थळ हस्तगत करावयाचे ते केले. फिरंगी याणीं निराकरणाचे मंत्र पूर्वी युद्धप्रसंगीं मोठ्या मोठ्या सुरांनीं केले. तदन्याये फिरंगी याणीं सुरंगावर व धमधम्यावर गरनाळा टाकिल्या. सुरंग विच्छिन्न केले. पनाळे लावून पाणी सोडिलें. आगीचे वोंडे जळके टाकून त्यांवर तेल, दारू, राळ टाकून चार चार रोज डोंव राहीसारखा करी. बरकंदाजी व तोफजी फिरंगी याची नि:-

१ ह्या पत्रावरून असें दिसून येतें कीं, स्वामींनीं चिमाजी आपास वसई दिलही असा, ती हस्तगत होण्यापूर्वीच, आशीर्वाद दिला होता; व त्याप्रमाणें शिमगेपूर्णिमेच्या आंत तेथें स्वामींचा ध्वज लावण्याचा त्यांचा विचार होता.

२ वैशाख बहुल प्रतिपदा:—ता० १३ मे इ. स. १७३९ रविवार. मोडकांच्या जंत्रींत प्रतिपदेचा मुळीच क्षय दिसतो.

३ माघ शुद्ध दशमी:—ता० ७ जानेवारी इ. स. १७३९ बुधवार. ह्या दिवशीं वसईस मोर्चे लाविले.

सीम ह्मणावी तैसी. तथापि स्वामींचा आशीर्वाद उदंड हें सबल शस्त्र
 आह्मांजवळ, त्याचे प्रतापें इकडून तोफा लागू करून फिरंगी याच्या
 तोफा मना केल्या. सफेल सोडून लेश केली. वसई जागा बाका,
 बुलंद, सुरंगाचा उपाय नाही. परंतु स्वामींच्या कृपाकटाक्षें सुरंग चाल-
 वून दोहीं बाजूंनीं खांबावरती तख्तपोसी, त्यावर दोन अडीच हात
 रेती टाकून, दहा सुरंग नेऊन पोहोंचवून, दोनशें पाथरवट लावून
 मोठेमोठे चिरे फोडून, सुरंगाचे बुधलियास जागा करून, वैशाख शुद्ध
 पंचमीस सकल सिद्धता करून, लोकांस बाजू वांटून देऊन, नगारियाची
 इशारत करून, सुरंग उडतांच सर्वांनीं येलगारास उठावें, बुरुजावर
 चढावें, शिड्या ठेवून चढावें, ऐसा करार करून, वैशाख शुद्ध षष्ठी
 बुधवारीं दोन घटिका दिवसास प्रातःकालचा समय येतांच सुरंगास
 बत्त्या दिल्या. डावे बाजूचे सुरंग कांहीं उडोन कांहीं उडणें होते, तांच
 लोकांनीं उतावळी करून कोटावर चालोन घेतलें. तां दुसरे सुरंग
 तेच बाजूनें उडाले. त्यांनीं लोक दडपले व जायां व ठार जाहले.
 तसेंच उजवे बाजूचे सुरंग उडाले. एकदोन उडतांच बुरुजास वाट
 जाहलीसी देखून लोक वरते चढले. तां दुसरे सुरंग उडाले. त्यांनीं
 वरते लोक चढले होते ते उडून गेले. लोक कसकरले. हिरमोड हो-
 ऊन काम थंड पडलें. फिरंगी यांनीं सांभाळून हाके [?] व गरनाळा व
 रेजगिरीचा मार न भूतो न भविष्यति केला. त्याणें लष्करचे लो-
 कांत व हशमांत अवसान राहिलें नव्हतें. उजवे बाजूचा मातवर सुरंग
 राजश्री मल्हारजी होळकर याजकडील उडणें होता. त्याचा शोध क-
 रून पुन्हां त्यांत बुधले घालून रंजक दुरुस्त करून लोकांची निवड केली.
 आणि सुरंग उडतांच खामखां निशाणें चडवावीं असा करार करून.

१ वैशाख शुद्ध पंचमी:-ता० १ मे इ. स. १७३९ मंगळवार.

२ वैशाख शुद्ध षष्ठी:-ता० २ मे इ. स. १७३९ बुधवार.

वैशाख शुद्ध सप्तमी गुरुवारीं उजवे बाजूचा सुरंग उडविला. तेच समयीं लोक जाऊन बुरूज अर्धा उडाला त्याजवरी चढले. फिरंगी यांणीं सफेलीच्या आंतून मेढा घालून, पोतीं भरून, तोफा जोडून तयार होतांच तेथें फिरंगीं बोलावून हाके गरनाळाच्या दारूच्या फत्यास आग लावून मार केला, व रेजगिरीचा मार सीमेपरता केला. लोकांवरी अग्नीचा पर्जन्य करून भाजून काढिलें. तथापि स्वामींचें अभयआशीर्वादाचें वज्रकवच लोकांचे अंगीं होतें, तेणेंकरून अग्नीची तमा न धरितां लोकांनीं हत्यार बरे वजेनें केलें. फिरंगी यांणीं मर्दुमी शिपाईगिरी ह्मणावी तशी केली. त्याचप्रमाणें इकडील लोकांनीं भारती युद्धाप्रमाणें युद्ध केलें. यामागें युद्धें बहुत जाहलीं; परंतु ह्या लढाईस जोडाच नाही. सर्व स्वामींचा आशीर्वाद. लोक बुरूज सोडीनातसे जाहले, तेव्हां स्वामीच्या दंडप्रहारेंकरून फिरंगी घर्मद्वेषे वेहिंमत होऊन अष्टमीस प्रहर दिवसास कौलास आले. कौल घेतला. आठा दिवसांत कविला सुद्धां झाडून जातोसें करार केलें. त्याजवरून मार महकूब केला. फिरंगी यांणीं कविले वस्तभाव गलबतांत भरली. काल वैशाख शुद्ध पौर्णिमेस फिरंगी झाडून गेला. स्वामींचे पुण्येंकरून जागा फत्ते जाहली. लष्करचे व हशमाचे लोक सुरंगांनीं उडाले व जायां ठार अजमासे पांच हजार किंवाहुना विशेष होतील. तैसेंच फिरंगी याचे सात आठसें माणूस ठार व या निराळे जखमी जाहले. भारती युद्धाप्रमाणें [युद्ध] जाहलें. वसई बाका जागा. पश्चिमेकडून दक्षिणेकडे खाडी. पूर्वेकडे खाजण चिखल. तिहींकडून किमपि इलाज नाही. एके उत्तरेकडून उपाय. तिकडेही रेती, धर नाही. स्वामी साक्षात् ईश्वराचा

१ वैशाख शुद्ध सप्तमी:—ता० ३ मे इ. स. १७३९ गुरुवार.

२ अष्टमी:—ता० ४ मे इ. स. १७३९ शुक्रवार.

३ वैशाख शुद्ध पौर्णिमा:—ता० १२ मे इ. स. १७३९ शनिवार.

अंश. स्वामींनीं वसई “दिल्ली, दिल्ली, दिल्ली,” त्रिवार लिहिलें ते शब्द अन्यथा कसे होतील. वरकड वसईची गोष्ट मानवी लोकांनीं ह्मणावी ऐसें नाहीं. वसई स्वामींचे आशीर्वादे फत्ते जाहली. श्रीचें सुदर्शन धर्मद्वेष्टे यांचे मस्तकीं वज्रप्रहार होऊन टोपीकर म्लानत्व पावले. अन्यथा वसई सही न होती. फिरंगी आगीचा पुतळा होता! स्वामींचे कर्तृत्वास पार नाहीं. स्वामींची महिमा स्वामी जाणत. आह्मां मानवी लोकांस काय कळे? वसई फत्ते होतांच सवासें पुतळ्या पाठवून देणें व श्री भुलेश्वरास सवासें रुपयांचा मुगुट घातला ह्मणून आज्ञा केली, याजवरून स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें वसई फत्ते होतांच श्रीनिवास केदार याजवरोबर पुतळ्या सवासें व श्री भुलोवास मुगुट सवासें रुपयांचा घातला ते रुपये १२५ सवासें स्वामींचे सेवेसी पाठविले आहेत. प्रविष्ट होतील. आह्मी लेंकरें स्वामींची असों. सर्वप्रकारें कृपा करणार स्वामी समर्थ आहेत. स्वामींचे चरणाव्यतिरिक्त दुसरें दैवत आह्मांस काय आहे? (खास दस्तुर)“ सारांश स्वामींच्या आशीर्वादे व दंडाच्या प्रतापें कार्य सिद्धीतें पावलें असे. स्वामींचा महिमा आह्मी वर्णावयास सामर्थ्य धरीत नाहीं. श्रीनिवास केदार पुतळ्या व रुपये देऊन रवाना केले आहेत. लौकरच पावतील. वर्तमान त्वरेनें विदित व्हावें यास्तव हें पत्र पुढें रवाना केलें असे. सेवेसी श्रुत होय हे विश्वापना.”*

* हीं शेवटचीं वाक्यें खुद्द चिमाजी आपांच्या हातचीं आहेत. ह्या पत्रांत वसईच्या लढाईचें साद्यंत वर्णन दिलें आहे. तें अगदीं निष्पक्षपातपणाचें असल्यामुळें त्याचा व पोर्तुगीज लोकांनीं लिहिलेल्या वर्णनाचा उत्तम मेळ पडतो. ह्या युद्धांत पोर्तुगीज सेनापति Silveira de Menezes हा मृत्यु पावला. व पोर्तुगीज लोकांचे ८०० लोक पडले. त्यांचा पूर्ण पराभव झाल्यानंतर Captain de Souza Pereira ह्या पोर्तुगीज अधिकाऱ्यानें चिमाजी आपांस कौल देऊन वसई सोडून दिली. ह्या वेळीं मराठ्यांनीं पोर्तुगीज लोकांशीं फारच थोरपणाचें वर्तन केलें. ह्या युद्धाची साद्यंत हकीकत स्वामींच्या चरित्रांत दिली आहे.

[लेखांक ५३]

श्री.

श्रीमंत महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज चिमणाजी वल्लाळ विज्ञापना येथील वर्तमान तागाईत वैशाख वद्य १ पावेतो महाराजांचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें श्रीनिवास केदार याजसमागमें पुतळ्या १२५ व रुपये १२५ एकूण सवार्शें पुतळ्या व सवार्शें रुपये पाठविले आहेत. सेवेसी प्रविष्ट जाहलियाचें उत्तर सादर जाहलें पाहिजे; ~~व~~ स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून फत्ते जाहलें याचें वृत्त सविस्तर काल लेहून सेवेसी विनंतीपत्र पाठविलें आहे. तें पुण्याहून रा० अंताजी नारायण यांणीं स्वामींचे सेवेसी पावतें केलेंच असेल. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

पैवस्ती चंद्र २४ सफर सन तिसा सलासीन.

[लेखांक ५४]

श्री.

श्रीमन्महाराज श्री परमहंस बाबा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें चिमाजीनें कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना येथील कुशल तागाईत ज्येष्ठ बहुल पौष्ठी पर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून य-

१ वैशाख वद्य १:—ता० १३ मे इ. स. १७३९ रविवार. ह्या पत्रांत लिहिलें आहे कीं वसई फत्ते जाहल्याचें सविस्तर वृत्त काल पाठविलें आहे. अर्थात् तें वरील पत्र होय. परंतु त्यावर मिति प्रतिपदाच दिली आहे, व ह्याही पत्रांत प्रतिपदाच लिहिली आहे. मोडकांच्या जंत्रींत मुळींच वद्य प्रतिपदेचा क्षय आहे. त्यावरून मिति घालण्यांत चूक झाली असें दिसतें. वरील पत्राच्या दुसरे दिवशीं जर हें पत्र लिहिलें आहे तर ह्याची ता० १४ मे इ. स. १७३९ सोमवार ही मिति असली पाहिजे.

२ ज्येष्ठ बहुल पौष्ठी:—ता० १५ जून इ. स. १७३९ शुक्रवार. लेखांक ५२ व ५३ हीं दोन पत्रें चिमाजी आपांकडून गेल्यानंतर स्वामींचें जें अभिनंदनपर उत्तर आलें त्याचें हें प्रत्युत्तर होय.

थास्थित असे विशेष. सोमाजीवरावर स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोषावाप्ति जाहली. वसई फत्ते जाहली यावरून स्वामींनीं मजला कित्येक कृपा-उत्तरें गौरवून दाशरथी आदिकरून साक्ष-उपसाक्ष देऊन आज्ञा दिली; तर सर्व सामर्थ्य स्वामींचे आशीर्वादाचें. वसई दिल्ली, दिल्ली, दिल्ली, हीं उत्तरें त्रिवार स्वामींनीं लेख केलीं, व स्वामींनीं पाटसास मज दर्शन दिलें, तेथेंही वसईविशीं अभय दिलें. तदनुरूप स्वामींनीं वसईवर सुदर्शन प्रेरून धर्मद्वेषे यांचा निःपात केला. येरवीं वसई सई होती असें [नवतें] व टोपीकर अग्निरूप होते. त्यांच्या सर्व शक्ति कुंठित करणें हा प्रताप स्वामींचा. आह्मां मानवी लोकांचें हें कृत्य नव्हे. श्री रघुनाथ [यांणीं] वानरांहस्तें समुद्रीं पाषाण तरवून लंकेशादिक त्रिकुटाचळाचें मर्दन केलें, तैसेंच श्रीकृष्णें यादवांहस्तें म्लेंछादि दैत्यांचें निर्दळण केलें, त्याचप्रकारें पाश्चात्यांचें उपमर्दन स्वामींनीं करून वसईत ध्वजारोहण केलें. स्वामी मूर्तिमंत ईश्वररूप आहेत. स्वामींचा प्रताप कर्तृत्व वर्णावयास आमची बुद्धि नाही. प्रापंचिक विचारें स्वामींनीं मज महत्त्व देऊन आज्ञा दिली तर हें सर्व भूषण स्वामींचें आहे. मी स्वामींचा असें.

पुतळ्या पाठविल्या त्या निफांसी आहेत. त्यांस फांसे करावयास सोनें तोळे पांच पाठविणें ह्मणून आज्ञा, त्याजवरून सदरहू पांच तोळे सोनें सोमाजीवरावर पाठविलें आहे.

लक्ष्मणराव याजवावत सातशें रुपये आह्मी पुण्यास येऊन सेवेसी पाठवून देऊं.

मोतें दररुपायास मोतीं एक १ प्रमाणें मोतीं सव्वाशें पाठविणें ह्मणून आज्ञा. त्यास येथें मोतीं नाहीत. स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें पुण्यास खरीदी करून पाठवावयाशीं लिहिलें आहे. मोतीं मिळालीं तर पाठवितील. मोतीं न मिळत तर सव्वाशें रुपये सेवेसी पाठवितील.

जिन्नस पाठविणें वजन पक्कें

८३ साकर

८२ गुळ

८८॥ केशर

फिरंगी कागद गड्डी दोन २
पंवळ्यांची माळ १०८.

८८१ कृष्णागर

८८३ कस्तुरी तोळे

फिरंगी कागद गड्डी २

पंवळी माळ १०८

येणेंप्रमाणें पाठवणें ह्मणून आ-
ज्ञा त्यावरून

साताऱ्याहून देवविलें.

८३ साकर

८३ गुळ

पुण्याहून देवविलें. वजन पक्कें.

८८॥ केशर

८८१ कृष्णागर

पांच कारकुनांस पाठवितों त्यांस
धंदे सांगणें ह्मणोन आज्ञा. ऐशास
आह्मी पुण्यास आल्यावर स्वामींनीं

दोन अथवा तीन कारकून पाठवून
द्यावे हे विनंती आमची आहे.
असें असतां स्वामींनीं पांच कारकून
पाठविले तर स्वामी-आज्ञा आमचे
वस्तु मोडवेल असें नाही. येवि-
षयीं सोमाजी विनंती करील
त्याजवरून विदित केलें आहे.
स्वामींची आज्ञा सोमाजीनें जवानीं
सांगितली त्याजवरून वस्त्रें पाठविलीं
व सोमाजी वरोवर दोघे होते
त्यांस दिलीं.

कारकुनास वस्त्रें.

१५ तिवटें

३ पासोडिया

सोमाजीस रुप्याचें कडें दिलें.
सोमाजी वरोवर दोघे होते त्यांस
दोन पासोड्या दिल्या.

१९० [?] पुण्याहून देवविले.

येणेंप्रमाणें सेवेसी पाठविलें
आहे. विदित झालें पाहिजे. सेवेसी
श्रुत होय हे विज्ञापना.

१ चिमाजी आपा छ० १० जमादिलाखर ह्मणजे ता० ३ सप्तंबर इ. स.
१७३९ रोजीं पुण्यास आले.

[लेखांक ५५]

श्री.

श्रीमंत परमहंसबाबां स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें चिमणाजी वल्लाळ कृतानेक सा० नमस्कार विनंति उपरी येथील क्षेम ता० छ० २५ जिल्हेज गुरुवार एकादशी मुक्काम औरंगाबाद स्वामींच्या कृपावलोकनेकरून यथास्थित असे विशेष. पुण्याहून स्वार जाहलियावर आमदानगरचे मुकामी तीर्थस्वरूप राजश्री रायांजवळ पावलों. नासिरजंगाकडील बोलीचा विघाड जाहला, यामुळें आज दोन अडीच महिने गंगातीरींच त्याचें आमचें फिरणें जाहलें. पोटाची ओढ सीमेपरती. जोंधळे मात्र रानांत होते, त्यामुळें गुजरान झाली. विघाड झाला तो तैसाच राहूं देऊन आलें तर मार्गें कटाक्ष राहिल तो कार्याचा नाही. यास्तव मेहेनत, पोटास पैसा नसतां करणें तैसी कमाल, स्वामींचा आशीर्वाद मस्तकीं आहे त्या बळें, करून मोंगल विचारावर आणून पहिले जहागीर द्यावयाची बोली होती त्याप्रमाणें करार करून घेतली, आणि सलूख केला. पुढें त्याणीं आर्ह्यां एका विचारें चालून मुलुखाचा बंदोबस्त दुतर्फा उत्तमप्रकारें चालवावा ऐसा सिद्धांत करून तीर्थरूप राजश्री राज स्वार होऊन हिंदुस्थानास गेले. आह्वांस आग्रह करून शहर पा-

१ छ० २५ जिल्हेज गुरुवार:—ता० १३ मार्च इ. स. १७४०.

२ निजाम दक्षिणेंत नाहीं असें पाहून बाजीरावांनीं त्याचा पुत्र नासिरजंग ह्यावर स्वारी केली. उभयतांच्या बऱ्याच झटापटी झाल्या. चिमाजी आपा २० जिल्हाद ह्मणजे ता० ८ फेब्रुवारी इ. स. १७४० रोजीं पुण्याहून निघून अहमदनगर येथें बाजीरावांस मिळाले. छ० १५ जिल्हेज रोजीं बाजीरावांची व मोंगलाची वरखेड येथें भेट होऊन बाजीराव हिंदुस्थानच्या स्वारीस गेले. आपा नासिरजंगाच्या आग्रहास्तव औरंगाबादेस गेले. तेथें त्यांचा फार सत्कार होऊन ते छ० १६ मोहरम ह्मणजे ता० १ एप्रिल इ. स. १७४० रोजीं परत आले. आंटाडफ ह्मणतात कीं मुंगी पैठण येथें मोंगलाशीं तह होऊन बाजीरावास हंडिया व खरगोण हे नर्मदेच्या कांठचे दोन प्रांत जहागीर मिळाले. तो हाच प्रसंग असावा.

वेतों बोलाविलें, यास्तव येथें आलों. काल शहरांत त्याचे हवेलीस गेलों
 होतों. चार सहा घटिका बसलों होतों. ^{दासपुत्रास} वेदसहून ^{यज्ञास} निरोप घेऊन एकूणीस
 हजार स्वार, वीस हजार बरकंदाज, दीडशें तोफा, तीन हजार जेजाला,
 तीनशें उंट वाणांचे इतकें सामान मोंगलाचें होतें. स्वामींच्या आशीर्वादे
 आमचीच सलावत (झाली). आशीर्वादपत्र पाठवीत जावें हे विशापना.

[लेखांक ५६]

श्री.

श्रीमत् परमहंस वावा स्वामींचे सेवेसी.

चरणरज चिमणाजी वल्लाळ कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंती
 येथील कुशल तागार्इत छ० २३ मोहरम चैत्र वद्य दशमी मुकाम किल्ले
 कोरिंगड घांटमाथा यथास्थित असों विशेष. औरंगाबादेहून पारनेरा-
 नजीक आलों. तेथें “राजश्री संभाजी आंग्रे सरखेल एकाएकीं अली-

१ छ० २१ मोहरम:-ता० १० एप्रिल इ. स. १७४०.

२ संभाजी आंग्रे सरखेल:-कान्होजी आंग्र्यास एकंदर सहा पुत्र होते. त्यां-
 पैकीं औरस सखोजी व संभाजी; व दासीपुत्र तुळजाजी, मानाजी, धोंडजी आणि
 येसाजी. कान्होजी वारल्यानंतर सखोजी कुलाव्याचा मालक झाला, व संभाजीस
 सुवर्णदुर्ग दिलें. सखोजी इ. स. १७३३ मध्ये मृत्यु पावला. त्याचे मागून सं-
 भाजी गादीचा मालक झाला, परंतु तो सुवर्णदुर्गांतच राहत असे. संभाजीचें व
 मानाजीचें पटेनासें झाल्यामुळे इ. स. १७३४ मध्ये वाजीराव पेशव्यांनीं कुला-
 व्यास जाऊन त्यांचा तंटो मिटविला. मानाजीस कुलावा देऊन वजारतमात्र
 असा क्तिताव दिला, व संभाजीस सरखेल हें पद दिलें. परंतु ह्या वंधूंचें अधिक
 अधिक वैमनस्य वाहून संभाजीनें मानाजीस त्रास देण्याचा क्रम आरंभिला.
 आणि वाजीराव व चिमाजी हे औरंगाबादेस आहेत अशी संधि साधून कुलाव्या-
 वर स्वारी केली. तेव्हां मानाजीनें पेशव्यांस व स्वामींस पत्रें लिहिलीं. त्यावरून
 पेशवे त्याच्या मदतीस गेले.

वागेंत उतरोन हिराकोट घेतला, सागरगड घेतला, चौलचा कोट घेतला, थळचा कोट घेतला, अलीवागेंत कुलाव्याचें पाणी बंद केलें. ये समय येऊन आपलें रक्षण करावें.” ऐसें मानाजीचें पत्र नानांजवळ आलें. येतांच नानांनीं चार पांचशें राऊत, वासुदेव जोशी व विठ्ठल शिवदेव व अंताजी नारायण यां समागमें देऊन रवाना केलें. आह्मांस मानाजीचें पत्र होतें तें आह्मांकडे पाठविलें. पत्र मार्गी पावलें. तेच दिवशीं लांब मजल करून घोडनदीवर मुक्काम केला. तेथूनच मानाजीस आश्वासनाचें पत्र लिहून रवाना केलें. दुसरे दिवशीं विसां कोसांची मजल करून लोहगांवास आलों. मानाजीचे कुमकेविषयीं इंग्रजांसही पत्रें पाठविलीं. तेच दिवशीं पुण्याहून चिरंजीव नानांस रात्रीं बोलावून आणून त्यां समागमें सारी फौज देऊन रवानगी केली. ते येथून पांचवे रोजीं कुलावियास जाऊन पोहोंचले. आपणही पुण्यास जाऊन तीन दिवस तेथें राहून, मातुश्रीचें दर्शन व आज्ञा घेऊन, स्वार होऊन काल येथें आलों. नाना तेथें पावले. तेच दिवशीं संभाजी कडील चौकी बाहेर उभी हिराकोटाजवळ आश्रयास होती ते मारिली. पंचवीस तीस माणूस कापून काढिलें. तुळाजी आंगन्या जखमी धरून आणिला आहे. इंग्रजही अगोदर कुलावियास येऊन पाणी सामान जें

१ हिराकोटः—हा अलिवाग शहराच्या ईशान्येस समुद्रकिनाऱ्याजवळ एक प्रचंड किला आहे. हा कान्होजी आंग्र्यानें इ. स. १७२० मध्ये बांधला असें ह्मणतात. हा इ. स. १८४० पर्यंत आंग्र्यांच्या ताब्यांत होता.

२ सागरगडः—हा किला अलिवागेच्या पूर्वेस ६ मैलांवर आहे. ह्या किल्याच्या एका टोंकावरून अपराधी लोक समुद्रांत सोडीत असत. त्या टोंकास ‘वानर टोंक’ असें नांव आहे.

३ चौलः—रेवदंडा. हें बंदर इतिहासप्रसिद्ध आहे. येथें पोर्तुगीज लोकांचा अंमल पुष्कळ वर्षे होता.

४ थळः—हा अलिवागेच्या उत्तरेस तीन मैलांवर आहे.

पाहिजे तें कुलावियास पोंचविलें, व सांप्रत तो आरमारानशीं कुला-
व्याजवळ आहे. तेथून तोफांचा मार दिला. त्यामुळें अलिवागेंतून
सरोन हिराकोटचे उत्तरेस आश्रयानें मोर्चे बांधून राहिले आहेत. नाना
सागरगडाखालून खाडीचे ~~कडे~~ कडेनें गेले. तेथें पंचवीस माणून संभाजी-
कडील आलें होतें. त्यांत सरदार होता तो व पांच सात माणूस जिवें
मारिलें व वरकड पळालें. सहा सातजण धरून आणिले. जर संभाजी
लौकर निकाल काढून जीव बांचवून निघोन गेला तर उत्तमच जालें.
गुरावा व थोरलीं गलबतें इंग्रजांचे भयानें सुवर्णदुर्गाकडे लावून दिलीं
आहेत. लहान गलबतें व महागिन्या मिळोन साठ दागिने, तरतीं साख-
रीचे खाडीजवळ ठेविलीं आहेत. जर धीर धरून मोर्चेबांदी करून रा-
हिला तर मोर्चे लावून पारपत्याचा विचार करणें तैसा स्वामींच्या आ-
शीर्वादाचे बळें करीतच आहों. इंग्रजांस मार्ग देऊन जाऊं द्या हणोन
संभाजीनें सांगून पाठविलें होतें; परंतु इंग्रजांनें मान्य केलें नाहीं.
आह्मी औरंगाबाद प्रान्तीं आहों, ये प्रान्तीं धर्म्य नाहीं, ऐसा समय
पाहून [संभाजी] आले होते. तुमचा आशीर्वाद आमचे मस्तकीं अ-
सतां त्यांस समय काय फावणार आहे? कळावें हणून लिहिलें असे.
मानाजीची स्थापना आह्मी केली; परंतु त्यास स्मरण न राही ऐसें जहालें.
कितेक प्रकारें वावगी वर्तणूक आह्मांशीं केली. त्याचा विस्तार लिहि-
ल्यानें चित्तांत येणार नाहीं. जे समयीं पाय पाहूं तेव्हां विदित करूं.
उरण जागा फिरंग्याची ते आपणच बळकावली. तैसेंच आमच्या उरावर
बांधला (१) तेविशीं व पैक्याविशीं वारंवार लिहिलें, परंतु ते गोष्ट चि-
त्तांत न ये. आज पांचा वर्षांत एक पैसा आमचा देणें तो दिला नाहीं.
बहुतच अमर्यादा मांडिली. यास्तव त्याचे डोळे उघडावे. याकरितां
तजविजेनें पाल व मिरगड दोन्ही जागे संभाजीच्या हातांस जात होते;
तेथील लोकांचा दिलासा करून ते जागे घेऊन आपलीं निशाणें चढ-

नाहीं कित्याक

विलीं. तैसेंच फिरंगी याचें उरण बळाविलें होतें तेंही घेतलें. आजच फत्ते जाल्याचें पत्र उरणाहून आलें. सारांश त्याचे डोळे उघडले. व सर्व प्रकारें संभाजीचे हातोन जीवही ये समयीं वांचविला असे. सारांश इतकाही प्रताप स्वामींचे आशीर्वादाचा आहे. तेणेंकरून सर्व विचार होतात. दुसरा अर्थ नाही. कर्ज फिटेल ऐसें स्वामींचे मुखावाटें निघालें आहे, तेंही शेवटास जाईल. स्वामींच्या आशीर्वादावेगळें दुसरें जाणत नाहीं. उद्यां परवां घाट उतरोनही (?) कुलाव्या पावेतों जाणार आहे. तेथें न पावतां अगोदर संभाजीचा निकाल जाला तर उत्तमच आहे. नाहीतर तेथवर जाऊन होईल वृत्त तें लिहून पाठवूं. निरंतर आशीर्वाद-पत्र पाठवीत जावें. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ५७]

श्री.

श्रीमत् परमहंस बावा स्वामींचे सेवेसी

अपत्यें चिमणाजी वल्लाळ कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति येथील कुशल स्वामींच्या कृपावलोकनेंकरून यथास्थित असे विशेष. महाराज राजश्री स्वामींनीं आज कृपा करून

चिरंजीव राजश्री नानास

आह्वांस

पेशवाईचीं वस्त्रें दिलीं.

१ मंदील.

१ मंदील

१ चादर.

१ चादर.

१ झगा मंदलाचा.

१ नानांस पेशवाईचीं वस्त्रें आषाढ शुद्ध १२ बुधवार शके १६६३ रोजीं (ता० १४ जून इ० स० १७४०) दिवसां दहा घटिकेंस सातारा येथें मिळालीं. त्या वेळीं चिमाजी आपा बरोबर होते. वस्त्रें मिळाल्यानंतर कांहीं दिवस सातान्यास मुकाम करून नंतर ते धावडशीस ब्रह्मेद्र स्वामींच्या दर्शनास गेले व तेथून वाई वगैरे ठिकाणीं जाऊन उभयतां चुलते पुतणे छ० २ जमादिलाखर ह्यणजे ता० ३ आगष्ट इ० स० १७४० रोजीं पुण्यास आले.

१ झगा मंदलाचा

१ पटका.

१ पटका.

१ तुरा मोत्यांचा.

१ तुरा मोत्यांचा.

—

१ तरवार.

५

१ कटार.

१ हत्ती.

—

८

येणेंप्रमाणें वस्त्रें दिलीं असेत. स्वामींच्या कृपावलोकनेंकरून जें होणें तें होत असे. स्वामींस वर्तमान श्रुत व्हावें यास्तव विनंति लिहिली असे. कृपा केली पाहिजे हे विज्ञापना.

वाळाजी बाजीराव.

[लेखांक ५८]

श्री.

श्रीमंत महाराज श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज वाळाजी बाजीराज कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल तागाईत चैत्र वद्य पंचमी मंगळवार मुक्काम ह्यैसाळ कृष्णातीर येथें स्वामींचे कृपेंकरून सुखरूप असो विशेष. वसईकडील वर्तमान तरी मोर्चे लागले आहेत; दोन तीन सुरंगांजवळही गेले आहेत; व पांच धमधमे तयार जाहले आहेत. परंतु सुरंगास पाणी लागले वरून मोर्चा

१ चैत्र वद्य ५:—ता० १७ एप्रिल इ० स० १७३९.

२ ह्यैसाळ:—हें दक्षिण महाराष्ट्रांत मिरजेजवळ कृष्णानदीच्या कांठीं लहानसें गांव आहे.

३ वसईकडील वर्तमान:—वसईचा वेढा चालू होता त्या वेळचे हें पत्र आहे. वाळाजी बाजीराव ह्या वेळीं छत्रपति शाहू महाराज यांचे बरोबर ह्यैसाळ येथें गेले होते.

तो चालत नाही. लष्कर फार; दोन तीन महिने एक जागा मुक्काम जाहला; गवतं चहूं गांवांहून आणावें लागतें; असें वर्तमान तेथील आहे. तें स्वामींस तीर्थरूप राजश्री आपा सेवेसी लिहितच असतील. मीही वर्तमान विदित व्हावें ह्मणोन लिहिलें असे. इराणी तोहमासकुलीखान यानें पातशहा व सर्व अमीर कैद केले आणि आपण दिल्लीस येऊन तक्तावर बसणार. पुढें दक्षिणेवर चाल करावी हाच त्याचा पुर्ता आशय आहे. पुढें येईल वर्तमान तें सेवेसी लिहून पाठवूं. तीर्थरूप राजश्री राज बन्हाणपुराजवळ आहेत. येथील वर्तमान तरी तूर्त राजश्री छत्रपति स्वामींचा मुक्काम येथेंच आहे. विशेष अर्थ लिहावया योग्य असें नाही. सर्व आश्रा व आशीर्वाद आमचे मस्तकीं आहे तों वसईही येईल व तोहमासकुलीखानासही तंत्री पोहोंचेल. स्वामींनींही सदैव लेखकांस आज्ञा करून तीर्थस्वरूप राजश्री आपांस लिहिलें पाहिजे. स्वामींची कृपा आहे तों सर्व घडतच आहे. वरकड विशेष अर्थ आहे असें नाही. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ५९]

श्री.

श्रीमंत महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता भाद्रपद बहुल पंचमीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेकरून यथा-

१ तोहमास कुलीखान:—नादिरशहा. बाजीराव पेशव्यांच्या पत्रांत तोहमास्त कुलीखान असें नांव दिलें आहे.

२ भाद्रपद बहुल पंचमी:—एवढेंच मोघम लिहिलें असल्यामुळें बरोबर सन काढतां येणार नाही, परंतु ह्या पत्रांत पेशव्यांचे व निजामाचे भेटीचा संबंध दर्शविला आहे ती भेट एदलावाद परगण्यांत छ० २९ सवाल ह्मणजे ता० ७ जानेवारी ३० स० १७४१ रोजीं झाली. त्या पूर्वीचें हें पत्र असल्यामुळें त्याची ता० ३१ आगष्ट इ. स. १७४० असावी असें दिसतें.

स्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. “आमची व किलीजखान यांची भेटी करून देणें. त्याचाही वृद्धापकाळ जाहला आहे तरी हे भिक्षा देणें. त्याजपासीं बहुतसें मागणें नाहीं. ज्या गांवीं संन्यास घेतला ते खेडें सातशें रुपयांचें आहे तेवढें मात्र मागोन घेऊं.” हणोन विस्तारें आज्ञा केली. ऐशास खेड्या करितां स्वामींनीं किलीजखानास जाऊन भेटावेंसें काय आहे? आमची व नवाव निजामउल्मुलुख यांचे भेटीचा योग घडलियावर स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें खेड्याचा मजकूर करूं. जे गोष्ट स्वामींस अगत्य तेच आह्मांस अगत्य. आह्मी स्वामींचे आज्ञेखेरीज काय आहे? गणेशाचें राजुरीचें तळें ~~दुरूत~~ जाहलें, देवालयसही काम लावणार असों, हणून लिहिलें तें कळलें. स्वामींच्या चित्तांत येईल तें सिद्धीस पावेलच पावेल. स्वामी ईश्वराचा अंश आहेत. मानवी मनुष्यास मात्र अवघड. स्वामींस सर्वही पदार्थ सहजांत आहेत. स्वामींनीं कृपा करून समाधीचे अनुष्ठान समयांची दूल (धूळ?) पाठविली ते प्रविष्ट होऊन शिरसा वंदिली. घोडी पाठवून द्यावयाविशीं लिहिलें, त्यास पागा येथें जमा जाहल्या हणजे स्वामींचे मर्जाप्रमाणें घोडी पाठवून देऊं. श्री भुलेश्वराचा मंडप तयार जाहला त्यास घांटी बांधावयास दोन सोट बारा हात लांब, हातभर ऊंच, या प्रमाणें देणें हणोन (आज्ञा), तर आह्मीं लांकडे आणिलीं होती तीं वंगल्यास लाविलीं. स्वामींनीं आज्ञा केली त्याप्रमाणें लांकडे नाहींत.

१ किलीजखान—निजामउल्मुलुक.

२ स्वामींनीं संन्यास घेतला होता तें गांव (राजुरी?) मोंगलाईत होतें असें ह्यावरून सिद्ध होतें. तें निजामाकडून देवास मिळवें असा स्वामींचा यत्न होता.

३ राजुरी:—हें गांव कोणतें? स्वामींची जन्मभूमि जी राजुरी—जिला गणेशाची राजुरी असें नांव आहे ती मोंगलाईत वेदर जिल्ह्यांत आहे.

४ भुलेश्वर—पुणें जिल्ह्यांत पुरंदर तालुक्यांत माळशिरस हणून जें स्वामींचें इनाम गांव आहे तेथील हें देवस्थान होय.

लांकडें आलियावर (सादर करूं). स्वामींचे आज्ञे खेरीज काय असे ? सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ६०]

श्री.

श्रीमत परमहंस महाराज श्री स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज वाळाजी वाजीराव प्रधान कृतानेक सा० नमस्कार विनंति येथील कुशल ता० छ० ७ जिल्काद पावेतों स्वामींचे कृपावलोकनें-करून यथास्थित असे विशेष, बहुत दिवस आशीर्वादपत्र येऊन परामृष न केला. ऐसें नसावें. चरणरजाचा परामृष सदैव करावा. तीर्थस्वरूप आपांनीं कैलासवास केला हें वर्तमान स्वामींनीं ऐकिलेंच असेल. मोठा घातच जाहला. तीर्थस्वरूप राऊ यांणीं कैलासवास केल्यास आठ महिने न जाहले तों श्रीनें हा प्रसंग घडविला. एकाएकींच श्रीनें दुःखार्णवीं पाडिलें. होणार वळवत. श्रीइच्छेस उपाय काय ? वडील होते त्यांजवरी स्वामींची कृपा होती, तन्मुळें जो जीवित्व तोंपर्यंत कीर्तिच जाहली. त्या माघारी चरणरजावरी महाराजांची कृपा आहेच व त्या कृपेमुळें कल्याणच होईल. नवाब निजामउल्मुलुख याचा व नासिरजंगाचा

१ छ० ७ जिल्काद:—ता० १४ जानेवारी इ. स. १७४१.

२ आपा—चिमाजी आपा हे छ० ८ सवाल ह्यणजे ता० १७ दिसेंबर-इ. स. १७४० रोजी वारले.

३ राऊ—वाजीराव हे छ० १२ सफर ह्यणजे ता० २८ एप्रिल इ. स. १७४० रोजीं नर्मदातीरीं रावेर येथें वारले.

४ नासिरजंग:—हा निजामउल्मुलुक याचा दुसरा मुलगा. निजाम दिल्लीस असतांना ह्यानें दक्षिणेंत पुंडावा सुरू केला. त्याचें पारिपत्य करण्याकरितां निजाम दिल्लीहून दक्षिणेंत आला. दिल्लीदरवासीं निजामाचें वजन विशेष असल्यामुळें माळव्याची सनद मिळवून देण्याचे कामीं त्याचें साह्य होईल अशा आशेनें, पेशव्यांनीं ह्या वेळीं निजामास मदत केली व त्याची नर्मदातीरीं दादें परगणे एदला-

[लेखांक ६३]

श्री.

श्रीमंत महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज वाळाजी वाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता० श्रावण बहुल षष्ठी रविवारपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. आह्मी उत्तर प्रांतींहून कुच दरकुच आजी रविवारीं स्वामींचे कृपाकटाक्षें क्षेमरूप पुण्यास येऊन पावलों. स्वामींस वर्तमान कळावें यास्तव लिहिलें असे. अविलंबेंच स्वामीचरण पाहूं. आह्मां लेंकरांस स्वामींचे चरणांखेरीज दुसरा आश्रय किमपि नाहीं. बहुत काय लिहिणें हे विज्ञापना.

[लेखांक ६४]

श्री.

श्रीमंत महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज वाळाजी वाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता० भाद्रपद शुद्ध तृतीया गुरुवारपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं कृपा करून सोमाजीबरोबर आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. स्वामींनीं लेंकरास गौरवून कित्येक प्रकारें लिहिलें तर हें भूषण स्वामींचेंच आहे. स्वामी ईश्वराचे ठायीं आहेत. स्वामींचे चरणारविंदाविना दुसरें दैवत जाणत नाहीं. स्वामींचे चरण दृष्टीस पडतील तो सुदिन असे. स्वामींचे

१ श्रावण बहुल षष्ठी:—ता० ३१ जुलई १७४३.

२ पेशव्यांनीं उत्तर हिंदुस्थानांत प्रयाग वंगालापर्यंत जाऊन जींत अद्वितीय यश संपादन केलें ती ही प्रख्यात मोहीम होय.

३ भाद्रपद शुद्ध तृतीया:—ता० ३१ आगष्ट इ. स. १७४३.

४ पेशवे पुण्यास येऊन दाखल झाल्याचें मागील पत्र स्वामींस पोहोंचतां त्यांनीं आपला शिपाई सोमाजी याजबरोबर अभिनंदनपर पत्र पाठविलें व त्यांच्या फार गौरव केला. त्या पत्राचेंच हें उत्तर आहे.

[सावें.]

सविस्तर वर्तमान लिहिणें हणोन आज्ञा तरी मीच सेवेसी येतो. दर्श-
नानंतर सर्व विदित करून कृपा करणार स्वामी समर्थ आहेत. वार्षिक
॥ हायाँ पैक्याविशीं व कल्याण भिवडी व वेलापूर साष्टीचे सप्त-~~(सप्तम?)~~ विशीं
आज्ञा केली त्यास वार्षिकाचे रुपये राजश्री दादोबा कडून देविले ते प्र-
विष्ट जाहलेच असतील. राहिले रुपये तेही पावते होतील. वरकड क-
र्मास आज्ञा केली त्याजवरून

पस्मी थानें

महमुदी उत्तम १

शालजोडी १

नारायणतेलाविशीं लिहिलें त्यावरून

नारायण तेल वजन पक्के ८८१

येणेंप्रमाणें पाठविली असेत. सेवेसी प्रविष्ट जाहलियाचें उत्तर पाठवा-
वयास आज्ञा केली पाहिजे. स्वामींनीं प्रसाद मध पांढरा वजन ८१ एक
मण पाठविला तो पावला. सोमाजीस वस्त्रें आज्ञेप्रमाणे दिलीं. आज
बृहस्पतवारीं राजश्री स्वामीदर्शन सप्तमीस व्यावें या उद्देशें स्वार जाहलों.
स्वामींस कळावें हणून लिहिलें आहे. सर्व स्थानीं स्वामींचे आशीर्वादाचा
आश्रय आहे हे विज्ञापना.

[लेखांक ६५]

श्री.

श्रीमंत महाराज श्री परमहंस बाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल

१ स्वारीचें सविस्तर वर्तमान:—मार्गे सांगितलेली स्वारी-ह्या स्वारीचें वर्त-
मान कळण्याविषयीं स्वामींस विशेष उत्सुकता होती. हणून पेशवे ह्यांनीं साता-
न्यास येऊन शाहू महाराजांची भेट घेतल्यानंतर धावडशीस जाऊन स्वामींचीही
वेगळी.

सप्तमीस:—भाद्रपद शुद्ध सप्तमी शके १६६५ हणजे ता० १५ आगष्ट
१७४३ ह्या रोजीं पेशवे सातान्यास गेले होते.

ता० भाद्रपद शुद्ध अष्टमी मंगळवारपर्यंत स्वामींच्या आशीर्वादेकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. "वाजीराव व चिमाजी आपा आह्मांसीं निष्ठापूर्वक वर्तत होते; तुम्ही आह्मांसीं प्रतारणा करितां; शालजोडी पाठविली ती कसरीनें खादली, ते माधारी पाठविली असे; उत्तम जोडी पाठविणें" ह्मणून कितेक आज्ञा केली, ऐसीयास आमची निष्ठा स्वामींचे चरणारविंदीं दुसरी नाही. आह्मीं लेकरें; स्वामी सर्व प्रकारें कृपा करून चालवितात; दौलत कारभार सर्व स्वामींच्या आशीर्वादाचा प्रताप; आह्मी आज्ञांकित असतां स्वामी शब्द लावून लिहितात हेंच अपूर्व आहे. ये विसींचा विस्तार कागदीं पत्रीं काय ल्याहावा? स्वामींच्या चरणावलोकनास येणेंचें आहे ते समयीं सर्व सेवेसी निवेदन करूं. स्वामी कृपा करतील. रामचंद्र हरी याजकडीलही विनंति करणें ते दर्शनसमयीं करून स्वामी आज्ञा करतील त्याप्रमाणें वर्तणूक करूं. किनखापाविसीं आज्ञा केली त्यास येथें किनखाप उंच नाही. पुण्याहून आणून दर्शनसमयीं प्रविष्ट करूं. वरकड रा० पिलाजी जाधवराव व रामचंद्र हरी यांजकडील स्वामींनीं मजकूर लिहिला तो कळला. स्वामींनीं आज्ञा केली तें ~~कळले~~ आह्मी स्वामींच्या आज्ञेखेरीज नाही. सारांश स्वामी ईश्वरस्वरूप आहेत. स्वामींच्या चरणांविना दुसरें दैवत' नाही. आमचें न्यून असेल तें स्वामींनीं पूर्ण करावें [हें] उचित आहे. तदनुरूप स्वामी करतीलच. करावें. शालजोडी मुबदला पाठविली आहे. कृपा करून घेतली

१ भाद्रपद शुद्ध अष्टमी मंगळवार:—ता० १६ आगष्ट इ. स. १७४३. मा-
गील पेशव्यांचें पत्र गेल्यानंतर स्वामींकडून आलेलें हें उत्तर आहे. पेशव्यांनीं
जी शालजोडी पाठविली ती कसरीनें खाली होती, ह्मणून ती स्वामींनीं परत
पाठविल्याचाही उल्लेख आहे. ह्या पत्रावरून स्वामी पेशव्यांवर कोपयुक्त झाल्याचें
दिसतें. अद्यापि पेशव्यांची भेट झाली नाही. हें पत्र सातारच्या मुक्कामचें असावें.

पाहिजे. अपूर्व वस्तु न पाठविली ह्मणून लिहिलें, त्यास यंदाचे स्वारीचा अर्थ विदित आहेच. तथापि स्वामींचे आशेस अंतर न करावें हा निश्चय आहे. सर्वांविशीं लंकरास भरंवसा स्वामींचा आहे. वाईट बरे तरी स्वामींचे आहों हे विनंति.

[लेखांक ६६]

श्री.

श्रीमत् महाराज राजश्री परमहंसवावा स्वामींचे सेवेसी.

चरणरज वाळाजी वाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल स्वामींचे आशीर्वादे यथास्थित असों विशेष. चिरंजीव राजश्री जनार्दनपंत यांचें लग्न वैशाख बहुल पंचमीस योजिलें असे; तर स्वामींनीं कृपा करून कार्य सिद्धीस पावविलें पाहिजे. पहिलें विनंतीपत्र सेवेसी पाठविलें आहे; परंतु प्रविष्ट झालें असेल नसेल नकळे. यास्तव हल्लीं विज्ञप्ति लिहिली आहे. आम्ही लंकरें, स्वामींनीं कृपा सर्व प्रकारें करावी हें उचित असे. बहुत काय लिहिणें, कृपा केली पाहिजे हे विज्ञापना.

[लेखांक ६७]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसवावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज वाळाजी वाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल वैशाख शुद्ध चतुर्दशी रविवारपर्यंत स्वामींच्या आशीर्वादेकरून

१ जनार्दनपंत:—वाळाजी वाजीरावांचे सर्वांत धाकटे बंधु. ह्यांचें लग्न वैशाख शुद्ध ५ ह्मणजे ता० ६ एप्रिल इ. स. १७४४ रोजीं झालें. वधू रामाजी नाईक भिडे यांची कन्या सगुणावाई. (हे जनार्दनपंत भाद्रपद शुद्ध ७ ता० ८ सप्तंबर इ. स. १७४९ रोजीं सातारा येथें मृत्यु पावले.)

२ वैशाख शुद्ध चतुर्दशी रविवार:—मोडकांच्या जंत्रांत हा वार बरोबर जन्मत नाही. पत्राच्या संदर्भावरून तें जनार्दनपंतांचें लग्न झाल्यानंतर लिहिलें असावें असें दिसतें. त्यावरून त्याची मिति ता० १४ एप्रिल इ. स. १७४४ रोजी रविवार ही बरोबर जमते.

१७४४

यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. स्वामींनीं बुद्धिवादपुरस्सर मागील पुढील कुल गोष्टी पत्रां लेखन करून विशदें आज्ञा केली व खंडोजी साळवी आला, त्यांनीं स्वामींची आज्ञा सांगितली त्यावरून सविस्तर कळलें. ऐ- शीयास आह्मी स्वामींचीं लेंकरें; आह्मांस स्वामींच्या चरणारविंदावितरिक्त दुसरें दैवत नाही. स्वामी ईश्वरी अंश आहेत. आपल्या चरणांजवळ आमचा दुजा भाव नाही ह्मणोन प्रतिपत्रां विनंति कायावाङ्मनसा स्वामींस लिहिलें असतां स्वामी रुष्टभावे आज्ञा करितात या गोष्टीस आमचा उपाय काय? तीर्थरूप कैलासवासी थोरले नाना व राव व आपा निष्ठापूर्वक श्रीसीं वर्तत आले त्यापेक्षां विशिष्ट विनीतभावे वर्तावे हीच इच्छा माझी आहे. दुसरा विचार असेल तर स्वामींच्या चरणाची शपथ असे. प्रसाद दिल्या तो माघारा देणें ह्मणोन आज्ञा तर हे दौलत यत्किंचित् काडीपर्यंत स्वामींची आहे. स्वामींनीं ठेविली, जतन करीन. पावशेर अन्न व वस्त्रपात्र उपभोग करितों तेवढेंच आमचें. वरकड सर्व स्वामींच्या आशीर्वादाचा प्रताप आहे. स्वामी उपरोधिक लिहितात तर वडील आहां. लेंकरूं मांडीवर हगल्यास वडील मांडी तोडतील ऐसें जाहलें नाही. स्वामीही करणार नाहीत. आह्मी अपराधी तरी स्वामींचेच. स्वामींविना दुसन्यास करुणा येणें अथवा आपले सु- लाचा गौरव करणें हें सर्व स्वामींकडेच आहे. दुसन्यावरी आमच्या माणसाची सत्ता होती व तुझ्या ^{वध} + + + आमचे माणोस दुसन्यास मारीत होते त्याची छळणा तुझीं केली ह्मणोन, तर स्वामींच्या चरणा- जवळ माणसें चाकरी करितात व मजपाशीं लोक चाकरी करितात ते सर्व स्वामींचेच आहेत. मी स्वामींचा आज्ञांकित. तेथें व येथें सेवक आहेत ते सर्व माझेच समजतां. मीं आपले माणसास कांहीं एक गोष्ट सांगितल्यास स्वामींच्या दर्पास ^{द्वारा} जपून होईल हे काय गोष्ट आहे? मी

जीवें प्राणें स्वामींचे कार्यास हजीर आहे. जो स्वामींच्या चरणांजवळ अमर्यादेनें वर्तेल त्यास मर्यादापूर्वक वर्तवावयासच मजला स्वामींनीं ठेविलें आहे. येविसींची स्वामींनीं चिंता न करावी. मकसुदावादी टाकण चलाख पाठविणें, व्याली घोडी पहिली तुझांस दिली तिचा मुबदला पाठविणें ह्मणोन आज्ञा, त्याजवरून चिरंजीव राजश्री सदोबापासीं टाकण चांगला चलाख होता तो जीन सामान सरंजामसुद्धां पाठविला आहे; स्वामींनीं ठेवावा. सारांश मी स्वामींचें लेंकरूं; मजपासून अंतर कांहीं पडेल तरी आपण क्षमा करावी व कृपा करावी. हें सर्व सामर्थ्य स्वामींस आहे. चिरंजीव राजश्री जनार्दन याच्या लग्नाची त्वरा जाहली तो अर्थ पहिला सेवेसी लिहिलाच आहे. प्रस्तुत स्वामींस वरें

कुडती वादली

शालजोडी

किनखाप

१

१

१

एकूण तीन सनगें पाठविलीं असेत. कृपा करून घेतलीं पाहिजेत. बहुत काय लिहिणें, कृपा केली पाहिजे हे विनंति.

[लेखांक ६८]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसवावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज वाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता० मार्गशीर्ष शुद्ध चतुर्थीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून

१ मकसुदावादी— मुर्शिदावादी घोड्या फार चपळ अशी पूर्वीं समजूत असावी.

२ सदोबा:—सदाशिवरावभाऊ, चिमाजी आपांचे चिरंजीव.

३ मार्गशीर्ष शुद्ध चतुर्थी:—ता० २७ नोव्हेंबर इ. स. १७४४ मंगळवार. ह्या पत्राखालीं पैवस्तीची ता० ६० १० जिल्काद मार्गशीर्ष शुद्ध ११ सन खमस अर्वेन मया व अल्फ (ता० ४ डिसेंबर इ. स. १७४४) ही वरोवर दिल्या-मुळें ह्या पत्राची तारीख सिद्ध आहे.

यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. घोडीविसीं आज्ञा केली त्यास स्वामींचे मर्जीप्रमाणें घोडी पाठविली आहे. चित्तास आलिया ठेविली पाहिजे. घांटेविसीं आज्ञा केली त्याजवरून स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें घांट वसईहून देवविली आहे. येऊन पावेल. वरकड विहीर मौजे यवतास [?] होती तिचें काम लावल्याचा मजकूर विस्तारें लिहिला तरी स्वामी पुण्यवान् आहेत जें चित्तावर धरितील तें करतील. नारो राम यास तारापुरची मजमू आहे त्याचा नाश बहुत जाहला. त्याचेविसीं स्वामींनीं कितेक आज्ञा केली तरी स्वामींचे आज्ञेपेक्षां अधिक काय? परंतु नारो राम यास येथें पाठवून द्यावें. त्याचें वर्तमान मनास आणून त्यास ताकीद पाहिजे तशी देऊं. लक्ष्मण राम व गोविंद राम यांविशीं आज्ञा केली तरी स्वामींची ज्यावरी अवकृपा जाहली त्याचें इष्ट कधीं होणार? स्वामी ईश्वरस्वरूप आहेत. आह्मी आज्ञांकित असों. घोडी रोड आहे ह्मणून स्वामी वार्डिट ह्मणतील तर न ह्मणावी. ताजी जाहलियावर कशी आहे तें दिसोन येईल. कदाचित् वार्डिट निघाली तर सेवक सेवेतें येईल तेव्हां जशी मर्जी असेल तशी मिळवून देईल. स्वामींचे आशीर्वादेकरून विजय मात्र उत्तमच होईल. सर्वप्रताप स्वामींचे कृपेचा आहे हे विनंति.

पैवस्ती अंक छ० १० जिल्काद
मार्गशीर्ष शुद्ध ११ सन खमस
अर्वेन मया व अलफ.

[लेखांक ६९]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील

कुशल ता० अधिक शुद्ध ११ एकादशीपर्यंत स्वामींच्या आशीर्वा-
देकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें
प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. स्वामींनीं चरणरजास कितेक आशीर्वाद-
पत्रीं गौरवून आज्ञा केली, तरी मी लेंकरूं स्वामींचें आहे. सर्व भूषण
स्वामींचेंच आहे.

रंगोपंत अकलेकर याचे ज्यो-
तिष कुलकर्ण करून देणें ह्मणजे
काशींत मज रत्नाभिषेक केल्यासा-
रखा होईल ह्मणोन आज्ञा, ऐ-
शास स्वामींचे आज्ञापेक्षां विशेष
काय आहे? इनसाफाचे वाटेनें
वाजवी होईल तें करूं.

मध पांढरा वजन आदमण,
फणसपोळी ४। पावशेर स्वामींनीं
कृपा करून पाठविली ते पावली.

रेशीम कांकडे ८ एकूण वजन
पक्के ४४॥ अदसेर पाठविले असे;
याच्या मुबदला मखतुल रेशीम
पाठविणें ह्मणोन आज्ञा त्यास शोध
येथें केला; मखतुल रेशीम उत्तम
नाहीं. रेशीम मखतुल आलियावर
पाठवून देऊं.

ज्याचे मनसुबींत आमचें नांव
आढळत जाईल त्यास आह्मांकडे
पाठवावें, आह्मी मनसुबी विल्हेस
लावीत जाऊं ह्मणोन आज्ञा, त्यास
आपले चाकराची मनसुबी असेल
ते स्वामींकडे पाठवीत जाऊं.

सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

१ अधिक शुद्ध एकादशी:—स्वामींच्या कारकीर्दींत इ. स. १७४० पासून
इ. स. १७४५ पर्यंत अधिक महिने दोन येतात. एक अधिक श्रावण शके १६६३,
व एक अधिक आषाढ शके १६६६. ह्यावरून पाहतां अनुक्रमें ता० १३ जुलई
इ. स. १७४१ सोमवार, व ता० ९ जून इ. स. १७४४ शनिवार ह्या दोन मि-
तीस अधिक शुद्ध एकादशी पडते. ह्यांपैकीं कोणती मिति निश्चित करावी हें संश-
ययुक्त आहे.

[लेखांक ७०]*

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता० अश्विन बहुल अष्टमीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. रंगोबा त्रिंबक अकलेकर यांची स्थापना पूर्ववत्प्रमाणें करणें ह्मणोन आज्ञा, ऐशीयास स्वामींचे आज्ञेपेक्षां विशेष काय आहे. इनसाफाचे ^{सुद्धे} ~~सुद्धे~~ जें वाजवी होईल तें लक्षप्रकारें करूं हे विज्ञापना.

[लेखांक ७१]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता० आपाढ बहुल पंचमीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन परम संतोष जाहला. टाकण ^{नोट} ~~धुळ~~ तो कार्याचा नाही, याजकरितां पाठविला असे; तरी ठेवून मोबदला बसावया योग्य घोडे पाठविणें ह्मणोन आज्ञा, त्यास स्वामींनीं टाकण पाठविला तो पावला. स्वामींच्या मर्जांस येई असें घोडे योजून मागाहून पाठवून देतां. स्वामींचित्तास येई ऐसीच घोडी पाठवूं. स्वामींनीं रुपयांचा संक्षेप आज्ञा केली कीं लोकांकडील तुहीं देविले तेच मान्य केले, परंतु तुहीं आमचें वचन मोडितां याजवरून विपर्यास वाटतो ह्मणोन, तर स्वामी आह्मांस ईश्वरस्थानीं आहेत. आही स्वामींचें वचन मोडूंसें काय आहे? मी स्वामींचें लेंकरूं आहे. सर्वप्रकारें कृपा करणार स्वामी समर्थ आहेत. आठीदहा

* लेखांक ७०।७१।७२।७३।७४।७५ ह्या पत्रांच्या मिति, वार न दिल्यामुळे, बरोबर निश्चित करितां येत नाहीत.

दिवशीं कृष्णातीरीं समाधीस जाऊं ह्मणोन आज्ञा, तर उत्तम आहे. श्रीचें वार्षिकच आहे. स्वामी संपादतील. नरसो माणकेश्वर हातगांवकर याचेविशीं आज्ञा केली तरी त्यास पाठवून द्यावें. धंदा सांगून चालवूं. येसू मेखर शिंपी याजकडील कर्जाची आज्ञा केली त्यास ताकीद केली आहे. स्वामींकडील कर्ज त्याचे वस्तु ठेववते असें नाहीं. लवकरच वारून देईल. हस्तीदाताविशीं राजश्री दादोबास आपण आज्ञा केली त्याजवरून तलास करून संग्रहीं होता तो वजन पक्के ८८४ चार शेर पाठविला आहे. पावलियाचें उत्तर पाठविलें पाहिजे. स्वामीयोग्य गरीब घोडा मेळवून सेवेसी पाठवितों हे विज्ञापना.

[लेखांक ७२]

श्री.

श्रीमंत महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता० कार्तिक बहुल त्रयोदशीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. राजश्री सयाजी कनोजे याचेविशीं स्वामींनीं कितेक आज्ञा केली त्यांत मुख्यार्थ हाच कीं सयाजीस सातसैं रुपये निव्वळ पावणें, कडें व दोन वस्त्रें देणें, कोणें जागा चाकरी करणें तो जागा नेमून पाठविणें ह्मणजे सयाजीस पाठवूं ह्मणोन आज्ञा, त्यास स्वामींचे आज्ञापेक्षां आह्मांस जोड काय आहे? व सयाजी कनोजा पदरीं बालगून त्याचें चालवावें ऐसाच तो मनुष्य आहे. लक्षप्रकारें चालवूं. परंतु आपण सातसैं रुपये निव्वळ व कडें व दोन वस्त्रें लिहिलीं या हिशेबें हिशेब फार होतो. आमच्या हशमांत इतकी तैनात कोणासही नाहीं. स्वामी ईश्वरस्वरूप, स्वामींची आज्ञा परमवंच मानोन पांचसैं रुपये स्वामींस विनंती लिहिले तेच बहुत आहेत. स्वामींचे चरणाजवळ बहुत बोलावें आणि नव्हेसैं जाहलें तर स्वामींशीं शब्द लावावा अशी विनं-

स्वामींनीं

तिच आह्मी करोत नाही. स्वामींजवळ बोलावें ते सत्यप्रतिज्ञ बोलावें या अन्वये विनंति करितां. सयाजीस निव्वळ पांचशें रुपये व दोन वस्त्रें पाठवूं. सयाजींनीं वसईस राजश्री शंकराजी केशव यांजपासीं चाकरो करावी. ते त्याचें चालवितील, सारांश, आह्मी लेंकरें स्वामींचीं; आह्मांवरी स्वामींची दया पूर्ण आहे ती दिनप्रतीनें विशेष करून घ्यावी हें कायावाङ्मनसा चिंतीत आहे. तदनुरूप श्रीकृपें घडेल. स्वामींनीं सयाजी कनोजे यास समाधान करून अति सत्वरें पाठविलें पाहिजे. सारांश, लहानसहाना गोष्टीसाठीं लेंकरावर राग मनांत आणावा असें नाही. आह्मी सर्व प्रकारें स्वामींचीं लेंकरें आहों. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ७३]

श्री.

श्रीमंत महाराज राजश्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता० छ मोहरमपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादे यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. याचरीतीं सदैव आशीर्वादपत्रां सांभाळ करणार स्वामी समर्थ आहेत. कि-त्येक आशीर्वादपत्रां आज्ञा लिहिली तरी स्वामींचे आज्ञेविरहित दुसरा विचार काय आहे ? कर्जाबाबत तूर्त दहा हजार रुपये पाठवून द्यावया-विशीं आज्ञा व पाचा आठ व मोहरा आठ पाठविणें ह्मणून आज्ञा, तरी दहा हजार रुपये स्वामींस प्रविष्ट करावे ह्मणून चिरंजीव राजश्री सदोबास पुण्यास लेहून पाठविलें आहे. ते पाठवितील. कदाचित् त्यास अनुकूल न पडेल तरी येथून तरतूद करून सदरील ऐवज स्वामींस प्रविष्ट होईसारखा करूं. यास अंतर न पडे. पाचा व मोहरांविशीं तरी आह्मी स्वारीहून पुण्यास आल्यानंतर [करूं]. स्वामींचे आज्ञेविरहित दुसरो जोड काय आहे ? सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ७४]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना ता० छ० २८ जमादिलावल पावेतों महाराजांचे कृपेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं कृपा करून पत्र पाठविलें तें पावलें. वर्तमान सविस्तर कळलें. पांच हजार रुपये व्याजाचा मजकूर लिहिला तरी व्याजाचा हिशेब एकंदर केला त्यामध्ये पांच हजार रुपयाचें व्याजाचा ^{१३३५} आला आहे. तें वृत्त रा० जगन्नाथ चिमणाजी यांस ठावकें आहे. त्यांपैकीं दोनशें वीस रुपये पाहिजेत तरी तसेंच लिहून पाठवावें. रुपये पाठवून देऊं. उदेपूरचे सनदेविशीं लिहिलें तरी जुनी सनद पाठवून द्यावी. त्याप्रमाणें नवी सनद ज्याचे नांवें पाहिजे त्याचे नांवें पाठवून देऊं. समाधीमध्ये तुह्यांवांचून निजध्यास नाही, तुमचें मन साक्षीस येईल तेव्हां खरें, हणून लिहिलें तरी स्वामींचे मनांत आमचा निजध्यास आहे. स्वामींची दया पूर्ण आह्मां-वरी आहे, तन्मुळें यश, कीर्ति, लौकिक उत्तम प्रकारें होतो हें पुरतें आमचे प्रत्ययास आलें आहे. स्वामींखेरीज आह्मांस अन्यत्र दैवत नाही. आमचा निजध्यास रात्रंदिवस स्वामींचे पायासींच आहे. दुसरा अर्थ किमपि नाही. स्वामींचाही आमचे ठायीं दुसरा विचार नाही. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ७५]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना ऐशी जे, स्वामींनीं चिठ्ठी पाठविली तेथें कित्येक खेदयुक्त पर्याय लिहिला, तो कळला. ऐशियास आह्मी स्वामींचीं लेंकरें; आह्मांस इतके पर्याय स्वामींनीं लिहावे हें काय आहे? आह्मी स्वामींखेरीज आहों असें नाही. जशी आमची निष्ठा पायांशीं असेल तदनुरूप फल [मिळेल]. पत्री काय ल्याहावे हे विज्ञापना.

सदाशिव चिमणाजी ऊर्फ भाऊसाहेब.

[लेखांक ७६]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज सदाशिव चिमणाजी कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल तागाईत भाद्रपद बहुल षष्ठी बुधवारपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनी आशीर्वादपत्र सोमाजीवरावर पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. पसमी थानें आह्मांकरितां पाठविलीं तीं आह्मांयोग्य नव्हेत ह्मणोन फिरोन पाठविलीं असेत, घेऊन उत्तम वस्त्रें पाठवणें, ह्मणोन कितेक आज्ञा केली. ऐसीयास स्वामींचे आश्लेषां आह्मांस अधिकोत्तर काय आहे? परंतु समयीं तींच थानें होतीं, तीं पाठविलीं होतीं. स्वामींच्या चित्तास न आलीं, फिरोन पाठविलीं, उत्तम केलें. हल्लीं उत्तम पसमी थानें ४ चार सोमाजीवरावर पाठविलीं असेत. घेऊन उत्तर पाठविलें पाहिजे. “बरवाजी ताकपीर यानें आमची हेलणा केली आहे. अतःपर कल्याणची स्वारी नेमिली आहे. घराचें घर व परगण्याचा परगणा सोडणार नाही. यामुळें तुह्मांवर कृपा अथवा कोप होईल. श्री तुह्मांवर संकटीं पावतो आणि तुह्मी आह्मांसीं दोन भाव धरितां हें उत्तम नसे. कल्याण, भिवडी, साष्टी येथील भिक्षा रुपये पांच हजार पाठवून देणें” ह्मणोन आज्ञा; त्यास स्वामी ईश्वरस्वरूप, स्वामींची हेलणा करीसा पृथ्वीत तो कोणी नाही. तेथें बरवाजी ताकपीर यांनीं स्वामींची हेलणा करावीसें त्याचें सामर्थ्य काय आहे? कल्याण, भिवडी प्रांतें जाऊन घराचें घर व परगण्याचा परगणा सोडवणार नाही म्हणोन तर संपूर्ण प्रजा स्वामींची. त्यामध्ये कोंकणप्रांतची प्रजा केवळ स्वामींच्या कच्च्या धाग्याची. त्याजपासून

स्वामी घेतील. ते देतील. स्वामींची आज्ञा उलंघन करीसा कोण आहे? परंतु कोंकणच्या प्रजेची उपजीविका सर्व मेहनत करून भाजावें, कष्ट करावे, तेव्हां फळात्कारास येतें. यंदा पर्जन्य चैत्रमासापासून पडूं लागला, तन्मुळें रावरावाट प्रजेचें भाजितां राहिलें. किंचित् राव केलें, पेरलें, त्यास अलीकडे पाऊस नाहीं. याप्रकारें रयतेची अवस्था आहे. सर्वजाण स्वामी आहेत. प्रजा स्वामींची व आह्मी स्वामींचे असों. सविस्तर अर्थ तीर्थरूप राजश्री नानांस लिहिला आहे. तेथून उत्तर आल्याउपरीं स्वामींचे सेवेसी लिहून पाठवूं. आह्मी लेंकरें स्वामींचीं. आमचा सर्वप्रकारें सांभाळ करावयास स्वामी समर्थ आहेत. हा मामला दौलत सर्व स्वामींची आहे. स्वामींच्या चरणांजवळ दुसरा भाव आमचा तिळतुल्य नाहीं. स्वामींचा अभयहस्त आमच्या मस्तकीं आहे. त्यास आणिकासारिखें स्वामींच्या चित्तांत येणेंच नाहीं. “सयाजी कनोजे यास पांचशें रुपये द्यावयाचें वचन नानांचें आहे. त्याच्या मुवदला गोविंद केशव पाठविला आहे, याची उपेक्षा न करणें. तुम्ही ह्मणाल कीं हुद्दा सांगणें अगर वेतन देणें तें नानांचे हातीं, तर नाना येत तंवर आपणाजवळ यास ठेऊन रोजमरा देणें, पुढें नाना आल्यावर हुद्दा सांगणें तो सांगतील” ह्मणोन आज्ञा; तर स्वामींच्या आज्ञेप्रमाणें गोविंद केशव यास ठेऊन घेतलें. रोजमरा आज्ञेप्रमाणें देत जाऊं. दोनशें बैलांचे दस्तक व चाळीस खंडी मिठाविषयीं आज्ञा केली त्यावरून दस्तक व मिठाची सनद पाठविली आहे. सेवेसी प्रविष्ट होईल. सेवेसी श्रुत होय हे विशापना.

१ स्वामींच्या कोठीचे दोनशें बैल असत. ते देशांतून कोकणांत जाऊन मीठ वगैरे पदार्थांचा व्यापार करीत असत. त्यांच्यावर कोठेंहीं जकात पडूं नये ह्मणून सरकारांतून दस्तक ह्मणजे हुकूम मिळत असे. मोगल व हवशी ह्यांच्या राज्यांतही स्वामींच्या बैलांस मुभा असे.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज सदाशिव चिमणाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना येथील कुशल ता० चैत्र शुद्ध दशमी बुधवारपर्यंत स्वामींच्या आशीर्वादेकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. “घोड्यावरून तुम्ही पडोन हात दुखवला होता, यास्तव चित्त संचित जाहलें होतें. त्यास तुम्हांस समाधान वाटोन पुण्यास आलेसें ऐकून संतोष जाहला. तुम्हांस वज्रकवच पाठविलें आहे. स्वामींच्या अंगीं घालीत जाणें” हणोन कितेक आज्ञा केली. ऐसी-यास आमची सर्वप्रकारें चिंता स्वामींस आहे. स्वामी ईश्वरस्वरूप. स्वामींची कृपा आम्हांवर पूर्ण आहे. तदन्वयेच प्राप्त जाहला श्रम स्वल्पसाहासें व स्वामींच्या स्मरणमात्रें परिहार होतो, व जाहला. आम्हांस स्वामींच्या चरणांविना दैवत दुसरें काय आहे? पिंपळनेरकर रामचंद्र हरी कारकून दि ॥ कवडे यानें रुपये ५० पन्नास व वस्त्रें दोन देऊं केलीं तीं आणवून पाठवणें हणोन आज्ञा, त्यास मशारनिल्ले कडे माणोस पाठऊन सदरहू आणून सेवेसी पाठवूं. महाराजांनीं पालकी दिल्ली, पालकींत बसविलें हणोन, तरी स्वामींस पालकी दिल्ली याचें अपूर्व काय आहे? स्वामी थोरच आहेत. देवाची पालकी सामानसुद्धां पाठवणें हणोन आज्ञा, त्याजवरून पालकी सामानसुद्धां सोमाजीबराबर पाठविली असे. सामानाची याद अलाहिदा असे. त्याप्रमाणें पालकी पावलीयाचें उत्तर पाठवावें. रा० शंकराजी केशव ह्यांनीं दोन हजार

१ चैत्र शुद्ध दशमी बुधवार:—ता० २६ मार्च इ. स. १७४०.

२ वज्रकवच:—स्वामी पेशव्यांस निरनिराळे युद्धप्रसंगांचे पोपाक पाठवीत असत. ते प्रासादिक समजून लढाईच्या वेळीं पेशवे ते परिधान करीत असत. वज्रकवच हणजे शिरस्त्राण असावें असें दिसतें.

रुपये पाठविले, आणखी नाहीं हणतात, तर त्यास लिहून तीन हजार आणवून पाठवणें हणोन आज्ञा; त्यास स्वामींची आज्ञा अमान्य करीसा कोण आहे? परंतु तेथील विचार हणावा तर सालांत लोकांस चार महिने पावले. त्यांतच कापड अडसेरीवर मात्र चाकरी करितात. त्याजपासून रुपया मागावयासच बोलतां नये. तथापि मशारनिल्लेनीं स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें दोन हजार रुपये पाठविलेच आहेत. अतःपर स्वामींनीं त्यांजवरी कृपा करावी. स्वामींचे आज्ञांकित आहेत. हरएक समर्थीं त्यांची सेवा न घडेसी नाहीं. कृपा करणार महाराज समर्थ आहेत. “खंडू खोल्या शिपी संगमनेरकर धावडशीस राहतो. यास आर्हीं पांच हजार रुपये कर्ज दिल्ले. त्याची निकड त्यास लाविली. त्यानें संगमनेरास अकराशें रुपयांचीं कुळें लिहून दिलीं आहेत. तरी सादतखानास पत्र व शाहणा माणोस शिपाई पाठवून सदरहू रुपये वसूल करून आणून पाठवणें” हणोन आज्ञा; तर आज्ञेप्रमाणें संगमनेरास माणसें वसुलास पाठवून देतो व सादतखानास लिहून पाठवितो. परंतु तेथील विचार आहे तो सोमाजी स्वामींचे सेवेसी विदित करील. सेवेसी श्रुत होय हे विशापना.

[लेखांक ७८]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज सदाशिव चिमणाजी कृतानेक विशापना येथील कुशल ता० वैशाख शुद्ध त्रयोदशी गुरुवासरेपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं घांटा व पेठ्यांविशीं आज्ञा केली होती त्या-

१ सादतखानः—संगमनेर जिल्हा अहमदनगर हा प्रांत त्या वेळीं निजाम असल्यामुळें सादतखान मोगलांच्या तर्फे कोणी अधिकारी तेथें असावा असें दिसतें.

२ वैशाख शुद्ध त्रयोदशी गुरुवारः—ता० ६ मे इ. स. १७४२.

जवरून घांटा व पेठ्या दोन रा० जगजीवनपंत याजबरोबर पाठविल्या असेत; सेवेसी प्रविष्ट जाहल्याचें उत्तर पाठविलें पाहिजे. तीर्थरूप कैलासवासी आपांनीं स्वामींजवळ दोन घांटा व दोन पेठ्या द्यावयाचें मान्य केलें तें वचन अन्यथा कैसें होईल ? सर्व स्वामींचा आशीर्वाद आहे. तत्प्रभावे-कडून केल्या वचनास अंतर होणार नाही. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ७९]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज सदाशिव चिमणाजी कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता० ज्येष्ठ बहुल सप्तमी इंदुवारपर्यंत स्वामींच्या आशीर्वादेकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. “तुळाजी आंगरे याजवर श्रीचा कोप जाहला. त्याचा विनाशकाल आला. नागोजी, आंगरे यांनीं जयवंतगड व अंबेकवसाठवलीची गढी घेतली. ^{१७२१}अह्मी पालगड रसालगड घेणें. श्री तुह्मांस यश देतच आहे” हणोन आज्ञा, त्यास स्वामींचा कोप मशारनिल्लेवर जाहला तेच समयीं त्यास विनाशकाळ प्राप्त झाला. नागोजी आंगरे यांनीं तीज जागा घेतल्याचें अपूर्व नाही. जे जे स्वामींच्या चरणाजवळ ^{३१२५}मुखें वर्ततील त्यांची गत याचप्रमाणें आहे. पालगड रसालगडाविसीं आज्ञा केली, “श्री तुह्मांस यश देतच आहे. कार्य करणें तें स्वामींची आज्ञा, शिरसा (मान्य) आहे. जें स्वामी चित्तांत आणतील तें करतील. या गोष्टीचा चमत्कार पाहावा असें नाही. पांढऱ्याकडील ठाणीं किती घेतलीं तें लिहिणें हणोन आज्ञा तर ठाणें बौबळे व मोडनिंबोणें करमळ्यापासून तिही तिही कोसांवर ठाणीं आहेत. विदित जाहलें पाहिजे. पांढरे स्वामींचे आशीर्वादेकरून हतवीर्य जाहले. तीर्थस्वरूप राजश्री नाना यश पाऊन येतील हणोन स्वामींनीं

आज्ञा दिल्ली आहे तरी हें सर्व स्वामींच्या आशीर्वादाचें [फल] आहे. येथील न्यून पूर्ण करावें हें स्वामींस अगत्य, तेथें आह्मांस चिंता काय आहे ? हेमगर्भ दोन तोळे उत्तम पाठविणें ह्मणोन आज्ञा, तर हेमगर्भाचा यत्न फार केला, परंतु चांगला न मिळें; तथापि एकापाशीं हेमगर्भ उत्तम पाहून अकरा मासे पाठविला. सेवेसी प्रविष्ट जाहलियाचें उत्तर पाठवावें. टोप्यांस मखमल तीन गज व गुळ वजन पक्का तीन मण नारायण गांवचा पाठविणें ह्मणोन आज्ञा, तर मागाहून पाठवून देतो. नारायण गांवास यंदा ऊंस जाहला नाहीं, सर्वत्र पर्जन्यानें घालविलें, स्वामींसही विदित आहे. परंतु स्वामींचा गुळ दिल्ली पाहिजे. त्यास राजश्री ~~स~~दोत्रापासून देवविला आहे. घेतला पाहिजे. मखमल गज ३ तीन रेशमी पाठविली आहे. सेवेसी प्रविष्ट जाहल्याचें उत्तर पाठवावें. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ८०]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसत्रावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज सदाशिव चिमणाजी कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता० श्रावण शुद्ध तृतीया भृगुवारपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेकरून यथास्थित असे विशेष. ती० राजश्री नाना यांस श्रावण शुद्ध द्वितीया गुरुवारीं दोन घटका दिवस बाकी असतां पुत्र झाला. हें संतोपाचें वृत्त स्वामींस कळावें याजकरितां लिहिलें आहे. वरकड तीर्थरूपांकडील पत्रें आलीं तीं सेवेसी पाठविलींच आहेत. सर्वदा आशीर्वादपत्रीं सांभाळ करीत गेलें पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

१ श्रावण शुद्ध तृतीया भृगुवार:—ता० २३ जुलई इ. स. १७४२ शुक्रवार.

२ श्रावण शुद्ध द्वितीया गुरुवार:—ता० २२ जुलई इ. स. १७४२ गुरुवार.

३ हा पुत्र विश्वासराव. हा पानिपतच्या लढाईत मारला गेला.

[लेखांक ८१]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज सदाशिव चिमणाजी कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता० माघ बहुल तृतीया इंदुवासरेपर्यंत स्वामींच्या आशीर्वादेकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. पत्र पाठवीत नाही व वर्तमान लिहित नाही, तुमचे वडील कोणे तऱ्हेनें वर्तत होते ह्मणून कितेक शब्द लावून आज्ञापिलें, ऐशास स्वामींचे चरणारविंद अहर्निशीं चित्तांत आणून स्वामींचे पाय दैवत समजतां. तेथें स्वामींस पत्र न लेहूं हें कैसें घडेल ? गंगास्नानाचे उद्देशें स्वार जाहलों, घोडनदी उतरली; यावरी शरीरीं ज्वरादिक पीडा प्राप्त जाहली; दहावीस रोज श्रमी केलें. प्रस्तुत स्वामींच्या आशीर्वादेकरून आरोग्य आहे. व्यथेमुळें स्वामींस पत्र गेलें नाही तरी स्वामींनीं लंकरावर कृपा करून क्षमा केली पाहिजे. मी सर्व प्रकारें चरणरज स्वामींचा आहे. स्वामींनीं आपले ह्मणवून अभयहस्त मस्तकीं ठेविला आहे तेविषयींचा अभिमान स्वामींस आहेच. तेथें आर्ह्यां विस्तारें विनंति लिहिजेसी नाही. वापुजी मेघश्याम याजकडे रुपये ५० पन्नास व रामचंद्रपंत मु० पिंपळनेर दिंमत कवडे याजकडे रुपये ५० पन्नास व दोन वस्त्रें आणवून पाठविणें ह्मणोन आज्ञा तर वापुजी मेघश्याम तीर्थरूप राजश्री नानाबरोबर आहेत. येविशीं तीर्थरूपांस लिहिलें आहे. ते रुपये वेऊन पाठवितील. रामचंद्रपंत पिंपळनेरकर याजकडील प-

१ माघ बहुल तृतीया इंदुवासरः—ता० ३१ जानेवारी इ. स. १७४३.

२ गंगास्नानाच्या उद्देशानें सदाशिवराव भाऊ पुण्याहून छ० ३ जिल्काद ह्मणजे ता० २० दिसेंबर इ. स. १७४२ रोजीं निघाले, ते गंगास्नान करून छ० १० मोहरम ह्मणजे ता० २४ मार्च इ. स. १७४३ रोजीं पुण्यास परत आले. भाऊसाहेबांच्या बरोबर रघुनाथराव व जनार्दनपंत हेही होते.

रुपये व

नास, वृत्तें दोन, आणावयास जासूद पाठविला असे. येतील ते क्षणीं सेवेसी पाठवून देतो. पालकीविशीं विषदें आज्ञा केली, त्यास पालकी उत्तम तबकडी सामान तयार करविलें आहे. आह्मी इकडे आलों या गलबलीमुळें खाना करितां राहिली. अतःपर आह्मी पुण्यास येतेक्षणीं पालकी सेवेसी पाठवून देतो. स्वामींच्या आज्ञेपेक्षां आह्मांस विशेष काय आहे? कुलावीयाकडून स्वारी करून आलों तन्मुळें वाट सरली, तरी वाटेचें औषध पाठविणें ह्मणोन आज्ञा, त्यास आह्मांबरोबर वैद्य नाहींत. पुण्यास वैद्य आहेत. वाटेचें औषध स्वामींचे सेवेसी पाठविण्याविशीं राजश्री जिवाजी गणेश यांस लिहिलें आहे. ते वैद्यापासून औषध घेऊन सेवेसी पाठवितील. वारुगडाखालीं तळें खणावयाचें काम लाविलें आहे तरी तुह्मांकडे श्रीचें कर्ज आहे त्याचें व्याज एक वर्षाचें रुपये ८,१०० आठ हजार एकरें पाठवून देणें ह्मणोन लिहिलें, तर स्वामींची आज्ञा ते शिरसा (बंद), परंतु यंदाचा विचार आहे तो सेवेसी विदित असे. त्याहीमध्ये हिशेब कितेव कुल तीर्थरूपांबरोबर गेले आहेत. तीर्थरूप दोना महिन्यांनीं माघारे येतील आणि स्वामींनीं लेहून पाठवावें. आह्मी येविशीं तीर्थरूपांस विनंति करणें ती करूं. स्वामींचे सेवेसी आह्मी अंतर करूं ऐसें नाहीं. सारांश, स्वामींची सेवा सर्वदा घडावी यापरतें दुसरें अभीष्ट समजत नाहीं. प्रस्तुतही आज्ञेप्रमाणें तीर्थरूपांस लिहिलें आहे. तीर्थरूप येत तों कृपा केली पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

१ श्रीचें कर्ज:—श्रीभार्गवरामाच्या नांवें स्वामींचें पेशव्यांकडे कर्ज होतें त्याचें एका वर्षाचें व्याज ८१०० रुपये झालें त्यावरून कर्जाचा अदमास करितां येईल. एवढी मोठी रक्कम स्वामींनीं अडचणीच्या प्रसंगीं पेशव्यांस दिली ही लक्षांत ठेवण्यासारखी गोष्ट आहे.

[लेखांक ८२]*

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज सदाशिव चिमणाजी कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल चैत्र शुद्ध अष्टमीपावेतो स्वामींचे कृपावलोकनेकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनी आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जाहलें. कित्येक रा-गेजोन लिहिलें तें कळलें. ऐशीयास, स्वामी आह्लांस सर्वप्रकारें वडील; स्वामींच्या पायाविना दुसरें दैवत नाहीं. कैलासवासी वडिलांवरी स्वा-मींनी कृपा केली, तैसीच कृपा स्वामी आह्लांवरही दिवसेंदिवस अधिक करतील ऐसा पूर्ण भरंवसा स्वामींच्या पायांच्छ असतां, स्वामींनी यद्यपि रुष्टतेनें लिहिलें तत्रापि तीं स्वामींचीं प्रसादवचनें सेवकास श्रेयस्कर आहेत. प्रस्तुत स्वामीकारणें वस्त्रें पाठविलीं आहेत:—

दुपेटा चांदणी पैठणी किनारा आस्वली १ पासोडी पैठणी १

किनखाब बेलदार १ शालजोडी १

थेणेंप्रमाणें चार वस्त्रें सेवेसी पाठविलीं आहेत. कृपा करून अंगी-कार केला पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ८३]

श्री.

श्रीमत् महाराज राजश्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज सदाशिव चिमणाजी साष्टांग नमस्कार विज्ञापना येथील कुशल माघ शुद्ध पंचमीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेकरून यथास्थित असों विशेष. स्वामींनी आशीर्वादपत्र पाठविलें तें शिरसा वंदिलें. पै-

* लेखांक ८२।८३।८४ ह्या पत्रांच्या मिति, वार न दिल्यामुळें बरोबर ला-वितां येत नाहींत. लेखांक ८४ ह्या पत्रामध्ये स्वामींनी वार्धक्याचा उल्लेख केला आहे, त्यावरून ते इ. स. १७४४ किंवा इ. स. १७४५ ह्या दोन सालांतलें ह्यणजे अखेरचें असावें असें अदमासानें ह्यणतां येईल.

क्रियाविषयीं स्वामींनीं आज्ञा केली, ऐशियास प्रस्तुत येथें ओढीचा प्रसंग असे तो काय ल्याहावा ! स्वामींनीं पैक्रियाविषयीं चार महिने कृपा करावी. तीर्थरूप राजश्री नाना स्वारी करून आलियावरी स्वामी आज्ञा करतील त्याप्रमाणें वर्तणूक करतील. सारांश, हा मामला स्वामींच्या आशीर्वादाचा आहे. उभयतां तीर्थरूप असतां यथास्थित चाललें, त्याप्रमाणें किंबहुना त्याहून विशेष चालावें हें स्वामींस आवश्यक आहेच. स्वामीही कृपा करणें ते करतील व करावी [हें] उचित असे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ८४]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज सदाशिव चिमणाजी कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता० माघ शुद्ध त्रयोदशीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. घोडी फिरोन पाठविली आणि पैशाची आज्ञा केली, पैका न पाठविला, त्याजवरून कितेक उदासीनतेनें आज्ञा केली; ऐशास स्वामी ईश्वरस्वरूप आहेत. स्वामींच्या चरणांजवळ तीर्थरूप व आह्मी निष्ठापूर्वक वर्ततां. स्वामी परंपरागत कृपा करीत आले आहेत. ततोप्यधिक कृपा संपादून घ्यावी हेच इच्छा तीर्थरूपांची आहे. घोडी स्वामींस उत्तम द्यावी यापरतें अधिकोत्तर काय आहे ? घोडीचा विषय तो काय आहे ? स्वामींच्या आज्ञेपेक्षां अधिक नाही. तीर्थरूप आलियावर लक्षप्रकारें घोडी देतील. हे दौलत संपदा सर्व स्वामींचे आशीर्वादाची आहे. आह्मी स्वामींचे आज्ञांकित असो. वरकड आपले वार्धक्यपणाचा अर्थ लिहिला तरी स्वामींचें पुण्यशरीर आहे. स्वामींचे मार्गें आह्मी सर्वही आज्ञांकित आहों. आपले आज्ञेनुरूप सर्वही घडेल. सारांश, आह्मी स्वामींचीं लेकरें असों. सदैव आशीर्वादपत्रीं परामर्ष करीत जावा. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

रघुनाथ बाजीराव.

[लेखांक ८५]

श्री.

श्रीमत् श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज रघुनाथ बाजीराऊ कृतानेक सा० नमस्कार विनंति स्वा-
मींच्या कृपावलोकनेकरून आशीर्वादप्रभावे माघ वद्य १२ पर्यंत वर्त-
मान यथास्थित असे विशेष. तीर्थस्वरूप रात्रश्री नाना यांची स्त्री सौ-
भाग्यवती मातुश्री गोपिकाबाई वहिनी माघ वद्य एकादशी सहद्वादशी
मंदवारीं प्रातःकालींच्या अकरा घटिका दिवसास प्रसूत होऊन पुत्र
जाहला. स्वामींचे आशीर्वादाचें फल आहे. सर्वास संतोष जाहला.
संतोषवृत्त स्वामींचे सेवसी विदित व्हावे याकरितां पत्र पाठविलें आहे.
सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

१ माघ वद्य १२:—ता० १७ फेब्रुवारी इ. स. १७४५. रविवार.

२ छ० २५ मोहरम ता० १६ फेब्रुवारी इ. स. १७४५ रोज शनिवार अकरा
घटिका दिवसास गोपिकाबाई प्रसूत होऊन थोरले माधवराव पुत्ररत्न निपजले.
त्यांची मकर रास होती.

पुरवणी पत्रें.

शाहूमहाराज.

[लेखांक ८६]

श्री.

श्रीसकलतीर्थस्वरूप श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यसमान शाहुजी राजे कृतानेक दंडवत विज्ञप्ति. येथील कुशल वैशाख बहुल द्वितीया भृगुवासर यथास्थित असों विशेष. स्वामींनी कृपा करून आशीर्वादपत्र पाठविलें, पाहून संतोष जाला. शरीरीं सावकाश नाहीं ह्मणून ऐकतों ह्मणून लिहिलें, तरी ज्वराची कांहीं पीडा जाली होती; त्यास प्रस्तुत कांहीं सावकाश वाटतें. आपण श्रीची विभूति व तीर्थ पाठविलें तें वंदिलें. या उपरी आरोग्य होईल. चिंता नाही. वरकड विस्तार संभाजी नारायण जवानीं सांगतां विदित होईल. बहुत काय लिहिणें.

[लेखांक ८७]

श्री.

श्रीसकलतीर्थरूप श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यसमान शाहुजी राजे कृतानेक दंडवत विनंति उपरी मीर शिकार पांखरें धरून आणावयास पाठविले असेत. हे धरून आणतील. यांस स्वामीकडील दुसरे कोणी उपद्रव देतील त्यांस ताकीद केली पाहिजे. विनंति.

१ हीं पत्रें मागील पत्रें छापून निघाल्यानंतर श्रीब्रह्मद्वैतस्वामी यांच्या इनाम गांवांपैकीं पिंपरी येथील इनामदार श्रीमंत रा. रा. कृष्णराव पांडुरंग ऊर्फ आपासाहेब भागवत यांचेकडून मिळालीं आहेत. हीं मागील क्रमास अनुसरून पुरवणीरूपानें येथें दिलीं आहेत.

२ वैशाख बहुल द्वितीया भृगुवासर:—ता० २९ एप्रिल इ. स. १७४३, शुक्रवार.

[लेखांक ८८]

श्री.

श्रीसकलतीर्थस्वरूप श्रीमत् परमहंस श्री स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यसमान शाहुजी राजे कृतानेक दंडवत विनंति येथील कुशल पौष बहुल षष्ठी स्वामींचे आशीर्वादें यथास्थित असों विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र व श्रीचा प्रसाद संक्रमणाचे तीळ शर्करायुक्त पाठविले ते व आम्रफळें ६ सहा पाठविलीं तीं आज्ञेप्रमाणें स्वीकारलीं. वरकड वर्तमान खंडोजी साळवी याचे शरीरीं अनारोग्याचें सांगितलें त्यावरून रा० वहिरो रघुनाथ यांस सेवेसी पाठविले असेत. सविस्तरें याबद्दल वर्तमानाची आज्ञा निरोपिली पाहिजे. सेवेसी विनंति.

[लेखांक ८९]

श्री.

श्रीसकलतीर्थस्वरूप श्रीमत् परमहंस श्री स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यसमान शाहुजी राजे कृतानेक दंडवत विज्ञप्ति येथील कुशल वृत्त ता० शुद्ध तृतीया भानुवासर स्वामींचे आशीर्वादें यथास्थित असे विशेष. बहुत दिवस आशीर्वादपत्रदर्शनाचा लाभ होत नाही, याकरितां चित्त सापेक्षित असे. तरी कृपा करून सर्व आशीर्वादपत्रांनीं परामर्ष करावया स्वामी समर्थ आहेत. स्वामींच्या सेवेसी ऊर्ण वस्त्रें जोडी १ एक खंडोजी यादव हुजरे याजबरोवरी पाठविली आहे. कृपा करून घेतली पाहिजे. विनंति.

छत्रपतींच्या राण्या.

[लेखांक ९०]

श्री.

तीर्थस्वरूप श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यसमान सौभाग्यादिसंपन्न सखवारवाई दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहिणें. यानंतर तुह्मीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जालें. लिहिलें वर्तमान कळों आलें. पालखीच्या सरंजामास गांव द्यावा ह्मणोन लिहिलें, ऐशास राजश्री स्वामींनीं एक चावर जमीन देणें ह्मणून करार केला आहे. पांगारे गांव देत नाहीत

व बाळभट वैद्याचा मजकूर लिहिला, ऐशास हा राज्यभाराचा प्रश्न आपण देवऋषी, यांत मन घालावें ऐसें नाहीं. त्याहीमध्ये ज्याचा बंद त्याजकडे करार केला तो फिरवितां नये. येविसींचा सकळ अर्थ भेटी अंतीं कळेल. श्रीचा प्रसाद पाठविला तो प्रविष्ट जाला. अत्यादरें स्वीकार केला. बहुत काय लिहिणें, कृपा निरंतर असों दीजे हे विश्वासि.

[लेखांक ९१]

श्री.

तीर्थस्वरूप श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें सौभाग्यादिसंपन्न सखवारवाई दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहिणें. यानंतर हसा घिसाडी याचा कजिया होता तो मनास आणून विल्हेस लावावयाबद्दल तुहीं एकदोन वेळां लिहिलें, त्यास तुमच्या लिहिल्यावरून घिसाडी मजकूर तुहांकडे पाठविला आहे. त्याचा तुहीं इनसाफ करावा. तें न करितां त्याच्या पायांत वेडी घातली हणून कळों आलें. ऐशास, आही तुहांकडे पाठविल्यावरी तुहीं पायांत वेडी घालावी हें अनुचित गोष्टी आहे. हल्लीं दरवाजाच्या इमारतीचें काम बंद झालें आहे, याकरितां घिसाडी हुजूर आणविला असे, तर पत्रदर्शनीं त्या समागमें आपणाकडील माणूस देऊन पाठवून देणें. हुजूर मनसुफी मनास आणून विल्हेस लाविलें जाईल. पत्रदर्शनीं पाठविलें पाहिजे. निरंतर आशीर्वादपत्रीं सांभाळ केला पाहिजे. हे विनंति.

पै॥ छ० ८ सफर सन खमस अवैत मया व अलफ.

[लेखांक ९२]

श्री.

तीर्थस्वरूप श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें सौभाग्यादिसंपन्न सखवारवाई दंडवत विनंति उपरी येथील

कुशल जाणून स्वकीय लेख करीत गेलें पाहिजे. यानंतर स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. सुखरूप आश्रमास पावलों हणून लिहिलें त्यावरून बहुत समाधान जालें. प्रसाद द्राक्षें पुडा पाठविला तो पावला. हे विनंति.

[लेखांक ९३]

श्री.

तीर्थस्वरूप श्रीमत् परमहंसस्वामी स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें सौभाग्यादिसंपन्न सखवारबाईसाहेब दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लेखनाज्ञा केली पाहिजे. विशेष तुहीं आशीर्वादपत्र पाठविलें ते उत्तम समयां प्रविष्ट होऊन संतोष जाला. लिहिलें कीं, परशरामीं राजश्री तुळाजी आंगरे सरखेल यांणीं ब्राह्मण ठेविला आहे त्यास पत्र पाठवून बाहेर काढवावा हणून, तरी आहीं पत्र ल्याहावें, त्याचा प्रांत लागला तर उत्तम; नाही तरी विचार करावा लागेल. ऐशास त्याजकडून राजश्री विश्वनाथभट खाना केले आहेत. सरखेल लौकरची येणार आहेत. ते आलियावरी आपल्या विचारानुरूप त्यास सांगून त्याचा विचार केला जाईल. व शालेचे जोडी-विषयां लिहिलें तर राजश्री शिवाजी हरी यास आज्ञा केली आहे. पाहून देतील. दुलयाचा मजकूर लिहिला तरी दुलया सिद्ध आहेत. कोणी पाठवून घेऊन जाव्या. सदैव पत्र पाठवून संतोषवीत असलें पाहिजे. आज्ञेप्रमाणें जाहले कामाचेही चालीस लाविलें. नमस्काराचे ब्राह्मण तर पहिल्यापासून चालत आहेत. कांहीं चिंता नाही. बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

[लेखांक ९४]

श्री.

तीर्थस्वरूप श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें सौभाग्यादिसंपन्न सखवारबाई चरणावरी मस्तक ठेवून सा-
ष्टांग दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहिणें. या

नंतर स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावोन लिहिलें वर्तमान कळों आलें. पालखीच्या सरंजामास मौजे घारगांव देविलें पाहिजे ह्मणून लिहिलें, ऐशास घारगांव स्वामींपेक्षां अधिकोत्तर आहे ऐसें नाहीं; परंतु मौजे मजकूर आमचा वतनी गांव याकरितां देतां नये. राजापूर प्रांते एक गांव सरंजामाबद्दल देतो ह्मणून राजश्री स्वामींनीं करार केला. सनदा पाठवून देतील. समाधान असों देणें. निरंतर आशीर्वादपत्र पाठवून सांभाळ केला पाहिजे. बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

[लेखांक ९५]

श्री.

श्रीमत् श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें सौभाग्यादि संपन्न सखवारवाईसाहेब दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लेखन करावयास आज्ञा केली पाहिजे. यानंतर स्वामींनीं आज्ञापत्र पाठविलें तें पावलें. मौजे रोपले ता० हवेली परांडे हा गांव मोंगलाई तर्फेनें राजश्री जानोजीराव निंबाळकर याजकडे आहे, तर त्यास पत्र पाठवून गांव मोंगलाई तर्फेनें मागून वेऊन सनदा आणून आमचे स्वाधीन करणें ह्मणून लिहिलें, तर तो निजामन-मुलकाचा एखत्यार आहे. तो गांव मोंगलाई तर्फेनें कांहीं येत नाहीं. त्याहीमध्ये आमचा खालसाही नाहीं. बाबुजी पैठणकर याजकडे सत्तावीसशें रुपये आहेत ते ताकीद करून देवणें ह्मणून लिहिलें; तर प्रस्तुत तो पारिखा आहे. त्याहीमध्ये राजश्री येसाजी भोंसले यांणीं रुपये देतो ह्मणून करार केला आहे. ते आलियावर त्यास सांगून आधीं आपले रुपये देवून उपरांतिक दुसऱ्याचे वारील. कुरणाचा मजकूर लिहिला तर आहीं खासगत खिलारास राखिलें आहे तें देतां येत नाहीं. कापते-समयीं पांच हजार गवत अगत्यच असलें तर देऊं. कळलें पाहिजे. बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

[लेखांक ९६]

श्री.

तीर्थरूप श्री परमहंसवावा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यसमान सौभाग्यादिसंपन्न सखवारबाई कृतानेक दंडवत विनंति येथील कुशल जाणोन स्वकीय आज्ञा लेखन केली पाहिजे विशेष. तुह्यांकारणें जामवार बादली सोनेरी १ एक पाठविली आहे. घेऊन उत्तर पाठविलें पाहिजे. बहुत काय लिहिणें हे विशति.

[लेखांक ९७]

श्री.

तीर्थस्वरूप श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें सौभाग्यादिसंपन्न सखवारबाई चरणावरी मस्तक ठेवून साष्टांग दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहिलें पाहिजे. यानंतर स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. मौजे दाळिवे येथील पाटिलकीचा मजकूर तपशिलें लिहिला; ऐशास आपल्या लिहिल्यावरून राजश्री बाळाजी पंडित प्रधान यांस पत्र लिहिलें आहे व राजश्री दादोबासही ताकीद केली आहे. ते मनसुबी फिरविणार नाहींत. बहुत काय लिहिणें, कृपा निरंतर असों दीजे हे विनंति.

[लेखांक ९८]

श्री.

तीर्थस्वरूप श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें सौभाग्यादिसंपन्न सखवारबाई दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहिणें. यानंतर स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. कासाराच्या व कृष्ण जोशाच्या कर्जाचा मजकूर लिहिला ऐशास त्याची मनसुबी तहकूब जाली होती, परंतु आपल्या लिहिल्यावरून सध्या क्रिया त्यास नेमिली आहे. क्रियाही होईल. कळलें पाहिजे. निरंतर आशीर्वादपत्रां सांभाळ केला पाहिजे. बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

[लेखांक ९९]

श्री.

तीर्थस्वरूप श्रीमत् परमहंस स्वामी स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें सौभाग्यादिसंपन्न सखवारवाई साहेब दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लेखन करीत असलें पाहिजे. विशेष:—स्वामींनीं पत्र पाठविलें तें उत्तम समयीं प्रविष्ट होऊन समाधान जालें. पेठ्याही लौकरच येतील. वचनाप्रमाणें पैका पाठवून द्यावा ह्मणून आज्ञा, ऐसीयासी पैक्याचा अर्ज राजश्री स्वामींस केला नव्हता. याउपरी अर्ज करून पैका मागून घेऊन पाठवून दिल्या जाईल. कळलें पाहिजे. बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

[लेखांक १००]

श्री.

तीर्थस्वरूप श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें सौभाग्यादिसंपन्न सखवारवाई दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लेखन करणें. यानंतर तुहीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. रुपये पाठविणें ह्मणून लिहिलें, त्यास प्रस्तुत आह्मीं मोवदला करून पाठवावे तर आह्मीं मोहिमेच्या प्रसंगाकरितां पाठवावयास गांठ पडत नाहींत. राजश्री स्वामींनीं मान्य केलें [तर] त्यांजकडून विचारेंकडून घेऊन पाठवितों. अंतर होणार नाहीं. गांवचा मजकूर लिहिला तर स्वामींच्या हातावरी उदक घातलें आहे, त्यास तें कार्य फत्ते जाहलियावरी आंगन्या हुजूर येईल, उपरांतिक त्याजपासून ठीक करून घेऊन स्वामींस अर्पण केला जाईल. कामेंविशीं अंतर तिळमात्र होणार नाहीं. संदुखा २ दोन पाठविल्या आहेत, घेऊन उत्तर पाठवणें ह्मणून लिहिलें, तर संदुखा उत्तम आहेत; पावल्या. वोटणाही यांना पाठविणें ह्मणून लिहिलें, तर त्याची तरतूद करून पाठवूं. आंगन्याकडील साहित्याचा मजकूर लिहिला, त्यास विचारेंकडून त्याची तरतूद करून पाठवूं; परंतु पर्जन्याचा तोटा आहे याकरितां होतां होईल त्यास अंतर होणार

नाहीं. समाधान असों देणें. राजश्री शिवाजीपंतांनीं आपाजी आंगरे यांस सरखेलींचीं वस्त्रें वावा देवीत होते ह्मणून तुळाजी आंगरे यांस लिहिलें त्यावरून ते आह्मांवरी फार श्रमी आहेत ह्मणून लिहिलें. त्यावरून आह्मीं शिवाजीपंतास विचारिलें आणि त्यांनीं तुमच्यावरी हात ठेविला. त्याजपासून कांहीं अंतर नाहीं. तुह्मीच कोणाजवळ वोललां असाल तें कर्णोपकर्णां त्यांस कळलें असेल तर कळेना. डौर गोसावी याचा मजकूर लिहिला तर ते ३ गांव आह्मांकडे नाहींत. त्यांचा जातीचा कजिया आहे. ते व ते समजतील. आमचे चिठीनें मना होत नाहींत याकरितां चिठी पाठविली नाहीं. जाणिजे, बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

[लेखांक १०१]

श्री.

तीर्थस्वरूप श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यसमान सौभाग्यादिसंपन्न सखवारवाई दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहिणें. यानंतर आपण पत्र पाठविलें तें पावोन लिहिलें वर्तमान कळों आलें. गोवलकोट अंजनवेल येथील मजकूर तपशिलें लिहिला, ऐशास आपले आशीर्वादे व श्रीचे कृपेंकडून फत्ते होईल. कांहीं स्वामींनीं फिकीर न करणें. निरंतर आशीर्वादपत्रां सांभाळ केला पाहिजे.

[लेखांक १०२]

श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामी स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें सकल सौभाग्यादिसंपन्न सखवारवाईसाहेब दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लेखन करीत असलें पाहिजे. यानंतर स्वामींनीं पत्र पाठविलें तें पावोन सकल वर्तमान श्रवण जालें. ऐसीयास उदकपैकीं च्यार हजार रुपये राहिले ते पाठवणें ह्मणून आज्ञा केली, तरी ते रुपये राजश्री स्वामींकडून यावे, ऐशास अ-

द्याप आले नाहीत. याउपरी स्वामींच्या लिहिल्यावरून आजी ह-
 टकून थोडे बहुत रुपये तूर्त मागून घेऊन पाठवून देऊं. वरकड
 इंग्रज फिरंगी व सांवत आरमार सुद्धां आह्मांस सामील आहेत
 तरी गोवलकोट व अंजनवेली आमचे स्वाधीन करणें, घेऊन देऊं,
 ह्मणून लिहिलें तर उत्तम गोष्ट आहे. इंग्रज व फिरंगी व सांवत यांसी
 पत्रें पाठवून बोलल्याप्रमाणें सामील होऊन खामखा घेऊन देतील ऐसा
 करार असेल तर त्याचे वकील हुजूर मातबर असतील ते आणून हुजूर
 पाठवून द्यावे; ह्मणजे त्यास याच कराराच्या गोष्टी पुसोन एक मातबर
 वकील ठेवून घेऊन विल्हे लाविलें जाईल. त्याहीमध्ये ह्या राज्यभा-
 राच्या गोष्टी आहेत. केवळ राजश्री स्वामींवांचून होतात ऐसा अर्थ
 नाही. हें आपणही जाणतात. या मागें या गोष्टीचा उद्योग स्वामींनीं
 चित्तांत आणिला नव्हता. आजी अशा गोष्टी जाल्या तेव्हां शत्रूचा
 नाश हरप्रकारें तरी होईल हा स्वामींचा आशीर्वादच जाहला. आतां
 आपण करूं ह्मणोन लिहिलें तर तेंही बहुतच उत्तम. परंतु या कार्यास
 जे अनुकूल होणार त्यांस पत्रें पाठवून, त्यांचें मातबर कोणी आणवून,
 राजश्री स्वामींसीं त्यांचा करार करवून, त्यांस येथें ठेववून स्वामींचे
 आशेनें जें कर्तव्य तें केलें पाहिजे. महालतर्फेनें राज्यकारभार होत नाही.
 बहुत काय लिहिणें हें विनंति.

[लेखांक १०३]

श्री.

तीर्थस्वरूप श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें सौभाग्यादिसंपन्न मातुश्री सखवारबाई व सगुणाबाई दंडवत
 विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहिणें. यानंतर स्वामीं-
 कडील आशीर्वादपत्र येऊन सांभाळ घेत नाही; तर ऐसें केलें न पा-
 हिजे. निरंतर कुशलवृत्त लिहून आशीर्वादपत्रां सांभाळ केला पाहिजे.
 प्रस्तुत आपल्या शरीरीं सावकाश वाटत नाही ह्मणून वर्तमान ऐकिलें,

त्यावरून चित्तास बहुत खेद जाला. याउपरी आरोग्यतेचें वर्तमान लिहून पत्रद्वारे संतोषवीत जाणें. बहुत काय लिहिणें.

[लेखांक १०४] श्री.

तीर्थस्वरूप राजश्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यसमान सौभाग्यादिसंपन्न मातुश्री बाईसाहेब साष्टांग दंडवत विनंति येथील कुशल वैशाख शुद्ध पूर्णिमा सौम्यवार जाणून स्वकीय लेखनाज्ञा केली पाहिजे. विशेष शरीरभावनेचें वर्तमान तरी आशीर्वादे कुशल असे. यानंतर राजश्री स्वामींच्या शरीरीं दोन तीन दिवस सावकाश वाटत नाही. आपल्या आशीर्वादेकरून आरोग्य होईल. वरकड वर्तमान यथास्थित असे. छ १३ रविलावल बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

[लेखांक १०५] श्री.

श्रीमत् तीर्थस्वरूप परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यसमान सौभाग्यादिसंपन्न मातुश्री बाईसाहेब दंडवत विनंति येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लेखन करावयासी आज्ञा केली पाहिजे विशेष. पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जालें. कित्येक ममतापुरस्कर लिहिलें. ऐसीयास स्वामींनीं कृपा केली ते समयीं सर्व सिद्धि मनोदयानुरूप घडोन आल्या, ऐसाच दृढतर निश्चय धरिला तो मनोमन साक्ष असे. स्वामींची कृपा पूर्ण असतां मनोदय पूर्ण न होय ऐसें काय आहे? आपला तो भावार्थ स्वामींच्या पायाव्यतिरिक्त आहे ऐसें नाही. वरकड चित्त उदास जालें, निरोप दिल्या तरी श्री रामेश्वरास जाऊं, हणून लिहिलें, तरी स्वामींनीं निश्चय केला आहे तो सिद्धीस पाविल्याविना आपलें जाणें श्रीस कैसें होईल व आमच्यानेंही निरोप कैसा देवतो? तथापि

१ वैशाख शुद्ध पौर्णिमा सौम्यवासरः—ता० २७ एप्रिल इ. स. १७४३, बुधवार.

आर्हीं जावें ह्मणून लिहिलें, तरी स्वामींनीं अभिमान धरिला तो सि-
द्धीस गेल्याव्यतिरिक्त स्वामींचेही जाणें होत नाहीं हा आपण निश्चय
मानिला आहे. प्रासादिक वस्त्र दुलई पाठविली आहे हे कोणास न
देणें ह्मणून लिहिलें, ऐसीयास प्रासादिक वस्त्र कोणास देत नाहीं. अं-
गीकार करून ठेविली असे. छ १७ शाबान बहुत काय लिहिणें
हे विनंति.

[लेखांक १०६]

श्री.

श्रीमत् तीर्थस्वरूप परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें सौभाग्यादिसंपन्न सगुणाबाई चरणावर मस्तक ठेऊन दं-
डवत प्र० विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लेखन
करीत असलें पाहिजे. विशेष—आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जालें.
पत्रीं कित्येक ममतापुरस्कर लेख केल्या, बहुत समाधान जालें. चां-
दणी पातळाविशीं लिहिलें त्यावरून शालू चांदणी किंमतदार कम-
ळाजी बाघमारा याजवरावरी एक पाठविला असे. प्रविष्ट जालीयाचें
उत्तर पाठविलें पाहिजे. बहुत काय लिहिणें, कृपा असों द्यावी हे विनंती.

[लेखांक १०७]

श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

प्रति सौभाग्यादिसंपन्न मातुश्री बाईसाहेब दंडवत उपरी पत्र पा-
ठविलें प्रविष्ट होऊन लेखनार्थ अवगत जाला. रविवार समाधीहून धा-
वडशीस समारंभें जावें लागतें तरी नगारीयासी हत्ती अथवा उंट
पाठविणें ह्मणून लिहिलें; तरी समानमुद्धां उदईक मंदवारीं दोन
प्रहरा पाठवून देऊं. आपणास कळावें. जवानीं भिकू सांगतां कळों
येईल. बहुत काय लिहिणें.

[लेखांक १०८]

श्री.

श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यसमान सौभाग्यादिसंपन्न मातुश्री वाईसाहेब दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहिणें. विशेष—सोमाजीबरोवरी पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जालें. श्रीचा प्रसाद पादुका पाठविल्या त्या प्रविष्ट जाल्या. रा० रघुजी भोंसले यांजकडे वाचादत्त रूपये तीन हजार येणें; ऐसीयासी येथून जासूद जोडे जाताती, त्या समागमें रा० रघुजी भोंसले व रा० भास्कर राम यांस ताकीदपत्रें पाठविलीं जातील. बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

[लेखांक १०९]

श्री.

तीर्थस्वरूप राजश्री परमहंसवावा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यसमान सौभाग्यादिसंपन्न मातुश्री वाईसाहेब दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहिलें पाहिजे. विशेष भिकू-बरावरी पत्र पाठविलें, लिहिलें वर्तमान कळलें. गुलाबकंदाविशीं लिहिलें, त्यावरून गुलाबकंद वजन पक्के ८८१ शेर पाठविला, तो घेणें. यानंतर वेदमूर्ति धोंडभट काशीकर हे भले ब्राह्मण, यासमागमें रा० सोनाजी वावाच्या अस्थी रवाना कराव्या ह्मणून लिहिलें, तरी चिरंजीव बरानजी मोहिते स्वारीस गेले आहेत; त्यांणीं काय रवानगीचा विचार केला आहे कळलें नाहीं. स्वारीहून आलीयावरी त्यांस पुसोन जो जाव होणें तो होईल. छ० २५ जिल्हेज बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

[लेखांक ११०]

श्री.

तीर्थस्वरूप श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यसमान सौभाग्यादिसंपन्न विरुवाई कृतानेक साष्टांग दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहिणें. यानंतर, आपण

आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जालें. दोन हजार रुपये दिल्ले त्याचे दस्तुरीविशीं लिहिलें; ऐशास राजश्री स्वामींनीं दस्तुरीची पद्धत राज्यांत घातली त्याप्रमाणें चालतें. परंतु स्वामींनीं लिहिलें त्यावरून जरूर जाणून रु० १२५ सवाशें पाठविले आहेत. ते घेऊन पावल्याचें उत्तर पाठवणें. काशीफळें आह्लांकारणें सुमारें ४ चार पाठविलीं तीं पावलीं. बहुत काय लिहिणें, कृपा निरंतर असों दीजे हे विनंति.

पौ० १३ माहे रविलावल सन सवा.

[लेखांक १११]

श्री.

तीर्थस्वरूप श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यानुरूप सौभाग्यादिसंपन्न विरूबाई कृतानेक सा० दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लेखन करीत गेलें पाहिजे. यानंतर, केरोजी सोनवणी याचा व येसाजी सोनवणी मौजे वीरमाडें या उभयतांचा कजिया होता, तो स्वामींनीं गोतन्याय मनास आणून चौघांचे साक्षीनिशीं निर्वाह करून निवाडा केला. त्याचें लिहिलें यांस दिल्लें; याचें लिहिलें त्यांस दिल्लें; आणि आह्लांसही हुजूर लेहून पाठविलें. ऐसें असतां प्रस्तुत केरोजीच्या सासऱ्याच्या घरीं येसाजीचा भाऊ गिरजा व ह्यलोजी माळी जाऊन विसले आहेत. मागती कजिया सांगतात ह्यणून हुजूर विदित जालें. तर ये गोष्टीचा निवाडा जाला असतां मागती त्यास लबाडी करावयास दरकार काय आहे ? याउपरी येसाजीस व ह्यलो माळ्यास हुजूर आणविलें असे. तर पत्रदर्शनीं उभयतांस पाठवून देणें. बहुत काय लिहिणें, कृपा असों दीजे. वरकड सविस्तर कावजी-मुखवचनें निवेदन करितां श्रुत होईल हे विनंति.

१ छ० २३ माहे रविलावल सन सवा:—ता० २२ जुलई इ. स. १७३६, गुरुवार.

[लेखांक ११२]

श्री.

तीर्थस्वरूप श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें सौभाग्यादिसंपन्न विरूबाई कृतानेक साष्टांग दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लेखन करावया आज्ञा केली पाहिजे. यानंतर आपण खंडोजीवरोवरी आशीर्वादपत्र पाठविलें तें उत्तम समर्थीं प्रविष्ट होऊन लेखनार्थ अवगत जाला. गांवाविशीं लिहिलें, ऐशास राजश्री स्वामींनीं रा० अंबाजीपंतास आज्ञा केली आहे. त्यास, रा० बाजीराऊ पंडित प्रधान असले पाहिजेत. ते निजामाच्या भेटीस गेले आहेत. ते आलीयावरी पारपत्य होईल. येविसीं सविस्तर वृत्त राजश्री स्वामींनीं लिहिलें आहे त्यावरून कळों येईल. श्रीचा प्रसाद फणसपोळी व मेवा पाठविला तो प्रविष्ट जाला. श्रुत होय. २५ सावान. बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

हेच पत्रां अपत्यें वसवंतराऊ ग्वासखेल चरणावरी मस्तक ठेऊन सा० दंडवत विनंति लिहिलें परिसिजे. लोभ असों दिल्ला पाहिजे हे विश्वाप्ति.

[लेखांक ११३]

श्री.

तीर्थस्वरूप श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यसमान सौभाग्यादिसंपन्न विरूबाई कृतानेक साष्टांग दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वामींनीं निजानंदलेखन केलें पाहिजे. यानंतर स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन लेखनार्थ अवगत जाला. श्रीचा प्रसाद पाठविला तो प्रविष्ट जाला. यानंतर फलटण देशच्या गांवचा मजकूर लिहिला कीं, साबाजी नाईक यांस आपलें पत्र व माणूस पाठवून गांवास कौल आणवावा, तो कळों आला. ऐशास त्यांचें आमचें रहस्य काय आहे तें तुह्यांस ठाऊक आहे. प्रस्तुत जामातामुळें अधिकोत्तर प्रसंग आहे आणि आह्मी त्यांस पत्र एकंदर लिहीत नाहीं. याकरितां आपल्या गांवाविशीं माणूस व पत्र पाठ-

वितां येत नाही. तैसाच प्रसंग असता तर अगत्यरूप कार्य केलें जातें. आह्मांस आणखी प्रसाद पाठवाल तो खाऊं. कळलें पाहिजे. निरंतर आशीर्वादपत्रीं सांभाळ केला पाहिजे. तुह्मांस कळेल तसें गांवचें पारिपत्य करणें. बहुत काय लिहिणें हे विज्ञप्ति.

पेशवे.

बाजीराव.

[लेखांक ११४]

श्री.

श्रीमत् महाराज राजश्री श्री परमहंस परशराम स्वामींचे सेवेसी:—

आज्ञाधारक बाजीराऊ कृतानेक विज्ञापना ऐसीजे, स्वामींचे रुपये × × × × याचा हवाला वाडीचे मुक्कामीं घेतला. त्यास, स्वामींनीं अंतोबा व खंडोजी ऐसे पत्रें देऊन पाठविले. त्यांस एक दोन चार दिवस येथें लागले. त्याउपरी तीर्थरूप रा० नानांनीं ऐवज व पत्रें पाठविलीं तींच पाठविलीं आहेत. व त्याखेरीज येथें जे तरतूद जाली ते एकूण मोहरा ४१ एकेचाळीस पाठविल्या. त्याखेरीज तरतूद जाली नाही. आह्मीं जर स्वामींच्या कार्यास अनमान केला असेल तरी स्वामींच्या पायाची शपथ असे; व येथील सविस्तर वृत्त आमचें अंतोबा सांगतां कळों येईल. विदित जालें पाहिजे. व बाकी ऐवज जो राहिला तोही मागून एका मासाअलीकडेच पाववूं. अंतर सहसा पडणार नाही. मोहरा पावलीयाचा जाब पाठवून द्यावया आज्ञा केली पाहिजे. अंतो-

१ विरूबाई ही शाहूमहाराजांची राख होती. तिच्या पोटीं राजसबाई नामक एक कन्या झाली होती. हिजला शाहूमहाराजांनीं जातीकडून शुद्ध करवून घेऊन मल्हारराव कदम वांडे कोपरेळकर यांस दिली होती. परंतु ह्या गोष्टीस मलवे-डीकर घाटगे व फलटणचे निंवाळकर हे विरुद्ध होते. त्यामुळें त्यांचें व शाहू महाराजांचें सौरस्य कमी झालें होतें. ह्या प्रसंगाचा ह्या पत्रांत उल्लेख असावा असें वाटतें.

बास व खंडोजीस खर्चा देविलें तें दिल्लें. विदित जालें पाहिजे हे विज्ञापना.

[लेखांक ११५]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज वाजीराऊ वल्लाळ प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल श्रीकृपें ता० छ० २१ जिल्काद पावेतों असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें कुलावीयाचे मुक्कामीं पावलें. लेखनार्थ कळला. ऐसीयास जे वर्तणूक कर्तव्य ते स्वामींचे आशेनुरूपच करूं. वरकड येथील वर्तमान तरी, आह्मी कुलावीयाहून आलों; परवा कसबे पुणें

१ ह्या पत्राचे मागें खालील मजकूर लिहिला आहे त्यांतील सनावरून व पत्रांत तीर्थरूप रा० नाना (वाळाजी विश्वनाथ) ह्यांचा नामनिर्देश केला आहे त्यावरून हें पत्र वाळाजी विश्वनाथ ह्यात असतांना लिहिलें आहे असें दिसतें. सन सवा ह्यणजे सवा अशरीन (इ. स. १७१६-१७) हें साल असावें. ह्या वेळीं स्वामी परशरामाकडेच होते. तेव्हां त्यांनीं पेढें येथील सोनारांकडून मोहरांची परीक्षा करविली हेंही युक्त दिसतें. स्वामी खमस अशरीन ह्यणजे इ. स. १७२४-२५ मध्ये वरघांटें आले (ब्रह्मद्रस्वामीचें चरित्र का. सं. पृ. १३).

जमा छ० १८ जमादिलावल सन सवा पारीख कर्दे गु॥ येसशेट सोनार मौजे पेढे, मोहरा ४१ एकूण एकवेर्जां रुपये.

२८८ प्रत अवरंगशाही वहादुरशाही मोहरा २४ दर १२ प्रमाणें.

३४॥ प्रत मोहरा पाडेकार (?) दर ११॥.

१६६। प्रत नव्या २४ दर ११॥=.

४८८॥।.

४१

२११। छ० ९ जमादिलाखर गु॥ खंडू मोहरा १७ दर १२

७००. प्रमाणें २०४ व रोख ७।.

२ छ० २१ जिल्काद—ता० ७ मार्च इ. स. १७३५, शुक्रवार.

येथें दाखल जाहलों. आपणास कळावें यास्तव लिहिलें आहे. स्वामींनीं आपलेकडील वर्तमान सदैव लिहिलें पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

पै॥ छ० २२ जिल्काद शनिवार.

[लेखांक ११६]

श्री.

श्रीमत् महाराज परमहंस श्री स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज वाजीराऊ बल्लाळ प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता० छ० २९ रमजानें जाणून निरंतर आशीर्वादपत्रीं सांभाळ केला पाहिजे. विशेष आपली आज्ञा घेऊन पुण्यास आलियावरी फौजबंदी करून.....मजल दरमजल माळवा प्रांते आलों.....(येथील मजकूर फाटला आहे.)...नवाब चाल करून आले. त्याची आमची सान्निधता होतांच स्वामींच्या आशीर्वादाचे प्रतापें नवाब भुपाळच्या आसऱ्यास गेले. छ० ३ रमजानीं भुपाळास गोटावरी चालून जाऊन युद्ध केलें व निरंतर युद्ध छ० २६ रमजान पावेतों जाहलें. दाणापाणी बंद केलें. मोठी महागाई जाहली. रुपयास एकशेर अन्न न मिळें. तेव्हां नवाबांनीं मध्यस्त पाठवून स्नेह संपादिला. माळवा आह्लांस मेहेरवान होऊन दिलहा. पातशाही सनद करून द्यावयाची मान्य केली. तमाम राजे भेटीस पाठविले. मोठा समारंभ जाहला. सारांश, स्वामींचा आशीर्वाद मस्तकीं व धण्याचा पुण्यप्रताप पदरीं, तन्मुळें यशप्राप्ति होऊन कार्य-भागही जाहला. पुढेंही स्वामींचे आशीर्वादे जें जें होणें तें उत्तमच होईल. स्वामींस कळावें यास्तव लिहिलें आहे. स्वामींनीं निरंतर आशी-

१ छ० २२ जिल्काद शनिवार—ता० ८ मार्च इ. स. १७३५.

२ छ० २९ रमजानः—ता० १० जानेवारी इ० स० १७३८, रोज मंगळ-वार. लेखांक ३६ ह्या पत्रानंतर हें पत्र लिहिलें आहे असें दिसतें.

३ ह्या प्रसंगाचें सविस्तर वर्णन लेखांक ३५ मध्ये आहे.

वांदपत्रीं सांभाळ केला पाहिजे. सर्व होणें तें आपले आशीर्वादे होतें. पैका मिळोन कर्जापासून मुक्त होऊं व वसईचें कार्य होई तें करणार स्वामी समर्थ आहेत. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञप्ति.

[लेखांक ११७]

श्री.

श्रीमत् परमहंस परशरामबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें वालकें चरणरज बाजीराऊ कृतानेक विज्ञापना. येथील क्षेम ता० वैशाख शुद्ध प्रतिपदा रविवार यथास्थित असे. विज्ञापना—महाराजांनीं पत्र पाठविलें तें पाऊन अर्थ सविस्तर कळला. त्यास, भलते गोष्टीची तांतडी न करावी. जें होणें तें स्वामींचे मनोगतानुरूपच होईल. येथील अर्थही लिहितां पुरवत नाहीं. सांगोन पाठवूं त्यावरून कळेल. जितकी सेवा केली तितकी निर्फळ आहे. सेवेसी श्रुत होय. आतां देश-त्यागास जावें, किंवा घरीं कवाडें अडकावून वसावें, किंवा ईश्वरचरण जवळ करावें ऐसे अर्थ दिसतात. जो अर्थ घडेल तो लिहून पाठवूं हे विज्ञप्ति.

[लेखांक ११८]

श्री.

श्रीमत् परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बाजीराऊ बल्लाळ प्रधान साष्टांग नमस्कार विनंति येथील

१ वैशाख शुद्ध प्रतिपदा रविवार:—ही मिति रा. मोडक यांच्या जंत्रीमध्ये त्रोरवर मिळत नाही. तथापि मजकुराच्या संदर्भावरून बाजीराव कर्जग्रस्त झाले होते त्या प्रसंगाचें हें पत्र असावें असें दिसतें. त्यावरून पाहतां, इ. स. १७३८ ह्या सालीं वैशाख शुद्ध द्वितीया दोन असल्यामुळें प्रतिपदा रविवारीं असण्याचा संभव आहे. तेव्हां तें साल ग्राह्य धरिलें तर ह्या पत्राची मिति ता० ९ एप्रिल इ. स. १७३८ ही असूं शकेल.

कुशल ता० ज्येष्ठ शुद्ध नवमी भोमवार मुकाम सातारा सुखरूप असो विशेष. काल इंदुवारीं भुंजेस होतों. राजदर्शन घ्यावयाचा काल मुहूर्त होता. त्यास, भुंजेहून धावडशीस स्वामींची भेट घेऊन पुढें राजदर्शनास जावें ऐसा विचार करून येत होतों. त्यास, राजश्री स्वामी चंदनवंदनाकडे आले; यामुळें तिकडे जावें लागलें. तेथें जाऊन जरंड्याजवळी भेट घेऊन काल चार घटका रात्रीस राजश्री स्वामीसमागमें सातारा आलों. सेवेसी श्रुत होय हे विश्वासि.

[लेखांक ११९] श्री.

श्रीमत् परमहंस श्री स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज वाजीराव बल्लाळ प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता० छ १२ सवाल पावेतों स्वामींचे आशीर्वादें यथास्थित असे विशेष. आजी छ० मजकुरीं चिरंजीव रा० आपाचें पत्र आलें कीं, माहिमास मोर्चे छ० २९ रमजानीं लाविले, त्यास छ० ९ सवालीं माहिम हस्तगत जाहलें. तैसेंच रा० राणोजी शिंदे यांणीं खताळवाडें व डाहाणु हे दोनी जागा घेतल्या. संतोपाचें वर्तमान स्वामींस कळावें यास्तव लिहिलें आहे. सारांश, स्वामींचा कोप फिरंगी यावरी जाहला असतां त्याचें वरें होईल हें सर्वथा घडणारें नाहीं. आपण साक्षात् ईश्वर अ-

१ ज्येष्ठ शुद्ध नवमी भोमवार:—ता० १६ मे इ. स. १७३८ मंगळवार.

२ भुंजे:—वाईजवळ लहानसें गांव आहे.

३ चंदन वंदन:—हे डोंगरी किल्ले सातारा जिल्ह्यांत आहेत.

४ जरंडा:—हा डोंगर सातारा जिल्ह्यांत कोरेगांव तालुक्यांत आहे. रामदास-स्वामींनीं संस्थापित केलेल्या मारुतीचें स्थान येथें फार प्रसिद्ध आहे.

५ छ० १२ सवाल:—ता० १२ जानेवारी इ० स० १७३९ शुक्रवार.

६ छ० २९ रमजान:—ता० ३० दिसेंबर इ० स० १७३८ शनिवार.

७ छ० ९ सवाल:—ता० ९ जानेवारी इ० स० १७३९ बुधवार.

वतार. जें चित्तांत स्वामींच्या येतें व मुखेंकरून वक्तृत्व होतें, तें घडून येतेंच येतें. वसई हस्तगत होईल ह्मणून स्वामी बोलिले आहेत, तदनुरूप वसई हस्तगतच होईल यांत संदेह नाही, व आह्मांस सर्व भरंवसा स्वामींचे आशीर्वादाचा, त्यास आशीर्वाद आमचे मस्तकीं व कृपाही विशेष, तेणेंकरून जें करूं तें सिद्धीस पावेल. यानंतर स्वामींचीं दोन तीन पत्रें आलीं त्यास कांहीं हर्षाचें वर्तमान स्वामींस लिहावें यास्तव जाव पाठविले नाहींत. स्वामींचा आशीर्वाद ^{फरमावा १११} फलकारास आला. हें हर्षाचें वर्तमान ऐकून स्वामींस हर्ष होणार यास्तव येविसीं लिहिलें आहे. वसई आदिकरून राहिलीं स्थळें तीं स्वामींच्या आशीर्वादे हस्तगत होतील. विदित जाहलें पाहिजे. आह्मी स्वामींचीं लेंकरें आहों. जें होणें तें आपले प्रतापें होतें. तारापूर व केळवें येथें रोकडे मोर्चे लागतां तींही स्थळें स्वल्पकाळें आपले आशीर्वादे हस्तगत होतील. तदुपर वसईचे कार्याची पैरवी आपले आज्ञेप्रमाणें होईल. आपण वसई फत्ते होते ह्मणून अभय दिलें त्याप्रमाणें अचिरकालेंच होईल. यांत संदेह नाही. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञप्ति.

[लेखांक १२०]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बाजीराऊ बल्लाळ प्रधान कृतानेक विज्ञापना. येथील कुशल श्रीकृपें यथास्थित असे विशेष. स्वामींकडून सोमाजी आला होता, त्यास स्वामींनीं त्याजला माणूस पाठवून माधारा नेला. तोही न पुसतां गेला. ऐशीयास स्वामींच्या तों चित्तांत राग बहुत आला आहे. ऐशीयास आह्मांस सर्वस्वें स्वामी वडील. आह्मी लेंकरें. दुसरी गोष्ट देव दैव तर आह्मांस स्वामी. अनन्यभावे आमची निष्ठा पायांजवळ. या गोष्टीस स्वामी अंतरसाक्ष असोन आमचा राग चित्तांत आणावा ऐसा नाही. यद्यपि वेळनसार आला असला तरी क्षमा करून कृपा

करणार स्वामी वडील आहेत. सांप्रत चिरंजीव रा० दादोबा सेवेसी येऊन विनंति करितील, ते मान्य करून सदयपणें अभयपत्र पाठवा-यासी आज्ञा केली पाहिजे. स्वामींचे आशीर्वादे वसई फत्ते जाहली हे मोठीच गोष्ट जाली. परंतु लष्करची खराबी जाली व कर्ज जालें तें लिहितां पूर्वत नाहीं. आह्मी कोण्या गोष्टीची चिंता करित नाहीं. सर्व चिंता आपल्यास आहे. बुडालें तरलें सर्व आपलें आहे. आह्मी लेंकरें. ज्याणें झाड लाविलें तोच वाढवील. रक्षण तोच करील. आपण वडील मायबाप आहांत. मी सर्वस्वी अन्यायी, तरी तुमचा ह्मणवितों. कृपा करणार स्वामी समर्थ आहेत. जें आहे हें सर्व स्वामींचे आशीर्वादाचेंच आहे व सर्व स्वामींचेंच आहे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १२१]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज वाजीराय वल्लाळ प्रधान कृतानेक नमस्कार विनंति येथील क्षेम श्रीचे आशीर्वादे ता० छ० ६ जमादिलाखर यथास्थित असे. विनंति— श्रीचें आशीर्वादपत्र आलें. तेथें कित्येक निषेध नवाबाचे दर्शनास जाऊं नये ह्मणून केलें तें यथार्थच आहे. परंतु राजश्रीचे आज्ञेस इ-लाज काय आहे ? आह्मांस श्रीची आज्ञा प्रमाण. जितका आपला यत्न न जाण्याचा तितका करितों. ऐसें असतां जें घडेल तें घडो. सर्व संकट निवारण करणार श्री समर्थ आहां. दुभत्याविशीं लिहिलें तरी येथेंही हौस एक व्याली नाहीं. दुभतीयाचें मानसिकच आहे. पालखीचा मज-कूर लिहिला तरी पूर्वी जिवबावरोबर विनंति सांगून पाठविली आहे. पुढें श्रीचे दर्शनानंतर जे विनंति कर्तव्य ते करूं. विदित जालें पाहिजे. नवाबाकडे जाणें तों प्राप्त जालेंसें दिसतें. न जावें तरी खावंद इतराज होतात. जावेंसें तों मनःपूर्वक नाहीं. कार्यही नाहीं आणि विश्वासही नाहीं. परंतु जाणें होतें खरें, बरें, सर्व चिंता आपल्यास आहे. आणोक

आठ दहा दिवस घोळितो. परंतु माझे लेंकराचें संरक्षण सर्व स्वामींचे हातीं आहे. आपल्यास कळेल तसें करावें. चिरंजीव आपानें कवळा-
नारिंग हजारा (?) आपल्याकडे लावावयासाठीं पाठविलें, तें पाठविलें आहे.
घेऊन उत्तर पाठविलें पाहिजे. नारिंग एकच आपल्याकरितां पाठविलें
तें पाठविलें असे. आह्मी तों जाण्याचे संकटांत पडलों आहों. कांहीं
उपाय सुचत नाही ! योग काय आहे कळत नाही ! परंतु सर्व चिंता
आपल्यास आहे. तेथें मीं चिंता करून काय होणें आहे ? सेवेसी श्रुत
होय हे विश्वास.

[लेखांक १२२]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्ये बाजीराव बल्लाळ प्रधान साष्टांग नमस्कार विश्वापना ये-
थील कुशल आश्विन शुद्ध तृतीयापर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेकरून
असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावोन संतोष जा-
हला. किनखाप व दुपेटे उत्तम पाठवणें अथवा रुपये पाठवणें हणोन
आज्ञा केली; त्याजवरून रुपये ४०० चारशें खंडोजीबराबर पाठविले
आहेत. सेवेसी प्रविष्ट जालीयाचें उत्तर पाठवावयास आज्ञा करणार
स्वामी समर्थ आहेत. सेवेसी श्रुत होय हे विश्वास.

[लेखांक १२३]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बाजीराव बल्लाळ प्रधान कृतानेक विश्वापना येथील कुशल
ता० कार्तिक शुद्ध तृतीयापर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेकरून यथा-
स्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. राम
ठाकुर वाडीकर याजपासीं पूर्वीं आह्मीं पालकी निमित्त पन्नास रुपये
दिल्ले होते, तो वारला; पालकी आली नाही. त्याचा पुत्र गोविंद राम

ठाकुर प्रस्तुत तुह्मांजवळ आला आहे. तरी याजपासून पन्नासा रुप-
यांचे सासे(?) रुपये घेऊन पाठवणें ह्मणून लिहिलें तें कळलें. ऐशास गोविंद
राम ठाकुर यास बोलाऊन स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें सांगितलें. त्यास
त्याणीं उत्तर केलें कीं, बावांनीं पालकीनिमित्त पन्नास रुपये राम ठाकुर
यापाशीं दिल्ले होते हें आपणास कांहीं ठावकें नाहीं. आपला बाप नि-
वर्तला तेव्हां आपण साता महिन्यांचा होतो. आपला वडील भाऊ
नारो गाम वाडीस होता तेव्हां बावांचे चरण दोन तीन वेळां वाडीस
पाहिले; परंतु ते वेळेस बावा कांहीं बोलले नाहींत. हंवीरराव मोहित्या-
पासून बावांचें येणें वाडीस न जाहलें, परंतु अलीकडे चौदा वर्षें देशांत
नांदतो परंतु बावा कांहीं बोलिले नाहीं. आपला वडील भाऊ नारो
राम मरून सात वर्षें जालीं. त्याणीं कांहींएक मजकुर कधींही वो-
लिला नाहीं. बेल तुळशी उचलून द्यावयाचा अर्थ, तर आपण कशा-
वरून बेल तुळशी उचलून द्याव्या? आपणास कांहींच ठावकें नाहीं.
बावा ईश्वरस्वरूप आहेत. आज्ञा करितील तर पन्नास रुपये पाठवून
देईन ह्मणून उत्तर केलें. विचार करून पाहतां गोविंद रामास कांहीं
ठाऊक नाहीं. याणीं बेल तुळशी कैशा उचलून द्याव्या? स्वामींची आज्ञा
उल्लंघन न करावी या विचारें स्वामी आज्ञा करतील तर पन्नास रुपये
याजपासून घेऊन पाठवून देऊं. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १२४]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बाजीराऊ बल्लाळ प्रधान कृतानेक साष्टांग नमस्कार वि-
ज्ञापना. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावोन बहुत समाधान
जाहलें. वेदमूर्ति राजश्री बापुभट यांस वर्षासन पावत असतें, त्यास
यंदा पावलें नाहीं; तरी यांस ऐवज प्रविष्ट करणें ह्मणून आज्ञा केली.
ऐसीयास भट गोसावी यांसी वर्षासन पावत असतें तें यंदा पावलें

नाहीं हें यथार्थच; परंतु सांप्रत वोढीच्या प्रसंगामुळें अनुकूल पडिलें नाहीं. श्रावणमासीं अनुकूल पडेल तेव्हां वेदमूर्तीस प्रविष्ट करूं. अंतर पडणार नाहीं. विदित जाहलें पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १२५]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बाजीराव बल्लाळ प्रधान कृतानेक नमस्कार विज्ञापना. येथील कुशल ता० आश्विन बहुल सप्तमीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादं-करून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. नारो गणेश यांस कोंकणांत हुद्दा सांगणें आणि नारो कृष्ण यांणीं पहिले थोरथोर हुद्दे केले आहेत याजकरितां यांस वरघांटें हुद्दा सांगणें ह्मणून आज्ञा, ऐशास स्वामींच्या आज्ञेप्रमाणें उभयतांस हुद्दे सांगोन वेतन करून एकास कोंकणांत व एकास वरघांटें रवाना करूं. स्वामींचे आज्ञेपेक्षां अधिकोत्तर काय आहे? स्वामींनीं प्रसाद श्रीफल पाठविलें तें पावलें. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १२६]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें बाजीराऊ बल्लाळ प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल माघ बहुल द्वितीयापर्यंत स्वामींचे आशीर्वादें करून असे विनंति. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तेथें आज्ञा कीं, मौजे ढवळपुरी परगणे पारनेर या गांवाविशीं आज्ञा केली, ऐशास मौजे मजकूर रा० तावजी थोरात याजकडे आहे त्याप्रमाणें करारच असे. बावतीचा तगादा परगणे मजकुरचे कमाविसदार मौजे मजकुरास करीत होते त्यासही ताकीदपत्र दिल्लें आहे. त्याउपरी मौजेमजकुरास सालमजकुरीं इकडील उपसर्ग लागणार नाहीं. आह्मांस स्वामींची आज्ञा ते प्रमाण असे. मुंढवे-

कराचे मनसुबीविशीं लिहिलें तर त्याचीही मनसुबी मनास आणून जें वर्तमान असेल तें सेवेसी लिहून पाठवूं हे विज्ञापना.

[लेखांक १२७] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें बाजीराव वल्हाळ प्रधान साष्टांग नमस्कार विज्ञापना. येथील कुशल ता० कार्तिक शुद्ध प्रतिपदापर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेकरून यथास्थित असों विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावोन संतोष जाला. राजश्री नामाजी धोंडदेव व हरि विठ्ठल या उभयतांविशीं बहुत अवश्यक-पुरस्सर आज्ञा केली, ऐशास उभयतांस धंदे लाऊन चालवितां ह्मणोन स्वामींचे समक्ष मान्य केलें आणि त्यास अंतर पडेल हे गोष्टी सर्वथैव होणें नाहीं. आह्मांस स्वामींचे आज्ञेपेक्षां दुसरें अधिकोत्तर काय आहे? उभयतांचें चालवायास अंतर होणार नाहीं. स्वामींस नेणें जाहलें तरी स्वामींचें साहित्य करून नेऊं. विदित जाहलें पाहिजे, कृपा केली पाहिजे, हे विज्ञापना.

चिमणाजीआपा.

[लेखांक १२८] श्री.

श्रीमत् परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें चिमणाजीनें कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति उपरी येथील कुशल ता० आश्विन शुद्ध तृतीया मंदवार पावेतो यथास्थित असों विशेष. स्वामींनीं कृपालु होऊन पत्र पाठविलें तें पावोन बहुतसें समाधान जालें. सारांश, जंजिरोयाची मसलत सोडून न यावें येविशीं कित्येक पर्याय लेहून आज्ञा लिहिली, ऐसीयास, जंजिन्याचें दर्शन घ्यावें, देवब्राह्मणाचा आशीर्वाद न घ्यावा, हे गोष्ट कोणाचे चित्तांत येईल कीं

काय ? परंतु आतां जंजिरा बळावत चालला. चहुंकडून साहित्य येत चाललें यामुळें मनसबा कठीण प्राप्त जाला आहे. वरें, जे गोष्ट नजरेनें पाहावी ते आह्मांस कळती. होणार अर्थ कांहीं आह्मांस कळत नाहीं. होणार अर्थ स्वामींच्या ध्यानांत आलाच असेल; त्याचप्रमाणें योग घडून जें कार्य होणें, यश येणें, तें स्वामींच्या आशीर्वादेन येईल. सकलादेविशीं लिहिलें त्यास, सकलाद येथें उदंड यत्न केला, परंतु मिळत नाहीं. या-करितां रा० अंबाजीपंतास लिहिलें. जर सातारा मिळाली तर घेऊन पाठवितील. मुद्दल पैका स्वामींचा व यास व्याजाचा ऐवज देणें राहिला आहे, त्यास व्याज कां देत नाहीं ह्मणून लिहिलें, तर स्वामींच्या वचनाप्रमाणें आह्मी चालत आहों. त्यांत अंतर करीत नाहीं. मुदत केली आहे त्याप्रमाणें ऐवज देतो. हे विनंति.

[लेखांक १२९]

श्री.

श्रीमत् महाराज राजश्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें चिमणाजी बळाळ कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना. येथील कुशल आपाढ शुद्ध त्रयोदशीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेकरून असों विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन लेखनार्थश्रवणें संतोष जाहला. शामलाचे यशाचा अर्थ स्वामींनीं लिहिला, ऐशास आह्मी स्वामींचे आशांकित. यश हानि सर्व स्वामींचें. थेविशींचें संकट स्वामींसच. आह्मांस स्वामींचे चरण निजदैवत आहे. स्वामींनीं सुदर्शन शामलावरी प्रेरिलें तत्प्रभावेन शामल विलयास गेला. यश स्वामींचेंच आहे. पाऊणशा रुपयांचा तांब्या करून पाठवायाविशीं आशा केली, तरी आज्ञेप्रमाणें तांब्या करून पाठवून देतो. राधाई थो-

१ आपाढ शुद्ध त्रयोदशी:—ता० ९ जुलई इ. स. १७३६ शुक्रवार.

२ शामल:—जंजिन्याचा हवसी शिंदी सात. ह्याची व चिमाजी आपाची लढाई होऊन तो ठार मारला गेला.

रांत इचें चालवायाविशीं आज्ञा, त्यास स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें तिचें चालविलें जाईल. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

पै० छ० १८ रविलावल सन सवा.

[लेखांक १३०]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज चिमणाजी वल्लाळ चरणावरो मस्तक ठेवून सा० नमस्कार विनंति येथील क्षेम ता० छ० २२ रमजान पावेतो स्वामींचे कृपेंकरून यथास्थित असो. यानंतर छ० १८ रमजानीं रा० लिंबाजी अनंत व मानाजी आंगरे यांनीं कुलावा व हिरा बुरुज व खांदेरी हस्तगत केलीं. वरकड किह्यांचीं राजकारणें आलीं. त्यांचा वंदोवस्त करावयास्तव तीर्थरूप रा० राव छ० २१ रोजीं फौजेसहवर्तमान गेले आहेत. कुलाबीयास जाऊन तेथील वंदोवस्त करून वरकडही जें कार्य होणें असेल तें होईल. तीर्थरूप मातुश्रीवाई श्रीमहायात्रेस सवाईजीचे पुरोहित आले होते त्या समागमें छ० २३ मिनहूस जातील. सेवेसी कळावें हणोन लिहिलें आहे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १३१]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज चिमणाजी वल्लाळ कृतानेक विज्ञापना. येथील वर्तमान ता० माघ शुद्ध चतुर्थी पावेतो महाराजांचे कृपेंकरून पत्र पाठविलें तें उत्तम समर्थी पावोन बहुत आनंद जाहला. शरीरीं आरोग्यता जाहली

१ छ० १८ रविलावल सन सवा:—ता- १७ जुलई इ. स. १७३६ शनिवार.

२ छ० २२ रमजान:—ता० १३ जानेवारी इ. स. १७३७ गुरुवार.

३ मातुश्रीवाई:—राधावाई—चिमाजीआपांची आई.

४ सवाईजी:—सवाई जयसिंग—जयपूरचे राजे.

५ माघ शुद्ध चतुर्थी:—ता. २३ जानेवारी इ. स. १७३७.

हणोन लिहिलें तर उत्तम गोष्ट जाहली. परम आनंद जाहला. “कांहीं आक्षेप उभयतांवरी देखिला आहे. विरोबाबराबरही पत्र पाठविलें आहे. त्या पत्राचे उल्लेख चित्तांत आणून एकशें तीन रुपये पत्रदर्शनीं पाठवून देणें. आणखी एक होम दुसरा होम करूं. एक होम ब्राह्मणद्वारा मेरूस केला. हा होम मीं स्वतःच करीन. नीलवर्णीं ताफता याचे गज होमांत घालावयास पाठवून देणें. जायफळ व जायपत्री व लवंगा व मिरें यांचा होम करावा लागतो. तो जिन्नस कोठीस आहे. तुहीं पाठवावा नलगे” हणून आज्ञा. वेदमूर्ति रा० वीरेश्वरभट पुण्याचे मार्गें गेले; आह्मी प्रस्तुत पाटस तर्फेंत आहों; यामुळें पत्र यावयास विलंब लागला. तेंही पत्र मागाहून येऊन पावेल. परंतु तें पत्र यावयास विलंब लागला यास्तव हल्लीं एकशें तीन रुपये व पांच गज नीलवर्णीं ताफता सेवेसी पाठविला आहे. हा घेऊन होम स्वामींचे विचारें जैसा करावयाचा असेल तैसा केला पाहिजे. स्वामी ईश्वरी अंश, तन्मुळें पुढील भविष्य स्वामींस कळतें. दुसरीयास ऐसें कैचें कळणार! “चिरंजीव बाजीराऊ यांस लेहून पाठवणें जे, त्या प्रांतें गेले आहां. ज्येष्ठमासपावेतो कोणाचा विश्वास न धरणें. कोणा परकीयाचे हातचें व त्याचे घरीं जेवण, पाणी, विडा कांहींच न घेणें. तैसेंच तुहीं व तुमचे उभयतांचे पुत्र देखील याचप्रमाणें कोणाचा विश्वास न धरणें. बहुत सावधपणें असत जाणें. ज्येष्ठमास गेलीयावरी मग पुढें तुह्यांस बहुत दिवस कोणाचें भय नाहीं. राज्याराम चिरकाल कराल” हणून आज्ञा, तर आपले आज्ञेप्रमाणें वर्तणूक करितील; व आह्मी व चिरंजीव, स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें वर्तणूक करूं. स्वामींचा आशीर्वाद आमचे मस्तकीं आहे तेणेंकरून आह्मांस

१ मेरु:-मेरुलिंग हें एक शंकराचें रमणीय स्थान धावडशीनजीक एका डोंगरावर आहे. येथील हवा व पाणी फार आरोग्यकर असून येथें तपस्वी जनांस समाधान वाटण्यासारखी शांतता व सृष्टिसौंदर्य वसत आहे.

कोणे गोष्टीची चिंता वाटत नाही. आपण आमचे ईश्वरच आहां. दुसरा अर्थ आहे असें नाही. स्वामींनीं आज्ञा लिहिली त्याप्रमाणेंच वर्तणूक करूं. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १३२]

श्री.

श्रीमत् परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्ये चिमाजीनें कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति उपरी येथील कुशल तागाईत पौष शुद्ध त्रयोदशी स्वामींच्या कृपावलोकनेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावोन बहुत समाधान जालें. तीळ शर्करा पाठविली ती पावली. स्वामी बालकांचा गौरव स्मरण करून करतात तेणेंकरून आनंद होतो. तो पत्रीं काय हणून लिहावा? सारांश, स्वामी चित्तापासून कृपा करितात तेणेंकरून दिवसेंदिवस कल्याण अधिकोत्तर होतें. तीर्थरूप रा० राज नर्मदा उतरून गेले. मजल दर मजल वोडशास जातील. रा० मल्हारजी होळकर व राणोजी शिंदे यांनीं मेहनत करून स्वामींच्या आशीर्वादे एक दोन ठाणीं प्रवाशांचीं मातबर हस्तगत केलीं हणून त्यांचीं पत्रे रायास आलीं होतीं. पुढें रायाकडील वर्तमान येत जाईल तें वरचेवर स्वामींचे सेवेसी लेहून पाठवूं. वरकड “कित्येकांस कित्येक प्रकारें दगे करणारांनीं केले आहेत, याकरितां सावध राहत जाणें. शामलाकडील कोणी येत जाईल त्याचा विश्वास घरीत न जाणें.” हणून आज्ञा लिहिली व निरोप सांगोन पाठविला तोही कळला. तर स्वामींचे आज्ञेप्रमाणेंच वर्तणूक करूं. मानाजी आंगरे यांजवर लोभ करीत जावा हणून आज्ञा, तर ते आह्लासीं सुधे वर्ततात ऐसें वर्तलें तर त्यावर लोभच आमचा आहे. ताफता पांच गज पाठ-

वावा ऐसी आज्ञा, त्यास ताफता मेळवून पाठवून देऊं. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १३३]

श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें चिमाजीनें कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति उपरी येथील कुशल ता० छ १५ सवाल माघ वद्य द्वितीया शनवार स्वामींच्या कृपावलोकनेंकरून यथास्थित असे विशेष. आज श्री भुलेश्वर येथील देवाल्याची इमारत पहावयास आलों. वरील इमारत हिंडून फिरोन अवधी पाहिली. उत्तम प्रकारें इमारत जाहली आहे. कामही उत्तमप्रकारें चालत आहे. गांवाजवळील तळेंही पाहिलें. चांगली इमारत झाली आहे. पाणीही चांगलें आहे. पुढें यापेक्षां विशेष पाणी होईल. तळ्याजवळ दोन प्रहर राहिलों. कारखान्याचे लोक गवंडे पाथरवट व मजुरी व नारोपंत व कृष्णाजीपंत व लखमोजी नाईक ऐसे अवघे जणांस बोलावोन समाधानाच्या गोष्टी सांगणें त्या सांगितल्या. उत्तमप्रकारें जपून सारा दिवस काम करीत जाणें; जर कामास चुकाल तर मुलाहिजा करणार नाहीं आणि जपून काम करा हणजे बावास विनंति करूं आणि सर्वप्रकारें तुमचें बरेंच करणें तें करूं; ऐसें कितेक समाधा-

१ लेखांक ४६ च्या पूर्वीचें हें पत्र असावें असें वाटतें. लेखांक ४६ मध्ये बाजीराव नर्मदा उतरून वोडशास पावले असतील असा उल्लेख आहे. पृष्ठ ७१ मधील २ री टीप पहा.

२ छ० १५ सवाल माघ वद्य द्वितीया शनवार:—ता० ५ फेब्रुवारी इ० स० १७३७.

३ लेखांक ४६ ह्या पत्रामध्ये स्वामींनीं चिमाजी आपांस भुलेश्वरास जाऊन तेथील देवाल्याचें काम वगैरे पाहण्याबद्दल आज्ञा केल्याचा उल्लेख आहे. त्याप्रमाणें चिमाजी आपांनीं तेथें जाऊन तेथील सर्व व्यवस्था पाहिल्याची हकीकत ह्या पत्रांत दिली आहे.

नपूर्वक सांगणें तैसें सांगितलें. तळ्याजवळ राहिलों. आह्मी उपाशीच येथें आलों. सामग्री जी लागली ती येऊन घेऊन जितके लोक समागमें होते तितक्यांसहित भोजन करून सायंकाळीं स्वार होऊन गेलों. गोविंदपंतही जेजुरीस गेले होते. तेही धांवून आले. XXXX देवळावर चुना घालावयाचें काम आहे, त्यास माती घालावी किंवा चुनाच अगदीं घालावा ऐसें आह्मांस विचारिलें. त्यास माती न घालावी, चार दिवस अधिक लागले तर लागूं द्यावे, परंतु अगदीं चुनाच घालणें ह्मणून सांगितलें असे. हे विनंति.

[लेखांक १३४]

श्री.

श्रीमत् परमहंस भार्गवरामबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें चिमाजीनें कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति येथील क्षेम ता० पौष शुद्ध प्रतिपदा स्वामींच्या कृपावलोकनें मुकाम तापीतीर परगणे वरणगांव यथास्थित असे विशेष. तीर्थरूप रा० राऊ खरगोणांवरून पुनाशांजवळ नर्मदा उतरून गेले. रा० आवजी कवडे देखील ऐशी हजार घोडे समागमें आहे. निजामनमुलुक सिरोंजेजवळ आले आहेत.

१ पौष शुद्ध द्वितीया:—ता० ११ दिसेंबर इ. स. १७३७ रविवार.

२ बाजीरावांची निजामउल्मुलुकावरील ही स्वारी होय. ह्या स्वारीची हकीकत लेखांक ३३।३४।३५।३६ ह्या पत्रांमध्ये आली आहे. ह्या स्वारीस बाजीराव चिमाजी आपांसह छ० ११ रजव ह्मणजे ता० २५ आक्टोबर इ. स. १७३७ रोजीं निघाले. ते छ० १० सावान ह्मणजे ता० २२ नोव्हेंबर रोजी सांगवी प्रांत माळवा येथून भोपाळाकडे वळले व आपा परत खानदेशांत येऊन तारापूर साष्टी इकडे आले.

३ खरगोण:—हे नेमाड जिल्ह्यांत एक गांव आहे. हे सांप्रत होळकरसरकारच्या ताब्यांत आहे.

४ पुनासा:—हे नेमाड जिल्ह्यांत नर्मदेच्या कांठीं एक लहानसें गांव आहे.

५ सिरोंज:—हे टोंक संस्थानांत एक शहर आहे.

त्याजबराबर त्याचे पुत्र गाजुद्दीनखान व वोडसेकर व दत्तियेकर व जयसिंगाचा पुत्र व अहीर व रोहिला देखील पन्नास हजार फौज जमा आहे. सादतखानाचा भाचा व कोठ्याचा राजा वीसहजार फौज आणिक येणार आहे. रायांची त्यांची गांठ लौकरच पडावी ऐसें आहे. माळव्याच्या सुभ्यांत रायांस उतरूं न द्यावें ऐसें पातशाहापासीं मान्य करून आले आहेत. स्वामींचा आशीर्वाद मस्तकीं आहे तेणें करून परिणाम उत्तम प्रकारेंच होईल. कांहीं फिकिर वाटते ऐसें नाही. सांप्रत आह्मी येथें आहों. औरंगाबादेस सुलतानजी जानोजी वगैरे मोंगली फौज दहा बाराहजार जमा आहे. आह्मी लौकरच गंगातीरास येऊं. विदित व्हावें हाणून लिहिलें असे. कृपा केली पाहिजे हे विज्ञापना.

[लेखांक १३५]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें चिमणाजी बल्लाळ साष्टांग नमस्कार विज्ञापना येथील कुशल ता० माघ शुद्ध दशमीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेकरून असे विशेष. तीर्थरूप रा० रायांचा व नवाबाचा सलुख जाहला. तीर्थरूपांचीं पत्रें छ० २७ रमजानचीं आलीं त्यांची नकल पाठविली आहे त्याजवरून कळेल. सारांश, स्वामींचा आशीर्वाद तीर्थरूपांचे मस्तकीं पूर्ण आहे. तत्प्रभावेकरून निजामनमुलुक हतगर्व होऊन सलुख केला, हे गोष्टी लहान सामान्य जाली ऐसें नाही. सविस्तर स्वामींस विदित व्हावें यास्तव लिहिलें असे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

१ कोठ्याचा राजा:—दुर्जनसाल (इ. स. १७२४—१७४७).

२ सुलतानजी जानोजी:—निजामाकडे जाऊन मिळालेली ही निवाळकर मंडळी होत. रावरंभा नांवानें ह्यांचें घराणें अद्यापि हैद्राबादेकडे प्रसिद्ध आहे.

३ माघ शुद्ध दशमी:—ता० १९ जानेवारी इ. स. १७३८ गुरुवार.

४ छ० २७ रमजानचें पत्र—लेखांक ३५ पहा. ह्यांत निजामाच्या व पेशव्यांच्या सलुखाचें सविस्तर वर्णन आहे.

[लेखांक १३६]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्ये चिमाजीने साष्टांग नमस्कार विज्ञापना येथीस कुशल ता० वैशाख शुद्ध चतुर्दशीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादकरून असे विशेष. स्वामींनी आशीर्वादपत्र पाठविले तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. “न-वापुरास नौवत आहे ते हत्तीवर घालून श्रीस पावती करूं ह्मणोन चिरं-जीव रा० रायांनी मान्य केले आहे तरी नौवत पाठवणें, व रा० अंतोबा नाईक गुडे यांजकडे पैका आहे तो वसूल करून पाठवून देणें” ह्मणोन आज्ञा. ऐशीयास, येविसींचें आह्मांस स्मरण आहे. स्वामींचे आज्ञेपेक्षां आह्मांस अधिकोत्तर काय आहे? त्याजकडे मुजरद जासूद पाठवणें ते पाठविलेच आहेत; परंतु जासुदांनी दो गोष्टींचा निर्वाह होऊन येईल न येईल तें सेवेसी विदित आहे. तीर्थरूप रा० राव ते मार्गे आले तरी नौवत बराबर आणतील व अंतोबा नाईक गुडे याजकडीलही पैका वसूल घेतील. कदाचित् रायांचें तिकडून येणें न जालें आणि आमची त्यांची गांठ पडली तरी स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें आही निर्वाह करून घेऊन सेवेसी प्रविष्ट करूं. घांटा २ व पेठ्या २ दोन पाठवाव-याविशीं आज्ञा केली त्यास, स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें घांटा व पेठ्या सेवेसी पाठवून देऊं. दुलया २ एक सोंवळ्याची व वोवळ्याची पाहिजे, त्यांपैकीं सोंवळ्याची दुलई पाठविली ते पावली व वोवळ्याची राहिली ते पाठवणें ह्मणोन आज्ञा; त्यास आज्ञेप्रमाणें चिरंजीव रा० नाना यांस लिहिलें आहे. ते सेवेसी दुलई पाठवितील. “श्रीचा प्रसाद पांढरा मध घट १ एक पाठविला असे; घेणें. आणखी यत्न केला आहे, आला ह्मणजे पाठवून देऊं” ह्मणोन त्यास, स्वामींनीं पांढरा मध १ एक घट पाठविले तो पावला. आणखी पाठवणें तो स्वामी कृपा करून पाठवितीलच. पंच-

वीस मोलें दर मोतीं रुपये २ दोन प्रमाणें पाठवणें हणोन, तरी स्वामींचे आशेपेक्षां विशेष काय आहे ? मोतीं घेऊन सेवेसी पाठवितों. पांचशेर कृष्णागर पाठवून देणें हणोन आज्ञा तरी, प्रस्तुत संग्रहीं नव्हता. मुंबईहून आणून सेवेसी पाठवून देऊं. “यश संपादोन सुखी आलेत हें वृत्त अवगत होऊन कोटिशः संतोष जाहला. आह्मांस द्रव्याची इच्छा नाही, तुमची कीर्ति ऐकोन परम सुखी आहों” हणोन कित्येक आज्ञापिलें; तरी सर्व स्वामींचे आशीर्वादाचा प्रताप आहे. स्वामी ईश्वरतुल्य आहेत. आह्मां लेंकरांस भूषण देऊन पत्रीं आज्ञा करितात हें स्वामींचे थोरपणास उचित आहे. सर्व स्वामींचे आशेनुरूप होतें. स्वामी ज्यावरी कृपा करून करवितात त्याचे हस्तें घडून येतें इतकाच अर्थ. आही स्वामींचे आज्ञांकित असों. तीर्थरूप रा० रायांचीं पत्रें छ० २६ जिल्कादचीं आलीं. कोट्यांचा तह करून अहिरवाडीयांतून दतिया वोडसें प्रांतें गेले. स्वा-

१ छ० २६ जिल्कादः—ता० ७ मार्च इ. स. १७३८ रोज मंगळवार. हें पत्र आह्मांस उपलब्ध झालें नाही !

२ बाजीराव निजामाचा पराभव करून कोट्यास गेले. तेथील राजा दुर्जनसाल हा निजामउल्मुलुकाच्या बाजूचा होता, परंतु निजामचा पराभव होतांच तो बाजीरावांस येऊन भेटला. त्याच्या साहाय्यकरितां बाजीराव कोट्यास गेले व तेथील नहरगड किल्ला एका मुसलमानानें वळकाविला होता तो त्याजकडून घेऊन दुर्जनसालास परत दिला. दुर्जनसालानें संतुष्ट होऊन बाजीरावांशीं मित्रत्व जोडिलें. ही हकीकत टॉड यांच्या ‘राजस्थानाच्या इतिहासांत’ दिली आहे. परंतु त्यांत ह्या मोहिमीचा सन संवत् १७९५ हणजे इ. स. १७३९ हा दिला आहे. त्यावद्दल शंका आहे ! टॉड साहेबांच्या हणण्याप्रमाणें इ. स. १७३९ हें साल ग्राह्य मानिलें तर ह्या पत्राची तारीख ११ मे इ. स. १७३९ रोज शुक्रवार ही पडते. परंतु ह्या तारखेस चिमाजी आपा वसईच्या लढाईत होते असें लेखांक ५२ वरून सिद्ध आहे व प्रकृत पत्रांत तर चिमाजी आपा स्वारींतून ‘यश संपादोन सुखी आले’ असा स्पष्ट उल्लेख आहे तेव्हां ह्या पत्राचें साल इ. स. १७३८ हेंच असावें असें व्यक्त होतें.

मींस पत्र होतें तें पाठविलेंच आहे. तें सेवेसी प्रविष्ट होऊन विदित होईल. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १३७] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज चिमणाजी बल्लाळ कृतानेक विज्ञापना ता० छ० २३ रविलाखर पावेतो यथास्थित असें विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. वर्तमान सविस्तर कळलें व सोमाजीनें जबानीनें सांगितलें त्यावरून ही कळलें. भाग्य व यश जें आहे तें सर्व आपले आशीर्वादाचें आहे. दुसरा विचार नाही. वारंवार कागदीं लिहावें ऐसें काय आहे? चित्तांमध्ये सदैव निजध्यास आहे. आपले आशेखेरीज आजतागाईत वर्तलों नाही व पुढेंही आपली आज्ञा उल्लंघणार नाही. रा० रामचंद्र मल्हार यांजपासून स्वामींचे आशेप्रमाणें पंचवीस हजार रुपये घेतों ह्मणून पूर्वीं लेहून पाठविलें आहे. वर वर ल्याहावें ऐसें काय आहे? जगजीवन धोंडोंपंताचे लेंक यास पाठवून द्यावें त्याचें चालवूं. तुळाजी आंगरे याजविशीं लिहिलें तरी त्याची बेडी काढावयाचें आमचे हातीं

१ ह्या पत्रांत नवापूरच्या नौवतीचा उल्लेख असून ती वाजीराव स्वारींतून परत येतांना आणतील असें चिमाजी आपांनीं दर्शविलें आहे; परंतु वाजीरावांची स्वारी त्या मार्गे न आल्यामुळे स्वामींस नौवत मिळाली नाही. त्यावरून पुनः स्वामींचा व वाजीरावांचा पत्रव्यवहार जाहल्याचें लेखांक ३७ वरून दिसून येईल.

२ छ० २३ रविलाखर:—ता० १९ जुलई इ. स. १७३९ गुरुवार.

३ तुळाजी आंगरे:—हा कान्होजी आंगरे यांची दुसरी बायको गहिनाबाई हिचा पुत्र. मानाजी आंगरे हा गादीवर असल्यामुळे त्याचें व तुळाजीचें वैमनस्य येऊन मानाजीनें पेशव्यांस अनुकूल करून घेऊन तुळाजीशीं युद्ध केलें व त्यास कैदेत टाकिलें. तुळाजी पुढें ब्रह्मद्वेषस्वामींस शरण गेला त्यावरून त्याची बेडी काढण्यावद्दल स्वामींनीं पेशव्यांस लिहिलें आहे. स्वामींचा व आंगण्यांचा पत्रव्यवहार फार होता.

आहे. वेडी आह्मी काढवूं. सोडावयाची आज्ञा राजश्री स्वामींची पाहिजे. राजश्री स्वामींस विनंति करूं. त्यांनीं सोडावयाची आज्ञा दिली तरी सोडून देऊं. द्राक्षें नवीं पक्का ८॥ अदसेर व जुनीं द्राक्षें गोड पक्का ८८॥ एकूण एकशेर, व मिरें आंगरी पक्का ८८॥ अदसेर पाठविलीं तीं पावलीं. डोंगरी मिरियाचें प्रयोजन नाहीं. तीं न पाठवावीं. गोपाळ रामराव याचे वतनाविशीं रा० बरवाजी ताकपिरास पत्र लेहून पाठविलें आहे. वरकड सविस्तर वर्तमान जवानीं सोमाजी सांगतां कळों येईल. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना. मेरुलिंगास श्रावणमासीं अनुष्ठानास दानें करावयाची आज्ञा सोमाजी समागमें सांगोन पाठविली, त्यावरून सोमाजी समागमें रुपये १० दक्षिणा ब्राह्मणांस, ५ भोजनास ब्राह्मणांस, एकूण पंधरा रुपये पाठविले आहेत; घेतले पाहिजेत. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १३८]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज चिमणाजी बल्लाळ व बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना येथील कुशल ता० भाद्रपद बहुल तृतीयापर्यंत स्वामींच्या आशीर्वादे + + + + (फाटलें आहे) असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. पशमी थानें २ दोन पाठवावयाविशीं आज्ञा केली याजवरून पशमी थानें २ दोन पाठविलीं आहेत. घेऊन पावलीयाचें उत्तर पाठवावें. रामचंद्र मल्हार यांजकडील पंचवीस हजार रुपये घ्यावयाविशीं विशदें (विषादें ?) आज्ञा केली ऐसीयास मशारनिल्लेकडील सदरहू रुपये आह्मी घेतों. घेतलेच ऐसें समजावें. स्वामींसीं आह्मीं बोललीयावर हयगय करूं हें सर्वथैव होणार नाहीं. मशारनिल्लेकडील रुपये आह्मीं घेतले. कळलें पाहिजे.

१ भाद्रपद बहुल तृतीया:—ता० ९ सप्तंबर इ. स. १७३९ रविवार.

हरि विठ्ठल याचें चालवावें, बाकी राहिली असेल ते त्याची त्यास देऊन वेतन भरून द्यावें ह्मणून, तर स्वामींची आज्ञा शिरसा बंद्य आहे. त्याचे वेतनपैकीं बाकी राहिली असेल ते त्यास पावती करूं. गोविंद राम ठाकुर याजकडील पालखीबाबत रुपये १२५ सवाशें पाठवून द्यावयाविशीं आज्ञा, त्यावरून रुपये १२५ सवाशें नारोजी समागमें पाठविले असेत. घेऊन गोविंद राम याचे नांवें उत्तर पाठविलें पाहिजे. दसरा जाहलीयावर पुण्यास येऊं नंतर कारकुनाची व शहरची व सरदार तिघे खेरीज करून भिक्षा करून देणें ह्मणून आज्ञा, त्यास स्वामींचें येणें जाहलीया आपले पाय आमच्या दृष्टीस पडतील. येणेंकरून आमचें अभीष्टच आहे. परंतु यंदाचा विचार कोणे प्रकारचा आहे, लष्कर कोठपर्यंत गेलें होतें, मिळवून काय आलें, किरकोळ शिपायांची व सरदारांची अवस्था काय आहे, तें परस्पर स्वामींस श्रुत जाहलेंच असेल. आर्हीं लिहावें ऐसें नाहीं. स्वामींचे आशीर्वादेकरून सर्व उत्तमच होईल. तदोत्तर स्वामींच्या सेवेसी कोणी अंतर करील ऐसें नाहीं. यावर स्वामींची आज्ञा ते प्रमाण. थोर थोर सरदार तों नियताप्रमाणें पाठवीतच आहेत. नारो कृष्ण यास परगणियाचा हुद्दा सांगोन वेतन बरेंच करणें ह्मणून आज्ञा, तर लक्ष प्रकारें मशारनिल्लेस परगणियाचा हुद्दा सांगोन वेतन बरें करून सर्वप्रकारें चालवूं. अंतर होणार नाहीं. बहुत काय लिहिणें सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १३९]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें चिमाजीनें कृतानेक नमस्कार विज्ञापना येथील कुशल ता० भाद्रपद बहुल चतुर्थापर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं दोन आशीर्वादपत्रें पाठविलीं तीं पावोन संतोष जा-

हला. व्यथेने फारच पीडिले [?] ते वृत्त सोमाजीने स्वामींस विदित केलेच असेल. अलीकडेही खोकल्याने हैराण केले होते, परंतु स्वामींचे आशीर्वादेंकरून आरोग्य आहे. वसई साष्टीहून निघोन मजल दरमजल भाद्रपद शुद्ध त्रयोदशीस पुण्यास आलों. स्वामींनीं पत्रां कितेक आज्ञा केली, ऐशीयास पहिलेही स्वामींची आज्ञा उलंघिली नाही व पुढेही आपले आज्ञेचा अन्वेष न व्हावा हेच कायावाङ्मनसा आमच्या चित्तांत आहे. एतद्विषयींची विनंति XXX रायांनीं स्वामींजवळी केली आहे; तरी सोमाजी अथवा खंडोजीस येथें पाठवावयाची आज्ञा करणार स्वामी समर्थ आहेत. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना. येथें येतांच सेवेसी विनंतिपत्र पाठवावे परंतु खोकल्याने शरीरास फारच पीडा केली आहे, अद्यापही उतार नाही, यामुळे चार दिवस अंतर पडले. XXXX विघ्ने आलीं तितकीही दूर झालीं. पुढेही स्वामींच्या आशीर्वादे शरीरआरोग्य होईल. स्वामींच्या आशीर्वादापेक्षां दुसरी जोड जाणत नाही. स्वामी माय बाप देव ऐसेच जाणतो. स्वामींही लेकराप्रमाणें कृपा करित आले आहेत. पुढेही स्वामी मज लेकराचें प्रतिपालन करणार समर्थ आहेत. हे विज्ञापना.

[लेखांक १४०]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज चिमणाजी बल्लाळ कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना येथील कुशल तागाईत आश्विन बहुल नवमीपर्यंत स्वामींचे कृपेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जहाला. घोड्यांस पाषाणा जाहला यास्तव लहान घो-

१ भाद्रपद शुद्ध त्रयोदशी:—ता० ४ सप्तंबर इ. स. १७३९ मंगळवार. ह्या दिवशीं चिमाजी आपा वसईची मोहिम फत्ते करून पुण्यास आले.

२ आश्विन बहुल नवमी:—ता० १५ आक्टोबर इ. स. १७३९ सोमवार.

ड्यावर वैसेन धावडशीस आलों. लहान्या घोड्यामुळें शरीर फार श्रमी जाहलें ह्मणून लिहिलें तें कळलें. लहान्या घोड्यामुळें स्वामींचें शरीर फार श्रमी जाहलें असेल संशय नाही. तथापि स्वामी ईश्वरी स्वरूप जाणून सर्व निभाऊन नेतात. अन्यत्र सोसेल ऐसें नाही. स्वामींनीं मोत्यांचा मजकूर लिहिला, ऐशास मोत्यें आहीं आज विकत घेतलीं नाहीत. पहिलीं घेऊन जामदारखाना ठेविलीं होती. पहिली किंमत पडली होती ते स्वामींस विदित केली. अन्यथा स्वामींजवळ आहीं बोलावें ऐसी आमची निष्ठा स्वामींचे चरणारविंदीं नाही. तुळाजी आंगरे याची वेडी तोडावयाविसीं आज्ञा केली त्यास पहिली, आपली आज्ञा जाहली तेव्हांच लिहिलें. वेडी तोडविली. हल्लींही नि-
 क्षून ताकीद वेडी तोडावयाविसीं लेहून पाठविली आहे. गंगाजल-
 निर्मळ उमावाई यांनीं सन्मानें पूजा केली याचा अर्थ लिहिला, तर स्वा-
 मींची पूजा यथाविधि केली याचें अपूर्व काय आहे? त्यांनीं निष्ठा-
 पुरःसर पूजा करावी यांतच त्यांचें कल्याण आहे. घोडी उत्तम, शि-
 गरवट, चार लोक मानवत ऐसी पाठवणें ह्मणोन आज्ञा, तरी स्वामींस
 घोडी पाठवूं ते उत्तम, स्वामींचे चित्तास येईल ऐसीच पाठवूं. गणप-
 तरायांनीं पूजा केली याचें लिहिलें, तर गणपतरायांनीं स्वामींचा
 आशीर्वाद प्रशस्तवदनेंकरून ध्यावा हेंच त्यास श्रेयस्कर. तदनुरूप
 त्यांनीं केलें, फार उत्तम आहे. जगन्नाथ धोंडदेव यांचें बरव्या
 रीतीनें चालवणें ह्मणून आज्ञा, तरी स्वामींचे आज्ञेपेक्षां आह्मांस दुसरें
 विशेष काय आहे? स्वामींस अगत्य त्याचें आहे, तदनुरूप लक्ष प्रकारें
 त्याचें चालवूं. पुढें शुभचिन्हें स्वामींचे चित्तांत येऊन निशाण पाठ-
 विलें तें पावलें. आज्ञेप्रमाणें हत्तीवर आरोहण करून पुढें चालवूं,
 सोनजी व बाळकोजी यांस वस्त्रें देणें, पासोडी देणें ह्मणून आज्ञा,

त्याप्रमाणें वस्त्रें पासोडी दिल्ली. तुमचे शरीरीं उत्तम प्रकारें व्हावें याजक-
रितां श्रीची प्रार्थना करीन व अनुष्ठान करीन, आणि तुमचें शरीर
बरें करीन ह्मणोन पूर्ण अभयपूर्वक आज्ञापिलें, तर स्वामी साक्षात्कार
ईश्वर आहेत. स्वामींचे मुखांतून आमचें बरें—आमचें शरीर उत्तम
प्रकारें करावयाचें—निघालें तेव्हांच आमचें शरीर उत्तम जाहली-
याची शकूनगांठ बांधिली. अतःपर येविसीं स्वामी श्रीजवळ
प्रार्थना करणें ते स्वामी करितील. स्वामींचे चरणारविंदाव्यतिरिक्त
दुसरें दैवत आह्मांस काय आहे ? सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १४१]

श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें चिमाजीनें कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति उपरी ये-
थील कुशल ता० ज्येष्ठ शुद्ध तृतीया मुक्काम किल्ले पाल स्वामींच्या कृपा-
वलोकनें यथास्थित असे विशेष. रायाचें विपरीत वर्तमान श्रुत जाली-
यावर स्वामींनीं बहुत शोक आरंभिला आहे; गोमूत्र टाकिलें आहे;
“बाजीसारिखा शिष्य गेला, याउपर या मुलखांतून जावें किंवा प्राण
सोडावा, काय करावें तें लिहिणें” ह्मणून पत्रीं लेहून पत्र चिरंजीव रा०
दादोबाजवळ दिल्लें, तें त्यांनीं पाठविलें तें काल पावलें. त्यावरून
आह्मी दुःखाच्या सागरांत मग्न जालों ! एक तीर्थरूप मस्तकीं आमच्या
होते ते गेले ! बरें ! होणारास इलाज नाहीं ! स्वामी रायाच्या आमच्या
सर्वांच्या मस्तकीं आहेत. त्या आश्रयेंकरून आजपावेतो कालक्रमणा
केली. यश कीर्ति सर्व प्राप्त जालें. आतां स्वामींनीं येविसीं उदासीनता
चित्तीं आणल्यावर आह्मी या मुलखांत राहून काय करणार आणि आ-
मचा परिणाम काय लागणार तें कळतच आहे ! तेव्हां स्वामी जातील

१ ज्येष्ठ शुद्ध तृतीया:—ता० १७ मे इ. स. १७४० शनिवार.

२ किल्ले पाल:—हा किल्ला कुलाबा जिल्ह्यांत भोर संस्थानांत आहे.

तिकडे उठोन जावें, अगर स्वामींच्या समागमें कोठें येवेल ? यावयाचें सामर्थ्य कैचें ? तेव्हां सर्वस्वास पाणी सोडून आयुष्याचे दिवस मात्र घालवावे ऐसें आह्मांस प्राप्त जालेंसैं जालें. जर स्वामींनीं चित्त स्थिर करून आजपावेतो आह्मांवरी कृपाकटाक्षें पहात आले तैसेच कृपाकटाक्षें पाहाल, आहां तैसेच स्वस्थचित्तें राहाल, तर चिरंजीव रा० नानास बाजीरायाचे जागा आहे. स्वामींची कृपा मस्तकीं असलीयावर यापेक्षां अधिकपणें स्वामींच्या शिष्यत्वपणाचें नांव राखील. उमेद तो आमची या प्रकारची आहे. सर्व उमेद हिंमत स्वामींच्या आशीर्वादाच्या बळाची आहे. स्वामींनीं नानावर, आह्मांवर, सर्व बालकांवर नजर देऊन संतोषरूप राहावें. उदासीनता सोडावी. स्वामींचें चित्त स्थिर असलें ह्मणजे आमच्या कल्याणाची वृद्धि होईल, यास्तव सर्वथा उदासीन न व्हावें. निरंतर बालकांचे मस्तकीं स्वामींचा आशीर्वाद असल्यावर काय न्यून होणार ? सर्वप्रकारें ऊर्जितच होईल. यांत संशय नाही. या पत्राचें उत्तर “चित्त स्वस्थ जालें, उदासीनता सोडिली” ऐसें पाठविलें पाहिजे, आह्मांस नानास उत्तम करून दाखविल्याखेरीज तुह्मीं उदासीनता चित्तांत आणल्यानें उत्तम दिसाल कीं काय ? हा विचार स्वामींनींच चित्तांत आणावा. स्वामी सर्व जाणत आहेत. कृपा केली पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १४२]

श्री.

श्रीमत् महाराजश्री परमहंसवावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज चिमणाजी बल्लाळ साष्टांग नमस्कार विज्ञापना येथील. कुशल ज्येष्ठ शुद्ध त्रयोदशी सौम्यवासरपर्यंत स्वामींचे कृपावलोकनें

१ ह्या पत्रावरून स्वामींचें बाजीरावावरील अकृत्रिम प्रेम व्यक्त होतें. हें पत्र वाचून कोणाच्या अंतःकरणांतून शोकरसाचे पाझर फुटणार नाहीत ? गुरुशिष्यप्रेमाचा अपूर्व मासला ह्या पत्रावरून दिसून येतो.

२ ज्येष्ठ शुद्ध त्रयोदशी:—ता० २८ मे इ. स. १७४० बुधवार.

यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं कृपा करून आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. रायाचें वर्तमान ऐकोन श्रम विशेष जाहले. तुहीं विवेक करून खेदाचें निराकरण करणें ह्मणोन आज्ञा, तरी जाहले गोष्टीस उपाय नाहीं ! खेद करून काय होणें ? पुढें स्वामींचा आशीर्वाद मस्तकीं आहे तदनुरूप होणें तें होईल. प्रसाद शालजोडी पाठविली ते पावली. पहिले राज तुमच्याच आशीर्वादाचे बळेंकरून सर्व उद्योग करित होते ते सिद्धीस जात होते. आतांही तुमच्याच आशीर्वाद मस्तकीं आहे. त्या बळेंकरून चिरंजीव नानाचा आमचा परिणाम उत्तम लागेल यांत संदेह नाही. येवढें छत्र आमचे मस्तकीं असतां आहीं चिंता करावी ऐसें काय आहे ? कसेही अडचणीचे प्रसंग पडले ते तुमच्या कृपा-कटाक्ष-बळेंकरून निभाऊन परपार जाले. तैसेच आतांही सर्व प्रसंग पडतील ते परपार होऊं. स्वामींचे पाय आमचे मस्तकीं आहेत तोंपर्यंत कांहीं चिंता वागवीत नाही. सेवेसी श्रुत होय हे विश्वासना.

[लेखांक १४३]

श्री.

श्रीमत् परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें चिमणाजी बल्लाळ व बाळाजी बाजीराऊ कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति उपरी काल शनिवारीं भोईजेजवळ नदी उतरून

१ मागील पत्रांत व ह्या पत्रांत मौजेचा विरोध दृष्टीस पडतो. मागील पत्रांत स्वामींचा अनावर शोक पाहून त्यांचें चिमाजी आपांनीं सांत्वन केलें आहे व ह्या पत्रांत स्वामींनीं चिमाजी आपांचें समाधान केलें आहे. भक्तीची मौज आहे !

२ ता० ८ जून इ. स. १७४० रविवार रोजीं चिमाजी आपा व बाळाजी बाजीराव पेशवाईचीं वस्त्रें घेण्याकरितां सातान्यास आले. आदले दिवशीं ह्मणजे ता० ७ जून रोजीं (शनिवारीं) ते भुईजेस राहिले. भुईजे हें वाई तालुक्यांत कृष्णा-तीरी पुणें-सातारा रस्त्यावर एक गांव आहे. हें पत्र स्वारींतूनच लिहिलें आहे. ह्यानंतर तीन दिवसांनीं ह्मणजे बुधवारीं १० घटिका दिवसास बाळाजी बाजीराव पेशवाईचीं वस्त्रें मिळालीं.

नदीतीरीं राहिलों. आज राजदर्शन घ्यावयास मुहूर्त आहे. सातारोयास जाऊन दर्शन घेऊं. स्वामींच्या कृपावलोकनेकरून तेथील धंदा उरकलीयावरी, स्वामींचे पाय पहावयास येऊन, स्वामींचा आशीर्वाद मस्तकीं घेऊन जाऊं. स्वामींच्या वागांत भाजी तो नाना प्रकारची असतच आहे. थोडी थोडी एका दो दिवसांनीं पाठवावयास आज्ञा करणार स्वामी समर्थ आहेत. स्वामींच्या आशीर्वादाची भाजी खादल्यानें शरीरास बहुत हितकारक असे, यास्तव ही विनंति लिहिली असे. स्वामी कृपा करणार समर्थ आहेत. चिरंजीव जनार्दन बाजीराऊ व काशीबाई लष्करासमेत पुण्यास पावली. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १४४]

श्री.

श्रीमत् महाराजश्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज चिमणाजी वल्लाळ व बाळाजी बाजीराऊ कृतानेक विज्ञापना येथील क्षेम ता० ज्येष्ठ वद्य एकादशी मुकाम सातारा येथें स्वामींचे कृपेंकरून सुखरूप असों विशेष. आपण कृपा करून पत्र पाठविलें तें पावोन वर्तमान सविस्तर कळलें. कित्येक संसारिकांचे विचार आपण लेहून पाठविले ते सविस्तर कळले. आमचें बरें व्हावें हें आपले चित्तामध्ये आहे. तन्मुळे आपण लिहितात उत्तमच आहे. आपली आमची भेटही लौकरच होईल; तदनंतर जे आपण आज्ञा करितील त्याप्रमाणें वर्तणूक करूं. काल तृतीय प्रहरीं राजश्री स्वामींचें दर्शन जाहलें. आज प्रातःकाळीं राजश्री स्वामी आमचे घेरास आले होते. पुढें जें वृत्त होईल तें आपणास लेहून पाठवूं.

१ ज्येष्ठ वद्य एकादशी:—ता० ९ जून इ. स. १७४० सोमवार. चिमाजी आपांचें वरील पत्र गेल्यानंतर स्वामींकडून जें उत्तर आलें त्याचें हें प्रत्युत्तर दिसतें.

२ राजश्री स्वामी हणजे शाहू महाराज पेशव्यांच्या भेटीकरितां त्यांच्या वाड्यांत आले. शाहू महाराज सातान्यास रंगमहालांत राहत असत. तेथून सांप्रत जो अदालत वाडा हणून प्रसिद्ध आहे तेथें ते पेशव्यांस येऊन भेटले. ह्या वाड्यांत पेशवे राहत असत.

जें होणें तें आपले आशीर्वादेकरून उत्तमच होईल. फणस १ कापा, १ बरका, काशीफळ काशीभोपळा १, केळघड केळीं सुमार ४१, केळफूल १, येणेंप्रमाणें पाठविलें तें पावलें. आपले प्रसादाची शाक भक्षूं ह्मणजे तेणेंकरून रोग सर्व दूर होतील. दोहों दिवसां, तीहीं दिवसां, शाकभाजी वरचेवर पाठवावयासी आज्ञा केली पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय हे विशापना. बागांत होत जाईल त्यांतील पाठवणें तें पाठवीत जावी. विकत घेऊन पाठवावी ऐसें काय आहे ? हे विशापना.

अपत्यें वाळाजी बाजीराव कृतानेक विशापना येथील वर्तमान तीर्थरूपांनीं सेवेसी लिहिलें आहे त्यावरून कळेल. हे विशप्ति.

[लेखांक १४५]

श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें चिमाजीनें कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति उपरी येथील कुशल ता० पौष शुद्ध द्वितीया स्वामींच्या आशीर्वादेकरून सुखरूप असों विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. रायाजी धोंडदेव याचें स्वामींस अगत्य ह्मणून त्याचेविशीं आज्ञा केली, तरी स्वामींचे आज्ञापेक्षां अधिक काय आहे ? त्याचें उत्तम प्रकारें चालविलें जाईल. नारो अनंताची बायको सोडावयाचें पत्र दिल्लें असे. जिवाजी देवरुख्याचीं माणसें जतन आहेत. “चिरंजीव रा० बाजीरायांनीं तांदुळ देऊं केले आहेत ते पाठविणें” ह्मणून आज्ञा, त्यास येथें बहुत तलास केला परंतु तांदुळ चांगले न मिळत. याकरितां रा० बापुजी गणेशास पत्र पाठविलें आहे. स्वामींची आज्ञा होईल तर तांदुळ तेथेंच खरेदी करून देतील, अगर स्वामींची आज्ञा जाली तर रुपये ८० ऐशी स्वामींस पावते करतील. सौभाग्यवती विरुवाई दर्शनास येणार, तेव्हां दोन

१ पौष्य शुद्ध द्वितीया:—ता० १ जानेवारी इ० स० १७३९ सोमवार.

वस्त्रें बायकांस घावयास पाहिजेत ऐसा निरोप केसो गोंविद यांनीं सांगितला. त्यावरून शालू पातळें दोन पाठविलीं असेत. याखेरीज स्वामींस पांघरावयास किनखापाची दुलई करून पाठविली असे. सौभाग्यवती विरुवाईनें दोन हजार रुपये न मागतां दिल्ले हणून लिहिलें, तर स्वामींचे सेवेस अंतर कोण करणार ? वामनभटास नांवे तीनशें साठीची फारखती पाठविली ते पावली. स्वामींनीं आमची विनंति मान्य करून फारखती पाठविली [त्यामुळें] बहुत संतोपी जालों. साखर पक्का एकमण सातान्याहून देविली असे. पावती होईल. चुना चांगला पांचमण भुलेश्वरास पावता करविला असे. चुना येथें चांगला होत नाहीं. येथल्यापेक्षां जेजुरीस चांगला होतो; तेथून देविला असे. रा० बाजीराऊ जाते समयीं भेट न घेतां गेले हणून आज्ञा, तर निरंतर स्वामींचे पायाचा निजध्यास त्यांस आहे. तेणेंचकरून कल्याण आहे. स्वामीही कृपाकटाक्षें पाहतात तेणेंचकरून कल्याण होतें. राधावाई थोरातीण इचें स्वामींस अगत्य, त्यावरून नारो बाबाजीस ताकीद केली असे. पाथरवटाचे वाटेस जाणार नाहीं हे विशापना.

[लेखांक १४६]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज चिमणाजी बल्लाळ कृतानेक विशापना तागाईत० छ० १६ सावान पावेतों स्वामींचे कृपेंकरून असां विशेष. स्वामींनीं कृपा करून पत्र पाठविलें तें पावोन लिहिलें वृत्त सविस्तर कळलें. व्याजाचे रुपयांपैकीं दहा हजार रुपये तूर्त पाठवून देणें हणून आज्ञा, ऐसीयास प्रस्तुत आमची वोढ पैकीयाची जाहली आहे. यास्तव प्रस्तुत पैका पाठवण्यास अनुकूल पडत नाहीं. परशरामपट्टी गांवगन्ना चित्तास येईल तरी करावी हणून आज्ञा, तरी सर्व जें आहे तें स्वामींचे प्रतापाचें आहे. दुसरा

अर्थ आहे ऐसें नाहीं. कापडाचा मजकूर लिहिला तरी आपले आशी-
र्वादेकरून कापडही मिळणें तें मिळतच आहे. घोडीचा मजकूर लिहिला
तरी घोडी मागाहून पाठवून देऊं. जगजीवन धोंडदेव यांजविसीं लि-
हिलें तरी त्यास येथें पाठवून द्यावें. त्याचें उत्तम प्रकारें चालवूं. सेवेसी
श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १४७]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें चिमाजीनें साष्टांग नमस्कार विज्ञापना येथील कुशल आ-
पाढ बहुल सप्तमीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेकरून यथास्थित असे
विशेष. स्वामींनीं रुप्याचे तांब्याविसीं आज्ञा केली याजवरून तांब्या
पाऊणशें रुपयांचा तयार करवून सेवेसी पाठविला असे. वेऊन पावली-
याचें उत्तर पाठवावया आज्ञा केली पाहिजे. यानंतर स्वामींनीं तीर्थरूप
रा० रायांस पत्र पाठविलें त्यांत आज्ञा कीं, चिमाजीनें माझी जाण न
करितां अपमान केला हणोन, तर स्वामी ईश्वरस्वरूप, देव स्वामी, धर्म
स्वामी, मायबाप स्वामी, आही लेंकरें चरणांकित. आह्वांपासून स्वामींचा
अपमान होणें हेच गोष्ट अपूर्व आहे. इंद्रही अमरावतीहून उतरोन
स्वामींचा अपमान करीन हणेल तरी स्वामींचा पुण्य-प्रताप-तेजोद्भवा-
पुढें तोही न्यून आहे. तेथें आहीं मानवी लेंकरें आपलीं. यांजपासून
सेवेसी अंतर पडेल ऐसें नाहीं. मनाला समाधान वाटत नव्हतें
तुत्समयीं दोन हजारांनिमित्त स्वामींकडील कारकून आला होता, त्याजसीं
बोलावें ऐसें मजमध्ये सामर्थ्य होतें नव्हतें तें त्यास परभारें विचारावें,

१ आपाढ बहुल सप्तमी:—ता० २९ जुलई इ० स० १७३६ सोमवार.
लेखांक १२९ मध्ये रुप्याचा तांब्या पाठवून देतो असें चिमाजी आपानीं स्वा-
मींस लिहिलें आहे त्याप्रमाणें तो पाठविल्याबद्दल ह्या पत्रांत उल्लेख आहे. त्याव-
रून ह्या पत्राची तारीख व सन बरोबर जमतो.

आणि अंतर पडलें असेल [असें] बरेंकरून स्वामी ह्मणतील तर सुधेंच आहे ! ते गोष्टी नसतां स्वामी लेंकरावरी आरोप ठेवितील तरी स्वामी मायबाप आहेत. आह्मीं लेंकरेंच असों. वरकड जाण होणें न होणें तर हा सर्व आशीर्वाद स्वामींचा. स्वामींचे आशीर्वादेकरून जें होणें तें होतें. त्यांत आमचें काय आहे ? न्यून पूर्णांचे खावंदच स्वामी आहेत. जें आहे तें सर्व स्वामींचें. स्वामींचे आज्ञेखेरीज आह्मी कोणते आहों ? सर्वोविशीं क्षमा करून कृपा करणार स्वामी समर्थ आहेत. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १४८]

श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें चिमाजीनें कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति येथील क्षेम ता० मार्गशीर्ष वद्य दशमी मुंकास नजीक माहुली प्रांत कल्याण स्वामींच्या कृपावलोकनेकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं कृपा करून आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. बाजीराऊ [येथें कागद फाटल्यामुळें अक्षरें दिसत नाहींत.] श्रावणमासीं समाधिविसर्जन-समयीं पैका वस्त्राचा पाठवीत असतां तो देखील सा हजार रुपये वर्षास पाठवीत जाणें ह्मणजे आणिक कांहीं मागणार नाहीं ह्मणून आज्ञा केली, ऐसीयास तीर्थरूप नानांचे ती वर्षा बाराशें पावत असतात त्याप्रमाणें पावतच आहेत. नानाअलिकडे जे जे समयीं स्वामींनीं आज्ञा करीत गेले ते ते वेळेस स्वामींची आज्ञा उल्लंघिली ऐसें नाहीं. दसऱ्यांत स्वामींचें आगमन जालें तेव्हां साराच जामदारखानीं स्वामींचे पुढें ठेविला. स्वामींनींच सारा वक्षीस केला. आतांही सर्व दौलत जामदारखाना विशाद स्वामींच्या आशीर्वादाची आहे. फलाणीच मोईन स्वामींनीं सांगावी ऐसें नाहीं. सारीच विशाद स्वामींची

आहे. पूर्वीच स्वामीपुढें उभी केलीच होती. आतांही सारी विशाद स्वामीपुढें आहेच. घांट, पेठ्या, स्वामीकडे खाना करितों. येऊन पावतील. लवंग जायफळ साखर जायपत्री. ....[पाठवावया-विषयीं स्वामींनीं ?] आज्ञा केली, तर आषाढमासीं हा जिनस एकवेळ स्वामीकडे पाठविलाच आहे. पुढेंही आज्ञेप्रमाणें पाठवून देऊं. माळशिरसच्या पाटलाच्या पारपत्याविषयीं आज्ञा केली, त्यास सांप्रत आर्हीं दूर लांबलों आहों. भिवाजी गांवीं आहे कीं नाहीं हे तहकीकात करून आणवितों आणि तहकीक कळल्यावर स्वामींचे आज्ञेखेरीज दैवत आहेसें नाहीं. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १४९]

श्री.

श्रीमत् परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें चिमणाजी बळाळ कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति उपरी येथील कुशल ता० छ० १८ रविलावल स्वामींचे कृपेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्रीं आज्ञा केली कीं, “बाबजी गायकवाड तुहांकडेस होता त्यास जखमा लागल्या आहेत हाणोन ऐकतों. त्यास, तो मेला किंवा जीवंत आहे हें लेहून पाठवणें. व संभाजी शेवगा, बाबजी मोरे मेले असतील (फाटलें आहे) वस्तभाव येसजी गायकवाड याचे हवाला करणें व येसजीस चाकर आपणाजवळ ठेवणें, ते मात पोख्ती करणें” हाणोन लिहिलें, ऐशास.....बाबजी गायकवाड व संभाजी शेवगा व बाबजी मोऱ्या हे तिघेही मयत जाहले. त्यांची वस्तभाव कांहीं राहिली नाहीं. जेथें मेले तेथेंच गेलीं. हल्लीं त्यांचे कबिल्यांची बेगमी जाहली पाहिजे याकरितां त्यांचे कबिल्यास सालीना मोईन रुपये ४० बाबजी गायकवाड, २५ बाबजी मोऱ्या, २० संभाजी शेवगा, एकूण पंच्याऐशी रुपये मोईन करून त्यांपैकीं हल्लीं ता० येसजी गाय-

१ छ० १८ रविलावल:—ता० २ जून इ० स० १७४०, सोमवार. ?

कवाड रुपये २५ बाबजी गायकवाड, १५ बाबजी मोन्या, १० संभाजी शेवगा एकूण पन्नास रुपये पाठविले. सदरहुप्रमाणें स्वामींनीं ज्याचे त्यास प्रविष्ट करावे. वरकड असाम्या मेल्या त्याचे येसजी मागत होता. परंतु स्वामींनीं पत्रीं लिहिलें ..... व ठाणेंयाहूनही त्यांची नांव-निशी ..... आली नाहीं. तेथून लेहून येईल व स्वामी लिहून पाठवतील तेव्हां वरकडाचीही वेगमी करून देणें तें देऊं. येसजी गायकवाड यास चाकर करीत होतां, परंतु प्रस्तुत चाकर राहत नाहीं. महिन्या दोन महिन्यांनीं चाकर राहीन ह्मणतो. यास्तव निरोप दिल्या असे. पुढें आल्यावरी चाकर करून ठेविला जाईल. बाबजी गायकवाड याचे वायकोस लुगडें व मुलांस मुंडासें व बाबजी मोन्या याचे वायकोस लुगडें, मुलास मुंडासें, व संभाजी शेवगा याचे वायकोस लुगडें दिल्लें असे. प्रविष्ट करावें. येसजीस मुंडासें दिल्लें असे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १५०]

श्री.

श्रीमत् परमहंस महाराज श्री स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज चिमणाजी बल्लाळ कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल श्री कृपें असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. कोठीचे बैल कोकणांत गेले होते त्याजपासून कमाविसदारांनीं रुपये ३९ एकूण-चाळीस व आंगटी घेतली आहे ते देववावीं ह्मणून आज्ञा, त्यास कोणत्या कमाविसदारांनीं काय रुपये घेतले ते तहकीक करून आणा-वयास पत्र व माणूस मुजरद पाठविलें आहे. कोठीवाला स्वामींच्यु ठेवून घेतला आहे. कमाविसदारांनीं रुपये काय घेतले हें लिहून येईल. दस्तकाप्रमाणें बैल असतां रुपये घेतले असले तरी रुपये घेतले असतील ते पाठवून देऊंच. कदाचित् दस्तकाखेरीज जाजती बैल असले आणि त्यांज पासून हांशिलाचे रुपये घेतले असले तरी स्वामींस लिहून पाठवून आपली आज्ञा होईल त्याप्रमाणें वर्तणूक करूं. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १५१]

श्री.

श्रीमत् परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज चिमणाजी बल्लाळ कृतानेक विज्ञापना येथील वर्तमान ता० छ० १५ जिल्कादपावेतों स्वामींचे आशीर्वादेकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींचे कोठीचे बैल कोकणांत गेले होते, त्यांजपासून जकातीचे कमाविसदारानें जकात घेतली आहे ती कमाविसदारास ताकीद करून रुपये पाठवून देणें ह्मणून आज्ञा लिहिली होती. त्याजवरून स्वामीकडील मोरया कोठवळा याजबराबर आपलें माणूस देऊन जकातीचे कमाविसदाराकडे पाठविलें. त्यास, पेणेच्या बंदरीहून दस्तकाखेरीज किराण्याचे बैल जाजती आले होते ते, व दस्तकापूर्वीं किराण्याचे बैल खोपवलीच्या मार्गें नेले त्याजपासून खोपवलीचे कमाविसदारांनीं आंगठी सोन्याची रामनामाची घेतली होती ती, येणेंप्रमाणें चौकसीकरितां टिकाणीं लागले ते, खंडोजी साळवी महाराजांकडोन आला त्याजबराबर रुपये नक्त १२ बारा व आंगठी १ एक पाठविली आहे. परंतु दस्तकाखेरीज जाजती बैल गेले त्याचा हांशील वाजवी घ्यावा ऐसें आहे. त्यामध्ये स्वामींची आज्ञा होईल त्याप्रमाणें वर्तणूक करूं हे विज्ञापना.

[लेखांक १५२]

श्री.

श्रीमत् परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज चिमणाजी बल्लाळ कृतानेक विज्ञापना येथील वर्तमान छ० १५ जिल्काद पावेतों स्वामींच्या आशीर्वादेकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. जिवाजी देवरुख्याचें वर्तमान लेहून पाठविलें तें सविस्तर कळलें. त्याचीं माणसें मौजे माळशिरसास आहेत तीं कैद करून पुरंधरास नेऊन ठेवणें ह्मणून आज्ञा केली; त्यावरून कोंडाजी यादव याजबराबर पांच माणसें देऊन पाठविला आहे. हा त्या बायका असतील त्या घेऊन किल्ले पुरंधरास

नेऊन अटकेंत ठेवील. येविसीं किल्लेमजकुरचे हवालदारास ताकीद करून पत्र पाठविलें आहे. व येविसीं डवल्या व रंभाजी निंबाळकर याचा लेक जानोजी निंबाळकर व सुलतानजी निंबाळकर यांस पत्रें लेहून पाठवणें ह्मणून आज्ञा, ऐसीयास आपले आज्ञेप्रमाणें त्यांस पत्रें लेहून पाठवितों. हे विज्ञापना.

वाळाजी वाजीराव.

[लेखांक १५३]

श्री.

श्रीमन्महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज वाळाजी वाजीराव साष्टांग नमस्कार विज्ञापना येथील कुशल ज्येष्ठ शुद्ध त्रयोदशी सौम्यवासर पावेतों कृपाकटाक्षें यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं कृपाकरून आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट काळीं मस्तकीं वंदिलें. “रायाचें वर्तमान ऐकोन श्रम विशेष जाहले. तुहींही विवेकेंकरून मन आवरणें व श्री भार्गव आमचे मस्तकीं आहे. पहिल्यापेक्षां विशेष कल्याण होईल” ह्मणून आज्ञा, तरी जहाले गोष्टीस उपाय नाही. खेद करून काय होणें? वरकडं स्वामींचा आशीर्वाद मस्तकीं आहे तेणेंकरूनच आजिपावेतों उत्कर्ष होणें तो जाहला. तदनुरूपच स्वामींच्या आशीर्वादप्रतापेंकरून होणें तें होईल. प्रसाद चांदणी शेला पाठविला तो पावला. सर्व भरवसा स्वामींचे पायाचा आहे. विस्तार काय लिहिणें? सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १५४]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज वाळाजी वाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील

कुशल ता० मार्गशीर्ष शुद्ध सप्तमीपर्यंत यथास्थित असे विनंति. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावोन बहुत समाधान जाहलें. “चिरंजीव रा० आपाचे शरीरीं व्यथा जाहली होती यास्तव चित्त स्वस्थ नव्हतें. तन्निमित्त श्रीची प्रार्थना केली. आपास आरोग्य होईल. चिंता न करणें.” ह्मणोन लिहिलें तें कळलें. ऐशास स्वामींनीं कृपा करून तीर्थरूपांस आरोग्य होईल ह्मणून लिहिलें तेव्हां ईश्वरी कृपा जाहली. स्वामी ईश्वरस्वरूप आहेत ऐसें समजोन संतोषरूप असों. प्रसाद पाठविला तो पावला. वडिलांनीं आंगरेयाविसीं लिहिलें तर स्वामींचे आज्ञापेक्षां आह्मांस अधिक काय आहे? तुळाजीस पुण्यासच आणविलें असे. वेढीही तोडविली आहे. स्वामींनीं कृपाकरून तीर्थरूपास आरोग्यता सत्वर होय तें केलें पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १५५]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज वाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक नमस्कार विज्ञापना येथील कुशल तागाईत अधिक बहुल चतुर्थीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं सोमाजीवरावर आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. “आमचा कंटाळा आला असेल तर आमचीं कामें राहतील. नसेल तर वार्षिक रूपये ६००० सहा हजार व जिन्नस पक्के सुगंध ८८५ व जायफळ ८८१ व लवंग ८८१ साखर बुरा ८३ पाठवणें” ह्मणोन आशा ऐशास स्वा-

१ मार्गशीर्ष शुद्ध सप्तमी:—ता० १५ नोव्हेंबर ३० स० १७४० शनिवार. चिमाजी आपा सावान ह्मणजे कार्तिकाच्या महिन्यांत आजारी पडले व त्याच दुखण्यांत त्यांचा पौष महिन्यांत (शुद्ध १० रोज बुधवारी) अंत झाला. त्याच दुखण्यांतील हें पत्र असावें हें उघड आहे.

२ अधिक (श्रावण) बहुल चतुर्थी:—ता० २० जुलई ३० स० १७४१ सोमवार.

मींस ईश्वरातुल्य आर्हीं मानितों. स्वामींचा कंटाळा आह्लांस यावा ऐसी निष्ठाच आमची स्वामींच्या पायांसीं नाहीं. बोलल्याप्रमाणें वर्तावें युक्तच आहे. त्याजवरून रुपये ६००० वार्षिकाचे; १०० सुगंध ८८५ व जायफळ ८८१ व लवंग ८८१ साखर बुरा ८३ एकूण शंभर रुपये पेशजीस स्वामींनीं करार केले ते; एकूण सहा हजार एकशें रुपये राजश्री दादोबापासून स्वामींस देविले आहेत. सालाबाद पावतात त्याप्रमाणें स्वामींचे सेवेसी पावतील. आठ पांचा दर रुपये १५ प्रमाणें व मोहरा ८ पाठवणें झणोन आज्ञा, याजवरून सोमाजीबराबर रुपये १२० पांचा आठ दर १५ प्रमाणें, ११२ मोहरा ८ दर १४ प्रमाणें येणेंप्रमाणें दोनशें वत्तीस पाठविले आहेत. सेवेसी प्रविष्ट जाहलियाचें उत्तर पाठविलें पाहिजे. राजश्री जगजीवन धोंडदेव याची बेगमी करून घरास पाठवावे झणून आज्ञा, त्यास तीर्थरूप कैलासवासी आपांनीं जगजीवन धोंडदेव याची नेमणूक केली असेल त्याप्रमाणें त्याची बेगमी करूं. स्वामींस अगत्य तेंच आह्लांस अगत्य आहे. दत्ताजी कनोजे यांचे पुत्र सयाजी कनोजे यांजविषयीं स्वामींनीं आज्ञा केली त्यास स्वामींनीं त्यांस आह्लांकडे पाठवून द्यावें. त्यांजपासून सेवा चाकरी घेऊन सर्वप्रकारें चालविलें जाईल. घोडियाविशीं लिहिलें त्यास पुण्याहून घोडे आणविले आहेत. आलियावर सेवेसी पाठवून देऊं. प्रसाद अंबर वस्त्र, मध घागर १ व गाडगें १ पाठविलें तें पावलें. बहुत काय लिहिणें कृपा केली पाहिजे हे विज्ञापना.

[पै ॥ छ० १७ जमादिलावल गु ॥ सोमाजी घाणेकर व खंडोजी माळवी सन इसत्रे. रुपये २३२]

[लेखांक १५६]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंस भार्गवरामबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बाळाजी बाजीराज प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील

वर्तमान तागाईत छै० २५ रबिलाखर पावेतों स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींचे वार्षिक पूर्वी तीर्थरूपांनीं रुपये ६१०० महा हजार एकशें रुपये करार केले आहेत त्याप्रमाणें आर्ही कवूल केले आहेत. यास तपशीलः—६००० रुपये ऐन नक्त; १०० जिन्नस सुगंधराज वजन पक्कें ८५ व जायफळ वजन पक्कें ८१ व लवंग वजन पक्कें ८३ व साखर बुरा वजन पक्कें ३ एकूण किंमत करार. येणेंप्रमाणें सहा-हजार एकशें रुपये श्रावण अखेर प्रतिवर्षीं देत जाऊं. सुरू सन खंमस आर्वैन मया व अलफ खेरीज. जगन्नाथ चिमणाजी याची असामी प्रांत पुणें येथें आहे त्यास वेतन रुपये ३०० तीनशें प्रांत मजकुरपैकीं पावत आहेत त्याप्रमाणें साल दरसाल पाववीत जाऊं. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[पै० छ २९ रबिलाखर सन खंमस आर्वाआर्वैन.]

[लेखांक १५७]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. गुदस्ता मेरुलिंगास दोन ब्राह्मण अभिषेकास लाविले होते त्याप्रमाणें यंदा लावावे लागतात, त्यास पोटगी देखील दक्षिणा तेवीस रुपये द्यावे लागतात ह्मणोन लिहिलें तें कळलें. ऐशास गुदस्ता मेरुलिंगास अभिषेकास ब्राह्मण लाविले त्याप्रमाणें साल दरसाल लावावयाचा आर्ही करार केला नाहीं, परंतु हल्लीं स्वामींनीं लिहिलें त्याजवरून सोमाजीहस्तें रुपये २३ तेवीस पाठविले आहेत. घेऊन मेरुलिंगास अभिषेक श्रावणमासीं करवावा. पुढें

१ छ० २५ रबिलाखरः—ता० २७ मे ३० स० १७४४, रविवार.

२ छ० २९ रबिलाखरः—ता० ३१ मे ३० स० १७४४, गुरुवार.

भैरुलिंगाचे ब्राह्मणांस आर्क्षीं दक्षिणा देणार नाहीं. तूप बारा मण व नव मण दारू व चार तोळे केशर कबूल केलें आहे तें देवणें ह्मणोन, तर केशर चार तोळे पाठविलें आहे. तूप व दारूच्या चिठ्या पुण्यास देत होतों, त्यास सोमाजी बोलिला कीं, तुह्मीं पुण्यास जाल तेव्हांच आर्क्षीं पुण्यास येऊन घेऊं. पशमी थानांविशीं आज्ञा, त्यास पुण्याहून थानें आर्क्षीं नाहीत. येतांच सेवेसी पाठवून देऊं. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १५८]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना ता० छ० १२ जिल्कादपर्यंत स्वामींचे कृपेंकरून येथील वर्तमान यथास्थित असे विशेष. आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. रा० राणोजी शिंदे यांजकडील रुपयांचा मजकूर लिहिला तो कळला. ऐसेयास सदरहू रुपये आणावयास मशारनिल्लेकडे मुजरद जासूद पाठविला आहे. तो रुपये घेऊन लवकरच येईल. पाठवून देऊं. थोडक्या दिवसांसाठीं जलदी करावी ऐसें नाहीं. उदेपूरचे मजमूचे वेतनाचा मजकूर लिहिला तो कळला. त्याजवरून अडीचशें रुपये करार करून सनद पाठविली असे. विदित जाहलें पाहिजे. सर्वदा कृपापत्रीं आनंदवीत जावें. पहिले दोनशें होते ते आज्ञेप्रमाणें अडीचशें केले. राणोजी शिंद्याकडील रुपये सत्वरच येतील. विलंब लागणार नाहीं. हे विज्ञापना.

[लेखांक १५९]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता० भाद्रपद शुद्ध चतुर्थीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें.

कचेश्वर गोविंद यांस किल्ले नारायणगड येथील कारखानिसी क-
डील फडणिसी आहे. सर्वास अडसेरी पावते त्याप्रमाणें यांस अडसेरी
करून सनद करून द्यावी; व लक्ष्मण कचेश्वर पाथरवटाचें लिहिणें
लिहितो, त्यास ते ऐकत नाहीं, त्याची तैनात करून सनद पाठवावी
हणोन आज्ञा, ऐशास यंदा असामीची अथवा आणखी कांहीं आज्ञा
करावी ऐसें नाहीं. पुढें आहीं स्वामींचें आज्ञेखेरीज नाहीं. स्वामींनीं
कृपाच केली पाहिजे. सर्व स्वामींचे आहे. फार काय लिहावें हे
विज्ञापना.

[लेखांक १६०]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील
कुशल ता० भाद्रपद शुद्ध चतुर्दशीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेकरून
यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें.
“तुम्हीं श्रीचे दर्शनास जाणें. जें मागावयाचें तें मागणें. श्री तुम्हांस
देईल. संदेह नाहीं.” हणोन आज्ञा केली ते शिरसा [मान्य] आहे.
स्वामींचे आशेप्रमाणें श्रीस जाऊन दर्शन घेऊन विनंति कर्तव्य ते करूं
आणि आज्ञा घेऊन जाऊं. आम्हांस स्वामींचे पायाखेरीज काय आहे?
सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १६१]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील
कुशल ता० आश्विन शुद्ध चतुर्थी पर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेकरून
यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट
होऊन संतोष जाहला. “तुमचा व रा० जानोजी निंबाळकर
यांचा स्नेह आहे, तर त्यांजकडे दोघे भले माणूस पाठवून रोपले गांव

ता० हवेली परांडें येथील सनदा त्याजकडील आणून पाठवणें ह्मणजे तुह्मीं ह्यातारपणीं पालखींत बैसविल्याचें श्रेय तुमच्या पदरीं पडेल” ह्मणोन कित्येक लिहिलें तें कळलें. एशास स्वामींची आज्ञा ते प्रमाण, आमचा व जानोजी निंबाळकर यांचा स्नेह आहे खराच, परंतु आम्हीं मशारानिल्हेस लेहून पाठविलें आहे. स्वामींचे कार्यास आम्हांपासून अंतर होईल ऐसें नाहीं. त्याजकडून कार्य होऊन आल्यास उत्तमच आहे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

सदाशिव चिमणाजी.

[लेखांक १६२]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज सदाशिव चिमणाजी कृतानेक विज्ञापना. येथील कुशल ता० माघ शुद्ध चतुर्दशी रविवारपर्यंत स्वामींच्या आशीर्वादैकरून यथास्थित असों विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. स्वामींनीं कृपा करून ममतायुक्त आज्ञा केली ते शिरमा आहे. आम्ही लेंकरून स्वामींचें असें व जें आहे तें स्वामींच्या आशीर्वादाचें आहे. समाधीचें वस्त्र शाल पाठविली ते पावली. आज्ञेप्रमाणें स्नानसंध्यासमयीं पांघरत जाऊं. रा० शंकराजी केशव व खंडोजी माणकर व बरवाजी ताकपीर यांस ताकीदपत्रें देवावीं ह्मणोन लिहिलें, त्याजवरून आज्ञेप्रमाणें त्रिवर्गास ताकीदी पाठवितों. वरकड रा० पिलाजी जाधवराव यांज XXXX(फाटलें आहे) ध्यावयाविसीं आज्ञा केली, तर, ते स्वारीस गेले आहेत. आलीयावर घडेल. स्वामींच्या मुखांतून निघालें तें अन्यथा कैसें होईल ? सोनजी पाटील यांचे चालवावयाविसीं आज्ञा, तर, लक्षप्रकारें चालवूं. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १६३]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज सदाशिव चिमणाजी कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल चैत्र शुद्ध षष्ठी भोमवारपर्यंत स्वामींचे कृपेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जाहलें. घाटा व पेठ्या आणविल्या आहेत त्या आल्या ह्मणजे पाठवून देतो ह्मणोन केसो बराबरी सांगून पाठविलें असतां अद्यापि आल्यानाहींत. यावरून तुहीं बोलतां व लिहितां तें अवघें लटिकें ह्मणून स्वामींनीं आज्ञा केली. ऐ-शास स्वामींजवळ आहीं लटिकें बोलवेंसें काय आहे ? स्वामींच्या पाया-विना आह्मांस दुसरें दैवत नाही. घाटा व पेठ्यांविशीं रा० शंकराजी के-शव यांस पूर्वीं लेहून पाठविलें आहे व प्रस्तुतही लिहिलें आहे. घाटा व पेठ्या येतील तेक्षणीं सेवेसी पाठवून देतो. स्वामींच्या पायांपासीं अं-तर होणार नाही माळशिरसास वांसे देवविले आहेत ते अद्यापि पा-वले नाही. ह्मणोन आज्ञा, तरी रा० जियाजी गणेश यांस सांगितलें आहे. अविलंबेंच वांसे प्रविष्ट करितील. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १६४]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसवावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज सदाशिव चिमणाजी कृतानेक विज्ञापना. येथील कुशल ता० चैत्र बहुल तृतीया भानुवासरेपर्यंत स्वामींच्या आशीर्वादेकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. देवास घाटा दोन व पेठ्या दोन व पालखी तुमच्या तीर्थरूपांनीं देऊं केली ते हा काळपावेतो दिल्लें नाही ह्मणून मागें वर्तलीयाची साक्ष व प्रस्तुत अंतर पडल्यास कोप होईल ह्मणून

१ चैत्र शुद्ध षष्ठी भोमवार:—ता० ३० मार्च इ० स० १७४२.

२ चैत्र बहुल तृतीया:—ता० १२ एप्रिल इ० स० १७४२.

कित्येक विप्रादेकरून आज्ञा केली तें सविस्तर कळलें. ऐशास स्वामींनीं आज्ञा केली तें यथार्थ आहे. स्वामी ईश्वरस्वरूप आहेत. वडिलीं स्वामींचे पाय अर्चून अभीष्ट करून घेतलें तदन्वयेच स्वामीचरणारविंदीं निष्ठापूर्वक वर्तावें यांतून दुसरें आह्मांस विशेष नाही. व जें आहे तें स्वामींचे आशीर्वादाचें असे. स्वामींनीं अभय हस्त आमच्या मस्तकीं ठेविला. मीं लेकरूं स्वामींचें असतां मजवर कोप कैसा होईल व मजपासून स्वामींचे सेवेसी अंतर कैसें पडेल ? स्वामींचे चरणाव्यतिरिक्त दुसरें दैवत जाणत नाही. घांटा व पेठ्या व पालखीविशीं आज्ञा केली त्यास, पहिलें स्वामींचें पत्र याविशीं आलें तेच समर्थी वसईस व साष्टीस लिहिलें आहे. घांटा व पेठ्या येतील. अतःपर विलंब नाही. सेवेसी पाठवून देतो. वरकड वस्त्रें पाठवावयास विलंब लागला हणोन कित्येक आज्ञा केली, तर मजपासून अंतर पडलें; क्षमा करावी. दोनशें वांसे भुलेश्वरास पाठवावयाविशीं व दारूविशीं रा० दादोबास आज्ञा केली, त्यास पहिली स्वामींनीं शंभर वांसेयाची आज्ञा केली त्याप्रमाणें भुलेश्वरास पाठविले. आणखी शंभर वांसे पाठवावयास लिहिलें तर आह्मांस स्वामींचे आज्ञेपेक्षां विशेष काय ? शंभर वांसे पाठवितों व दारू वसईहून आणून पाठवितों. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १६४]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज सदाशिव चिमणाजी कृतानेक विज्ञापना, येथील कुशल ता० वैशाख शुद्ध त्रयोदशीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. प्रसादार्ची वस्त्रें सोमाजीहस्तें पाठविलीं:—१ तिवट, १ शेला पैठणी, १ साडी, १ चोळखण, एकूण चार पाठविलीं तीं पावलीं. स्वामींचे आशीर्वादेकरून लग्नसिद्धि जाहली. मौजे साकुडीं येथील कुरणांतील पक

पिंपळदरा आमच्या घोडीं व गुरांस चरावयास दिल्या, दोन वर्षे कुरण राखून चारिलें, हल्लीं तेथें गुरें घोडीं ठेवणार तरी नारोपंतास ताकीदपत्र देणें ह्मणोन. त्यावरून ताकीदपत्र दिल्लें आहे. पहिल्यापासून आपले-कडे कुरण चालिलें असेल त्याप्रमाणें चालेल. यमाजी ह्मसकर पाटील मौजे दाळिवें याच्याविशीं आज्ञा केली तरी त्यास येथें पाठवावें. त्याचें वर्तमान मनास आणून आज्ञेप्रमाणें कौल देऊं. अनंतभट वगैरे ब्राह्मण यांस दक्षणा आठ जणांस द्यावयाविशीं आज्ञा केली त्याजवरून त्यांस दक्षणा देऊन रवाना केलें. परशरामीं ब्राह्मण एकटा (ढोंग) करून पैका मेळवून कर्ज आपलें वारितो, त्यानें लिहिलें न मानावें ह्मणोन, 'तरी स्वामी ईश्वरी अंश आहेत. सर्व स्वामींस विदित आहे. त्यांनीं (ढोंग) करणें काय ! असो. आह्मांस स्वामींची आज्ञा प्रमाण आहे. वांसे शंभर व तुळया दहा द्यावयाविशीं आज्ञा केली, त्यास आमचा कारखाना सातान्यास नाहीं. असता तरी लक्षप्रकारें देव-वितों. येथून शिवार द्यावा तर जातो कसा ? येरव्हीं स्वामींचे आज्ञेपेक्षां विशेष काय आहे ! सुरवारी हिरड्याविशीं लिहिलें, तर यत्न करून मागाहून पाठवून देतो. सेवेसी श्रुत होय हे विशापना.

[लेखांक १६५]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज सदाशिव चिमणाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विशा-पना. येथील कुशल ता० फाल्गुन शुद्ध चतुर्दशीपर्यंत स्वामींचे आ-शीर्वादेकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. जगन्नाथ चिमणाजी याचेविशीं स्वा-मींनीं लिहिलें, तर, त्यास सातारीयाचे मुकामी शंभर रुपये जाजती करून दिल्ले आहेत याचें स्मरण नव्हतें. स्वामींनीं सनदेची नकल पाठविली ते पाहिली. शंभर रुपये जाजती करून दिले प्रमाणच आहे.

त्याप्रमाणें तीनशें त्यास पावतील. आह्मी रा० बापुजीपंत यांस लिहून पाठवितों. तीर्थरूप राव व आपा यांचे निष्ठेचा अर्थ लिहिला तर त्यांची निष्ठा स्वामींचे चरणारविंदीं तैसीच होती. तदनुरूप त्यास फलादेश जाहला. तदन्वयेच आमची निष्ठा स्वामींचरणारविंदीं आहे. देव धर्म सर्व स्वामींचें चरण जाणतो. आमची निष्ठा स्वामींचे चरणारविंदीं त्रिकर्णपुरस्सर आहे व स्वामींचीही कृपा आमच्या ठायीं निरवधि आहे. तेणेंकरूनच आमचें कल्याण असे. पाचा आठ, त्याच्या मोहरा १३ व मुगुटास मोहरा ७ एकूण वीस मोहरा पाठवून देणें हणजे आपाचें वचन उतराई जाहलेंच. नानाचे फत्तेनिमित्त तीन महारुद्र करावयाचा संकल्प केला आहे. त्यांपैकीं दोन महारुद्रांचें साहित्य आह्मी करितों. एका महारुद्राचें साहित्य तुह्मीं करून पाठविणें हणून कित्येक आज्ञा केली. ऐसीयास स्वामींचें आज्ञेप्रमाणें मोहरा व एक महारुद्राचें साहित्य आह्मीं करून द्यावें. येणेंकरून आह्मांसच श्रेयस्कर आहे. परंतु आह्मी लेंकरूं, अद्याप तीर्थरूप नानांची मर्जी आमच्या हातीं नाहीं. याकरितां तीर्थरूप रा० नाना येत तों स्वामींनीं कृपा करावी. तीर्थरूप आलीयावरस्वामी आज्ञाकरितील तदनुरूप ते आज्ञेप्रमाणें वर्तणूक करितील. तीर्थरूप राव व आपा होते [त्या वेळीं] आपा थोर होऊन जें रायांनीं कर्तव्य संपादावें तैसें आपा संपादूं लागले. तें रायासही मान्य होत गेलें. तैसेंच आह्मांपासून घडून येणें तें स्वामींचेच कृपाकटाक्षें करून घडेल. आणि मजपासूनही स्वामींचे चरणाजवळ अंतर पडेल ऐसें नाहीं. स्वामींनीं सर्व प्रकारें मजवर कृपा करावी. मखमलअल्ली तुह्मांस पादाक्रांत व्हावा, तुमची फत्ते व्हावी, [या] निमित्त्यें दुपेटा सफेद पाठविला आहे घेणें हणोन, तर दुपेटा शिरसा वंदिला. स्वामींनीं मखमलअल्लीविशीं आशीर्वाद दिलहा तो प्रमाणच. स्वामींचें वाक्य अन्यथा कैसें होईल ? सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

मराठे सरदार, मुत्सद्दी, वगैरे.*

१ नागपूरकर भोंसले.

[लेखांक १६६]

श्री.

श्रीमत् परमहंस भार्गवबावा स्वामींचे सेवेसी:—

सेवक रघोजी भोंसले सेनासाहेबसुभा साष्टांग दंडवत विनंति येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशलार्थलेखनआज्ञा करीत असलें पाहिजे. विशेष. स्वामींनीं कृपा करून आशीर्वादपत्र पाठविलें, तेणेंकरून चित्तास परम संतोष जाहला. पत्रां आज्ञा जे राजश्री भास्कर राम यांज-

* महाराष्ट्रांतील सर्व मराठे सरदार, मुत्सद्दी, सुभेदार, वगैरे सर्व लोकांशीं ब्रम्हेंद्रस्वामींचा पत्रव्यवहार असून त्यांच्यावर त्यांची पराकाष्ठेची भक्ति होती. हा सर्व पत्रव्यवहार उपलब्ध झाला तर स्वामींनीं सर्व महाराष्ट्रमंडळाचें एकीकरण कसें केलें होतें तें उत्तमप्रकारें व्यक्त होईल. आह्मांस सर्व सरदारांचीं त्रोटक त्रोटक पत्रें पुष्कळ मिळालीं आहेत त्यांपैकीं विशेष महत्त्वाचीं तेवढींच पत्रें मासल्याकरितां येथें दिलीं आहेत. तीं संगतवार नाहींत, तथापि त्यांकरून सर्व महाराष्ट्रमंडळ स्वामींच्या चरणीं कसें लीन झालें होतें हें समजण्यास हरकत नाहीं.

१ रघोजी भोंसले:—नागपूरचे सेनासाहेब सुभे-पहिले रघोजी ऊर्फ बाबासाहेब. कारकीर्द इ० स० १७३४-इ० स० १७६१.

२ भास्करराम:—रघोजी भोंसल्यांचे पराक्रमपट्ट सेनापति. ह्यांचे उपनांव कोल्हटकर. ह्यांनींच गोंडवण, बंगाल व ओरिसा या प्रांतांवर स्वान्या केल्या, व भोंसल्यांचा अंमल दूरवर वसविला. ह्यांनीं बंगाल प्रांतावर स्वारी करून बंगालचो नबाब अलीवर्दीखान ह्यास जेरीस आणिले, ह्याणून त्यानें मकसुदाबाद ऊर्फ मुर्शिदाबाद येथें भास्कररामांशीं तहाचें बोलणें लावून दगेवाजीनें त्यांचा वध केला. ही गोष्ट इ० स० १७३७ ह्या वर्षीं घडली. ह्या अपराधावद्दल भोंसल्यांनीं बंगालच्या नबाबाची खोड मोडून भास्कररामांच्या वधावद्दल 'मुंडकटाई' ह्याणून त्यांच्याकडून १४ लक्ष रुपये खंडणी घेतली. भास्कररामाचें चरित्र फार वीररसप्रचुर आहे.

बाबत रुपये तीन हजार, आही तिकडे गेलों असतों तरी सदरहू रुपये घेऊन जाजतीही घेतले असते हणोन आज्ञा लिहिली, येविसीं पंतमशारनिल्हेस दोनचार वेळ लिहिलें आहे. ते रुपये पाठवून देतील. न देतील तर त्यासच द्विगुण द्यावी लागेल. वरकड मजकूर पाचांविशीं लिहिलें तरी तलाश करून पाठवून देऊं. शिंदे यांचे रुपयांविशीं लिहिलें तरी त्यांस ताकीद करून देवितों. स्वामींच्या कार्यास आपणाजवळून अंतर होणार नाही. विशेष लिहावें तर आपण स्वामींचा सेवक असैं. आपणाविरहित गोष्ट दुसरी आहे ऐसैं नाही. श्रुत जाहलें पाहिजे हे विनंति.

[लेखांक १६७]

श्री.

श्रीमंत परमहंस भार्गवरामबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

सेवक रघोजी भोंसले सेनासाहेबसुभा साष्टांग दंडवत विनंति येथील कुशल जाणोन स्वानंद लेखन आज्ञा केली पाहिजे विशेष. आपण राजश्री रामाजी गणेश यांसमागमें पत्र पाठविलें तें लिहिलें, पाचा आठ, दर तेराप्रमाणें, पाठवणें. त्याजवरून पाचांचा तलास करविला आहे. आल्यानंतर सेवेसी पोहोंचतील. यानंतर पवारांचे बोलीविशीं लिहिलें, त्यास मशारनिल्हेचे मारफतीनें बोली केली आहे. हे सेवेसी निवेदन करितील, त्याजवरून विदित होईल. तीन हजार रुपयांविषयीं राजश्री भास्कर राम यांस लिहिलें आहे. नारायणतेल आपण पाठविलें तें पावलें. सेवेसी विदित जाहलें पाहिजे. विशेष काय लिहिणें, कृपावृद्धि केली पाहिजे, हे विनंति.

[लेखांक १६८]

श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामी:—

सेवेसी रघोजी भोंसले सेनासाहेबसुभा कृतानेक दंडवत विनंति येथील कुशल स्वामींचे कृपेंकडून आजिपर्यंत यथास्थित असे. स्वा-

मीनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें पावलें. आज्ञा केली कीं, अद्याप दर्शनास येत नाहीं. ऐसीयास आपले पायांसीं आह्वांपासून अंतर न पडावें हें उचित, परंतु किंचित् दिवसांचे अवकाशें विजयादशमी जाहलियास खामखा सेवेसी येतों. अंतर किमपि होणार नाहीं. अवघाच विचार स्वामींचे पायांपासीं निवेदन होईल. आह्मी स्वामींचे आशीर्वादाचे स्थापित आहों. अंतराय स्वामींशीं कदापि करणार नाहीं. प्रस्तुत अंतर जाहलें हा अर्थ स्वामी जाणतच आहेत. आह्मीं सेवेसी लिहावेंसें काय आहे? सेवेसी कळावें याजकरितां लेखन केलें आहे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १६९]

श्री.

श्रीमत् परमहंस भार्गवराम स्वामींचे सेवेसी:—

सेवक रघोजी भोंसले सेनासाहेबसुभा कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल जाणून स्वकीय लेखनाज्ञा केली पाहिजे विशेष. कृपा करून खंडोजीवरोवरी पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन लेखनार्थ अवगत होऊन संतोष जाहला. वरातेच्या ताकिदीविषयीं लिहिलें त्याजरून बाळापूरचे कमाविसदारांस ताकीदपत्रें व जासूद जोडी पाठविली आहे. तुह्मीं आपलीं मनुष्यें देऊन ऐवज आणविला पाहिजे. जवानीं खंडोजी सांगतां कळां येईल. रवाना छ० ११ माहे सफर, बहुत काय लिहिणें, लोभ असूं देणें हे विनंति.

२ होळकर.

[लेखांक १७०]

श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज मल्हारजी होळकर कृतानेक साष्टांग दंडवत विश्रुति येथील कुशल ता० भाद्रपद वद्य ५ इंदुवारपर्यंत स्वामींचे कृपेंकरून

१ मल्हारजी होळकर:—सुभेदार थोरले मल्हारराव होळकर—कारकीर्द ३० स० १७३१—१७६५.

२ भाद्रपद वद्य ५ इंदुवार:—ता० १७ सप्तंबर ३० स० १७३३.

सुखरूप असों विशेष. रा० केसोपंताहस्तें आशीर्वादपत्र व प्रसाद पाठविला तो पावून बहुत संतोष जाला. पत्रीं आज्ञा लिहिली कीं, तीन सहस्र रुपये पाठवणें ह्मणून आज्ञा केली, त्यास यंदाचा प्रसंग वोढीचा जाला. याजकरितां प्रस्तुत रा० केसो गोविंद यांजबराबर रुपये २००० दोन हजार पाठविले आहेत. ते ध्यावे. वस्त्रांविशीं आज्ञा लिहिली त्यास आपणायोग्य वस्त्रें जामदारखान्यांत नव्हतीं. याजकरितां त्यांतच शोधून वस्त्रें दोन ताडपत्री शेवती पैकीं १ व महमुदी १ पाठविली आहे, ते मान्य करावी. याउपरी यंदा कर्जाविशीं फारसी वोढ जाली. परिहार करणार स्वामी समर्थ आहेत; याजकरितां आपणास चिंता वाटत नाही. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना. [लेखांक १७१] श्री.

श्रीमत् परमहंस परिव्राजकाचार्य श्री स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज मल्हारजी होळकर कृतानेक विज्ञापना येथील क्षेम ता० भाद्रपद वद्य तृतीया भृगुवासर जाणून स्वामींचे आशीर्वादेंकरून वर्तमान यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं पत्र पाठविलें तें उत्तम समयीं पावोन परम समाधान जाहलें. ऐसेंच सदैव आशीर्वादपत्र पाठवून सांभाळ करीत असलें पाहिजे. यानंतर आढांकडील सविस्तर वर्तमान तर आज दोन वर्षे मुखगिरी जाहली; कोठून पैसा मिळकत नाही; कर्जवाम खात प्रसंग तो चालवावा लागला; दो वर्षांहीं ठिकाणीं आलों. रा० वासुदेव काशीविशीं आपण पत्रीं कितीयेक विचारें लेख केला, त्यास मशारनिल्ले तां गुदस्ता समजाविशी जाहलेनंतर येऊन पोहचले. तदनंतर सर्व मजकूर कर्जवाम करीतच चालावें लागलें; या करितां अनुकूल न जाहलें. तर, हल्लीं समजाविशीच्या प्रसंगीं ज्याप्रमाणें दरसाल मागें देत आलों त्याप्रमाणें प्रविष्ट करूं. वरकड कि-त्येक गोष्टी मशारनिल्लेनीं विदित केल्याच असतील. आमचा प्रसंग

१ भाद्रपद वद्य तृतीया भृगुवासर:—ता० २९ आगस्ट इ० स० १७४०.

वोढीचा जाला, त्याजमुळें स्वामींचे सेवेसी वर्ष दोन वर्षे अंतर पडलें, याकरितां विप्रादास न यावें. स्वामींनीं आशीर्वाद देऊन, आमचें कल्याण होऊन कर्जाचा परिहार होय तो अर्थ करावा. पूर्वीपासून स्वामींची कृपा आह्मांवर आहे त्यापेक्षां विशेष जालियानेंच आमचें कल्याण आहे; आणि सेवेसी अंतर होणार नाही. स्वामींचे सेवेसी कुडती एक व टोपी एक पाठविली आहे. प्रविष्ट होय. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १७२]

श्री.

श्रीमत् परमहंस परिव्राजकाचार्य स्वामींचे सेवेसी:—

आज्ञाधारक मल्हारजी होळकर कृतानेक दंडवत विज्ञापना येथील कुशल आषाढ कृष्ण ७ सप्तमी भानुवासर स्वामींच्या प्रतापें यथास्थित असे विशेष. कृपा करून आशीर्वादपत्र पाठविलें, मस्तकीं वंदोन चित्तास परम संतोष जाला. यानंतर सेवेसी रामचंद्र महादेव यांसमागमें रुपये ७०० सातशें व सकलाद हिरवी एक ऐसें पाठविलें आहे. विदित असावें. कृपेची अभिवृद्धि अहिर्निशीं करून सेवकाचें विशेष ऊर्जित होय ऐसें केलें पाहिजे. सदैव पत्र पाठवून जे आज्ञा कर्तव्य ते करीत गेलें पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १७३]

श्री.

तीर्थस्वरूप राजश्री बावा स्वामींचे सेवेसी:—

आज्ञाधारक मल्हारजी होळकर कृतानेक साष्टांग दंडवत विज्ञापना. येथील कुशल भाद्रपद कृष्ण १ प्रतिपदा स्वामींच्या प्रतापें यथास्थित असे. कृपावंत होऊन आशीर्वादपत्र पाठविलें (तें) प्रविष्ट होऊन मस्तकीं अभिवंदोन चित्त उल्हासयुक्त जालें. ऐसीयासी प्रसाद वेदमूर्ति रा० वासुदेवभट व निंबाजी हवालदार यांसमागमें येणेंप्रमाणें विस्तारें;

नारळें १० लावावयासी, ५ सुकीं नारळें, सुपारीचीं झाडें ४०, भोईचां-
फियाचीं ५, सुरंगाच्या बिया २०, येणेंप्रमाणें प्रविष्ट जालें. सेवेसी श्रुत
असावें. विशेष. बैलांची आज्ञा केली, त्यास यत्न केला, परंतु अनुकूल
न जालें. त्यास ह्यैसी निंवाजीनें किह्यामध्ये जाऊन आपले पारखीनें सु-
मारें २ दोन घेतल्या त्या सेवेसी पाठविल्या असेत. सदैव लोभ करून
पत्रद्वारें आज्ञा करीत असलें पाहिजे. दया अभिवृद्धीतें पावीजे. कि-
त्येक अर्थ स्वमुखें मशारनिल्ले सांगतां उपश्रुत होईल. व सकलादेची
आज्ञा जाली, त्यास औरंगावादेस मनुष्यें पाठविलीं आहेत; आल्यावरी
पाठवून देऊं. कदाचित् उपयोगा न आलीं तरी पुढें सेवेसी पाठवून
देऊं. बहुत काय लिहिणें. दया अभिवृद्धीतें पावीजे हे विज्ञापना.

[लेखांक १७४]

श्री.

श्रीमत् परमहंस भार्गववावा स्वामींचे सेवेसी:—

आज्ञाधारक मल्हारजी होळकर कृतानेक दंडवत विनंति. ये-
थील कुशल आश्विन वद्य १४ प्रताप स्वामींचा जाणून स्वकीय लि-
हीत आज्ञा केली पाहिजे. विशेष. स्वामींनीं रा० गोविंद केशव नेने
यांजबराबर प्रसाद फणसपोळी व आज्ञापत्र पाठविलें तें पावोन
बहुत संतोष जाहला. तो पत्रीं कोठवर लिहावा? पत्रांत आज्ञा कीं श्रीचे
रुपये ३०० तीनशें राहिले आहेत ते पाठवून देणें. त्याजवरून तीनशें
रुपये मशारनिल्लेसमागमें पाठविले आहेत. सेवेसी पावलीयावर सेव-
कास आशीर्वादपत्र पाठविलें पाहिजे. आहीं याजउपरी श्रीच्या आ-
शीर्वादाचें स्मरण करून माळवेप्रांतीं मजल दर मजल जाऊं. सेवेसी
श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १७५]

श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज मल्हारजी होळकर कृतानेक दंडवत विज्ञापना येथील

कुशल जाणून स्वकीय लेखन आज्ञा करीत असिलें पाहिजे. विशेष. कृपा करून प्रसादवस्त्रें आहेर पाठविला, तो लिहिल्याप्रमाणें पावला. ऐवजाविशीं बहुत निकडीनें लिहिलें, त्यास पहिला ऐवज पावणें तो सेवेसी पावला, हल्लींही राहिला तो पाठवावा; त्यास मध्यें स्वामींचे आशीर्वादे लक्षणकार्य उपस्थित जाहलें. हेंही आपले दयें-करून सिद्धीस गेलें. हें कार्य होतच आहे तों श्रीमंतांचें पत्र आलें कीं, मुलुकगिरीस सत्वर जाणें. त्यावरून सुमुहूर्ते वाहेर निघालों. पुढें मजल दरमजल जावें असा हेत आहे. त्यास सांप्रत ऐवजाचें निमित्त अनकूल न पडे. ऐवज आपणास सत्वर प्रविष्ट होईल. आपण दुसरा अर्थ चित्तांत आणावा ऐसें नाहीं. ऐवज सत्वरच पावता करूं कळलें पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १७६]

श्री.

श्री ईश्वरस्वरूपमूर्ति राजश्री भार्गवबावा स्वामींचे सेवेसी:—

सेवेसी सौभाग्यवती गौतमाबाई होळकर चरणावर मस्तक ठेवून दंडवत. विनंति उपरी येथील आमचें वर्तमान, तर स्वामींचे कृपादृष्टीकरून पौष शुद्ध तृतीया पावेतो सुखरूप असों. यानंतर आपण स्वारीस पौष शुद्ध द्वितीयेस गेलों. यानंतर सेवेस पाटाव सुमार १, मोत्यें २१ एकवीस सेवेसी पाठविले आहेत, ते घेतले पाहिजे. बहुत काय लिहिणें? सदैव बालकावर कृपा करीत जाणें हे विज्ञप्ति.

३ शिंदे.

[लेखांक १७७]

श्री.

हरिभक्तिपरायणश्री भार्गवराम बावा स्वामींचे सेवेसी:—

सेवक राणोजी शिंदे दंडवत विनंति येथील कुशल ता० छ १७

१ गौतमाबाई:—मल्हारराव होळकरांची पत्नी. ही फार स्वाभिमानी बायको होती.

जिल्हेज मुक्काम वरखेडें वडगांव गंगातीर स्वामींचे आशीर्वादे सुखरूप
असां. यानंतर स्वामींनीं आज्ञापत्र पाठविलें तें मस्तकीं वंदोन सनाथ
जाहलों. श्रीचा प्रसाद पाठविला तोही पावला. ह्यैसी व पशमीविशीं
लिहिलें, त्यास, सध्यां तों अनुकूल नाहीं. मुलुखगिरीहून आली-
यावरी अवश्यमेव पाठवून देऊं. सदैव आशीर्वादपत्र पाठवून सांभाळ
करावयास स्वामी समर्थ आहेत. हे विनंति.

[लेखांक १७८] श्री.

महाराज श्री स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज राणोजी शिंदे दंडवत विनंति विज्ञापना. सेवकाचें
वर्तमान ता० कार्तिक शुद्ध ९ स्वामींचे आशीर्वादेकरून यथास्थित
असे विशेष. स्वामींकडून रा० केसोपंत आले, त्यांची खानगी येणें-
प्रमाणें केली. वितपशील:—खासगत ३००० नक्त रुपये तीन हजार, १
पासोडी, कारकूनबाबत २०० नक्त रुपये, १ पागोटें देणें केसोपंत,
सदरहुप्रमाणें सेवेसी प्रविष्ट होईल. पुण्यांत असतां घोड्याची विनंति
केली ते समयां स्वामींनीं हेलणा केली. आह्मी तर आज्ञेप्रमाणें वर्ततो,ं,
आणि महाराजांनीं घोड्यासाठीं विनंति मान्य न करावी येणेंकरून
सेवकास उदासीनता वाटते. तर, ऐसें न करितां कृपाळु होऊन घोडा
दिल्हा पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय हे विश्वासि.

४ भोंसले अकलकोटकर.

[लेखांक १७९] श्री.

सकल तीर्थस्वरूप श्रीमत् परमहंस स्वामी स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्ये फत्तेसिंग भोंसले दंडवत विज्ञापना येथील वर्तमान तागाईत
आपाठ शुद्ध अष्टमी स्वामींच्या आशीर्वादेकरून कुशल असे विशेष.
कृपा करून आशीर्वादपत्र पाठविलें तें उत्तम समयां प्रविष्ट होऊन

संतोषावाप्ति जाहली. जागा जागा कारखाने चालिले याजमुळें खर्चाची वोढ फार जाली, याजकरितां ऐवज पाठवावा हणून आज्ञा झाली; ऐसीयासी आजिपर्यंत मुलुखगिरीस गेलों होतों, प्रस्तुत आपले दयें- करून स्वस्तिक्षेम सातारियासी पावलों. आपल्या चरणांचा सदैव निजध्यास आहे. स्वामींनीं ल्याहावें ऐसें नाहीं. याजउपरी थोडक्याच दिवसांत ऐवजही पाठविला जाईल. शालजोडीविशीं लिहिलें तरी चार गजी शालजोडी कांहीं संग्रहीं नाहीं. या गोष्टीचा तलाश करावा लागतो. असलियावरी सेवेसी पाठविली जाईल. स्वामींच्या आशेव्य- तिरिक्त दुसरा विचार नाहीं. सदैव आशीर्वादपत्रीं संभाळ केला पाहिजे. शाकभाजी मिरच्या वगैरे पाठविल्याप्रमाणें जिन्नस पावला. वरकड सो- माजी विनंति करितां सेवेसी निवेदन होईल. बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

[लेखांक १८०]

श्री.

श्रीमंत राजश्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें फत्तेसिंग भोंसले कृतानेक दंडवत विज्ञापना स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जालें. बापुभट मोघे तळेगांवकर यांकडील मजकूर लिहिला, ऐशास पूर्वीं राजश्री निळप्रभु कारभार करीत होते. त्या वेळेस त्यांनीं बापुभटाकडून काय घेतलें दिल्लें असेल तें त्यांचे त्यांनीं वारिलेंच असेल. ते वेळेचा गुंता अद्यापि राहिला आहे ऐसें नाहीं. जळित कागदपत्र हिसेब त्यापासीं राहिला अ- सला तरी तो आह्मांस कांहीं दखल नाहीं. आह्मीं जाबसाल कशाचा करावा ? आपलें देणें घेणें त्याकडे असेल तरी त्यापासून निर्वाह करून घ्यावयाचें कोणतें अगाध आहे ? आह्मांकडे त्याचा गुंता कांहीं नाहीं. येविशींचा अर्थ सविस्तर सोमाजीपाशीं सांगितला आहे. सेवेसी वि- नंति करितां श्रुत होईल. वाड्यांत प्रसादवस्त्रें सोमाजीबराबर पाठ- विलीं तीं पावलीं. बहुत काय लिहिणें. स्वामी वडील आहां. हे विनंति.

जाधवराव.

[लेखांक १८१]

श्री.

श्रीमत् महाराज साक्षात् भार्गवरामअवतार भक्तजन-

प्रतिपालक स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज आज्ञाधारक पिलाजी जाधवराव कृतानेक विशापना वि-
नंति येथील कुशल स्वामींचे कृपावलोकनेकरून ता० आषाढ शुद्ध ९
भोमवासर पावेतो स्वामींच्या चरणांच्या निजध्यासें आनंदरूप असो विशेष.
कृपा करून आज्ञापत्र पाठविलें, तेथें लिहिलें कीं “मजला थोडेंसें ज्ञान
आहे. तूं दोन जन्माचा गडी आहेस.” तरी देवास ज्ञान थोडें आहे कीं
फार आहे हें त्याचा तोच जाणे. आणि भक्त केवळ एका दोन ज-
न्माचा सांगाती आहे असें नाहीं. जेथून देव तेथून भक्त असें चरित्र
आहे. गतवर्षीं भुलोवाजवळ पाऊसाकरितां बैसलों, देवानें पाऊस दिल्या;
तरी स्वामींच्या चित्तांत पाऊस पडावा असें जालें तेव्हां भुलोवासही
संकट पडलें. ते गोष्टीचें अपूर्व नाहीं. तुहीं आपला समाचार घेतला
नाहीं; मग आपण राजश्री दमाजी गायकवाड यांजकडे गेलों. तेथील
भक्तीचा सविस्तर अर्थ लिहिला. तरी देवास भक्त बहुत आहेत.
त्यामध्ये आहींच कांहीं भक्त ऐसा अभिमान करावा तरी अर्जुना-
सारख्यांचा भक्तीचा अभिमान शेवटास गेला नाहीं. देवानें त्यास
भक्त त्याहून विशेष कित्येक दाखविले. परंतु अर्जुनासारखी देवाची
कृपा आणिखे स्थळीं नव्हती. कर्ण दानशूरच होता परंतु भक्तीचें
अभिधान नव्हतें. परंतु सर्व देणें देवाचें आहे. देवाची कृपा जेथें

१ पिलाजी जाधवराव:—हे वाघोलीचे जाधव. थोरल्या वाजीराव पेशव्यांच्या
कारकीर्दीमध्ये ह्या वीरपुरुषानें मराठ्यांच्या बहुतेक प्रमुख मोहिमांमध्ये आपला
पराक्रम चांगला व्यक्त केला. कारकीर्द इ० स० १७२५-१७४६.

२ आषाढ शुद्ध ९ भोमवासर:—ता० ३ जुलई इ० स० १७३९.

होईल तेथें अवघें भक्तिज्ञान आहे. महाराज, दृष्टांत तुह्मांस काय लिहावा? औरंगजेव, कान्होजी आंग्रे, हापशी काय घेऊन गेले? संपदा कोणासमागमें गेली नाही हणून लिहिलें, तरी संपदा कोणासमागमें गेली नाही. यास्तव स्वामींच्या चरणांचा निजध्यास करावा तोच कामास येईल. जोतीबाच्या लग्नास बोलाविलें नाही हणून लिहिलें, तरी हें अंतर चिरंजीव संभाजी जाधव याजपासून पडिलें हें खरेंच; परंतु लेंकरापासून अंतर पडलें तरी माय आहे, तीस लेंकरापासून अन्याय झाला येणें करोन असें कळोन क्षमा करून माया न्यून करिते ऐसें नाही. सर्व क्षमा करावयास स्वामी समर्थ आहेत. “आपण पैक्याकरितां तुमच्या गळां पडत नाही. भुलोबाचें देऊळ राहिलें तरी राहो परंतु तुह्मांस कष्टी करणार नाही,” हणून लिहिलें, तरी स्वामींनीं जें चित्तीं धरिलें तें शेवटास गेलेंच आहे. देऊळ राहतें असें नाही. आणि आह्मांपासीं जें आहे तें अवघें स्वामींचेंच आहे. कायावाचामनसा स्वामींचे आशेविरहित नाही. स्वामींनीं कृपाळू होऊन मघ व रोपें कुंदाचीं व वटमोगन्याचीं व फणसपोळी पाठविली ती पावली. “फणसाच्या रोपास माणूस पाठविला तो सोनजी पाटील ह्यासवेकर याजविषयीं राजश्री पंतप्रधान यास सांगितलें. त्यांनीं आपल्या पायावरी हात ठेविला आहे कीं, त्याची स्थापना गांवावरी करितों. तरी तुह्मीं त्यास व राजश्री वापुजीपंत नानास सांगणें. तुमची भीड आहे” हणून लिहिलें. ऐसीयास राजश्री पंतप्रधान यांनीं आपणासी नियत केलीयावरी ते गोष्टी सिद्धीस पावतील. आणि आह्मीही स्वामींचे आशेवरून सर्वस्वें भीड वेंचून सांगों. परंतु त्याचा वाद महाराज राजश्री स्वामींकडे जातो. तेथीलही बंदोबस्त करणें तो स्वामींनीं केला पाहिजे. स्वामींनीं चित्तीं धरिलें आहे तरी याउपरीं त्यांचें ऊर्जितच आहे. विशेष काय लिहिणें, कृपा निरंतर असों दीजे हे विशापना.

[लेखांक १८२]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज पिलाजी जाधवराऊ चरणावरी मस्तक ठेवून साष्टांग दंडवत विज्ञापना ता० आश्विन वद्य चतुर्थी इंदुवार मुकाम राजपुरी सेवकाचें वर्तमान श्रीकृपेनें यथास्थित असे विशेष. आह्मी कुलाबा होतों ह्मणोन स्वामींनीं आज्ञापत्र सादर केलें, तों इतक्यांत सेवक कुलाब्याहून निघून राजपुरीस आला. राजपुरीस स्वामींचें आज्ञापत्र आलें. तेथें आज्ञा कीं, कृष्णभट देशमुख प्रांत राजापूर याचे हसाफतीचे गांव होते ते राजश्री संभुसिंग आंगरे यांणीं दूर करून अंत प्रभु यांसी दिल्ले. पुरातन चालत आलें आहे त्यास विक्षेप करावा ह्मणिजे काय ? येविसीं तुह्मी राजश्री संभुसिंगास सांगोन कृष्णभटाचे गांव कृष्णभटास देवणें ह्मणोन आज्ञा. ऐसियासी आज्ञा शिरसा वंदिली. राजश्री संभुसिंगही चौरोजां कुलाब्याहून राजपुरीस येणार. आपले आज्ञेप्रमाणें त्यांस सांगोन कृष्णभटाचे गांव कृष्णभटास करार करवावे. तों आजीच खंडोजी साळवी यांणीं वर्तमान जबानीं सांगितलें कीं, कृष्णभटाचे गांव राजश्री संभुसिंगानें करार करून सनद करून दिल्ली आहे. स्वामींसी त्यांणीं वचन दिलें आणि आपणही आज्ञा केली ते आज्ञा उल्लंघन कोण करणार आहे ? सेवेसी विदित झालें पाहिजे. पूर्वीं स्वामींची आज्ञा होती कीं, चिरंजीव आपाच्या पुत्रास रामनगरकराकडील सोयरीक करार केली आहे तें करणें ह्मणोन. ऐसीयासी रामनगरकराच्या सोयरीका ती जागा जाल्या. एक अंबोजी देशमुख, दुसरे वासदेकर राजे, तिसरे महाराज राजश्री संभाजी राजे, ऐशा

१ आश्विन वद्य ४ इंदुवार:—ही तिथि दोन सालांत ह्मणजे इ० स० १७३३ मधील सप्तंबरच्या १५ तारखेस व इ० स० १७४३ मधील सप्तंबरच्या २६ तारखेस येते. ह्यांतील खरी तारीख निश्चित करण्यास पत्रांत उल्लेख केलेल्या सनदा किंवा लग्नाची मिति समजली पाहिजे.

सोयरिका जाल्या. परंतु त्या सोयरिका तिही जागा चिरंजीव जाल्या नाहींत. हें वर्तमान राजश्री चिमाजीपंत आपा व आह्मी गतवर्षीं स्वामींचे दर्शनास आलों ते समयीं श्रुत केलें होतें. त्यावरून स्वामींनीं आज्ञा केली कीं दुसरे ठिकाणीं सोयरीक पहाणें. त्यावरून आज्ञेप्रमाणें विवंचना करीत होतो. त्यास राशीनचे काळे अवंदा येऊन नवरा पाहोन गेले. परंतु पानें वांटावीं हें राहिलें आहे. आपले आज्ञेखेरीज पानें कशीं वांटावीं ? रामनगरकराकडे नवरी आहे तिचा वापही अवंदा मेला. नरहरपंत तेथून आले होते. त्यांनीं सांगितलें कीं सोयरीक करा, पानें वांटावयासी पाठवा. त्यास आह्मीं जाब सांगितला कीं, ये विसींचा जाब आह्मी वाघोलीस गेल्यावरी सांगूं. त्यांनीं स्वामींसही पत्र लिहिलें असेल. ऐसीयासी त्या सोयरिका चिरंजीव होत नाहींत. स्वामींस विदित आहे. आणि राशीनचे काळे ह्मणोन सिदोजी निंबाळकराचे सासरे व शिऊबाईचे भाऊ भले आहेत आणि स्वामिभक्त... आहेत. वतनदारही आहेत. नवरा तो पाहोन गेले. पानें वांटावीं इतकें राहिलें आहे. येविसीं स्वामींची आज्ञा होईल त्याप्रमाणें वर्तणूक करूं. सविस्तर वर्तमान खंडोजी साळवी यासी सांगितलें आहे. सेवेसी निवेदन करील त्यावरून कळेल. या पत्राचा जाब राजश्री अंबाजीपंत यांजकडे पाठवावा. ते सेवकास पावता करतील. सेवेसी श्रुत जालें पाहिजे हे विश्वासि.

[लेखांक १८३]

श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

विनंति सेवेसी हंसाई आज जाधव श्री चरणावरी मस्तक ठेवून साष्टांग दंडवत विनंति येथील कुशल जाणून स्वामींचे आशीर्वादेकरून ता० छ० ९ रजब पावेतो समस्त कुशलरूप असो. यानंतर

स्वामींनीं कृपा करून आज्ञापत्र पाठविलें तें आशा केली, कीं पैका व पाटाव ठेविले आहेत ते पाठवून देणें. त्यावरून निंबाजी तोरसकर व सटवाजी यादव याजबरोबर ऐवजः—२ पाटाव, ६० नक्त रुपये, ३ नाणें मोहरा येणेंप्रमाणें पाठविलें असे. घेतलें पाहिजे. प्रसाद खजूर पाठविला तो पावला. लष्करचें वर्तमान लिहिणें हणून आज्ञा केली, ऐसीयास राजश्री पंतप्रधान व चिरंजीव पिलाजी व मोंगल भाऊ ऐसे हिंगणगांवावरी येऊन मुर्चे लाविले आहेत. स्वामींस कळावें हणून लिहिलें असे. विशेष काय लिहिणें, कृपा निरंतर असों दीजे हे विनंति.

६ गायकवाड.

[लेखांक १८४]

श्री.

श्रीमंत परमहंस परिविराजित श्री स्वामींचे सेवेसीः—

सेवक दमाजी गायकवाड समशेरबहादूर विज्ञापना येथील कुशल जाणोन स्वामींहीं आपले कृपेचें वर्तमान कळवून पेशजी सनाथ करीत गेलें पाहिजे. विशेष. कृपा करून पत्र पाठविलें तें पावून परम आनंद झाला. श्री स्वामी स्वर्गीं विराजमान जालियावर स्वामींची स्थापना त्या स्थळीं जाली, हें श्रवण होऊन परम आल्हाद जाला. आर्ही पदरचे असून निरंतर कृपावंत असून पत्रद्वारें सनाथ करावयासी कृपा करीत जावें. बहुत काय लिहिणें हे विज्ञापना.

१ दमाजी गायकवाडः—हे पिलाजी गायकवाडाचे पुत्र. हे पिलाजीचा वध झाल्यानंतर गुजराथचे अधिपति झाले. ह्यांची कारकीर्द इ० स० १७३२ पासून इ० स० १७६८ पर्यंत हणजे सरासरी ३२ वर्षे झाली. हे आपल्या वडिलां प्रमाणेंच कर्तृत्वपट्ट होते.

२ स्वर्गीं विराजमान झाल्यावर हणजे स्वामींनीं समाधि घेतल्यानंतर हें पत्र लिहिलें आहे असें दिसतें. ह्यावरून ह्या पत्राचें साल इ० स० १७४५ हें असूं शकेल. स्वामींचा काल झाल्यानंतर देखील त्यांच्याच नांवानें लिहिलेलीं कित्येक पत्रें आमच्या पाहण्यांत आलीं आहेत. परंतु स्वामींच्या पश्चात् बहुधा 'समाधिस्थ परमहंस स्वामी' असें लिहिण्याचा परिपाठ होता.

७ दाभाडे.

[लेखांक १८५]

श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्ये उमाबाई दाभाडे चरणावर मस्तक ठेवून साष्टांग दंडवत. विनंति विज्ञापना. येथील महाराजांच्या आशीर्वादेकरून फाल्गुन बहुल १० पर्यंत यथास्थित असे विशेष. महाराजांनी कृपा करून पत्र पाठविलें तें शिरसा वंदून अभिप्राय अवगत जाला. स्वामीसीं बोलिलों होतों कीं, यंदा पांच हजार घ्यावे; पुढें नीट नेटके जालीयावर पांच हजार घ्यावे. त्यास, तळेगांवास आलीयावर फौजेची समजाविशी करितां बोडीचा प्रसंग जाला. याजकरितां प्रस्तुत अंतर पडलें. स्वामींच्या पायांशीं निश्चय केला आहे त्यासी प्राणांतीं अंतर पडणार नाही. सर्व गोष्टींचा मानाभिमान महाराजांस आहे. संवत्सर प्रतिपदा जालीयानंतर उत्तर प्रांतास जातों. गेलियानंतर देवाल्याचा ऐवज अविच्छिन्न पावता करूं. अंतर होणार नाही. आपण स्वमुखें लेंक ह्मटलें आहे त्याचा सर्व अभिमान वडिलांस आहे. जगासाठीं रागें भरून

१ उमाबाई दाभाडे:—खंडेराव दाभाडे सेनापति यांची पत्नी व त्रिवकराव दाभाडे यांची आई. ही फार चतुर व पराक्रमी वायको होती. वाजीरावांचें व त्रिवकरावांचें डभोई मुक्कामीं युद्ध होऊन त्रिवकराव मृत्यु पावल्यानंतर हिला फार दुःख झालें. त्या वेळीं खुद्द शाहूमहाराज हिच्या सांत्वनाकरितां तळेगांवास गेले होते. त्यांनीं वाजीराव पेशव्यांस हिच्या ओढ्यांत घालून तिचा राग दूर केला. ह्या शूर अवलेनें पुढें अहमदाबादेवर स्वारी करून तेथील यवन सुभेदार जोरावरखां बावी ह्याचा पराभव केला. त्या वेळीं हिनें हत्तीवर अंवारींत आपल्या अल्पवर्षी दोन पुत्रांसह वसून युद्ध केलें. उमाबाई वायको माणूस असतां शिपाईगिरीची शर्थ केली ह्मणून छत्रपति महाराजांनीं सोन्याचे तोडे तिच्या पायांत घालून तिचा बहुमान केला. ह्या स्त्रीस 'शूर अवला' हें नांव यथार्थ शोभतें. ही इ. स. १७४७ मध्ये मृत्यु पावली.

लिहिलें, त्यास दहा हजारांचा विषय काय आहे? जें आहे तें महाराजांचें आहे. पुढेंही देणार महाराज समर्थ आहेत. पांच हजार रुपये दो महिन्यां पाठवून देतो. बाकी राहिले तेही पाठवून देऊं. वाणाविषयीं मुजरद माणसें पाठविलीं आहेत. सत्तरीच सेवेसी प्रविष्ट होईल. बहुत काय लिहिणें, लोभ असों दीजे, हे विज्ञापना.

[लेखांक १८६]

श्री.

श्रीमत् परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें उमाबाई दाभाडे कृतानेक दंडवत विनंति. येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लेखन करित असिलें पाहिजे. विशेष. आपण कृपाळू होऊन आशीर्वादपत्र पाठविलें तें शिरसा वंदून परमानंद जाहला. ऐवजाविशीं लिहिलें ऐसीयास आह्वांपासून अंतर पडलें, परंतु आठां चौ रोजां येथील कामकाजाचा गुंता चालीस लागला ह्मणजे आपल्याकडील ऐवज पोहोचता होईल. सदैव आशीर्वादपत्र पाठवून सांभाळ केला पाहिजे. बहुत काय लिहिणें, कृपा निरंतर कीजे हे विनंति.

[लेखांक १८७]

श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें उमाबाई दाभाडे साष्टांग दंडवत विनंति विज्ञापना येथील कुशल आश्विन बहुल त्रयोदशी इंदुवासरे परियंत यथास्थित असे विशेष. धावडशीस पावलीयावर आशीर्वादपत्र व वस्त्रें सोनजी पांडिया याजबरोबर पाठविलीं तें उत्तम समयीं प्रविष्ट होऊन आज्ञेप्रमाणें चिरंजीव राजश्री सेनापती व उभयतां चिरंजीवांस दिल्ली. बऱ्हाणपुरी शालू चार आह्मीं घेतले. द्रव्याचा विचार लिहिला तर नियताप्रमाणें मुदतीस प्रविष्ट होतील. चिंता नाही. आपणासीं करार केला आहे त्यास अंतर सहसा होणार नाही. गायकवाडाकडील मजकूर लिहिला तर सर्व प्रसंग पदरचाच आहे. अवंदाचा प्रसंग वोढीचा, यास्तव विनंति केली असे.

नवापूरच्या मजमूचें लिहिलें, त्यास तेथें गरीब ब्राह्मण, त्यास तीन पिढ्या जाल्या. सांप्रत वारा वरसांचें मूल आहे. त्याची बालपरवेसी चालत आहे. सेवेसी कळावें ह्मणोन लिहिलें असे. वस्त्रें येणेंप्रमाणें पाठविलीं तीं पावलीं. शालू चार वऱ्हाणपुरी, झगे दोन, छिटें एक एकूण सात सणगें पावलीं. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १८८]

श्री.

श्रीमत् सकळतीर्थस्वरूप महाराज श्री भार्गवराम स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यानुरूप कृष्णाजी दाभाडे चरणावरी मस्तक ठेवून साष्टांग दंडवत. विनंति उपरो येथील क्षेम ता० वैशाख वद्य पंचमी मुक्काम सातारा सुखरूप असो. स्वामींकडील वर्तमान बहुत दिवस कळलें नाहीं, येणेंकरून चित्तास समाधान नाहीं. तरी येणाराबरोवरी पत्र पाठवून सांभाळ केला पाहिजे. आमचें वर्तमान तरी, गुजराथ प्रांते रा० बाजीराऊ पंडित प्रधान यांचें व रा० त्रिंबकराऊ दाभाडे सेनापति यांचें युद्ध जालें. ते समयीं रा० सेनापति व रा० मलोजी पवार यांस जखमा लागोन देवाज्ञा झाली. त्यावरी महाराज राजश्री स्वामी व समस्त सरदार कुल तळेगांवास जाऊन, मातुश्री उमाबाई यांचें बहुत प्रकारें समाधान करून, आपणास व मातुश्रीस फौजेसह वर्तमान सातारीयास घेऊन आले. याउपरी मनोदयानुरूप कारभार होऊन, अविलंबें निरोप घेऊन, माघारें तळेगांवास जाऊं. सकळ व-

१, कृष्णाजी दाभाडे:—हा कोणी जवळचा नातेवाईक दिसतो. उमाबाईस त्रिंबकराव, यशवंतराव व बाबूराव असे तीन पुत्र होते. हा ज्याअर्थी उमाबाईस मातुश्री असें लिहितो त्याअर्थी पुत्रवर्गापैकींच असावा.

२ वैशाख वद्य पंचमी:—ता० १५ मे इ. स. १७३१, शनिवार. डभोईची लढाई झाल्यानंतरचें हें पत्र आहे. डभोईच्या लढाईचें वृत्त बाजीरावांनीं स्वामींस लिहिलेंच आहे. लेखांक २६ पहा.

तमान स्वामींस कळावें ह्मणून लिहिलें आहे. रात्रंदिवस स्वामींच्या चरणाचा निजध्यास आहे. त्यास तिळतुल्य अंतर नाही. स्वामींनीं पूर्वींइतके लोभास अंतर न करावें. हें भाग्यवैभव अवघें देणें स्वामींचें आहे. बहुत लिहिणें उपरोध आहे. कृपालोभ निरंतर असों दीजे हे विनंति.

[लेखांक १८९]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

विनंति सेवक कृष्णाजी दाभाडे सा० दंडवत प्रणिपात विनंति येथील कुशल लेखन करावयास आज्ञा केली पाहिजे. स्वामींनीं कृपा करून आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावोन वर्तमान कळलें. मातुश्री उमावाई यांनीं राजश्री अंतोवानाईक गुडे यांजकडून रुपये ४००० देविले. त्यासी ऐवजाची येथेंही देण्याची वोढी होती, परंतु महाराजांस देणें अगत्य, याजकरितां कर्ज घेऊन राजश्री अंतोवानाईक यांजपासून उत्तम सुरती स्वामींच्या सोनाराचे परीक्षेनें सदरहू चार हजार रुपये खंडोजी साळवी याचे पदरीं घातले असेत. तरी मातुश्रीबाईस पत्र पावतीचें लेहून जासूद जाणार त्याबरोबर पाठवून (द्यावें), बहुत काय लिहिणें ? फणस पाठविले ते पावले. विनंति.

[लेखांक १९०]

श्री.

श्रीमत् राजश्री बाबा स्वामींचे सेवेसी:—

विनंति सेवक कृष्णाजी दाभाडे साष्टांग दंडवत. विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लेखनाज्ञा केली पाहिजे. विशेष: "स्वामींनीं पत्र लिहिलें, "मातुश्री बाईकडील वर्तमान कळत नाही." तरी बाई अमदाबादेवरी आहेत. चांफानेरचें वर्तमान लिहिलें, वांड्यापासून

१ हें पत्र उमावाईंनीं अहमदाबादेवर मोहीम करून तें शहर सर केलें त्या वेळचें दिसतें. ही मोहीम इ. स. १७३४ मध्यें झाली.

होळकरानें घेतलें. कोट पाडून टाकिला. ऐसें वर्तमान जाहलें. स्वामींनीं प्रसाद श्रीफळ पाठविलें तें पावलें. विशेष काय लिहिणें हे विनंति.

[लेखांक १९१]

श्री.

श्रीमत् महाराज परमहंस श्री भार्गवरामबावा स्वामींचे सेवेसी:—

विनंति आज्ञांकित चरणरज सोमाजी दाभाडे चरणावरी मस्तक ठेवून दंडवत विनंति. उपरी येथील कुशल वर्तमान तागाईत आश्विन वद्य १४ पर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेकरून सुखरूप असों. यानंतर स्वामींनीं कृपावलोकन करून तीर्थरूपामार्गे कागद पाठविला तो पावला. त्यावरून बहुत समाधान जहालें. तो अर्थ पत्रीं लिहितां पुरवत नाहीं. तीर्थरूप तो कैलासवासी जाले ! मृत्यूस इलाज नाहीं ! ! बरें, सर्व प्रकारें आह्मांस आपण वडील आहांत. सर्व भरंवसा आपले आशीर्वादाचा आहे. विस्तारें लिहावेंसें नाहीं. आपण आपले सेवक असों. नारोजी घाणेकर यानेही कित्येक प्रकारें आज्ञावचनें आपलीं सांगितलीं व पत्रीं लेख केलीं. त्यासी प्रस्तुत पैका नाहीं. खर्चाची तंगचाई आहे. बहुत इलाज करून रुपये शंभर नारोजीहस्तें पाठविले आहेत व शेला १ पाठविला असे. तो अंगीकारिला पाहिजे. बहुत काय लिहिणें, लोभ असों दीजे हे विनंति.

८ पवार.

[लेखांक १९२]

श्री.

श्री सच्चिदानंदकंद श्री परमहंसबावा वडिलांचे सेवेसी:—

आज्ञाधारक चरणरज आनंदराव पवार चरणावर मस्तक ठेऊन कृ-

१ सोमाजी दाभाडे—हा कोणाचा मुलगा ?

२ आनंदराव पवार:—धार संस्थानचा मूळ स्थापक. कारकीर्द इ. स.

१७३४-इ. स. १७४९.

तानेक विज्ञप्ति. स्वामींचे आशीर्वादेंकरून कार्तिक शुद्ध द्वादशीपर्यंत समस्त क्षेम असो. विशेष. महाराजें राजश्री भिऊबासमागमें आज्ञापत्र व प्रसादवस्त्र कुडती पाठविली ती शिरीं वंदून अंगीं घातली, येणेंकरून परम आल्हाद पावून स्वामींनीं ऊर्जित केलें हें संतोष (दायक) झालें. या उपरी आह्मांस ब्रह्मस्वापासून स्वामी मुक्त करतील. आह्मी कायावाचामनें स्वामींचे चरणरज असों. वरकड कित्येक अर्थ सेवेसी राजश्री भिऊबा श्रुत करितील. आह्मीं आजि कसवे वेले येथें मुकाम केला. पुढें मजल दरमजल उत्तर प्रांते जाऊं. सेवेसी निवेदन होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १९३]

श्री.

श्रीमंत महाराज राजश्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

विनंति सेवक आज्ञाधारक यशवंतराव पवार कृतानेक दंडवत विनंति. येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लेखन करावयासी आज्ञा केली पाहिजे. विशेष. स्वामींकडील आशीर्वादपत्र येऊन कुशलार्थ अवगत होत नाहीं, याजकरितां चित्तास समाधान नाहीं. तरी लेखकास आज्ञा करून आशीर्वादपत्र प्रेषून सानंद आनंदविलें पाहिजे. यानंतर आंबे व चांफे व नारळी वगैरे अपूर्व जिनसांचीं रोपें व कलमें ऐसीं बागामध्यें लावणी करावयासी व तोफ १ एक गढीमध्ये ठेवावयासी स्वामी कृपा करून सेवकास देतील तरी परम आल्हाद होईल. ऐसी-यासी येविसीं आज्ञा केली पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १९४]

श्री.

श्री सकलतीर्थस्वरूप राजश्री भार्गवरामबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज तुकोजी पवार चरणावरो मस्तक ठेवून सा० दंडवत

१ यशवंतराव पवार:—आनंदराव पवाराचा पुत्र. कारकीर्द इ. स. १७४९—इ. स. १७६१. हा पुरुष पानिपतच्या लढाईत मारला गेला.

विनंति उपरी येथील कुशल ता० भाद्रपद शुद्ध एकादशी मुक्काम
 मौजे गणेगांव प्रांत कडे ये स्थळीं सर्व मंडळी आपले आशीर्वादें
 स्वस्तिक्षेम जाणून स्वकीय कुशल लेखन आज्ञा केली पाहिजे. विशेष
 बहुत दिवस झाले, स्वामींकडील आशीर्वाद पत्र येऊन साकल्य
 कळं येत नाही. येणेंकडोन चित्तास उत्कंठा प्राप्त झाली आहे ते
 श्री जाणे ! याउपरी स्मरणपूर्वक आशीर्वादपत्रां आपला संतोष लिहून
 सदैव आनंदवीत गेलें पाहिजे. तेणेंकडोन आल्हाद होईल. यावरी
 आमचें वर्तमान तरी स्वामी गणेगांवीं आले ते समयीं भेटी घेऊन
 स्वारीस गेलों ते वेळेस माळवा प्रांतीं छावणी झाली. त्याज येळीकडे
 यंदा मकसुदा (बाद) प्रांतींची मोहिम होऊन समग्र लष्करासहवर्तमान
 त्रिस्थळीं यात्रा जाली. हें वर्तमान तों परस्पर स्वामींस श्रुत
 जालेंच असेल. यावरी प्रस्तुत आपले आशीर्वादें श्रावण वद्य
 प्रतिपदेस गांवास आलों. स्वामींस कळावें. यानंतर आपण येथें
 भेटीस आले होते (ते) वेळेस आह्मांस बसावयास घोडी कुमेत एक
 चोखट होते, ते गतवर्षीं माळव्यांत छावणी झाली ते समयीं मेली. या-
 उपरी घोडें आह्मांस बसावयायोग्य नाहीं. तरी कृपा करून आह्मांस
 बसावयासी घोडा निळा पाठविला पाहिजे. येविशीं आपण द्यावासा
 पूर्वांच मान्य केलें आहे. त्यामध्ये सांप्रत बसावयायोग्य घोडें नाहीं.
 तरी याउपरी कृपा करून घोडा बसावयासी अगत्यरूप पाठविला पाहिजे.
 येविशीं विस्तारें ल्याहावें तरी देणें सर्वस्व स्वामींचे आशीर्वादाचेंच
 आहे. ऐसें जाणून अनमान न करितां अगत्यरूप घोडा पाठविला
 पाहिजे. वरकड वर्तमान आपले आशीर्वादें कुशल असे. सदैव
 पत्रां परामृश करीत गेलें पाहिजे. बहुत काय लिहिणें, लोभांची वृद्धि
 करावी ही विनंति.

[लेखांक १९५]

श्री.

श्रीमत् तीर्थरूप महाराज परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

आज्ञाधारक कृष्णाजी पवार विश्वासराव कृतानेक विज्ञापना ता० वैशाख शुद्ध चतुर्दशीपर्यंत स्वामींच्या कृपावलोकनेकरून सेवकाचें वृत्त यथास्थित असे. चिरंजीव जिवाजीची मुली राजश्री दावलजी सोमवंशी यांच्या पुत्रास दिली आहे. हा विवाह व आपली कन्या राजश्री राजाराम देशमुख प्रांत संगमनेर यांच्या पुत्रास दिली आहे, ऐसीं दोन्हीं लग्नें वैशाख वद्य पंचमी बुधवारीं नेमस्त केलीं आहेत. महाराजांनीं कृपाळू होऊन दीनावर दया करून मंडप शोभा करणार स्वामी समर्थ आहेत. विशेष लिहिणें तर सर्व प्रसंग स्वामींच्या आशीर्वादाचा आहे. कृपा केली पाहिजे हे विनंति.

[लेखांक १९६]

श्री.

श्रीमत् परमहंस राजमान्यराजश्री भार्गवरामबाबा स्वामी
वडिलांचे सेवेसी:—

आज्ञांकित बालकें अपत्यानुरूप जिवाजी पवार सा० विज्ञापना ऐसीजे. तीर्थरूप रा० यशवंतराव पवार बाबा यांजकडे स्वामींचें कर्ज रुपये दहा हजार आहे. त्याचें व्याज मे॥ रुपये दीड हजार आहे. त्यासी येथें रा० शेटियाजी खराडे फौज धरावयासी आले होते, त्यांसी पत्र तीर्थरूपांनीं लिहिलें कीं, स्वामींस व्याजांत रुपये दीड हजार देणें. त्यासी रा० शेटियाजी खराडे यांनीं रुपये दीड हजार आह्मांपासीं ठेविले. आह्मीं राजश्री मल्हारपंत माळशिरसास रा० गोविंदपंत तुमचे होते

१ कृष्णाजी पवार:—हे पवार विश्वासराव सुपेकर होत.

२ वैशाख शुद्ध चतुर्दशी:—ता० २१ मे इ. स. १७३९ शुक्रवार.

३ वैशाख वद्य पंचमी बुधवार:—ता. १६ मे इ. स. १७३९.

४ जिवाजी पवार:—कृष्णाजी पवार विश्वासराव यांचा पुत्र.

त्यांसी सांगितलें कीं रुपये घेऊन जाणें. त्याणीं मान्य केलें कीं रुपयांस माणसें पाठवून घेऊन जातों. त्यासी हा काल माणसें न आलों. पैकियासी दिसगत जाली. मग मुजरद एकंदाज व महार देऊन रुपये १५०० सेवेसी पाठविले ते घेऊन जाव पाठविला पाहिजे. ध्यानांत रुपये पावले ऐसें बाळकास लिहिलें पाहिजे. बहुत काय लिहिणें, कृपा बाळकावरी करावी. श्रुत होय हे विज्ञापना. पौष्य वद्य नवमी शके १६६४ दुंदुभि नाम संवत्सरे.

९ फलटणचे निवाळकर.

[लेखांक १९७]

श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

सेवक जानोजी नाईक निवाळकर चरणावर मस्तक ठेवून दंडवत प्रणाम विनंति उपरी येथील कुशल जाणून महाराजांनीं स्वकीय कुशललेखनेंकरून संतोषाभिवृद्धि करीत असलें पाहिजे. यानंतर महाराजांनीं कृपा करून आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन लेखनार्थ विदित झाला. पत्रां आज्ञा कीं, तक्रप्राशनाकारणें गाई पाठवून देणें. ऐसीयास आपण जीवप्राणें स्वामींच्या पायाशीं एकनिष्ठ आहों. येथें गाई सिद्ध आहेत, परंतु प्रस्तुत दूध द्यावयांच्या गाई अगर हशी व्याल्या नाहीत. गामण्या आहेत. आश्विन कार्तिकमासीं विऊन दूध देतील ऐशा आहेत. विदित झालें पाहिजे. याउपरी आंग्रे यांजकडील

१ पौष वद्य ९ शके १६६४:—ता० ८ जानेवारी इ. स. १७४३ शनिवार.

२ जानोजी नाईक निवाळकर:—फलटणचे देशमुख. हें महाराष्ट्रांतील फार प्राचीन घराणें होय. ह्याचा मूळपुरुष वणगोजी हा होय. ह्याचा साहावा वंशज जानोजी हा होय. कारकीर्द इ. स. १६९३—इ. स. १७४८.

३ तक्रप्राशन:—स्वामी फक्त ताक पिऊन राहत असत व त्याकरितां ते गाई वाळगीत असत.

शरीरसंबंधाचें सांगोन पाठविलें त्यावरून राजश्री महादेवभट व राजश्री बाळाजीपंत स्वामींकडे पाठविले आहेत. हे स्वमुखें वृत्त निवेदन करितां विदित होईल. तें चित्तास आणून सोयरिकीचा निश्चय केला पाहिजे. विशेष काय लिहिणें हे विनंति.

[लेखांक १९८]

श्री.

नम ॐकारबीजाय विशुद्धाय चिदात्मने ।

गलिताखिलभेदाय गुरवे ब्रह्मरूपिणे ॥ १ ॥

श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

आज्ञाधारक जानोजी नाईक निंबाळकर साष्टांग दंडवत विनंति उपरी येथील क्षेम स्वामींचे आशीर्वादेंकरून असे. स्वामींनीं कृपा करून मधाची घागर एक पाठविली ते पावली. कृतार्थ झालों. “तुमचें चित्त श्री बोधल्याचे ठायीं आहे. आह्मीही साधुसंताची पायधूळ असों. आमचे ठायीं निष्ठा धरून दोन गाई आमच्या व्याल्या असतील त्या, व दोन गाभण्या ऐशा ४ गाई पाठवणें” ह्मणोन लिहिलें, तर आह्मांस स्वामी साक्षात् राममूर्ति आहेत. येथील सर्वही स्वामींचें आहे. खिल्लारी स्वामींचे. त्याजमध्ये गाई स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें पहिले पाठविल्या त्या दोन व आणीक हल्लीं दोन ऐशा चार गाई स्वामींचे सेवेसी पाठविल्या असेत. सर्वही स्वामींचें आहे. अंतरसाक्ष आहे. पत्रीं विस्तार ल्याहावा ऐसें नाहीं. केवळ स्वामींचे आह्मी सेवक असों. सदैव कृपावलोकनें सांभाळीत असिलें पाहिजे. विशेष काय लिहिणें हे विज्ञापना.

[लेखांक १९९]

श्री.

श्रीमत् परमहंस साक्षात् श्रीराममूर्ति स्वामींचे सेवेसी:—

आज्ञाधारक जानोजी नाईक निंबाळकर साष्टांग दंडवत विनंति उपरी स्वामींच्या कृपावलोकनेंकरून सेवकाचें सर्वस्वें क्षेम असे. स्वामींचा सेवक व आमचें एक माणूस गाई आणावयास गेले आहेत. सर्व

स्वामींचें आहे. आज्ञेप्रमाणें गाई घेऊन येतील. व स्वामींनीं जें वस्त्र माघारें पाठविलें तें आह्मीं वंदून प्रसादरूप ठेविलें. श्री सुदामदेव यांच्या मुठीभर पोह्या स्वामींनीं अंगीकारिल्या. ते थोर भक्त. आह्मी स्वामींचे अज्ञान सेवक. याजकरितां सेवेसी वस्त्र १ एक पाठविलें आहे. कृपा करून अंगीकारिलें पाहिजे. विशेष काय लिहिणें हे विनंति.

[लेखांक २००] श्री.

श्रीमत् नियम-प्राणायाम-प्रत्याहार-आसन-ध्यान-धारणा-समा-

ध्यष्टांग-योगयुक्त श्रीमत् स्वामींचे सेवेसी:—

सेवक आज्ञाधारक मुधोजी नाईक निंबाळकर साष्टांग दंडवत प्रणाम. विनंति उपरी येथील कुशल स्वामींच्या आशीर्वादे क्षेमरूप जाणून स्वकीय कुशल निरंतर आशीर्वादपत्रीं लेखन करून सांभाळीत असलें पाहिजे. यानंतर स्वामींनीं कृपा करून आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन लेखनार्थ विदित झाला. मौजे रावडीचे विषयीं कितेक मजकूर तपसीलें लिहिला, ऐसीयास आपण पूर्वींच स्वामींच्या चरणासी विनंति केली कीं, येथील वतनदारीची रीति ऐसी आहे:—जो कजिया प्रथम होईल तो देशमुखाचे पाशीं येऊन विल्हेस लागावा. बाकीच्यांनीं आपला तनखा जो असेल तो घ्यावा व वतनी कजियामध्यें मन घाला-वयास प्रयोजन नाहीं. तेणेंप्रमाणें स्वामींनीं मान्य केलें, आजीवर चालत आलें, व पुढें चालवणार स्वामी समर्थ आहेत. पाटिलाचें ज्या प्रकारें समाधान करावयाचें त्या प्रकारें केलें. स्वामींनीं समाधान अक्षों घावें. आह्मांपासून किमपि स्वामींच्या सेवेमध्ये अंतर

१ मुधोजी नाईक निंबाळकर:—हा जानोजीचा मुलगा. कारकीर्द इ. स. १७४८-इ. स. १७६५. ह्याची पत्नी सगुणावाई फार सद्गुणी व राजकारणी बायको होती. हिनें मुधोजीच्या पश्चात् फलटण संस्थानचा कारभार वरींच वर्षे चालविला होता.

होणार नाही. कितेक वर्तमान निंबाजी फाळके यांजपाशीं सांगितलें आहे. सेवेसी विनंति करितील. तेणेंकरून स्वामींचें समाधान होईल. पाटिलांचें समाधान करून निंबाजी फाळके यांचे स्वाधीन केले आहेत. स्वामींनीं पाटिलांचें समाधान करून सुखरूप राहोन गांवची लावणी करीत तें केलें पाहिजे. आह्मांपासून स्वामींचे सेवेस किमपि अंतर पडणार नाही. येविषयीं समाधान असों द्यावें. विशेष काय लिहिणें हे विनंति.

१० आंगरे.

[लेखांक २०१]

श्री.

श्रीमंत परमहंस बाबा स्वामींचे सेवेसी:—

सेवक कान्होजी आंगरे सरखेल साष्टांग दंडवत, विनंति. येथील कुशल चैत्र बहुल सप्तमी सोमवार पावेतो जाणोन आशीर्वादलेखन केलें पाहिजे. यानंतरो स्वामींनीं पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. लिहिलें कीं गोटणेंयाहून निघोन घांटावरी धावडशीस आलों. परंतु वाटेस उष्ण बहुत त्याचे श्रमानें ज्वराची वेथा शरीरीं फार जाली. हें वर्तमान राजश्री यांस कळलीयावरी साताऱ्याहून फाल्गुन वद्य नवमी आदितवारीं धावडशीस आले, तों आह्मी तळ्याचे कामावरी होतो. तो एक वाणाच्या टप्प्यावरून पायउतारा होऊन होतो तेंथें आले. बहुतसी मर्या.

१ कान्होजी आंगरे:—तुकोजीचा पुत्र. हा इ. स. १६९८ मध्यें राजारामाच्या कारकीर्दींत मराठ्यांच्या आरमाराच्या मुख्य अधिपति झाला. ह्यानें कुलावा येथें आपली गादी स्थापिली. हा फार शूर व पराक्रमी होता. ह्यानें सुमारे ३० वर्षे पर्यंत मुसलमान व युरोपियन लोकांस वर मान काढूं दिली नाही. त्याची मुख्य कारकीर्द इ. स. १६९८ पासून इ. स. १७२९ पर्यंत झाली. कान्होजीच्या मृत्यूच्या सनावदल वराच घोंटाळा आहे. ग्रांटडफ इ. स. १७२८ अखेर ह्मणतो, व कुलावा ग्याझेटीयरमध्ये १७३१ साल सांपडतें. परंतु इ. स. १७२९ च्या प्रारंभास कान्होजी मृत्यु पावला असावा. कारण त्याच्या मृत्यूनंतर त्याच्या पुत्रास ह्मणजे सखोजीस सरखेलपदाची सनद छ ५ मोहरम सल्लासीन ह्मणजे ता० २१ जुलई इ. स. १७२९ रोजीं मिळाली आहे. तेव्हां त्यापूर्वीं महिना दोन महिने तो वारला असावा.

देनें परम निष्ठेनें भेट घेतली. भेटीनंतर स्वामींनींही कुशल सांगितलें. असें परस्परे संतोषाचें भाषण जालें. मग आंगावरी दुशालाची जोडी होती ते राजश्रीचे आंगावरी प्रसाद घातला. मग तेथून राजश्री व आही आपले वाडीयांत आलों. अन्नप्रसाद सिद्ध जाला तों राजश्रीस XXX भोजन घातलें, व राजश्रीच्या वायकांस अन्नप्रसाद वस्त्रें राजश्री वरोवर देऊन सातारीयास रवाना केलें. बहुतसे अहेर करून श्रीस संतोषविलें. हें वर्तमान कळावें हणोन लिहिलें, त्याजवरून सविस्तर कळां आलें. संकटसमयीं तुकीं घोडा दिलहा हणून स्वामींनीं लिहिलें, तरी स्वामींचें तेज सामान्य नाहीं. श्री भार्गवस्वरूप आहेत. जो कोणही स्वामींस न मानी तो अविवेकी आहे. जे स्वामींचें स्वरूप समजले आहेत त्यास ते स्वामींचे मर्यादेस अंतर करीत नाहींत. बहुत काय लिहिणें, स्वामी समर्थ आहेत. कृपा असों दीजे हे विशापना.

[लेखांक २०२]

श्री.

श्रीमत् सकल तीर्थास्पदीभूत भृगुनंदनस्वरूप बाबा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें सखोजी आंगरे सरखेल कृतानेक साष्टांग दंडवत विनंति. उपरी येथील कुशल स्वामींचे कृपेंकडून असे. विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन बहुत समाधान जाहलें. बंदूख कामाची नाहीं याकरितां पाठविली आहे हणोन स्वामींनीं लिहिलें, त्यावरून मुबदला बंदूख पाठवावी; परंतु पर्जन्य बहुत लागला, निभावणार नाहीं, यास्तव पाठविली नसे. मागाहून पाठवून देऊं. व आंगवस्त्रें धोवट दोन नारायण फाटक यांजवरावरी पाठविलीं आहेत. घेतलीं पाहिजेत. बहुत काय लिहिणें. कृपा वर्धमान करावी हे विनंति.

१ सखोजी आंगरे:—हा कान्होजीचा वडील पुत्र. हा बापाच्या पश्चात् कुलाब्याचा अधिपति झाला. परंतु तो दोन वर्षांनीं हणजे इ. स. १७३६ मध्यें वारला.

[लेखांक २०३]

श्री.

श्रीमत् भृगुनंदनस्वरूप परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्ये मथुवाईने चरणावरी मस्तक ठेऊन साष्टांग दंडवत प्रणाम. विनंति. उपरी येथील कुशल ता० जेष्ठ वद्य अष्टमी भृगुवार पावेतो स्वामींचे आशीर्वादिकरून सुखरूप असों. विशेष. आशीर्वादपत्रिका आली होती त्याचें प्रतिउत्तर पेशजी आंबे खामा केलें त्याजवरावर पाठविलें, तें पावोन सविस्तर कळों आलेंच असेल. यानंतर रा० वकाजी नाईक यांस वाणकोटीं खाना करून किल्ला फत्ते केला. तेथोन सारींच माणसें मंडणगडीं खाना करून परीव घातला होता. दहा बारा दिवस खालीं बसोन मेटे घाटे चौगीर्द करून मौर्चे देऊन तोफांचा मार दिला. त्यामुळें लोक हकाफुका किल्ल्यावरी जाहले. स्वामींचे पुण्य-प्रतापें करून छ १९ जिल्हेजीं प्रातःकाळीं किल्ला फत्ते केला. हें संतोपाचें वर्तमान स्वामींस विदित व्हावें यास्तव लिहिलें असे. मंडणगड वाणकोट स्वामींचे आशीर्वादिकरून फत्ते जाहले. अंजनवेल व गोवळकोट राहिला असेत. त्याचाही यत्न करून शामलाचें निर्मूल आपले आशीर्वादिकरून होईल. दोन्ही जागा हस्तगत जाहली-यावर श्रीचे पायांजवळ यावें हा हेत बहुतसा असे. हे मनोरथ सिद्धीस पावणें हेंही सांकडें श्रीसच असे. जाहलें वृत्त सेवेसी नि-वेदन व्हावें याजकरितां लिहिलें असे. गोवाई आंबे पाठविणें हणून आज्ञा, त्यास ये प्रांतीं प्रयत्न बहुत केला; परंतु गोवाई लावणी नाहीं. स्वामींनीं लिहिलें होतें तें ईश्वरास खरें करणें, याजकरितां गोव्याहून आंबे घेऊन महागिरी वसईस गेली ते बंदरीं आली होती. त्याजवर आंबे थोडकेसे होते. परंतु स्वामींनीं लिहिलें याजकरितां आंबे सुमार एकशें विकत घेऊन खाना केले असेत. घेऊन पावलीयाचें आशी-

---

१ मथुवाई:—ही कोणाची स्त्री ?

वांदपत्र पाठविलें पाहिजे. बहुत काय लिहिणें, लोभ असों दिला पाहिजे हे विनंति.

[लेखांक २०४]

श्री.

तीर्थरूप श्रीमंत परमहंसस्वामी स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें आपाजी आंगरे चरणावरी मस्तक ठेवून शिरसाष्टांग दंडवत विज्ञापना:—उपरी स्वामींनीं लखमोजीवरावर आशीर्वादपत्र व प्रसाद पाठविला तो पावला. पत्रिका मस्तकीं वंदून परम संतोष झाला. पत्रीं आज्ञा जे, मौजे धालवली प्रांत राजापूर येथील सनद करून पाठवणें. ते आज्ञाप्रमाणें सनद पाठविली आहे. परंतु अद्याप येथील गुंता उरकत नाही व शिक्काही जाला नाही. याजकरितां सनद न पाठविली तरी स्वामी कोपातें पावतील; याजकरितां सनद पाठविली आहे. पुढें शिक्काही देवणार स्वामी समर्थ आहेत. मी आज्ञांकित आहे. मीं स्वामींप्रति विशेष काय लिहिणें ? उदईक सेवेसी विज्ञा—(पना) पत्र पाठवून देतो. तेथें सविस्तर लिहितों. गुरावेचें वर्तमान लिहिणें हणून आज्ञा, त्यास अद्याप येथें आलें नाही. आलियावर सेवेसी लिहितों. काल खालून कागद आले आहेत. त्याचें वर्तमान कांहीं कळलें नाही. कळलियावर सेवेसी लिहून पाठवितों. सेवेसी निवेदन होईल. हे विज्ञापना.

[लेखांक २०५]

श्री.

श्रीमंत तीर्थरूप परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें आपाजी आंगरे यानें करद्वय जोडून त्रिसंध्याकाळीं शिर सा० दंडवत विज्ञापना. उपरी विशेष:—मौजे धालवली प्रांत राजापूर हा गांव हुजूर सनदें महाराज राजश्री छत्रपति स्वामींनीं इनाम करून धारादत्त दिला. त्याप्रमाणें आहीं आपले तर्फेनें स्वामींच्या पुजेच्या साहित्याबद्दल

मौजे मजकूर कुलबाब कुलकानू हल्लींपट्टी व पेस्तरपट्टी व इनामपट्टी खेरीज इनामदार करून गांव दिला असे. तरी स्वामींनीं मौजे मजकूरचा ऐवज घेऊन माझे कल्याण इच्छिलें पाहिजे. स्वामी ऊर्जित करणार समर्थ असेत. इनामपत्र धारादत्त स्वामींस गांव दिला हे विशापना. सु ॥ खमस आर्वेन मया व आलफ.

तेरीख ८ माहे जिल्काद शके १६६६ रक्ताक्षीनाम संवत्सर मार्गशीर्ष शुद्ध नवमी रविवार. मु० शाहुनगर.

११ ढमढेरे.

[लेखांक २०६]

श्री.

भगवान् स्वरूप महाराज परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

विनंति आज्ञाधारक जानोजी ढमढेरे साष्टांग दंडवत. विनंति उ-
परी:—स्वामींनीं कृपा करून सांभाळपत्र पाठविलें तें मस्तकीं वंदून तोपातें पावोन लेखनार्थ अवगत होऊन परम तोषातें पावलों. ऐसेंच निरंतर आशीर्वादपत्र पाठवून सांभाळ करीत असिलें पाहिजे. यानंतर स्वामींनीं आज्ञा केली त्यावरून आपण दर्शनास यावयास सिद्ध जालों, तों श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान यांचें पत्र आलें. याजकरितां जरूर जाणोन आपण पुण्यास स्वार होऊन गेलों. तेथें भेट जालीयावर आपण स्वामींच्या दर्शनास येऊं. स्वामींनीं सवाशां रुपयांचें लिहिलें, तर आपण स्वामींच्या वचनाव्यतिरिक्त काय आहे? स्वामींची आज्ञा आपणास मान्य आहे. चिरंजीव सदवाचें (?) लग्न अवंदा माघमासीं जालें आणि आपलाही खर्च अवंदा घरीं बसला. याजकरितां खर्चाची तंगचाई जाली. याजकरितां येसाजी खेडकर याजबराबर ऐवज पाठविला नाही. आपण सर्व प्रकारें स्वामींचे आहों. स्वामींच्या वचनावेगळें आपण नाहीं. बहुत काय लिहिणें, कृपा वृद्धीतें पावीत गेलें पाहिजे हे विनंति.

१२ थोरात.

[लेखांक २०७]

श्री.

तीर्थस्वरूप महाराज राजश्री बावा स्वामी वडिलांचे सेवेसी:—

अपत्यानुरूप बालकें सुभानजीराऊ व राजजीराऊ थोरात चरणावर मस्तक ठेऊन साष्टांग दंडवत विज्ञप्ति ऐसीजे:—कृपा करून आज्ञापत्र पाठविलें, उत्तम समयांचे ठायीं प्रविष्ट होऊन अर्थ पूर्णावगत होऊन सनाथ जालों. “यंदा समाधीस कृष्णातीरीं बैसलों. प्रस्तुत श्रीकृपें-करून धावडशीस आलों. शरीर बहुत कृश जालें. अवस्था कठीण गेली.” हणून कितेक प्रकारें लोभललिगतेंकरून आशीर्वादपत्रीं सेवकजनास लिहिलें, कळों आलें. कितेक अर्थ निंवाजी फाळका यानेंनिवेदन केले. त्याजवरून संतोष पावलों. तो महिमा पत्रीं लिहितां विस्तार होतो. ऐ-सेंच सदोदित आशीर्वादपत्रीं सांभाळ करावयासी समर्थ (आहां). कुण-बिणीची पत्रीं आज्ञा सादर केली. अवश्यक. चिरंजीव मुलें स्वामींचे दर्शनास येणार असत. त्वरीतच येतील. त्यांजसमवेत निसंदेहेंकरून सेवेसी पाठविली जाईल. निंवाजीबराबर श्रीचा प्रसाद नारळें वगैरे वा-गांत लावयाचीं पाठविलीं तीं प्रविष्ट जालीं. सेवेसी विशेष लिहिणें काय ? कृपा निरंतर असों दीजे हे विनंति. स्वामींस उदाजी पोवार यांनीं बं-दूख दिल्ही हणोन ऐकिलें तरी स्वामींनीं आह्मांस खेळावयास पाठविली पाहिजे. चिरंजीव मानसिंग यास गारभाडें (?) कुलाबीयांतून आणविलें पाहिजे. बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

[लेखांक २०८]

श्री.

तीर्थस्वरूप महाराज राजश्री बावा स्वामी वडिलांचे सेवेसी:—

अपत्यासमान बालकें सौभाग्यवती वज्रचूडेमंडित राधूबाई थोरात कृतानेक दंडवत. विज्ञप्ति ऐसीजे:—स्वामींनीं कृपावंत होऊन राजश्रीस आशीर्वादपत्र पाठविलें, उत्तम समयां प्रविष्ट होऊन अर्थ कळों आला.

ऐसेंच निरंतर आशीर्वादपत्रां सांभाळ करावा. ते पत्रां कुणत्रिणीचा मजकूर लिहिला, ऐशास आपण स्वामींच्या दर्शनास येतो. समागमें घेऊन येऊं. त्वरित येतो. कितेक अर्थ राजश्रींनीं लिहिला. प्रविष्ट होईल. विशेष काय लिहिणें, कृपा निरंतर असों दीजे हे विनंति.

स्वामी कुलावीयासी जाणार असत असें विदित जालें, ऐशास ते प्रांतीं मोत्यें व पोवळीं उत्तम असत. आपणास कृपां करून घेऊन आलें पाहिजे. हे विनंति.

स्वामीकारणें खडावांचा जोड १ एक पाठविला आहे. त्याचा अंगीकार केला पाहिजे. आपण दीपवाळीकारणें दर्शनास येऊं. कळलें पाहिजे. बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

१३ सूर्यवंशी.

[लेखांक २०९]

श्री.

श्रीमत् सकल तीर्थस्वरूप राजश्री श्रीगुरु स्वामी स्वामींचे सेवेसी:—

विनंति सेवेसी आशाधारक सुभानजी नाईक सूर्यवंशी कृतानेक विशापना. येथील क्षेम तागाईत छ २७ सफरपावेतो वर्तमान यथास्थित असे. यानंतर कृपा करून पत्र पाठविलें तें पावलें. तेथें आशा जे, प्रांत शिराळे येथें देशचौगुलकीचा उपद्रव होतो, तेथें रोंखा पोखा न करणें हणून आशा. त्यासी वतनदारी पेशा आहे, याकरितां वतनदारीच्या नात्यानें रोंखा करावा लागतो. त्यास त्याचा ऐवज एखादे जागां स्वामींनीं एखादीयास देविला तरी देऊं. परंतु वतनी पेशा मना न करावी. ताकीद करून वतनी हक्कदक्क जो होईल तो व इनाम देविला पाहिजे. आह्मी कांहीं स्वामींचे पायाशीं XXतार्थ नाहीं. सेवेसी श्रुत होय हे विशापना.

१४ सोमवंशी.

[लेखांक २१०]

श्री.

तीर्थस्वरूप चैतन्यरूप परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

विनंति सेवक दावलजीराव सोमवंशी सरलष्कर दंडवत. विनंति उपरी येथील कुशल जाणोन स्वकीय कुशल लेखन आज्ञा केली पाहिजे. विशेष. स्वामींनीं पत्र पाठविलें तें मस्तकीं वंदिलें. तेथें आज्ञा कीं, श्रीचे आह्वांकडील पांचशें रुपये व राजश्री निंबाजीबावाकडील रुपये दोनशें, ऐसीयास आह्वांकडील रुपये पांचशें पैकीं राजश्री जिवाजीपंत कारकून याजबराबरी रुपये २७५ पावणें तीनशें पाठविले असती. बाकी रुपये सवादोनशें राजश्री सखो महादेव सरसुभेदार यांजकडे एवज देविला आहे. तो एवज स्वामींस सत्त्वींच प्रविष्ट करितील. स्वामींस वस्त्र शेला शुभ्र पाठविला आहे. घेतला पाहिजे सदैव सेवकावरी दया करून सेवकाचें अभीष्ट होय तें केलेंपाहिजे. आह्मी सर्वस्वें स्वामींचे आहों. आह्वांस महदाश्रय स्वामींचा आहे. तेथें फार ल्याहावें ऐसें नाहीं. सेवेसी श्रत होय हे विशापना.

[लेखांक २११]

श्री.

श्रीमत् परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

सेवक हैबतराव सोमवंशी चरणावर मस्तक ठेवून साष्टांग दंडवत विनंति. येथील क्षेम पौष वद्य दशमी स्वामींच्या आशीर्वादे यथास्थित जाणून स्वकुशललेखन आज्ञा केली पाहिजे. विशेष:—श्रीचे रुपये शंभर पाठवावे ल्हाणून आशीर्वादपत्रीं आज्ञा केली. तरी सत्त्वींच सतः ऋषींस येणें आहे. तदोत्तर दर्शनास येऊन प्रविष्ट करूं. निरंतर आशीर्वादपत्रीं सेवकावर कृपावृद्धि करावी. संक्रमणाचे तीळ युक्त शर्करा पाठविली ते पावली. हे विशापना.

१५ शिके.

[लेखांक २१२]

श्री.

श्रीमत् तपोनिधि परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

सेवक कानोजीराजे शिके कृतानेक साष्टांग दंडवत विज्ञापना. स्वामींनीं पत्र पाठविलें तें पावोन परम समाधान जाहलें. ऐसीया आपण लिहिलें कीं; “ शिके हणजे राजे. तुहांस अभिमान निःसीम असावी. तुहांस जो आह्मीं बीजमंत्र सांगितला आहे जे, आपाजी आंगरे व तुह्मी एकहातें होऊन सौभाग्यवती बाईजवळ बोली करून कार्य करणें, हणजे तुमचें कार्य फळास येईल. खर्चावेंचाचें संकट बाईस न घालणें. बाईजवळ पैका मागता, तेणेंकरून तीस संकट पडोन कामाची पायमल्ली होते” हणून लिहिलें, त्यास आह्मी तेथें आलों तेव्हां स्वामींनीं आहांस जें सांगणें तें सांगितलें. त्यावरून छत्रपति स्वामींपाशीं चार गोष्टी बोलणें ते बोलिलों. त्यावरून त्यांणीं आज्ञा केली कीं तुह्मी जें बोलणें तें वाडीयामध्यें बोला. त्यास आह्मी वाडीयामध्यें जाऊन सौभाग्यवती बाईजवळ बोलों लागलों तों आमच्या गोष्टी त्यांच्या चित्तास न ये. त्यावरून त्यांचा आमचा बनाव बसेना. ऐसीयास आमचें मन उदास जाहलें. त्यावरून आह्मी निघोन (फाटलें आहे) असतें.....तरी या पत्राचें उत्तर सत्वर पाठवणें. सविस्तर वर्तमान राजश्री बाळाजी हरी मुखजवानीं सांगतां कळों येईल. बहुत काय लिहिणें, कृपालोभ करीत असिलें पाहिजे. सेवेसी हे विज्ञापना.

[लेखांक २१३]

श्री.

हरिभक्तिपरायण राजमान्य राजश्री बाबा स्वामींचे सेवेसी:—

विनंति सेवक जैसिंगराजे शिके दोनी कर जोडून चरणावरी मस्तक ठेऊन शिरसाष्टांग दंडवत विनंति उपरी येथील क्षेम जाणून स्वकीय

कुशल लेखन करावयासी आज्ञा केली पाहिजे. विशेष. स्वामींनीं सेवकावरी कृपादृष्टि करून आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावोन बहुत संतोष जाहला. आणि आपण भेटीस येणें ह्मणून आज्ञा केली. त्यास दर्शनास यावें हें आमचे चित्तांत आहे. परंतु तीर्थस्वरूप राजश्री कुवरजी बावांस शरीरास सावकाश वाटत नाहीं. याजकरितां प्रस्तुत यावयाची अनुकूलता होत नाही. तीर्थरूपास शरीरास समाधान जाहलीयावरी स्वामींचे दर्शनाचा लाभ घेतला जाईल. स्वामींचें देणें रुपये चारशें त्यापैकीं तूर्त आपणाकडील रुपये २०० दोनशें भिकाजी संखपाळ याजबरोबर पाठविले आहेत. बाकी राहिले तेही तरतूद करून लवकरीच प्रविष्ट करितों. कळलें पाहिजे. स्वामींनीं इतका प्रसंग पूर्वीं विषादेंकरून ल्याहावा ऐसा अर्थ नव्हता. परंतु वडिलांनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें त्यावरून समाधान जाहलें. बाकी ऐवज लवकरीच पोहोंचेल. बहुत काय लिहिणें, लोभ असों दीजे हे विनंति.

१६ प्रतिनिधि.

[लेखांक २१४]   ॥ श्री आई आदिपुरुष* ॥

श्रीमत् परमहंस राजश्री बावा स्वामींचे सेवेसी:—

सेवक श्रीनिवास परशराम प्रतिनिधि कृतानेक नमस्कार विनंति येथील कुशल जाणून स्वकीय लेखन करीत असलें पाहिजे. विशेष. आपण पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जालें. कित्येक पूर्वील कथा लिहिली

* “श्री आई आदिपुरुष” हें प्रतिनिधीच्या प्रत्येक पत्राच्या शिरोभागीं लिहिलेलें असतें. ह्याचें कारण हे मुळचे आंध ता० कोरेगांव येथील राहणारे असून तेथील देवीचे भक्त होते. त्यामुळें त्यांचें कुलदैवत तेथील देवी हें आहे. त्याचेंच दर्शक “श्री आई आदिपुरुष” असें पत्रावर लिहिण्याचा सांप्रदाय आहे.

१ श्रीनिवास परशराम:—परशराम त्रिंबकाचे दुसरे चिरंजीव व दुसरे प्रतिनिधि. ह्यांस श्रीपतराव असेंही ह्मणत. कारकीर्द ह. स. १७१८-इ. स. १७४६.

आणि “परशरामीं तुह्मीं ब्राह्मण दुसऱ्याचे बोलें ठेविला; तो नानाप्रकारचीं कर्में करितो. आपले चित्तीं भांडारग्रह बांधावें, आणखी इमारत श्रीची चालवावी हा हेतु होता. त्यास, तो तेथें राहून अधिपति जाहला असतां आपण काय करणें”? ह्मणून कित्येक विषादें लिहिली, तरी आह्मीं त्या ब्राह्मणास कांहीं तेथें ठेविला नाहीं. अथवा आह्मांस कोणीं सांगितलेंही नाहीं. आह्मांस त्याचें अगत्य आहे ऐसें नाहीं. अप्रत्यापेक्षां आह्मांस तो अधिक काय आहे? आपण त्यास लावून द्यावें. त्याचा कांहीं आह्मांस दुराग्रह सर्वथा नाहीं. आपण नाहक आमचा संशय धरून चित्तांत विपर्यास आणावासा नाहीं. आमचे चित्तीं तिळतुल्य नाहीं. छ. १२ रबिलावल. आह्मी कांहीं कजियांत नाहीं. तुह्मी आणि तो जाणे. आंगरोयानें त्याची हिमात केली तरी आम्हीं काय करावें? आंगऱ्या आमच्या हुकुमांत आहे ऐसें नाहीं. आपण समर्थ आहां. जें चित्तास येईल तें करावें. हे विज्ञापना.

[लेखांक २१५]   ॥ श्री आई आदिपुरुष ॥

सकल तीर्थस्वरूप राजश्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यवत् श्रीनिवास परशराम प्रतिनिधि सा० नमस्कार. विनंति उपरी येथील कुशल ता० छ० १० जमादिलावलपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून सुखरूप असों. विशेष. आपण आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन मस्तकीं वंदून संतोष जाहला. श्रीचा प्रसाद श्रीफल पाठविलें तें प्रविष्ट जाहलें. श्रीकडे गांव इनाम सहा आहेत. त्यांच्या सनदा द्याव्या ह्मणजे श्री कार्यसिद्धि करील ह्मणून लिहिलें, त्यावरून सनदा दिल्या आहेत. याउपरी सत्वर कार्यसिद्धि होय तें स्वामींनीं केलें पाहिजे. श्रीस वस्त्र आठ पाठविलीं आहेत, तीं श्रीस लावावीं ह्मणोन लिहिलें, तरी स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें वस्त्रें प्रविष्ट होतांच श्रीस लाविलीं. विदित जालें पाहिजे. कृपा केली पाहिजे. हे विज्ञापना.

[लेखांक २१६]   ॥ श्री आई आदिपुरुष ॥

श्रीमत् परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

विनंति सेवक श्रीनिवास परशराम चरणावरी मस्तक ठेवून विज्ञापना ता० चैत्र शुद्ध द्वितीयापर्यंत स्वामींचे कृपादृष्टीकरून यथास्थित असो विशेष. स्वामींनीं आशीर्वाद खंडोजीहस्तें सांगोन पाठविला. आज्ञा केली कीं, नीरा नदीस पूल बांधणें इच्छा आहे. सेवेसी राजश्रींची आज्ञा घेऊन उत्तर पाठवावें हणून. त्यास, कित्येक राजक्रांतीचा मजकूर प्रस्तुत काळीं आला आहे, त्याजमुळें हा विचार न करावा ऐसें राजश्रींच्या चित्तास येतें. येविशीं कित्येक सांगणें तें खंडूजीस सांगितलें आहे. विदित करील. त्याजवरून कळोन येईल. हे विज्ञापना.

[लेखांक २१७]   ॥ श्री आई आदिपुरुष ॥

श्रीमत् परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

विनंति सेवक श्रीनिवास परशराम प्रतिनिधि कृतानेक विज्ञप्ति. येथील कुशल जाणून स्वकीय लेखन केलें पाहिजे. विशेष. आपण पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जालें, लिहिलें वर्तमान कळों आलें. पाथरवटाचा मजकूर लिहिला तरी येविशींचा विचार आपणाकडील कारकून सांगतां विदित होईल. पांचशें रुपयांचा मजकूर लेख केला, त्यास चैत्रमासीं आह्मी आपल्या दर्शनास येऊं ते समयीं घडून येईल. हे विनंति.

[लेखांक २१८]   ॥ श्री आई आदिपुरुष ॥

श्रीमत् सकल तीर्थस्वरूप राजश्री वावा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यवत् श्रीनिवास परशराम प्रतिनिधि सा० नमस्कार. विनंति उपरी येथील वर्तमान कार्तिक शुद्ध प्रतिपदा रविवारपर्यंत स्वामींचे दयेंकरून यथास्थित जाणून स्वकीय कुशल लेखन करून संतोषवित्त असलें पाहिजे. विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट

होऊन लेखनार्थ अवगत जाहला. मौजे वीरमाडें येथें पालखीपट्टी रूपये चाळीसांचा रोखा जाला आहे तो मना केला पाहिजे हणून लिहिलें, तरी आह्मांकडून रोखा जाहला नाही व पट्टीही केली नाही. राजश्रींनीं पालखीपट्टी केली आहे. त्यांची आज्ञा रा० मोरो जिवाजी यांस जाली आहे. हुजुरून रोखा केला तो आह्मांस रद्दबदल करितां कामास येत नाही. आह्मांकडून स्वामींच्या गांवांस कोणे- विसीं उपसर्ग लागत नाही. परभारें स्वामींनीं राजश्रींस लिहून पाठ- विलें पाहिजे. बहुत काय लिहिणें हे विज्ञप्ति.

[लेखांक २१९]   ॥ श्री आई आदिपुरुष ॥

श्रीमत् परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

सेवक श्रीनिवास परशराम प्रतिनिधि नमस्कार विनंति येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहीत गेलें पाहिजे. विशेष. माहुली संगर्मी श्री देवाचे इमारतीस बाटाचे खरेदीबद्दल आपाजी कासार याजकडे पैका दिला. त्याणें बाट बैल भरून पुढें रवाना केले, ते माहुलीस इमार- तीकडे कोठीस घेतले. ऐसें असतां आपाजी कासार यासी तुह्मीं नेऊन बसविला आहे ऐसें कळों आलें. तरी त्यास बसवावयास प्रयोजन काय आहे? बाटांकरितां काम तटलें होतें, यास्तव जे बैल आले ते कोठीस माप घेतलें. त्याचा अपराध नसतां बसवावें ऐसें नाही. याउपरी त्यास सोडून देणें. बहुत काय लिहिणें हे विज्ञापना.

[लेखांक २२०]   ॥ श्री आई आदिपुरुष ॥

श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज श्रीनिवास परशराम सा० नमस्कार विज्ञप्ति. येथील क्षेम ता० वैशाख शुद्ध चतुर्थी गुरुवासर स्वामींचे दयेंकरून क्षेम असो. यानंतर स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन अभिप्राय कळों आला. ऐसेंच निरंतर आशीर्वादोक्त पत्र प्रेषून बालकाचा

परामर्ष करीत गेलें पाहिजे. धावडशी, आनेवाडी, व इडमिडें (वीरमाडे) हे तीन्ही ग्राम श्रीचे. तेथें उपद्रव करून ऐवज घेतला हे गोष्ट अनुचित आहे. पैका माघारा श्रीस देवणें हणून आज्ञा. तरी, श्रीचे ग्रामींचा पैका माघारा द्यावा हे गोष्ट यथार्थच; परंतु यंदा मुलकांत सर्वत्र वळवा पडला. येथें फौज ठेविली त्याची बेगमी जाली पाहिजे. याजकरितां सर्वत्र मुलकांत पट्टी केली. त्याप्रमाणें याही गांवावरी राजश्रींनीं पट्टी घालून वसूल घेऊन लष्करचे बेगमीस ऐवज देविला. तो आतां माघारा येतो ऐसा अर्थ नाही. बरें. जें जालें तें जालें. स्वामींचे आज्ञेवरून ह्याउपरी तीन गांवांस उपद्रव लागणार नाही. रोखापत्रही होणार नाही. येविशीं राजश्रींनींही सेवेसी विश्वासि लिहिली आहे. त्यावरून कळों येईल. स्वामींनीं समाधान असों दिल्लें पाहिजे. कृपा केली पाहिजे हे विश्वासि.

[लेखांक २२१]   ॥ श्री आई आदिपुरुष ॥

श्रीमत् सकल तीर्थस्वरूप राजश्री स्वामी स्वामींचे सेवेसी:—

विनंति सेवक कृष्णाजी परशुराम कृतानेक साष्टांग नमस्कार. विनंति. सेवकाचें वर्तमान स्वामींच्या आशीर्वादेन यथास्थित असें. यानंतर स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. मौजे डोरलें व महालुंगे या दोनही गांवच्या रयता धरून नेल्या आहेत त्याविशीं स्वामींनीं आज्ञा केली. तरी स्वामींचे आज्ञेनुरूप आह्मांस दुसरें अवश्य काय आहे? स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें चिरंजीव रा० बाबूराऊ यास पत्र लेहून मुजरद् मनुष्य रवाना केलें आहे. दोनी गांवचीं कुळें जे काय धरून नेलीं असतील ते सोडून देतील. अंतर आहे ऐसें नाही. चिरंजीवासही स्वामींची आज्ञा प्रमाण. आपले आज्ञेविरहित आह्मीं

१ कृष्णाजी परशुराम:—श्रीनिवासरावाचे वडील बंधू. हे कोल्हापूरचे प्रतिनिधि व विशाळगड संस्थानचे मूळपुरुष होत.

नाहीं. यंदाचे वर्षीं आह्लांवर कसाला पडला तो आपल्यास विदित आहे. यामुळें चिरंजिवापासून अंतर पडिलें आहे. स्वामींनीं क्षमा करून दया केली पाहिजे. बहुत काय लिहिणें ? लोभ असों दीजे हे विनंति.

[लेखांक २२२]   ॥ श्री आई आदिपुरुष ॥

श्रीमत् परमहंस सच्चिदानंदकंदभृगुनंदनस्वरूपेभ्वां स्वामींचे सेवेसी—
चरणरज शिवराम कृष्ण साष्टांग नमस्कार विनंति येथील क्षेम ता० पौष शुद्ध प्रतिपदापर्यंत स्वामींच्या कृपावलोकनेकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं बहुत दिवशीं स्मरणपुरस्सर आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन दर्शनातुल्य हर्ष जाहला. ऐसेंच सतत आशीर्वादपत्र पाठवून परामर्ष करीजेत असलें पाहिजे. यानंतर गांवचा अर्थ आज्ञापत्रीं लिहिला, ऐशास प्रस्तुत तीर्थस्वरूप रा० आणा सप्तऋषींस तीर्थस्वरूप रा० राज स्वामींच्या दर्शनास गेले आहेत. त्यांचें आगमन स्वस्थळास जाहल्यानंतर येविषयींचा अर्थ निवेदन करून सेवेसी विनंतिपत्र पाठविलें जाईल. स्वामींनीं प्रसादयुक्त त्रिवृट् पाठविलें तें प्रविष्ट जाहलें. आपले आज्ञापेक्षां विशेष काय आहे ? बहुत काय लिहिणें, लोभ असों दीजे हे विनंति.

१७ सचीव.

[लेखांक २२३]   श्री.

तीर्थरूप श्रीमत् परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज नारो शंकर सचीव साष्टांग नमस्कार विनंति स्वामींच्या

१ शिवराम कृष्ण:—कृष्णाजी परशुराम यांचे चिरंजीव.

२ सप्तऋषि:—सातारा.

३ नारो शंकर सचीव:—भोरचे पंतसचीव. कारकीर्द प. स. १७०७ ते

इ. स. १७३७.

आशीर्वादें करून फाल्गुन शुद्ध त्रयोदशी वर्तमान कुशल असे विशेष. स्वामींनीं पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट झालें. राजश्री पंताजी करिंदे (?) यानें अधिकाराविशीं कित्येक विषदें आज्ञा लिहिली, ऐसीयास सांप्रत उभयतां राजश्री स्वामींचीं दर्शनं परस्परें जालीं आहेत. कारभाराचा दंगा जाहला आहे. यामध्ये धंद्याचा निकाल निघतो ऐसें नाहीं. अखेर सालीं ये गोष्टीचा विचार राजश्री स्वामींस श्रुत करून काढूं. अखेर सालीं त्यास आह्मांकडे पाठवावें. विदित जालें पाहिजे. कृपा वर्धमान केली पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक २२४]

श्री.

महाराज श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज नारो शंकर सचीव कृतानेक साष्टांग नमस्कार. विनंति. ता० आषाढ शुद्ध चतुर्था पावेतो स्वामींच्या आशीर्वादें येथील वर्तमान यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं अंतोजी पाथरा याहस्तें पत्र पाठविलें तेथें पैक्याविशीं लिहिलें. ऐसीयास सांप्रत गैरहंगाम यामुळें बहुतसी ओढी जाली आहे. ते पत्रां लिहितां पुरवत नाहीं. स्वामी रागास येतील याकरितां रु० २५ पंचवीस अंतोजीहस्तें पाठविले आहेत, ते घेतले पाहिजेत. वरकड राहिला ऐवज हंगामशीर कार्तिक मार्गेश्वरमासीं स्वामींस प्रविष्ट करूं. कृपा वर्धमान असों दिली पाहिजे. हे विनंति.

[लेखांक २२५]

श्री.

महाराज श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

विनंति सेवक चिमणाजी नारायण सचीव विज्ञापना विशेष. येथील वर्तमान आश्विन वद्य ८ पर्यंत श्रीचे कृपेंकरून यथास्थित असे. यानंतर

१ चिमणाजी नारायण:—नारोशंकराचे दत्तक पुत्र. कारकीर्द इ. स. १७३७ ते इ. स. १७५७.

आपण आशीर्वादपत्र खंडोजीहस्तें पाठविलें तें उत्तम समयीं प्रविष्ट होऊन लिहिलें अवगत जालें. आज्ञा जे, वैलाचें दस्तक साल मजकुरचे पाठविणें हणून. त्यावरून दस्तक खंडोजी हस्तें सेवेसी पाठविलें आहे. त्यावरून विदित होईल. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

१८ पुरंदरे.

[लेखांक २२६]

श्री.

श्रीमत् महाराज राजश्री परमहंस बाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज मल्हार तुकदेव कृतानेक साष्टांग नमस्कार. विनंति उपरी स्वामींच्या आशीर्वादेकरून तागाईत श्रावण शुद्ध चतुर्थी भृगुवासरपयेंत कुशल असो विशेष. राजश्री स्वामींनीं मजला फलटणास पाठविलें होतें त्यास काल गुरुवारी सायंकाळीं सातारियास आलों. श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान यांनीं महाराजांस पत्र पाठविलें तें सेवेसी पाठविलें आहे. त्यावरून विदित होईल. पोताहून ऐवज स्वामींकडे देविला.

रुपये:—१५०० बाबत हताले तळें. पूर्वील संकल्प रुपये ३५०० साडेतीन हजार पैकीं पावले रुपये २००० दोन हजार. बाकी ५०० उसणें लिंवाजी सांवत सन सीत एकूण २०००.

एकूण दोन हजार रुपये पोत्यास लाखोटे करून ठेविले. नदीस पाणी याकरितां पाठविले नाहींत. महाराजांनीं आज्ञा केली तर पाठवून देऊं. सेवेसी श्रुत होय. फलटणास जातांना मार्गीं विहीर पाहिली. उत्तम

१ मल्हार तुकदेव:—ह्यांचें उपनांव पुरंधरे. हे अंबाजीपंत पुरंधरे पेशव्यांचे मुतालीक ह्यांच्या वडील बंधूंचे पुत्र. हे दादोवा ह्या नांवानें प्रसिद्ध आहेत. हे पेशव्यांच्या वतीनें शाहूच्या दरबारांत पुष्कळ वर्षे होते. त्यांचे चिरंजीव धोंडोपंत हे दिल्लीस वकील होते. धोंडो मल्हार यांचेकडून दिल्लीच्या राजकारणांचीं पेशव्यांस पत्रे येत असत.

२ श्रावण शुद्ध ४ भृगुवासर:—ता. ११ जुलई इ. स. १७३५.

काम झालें. पाणी उत्तम आहे. महाराजांनीं बहुत उत्तम गोष्ट केली. मार्गावर विहीर, बहुत लोक मार्गांनं येतात, महाराजांची कीर्ति वर्णितात. सेवेसी श्रुत होय विज्ञापना. सौभाग्यादिसंपन्न वज्रचूडेमंडित विरूबाई साहेब यांचें पत्र पुण्यास स्वामींनीं पाठविलें होतें तें पत्र माघारें आलें. तें सेवेसी पाठविलें असे. विज्ञापना.

[लेखांक २२७] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज मल्हार तुकदेव कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति. येथील कुशल तागाईत छ १६ सफर पावेतो स्वामींच्या आशीर्वादेकरून वर्तमान यथास्थित असे विशेष. तीर्थरूप राजश्री आपा स्वामींनीं वसई फत्ते केली. त्यांचीं पत्रें स्वामींस आलीं तीं स्वामींकडे रवाना केलीं आहेत. त्यांजवरून सेवेसी निवेदन होईल. सेवेसी श्रुत होय विज्ञापना.

[लेखांक २२८] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज मल्हार तुकदेव कृतानेक साष्टांग नमस्कार. विनंति उपरी येथील कुशल तागाईत छ १६ सवाल गुरुवारपर्यंत स्वामींच्या आशीर्वादेकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं दोन आशीर्वादपत्रें सोमाजी घाणेकराबरोबर पाठविलीं तीं प्रविष्ट होऊन लेखनार्थश्रवणें आनंदावाप्ति झाली. तीर्थरूप राजश्री नानांकडील वर्तमान फत्तेचें

१ छ० १६ सफर:—ता. १४ मे इ. स. १७३९ सोमवार. वसईहून चिमाजी आपांनीं स्वामींच्या नांवचीं जीं पत्रें पाठविलीं तीं प्रथम दादोबाकडे पुण्यास पाठविलीं होतीं त्याप्रमाणें तीं त्यांनीं स्वामींकडे रवाना केलीं असें ह्या पत्रावरून व्यक्त होतें.

२ छ० १६ सवाल गुरुवार:—ता. २३ जानेवारी इ. स. १७४१. मोडकांच्या जंत्रीमध्ये ह्या तारखेस शुक्रवार दिला आहे. तथापि हें पत्र ह्याच सालांतील आहे ह्यांत शंका नाही.

आलें असेल तर ल्याहावयासी आज्ञा केली, तर तीर्थरूप राजश्री नानांचीं पत्रें छ ३ संवालचीं कासारवारी पलीकडून पिंपरखेडचे मुक्कामीहून आलीं होतीं. तेथें लिहिलें कीं राजश्री बाबुराव मल्हार नवाव निजामन्मुलुक यांजकडे पाठविलें आहेत. आपणही जामनेर वरणगांवचे रोखे जाणार, फौज जमा झाली. आणखीही वरचेवर जमा होतच आहे. ह्मणून लिहिलें आहे. स्वामींस कळावें यास्तव लिहिलें आहे. सेवेसी श्रुत होय विज्ञापना.

[लेखांक २२९]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज मल्हार तुकदेव कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति उपरी येथील कुशल तागाईत छ १४ रविलाखर सौम्यवासरपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. सोमाजी घाणेकर भेटला. त्याणें सांगितलें कीं, परवांचे दिवशीं श्रीचें आगमन धावडशीस झालें ह्मणून. ऐकोन परमानंद झाला. विदित व्हावें. राजश्री स्वामींनीं आह्मांस आग्रहेंकरून पालखींत वसावयाची आज्ञा केली. त्याजवरून आपाढ शुद्ध त्रयोदशी इंदुवारीं पालखींत वसावयाचा मुहूर्त केला. सर्व फळादेश स्वामींच्या आशीर्वादाचा आहे. सेवेसी कळावें यास्तव लिहिलें आहे. विदित झालें पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय विज्ञापना.

[लेखांक २३०]

श्री.

श्रीमंत महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज मल्हार तुकदेव कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति उपरी येथील कुशल फाल्गुन बहुल षष्ठीपर्यंत स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून

१ छ० १४ रविलाखर सौम्यवासर:—ता. १७ जून इ. स. १७४१ बुधवार.

२ आपाढ शुद्ध त्रयोदशी:—ता. १५ जून इ. स. १७४१, सोमवार.

३ फाल्गुन बहुल षष्ठी:—ता० ५ मार्च इ. स. १७४३.

यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र कृपाळू होऊन पाठविलें तें आजच पावलें. तीर्थरूप राजश्री नाना व राजश्री सदोबाकडील वर्तमान ल्याहावयाविशीं आज्ञापिलें, तर तीर्थरूप राजश्री नानांचीं पत्रें छ १ जिल्हेजचीं जगमनपूर कालिंदीतीर येथील मुकामीचीं छ १३ मोहरमीं आलीं. तेथें लिहिलें आहे कीं, प्रयागीं श्री गंगास्नान करून माघारें फिरणें होईल. पटण्याकडून स्वारी करून येऊं ऐसें लिहिलें आहे. सांप्रत वर्तमान कळत नाही. कोणे स्थळीं आहेत, कोठपावेतो गेले, तें लिहून येईल तेव्हां सेवेसी लिहून पाठवूं. पहिलें वर्तमान आलें तें सेवेसी लिहिलें आहे. तीर्थरूप राजश्री सदाशिवपंत भाऊ श्री गोदास्नान श्री त्र्यंबकीं करून हुताशनीकारणें पुण्यास येणार होते. ते पुण्यास येऊन दाखल झाले कीं कोणे ठिकाणीं आहेत हें सांप्रत कांहीं त्यांचें लिहिलें आलें नाही. सेवेसी वर्तमान कळावें यास्तव लिहिलें आहे. विदित झालें पाहिजे. राजश्री सदाशिवपंत हुताशनीकारणें पुण्यास आले. सेवेसी कळावें. सेवेसी श्रुत होय विज्ञापना.

[लेखांक २३१]

श्री.

श्रीमत् परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज मल्हार तुकदेव कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति येथील कुशल तागाईत छ १५ जिल्हेजपर्यंत स्वामीआशीर्वादेकरून वर्तमान यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं बाळकोजी पांडा याजबरोबर आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. स्वामींची आज्ञा कीं आपला ऐवज पोता आहे, त्यापैकीं कर्ज राजश्री रामाजी नाईक कानडे वस्ती पुणें मार्फत त्रिकम शेट गोविंदजी यांस रुपये पांच हजार देणें ह्मणून आज्ञा. त्याजवरून रुपये ५००० पांच हजार त्रिकम शेट गोविंदजी

१ छ. १ जिल्हेज:—ता. १७ जानेवारी इ. स. १७४३ सोमवार.

२ जगमनपूर:—हें यमुनेच्या कांठीं जालवण जिल्ह्यांत एक गांव आहे.

गुजर याचे पदरीं वाळकोजी पांडा याचे गुजारतीनें घातले असेत. सदरहू ऐवज स्वामींनीं अंताजी तळेकर जामदार याजपाशीं सोळा हजार सवाऱ्याऐशीं रुपये पोता ठेविले. त्यापैकीं पांच हजार रुपये सदरहू देविले ते दिले असेत. सेवेसी विज्ञापना.

[लेखांक २३२]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज मल्हार तुकदेव कृतानेक साष्टांग नमस्कार. विनंति उपरी येथील कुशल तागाईत छ १८ रमजानपर्यंत स्वामींच्या आशीर्वादेकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र कृपाळूपणें पाठविलें तें पावलें. लेखनार्थश्रवणें आनंदावाप्ति जाहली. राजश्री सयाजी कनोजे याविशीं आज्ञापिलें तर पूर्वील आज्ञेनें पुण्यास तीर्थरूप राजश्री नानांस लिहून पाठविलें होतें त्याचें उत्तर कालच सायंकाळीं आलें. तें वर्तमान सेवेशी लिहून पाठविणार तो स्वामींचेही आशीर्वादपत्र आलें. त्याजवरून तीर्थरूप राजश्री नानांचें उत्तर सेवकास आलें त्याची नकल करून सेवेसी पाठविली आहे. त्याजवरून विदित होईल. तर स्वामींनीं सयावास पुण्यास जावयाची आज्ञा करून आपलें पत्र देऊन पुण्यास रवाना करावें. पांचशें रुपये सालिना पावते करितील व दोन वस्त्रें देऊन समाधानपूर्वक चालवितील. स्वामींचे आज्ञापेक्षां अधिकोत्तर काय आहे? सर्व स्वामींच्या आशीर्वादाचें आहे. विदित झालें पाहिजे. स्वामींनीं प्रसाद दाळिंब पत्र पाठविलें तें पावलें. उत्तम फळ आहे. सेवेसी श्रुत होय विज्ञापना.

[लेखांक २३३]

श्री.

श्रीमत् महाराजश्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज मल्हार तुकदेव कृतानेक साष्टांग नमस्कार. विज्ञापना तागाईत छ २२ मोहरम मुक्काम भिलवडी स्वामींच्या आशीर्वादेकरून

कुशल असो विशेष. तीर्थरूप राजश्री पंतप्रधानस्वामींचें विनंतिपत्र स्वामींस आलें तें जासुदासमागमें सेवेसी पाठविलें आहे. त्यावरून स-विस्तर विदित होईल. येथील वर्तमान तरी राजश्री उदाजी चव्हाण राजश्री स्वामींस छ० १८ मोहरमीं येऊन भेटले. बोलीचालीचा नि-श्रय कांहीं हा कालपर्यंत झाला नाही. सेवेसी कळावें यास्तव लिहिलें आहे. सदैव आशीर्वादपत्रां सांभाळ केला पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय विज्ञापना.

[लेखांक २३४]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज मल्हार तुकदेव कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति उपरी येथील कुशल तागाईत छ ७ सफर रविवार प्रातःकाळ मुक्काम रेंठरें स्वामींचे आशीर्वादेकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वा-दपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन परमानंद जाहला. ताम्राचें व राजश्री प्रधानपंताकडील वर्तमान कळत नाही, तर लिहून पाठवणें, हणून आज्ञा. ऐशास निजामन्मुलुक यांणीं सुनकें रान पाहून वितिंगागड आं-वढ्याजवळ होता, त्यास मोर्चे लावून सत्तावीस दिवस गड झुंजला; शेवटीं घेतला. आणिक दुष्ट बुद्धि धरून कावनई किल्यास मोर्चे लावावया फौज रवाना केली हणून वर्तमान आलें आहे. निजामन्मुलुक नाशका-समीप देवळालीवर आहे. याउपरी कोणीकडे जाईल तें पाहावें. तीर्थरूप राजश्री नाना वुंदेलखंडांत गेलियापासून आह्लांकडे कांहीं कागदपत्र आला नाही. सेवेसी विदित झालें पाहिजे. राजश्री स्वामींचें आज येथून कूच होऊन तडसरावर गेले. याउपरी देवदर्शनास जेजुरीस चालिले. स्वामींस कळावें यास्तव लिहिलें आहे. स्वामींनीं श्रीचा प्रसाद पंचवीस केळें पाठविलीं तीं प्रविष्ट जाहलीं. विदित झालें पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय विज्ञापना.

१ छ ७ सफर रविवार:—ता० ५ एप्रिल इ० स० १७४१.

[लेखांक २३५]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज मल्हार तुकदेव कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति उपरी येथील कुशल तागाईत श्रावण बहुल दशमी इंदुवासरपर्यंत स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं खंडोजी साळवी याजबराबर आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जाहलें. तेथें आज्ञा कीं, राजश्री पंतप्रधान यांजकडील श्रीचा वर्षासनाचा ऐवज सालमजकुरचा एकसष्टशें रुपये पाठवून देणें ह्मणून. त्याजवरून श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान यांजकडील सालमजकूर सन ईसत्रे आर्वेन मया अलफचे वर्षासनाचे रुपये ६१०० एकसष्टशें थैल्या भरून लाखोटे करून खंडोजी साळवी याबराबर ओझ्यास माणसें देऊन सेवेसी पाठविले आहेत. घेऊन पावलियाचें उत्तर श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान यांस लिहिलें पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय विज्ञापना.

[लेखांक २३६]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज अंबाजी त्रिंबक कृतानेक सा० नमस्कार विनंति उपरी स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून ता० चैत्र बहुल अष्टमी रविवासरपर्यंत कुशल असो विशेष. आजि दीड प्रहर दिवस आला ते समयीं राजश्री कृष्णाजी दाभाडे यांणीं राजश्री स्वामींस वर्तमान विदित केलें कीं, राजश्री पंतप्रधान यांचें व राजश्री त्रिंबकराव दाभाडे सेनापति यांचें युद्ध चैत्र शुद्ध पक्षीं झालें. सेनापतीची फौज मोडिली. खासा राजश्री

१ श्रावण बहुल दशमी इंदुवासर:—ता० २४ आगस्ट इ० स० १७४१.

२ इसत्रे आर्वेन:—इ० स० १७४१।४२.

३ चैत्र बहुल अष्टमी रविवासर:—ता० १८ एप्रिल इ० स० १७३१.

४ हें डभोई येथील युद्ध होय. लेखांक २६ पहा.

त्रिंबकराव दाभाडे सेनापति कामास आले. आणि कितेक दुतर्फा लोक कामास आले ह्मणून मोघम वर्तमान सांगितलें. तपशीलें कागदपत्र आले नाहींत. आलियावर स्वामींस लेहून पाठवूं. विदित झालें पाहिजे. कृपा केली पाहिजे. हे विशापना.

[लेखांक २३७] श्री.

श्रीमत् मर्हाराज श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज अंबाजी त्रिंबक कृतानेक सा० नमस्कार विनंति उपरी स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून ता० छ० २२ रजवपर्यंत कुशल असो विशेष. स्वामींनीं वेदमूर्ति राजश्री प्रभाकर जोशी या समागमें आशीर्वादपत्र पाठविलें, प्रविष्ट होऊन बहुत समाधान जाहलें. श्रीचा प्रसाद खजूर ८।. दहा शेर व सुपारी रोठे सुमारे ३५ पस्तीस व मीरे ८८॥ अच्छेर पाठविलीं तीं प्रविष्ट झालीं. स्वामींनीं पैक्याविशीं लिहिलें कीं ज्येष्ठ आषाढमासीं द्यावेसें मान्य केलें, परंतु सांप्रतच पैका पाठवून देणें. त्यास स्वामींची आज्ञा मान्य करून वे० राजश्री प्रभाकर जोशी यां समागमें रुपये १००० एक हजार पाठविले आहेत. स्वामींनीं घेऊन पावल्याचें उत्तर पाठवून द्यावयाची आज्ञा केली पाहिजे. स्वामीपासीं आमचें पत्र ज्येष्ठ आषाढ मासीं हजार रुपये देतो ह्मणून पत्र लेहून पाठविलें होतें, तें पत्र आमचें माघारें जासुदापासीं दिलें पाहिजे. आम्ही स्वामींचे चरणरज सेवक असों. सेवेसी श्रुत होय हे विशापना.

[लेखांक २३८] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज महादाजी अंबाजी कृतानेक विशापना ता० छ० २० जिल्हेजपर्यंत वर्तमान यथास्थित असे विशेष. कृपा करून पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जाहलें. संक्रमणाचे तीळ शर्करायुक्त पाठविले ते उत्तम समर्थी

प्रविष्ट होऊन परम आल्हाद जाहला. प्रसाद कुडती व तिवट पाठ-
विलें तें पावलें. पांचशें रुपये द्यावयाचा करार केला आहे त्यास पांचशे
रुपये थंदाचे पाठवून देणें ह्मणोन आज्ञा. ऐशियास स्वामींस आर्ही
हजार रुपये तीन वर्षांनीं देतों, त्याप्रमाणें हे पांचशें तीन वर्षांनीं द्याव-
याचा करार आहे. त्याबमोजीब सेवेसी प्रविष्ट होतील. सर्वदा चरणरजावर
कृपा असों द्यावी. पत्रां सांभाळ करावा. सेवेसी श्रुत होय हे विश्वापना.
[लेखांक २३९] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज महादाजी अंबाजी कृतानेक विश्वापना. येथील कुशल
ता० अधिक बहुल पंचमीपर्यंत स्वामींच्या आशीर्वादेकरून यथास्थित
असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जाहलें.
कितेक अर्थ स्वामींनीं विशदें आज्ञापिला. त्यांत मुख्यार्थ हाच कीं तुम्ही
दोन भाव धरितां. असो. कुडतीस पसमी थानें २ व दुर्लईस पसमी
थानें ३ एकूण पांच व संजाब तापता गज ३ पाठवणें ह्मणोन आज्ञा.
ऐशास स्वामी ईश्वरस्थानीं आहेत. स्वामींजवळ दोन भाव आही धरूं
हें सर्वथा होणें नाहीं. पसमी थानाविशीं व तापतीयाची आज्ञा, त्यास
येविशीं श्रीमंतास विनंति केली. पसमी थानें समागमें आणिलीं नाहींत.
स्वामींनीं आज्ञा केली त्याजवरून पुण्यास लिहिलें आहे. पसमी थानें
व तापता येतांच सेवेसी पाठवून देतील. जिनसाचे अधिक पन्नास
रुपये द्यावे होते ह्मणोन स्वामींनीं आज्ञा केली, त्यास श्रीमंताची दौलतच
स्वामींच्या आशीर्वादाची. जें आहे तें सर्व स्वामींचें आहे. स्वामी पन्नास
रुपये अधिक द्यावयाचें कां ह्मणतात? स्वामींच्या पायावितरित्त श्रीमं-
तास अन्य दैवत नाहीं. रामाजी पंचकुडवा तेलंग याजकडील
सत्तावीस रुपये पाठवावयाची आज्ञा. त्यास रामाजी पंचकुडवा श्रीमं-
ताकडे कोणी चाकर नाहीं, अगर कोण कोठील हेंही ठाव ठिकाण
नाहीं. जरी तो चाकर असता तरी लक्षप्रकारें त्यांजकडील 'रुपये उग-

विले जाते. सोमाजीच्या बहुमानास मागें पुढें पाहिलें ह्मणोन आज्ञा, तर स्वामींच्या चरणारविंदीं श्रीमंताचा अविनयभाव तिळतुल्य नाहीं. श्रीमंताजवळ सेवकलोक सेवा करितात ते स्वामींचेच सेवक आहेत व सोमाजीही पदरचाच आहे. त्याचा बहुमान न्हवेसें काय आहे? स्वामींनीं कृपा करून मध घागर १ पाठविली ती पावली. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

जंजिरेकर हवशी.*

[लेखांक २४०]

हु.

आजम अकरम ब्रह्मैंद्रवावा दाम षफकतहु.

मुषफक मेहेरवान एन्तेजाद दोस्तान अज दिल एखलास सिद्दी

* पंधराव्या शतकामध्ये व्हामनी राज्य ज्या वेळीं स्वतंत्र झालें त्या वेळीं दिल्लीचा संबंध कमी होऊन अविसीनियन व आफ्रिकन लोक हिंदुस्थानच्या पश्चिम भागांत जास्त शिरले. त्यांपैकीं हवशी हे होत. हवशी हें नांव Arab-el-Habish ह्यावरून पडलें. ह्या लोकांचें सिद्दी असेंही दुसरें नांव आहे. सिद्दी हा सय्यद शब्दाचा अपभ्रंश आहे. हे लोक आपल्या कर्तृत्वशक्तीनें नावलौकिकास चढले व मोंगलबादशाहीमध्ये हे मुसलमानी आरमाराचे अधिपति झाले. ह्यांच्याकडे दंडाराजपुरी व जंजिरा हीं ठाणीं असत. ह्यांची सत्ता कमी करण्याकरितां शिवाजीच्या कारकीर्दीपासून मराठ्यांचा यत्न चालला होता. ह्यांच्या व मराठ्यांच्या अनेक वेळीं झटापटी झाल्या होत्या. ह्यांनीं मराठ्यांस फार त्रास दिला व त्यांच्या राज्यांतील हिंदु देवस्थानें वगैरे उद्धस्त केलीं. ब्रह्मैंद्रस्वामी चिपळुणाजवळ परशरामीं जाऊन राहिले होते. त्यांना तेथें हवशांकडून उपद्रव पोहोंचल्यामुळे ते घांटावर आले. त्यांची योग्यता हवशांस व त्यांच्या सुभेदारांस चांगली समजल्यामुळे त्यांनीं त्यांस स्वस्थळीं आपल्या राज्यांत नेण्यावद्दल पुष्कळ प्रयत्न केला. त्यांचा व हवशांचा पत्रव्यवहार फार महत्त्वाचा आहे. त्यांपैकीं जे कागद उपलब्ध झाले ते येथें सादर केले आहेत.

१ सिद्दी संबुलः—हा सिद्दी सुरूर ह्याचा गुलाम होता. हा इ० स० १७३४।३५ मध्ये जंजिन्याचा अधिपति होता असा उल्लेख सांपडतो.

संबुल सलाम बादज सलाम. मुख्य तात्पर्य कारण हैं कीं, येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहित असलें पाहिजे. यानंतर पूर्वी आपण हुजूर व आह्वांस पत्रें पाठविलीं होतीं, त्यांचीं उत्तरें आपणांस लिहून गेल्यापासून आजपर्यंत कांहींच आपण उत्तर लिहिलें नाहीं. हें स्नेहाचे ठिकाणीं योग्य नव्हे. निरंतर पत्राची वहिवाट ठेऊन मित्रतेची वृद्धि करावी हें योग्य आहे. ऐसीयास हल्लीं परशरामांस पूर्वीप्रमाणें येऊन रहावयाचा मनोदय आहे ह्मणोन आपला निरोप विनायक जोशी व कृष्णशेट शेट्ये कर्यात चिपळूण यांचे सांगण्यावरून समजला. त्याजवरून हुजुर विनंति करून आपणास ठिकाणचे ठिकाणीं येण्याविशीं व पूर्वी इनामगांव आपण आल्यानंतर आपणाकडे चालवावयाचा हुकूम घेऊन लिहिलें जात असे. व याप्रकरणीं हुजूरूनही आपणास पत्र पाठविलें आहे. त्याजवरून समजण्यांत येईल. तरी आपण खातरजमेनें कोणतेंविशींही संशय न घेतां, परशरामीं ठिकाणचे ठिकाणीं येऊन सुखरूप पूर्वीप्रमाणें राहिलें पाहिजे. आपलें पूर्वीप्रमाणें अनेक तऱ्हेनें चालविलें जाईल. अंतर पडणार नाहीं. या प्रकरणीं सुभे अंजनवेलीसही हुकूम सादर जाला आहे. बहुत काय लिहिणें. रवाना छ० २० माहे सावान हे किताबत.

[लेखांक २४१]

हु.

आजम ब्रह्मद्रवावा महफूज बाषंद.

मोहबत व मवलीयत मजमु इबादत बादअज घौक आंके, 'बहुत दिवस जाले परंतु पत्र पाठविलें नाहीं. हें स्नेहाचे ठिकाणीं नीट नव्हे. उभय पक्षांची मित्रता पूर्वीपासोन चालत आली आहे, त्याप्रमाणें सांप्रतही उभय पक्षांचे मित्रतेचा मार्ग चालू ठेवून, पत्र पाठविण्याची वहिवाट असों द्यावी हें योग्य असे. यानंतर आपण धामधुमेचे सबबेनें

परशरामचे ठिकाणाहून वरघांटीं गेला. त्यास पांच वर्षे होत आलीं. सांप्रत ठिकाणचे ठिकाणीं यावयाचा मनोदय आहे ह्मणोन विनायक जोशी व कृष्णशेट शेट्ये कर््यात चिपळूण यांचे सांगण्यावरून निरोप आला. या प्रकरणीं रफअत व शहामतपनाह सिद्दी संबुल यांणींही विनंति केली. त्यावरून स्नेहाच्या रीतीनें लिहिलें जात असे कीं आपण आपले ठिकाणीं परशरामीं यावयाचें करून पूर्ववत् प्रमाणें सुखरूप रहावयाचें केलें पाहिजे. आल्यानंतर पूर्ववत् प्रमाणें इनामगांव आपणाकडे चालवावयाचाही हुकूम जाहला असे. सरकारांतून वडिलां-पासून आपलें चालविलें तसें हल्लींही हरएक बाबेंत चालविलें जाईल. येविशीं खातरजमा राखोन कोणतेहीविशीं सरोष अंदेशा मनांत आणूं नये. आपलें चालविण्याविशीं सुभेयासही हुकूम सादर केला आहे. बहुत काय लिहिणें. खाना छ २० माहे सावान सन २१ जिल्स. हे किताबत. [लेखांक २४२] हु.

ब्रह्मद्रबावा हमेपा खुषवक्त बाषंदः—

मोहवत व मजमू इबादत मकान दोस्तान इस्तिजहार मखलिसान बादज दुवा सलाम खैरियत अंजाम माहवल मुराम आंके येथील कुशल जाणून आपली कुशलता निरंतर लिहीत असलें पाहिजे. यानंतर बहुत दिवस जाहले, परंतु आपणाकडून सुखरूपतेचें पत्र येत नाहीं. पूर्वींपासून आपले व आमचे थोरपणाची ममता परिपूर्ण चालत आली आहे. याप्रमाणें सांप्रतही चालावी असा आमचा मनोदय असे.

१ परशरामाहून स्वामी वरघांटी आल्यास पांच वर्षे झालीं ह्मणून ह्या पत्रांत उल्लेख आहे त्यावरून हें पत्र इ० स० १७३३ सुमाराचें असावें. ह्यांत सिद्दी संबुल ह्यांनीं विनंति केल्यावरून हें पत्र लिहिलें आहे असाही उल्लेख आहे. त्यावरून वरील पत्र व हें एका वेळचेंच आहे असें उघड होतें. ह्या पत्रावरून सिद्दी संबुल हा जंजिन्याचा अधिपति ह्या वेळीं नव्हता असें दिसतें. ह्या वेळीं याकूदखान सिद्दी सुरूर हा जंजिन्याच्या गादीवर असावा.

आणि पुढेही आपण या घराण्यावर अधिक लोभ व स्नेह राखावा हें आपणास योग्य असोन, पत्रद्वाराही समाचार घेण्यास स्मरण होत नाही; हें थोर लोकांस चांगलें नव्हे. निरंतर स्नेहाचे उत्तमपणाची चाल राखून मित्रतेचे मार्ग दिवसानुदिवस अधिक होय तें केलें पाहिजे. यानंतर आपण दहाबारा वर्षे आपला पूर्वीचा ठिकाणा सोडून घांटावर जाऊन राहिलां. वरची फौज खालीं उतरोन सर्व मुख्य खराब जाहला. आज पावेतां गोर गरीब अद्यापि भकलेले आहेत. या गोष्टीचें भय (?) आपले सेवकांस कांहींच येत नाही हें आश्चर्य आहे. आपण आपले जाग्यास परशरामीं येऊन पूर्वीप्रमाणें वस्ती केल्यास ते प्रांतीचे लोकही आपले ठिकाणचे ठिकाणीं येऊन निर्भयपणें वस्ती करून सुख पावतील. येणेंकरून आपणासही थोर श्रेय आहे. याजकरितां पूर्वी शेख महमदअल्ली याचेबराबर आपणास लिहून पाठविलें होतें, परंतु उत्तर येऊन पोचलें नाही. सांप्रत शहामत व अवलीयत बेत सिद्दी याकृत सुभेदार सुभा मामले दाभोळ व प्रांत राजापूर यांणीं पूर्वीप्रमाणें आपले इनामगांवच्या सनदा व पन्नास बैलांचें दस्तक देण्याकरितां लिहून पाठविलें. त्याजवरून आपले वृत्तीवर व खात्रीवर दृष्टि देऊन पूर्वीप्रमाणें पेढे तर्फ चिपळूण व मोजे आंबडस तर्फ खेड दोनी गांवचे इनामाच्या सनदा व पन्नास बैलांचे दस्तक असे तयार करून पाठविले, ते कागद सुभेदार मशारनिल्हे हे आपणाकडे पाठवितील. तर आपले खातरजमेनें आपले पूर्व ठिकाणास यावयाचें करून पूर्व-

१ ह्यांत स्वामी परशरामाहून निघाल्यास १०।१२ वर्षे झालीं असा उल्लेख आहे आणि शेवटीं २६ जुलूस सन आहे, तो लेखांक २४१ च्या शेवटच्या २१ जुलूस सनापेक्षां पांच वर्षांनीं अधिक आहे व त्या पत्रांत स्वामी वरघांटीं गेल्यास ५ वर्षे झालीं असा उल्लेख आहे. त्यावरून हें पत्र इ० स० १७३८ सालचें असावें. ह्या वेळीं सिद्दी अबदुल रहिमान हा जंजिन्याचा अधिपति असावा.

वत्प्रमाणें प्रांताची वस्ती होय ऐसें केलें पाहिजे. यांत आपली बहुत तारीफ आहे. बहुत काय लिहिणें. खाना छ० ५ माहे सावान सन २६ जिल्हस हे किताबत.

[लेखांक २४३]

हु.

आजम अकरम गोसावीबावा संस्थान परशराम मुक्काम

धावडशी दाम मोहवत हुः—

अज दिले एकलास सिद्दी याकूत सुभेदार सुभा मामले दाभोळ व प्रांत राजापूर सलाम बादज सलाम खैर अंज्याम आंके येथील कुशल जाणून आशीर्वादसहित स्वकीय कुशल लिहून संतोषवीत असलें पाहिजे. यानंतर सय्यद याकूब जमादार याचे समागमें आशीर्वादपत्र पाठविलें तें उत्तम समयां प्रविष्ट होऊन लिहिला मजकूर कळला. तुह्मीं पूर्ववत्प्रमाणें चालून गांवशीव पूर्वीं ठरले आहेत ते करार करून संस्थानचे चालविलेत, तरी संस्थानचा बंदोबस्त होणें काय कठीण आहे ह्मणून लिहिलें, त्यावरून सविस्तर कळलें. ऐसीयास तुह्मीं आशीर्वाद देणार भगवद्भक्त मनुष्य संस्थानचे ठिकाणीं असल्यास पूर्वींप्रमाणें चालणार नाही अशी काय गोष्ट आहे? पहिलेपेक्षां अधिक चालेल. तुह्मांसारखे साधु लोकांचे चरण लागल्यानें आणखीही कित्येक लोकांस सुख होईल. येविशीं निःसंशयः आपले संस्थानास यावयाची तरतूद करून आलें पाहिजे. तुह्मीं आल्यावर तुमचे गांवशीव जे आहेत ते तुह्मांकडेस खास चालवूं. पहिलेपेक्षां अधिक चालवण्यास अंतर होणार नाही. या प्रकरणीं रा० कृष्णाजी नरहरि आले आहेत. हेही आह्मांकडील स्नेहाचीं बोलणीं बोलतील (त्यावरून) कळों येईल. तुमचा साधु

१ वरील पत्रांत सिद्दी याकूत सुभेदार ह्मणून ज्याचा उल्लेख आहे तोच हा माणूस होय. हा दाभोळ व राजापूर येथील सुभेदार असावा असें दिसतें. ह्याचा व स्वामींचा स्नेह होता.

लोकांचा आशीर्वादच असो. बहुत काय लिहिणें, स्नेह बहुत असला पाहिजे. रवाना छ० १५ माहे जमादिलाखर हे किताबत. आपणाकरितां स्नेहाचे ठिकाणीं कृष्णाजी नरहरि यांजबराबर शेला अष्टगोली पैठणी कुसुंबी एक पाठविला आहे. आपणाजोगा नव्हे, परंतु कृपा करून स्वीकार केला पाहिजे. बहुत काय लिहिणें. २० छ० मजकूर. हे किताबत.

[लेखांक २४४]

हु.

आजम अकरम गोसावीबावा परशराम मुक्काम धावडशी

दाम मोहबतहु.

अज दिले एखलास सिद्दी याकूत किल्लेदार किल्ले गोंवळकोट टाणें चिपळूण सलाम बादज सलाम येथील खैर अंजाम सुरसन इहिदे सलासीन मया व अलफ आंके येथील खैरसल्ला जाणून मोहिब्बीं आपला खैरसल्ला हरवक्त कलमीं मरकूम करीत असलें पाहिजे. दिगर चंदरोज गुदस्त जाहले, अंमा याद करून खत किताबत पाठवून दिलास खुषवक्ती पोंहचविली नाहीं. तरी ऐसें वाजवी नसे. याबादज आलेल्या आदमीया-सोबत खत किताबत पाठवून शादमानी पोंहचावीत असलें पाहिजे. बादज ईजानेबाचे जागा भाई आजम सिद्दी हिलाल यास हुजुरून सरफराज करून रवाना केलें ते येऊन पोंहचले. आह्मी छ० १५ जिल्कादीं स्वार होऊन हुजूर रवाना जालों. मोहिब्वास मालूम जालें पाहिजे. ते जागा दूरचे पल्लीयावरी असलों तरी निविस्ते याचे राहोन खबरअखबार घेत असलें पाहिजे. खत किताबत पाठवावें. यास फरामोसी केली न पाहिजे. दराज काय लिहिणें, प्यार मोहबत असों दिली पाहिजे. रवाना छ० १५ जिल्काद हे किताबत.

१ इहिदे सल्लासीनः—इ० स० १७३०।३१.

२ छ० १५ जिल्कादः—ता० ११ मे इ० स० १७३२.

[लेखांक २४५]

हु.

आजम अकरम गोसावी मुक्काम परशराम मोहबतहुः—

अज दिल एखलास सिद्दी साद सुभेदार सलाम बादज सलाम खैर अंजाम सु॥ सल्लासीन मया व अलफ आंके, येथील खैर सल्ला जाणून आपला खैर सल्ला कलमीं केला पाहिजे. दिगर कितावत पाठविली ते पोंहोचोन लिहिला मंजमून मालूम जाहला. गांवींची रयत डावाडोल जाहली आहे हणून लिहिलें, त्यावरून मौजे पेढें आंबडस हरदु गांवचे रयतीस कौल सादर केला आहे. रयतेचा दिलासा केला पाहिजे. आंबडसचा तेली परागंदा जाहला हणून कळविलें, त्यावरून त्यासही गांवीं यावया वावें कौल सादर केला असे. मौजे पेढ्याचे तेलीयानें बुतपरस्ती केली सबब त्यास सुभ्याहून गुन्हेगारी करार जाहली आहे. त्यापैकीं पंधरा रुपये वाकी राहिले आहेत. त्याचा तगादा करितात आणि तेलीयापासीं ऐवज नाहीं हणून कलमीं केलें. तर मुसलमान होऊन जो बुतपरस्ती करील त्यास सजा तो खिताबमोजिब आणखीच आहे. लेकिन त्यास गुन्हेगारी मुकरर केली आणि रजा दिली होती. ऐसें असतां हल्लीं मोहिब्बीं त्याचे वावें कलमीं केलें. त्यावरून सदरहु पंधरा रुपये मना करून मनाची चिटी पाठविली असे. हरएक वावें चालवावें हणून कलमीं केलें; तर दोस्तीचे जागां तजावज आहे ऐसें नसे. दराज काय लिहिणें? प्यार मोहबत असों दिली पाहिजे. २० छ० १९ जिल्हेज हे किताबत.

१ सिद्दी साद ह्याचें सिद्दी सात असेंही नांव मराठी कागदपत्रांत सांपडतें. हा हवशांचा पराक्रमी सरदार होता. ह्याची व चिमाजी आपा पेशवे ह्यांची ता० १९ एप्रिल इ० स० १७३६ मध्ये कुलावा जिल्ह्यांत चन्हई गांवीं लढाई होऊन हा मारला गेला.

२ सीत सल्लासीनः—इ० स० १७३५.

[लेखांक २४६]

हु.

आजम अकरम गोसावी मुक्काम धावडशी दाम मोहवतहु.

अज दिले एखलास सिद्दी साद सुभेदार मुक्काम गोंवळकोट सलाम बादज सलाम खैर अंजाम आंके येथील खैर सल्ला जाणून मोहिब्बीं आपला खैर सल्ला कलमीं केला पाहिजे. दिगर मोहिब्बीं कितावत पाठविली ते पोंहोचोन खुषवक्ती जाहली. आपलीं गुरें तिसंगीस होतीं तीं सुमार सर १११ स्वारीचे लोकीं नेलीं आहेत, तीं देविलीं पाहिजेत हणून तपशीलें कलमीं केलें. तरी मोहिब्बाचे गुरांवर स्वारी पाठवून आणविलीं जातील असें तों होणार नाहीं. आंगन्याकडील चाकरमानें यांचीं गुरें विवलीचे खिंडींत होतीं. त्यांवर स्वारी गेली होती. तीं गुरें घेऊन आले. त्यामध्ये कित्येक गुरें तर सरकारचे चाकरमाने यांचीं साल गुदस्ता बयाजी महाडिक याणीं नेलीं त्यांमधील असेत. तीं ज्यांचीं त्यांनीं वोळखिलीं. मोहिब्बाचीं गुरें अब्बल तिसंगीस होतीं तेथें हल्लीं नसेत. तशाहीमध्ये येथें गुरें आणलीयावर आंगन्याच्या मारफतीनें तफहुस करितां मोहिब्बाचीं गुरें यांमध्ये नसेत हणून आंगन्यानें मालूम केलें. जर मोहिब्बाचीं गुरें यांमध्ये आलीं असतीं तर मोहिब्बाचे जागा याची विशाद काय होती? अलबत मोहिब्बाचे लिहिण्यावरून पाठविलीं जातीं. दराज काय लिहिणें? प्यार मोहवत असो दिली पाहिजे. रवाना छ० ६ जमादिलाखर हे कितावत.

[लेखांक २४७]

हु.

आजम अकरम गोसावी मुक्काम परशराम दाम मोहवतहु.

अज दिले एखलास सिद्दी साद सुभेदार सलाम बादज सलाम खैर अंजाम आंके येथील खैर सल्ला जाणून मोहिब्बीं आपला खैर सल्ला कलमीं करीत असलें पाहिजे. दिगर मोहिब्बीं कितावत पाठविली तेथें कलमीं केलें कीं, मौजे महाळुंगे व डौरलें ईजानेबाचीं गांवें, तेथील

सालमजकूर सन इहिदेची खंडणी मुकरर जाहली त्यापैकीं तेतीस रुपये रसद सुभां पाठविली असे; आणि हल्लीं गांवींहून परभारें वरातदारांहीं पैसे घेऊन सुभ्यास नेले असेत ते फिरोन देववावे हणून कलमीं केलें. त्यावरून हरदु गांव पैकीं रसद रुपये ऐन रुपये १२० एकशेंवीस व खुर्दा टक्के ७॥ साडेसात आले होते. त्यापैकीं खंडणीची बाकी साल मजकुराबाबत रुपये. ऐन २७ सत्तावीस व खुर्दा पोतदारी टक्के १॥९ दीड टक्का नऊ रुके येणें होती. ते वजा करून बाकी पैसे बराबर महादजी साठल्या रुपये ऐन ९३ व्याणव व खुर्दा टक्के ५॥३ पावणें सहाटक्के तीन रुके देऊन मोहिंब्वाकडे रवाना केले असेत. व सदरहु सत्तावीस रुपयांची हुजतही पाठविली असे. तरी पैसेयांची पोंहच पाठविली पाहिजे. दराज काय लिहिणें. प्यार मोहबत असों दिली पाहिजे. रवाना छ० ४ रविलावल हे किताबत.

[लेखांक २४८]

हु.

आजम अकरम गोसावी मुक्काम धावडशी दाम मोहबतहु.

अज दिले एखलास सिद्दी साद सुभेदार सलाम बादज सलाम खैर अंजाम आंके येथील खैरसल्ला जाणून मोहिंब्बीं आपला खैरसल्ला कलमीं मरकूम करीत असलें पाहिजे. दिगर मोहिंब्बीं किताबत मरसूल केली ते नेकवक्त पोंहचोन खुशवक्ती हासील जाहली. ऐसीच हरवक्त खत किताबत कलमीं मरसूल करून शादमानी पोंहचावीत असलें पाहिजे. कलमीं केलें कीं, मौजे डोरलें व महाळुंगें ता० पावस आमचे गांक, तेथें विशाळगडाहून दगदगा जाहला. त्यामुळें रयत तजावजा जाली असे. त्यास कौल मरहमत जालीयानें रयत कीर्दमशागतीस लागतील हणून कलमीं केलें. त्यावरून हरदु गांवचे रयतीस कौल पाठविला असे. आह्मी खाले लवकरच येणार असों. मुलाकतीस येऊं हणून कलमीं केलें तरी बहुत खूब असे. ईजानेवही मोहिंब्वाची मेह-

खानीच चाहत असों. दराज काय लिहिणें. प्यार मोहवत असों दिली पाहिजे. खाना छ० २८ जिल्हेज हे किताबत.

[लेखांक २४९] हु.

आजम अकरम गोसावी मुक्काम धावडशी दाम मोहवतहु.

अज दिले एखलास सिद्दी साद सुभेदार सलाम बादज सलाम खैर अंजाम सु ॥ इसन्ने सलासीन मया व अलफ आंके, येथील खैर सल्ला जाणून मोहिब्बीं आपला खैरसल्ला कलमीं करीत असलें पाहिजे. दिगर मोहिब्बीं किताबत पाठविली ते नेकवक्तीं पोंहचोन...मुलना हुसेन पेढेकर हरएक बाबें गावांत दगदगा देतो हणून तपसीलें कलमीं केलें तें आयां जाहलें. ऐसीयासी ये बाबें अवल मोहिब्बीं कलमीं केलें होतें त्यावरून त्यास ताकीद फर्माविली होती. अंमा तो खपती, दिवाणा, बेशौर जाहला असे. त्यामध्ये कांहीं शौर राहिला नसे. नाहींतर मोहिब्बाचे गांवीं हरकोणी दगदगा करील त्याचें पारपत्य व्हावयास राहिल ऐसें होणार नाहीं. दराज काय लिहिणें. प्यार मोहवत असों दिली पाहिजे. र॥ छ० ३० सवाल हे किताबत.

[लेखांक २५०] हु.

आजम अकरम गोसावी परशराम मोहवतहु.

अज दिले एखलास सिद्दी हिलाल किल्लेदार कोट गोंवळ ठाणें चिपळूण सलाम बादज सलाम खैर अंजाम सु० सन सलास सल्लासीन मया व अलफ आंके, येथील खैर खुशी जाणोन मोहिब्बीं आपली खैर आफीयत कलमीं करीत असलें पाहिजे. दिगर मोहिब्बीं किताबत पाठविली ते पोंहचली. तेथें कलमीं केलें जें, धावडशीहून निघोन छ० ९ मोहरमीं दरग्यास आलों, व अंजनवेलीस सुभेदार यास कागद लखोटा पाठविला, येवढा पोहोंचावून जाब आणणें हणोन कलमीं केलें तें आयां जाहलें. मोहिब्बाचे लिहिलीयाचें मोजिब • लखोटा अंजनवेलीस पाठवून

जाव आणवून मोहिब्बाकडे रवाना केला जाईल. मालूम जालें पाहिजे. दराज काय लिहिणें. प्यार मोहबत असों दिली पाहिजे. रवाना छ० १० माहे मोहरम हे किताबत.

[लेखांक २५१]

हु.

ब्रह्मद्रवावा फकीर मुक्काम चिपळण.

मोहबत व मजमूअ इबादत बादज शौक आंके दरींविला किताबत पाठविली ते पोंहचोन मजमून मुफसल जाहिर होऊन आला. तुझीं चिह्यांतून उठलेयाची खबर लिहिली. मालूम जाली, व दुपट्टा कुसंबी १ एक बराबर गोपाळ त्रिमल व मल्हारी पाठविला तो येऊन पोंहचला. दराज काय लिहिणें. रवाना छ० ९ माहे रबिलावल सन १३ जिल्स. हे किताबत.

[लेखांक २५२]

हु.

इलाही मेहेरवान आजम अकरम परमहंस गोसावी उमर जादाहु.

अजदिले एखलास सिद्दी मसूद मुक्काम बंदर सुरत. सलाम बादज सलाम महवल मकसूद अं येथील खैर खुशी बनजर जाणून मोहिब्बीं आपला खैरसल्ला हमेशा कलसीं करावयास फर्मावीत असलें पाहिजे. दिगर मोहिब्बीं कमाल मेहेरवानी करून किताबत पाठविली ती नेकसात येऊन पोंहचोन दिलताजगी हासिल जाली. ते जाणोन बिलकुल मोहिब्बाची मुलाजमतच जाली. ऐसी खुशवक्ती गुजरली तर येच वजा दोस्ताची याद करून खत किताबत पाठवून खबर अंतर घेत असलें पाहिजे. दिगर मोहिब्बीं लिहिलें कीं राजपुरीस किताबत व तीन कपडे पाठविले होते व लिहिलें होतें कीं, नवाबाकडे खान होते ते वक्तीं त्यांहीं आ-

सिद्दी मसूद:—हा हबशांच्या आरमाराचा अधिपति असून त्यांच्या वतीनें सुरतेस होता. हा मोठा कर्तृत्ववान् पुरुष असून त्यानें सुरतेस हबशांचा अंमल वसविला होता.

ह्यांस तीन गांव इनाम दिल्ले होते. त्याप्रमाणें हल्लीं तुहींही ताज्या सनदा करून देणें, आणि त्याहीं चालविल्लें होतें त्याप्रमाणें तुहींही चालविणें. ऐसें तपसीलवार लेहून पाठविल्लें. अंमा त्याचा जबाब आला कीं, “खान फौत जाले तेच वक्तीं अव्वल तुही आले असतेत हणजे तुह्यांस गांव होते. हल्लीं तुह्यांस गांव इनाम होत नाहीं.” ऐसा जाब आला हणून मोहिब्बीं कलमीं केलें ते जुल हकीकत मालूम जाली. ऐसीयास ईजानेबासही हुजुरून हुकूम आला असे कीं, तुहीं जंजिरा अव्वल सराईस येणें. त्यावरून आहीही हुजूर जाणार असों. तर मोहिब्बीं अव्वल सराईस हुजूर जंजिरा किताबत लेहून पाठवणें. आणि ईजानेबाही तेथें गेलीयावाजद अर्ज करून मोहिब्बाचें काम खामखा करून घेऊं. मोहिब्बाखेरीज जादा आह्यांस कोणाचें जरूर नसे. तर “इनशाअल्ला हुताल्ला ” अव्वल फसल हंगामीं आही गेलियावर ताज्या सनदा इनाम गांवच्या करून मोहिब्बास देऊं. आही मोहिब्बाचे दोस्त कदीम असों. हर दर हाल मोहिब्बाचे 'कामामध्यें तफावत तजावत करणार नाहीं. मोहिब्बास मालूम जालें पाहिजे. आही मोहिब्बाचे हक्कामध्यें हमेशा—चे दरगामध्यें शुक्रगुजारी करीत असतों. दराज काय लिहिणें, प्यार मोहब्बत असों दीजे. खाना छ० १५ माहे सफर सन २० महमदशाही हे किताबत.

[लेखांक २५३]

हु.

ब्रह्मद्र फकीर मुक्काम चिपळण.

मोहब्बत व मजमुअ इबादत बादज शौक आंके दरींविला किताबत पाठविली ते पोंहोचोन मजमून मुफस्सिल मालूम जाला. मौजे नाईसी तर्फ सावडें हा गांव सन सवा पासून आह्यांस इनाम दिला. त्याचा वसूल सन मजकूरचा आह्यांस पोंहचला नाहीं. तो वसूल मेहरवान होऊन आह्यांकडे घावयास व सालमजकुरीं हल्लीं गांव आमचे दुमाला क-

रावयास हुकूम केला पाहिजे हणून लिहिलें, तर सन सवाचा वसूल सरकारांत पोहचला तो पोहचलाच. अम्मा हल्लीं गांव तुमचे तुह्यांला आहे कीं नाहीं तें लेहून हुजूर पाठवणें; व कळंबुसी गांव मेहरवान होऊन आह्यांस इनाम देत होतेंत, त्यास कोणीं इस्कील केली. त्याचा मुब-दला दुसरा गांव देत होतेंत. ऐशास मौजे डोरलें व महाळुंगे ता० पावस सुभा राजापूर हे हरदु गांव मराठे यांकडून आह्यांस इनाम आहेत. त्यांस खराब होते. वसाहत करावयाकरितां सन खमसामध्ये सुभ्यांतून गांवास कौल मक्ता खंडी दरसाल रुपये ४२ बेचाळीस प्रमाणें करार करून पांच हजार कौल सुभेदारासही दिला. तेणेंप्रमाणें आज तीन सालां वसूल दिला. हल्लीं सालमजकूर सन समानचे खंडणीचे कौला-प्रमाणें बेचाळीस रुपये सरसुभा अंजनवेलीस खाना केले होते; ते पोतां-जमा झाले, आणि हुजत गांवास दिली नाहीं. लेहून पाठविलें कीं, तुमचे गांवीं त्रिगर खंडणीची रयत जाऊन राहिली आहे, व बाधेयानें कीर्द केली आहे. त्याची खंडणी साल मजकुरीं मुकरर होणें ते देशकांचे निसवतीनें मुकरर जाली असे. त्याचा वसूल होणें तो अलाहिदा होईल हणून लिहिलें असे. याकरितां दोन्ही गांवची खंडणी कळंबुसीचे मुब-दला इनाम चालविल्यास आह्यांस गांव पोहचला आणि हरदु गांवास तसदी कोणे बाबें न द्यावी ऐसा परवाना सादर करावयास फर्माविलें पा-हिजे हणून लिहिलें. मालूम जालें, व हरदु गांवचा कौल तुह्यांस कागद सुभ्याचा आला होता तो ऐसें हुजूर पाठविलें. त्यावरूनही जाहीर जालें. तरी हरदु गांवची खंडणी तुह्यां रुपये ४२ लिहिले असा. अम्मा सुभ्याचे दसरीं काय असे. ते लिहून हुजूर आणविली असे. 'इनशा-अह्ला हुताह्ला,' हरदु गांवचे बाबें सरंजाम पोहचविला जाईल. त्रिल फैल कौलमूजिब दोनही गांवची खंडणी घेत जावी. जाजती कोणे बाबें तसदी न द्यावी हणून सुभ्यास परवाना सादर केला असे. व गांवचा कौल तुमचा कागद ऐसे दोन्ही कागद फिरोन तुमचे आदमीयानजीक दिले असेत. दिगर पाथरवटाचे तलासाबद्दल तीन चार जोड्या खाना

केल्या असा. त्यास सातारा पालीचे पाथरवट दोघे तिघे तुमचे भेटीस येऊन त्यांहीं मुद्दा घातला. याची हकीकत व तुहीं त्याशीं करार केला असा याची हकीकत लेहून मल्हारजी पाथरवट सालकर सरनाईक याचा भाई यास हुजूर पाठवून त्याचा मुद्दा खातरेस आणून त्याचा दिलासा करून मुद्याप्रमाणें कौल यास देऊन रवानगी केली पाहिजे; ह्मणजे दसरा होतांच पाथरवट घेऊन मल्हारजी हुजूर येईल ह्मणून लिहिलें. मुफस्सिल माळूम जालें व मल्हारजी पाथरवटही हुजूर येऊन पोहचला. त्याणें आपले मुद्दे जाहीर केले. त्यावरून त्याचा दिलासा करून पाथरवटास कौल दिला असे कीं, तुहीं काय करावयास येणार ते सुखरूप येणें. सहा सात महिने काम करून जेव्हां जाऊं लागाल तेव्हां सुखरूप जाणें. तुहांस अटक होणार नाही. तुहीं कोणें बाबें शक अंदेशा न धरितां सुखरूप येणें. ऐसा कौल देऊन मल्हारजी पाथरवट याची रवानगी केली असे. पाथरवटाचे नाइकानें तुहांस तैनातीविषयीं लिहिलें होतें त्याचे बाबें लिहिलेंत, तर ते प्रमाणें तैनात मुकरर केली जात नसे. नाइकास महिना रुपये १० वगैरा पाथरवट यांस कारिगर देखून महिना मुकरर केला जाईल. व दोनशें रुपये आगाऊ मागत आहेत ह्मणून लिहिलें. त्यावरून हुजूरून रुपये दोनशें पाथरवटास रवाना करावयाबद्दल तुहांनजीक तुमचे आदमीयासोबत पाठवीत होतो. अम्मा तुमचे आदमीयानें रहदारीचे सबवेनें कबूल केलें नाही. याकरितां अंजनवेलीचे पोतांतून रुपये २०० दोनशें हुजूरून मुजरद आदमी पाठवून तुहांनजीक रवाना करविले आहेत. ते पैसे तुहांनजीक तिकडून येऊन पोहचतील. ते याचे पदरीं घालून रवानगी करणें. बादज जे पाथरवटयेतील ते हुजूर रवाना करावयाबद्दल इजत आसार सिद्दी साद सुभेदार या नजीक पाठविणें. ते गलबतावर हुजूर रवाना करतील. हे बाबें सिद्दी मशारनिले परवाना सादर केला असे. दराज काय लिहिणें. रवाना छ० २ मोहरम सन ९ जिल्हूस हे किताबत.

स्वामींनीं पाठविलेलीं पत्रे.*

शाहूमहाराज व त्यांच्या राण्या.

[लेखांक २५४] श्रीभार्गवराम.

श्रीमत् परमहंसस्वामी यांहीं

सहस्रायु चिरंजीव विजयीभव शाहुजीराजे छत्रपति यांसी आज्ञा केली ऐसीजेः—येथें शिकारी तुमची होत्ये व सरकारकून सरदार आमचे भेटिस येतात, त्यांज, धावडशीकर पार्टी. याजपासून कवडी आपण घेत नाहीं. पलीकडील वर्षीं आपण गवत कुरणात काढीत होतो तेव्हां पाटिलांनीं, मीरशिकाराची चाहडी सांगितली याजकरितां, मीरशिकार

* स्वामींनीं लिहिलेलीं वरींच पत्रे आह्मांस उपलब्ध झालीं आहेत. परंतु तीं संगतवार नसल्यामुळे मागील पत्रांप्रमाणेंच त्यांचा व्यक्तिवार क्रम लाविला आहे. ह्या पत्रांवर कोणत्याही प्रकारें कालबोध होण्यासारखें वार किंवा मिति ह्यांचें साधन नसल्यामुळे त्यांची नक्की तारीख, महिना, अथवा सन ठरविणें वरेंच कठीण आहे. तथापि कांहीं पत्रांतील मागच्या पुढच्या संदर्भावरून त्यांची मिति ठरविण्याचा यत्न केला आहे. हीं पत्रे अस्सल पत्रांच्या नकला असाव्यात असें समजावणें, तीं बहुतेक धावडशी येथील दप्तरांत सांपडलीं आहेत. ह्या पत्रांमधील अनेक शिष्य चिमणाजी कृष्ण व जगन्नाथ चिमणाजी यां दिगंतीं शाहूमहाराजांच्या स्वदस्तुरचें असें पत्र शाहू महाराजांस लिहिलेलें आहे. ह्या पत्रांमधील एक जरी आहे. हीं पत्रे फार प्रेमळपणानें लिहिलेलीं असून तीं स्वामींच्या वरेंच डगलें घावें स्वरूप दाखवितात. ह्या पत्रांच्या योगानें स्वामींच्या कारकीर्दी ! बाई, आमचे शिष्यांचाच इतिहास नुसता व्यक्त होत नसून, त्या वेळची सामाजिक जाहला होता. व्यक्त होते.

महाराजास पाठवून

१ मीर शिकारः—शाहूमहाराजांस शिकारीचा फार नुस्तर तुमचे भ्रतारास जवळ उत्तम उत्तम शिकारी असत. त्यांत मीर शिकार

यास मारिलें. वाडियांत कारकुनावरी भुतें घालून वाडियांत दुखणें होऊन कारकुनाचे घरीं माणसें मरतात. गुरें वासरें कुल मेलीं. त्यास देव भगत सुवर्णदुर्गाहून आणून निवडिलें. भगतानें सांगितलें, धावडशीकर अंबाजी पाटील याचे नि॥ भुतें चेटक १, जखीन १ येणेंप्रमाणें दोन भुतें वाडियांत नास करितात. भगतानें पाटिलास सांगितलें जें, आपण सांगतां त्या वारणें. ते न वारीत. कतवा लिहून मागितला जे, याजपुढें जर कांहीं लाग झाला तर दिवाणचे गुन्हेगार. तो कतवा लिहोन न देत. ऐसे पाटील लबाड आहेत. मजला आटोपले नाहीं. गांव लागोन वर्षास पांचशें साशें रुपये खंडणी देतात. ऐसें चालवून मज हे कामास आले ! हें दुःख कोणास सांगावें ? याजकरितां तुहांस लिहिलें आहे. अंबाजी पाटील यास नेऊन याचें पारिपत्य वरेंसें केलें पाहिजे. याचें पारिपत्य न करा तरी, मज आज्ञा कराल तर मी तरी एखादेकडेस जातों. जवानीं सोमाजी सांगतां विदित होईल. हे आज्ञा.

[लेखांक २५५]

श्रीभार्गवराम.

योगभ्रष्ट योगमाता सौ० सकवारवाई रामाजीराऊ याची लेकी यांसी आज्ञा केली ऐसीजेः—कोंकणांत श्रीसन्निध धामणीगांव व सोनगांव दोनी मिळोन हजार रुपयांचे गांव आहेत. त्यास देवें अंजनवेली तुहांस दिली तर दोनी गांव आपले तरफेनें श्रीस अर्पण करावे. या लोकीं दिल्यास कीर्ति होईल; परलोकीं कामास येईल. मागें छत्रपतीस मिरजे च्या मुक्कामीं हटलें जें, आंब्याचा बाग लावावयास धावडशीजवळ एका चोवर द्या. त्यास छत्रपति वोलिले जे, मिरजप्रांतें गांव तुहांस देतों. त्यास आहीं हटलें, मिरजप्रांतें नलगे. तुहांस पुत्र जाहलीयावर मग पांच गांव मागों ते द्या. जो गांव आंबडसासन्निध आहे तो श्रीचीं गुरें ठेवावयास देणें. देवानें बहुत वनवास भोगिला आहे. तुहीं तरी देवाचें चालवावें. देव कामास येईल.

[लेखांक २५६]

श्रीभार्गवराम.

आकाश पडों पाहे तरी तुझीच वाट पाहे. तोंडें मानिली रेणुका ते मातेहून अधिक, सौ० मातुश्री सखवारबाई यांसी आज्ञा ऐसीजे:— धामणी, सोनगांव व धालवली कोंकणप्रांते आहेत. ह्या तीन गांवच्या सनदा आपल्या शिष्यानिशीं पाठवून देणें. चितलें कार्य श्री भार्गव सिद्धीस नेईल. तरी तीन गांवच्या सनदा पाठवून देणें. वाचादत्त चार हजार रुपये देऊं केले (ते पाठवून देणें?). श्रेय तुमचे पदरीं पडेल. तुला मीं रेणुका शब्दें मानिली, ते मातेहून अधिक ऐसें आहे. तरी, चित्तास नये तरी मैत्री तोडणें. जामदारखान्यांत पासोडी कुजेल तें बरें, कीं माझे अंगांत पासोडीची रजई करून घातली ते बरी? तरी हें चित्तीं पुरतें धरून विचार करावा.

[लेखांक २०७]

श्रीभार्गवराम.

श्रीमत् परमहंस स्वामी यांहीं

सौ. यादिसंपन्न वज्रचूडेमंडित, बदली आकाशाची वाणी, जन्मास आली निर्वाणी, मातुश्री सखवारबाई मज जोडिलीस पुण्याची माता रेणुका; ऐशास बाई, तुही राज्य करितां, मी तुमचा जागली, कामें तुमचीं करितों. तुहीं हणजे केवळ कलयुगीचे कर्ण, ऐसें असोन चार हजार रुपयांस हवाले देतां, हें बाई काय? अमृतवाणी ईश्वराची कदापि लटकी करूं नये. तरीच कर्णाची कीर्त दिगंतीं राहिली. गत वर्षीं एक पलंगडी व एक रेशमी नवार व परवां एक जरी डगळा व रजई मागितली होती. त्यास छिटी बुटेदार तरी डगलें द्यावें होतें. रजई मागितली होती त्यास हीं व तेंही निघोन गेलें! बाई, आमचे जीवास बरें वाटत नव्हतें. जीव दोन चार वेळां व्याकुळ जाहला होता. परंतु तुमच्या पुण्यानें कांहीं उतार जाहला. तुहींच महाराजास पाठवून आपणाजवळ नेऊन आह्मांस बरें केलेंत. नाहीं तर तुमचे भ्रतारास

तों अगत्यच नाही! आह्मी निलाजरे, ह्मणोनच तुमच्या राज्यांत राहतों. परंतु कोणास बूज नाही. वरकड तुह्मीं गतवर्षीं व यंदा दोन वेळां पूजा केलींत. दोनी वेळां पूजेसमयीं मौजे सोनगांव व मौजे धामणी हे दोनी गांव भार्गवाचे पायाखालीं आहेत, त्यांचें उदक तुह्मीं घातलें जे, श्रीस अर्पण दोनी खेडीं केलीं. दोनी गांव मिळोन आकार ह्मणाल तरी साडेचारशें पांचशें पावेतों कदाचित् होईल. त्यास तीं खेडीं दोनीं भार्गवाजवळून कितीसीं लांब आहेत तीं आपल्या लक्ष्मणरावाजवळ पुसावें. तो सत्यच सांगेल. तुह्मीं तों तेच समयीं उदक घालून देवास अर्पण केलेंतच ; परंतु दोनी गांवचीं दोन अक्षरें आह्मांस लेहून पाठवणें जे, सोनगांव व धामणी हे दोनी गांव देवास दिल्ले. ऐसें आह्मांस लेहून पाठवणें ह्मणजे गांव आह्मांस पावले. विशेष काय लिहिणें हे आज्ञा.

[लेखांक २५८]

श्रीभार्गवराम.

सहस्रायु चिरंजीव महाराज छत्रपति महाराज जटाशंकर ईश्वराचें स्वरूप, यांस कोणी मनुष्य ह्मणेल तो नरकास जाईल. तुह्मां दोघींस जो मंत्र तारक सांगितला आहे तो निष्ठेनें जपणें ह्मणजे पुत्रसंतान झालेंच ऐसेंच समजणें. तुह्मीं आपले गुरूचे पायाची क्रिया केली आहे. छत्रपतीशीं भांडो ना. तर आह्मीं निरवानिरव केली आहे. भांडल्यास हा देश टाकीन आणि गोमुत्र तुह्मांवर टाकीन. राजाशीं तुह्मीं भांडिलांत नाहींत ह्मणजे विश्वजन सुखी होईल. ऋषीश्वराचे पायाची क्रिया केली आहे. तुह्मीं जें जेवण कराल तें राजास अमृतासमान लागेल. आणि तुमचें राजाचें एकचित्त नाही ह्मणजे तुह्मीं सोन्याचा ग्रास केला तरी राजास विषसमान वाटेल. मागें तुह्मांस आशीर्वाद दिला तो खराच होता. त्यास कोणीं आक्षेप केला असेल त्याचें काय झालें असेल तें ईश्वर जाणे. काय तुमच्या वडिलांचें पुण्य, काय जाणों छत्रपतीचें पुण्य

कीं तुमचें अन्य जन्मींचें सुकृत होतें, तर मज देवानें भुली घातली, आणि तुमच्या आश्रमास अकस्मात् आणिलें, आणि उपदेश जाहला. याचें सार्थक करा. इतकी तुह्यांस भिक्षा पदर पसरोन मागतों. तुह्मीं भांडों नका. निरापराधी कोणी शिवी देईल ते गुरास लागेल. क्षमारूप घरत्रीनाम तपस्वीरूप योगीनाम संत संत संत धर्मानाम. तर पहा, पहा, त्या पांडवाचे कीर्ति अद्याप आहे. पुढें चालेल ऐसी कीर्ति तुह्मीं उभयतां करा. आणि संसाराचा कांहीं भरोसा नाही. जसा दीपक मालवल्यास कांहीं नाही.

[लेखांक २५९] श्रीभार्गवराम.

सौ० संपन्न मातुश्री सगुणाबाई यांसी आज्ञा केली ऐसीजे:—आह्मीं गेलों होतों जे, नबाब मोंगल यास भेटोन त्यापासून गांव मागोन पालखींत बसोन तुह्यांस मुख दाखवावें. त्यास त्याची भेट न जाहली. याजकरितां राहतां राहिलें. खालें कोकणांत होतों त्यास त्याजवळचे चार गांव इनाम देऊन कसें चालवीत असत तेंही तुह्यांस विदितच आहे. बाजी होते ते ह्मणत जे, किलीजखानास तुह्यांस नेवून भेटवितों; आणि पांच गांव इनाम देऊं. त्यास तो मरोन गेला. एरवीं देविता. तुमची खातर निशा होती. तुमचें सत्पात्रीं देव तुमचें घेईना. कुपात्रीं द्यावें ऐसें तुमचे मनांत होतें, याजकरितां कुपात्रीं देतां!*

[लेखांक २६०] श्रीभार्गवराम.

योगीराज योग्याची माता रेणुका माता सौ० संपन्न मातुश्री सगुणाबाई यांस आज्ञा केली ऐसीजे:—ईश्वरी कृपेनें पुत्रसंतान व्हावें ऐसें वोशध हातास आलें तें पुडिया २१ पाठविल्या आहेत. प्रत्यहीं प्रातः-काळीं तोंड धुवोन एक पुडींतील वोशध तितकीच वजन रायपुरी

* हें पत्र बाजीराव मृत्यु पावल्यानंतरचें ह्मणजे इ० स० १७४० च्या पुढचें असावें.

साखर एकत्र करून एकवीस रोज घ्यावें. पुत्रसंतान श्री देईल. यास बोशघास पथ्य कांहीं नाहीं. लौकिकीं कोणास कळों न घ्यावें. निष्ठेकडून घेतल्यास श्री पुत्रसंतान देईल. भाव पाहिजे. ऋषीशृंगें जैसें पिंडभागांतील विभाग कौसल्या, सुमित्रा, व कैकयी यांस दिले होते, त्यांणीं भावार्थें घेतले, त्यांस पुत्रसंतान जालें; तैसें भावार्थें घेतल्यास पुत्रसंतान होईल.

[लेखांक २६१] श्रीभार्गवराम.

विश्वरूप मातुश्री पार्वतीसमान सौ० संपन्न मातुश्री सगुणावाई यांस आशा. तुह्यांस भार्गवप्रसाद पादुकाजोड पाठविला आहे. घेतला पाहिजे. रघुजी भोंसले यांजकडील कारभारी भास्करपंत यांजकडे तीन हजार रुपये वाग्दत्त रघुजी भोंसल्यांचे येणें आहेत. त्यांजकडे माणसें कोणी जातील त्यांस लिहोन तीन हजार रुपये आणविले पाहिजेत. खर्चास पाहिजेत याजकरितां त्वरेनें आणविले पाहिजेत हे आशा.

[लेखांक २६२] श्रीभार्गवराम.

मननिर्मल गंगाजल पुण्यपवित्र सौ० संपन्न ऋषीश्वराची माता मातुश्री विरूवाई यांसी आज्ञा ऐसीजे:—बहुत दिवस जाहले, तुह्यांकडून पत्र येऊन वर्तमान कळत नाहीं. आमचें वृद्धपण जाहलें. तुमचे पुण्यें दहापांच कामें वाईट बरीं जाहलीं. तीं तुह्यांस श्रुत जाहलीं. हल्लीं आमचा हेत आहे जे निरेसें दादर बांधावा. काय निमित्त

१ पृष्ठ १७९ लेखांक १६६ मधील २ री टीप पहा.

२ निरा नदी पुणें जिल्ह्यांत वाहत असून जेजुरीपासून पिंपरी व माळशिरस ह्या गांवांस जातांना मध्यंतरीं लागते. तेथें पूल बांधण्याचा स्वामींचा हेतु होता. ह्याप्रमाणें पूल बांधण्याचें काम सिद्धीस गेलें नाहीं. ह्यावरून हें पत्र स्वामींच्या कारकीर्दीतील अखेरचें असावें.

हणाल, तर ज्यापाशीं द्रव्य आहे तो द्रव्य देऊन उतरतो. ज्यापाशीं द्रव्य नाही तो कष्टी होऊन माघारा जातो. ऐसे चार महिने लोक पावसाळचे श्रमी होतात. याकरितां चार कमाना बांधाव्या. पांच सात कामें जाहलीं हीं तुह्यांस पुसोन केलीं. हल्लींही पत्र पाठविलें आहे. तर आपले पतीस सांगोन निरेस दादर बांधावयासी सांगणें. दादरास द्रव्य फार पाहिजे. त्यासी चार घरे आणखी चौ दिशांस मागोन तुमचें नांव सांगोन काम चालवूं. दादर तुमच्या कीर्तीचा आहे. नांव तुमचें आहे. आह्मी फुकाचे तुमचे जागली. तर आपले पतीस पुसोन दादर बांधावयाविशीं पत्राचें उत्तर पाठविलें पाहिजे. वाई, बसापा आदले जन्मीं पुण्यपुरुष होता हणून ये जन्मीं त्यासी श्रीनें वासना दिली आणि द्रव्य आपलें शिखरास लाविलें. येणेंकडून तो जीवन्मुक्त जाहला. त्याचे पुण्यास पारावार आहे ऐसें नाही. इतके लोक पृथ्वीत आहेत, परंतु ज्याचें देव घेणार त्याचेंच वेऊन त्याचा जन्मोद्धार करितो. तुह्मी तों सुन्न आहां. विशेष लिहिणें नलगे. हे आज्ञा. तुह्मी उत्तम अन्न दुध भात जेवितां. आह्मी कंदमुळें खातो. आह्मी जेवावयास तुमची मर्जी असेल, तरी भुईमूग आह्यांस एक मण पाठवून दिले पाहिजेत.

[लेखांक २६३]

श्रीभार्गवराम.

सौ० मातुश्री विरूबाई यांस आज्ञा केली ऐसीजे:—श्रीचे देवाल्याचा कारखाना सात आठशें माणसें खपतात. इमारतीस चुना कोळसे पाहिजेत. त्यास वावगें रान देवखोल व मोरघर या गांवीं लांकडे तोडीत असत. त्यास यमाजी शिवदेव यांणीं लांकडे तोडावयाची लोणारांस मना केलें आहे. ऐशास देवळाचें काम धरिलें तें टाकतां नये. लांकडे

१ यमाजी शिवदेव:—मुतालिक. ह्यांच्या विरुद्ध स्वामींची तक्रार ह्या पत्रांत आहे.

तुमच्या राज्यांत न तोडावी तर कोठून आणावी? स्वर्गाहून आणावी कीं काय? आह्मी कांहीं आंबे, साग, विव्ही कामाचें लांकूड तोडीत नाहीं. कामाचें नव्हे तें तोडितों. ऐशास देवळ बांधावें ऐसें आपले विचारें असेल तर मोरघर, देवखोल, बजेगांव जेथें लांकूड डोंगर असतील तेथें तोडावीं ऐसें आपले मुद्रेनिशीं चिठी पाठवावी. यमाजी शिवदेव लोणारीयांस ह्मणतो, खंडीस सा रुपये घेतां यांतील तीन आपणास देणें; तर लांकडें तोडूं देईन. यास आह्मी पैके देतो त्यांतील यास मागायास दरकार काय आहे? चित्तांत आणून [करणें तें करा.]

[लेखांक २६४]

श्रीभार्गवराम.

श्रीमत् परमहंस स्वामी यांहीं

सौ० संपन्न मातुश्री विरुवाई यांसी आज्ञा केली ऐसीजे:—मी कोळी झालों आणि तुह्मीं उष्टीं बोरें खादिलीं. तो अभिमान तुह्मांस असों देणें. तुह्मीं राजाकडून आह्मांस सिंहासन दिलें. तुह्मांस ईश्वरें सिंहासन तक्त दिलें. तुह्मीं खुशाल सिंहासनीं बसणें. मला जर पालखी हवी असती तर कानोजी आंगन्यानें जे पालखी राजास दिली, त्या पालखींत बसवून एकीकडे आपण खांदा घेतील व एकीकडे खांसा राजा खांदा घेतील ते पालखी मजला अर्पिली. ते मज जर हावी असती तर मी घेतों कीं न घेतों? मजला पालखी नलगे. कांहीं नलगे. तुह्मीं सुखी असावें हेच माझी पालखी असे. जबानी केरोजी सांगतां विदित होईल. जाणिजे. पालखीचा सरंजाम राजास ह्मटलें कोथळेगांव देणें. त्यास बोलिला जे, चिंचवडच्या देवास नसले तर तुह्मांस देऊं. त्यास कोथळेगांव निमें सचीव, निमें बाजीराव दमाजीस आहे. राजाचें वचन खरें करणें असेल (व) मजला पालखींत बैसविणें असेल, तर कोथळेच्या सनदा केरोजीजवळ करून पाठवणें. नाही तरी मला पालखी नलगे. पालखी पाळवूं नये.

पेशवे. राधाबाई.

[लेखांक २६५]

श्री.

गंगाजान्हवीसमान मातुश्री राधाबाई यांस आज्ञाः— जागली मीं, देखों सकतां कीं नाहीं ? श्रीचे कोटीस मीठ पेण बंदरीं उभयतां चिरंजीवांहीं वीस खंडी देविलें. वीस खंडी मानाजी आंगरे यांणीं दिलें. त्यास तुमचे वीस खंडींपैकीं तुमचे कमाविसदार दहा खंडी देतात. याकरितां त्यास नशेद—(निषेध ?) पत्र देऊन आपले तर्फेनें वीस खंडी मीठ पत्रदर्शनीं श्रीचे कोठीवाले यांचे पदरीं घालणें. वीस खंडी मानाजी आंगरे यांणीं दिलें. एकूण चाळीस खंडी कोठी भरून येईल. आपले तर्फेनें वीस खंडी मीठ घावयास अनमान न करणें. जाणीजे. हे आज्ञा. आणखी तुमचें मी फारसें मागत नाहीं; परंतु मीठ तरी पोटभर वीस खंडी खाऊं द्या. देवाचें काम चालों द्या. कण खालल्यास त्याचे उतराई होत नाहीं. याजकरितां मीठ मागीतलें असे. उभयतां चिरंजीवांचें फत्तेचें वर्तमान लिहोन पाठविणें, तरी सविस्तर लिहिणें.

[लेखांक २६६]

श्री.

मननिर्मल गंगाजल गंगाजान्हवीसमान मातुश्री राधाबाई पेशवी यांस आज्ञा केली ऐसीजेः—चिरंजीव आपांहीं दुलई पाठविली ती उंच आहे. तैसीच विरूवाई यांणीं पाठविली तेही आहे. परंतु तुहीं हलखी दुलई वाराणसीचा ताप्ता, चौतार, कोणेक वजा, लाल, पिवळा, बदामी, जसा असेल तशाची, अगर बंगाली ताप्ता, उत्तम, दुतार, चौतार, ज्या वजेचा असेल संजपी असो— त्याची दुलई आंत अस्तर पसमी घालून, सा हात साडे सा हात लांब, तीन साडे तीन रुंद याप्रमाणें चित्तास येईल तरु करून पाठविणें. जाणीजे.

वाजीराव व चिमणाजी आंपा.

[लेखांक २६७]

श्रीभार्गवराम.

श्रीमत् परमहंस स्वामी यांहीं

सहस्रायु चिरंजीव वाजीराव बल्लाळ प्रधान यांसी आज्ञा केली ऐ-
सीजे:-जकात शाहावाडा परगणे असेर येथील जकातीचा अंमल नाना
कैलासवासी यांचें दत्त आहे. त्याप्रमाणें तुह्मींही चालवीत आहां. ये
वर्षीं घामधुमीच्या प्रसंगामुळें तेथील अंमल उठला होता. सांप्रत तां-
त्राचें व तुमचें सख्य जालें. या उपरी अंमल बैसलेच असतील.
तरी हल्लीं श्रीस्थळींहून राघो बल्लाळ पाठविला आहे. यांसी जकात
मजकूरच्या सनदा आपले शिक्क्यानिशीं करून देणें. खानदेशप्रांतींचा
सुभा बावती व सरदेशमुखीचा करून गेले असतील. त्यास ताकीद-
पत्र व जमेदारांस पत्र देऊन खानगी करणें. तुह्मांस श्रीचा प्रसाद
मोहाचीं शाहाळीं सुमारें ४ पाठविलीं आहेत. घेणें. बहुत काय लि-
हिणें हे आज्ञा. याचे समागमें धोंडो महादेव यास जकातीच्या धं-
द्याचा साहित्यउपराळा करावयास पत्र देणें. बहुत काय लिहिणें
हे आज्ञा.

[लेखांक २६८]*

श्री.

सहस्रायु चिरंजीव विजयीभव वाजीराऊ यांस आज्ञा. राजमाची,
कोथळा किल्ला तुह्मांस आला. हे किल्ले घरचेच होते! यांत अपूर्व

१ नाना:-वाळाजी विश्वनाथ पेशवे. २ तांत्र:-मोंगल. भोपाळची लढाई
होऊन निजामाचें व मराठ्यांचें सख्य झालें तो प्रसंग कीं काय ?

* हें पत्र लेखांक ११५ ह्या पत्राच्या पाठीमागें लिहिलें असून त्यावर पैव-
स्तीची तारीख छ २२ जिल्काद शनिवार ही आहे. त्यावरून हें पत्र ता० ८
माहे मार्च इ० स० १७३५ ह्या मितिचें असावें व हें लेखांक ११५ ह्यास
उत्तर असावें असें दिसतें.

नाहीं ! कुलाबाही तुमचाच आहे. आज नाहीं उद्यां येईल. कर्नाळा माहुली घेतली असतीत तर चौकडे कीर्ति होती. सातारा दुष्टबुद्धि जे आहेत, त्यांचें राजास कळां येतें. वरकड आर्ही, गुलावशिसे उत्तमसे तीनचार पाठविलेंत तर वरें होतें, जिवास वरें वाटत नाहीं, यास्तव लिहिलें होतें. आमचे जिवास मधीं कांहीं वरें वाटतें. कधीं वाटत नाहीं. वरकड वर्तमान यथास्थित असे. लिहावें ऐसें नाहीं. हे आज्ञा.

[लेखांक २६९]

श्री.

चिरंजीव बाजीराऊ प्रधान यांसी आज्ञा. आर्ही तुहांस सांगितलें होतें जे, कोथळ्याच्या सनदा वेगी पाठवून देणें व कांहीं वस्त्रें पाठवून देणें. वस्त्रें औरंगजेबा २, सकलाद उत्तम १, पशमी थान दुर्लई व कुडती करावयास २ येणेंप्रमाणें पाठवून द्या ह्मटलें होतें. बाजी, आज्ञा मोडूं नको. काय, राहों येथें कीं जाऊं एखादेकडेस ? काशी-वाई आश्विनमासापासून कुणग्याची म्हैस पाठवित्ये; त्यास कृष्णराऊ याजकरवीं कागद बाईस लिहविला जे, बाई, तुहांस पुत्र जालियावर दोन म्हैसी पाठवून देणें. हें भविष्योत्तर पहिलेंच वाग्देवता वदली होती. हल्लीं पुत्र जाला ह्मणून लिहिलें, बहुत उत्तम जालें. कृष्णराऊ याचे आमची गोडी वीरमाडेयांत जाली. त्यास बोलिलों जे, बाईस पुत्र जालियावर तुहांस उत्तम वस्त्र देऊं. त्याजकारणें वस्त्र ठेविलें होतें, तें दुर्जनसिंगास दिलें. वरकड भेटीचे समयीं तुहांजवळ आर्ही काय मागितलें ? तुहींही अपूर्व वस्तवानी काय आणून दिलीत ! आर्ही तुमचे स्नेहाचे भुकेले. नवाबाचे भेटीस गेलेंत, तेव्हां बोलिलों जे तुमचे फत्ते जाली तर आपले देवाचें नांव घेणें. तैसेंच तुहीं राज-पुरीं प्रांतास स्वारः.....[फाटलें आहे].

[लेखांक २७०]

श्री.

सहस्रायु चिरंजीव रघुपतीस आज्ञा. विश्वजन असें ह्मणतें, वांचोन काय देवळें बांधावीं आहेत. शास्त्रें तुह्मी सांगतां आणि आज्ञा तुह्मी मोडितां, याचें काय होईल ? हें तुमचें तुह्मांस कळतच आहे. शब्द-पांडित्य आह्मांसी बोलतां, जें आहे तें स्वामींचे आहे; आणि घातो-पोषण वर्ततां ! रडतियाचीं आसवें पुशितां ! तुह्मींच आमचा वाक्षेप केला ! परंतु वरें वाईटसें काम देवळाचें गोठणेंचें मुस्तैद जालें. पूर्ण-गडीं देवळास आरंभ केला आहे. होईल कीं नव्हे हे श्री आधीन आहे. तुह्मीं पुराणें ऐकतां. तुह्मीं ब्रह्माचे लेंक आहां. परंतु आह्मी कवडीचे माणूस आहों !! वाईटसें भार्गवाचें स्थळ सिद्ध झालें आहे. माझे आई, माझा बा, माझे इमान, आतां मी कोणाचे गळां मिठी घालूं ? तुह्मीं बोलिल्लेंत जे, सातारा गेल्यावर हजार रुपये तळ्याचे कामास देऊं; तर तेही नाहीत ! धावडशी ही माझी कांहीं मिरास नाही. जिकडे जाऊं तिकडे मिरास आमची. बरावाईट जे कोणी माझे तिळीं आले नाहीत ते थैल्याच्या थैल्या पाठवितात. येरवी तीन हजार रुपये महिना खर्च कोठून पुरता ? जो कोणी आज्ञाभंग करील... [फाटलें आहे.] दोष कल्पांतों नाही ! तुह्मीं लिहिलें कीं, उभयतां भेटीस आले तेव्हां आह्मीं राजकीय धंद्यांत होतो. अलीकडे जाते समयीं यावें तर अनुकूल पडलें नाही ह्मणून लिहिलें; तरी तुह्मी कशास याल ? XXX [फाटलें आहे.]

---

१ बाजीरावास स्वामी श्रीरामाची उपमा देत असत व चिमाजीआपास लक्ष्मणाची उपमा देत असत. त्यावरून हें पत्र बाजीरावाच्या नांवाचें असावें असें दिसतें. ह्या पत्रामध्यें स्वामींच्या मनाची स्थिति व पेशव्यांवरील रोष हुवे-हुव चित्रित झाला आहे. स्वामींच्या मर्जीप्रमाणें कोणीं वर्तन केलें नाही ह्मणजे बहुधा त्यांची रोषयुक्त मुद्रा होत असे.

[लेखांक २७१]

श्रीभार्गवराम.

श्रीमत् परमहंस स्वामी यांहीं

सहस्रायु चिरंजीव बाजीराऊ प्रधान यांसी आज्ञा केली ऐसीजे:-
 कृष्ण जोशी विन विश्वनाथ जोशी चिपळूणकर तुमचे शालक यांसीं
 देवघेव कारकूनांहीं आह्मां न कळत केला. पैसे श्रीचे दिले. त्याचा
 परिणाम होतां त्याचें दिवाळें निघालें. त्यास चिमाजीआपा व तुह्मीं
 त्याचें कर्ज वारावयास सा हजार रुपये प्रस्तुत द्यावयास पुण्यास केले
 आहेत. जोशी यांचा निरोप कारकूनास आला जे, कतवे घेऊन आपा-
 कडेस पुण्यास येणें; तुमचा कजिया वारून देतील. त्यास कारकून माझे
 जाणार कोण? यांणीं जाऊन काय करणें आहे? रुपये येणें श्रीचे, याज-
 करितां हें पत्र तुह्मांस लिहिलें आहे. कतवे व हिशेब तुह्मांकडे पाठविले
 आहेत. मुद्दल देणार, तर पावलें तें लिहिलें आहे. वजा करून उरले रुपये
 द्या, अगर तेथून आणऊन पाठवून द्या. परंतु आपाकडे कोणी जाणार
 नाहीं. माझे रुपये तुह्मीं उगऊन येथेंच द्या. तुमचे उपकार आह्मांवर
 होतील. विशेष लिहिणें तरी सुज्ञ असा हे आज्ञा. मुद्दलपैकीं रुपये
 ७१७॥३ सातशें साडे सतरा तीन आणे येणें ते आह्मांकरितां तुह्मींच
 येथें द्या. कतवे व हिशेब पाठविला आहे हे आज्ञा. सदरहू खेरीज गु॥
 चिमणाजी व्याज येणें रुपये ४७. एकूण रुपये ७६४॥३ येणेंप्रमाणें येणें
 असेती. हे आज्ञा.

[लेखांक २७२]

श्री.

सहस्रायु चिरंजीव विजयी भव रघुनाथजीस आज्ञा केली ऐसीजे:-

१ कृष्णजोशी विन विश्वनाथ जोशी चिपळूणकर:-ह्यास बाजीरावांचे शालक
 असें झटलें आहे त्यावरून हे कृष्णराव जोशी चासकर कीं काय? बाजीराव
 ह्यांचे मेहुणे चासकर जोशी ह्यांचें नांव कृष्णराव महादेव असें प्रसिद्ध आहे
 तेव्हां हे जोशी कोण?

आह्मांस एका भक्तानें नारायण तेल पाठविलें ते परभारें तुह्मांकडे रामाजीबरोबर पाठविलें आहे. घेऊन पावलियाचें उत्तर पाठवणें. नारायण तेल चांगलें कोठें मिळत नाहीं. किंकनेल तेल ह्मणून आमचे संग्रहीं आहे, तें वातास लावल्यास गुण येतो. तें पाहिजेसारखें असेल तर सांगोन पाठवावें. पाठवून देऊं. वरकड तुह्मांपासून आलियावर आह्मांस सोळा हजार रुपये खर्च जाहले. आजवर आमचा खर्च चोहोंकडे कारखाने लागले आहेत. माझा रुका कोणीं उसना मागों नये. आह्मांजवळही घावयास नाहीं. दसरापावेतो यें राहोन कोठून कांहीं ऐवज रुपये आले तर खर्च चालेल. नाहीं तर दसरा जाहलियावरी भिक्षेस निघोन जाऊं. विदित जाहलें पाहिजे. जगजीवनराव पवार जर तुह्मांकडे येईल तर त्याचे मनानुरूप सरंजाम करून त्यास आणावा. पवार मर्दाने, पुरातन आहेत. जगजीवन कर्ता, तरवारेचा शूर आहे. त्यास हत्ती देऊन बहुमान करून आपणाजवळ आणिल्यास तुमची कीर्ति होईल, आणि आमचें वचन ऐकिलें असें होईल. होळकराचा मूल तुह्मांकडे आला आहे. त्यास आणि जगजीवनास कोटीचें अंतर आहे. इतक्या पवारांमध्ये तुमची कीर्ति होईल. तीन हजार रुपये तुह्मांकडील लौकर येत सारखें करा. तुह्मांस तीन वर्षांचा कौल आहे. तीन वर्षे कांहीं तुह्मांजवळ मागत नाहीं. पांच मोहरा ठेविल्या तरी आह्मांस नलगे. नाहीं तर आमची पैदास्त नये. दसरा पावेतो आह्मी यें आहों. कोठून कांहीं ऐवज आला तरी खर्च चालेल. नाहीं तर दसरा जाहलियावरी कोठें भिक्षेस जाऊं. तुह्मांस कळावें ह्मणून लिहिलें आहे. एका भक्तानें पद्म देवास दिलें आहे. त्यास पाचा पाहिजेत. इतकें जवाहीर तुह्मी हत्ती भरून राजास आणून दिलेंत. पाचा जर दहा दहा रुपयांच्या आठ पाठवून घाल तर पन्नास लावून देवास अर्पण करूं. श्रेय तुमचे पदरीं पडेल. रुपये रोख देऊं. या गोष्टीचें

आणि पवाराचें अगत्य^१ आह्लांस आहे. जगजीवनाची बहिण खांसा सुंदराबाई दमाजीच्या भावास [दिली] आहे. तिकडे यास बग मोठी आहे. परंतु तुझे पदरीं आह्मीं घालितों. अवघ्या पवारांमध्ये तुझी कीर्ति होईल. हा कागद त्याजकडील कारकून आला आहे त्यास वाचून दाखवणें.

[लेखांक २७३] श्रीभार्गवराम.

श्रीमत् परमहंस स्वामी यांहीं.

मननिर्मल गंगाजल आचार्यें पुण्यशील भक्तराज बाजीराऊ प्रधान तथा चिमाजीआपा यांसी आज्ञा केली ऐसीजे:—तुहीं पत्र पाठविलें; माझे वचन आयकोन सकलाद देतों हणून लिहिलें; कोटीचें यश तुमचे पदरीं पडिलें. मजला वाराणशींत रत्नाभिप्रेक केलांत ऐसा सुखी जालों. सांबशिवें अवतार धरिला, जसी ज्याची निष्ठा तसा त्यास प्रसन्न होतो. श्री भार्गव तुज सुप्रसन्न आहे. मी तुझा जागली आहे. तुझ्या पुण्यानें ढीग सकलादी आहेत. परंतु कारकुनाचें त्याचें पारडें फार भारी जालें. कानोजी होता तो एकशब्दी होता. त्याचे आहारीं कारकून होते. हे^१ आहेत ते कारकुनाचे आहारीं पडिले आहेत. यास तुह्लांस कांहीं सुचेल ते यांस बुद्धि सांगणें. आमचा इलाज नाही. आमचे भेटीस आले तेव्हां आह्लांजवळ मुरुडचे महाजनकीचें वतन बापू गणेश बागूल यांस देतों हणून नेम केला आणि सातारा गेलीयावर कारकुनाचें ऐकोन आतां देत नाही हणतात. याजकरितां पुण्यास गेलीयावरी यत्न करून बापू गणेश याचें वतन महाजनकीचें सनद करून घेणें. बापू गणेश चाकर तुझा आहे. याचें महत्त्व वाढविल्यास श्री तुमचें वाढवील. माझे वचन मोडिलें,

१ हे:—कान्होजी आंग्र्याचे चिरंजीवांचा संबंध दिसतो. हे चिरंजीव कोण ? सखोजी कीं संभाजी ?

परंतु तुमचें वचन मोडणार नाहींत. हे अवघे रघुनाथजीचे खेळ आहेत. जाणजे. शिवराम हरी आमचे जवळचा यास जुन्नरचे खालशाचे मजमू दत्त करून दिल्लें आहे. त्यास यंदाचा मुजमू मना केलांत. त्याचेविशीं एक पत्र अंबाजीपंततात्या यांजवळ देऊन रवाना केलें होतें. त्याचें उत्तर न पाठविलेंत. ऐसें नसावें. हल्लीं त्याचें चालवणें आह्मांस अगत्य आहे. तें तुह्मीं अगत्य धरून वेतन पावणें ऐसे सनद गोविंद कृष्ण यांस पाठविली पाहिजे. तुह्मीं वेतन न द्या, तेव्हां आह्मांस पदरचें द्यावें लागतें. हें चित्तांत आणून लौकर उत्तर पाठविलें पाहिजे. विशेष काय लिहिणें हे आज्ञा.

[लेखांक २७४]

श्री.

सहस्रायु चिरंजीव विजयीभव रामसेवक हणमंत श्रीसेवक उभयतां आपांस आज्ञा केली ऐसीजे:—मी जागली तुमचा. ....आपला कुलस्वामी भजा ह्मणजे तुझा अंगरोग आणि जंजिरा, वसई हें कार्य झालें ऐसें समजा. चुनी लाल, उत्तम, दर ३ प्रमाणें किंमतीचे २० वीस चांगल्या पाठवून देणें. माझें शरीर अशक्त जालें. अमळशी करमणूक करावयास दादाचा लेंक जगन्नाथ पुराण उत्तम सांगतो. पोथी ऐकतो. त्याची सभासदांत असामी गतवर्षीं पुरंधरीं घातली आहे. गतवर्षीं दोनशें रुपये पावले. यंदा तुमच्या चित्तांत करार असामी आहे ते आहे. तुह्मांजवळ पाठविलें तरी गुदस्ताप्रमाणें दोनशें रुपये त्रिगी पाठवून देणें.

[लेखांक २७५]

श्री भार्गवराम.

श्रीमत् भार्गवचरणेषु धीर रघुनाथाचा सेवक हणमंत—रामलक्ष्मण दोनी बंधु. लक्ष कोटी रत्नमाणकें मजला दिलींयानें कांहीं माझी कीर्ति वाढत नाहीं. उभयतां दोनी बंधु रामलक्ष्मण तुमची फत्ते झाली ह्मणजे त्रैलोक्यांत माझी कीर्ति जाहली. हेचि मी इच्छा रात्रं-

दिवस श्रीपासीं इच्छितों. पैका नामर्दाचा. इजत व यश मर्दाचें. चिरंजीव रायाचें वर्तमान वरचेवर मजला पाठवीत जाणें. तिळगुळाची खलिती श्री भार्गवाचे पादुकांवर ठेवून अर्पण केली.

[लेखांक २७६] श्रीभार्गवराम.

सहस्रायु चिरंजीव विजयीभव श्री रामसेवक हणमंत भार्गवसेवक उभयतां बाजीराव व चिमाजीआपा यांसी आज्ञा केली ऐसीजे:—आह्मीं पूर्वीं तुह्मांस लिहीत असों जे, दोघे देव तुह्मीं उभयतांनीं भक्तिवादेनेले. आज तीन वर्षे लिहितों जे, तीन देव तुह्मांकडेस गेले. थंदा जीवावरील दुखणें गेलें. मजकडेस देव असते तर मजला कां दुखणें येतें? एकला गणपति व भुलोत्रानें काय करावें? श्री भार्गवाचे संगें-करून कडवईचीं पानें-हणजे गुरु अगर कोणी खाते तर तात्काल मृत्यु प्राप्त होता-तीं पानें श्रीसंनिध सेविलीं! माझे निठळचा घाम पैका कान्होजी आंगरे यांणीं कांहीं बुडविला, कष्टी केलें; व शामलानेही कष्टी केलें. तें तुह्मांस श्रुतच आहे. याची साक्ष घेणें. कोंकणही तुह्मांकडेस जाहलें. तुह्मीं गतवर्षीं सातान्याहून समाराधनेस सामान देविलें होतें तें, राजश्री छत्रपति व सौ० मातुश्री विरूबाई प्रतापगडास गेलीं, तिकडून येतांसमयीं श्रीच्या दर्शनास आलीं. ते समयीं तुमचे सामानाचे सार्थकता जाहली. एक दिवस मेजवानी सांग केली. मग उंब्रजेस गेलीं. आतां तुमचें कांहीं नको. वसिष्ठाचा हेत जे हरिश्रंद्राचें सत्व रक्षोन चंद्रसूर्यपर्यंत दिग्विजय व्हावा, त्याचप्रकारें आमचाही हेत जे चंद्रसूर्यपर्यंत (तुमचा दिग्विजय) व्हावा. हा हेत धरून तुमचें कल्याण श्रीजवळ नित्य करीत असों. याची साक्ष अंतरीं मनोमन पहिलीच जाहली. तर श्री भार्गव तुमचे भाकेस गुंतला ऐसें समजणें. श्री भार्गवाचें विस्मरण न करणें. त्याप्रांतीं लिहून

तुम्हीं आह्लांकारणें उत्तम प्रकार कांहीं आणलेचं असाल, ते विलंबें पाठवाल; तों आह्मी समाधीस जाणार. दहाराज समाधीस राहिले. तुम्हीं जें अपूर्व त्याप्रांतींचें पाठवाल तें दृष्टभर पाहोन मग समाधीस वसों, ऐसें चित्तीं आहे. केसोवा पाठविला आहे. सांगतां कळों येईल. विशेष काय लिहिणें ?

[लेखांक २७७] श्री भार्गवराम.

मननिर्मल गंगाजल सत्यवक्ता एकवचनी सहस्रायु चिरंजीव विजयीभव चिमाजीआपा यांसी आज्ञा केली ऐसीजे:— तुम्ही स्वारीहून पुण्यास सुखरूप आलेंत, हें वर्तमान ऐकोन मज आनंदाच्या कोटी झाल्या. वरकड तुम्हांस जें ईश्वरें दिलें तें मी कांहीं मागत नाहीं. पूर्वीं तुम्हांस आह्मी वस्त्रांविषयीं निरवणूक केली होती व पत्रां लिहिलें होतें. त्यास तुम्हीं यत्न करून आणिलींच असतील. ते वस्त्रें बापुजी गणेश याजबरावर येणेंप्रमाणें देणें:— २ पसमी दुलई उत्तम, १ सकलाद लाखी उंच, चार गज. १ थीरमे सा हाती लांब, तीन हात रुंद जाडी, उंच, हातांस आली असली तर. येणेंप्रमाणें पाठविलें पाहिजे. वरकड कित्येक वृत्त जवानीं बापुजी गणेश सांगतां कळों येईल. जाणीजे. छत्रपति यांणीं श्रीस गांव उत्तम तुमच्या जिल्ह्यांत कोथळे अगर माळशिरस यांतून एक गांव उदक घातलें आहे. राज निजामनमुल्काकडून आलियावर सनदा करून देतील, ऐसें वचन राजाचें होतें. त्यास राज येऊन तांतडीनें राजपुरीस गेले. हल्लीं दो गांवांतून एक गांवचे सनदा करून आपले मुद्रेनिशीं पाठवून देणें. गई न करणें. जाणीजे. विशेष लिहिणें तर सुज्ञ असा. यंदा समाधीस

१ समाधीस दहा रोज राहिले ह्या उल्लेखावरून ह्या पत्राची मिति ता० १ माहे जुलई इ० स० १७३५ ही असावी.

२ बाजीराव ता० २२ जिल्काद ह्मणजे ता० २६ मे इ० स० १७३३ रोजी राजपुरीस गेले ह्यावरून हें पत्र इ० स० १७३३ च्या मे महिन्यांतील असावें.

भार्गवक्षेत्रीं जात नाहीं. वरघाटेंच समाधिस्त होऊं. जाणीजे. आंबे बनसोड नारायणगांवीं उत्तम इरसाल चांगले रुजवणीबद्दल पाठवून देणें. हे आज्ञा.

[लेखांक २७८] श्रीभार्गवराम.

श्रीमत् परमहंस स्वामी यांहीं

सहस्रायु चिरंजीव विजयीभव श्रीसेवक आपा यांसी आज्ञा ऐसी-जे:— तुह्मांस पत्रें पाठविलीं, त्या पत्रां दमाजीवर स्वारी करावी व कोंकणचें वर्तमान लिहावें. त्यास गाइकवाडाचें व कोंकणचें कांहींच उत्तर पाठविलें नाहीं. तर आजच कांहीं आह्मी नादान जाहलों नाहीं. वरें, उत्तर पाठविलें नाहीं तरी यांत कांहीं आमचें जात नाहीं. वरकड पूर्वीपासून तुह्मांस लिहोन पाठवितों व हल्लीं पत्र पाठविलें आहे. तर राधाबाई व मानसिंग थोरात यांचें चालविल्यासी पृथ्वीतील सरदार जेवढे आहेत तेवढे सुखी होतील. राधाबाई अन्नास महाग जाहली. यासमयीं त्यांचा अभिमान धरून चालविल्यासी श्री संतोषी होईल व आह्मी संतोषी होऊं. तर चित्तांत कोणे गोष्ट न आणतां चालविलें पाहिजे. चिरंजीव रायांनीं येतांसमयीं पूर्ण रीत्यां त्यांसी आश्वासन दिल्लेंच आहे व आह्मी लिहिलें आहे. तर चित्तावर धरिलें पाहिजे. वरकड उदाजी पवार कर्ता सरदार आहे. पलीकडील वर्षीं राजश्रींनीं उदाजीस रायगड प्रांतें शामलावर पाठविला. तो वाडी पाचाड येथें सिद्दी अंबर अफवानी याणें पांच-सातशें माणूस जमावानिशीं युद्धास उभा राहिला. तेसमयीं उदाजीनें

१ राधाबाई थोरात इचें चालविण्याचें चिमाजी आपांनीं लेखांक १२९ मध्यें मान्य केलें आहे व तें पत्र इ. स. १७३६ मधील आहे. त्यावरून ह्या पत्राचें तेंच साल असावें.

२ पलीकडील वर्षीं:—इ. स. १७३५ मध्यें.

त्याचा मोड करून अफवानीचें शीर कापून आणिलें. महाड, बाण-
कोट हस्त(गत) केला. सिद्दी साद यासी घास्त लाविली. राय-
गडचे मुर्चे उठविले. मग गोवलकोटावर गेला. तेथेंही शर्तच
केली. तों राजश्रीकडील बाबुराऊ यासी व उदाजी यासी न पटे
ऐसें जाहलें, ह्मणून वरते आले. तर उदाजीसारिखा सरदार तुहां-
कडेस आला, तर त्याचा सरंजाम करून चालविल्या तो लाखाचें यश
देईल. आही तुमचे जागली. तुहीं आमचे शब्द मानितां ह्मणून
आही तुहांस सांगतो. न एका तर मग आपणास लोकांमध्ये श्रीचें
कां ह्मणवितां व आहांस महत्त्व कशास देतां? तुही जाणते सुज्ञ आहां.
विस्तारें काय लिहिणें ? हे आज्ञा.

[लेखांक २७९] श्रीभार्गवराम.

सहस्रायु चिरंजीव विजयीभव रामलक्ष्मण भक्तराज आपा यांसी
आज्ञा केली ऐसीजे. श्रीनिवास केदार यांजबरोवर नवस देवाचा सवार्शें
पुतळी निफांशी व सवार्शें रुपये मुगुटाचे पाठविले. त्यास निफांशी पुत-
ळीया घेत नव्हतों. त्यास श्रीनिवास केदार यांणीं अर्ज केलाजे, स्वामींनें
पुतळ्या घ्याव्या, फांशाचें सोनें पांच तोळे व सवार्शें मोत्यें, रुपयास
एकप्रमाणें, आपांस सांगोन सोमाजी बरोवर पाठऊन देतां. त्यावरून
पुतळ्या ठेविल्या. तरी पांच तोळे फांशांचें व मोत्यें सवार्शें, रुपयाचे
एकप्रमाणें, आधीं पाठऊन देऊन मग वरकड देवांचे नवस देणें. जाणजे.

१ लेखांक ५३ चें चिमाजी आपांचें जें पत्र आहे त्यास हें स्वामींचें उत्तर
दिसतें. ह्यानंतर लेखांक ५४ चें पत्र पुनः चिमाजी आपांनीं लिहिलें. त्यावरून
ता० १३ मे इ० स० १७३९ व ता० १५ जून इ० स० १७३९ ह्या दरम्यानचें
हें पत्र असावें. ह्याच समयाचें स्वामींचें आणखी एखादें पत्र असलें पाहिजे असें
लेखांक ५४ वरून दिसतें.

[लेखांक २८०] श्रीभार्गवराम.

सहस्रायु चिरंजीव लक्ष्मण अष्टप्रधान यांसी आज्ञा ऐसीजेः—अंजन-वेलीहून सात आठ गांवें राजपुरीजंजिरांतून तेथून सामान दारू गोळे पायवाटें आज अंजनवेलीस येतील. आणि मार्गी वाटस याची मेटें आहेत. महाडासारखे मेट, तळाघोळासारखे मेट, ऐसीं दहा मेटें आहेत. आणि चौकडून सामान न ये तेव्हां अंजनवेली जेर होऊन आपोआप टाकून पळतील. आतां माणूस मर्दाना ह्मणावा तरी बयाजी महाडकर, अंणाजी साटला, दत्ताजी विचारे ऐसे मर्दाने त्याणें मारले. धर्म जरी ह्मणावा तरी तुमचे राज्यांत कवडीचा नाही, आणि कारकून तुह्मांस लेखित नाहीत. तुह्मांहून अधिक जाहले. राजा कृपाळू, चाकर बेईमान, आपलीं आपलीं घरे भरितात. अवरंगजेब होता त्याचा धर्म जवरा चालत होता. त्याचे दुव्हाईस वाघानें उभे राहावें. तरीच चंदीचंदावर सुटले. राजा तरी महादेवाचा महादेव जाहला. पुढें होईल कसें ? लक्ष्मणबावा ! हें कसें कामास येईल ? तरी तुह्मीं धननीचे कानावर घालणें. आह्मांस कळलें तेवढें लिहिलें आहे, आह्मीं घडीं घडीं हे थोर लोकांस लिहों ना !

[लेखांक २८१] श्रीभार्गवराम.

सहस्रायु चिरंजीव विजयीभव. वेडा गोसावी तुमचे कुळीं भार्गवें अवतार घेतला. ह्णमंतासारखें यश तुह्मांस आलें. पुढेंही श्री अहद रामेश्वर तहद दिल्ली यश देईल. तुह्मीं वर्तमान लिहिलें व चिरंजीव बाजीरायाचीं पत्रें आलीं हें संतोषाचें वर्तमान ऐकोन, जैसी ह्णमंताचे गळां रघुवीरें रत्नांची माळ घातली तैसीं यशाचीं पत्रें पाठविलीं. तुह्मीं रामरूप जाहलें. मी तुमचा जागली. कैलासवासी नानाबाबत नकद रुपये साडेतीन हजार यास व्याजबद्धा नाही. पहा, पहा, माझे थोरपण ! तुमचे घरांत द्रव्य व तपही घातलें, व यशही घातलें. तर

श्रीभुलोवाचे इमारतीचा लगट लागला आहे व ताथवडा येथील काम बाजीचे पुण्ये आकारास आले; तर यासमयीं जर मजला रुपये दिले तर सुदांमदेवाची गत जाहली. साडेतीन हजारांपैकीं पत्रदर्शनीं दोन हजार रुपये केसोवा व नारुजीजवळ देणें. दीड हजार राहों देणें. जरी दहा कोटी फौज घेऊन कोंकणांत जातेंत तरी ऐसें यश कोंकणचें न येतें. ऐसें पुतें आपले ठायीं समजणें. रावणासारखा दैत्य मारिला ! नाहीतर मजला राग आला तर मी तुमचा नव्हे. नानाबाबत साडेतीन हजार रुपये बाबत तुह्मीं मठांत उदक घातलें व बाजीरायांनीं जेजुरीचे वर घातलें तर [तें खरें करा?].

[लेखांक २८२]

श्री.

आपास आज्ञा ऐसीजे:—कोंकणांत पांच गांव इनाम दिले होते व जकात पांचशें बैल यांची जकात देत होता. त्यास आमचे हातचा हत्ती घेऊन गेला [ह्मणून] आहीं कपाळास कांठीं घेऊन वरघाटें आलों. त्यावर श्री भार्गवराजाच्या मनांत शिरोन पांच गांव वरघाटें दिले, आणि विश्वजन पैके देतें. तुह्मांस आहीं तांदुळ मागितले ह्मणून बोलिलें तर तुह्मी तांदुळ भक्षितां, त्याप्रतीचे तांदुळ माळशिरसीं पाठविले ह्मणजे तुमची निष्ठा खरी. श्री भुलोवाची समाराधना करूं ह्मणजे श्रीभुलोवा भोजन करील. तें श्रेय तुह्मांस येईल. न मागतां सौ० विरूवाईनें दोन हजार रुपये दिले. हे आज्ञा.

[लेखांक २८३]

श्री.

चिमाजीस आज्ञा. तुमचे फत्ते श्रीचे कृपेनें अमर्याद जाली. परंतु इतकेंही व्यर्थ दिसतें. कसें तर आपले जन्मभूमीचा स्वामी पूजेविर-

१ भुलोवाचे इमारतीचा लगट लागला आहे ह्या उल्लेखावरून हें पत्र इ. स. १७३६ सालचें असावें.

२ रावणासारखा दैत्य:—सिद्धी सात जंजिन्याच्या हवशांचा सरदार.

हित, स्वकीय इष्टजन कुटुंबसहित क्लेशयुक्त ऐसे असोन, त्याचें इष्ट आणि श्रीस्थानीं उत्साह पूर्ववत् पूजा आपणासही दर्शन घ्यावयास योग्य जेव्हां नव्हे, तेव्हां सर्व पुरुषार्थ तुमचे अयोग्य आहेत. बरें समजणें. उभयतां बंधु दिग्विजयी. पांडव अर्जुन श्रीकृष्णाचा मनोरथ पूर्ण करीत. आशेंत तत्पर, एकनिष्ठ, सेवावृत्तींत लीन, ह्मणोनच भगवान त्यांचे हातून अरिमर्दन करून पृथ्वीचे इष्ट जन देव पालन करवीत. असें कर्ता तो ईश्वर, परंतु पांडवांचे ठायीं कृपा, याजकरितां यश त्यांस देववी. आमचा हेत कीं, तसीच तुहीं भावपुरस्सर आशा पालन करावी. श्रीभार्गव स्वक्षेत्रीं नांदतसे, हाच पराक्रम सर्वांत अधिक आहे. तुमचे पूजेची इच्छा ह्मणावी तर तुहीं मनोदयानुरूप करावी. यांत अपूर्व काय ? लौकिकजन संतुष्ट करितात. भक्तराज खंडेराऊ यांस बरें वाटत नव्हतें. त्याचा समाचार जातां घेतला. त्याणें अतिशयें लीन होऊन श्रीस संतोषी केलें. पांच सात वस्त्रें श्रीस दिलीं. तें बहुतच अपूर्व दिलीं. द्रव्यही उत्कृष्टच दिलें. तुह्मांस परस्परें कळलेंच असेल. तुमचा जागली जेथें जाईल तेथें सर्व अनुकूलास उणें नाहीं. तुह्मांपासीं एवढा पराक्रम दिसतो ह्मणूनच तुह्मांयोग्य तुह्मांस सांगितलें. माझा वैकुंठवासी नाना माझे मनोरथ संपूर्ण करावयास पुन्हां जन्मास आला आहे. त्याचें भाषण काल ऐकिलें. याउपर चित्त संतोषी जालें. नाना माझा होता. तो एकनिष्ठ होता तर दमाजीस त्यास दिल्या. सय्यदाचा सल्ला झाला. त्यामुळें इतकें अभीष्ट झालें. दिल्लीची मसलत सुरू झाली. एक मनोरथ त्याचा राहिला होता तो संपूर्ण करावयास तुही आलां. त्याचा मनोरथ [पूर्ण करा].

[लेखांक २८४]

श्री.

सहस्रायु चिरंजीव विजयीभव चिमाजीआपा प्रधान यांसी आशा केली ऐसीजे:—येसाजी गायकवाड याचा भाऊ बाबजीनाईक गायक-

वाड वसईस चाकर तुह्यांकडेस होता. तेथें युद्धीं पडला. त्याजवरोवर त्याचे सोयरे संभाजी शेटगा मेहुणा व बाबाजी मोरे पडले. त्यांचे खबरीस तुह्यांकडे आगोटीस येसाजी गायकवाड पाठविला होता. त्यासी तुह्मीं त्याचे क्रियेस तिघांचे रूपये पन्नास दिल्हेत. ते घेऊन येऊन येसाजीनें क्रिया तिघांची केलिया बालपरवेशी तिघांची चालवूं; पुढें येणें ह्मणजे सवार्शें रूपये देऊं; ऐसें तुमचें वचन होतें. त्यावरून हल्लीं येसाजी गायकवाड पाठविला आहे. तरी याचे बालपरवेशी बेगमीस सवार्शें रूपये वचनाप्रमाणें याचे पदरीं घालणें, व कांहीं वस्त्रपात्र बायकांस देणें. तुमच्या वचनाचा भरंवसा धरून यास पाठविला आहे. दिवसगत न लागतां याचे खानगी करून पाठविला पाहिजे. मागें पन्नास रूपये तुह्मीं दिलेंत ते कापून घेतलेले पाडेसार दिल्हेत. ते कोठें न चालत. पाडा दर रुपयास चव्वल मागत. मग आह्मीं ते रूपये ठेवून मुबदला चांगले आपणापासून दिल्हे. ऐसेच हल्लीं रूपये घ्याल, ते तैसे न देणें. चांगले रूपये आपले दृष्टीनें पाहोन, पाडा न पडे ऐसे रूपये सवार्शें देऊन, याची खानगी करणें. बोलल्या बोलास अंतर केलियास आह्मांस कोप येईल. ऐसें न करणें. विशेष काय लिहिणें. हे आज्ञा.

[लेखांक २८५] श्रीभार्गवराम.

सहस्रायु चिरंजीव मननिर्मल विजयीभव चिमाजीआपांसः— तुह्मीं पत्र पाठविलें, उत्तमकाळीं प्रविष्ट होऊन पत्रश्रवणें परम संतोष जाहला. केवळ वैकुंठीच वास जाहला ऐसा संतोष जाहला. कौरव पांडव द्यूत खेळोन पांडव वनवासास चालिले, ते समयीं कुंती श्रीकृष्णास बोलिली जे, तूं द्वारकेस चालिलास, आमची गत पुढें काय? ते समयीं कृष्णनाथ बोलिला जे, मी कांहीं द्वारकेस जात नाहीं. अहनिशीं

तुमचे पुत्रासन्निधच आहे. द्वारकेस गेलों असें लोकांस वाटतें. परंतु क्षणभर विस्मरण पांडवांचें पडेल तेव्हांच अवतार संपूर्ण जाहला. ऐसें शपथपूर्वक बोलिला. कुंती व कितेक भक्त कृष्णास ह्मणाले जे, तुझे निजभक्त पांडव आणि वनवासास कां जातात? तेव्हां उत्तर दिलें जे, यांसी वनवासास पाठवून तपश्चर्या करितील. मग ते तपोबळें कौरवांचें निर्दालन करितील. तर तुहीं रुपयांचें लिहिलें तर पांच हजार काय व शंभर काय व लक्ष काय व रुपया काय! मी तुमचा जागली बोलिजे. पूर्वी भक्तितपःसामर्थ्यें वामन द्वारपाळ केला, त्याप्रमाणें तुही भक्तियोगेंकरून आह्मांस कालकम परशराम यांसी आपले द्वारपाळ करून ठेविलें. तर सोडावयाची आज्ञा कधीं घाल ती कळत नाही. काडीमुड्याचीं वाईटशीं कामें होत आहेत हें श्रेय तुमचेच पदरीं पडतें. मातुश्रीचे शरीरीं सावकाश नाही ह्मणून लिहिलें, तर आरोग्यता जाहलियाचें वर्तमान लिहिलें नाही तर आह्मांस तेथवर यावें लागेल. गतवर्षीं आमचे शरीरीं वेथा जाहली ते समयीं मातुश्री धावडशीस आली होती. आरोग्य जाहलियाचें वर्तमान लिहोन पाठवणें.

पु॥ साखर खाऊन समाधान जाहलें. साखरेचे रुपये ४० पाठविले ते पावले. व साबाजी नाईक यांचा कौल पाठविला तो पावला. व मोत्यें २५ पाठविलीं तीं पावलीं. विशेष काय लिहिणें? संभाजी यादव व भिवजी यादव या हरदु जणांनीं आह्मांस राजश्री-दरबारीं यत्न मात्र करून पाहिला. परंतु कांहीं चालेना. पुण्यास येऊन साबाजी राजत न्हावी याणें डोकीच करावी! याचा पाट निघाला!! अवघा गांव बुडवून जाया न पडावा हा विचार करीत होते; परंतु कोटें चालिला नाही! ते लयाड आहेत. वरकड बंदसोडीचे आंवे लावणीकारणें

१ गतवर्षीः—इ० स० १७३७ ह्या वर्षीं स्वामीं आजारी होते त्यावरून हें पत्र इ० स० १७३८ सालचें असावें.

व जाहले उत्तम इरसाली पाठवून देणें. वरें, वसईचा अभिमान श्रीस आहे. तुह्मी चिंता करितां एक गुण, श्रीस दशगुण आहे. चिरंजीव बाजीराऊ याकडील वर्तमान लिहोन पाठविलें तें पावलें. विशेष काय लिहिणें? हे आज्ञा.

[लेखांक २८६] श्रीभार्गवराम.

सहस्रायु चिरंजीव आपांस आज्ञा. तुह्मांस बहुमान झाला, आह्मांस स्वर्गांतून विमान आलें. यास लटके असेल तरी आह्मांस शिष्याची आण असे. हेंच प्रमाण असेल तरी अंतकाळ बराच येईल. बहुमानाची भिक्षा देणें. शेणवी याणें आमचा अपमान केला आहे. त्यापासून पंचवीस हजार रुपये घेणें. आह्मांस नानाप्रमाणें ह्मणत असत तर चौवीस हजार खर्च करून एक हजार आह्मांस पाठवून देणें. निळो पतकी चिपळणकर याणें हक्की याकडे आमच्या चाड्या सांगोन परशरामींतून आमचे भांडीं, दरवाजा, नगारे नेविले आहेत. त्याच्या लेंकाचा धंदा नारायणगडीं आहे. त्यास दूर करून कचेश्वर गोविंद (यास नेमणें). माझा अपमान शेणवी याणें केला आहे, तो कैलासवासी नानाचा अपमान केला आहे. त्याचें पारपत्य केलेंच पाहिजे. [न] कराल तर परशरामाची आण असे.

[लेखांक २८७] श्री.

मननिर्मल गंगाजल चिरंजीव चिमाजी आपा यांसी आज्ञा केली ऐसीजे:— चिरंजीव सदाशिव याचें कांहीं वर्तमान लिहित नाहीं. तुह्मीं आंबे बनसोडीचे पांच पाठविले; आणखी पाठवावयास नव्हते कीं काय नकळे! कोठून पाठवाल? विजवडीबद्दल बनसोडीचे आंबेयांच्या आटोळ्या असतील त्या व आणखी इरसाली आंबे नारायणगांवच्या आटोळ्या असतील त्या पांचशें पावेतों ज्या पाठवाल त्या कार्याच्या आहेत. आह्मी आहों तों पाठविल्या तर लावून मग समाधीस परग-

रामास जाऊं. लौकर^३ पाठविले पाहिजे. घोडी पाठविली ती आपल्यास पावती केली. धुरंधर चिरंजीव बाजीराऊ व तात्या गुरुवारीं दशमीस धावडशीस भेटीस आले होते. तुह्यांस कळावें याजकरितां लिहिलें आहे. तुह्यांस प्रसाद भोगवन्न दुलई ठेविली होती, ते भेटीचे समर्थी अंबाजीपंत तात्यांहीं भांडोन झगडोन आह्यांपासून घेतली. ऐशास दुलई पांघरावघास पाहिजे तरी, या दोघांस न कळतां दुलई चित्तास येईल तैशी करून सोंवळ्याची पाठविणें. बाजीराऊ व तात्या दोघे भांडतात. त्यांचें तुजकरितां आह्मी चालवितों. तुजही कळलेंच आहे. आह्मी लिहिलें होतें जें, राजा येईल तेव्हां तूं सातारा येणें. त्यास वापू, तूं आमचें कोठें ऐकतो? येथें तो अवघे पांच सा पातकी आहेत. उमाबाईकडे अवघे जाले आहेत.....चिरंजीव सदाशिव सुखी असावा.

वाळाजी बाजीराव.

[लेखांक २८८] श्रीभार्गवराम.

श्रीमत् परमहंस स्वामी यांहीं

सहस्रायु चिरंजीव विजयीभव नाना प्रधान यांसी आशा ऐसीजे:— तूं वंश बाळाजीचे पोटास आलास. यासी कोणी लटकें झणेल तोच अधःपातास जाईल. याकरितां तुह्मीं उदासपणें लिहिलें तर मी तपश्चर्या तुह्यांकरितां करितों. याहून तपश्चर्या सुईचे अर्गीं करून संकष्टा चतुर्थी समाधि आपले ऐस घेईन. तुह्मीं निर्भय चित्तें मुलुखगिरीस जाणें. कोटीची फत्ते होत आहे. श्रीचरणीं भाव ठेविला ते पूर्णआयुष्यी झाले.

१ तात्या:—अंबाजी त्रिवक पुरंदरे.

२ वापू:—चिमाजी आपास स्वामींनीं प्रेमळपणानें चिमणाबापू ह्या अर्थीं वापू हें संबोधन दिलें आहे.

तू पूर्णआयुष्यी होशील. मजला भार्गवाजवळ ध भुलोबाजवळ मागणें हेंच. आह्मांस एवढें मानपत्र पावलें. इतके दिवस मार्ग पाहतां. पत्रें पाठविलीं ह्मणून लिहिलें तर आह्मांस पावलीं नाहींत. तुमचीं फत्तेचीं पत्रें वरचेवर पाठवीत जाणें. ह्मणजे संतोषी होऊं. तीळगूळ संक्रमणाचे पाठविले आहेत. स्वीकारणें. हे आज्ञा. तुमच्या पुण्यानें नवीं कामें येणेंप्रमाणें लाविलीं. पाणी लागलें:-१ पिंगोरी, १ शिरवळानजीक आंधारे १ कासुरणीस, १ तळें भुलेश्वर एकूण चार कामें नवीं केलीं. पाणी लागलें. कळावें ह्मणून लिहिलें आहे. आणखी एखादें मोठेंसं संकट घालणें. जेथें पाणी नसेल तेथें पाणी करून श्री देईल. महादोबा श्रीचा आहे. स्वामींच्या कामावर एकनिष्ठ आहे. याजवर दया करीत जाणें.

[लेखांक २८९]

श्री.

नानांस आज्ञा. दत्ताजी कनोजे ह्मणून सरदार नामांकित कान्होजी आंगरे सरखेल यांजवळ होते. ज्याणीं जयगड बांधला, मोठमोठीं कामें केलीं, ते मृत्यु पावले. त्यांचे पुत्र सयाजी कनोजे, आह्मांजवळ सखोजी आंगरे यांचे वेळेस आले. त्यास अन्न महिपतगडचा हवाला श्रीनिवासराऊ यांजकडून महिपतगडीं यमाजी शिवदेव यांजकरवीं सांगविला होता. बरेंच चालत होतें. त्यास यंदा बजाजी कदम याणें रसद पांचशें रुपये यमाजीपंतास देऊन हवाला दूर करविला. आणखी अन्न दुसरे जागा सांगूं ह्मणून गळां पडिला आहे. परंतु सयाजी कनोजे राहत नाहीं ह्मणतो. याचें आह्मांस अगत्य आहे. कर्ता आहे. त्यास उत्तम एका किल्ल्याचा हवाला सांगावा. तेथें चौकस घंदा करील. कामाचा असला तरच याचें चालवावें. तुह्मांसही याचे सहवासें

कर्तेपण कळों येईल.० विशेष काय लिहिणें? उत्तर आल्यावर यास तुह्यांकडे पाठवून देऊं.*

[लेखांक २९०] श्रीभार्गवराम.

मननिर्मल गंगाजल पेशवे प्रधान. बरें, तुह्मीं आठवीत नाहीं. परंतु आह्मी बाळाजी पासून तुमच्या गाई चारितों. बरें, तुमच्या मनांत आलें तरी बरें. तुह्यांस ठाऊक नाहीं तर आह्मी सांगतो. तुह्मी आलेंत तेव्हां साडे पांचशें रुपयांचीं वस्त्रें लागलीं. काल सदाशिवबाबा आले तेव्हां वस्त्रें ऐशी रुपयांचीं लागलीं. तुह्यांस सारें ठाऊक आहेच. परंतु आह्मी उगेंच लिहितों. आह्मी कांहीं तुह्यांजवळ मागत नाहीं. तुह्मीं साहजार एकशें वर्षांस देतां, तेवढेच आह्यांस कोटीचे जागीं आहेत. आह्मी समाधीस बसलों; परंतु एक पशमी थान व दोन चार शालजोडी लांबसी साडे सात हात ऐसी सोमाजी बरोबर पाठवून देणें. तिजवर स्नानसंध्या करून तुमचे पदरीं पुण्य पडेल. तुह्यांस मध प्रसाद ८॥ आदमण पाठविला आहे. हे आज्ञा. आह्मीं घोड्यासाठीं तुह्यांस लिहिलें होतें. घोडा देणें, नाहीं तर हजार रुपये देणें. त्यास तुह्मीं लिहिलें कीं

* हा मजकूर बाळाजी बाजीराव ह्यांच्या एका पत्रावर लिहिला आहे. तें पत्र येणेंप्रमाणें आहे:—

श्री

“ श्रीमत् महाराज श्रीपरमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक साष्टांग नमस्कार. विनंति. येथील कुशल आश्विन शुद्ध चतुर्थां रविवारपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. उत्तर प्रांतींचा कार्यभाग उरकून त्रितिया मंदवारीं स्वामींचे आशीर्वादप्रतापेंकरून सुखरूप पुण्यास आलों. स्वामींस अवगत व्हावें ह्याकरितां लिहिलें असे. कृपा केली पाहिजे हे विश्वापना.”

हें पत्र आश्विन शुद्ध ४ ह्यणजे ता० ५ जुलई इ० स० १७४१ ह्या मितीचें आहे. त्यावरून वरील स्वामींचें पत्र इ० स० १७४१ सालचें असावें असें दिसतें.

१ लेखांक ७६-८४ पहा. ह्यांच्या पूर्वीचें हें पत्र दिसतें.

आह्मीं आल्यावर घोडाच स्वामीयोग्य देऊं. त्यास आह्मीं तों येथें बाराशें रुपयांचा घोडा तुरकी घेतला आहे. पाहे. राजानें घोडा दिल्ला आहे तो कसा, चौमुलकांत कीर्त जे, असा घोडा खासा बावांस दिल्ला. आणि तुम्ही घोडें देतां ते निबर, आमचे कामाचें नाहीं, ऐसें कृत्रिमें देतां. याजकरितां आह्मीं लिहिलें कीं, रुपये पाठवणें. आह्मीं आपले खातरेयोग्य घोडा घेऊं. त्यास तुम्हांस मजपेक्षां रुपयेच अधिक जाले कीं काय ? हल्लीं आह्मीं घोडा तों घेतलाच आहे. तुमचे चित्तास येईल तरी बाराशें रुपये पाठवून देणें. वरकड वर्ताव्याचे रुपये राहिले आहेत. ते आम्हांस निकड रुपयांची आहे. तरी राहिले रुपये सोमाजीबरोबर पाठवणें, व एक तोळाभर कस्तुरी व दोन तोळे केशर व तोळाभर अंबर ऐसें पाठवणें. तुमचे पुण्यानें गणपतीचे देवळाचें व तळ्याचें काम आजि वर्ष दीडवर्ष लागलें आहे. चार साडेचारशें माणूस खपतें. हेंही तुमच्या पुण्यें सिद्धीस जाईल. आह्मी राजुरास निघोन जाणार होतो परंतु राजेयानीं राहविलें. नाहींतर आमचें नांव कशास घेतां ? जर तुमच्याच पुण्यानें चालत असिलें तरी तेंही आह्मी पुढें पाहतच आहों. आम्हांपेक्षां तुम्हांस रुपये अधिक जाले असिले, तरी रुपयेही न देणें आणि घोडेंही न देणें. मग आमचे कपाळीं असेल तें होईल. आह्मी तुमचे पुण्यानें समाधीतून सुखरूप उठलों तरी भेट होईल. नाहीं तरी संस्थान चालविणें. हें तुमच्या वडिलांपासून तीन पिढ्या क्रियाभाक झालीच आहे. तें स्मरोन चालवालच यांत अपूर्व काय आहे ? आमची खर्चाची वोट बहुत आहे. वार्षिकप्रमाणें सा हजार एकशें रुपये चतुर्थीं अलीकडे चार दिवस सोमाजी बरोबर पाठविलेंत हणजे संतोषी होईन. आणि वार्षिकप्रमाणें पशमी थानें ४ व शालजोडी एवढीं पाठवून देणें. व घोडीचे रुपये बाराशें ऐसे पाठविले पाहिजेत.

सदाशिव चिमणाजी

[लेखांक २९१]*

श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामी यांहीं

चिरंजीव सदाशिव चिमणाजी यांस आज्ञा केली ऐसीजे:-आह्णीं निशाण पाठविलें जे, नानाची फत्ते होवो आणि किलीजखान यास पादाक्रांत होऊन याचे पायाखालीं येवो, ह्मणून आह्णी तीन महारुद्र भुलोवास बोलिलों. त्यासी दोन महारुद्र आह्णी करीतच आहों. एक महारुद्राची सामग्री राधाबाई काय लागेल ती पुण्याहून माळशिरसास पाठवील तरी पाठवणें. न पाठवील तर आमचा पायपोस गेला ! तीन महारुद्र करून आह्णीच श्रेय घेऊं. नाहींतरी तुह्मांस देऊं. कैलासवासी नानापासून उभे चतुर्थीचें श्रेय समाधीचें श्रेय तुमच्याच कार्याकरितां देतो, हें राधाबाईस कसें न कळे ? आणि ती डोळ्यावर कसें कातडें घेत्ये ? तिचे लेकानें पुण्याचे मुक्कामीं काय काय देऊं केलें होतें तें अवघें XXX गेलें ! जावो !! मज कोप आणूं नका. कोप आणल्यास कोणाचें बरें झालें नाहीं. नानाची काय गत व महादाजी बल्लाळ याची काय गत व विरूबाईची गत काय झाली हें तुह्मांस कसें न कळे ! आठ दिवस पैका पाठवून देतो ह्मणून नेम केला त्यास दिवस किती जाहले ? हल्लीं तळ्याचे कामास कर्ज पैकीं रुपये १०,००० दहा हजार पाठवून देणें. न पाठविल्यास जसा पुण्यांत आपावर कोप होऊन गेलों, तैसा कपाळास काठी घेऊन उनातानांत एखादेकडेस जाईन. पुढें काय होईल तें कळों येईल. पुण्यावर कोप होऊन तळेगांवास गेलों. तेथें उमाबाईनें वस्त्रपात्र देऊन पूजा केली. दमाजीकडे जाऊं न देई. आणि काल सातान्याहून भेटीस धावडशीस येऊन दोन हजार रुपये आणून दिले. ऐसी त्या लोकांची निष्ठा. आणि तुह्मी तों आमचीं ह्मणवितां, आणि

* लेखांक ८३ हें लेखांक २९१ चें उत्तर असावें.

तुमची निष्ठा या प्रकारची ! तुह्यांस कामास येईल ! ! इतक्यावर आहीं काय करावें ? वसईचें ठावें आहेना ? वसई न आली तर या राज्यांत राहिल त्याचें संन्यासपण लटकें असे कागद गेले होते ! ते तुह्यांस ठावेंच आहेत. पंधरा दिवस गोमूत्र टाकिलें होतें. ऐसें असोन तुह्यांस होणारासारखी बुद्धि आठविली ! सासवडचें ठावकें आहेना ? पुण्यांत मन कां कष्टी केलें होतें ?

[लेखांक २९२]

श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामी यांहीं

श्रीभगवान्स्वरूप परमेश्वराचें तेज सदोवास आशा केली ऐसीजेः—
 बहुत दिवस जाहले, परंतु समाचार कळत नाहीं. बरें आमचें काय जातें ? तुमचे पूर्वज जें जाहलें वर्तमान सविस्तर लिहित असत. संक्र-
 मणाचे तीळगुळ पाठवीत असत. बापुजी मेघश्याम याजकडे उद-
 कदत्त रुपये ५० पन्नास येणें व रामचंद्रपंत पिंपळनेरकर दिंमत कवडे
 याजकडे उदकदत्त रुपये ५० व वस्त्रें २ ऐसीं येणें आहेत; तर बा-
 पुजीपंताकडील व रामचंद्रपंताकडील रुपये १०० व वस्त्रें २ ऐसीं
 पाठवून देणें. रुपये पोताचे पाठवून तुहीं त्याजकडून जासूद पाठवून
 रुपये आणवणें. या गोष्टीनें तुमचे पदरीं पुण्यच पडेल. तुमचे वडि-
 लांनीं न्हावीचे तळावर एका घटकेंत हजार रुपये भिक्षा परहस्तें
 करून दिली. तुह्मी ऐसें करितां, हें बरें कीं काय ? तुमचें देवाचें
 कार्य होतें व आमचें चित्त संतोषी होतें ऐसें करणें. राजा ह्यणजे
 कोणास नेदी. आमचें उदकदत्त येणें रायाकडे रुपये पांचशें होते.
 ते त्यांसी कळतांच रुपये पोताचे पाठविले आणि त्याजकडून घेतले.
 तुह्मी तों पुरातन श्रीचे आणि असें करितां हें काय ? पुढिले जन्मीं
 येईल कीं काय ? पालखीकरितां कितेक वेळां लिहावें ? अतःपर लि-

हिणार नाही. तुह्यांस^१ संसाराची चिंता आहे. पालखीची चिंता याज-
हून विशेष असावी. आतां वारंवार लिहीत नाही. चिरंजीव नानाचें
वर्तमान काय ? कोणते गडकोट हवशाचे जंजिरे घेतले हें न कळे. त्या-
जकडीलही पत्र फार दिवस येत नाही.

चिरंजीव दादोबास आज्ञा केली ऐसीजे, चिरंजीव सदाशिव-
पंत यांसी पत्र पाठविलें आहे. तर त्याजकडे प्रविष्ट करून उत्तर
पाठवणें. जाणीजे.

[लेखांक २९३]

श्री.

सहस्रायु चिरंजीव विजयीभव सदोबा यांसी आज्ञा. तुमचे मस्तकीं
हात ठेविला. आपलें स्वरूप तुझे स्वरूपांत घातलें. जसा पांडवास
श्रीनें अनुग्रह केला. विश्वासो फळ होय. कां तुह्मीं सा वर्षांचा मक्ता
पैक्याचा करून दिव्हा ! नियताप्रमाणें समाधीस द्यावें. त्यावेगळी
टोपीस मखमल मागितली तर एवढा माझा अन्याय पोटीं घालणें !!
प्रसादिक समाधीची शालजोडी सात हात पाठविली आहे. या शा-
लेवर स्नानसंध्या करणें. चिरंजीव नानानें आज्ञा करून पत्रें दिलीं
होतीं. वरवाजी पाटील व शंक्राजी केशव व खंडोजी माणकर
यांसी पत्रें दिलीं जे, त्या प्रांतींचे हशम, मुद्दख उत्तम, भिक्षा
करून देणें. याकरितां तिकडे माणसें पाठविलीं आहेत. तर दुसरीं
ताकीदपत्रें त्यांस पाठवून भिक्षा जमा होय तें करणें. कैलास-
वासी बाळाजी नानापासून पिलाजी जाधव याणें बहुत द्रव्य मि-
ळविलें आहे. दोन तीन कोटी द्रव्य आहे. तर फुरसतीनें श्रीचा
अंश असिला तर द्रव्य युक्तिप्रयुक्तीनें घेऊन हशमांस वांटणी करणें.

[लेखांक २९४]

भार्गवराम.

श्रीमत् परमहंस स्वामी यांहीं

अनंत जन्मांच्या राशी, भेदोनी गेल्या गगनासी, मर्यादा नाही

भाग्याशी, ऐसेंच घडलें. सहस्रायु चिरंजीव सर्दाशिवपंत भाऊ यांसी आज्ञा ऐसीजे:—पांच हजार रुपयांची पावती पाठविली ते आपण फिरोन पाठविलें; आणि खंडोजीबरोबर सांगोन पाठविलें कीं, सुदल पैकीं पांच हजार पावले ऐसी पावती द्यावी. तरी आजिपर्यंत व्याजाचा हिशेब काय होतो तो तुहीं फडनिसाजवळ पुसावें. पांच हजार जाजती होतील. पुढें व्याजाचा हिशेब द्याल, त्यामध्ये पांच हजार वजा करावें. पावती काल पाठविली तेच पावली असे. विल्हेस लावून ठेवावी. वरकड, हेमगर्भाविशीं लिहिलें होतें. त्यास आपण लिहिलें कीं, यत्न केला परंतु मिळाला नाहीं. तरी आहीं वैद्याकडून हेमगर्भ दोन तोळे आणविला आहे. रुपये वीस पडले. तरी वीस रुपये किंमत पाठवून दिली पाहिजे. वरकड तुही मजशीं दोन भाव धरितां, हे गोष्ट कामाची नाहीं. माझे शरीरीं किमपि ताकद राहिली नाहीं. हाडें निघालीं तीं तुहीं आपले डोळ्यांनीं पाहिलीं. ऐशास मजला तवाना करणें असेल, तरी एक ह्येस दुभती, चांगली, ऐसी खिल्लारांतून आणवून पाठवणें. वरकड, आहीं तुहांसीं काडीभर प्रपंच धरीत नाहीं. आजपावेतो तुहांकडे मार्गेंपासून उसनवटें बहुत होतीं. त्यांचा हिशेब हणवा तरी बहुतच होईल. वर्ताळा अलीकडे जाहला, परंतु माझें धैर्य थोर आहे. काल तुही दर्शनास आलेंत तेव्हां एक शालजोडी तरी लांबसी आणावी होती ! वृद्धापकाळीं स्नानसंध्या करितों. मार्गें लग्नाची पाठविली तेही आहांयोग्य पाठविली नाहीं. ऐसे दोन भाव धरूं नका. वरकड तुही येथून गेलेंत तेव्हां वाटेस याद जगन्नाथ चिमणाजी यांहीं नेऊन तुहांस दाखवून XXX पाठविली आहे. तेणेंप्रमाणें नारो राम मजमदार तारापूर याची सनद करून पाठविली पाहिजे. पंचवीस रुपये जाजती एकूण सव्वादोनशें रुपये सनद पाठवावी. बहुत लिहिणें तरी सुज्ञ असा हे आज्ञा.

मराठे सरदार, मुत्सद्दी वगैरे.

१ नागपूरकर भोंसले.

[लेखांक २९५]

श्री.

श्रीमत् परमहंसबाबा स्वामी यांहीं

निजभक्तशिरोमणी सहस्रायु चिरंजीव रंघोजी भोंसले यांसी आज्ञा केली ऐसीजे:—श्रीनें कांहीं तुमचें कार्य केलें नाहीं व वरें कांहीं केलें नाहीं. पूर्वीं बापूजी भोंसले हबशी यापासून सोडविलें व संताजी भोंसले यांची बेडी नानाकरवीं प्रयत्न तोडविली. वयाबाई यांणीं पांडवगडीं होती तेव्हां त्यांणीं श्रीची सेवा केली, तेव्हां आह्मी संतोषी जाहलों. ते समयीं त्यांणीं सांगितलें जे, माझा रघुजी यास आशीर्वाद भाग्यास आला ह्मणजे स्वामींचे सेवेसी चुकणार नाहीं; तर रघोजीस आशीर्वाद उत्तमप्रकारें द्यावा. ते समयीं तुह्यांवर पूर्ण दया जाहली. त्यापासून तुमचें कल्याण इच्छितों. त्यासी श्रीनें तुह्यांस संतत, संपत्ति, यश दिल्लें. तुह्मी तों सेवेसी चुकणार नाहीं, परंतु आह्मींच त्या प्रांतास येत नाहीं. आलियावर तुह्यांपासून अंतर पडणार नाहीं. तुमचे गांवीं जेवरी माळशिरसचीं कुळें पळोन आलीं, त्यास मानाजी खलदकर याकडेस श्रीचें कर्ज येणें रुपये वगैरा कुल त्याकडेस येणें आहे. त्यासी तुमचे गांवीं कुळें आलीं, तो गांव श्रीचाच आहे. तर तेथें कुळें आहेत त्यांकडेस रुपये येणें. त्यासी दोन चार कुळें आह्मीं आपून अटकेंत ठेविलीं. त्यांचीं माणसें तुमचे स्थळीं आहेत. तर तीं कुळें आपले हातीं घेऊन त्यांकडील मुद्दलच रुपये तुह्मीं देवणें. तुह्मीं कुळांबद्दल हवाला घेतला आणि रुपये पाठविले ह्मणजे कुळें पाठवून देऊं. येणेंप्रमाणें नांवनिशी:—

निसवत मानाजी खलदकर.

१०० आपाजी मालवदकर.

३७५ खुद्द मानाजी.

२६ चिमा तेली.

५०१

पैकीं वसूल रुपये.

२२ आपाजी मालवदकर.

६ चिमा तेली.

बाकी रुपये ४७३

तेरीज २३३

७०६

कित्ता कुळें.

७५ अंबरा वाणी

७५ शिवाजी महाडीक

१०३ मल्हारी बाकरा

२५३

पैकीं वसूल अंबरा वाणी २०

बाकी २३३.

एकूण सातशें सा रुपये त्याकडे मुद्दल आमचें येणें. त्यासी हे रुपये तुह्मीं पाठवावे ह्मणजे कुळें व कतवे पाठवून देऊं. सातशें सा रुपये मुद्दलच तुह्मांकरितां घेतों. काय निमित्त कीं, तीही पेठ आमचीच. ती पेठ औरंगाबाजेसारिखी जास्त वसवणें. आपलीं कुळें आमचे रुपये पाठवून घेऊन जाणें ह्मणजे नांव तुमचेंच आहे. यानंतर चिरंजीव नारो शंकर याणें वराडांत अकोटच्या अविंघाकडेस सेवा केली. तीन चार वर्षे होते. सांप्रत त्याणें नारो शंकर याजवर तुफान करून सात सहस्र रुपये दंड ठराविले. त्यांपैकीं तीन हजार रुपये घेतले. बाकी चऊ हजार रुपयांबद्दल जामिनाचे घरीं चौकी बसविली. कांहीं खाल्लें-पिल्लें नसतां नाहक याजवर दंड घातला आहे. तर याचें श्रीस बहुत अगत्य आहे ह्मणून तुह्मांस लिहिलें आहे. तर अकोटच्या अविंघास व जमींदारास ताकीदपत्रें लिहून देणें कीं, वाजवी त्याचे अंगीं पैसा नसतां काय समजोन ब्राह्मणास कष्टी करितां? याउपर त्या ब्राह्मणाचे

वाटें न जाणें. नाहींतर तुमचा आमचा स्नेह राहणार नाहीं. ऐसीं ताकीदपत्रें देऊन जे गोष्टीनें याची मुक्तता होय तो पदार्थ अगत्य करणें. अनमान न करणें.

[लेखांक २९६]

श्री.

श्रीमंत परमहंस स्वामी यांहीं

गंगाजान्हवीसमान मातुश्री काशीबाई भोंसली यांसी आज्ञा केली ऐसी जे:—सारी पृथ्वी आह्मांस ध्याते आणि हजारांचे हजार पैके धाडून देतात. सौभाग्यवती विरूबाई वर्षामध्ये चार वेळां आमचे भेटीस येतात. हें तुह्मांसही परस्परें विदितच आहे. आमचा विश्वासघात करून शिंपी माळशिरसचे पेटेंतून पैसे घेऊन तुझे गांवांत जाऊन राहिले आहेत. त्याजकडे गोविंद केशव गेला आहे. तरी हिशेवाप्रमाणें त्याच्या मुसक्या बांधून त्याजपासून पैके घेऊन आह्मांकडे पाठवून देणें ह्मणजे आह्मी पोटभर गोमूत्र घेऊं, आणि तुजला तुझ्या पुत्रास आशीर्वाद देऊं. त्याजकडील रुपये पाठविल्यास तुझीच भिक्षा पावली ऐसे संतोषीं [होऊं]. ते कांहीं स्वर्गास तुज कामास येणार नाहीं? स्वर्गो वास करणें तुझेच हातीं आहे. हे गोष्ट न करा तरी तुजवर गोमूत्र टाकून खांसा आह्मी तेथें येऊं. तेव्हां संकट पडोन त्याजकडील पैका तुजला [द्यावा लागेल. हे आज्ञा?].

[लेखांक २९७]

श्री.

गंगाजान्हवी समान मातुश्री काशीबाई यांसी आज्ञा:—मी साधुसंताची पायधूळ आहे. बाई, गतवर्षीं मज कागद तुह्मीं पाठविलांत जे, बावा, तुमचे आशीर्वादे माझा लेक रघुजी भोंसले सुखरूप येऊं द्या ह्मणजे मी स्वामींचे भेटीस येईन. त्यास तुझेच पुण्यें, चिरंजीव रघुजी भोंसले सुखरूप घरास आले. तुमची याची भेटी जाहली. त्यावर कांहीं तुमचा कागद आला नाहीं. *कर्जदार कुळांकडे माणसें पाठवितों, त्यास

मध्येच तुमचे कारकून आपलीं माणसें पाठवून आमचे माणसांस बाहेर घालितात. तुज आह्मांमध्ये तूट पाडितात. तुमचे माणसाबराबर तुह्मांस कागद लिहिला होता जे, बाई, तुजला देव नको; शिंपी व्हावें असतील तर सूर्यासन्मुख उभी राहोन बोल, जे तुमचे रुपये बदल असले तर आपण कुरुक्षेत्रींचे वृद्धीनें देईन ऐसें ह्मण. ह्मणजे कुळां-जवळ तुह्मांजवळ रुपये मागत नाहीं. हल्लीं देवजी जासूद रायाकडील पाठविला. त्याणें सांगितलें जे, बाई बोलिली जे मजवर बावांहीं गोमूत्र कां टाकिलें आहे? माझा अन्याय कांहीं नाहीं. बावांचे माणसास मध्यें चाकर दबवितात. हल्लीं तुह्मीं आपलीं कुळें घेऊन जा. अगर रुपये त्यांपासून आपले घेणें. जासूदही आपला वसुलास दिलहा. हें रायाचे जासुदानें सांगितल्यावर संतोषी जाहलों. बरें, आठशें रुपये तुह्मांकडे येणें, त्याचा फारसा विषय नाहीं. तुमचे वोलें गोमूत्र घेऊन हल्लीं जासूद पाठविला आहे. याजबराबर तुह्मांकडील झाडून आठशें रुपये पाठवून देणें.

२ होळकर.

[लेखांक २९८]

श्री.

सहस्रायु चिरंजीव जडभरत बोधला मल्हारवा यास आज्ञा ऐ-
सीजे:— ज्या दिवसापासून तुजला श्रीनें प्रथम भेट दिली त्या दिव-
सापासून तुझे मनीं साक्ष आलीच असेल. मी सदेह होऊन कोणास
प्रसाद देत नाहीं आणि तुला सदेह होऊन प्रसाद दिला. मीं तुजला
ह्मटलें, पांढरी सकलाद पाठवून दे. त्यास तूं अनमान केलास. त्यास
तुजला प्रसाद पांढरी सकलाद पाठविली आहे. हें वज्रकवच अंगावर घेत
जाणें. हें कोणास देशील तर माझी आण असे. तुह्मीं पांच हजारांचें वाग्-
दत्त धारादत्त उदक घातलें, त्यास लौकरने दिल्यानें कुरुक्षेत्राचे वृद्धीनें

वृद्धि होत्ये. यांत व्यतिपात, वैधृत, ग्रहणें जाऊन.....श्री कार्यास काय [राहणार?]......वीस लक्ष रुपये लागले. आतां कामें मोठमोठालीं धरिलीं आहेत. तरी पांच हजार पैकीं आजि तीन हजार रुपये देणें. दोन हजार पुढें आगोटीस देणें. श्रीचरणीं निष्ठा असलीयानें.....तुझी फत्ते होत्ये तें कळों येईल. पाटाव पासोडी जशी राणोजी शिंद्यानें दिले, त्याप्रमाणें पासोडी ऊंच, ताडपत्री दोन, शंभर रुपये [किंमतींची] सांवळ्याची देणें. केसोबाबराबर आपलीं माणसें देऊन पाठवणें.

[लेखांक २९९]

श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामीं यांहीं

सहस्रायु चिरंजीव मल्हारजी जडभरत होळकर यांसी आज्ञा केली ऐसीजे:— आह्मी तुमचे घरास आलों आणि तुह्मी खोलींत जाऊन एकांत करीत बैसलेंत. आमचा कर्णा ऐकोन न आलेंत. हें तुह्मांस विदित नाहीं. तुह्मी ह्मणजे आमचे निजभक्त. तुह्मांपासून अंतर न पडावें तें पडिलें! तेथून आह्मी जगतापाचे घरास गेलों. त्याणीं पूजा केली. तुमचे घरास न आलों ह्मणून लोक निंदा करतील, याजकरितां वाफगांवास तुमचे स्थळास गेलों. तुमचे बायकोस सांगोन पाठविलें जें, द्रव्याखेरीज काय द्याल तें घेऊं; ऐसें असेल तर तुमचे घरास येतों. त्याणीं मान्य केल्यावर तुमचे घरास गेलों. तुमचे बायकोनें अंगावर पासोडी घातली. तिची निष्ठा देखोन बहुत संतोषी जालों. तुह्मांपासून अंतर पडिलें, परंतु आह्मांपासून तुमचे ठायीं अंतर पडिलें नाहीं. मागील उदकदत्तपैकीं तुह्मांकडे रुपये ८०० राहिले आहेत, ते शंभुजवळ देणें. अनमान न करणें. येदा कांहीं तुह्मांजवळ मागत नाहीं. मागील उदकदत्त न ठेवणें.°

३ भोंसले अकलकोटकर.

[लेखांक ३००]

श्री.

सहस्रायु चिरंजीव विजयीभव धर्ममूर्ति फत्तेसिंगबावा यांसी आज्ञा ऐसीजे:— वाबुजी नार्क यासी तुह्मी मैत्री करूं नका. हा केवळ पंचमहापातकी आहे. याच्याने कांहीं तुमचें बरें करवत नाही. जातीचा सराफ, अपेशी आहे. तरी याची मैत्री तुह्मीं तोडून देणें. आमची त्याची गोडी नाही. ऐशास तुह्मांस आह्मीं लिहिलें आहे. तरी या गोष्टी चित्तामधीं ठेवून मैत्री तोडून टाकणें. मैत्री केल्यास पुढें कळेल.

४ जाधवराव.

[लेखांक ३०१]

॥ श्री भार्गवराव ॥

सहस्रायु चिरंजीव विजयीभव पिलवा जाधवराव यांसी आज्ञा केली ऐसीजे:—आह्मी जेजुरीहून गतवर्षीं तुमचे घरास आलों. मांडून झगडून पांच हजार रुपये दिलहे ते श्रीस प्रविष्ट जाहले. पांच वर्षे जाहलों. ती वर्षांचें वर्षासन रुपये वाराशें ऐसे पांच वर्षांचे रुपये भुलेश्वरास सत्वर पाठवून देणें. तुमचे अंगणाहून भुलोवाचें देऊळ काड्यामुड्याचे जाहलें तें दिसत असेल. तुझी माझी गडी आज कालची नाही. बहुत दिवसांची कोंकणांतील आहे. रुपये मागतों ह्मणून टाकूं नको. पैके दिलहे आहेत देवें व मागतोही देव. दिल्यानें काय होईल आणि न दिल्यानें काय होईल, तर तुह्मी जाणतच आहां. तुजला सर्व कळतच आहे. भुलोवाचें तळें अत्रीचे हातचें होतें, तेंही दुरुस्त [केलें.] ... [ह्या पुढील बंद गहाळ झाला आहे].

५ गायकवाड.*

[लेखांक ३०२]

श्री.

पिलाजी गायकवाड याणें मळोजीस हटलें जे, तुह्मी आह्मी सोयरे होऊं. त्याजवर मळोजी बोलिला जे, पुत्र व कन्या बावांचे प्रसादाचीं आहेत. सोयरीक बावा देणार. आमचे स्वाधीन नाहीं, व खंडेराव दाभाडे यांणीं मळोजीस सांगितलें जे, पिलाजी गायकवाड आमचा वारगीर, त्यास सोयरीक न करणें. ऐसें झालें. त्यावरून पिलाजी गायकवाड यांणीं आह्मांस पत्र लिहोन कारकून आह्मांकडे पाटविला जे, बावा तुह्मी भेट घाल तर हत्ती भरून रुपये देईन. दोन हजार सध्यां पाठविले आणि लिहिलें जे, मळोजीचे मुली आमचा पुत्र खंडेराव यास देवणें. त्यावरून आह्मीं मळोजीस लिहोन सोयरीक देविली. हे सोयरीक जाली ह्मणून पोरस पोट भरावयास जागा जाहला. ऐसें असोन आह्मांसीं नष्टपणा धरितो, उदकदत्त पाठवीत नाहीं. जो मंत्र दिला तो पाण्यांत लिहोन बुडविल्यास काय होईल तें तुह्मांस कळां येईल. वेड लागेल ह्मणून खोंचून तुह्मांस लिहिलें आहे.

६ दाभाडे.

[लेखांक ३०३]

श्री.

मननिर्मल गंगाजल मातुश्री उमा मुक्ताबाई दाभाडी यांसी आज्ञा केली ऐसीजे:—तुमचें संतोषाचें वर्तमान पत्र वैशाख वद्य १० प्रविष्ट होऊन जैसे धुरुचे सापळ मातेनें धुरूस लाथ मारली होती, तो तपश्चर्येस जाऊन अढळ पद परमेश्वरें दिल्लें, त्याचे मातेस संतोष जाला; तैसें तुमचें फत्तेचें पत्र ऐकोन समाधान जालें. तुमचे निष्ठेनुरूप श्री फत्ते

* हें पत्र कोणास लिहिलें त्याचा नामनिर्देश नाहीं. तथापि हें पिलाजी गायकवाडास अनुलक्षून असल्यामुळे तें गायकवाडांच्या नांवाखाली घातलें आहे.

करील. बाई, तुमचे नेमास बहुत दिवस जाले, आणि वचनाप्रमाणें दहा हजार रुपये पाठविले नाहींत. मेरुचे देवाल्याचें काम कांहीं सामान्य नव्हे. चार हजार रुपये अंतोबा नाईकाकडून देविले आहेत ह्मणून लिहिलें ते प्रविष्ट होतील. वरकड आजिवर आशीर्वादपत्र पाठविलें नाहीं ह्मणून लिहिलें, तरी सर्वकाळ आशीर्वाद तुमचें कल्याण व्हावें हें इच्छित असों. पत्र लिहावें तर मागें प्रसाद चादर व दुल्ई अंगावरील पाठविली त्याचा जाब न पाठविलांत. याजकरितां पत्र आजिवर न लिहिलें. याजउपरी साहा हजार रुपये उदकदत्त वागूदत्त पैकीं राहिले ते पाठवून दिले पाहिजेत. ह्मणजे सुदाम्याचे पोह्यासारखें होईल. सहस्र हातांचा देणार आणि दो हातांचे माणस किती घेईल? तुझें वरें व्हावें याजकरितां तुमचे रुपये घेऊन देवकार्यास लावावे. येरवी आह्मांस कांहीं रुपये मिळतील कीं न मिळतील, वरकड देतील कीं न देतील, हें चित्तांत आणणें. तुजला लेकी हटली ते खरीच आहेस. तुझें वरें व्हावें याजकरितां लिहिलें. पुतें चित्तांत आणून रुपये साहा हजार पाठवणें. ह्मणजे पैके यथेष्ट मिळतील. जाणीजे. सोरठप्रांते जात्येस तेही भूमी तुज पादाक्रांत होतील. भेटीचे समयीं बोलिली होतीस जे, जातांच वस्त्रें पाठवून देतों आणि नेमास कां चुकत्येस? नये तुझ्या चित्तास, तर आणखीकडे बावा भीक मागावयास जा ऐसें स्पष्ट लिहिणें. देवास देऊं करावें आणि ठेवावें हें उत्तम नसे. जाणीजे.

[लेखांक ३०४]

श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामी यांहीं

मननिर्मल गंगाजल गंगाजान्हवीसमान मुक्ताबाई दाभाडी यांस आज्ञा केली ऐसीजे:—आमचें वचन मानित्येस याचा फलात्कारही होतो. तुझे सुनेस मानबाई (तान ?) पुत्रही जाहला. आह्मी सराटेचे आसनावरी जेजुरीस सव्वा महिना बैसिलों. येस पाटील गांवांत बसिला.

परंतु आमची भेट घेतली नाही. आही मूठभर सूत (!) देतो आणि नाचणीचे आंबील पाजितो. शाहूपासून रंभाजी गेला त्याला अन्नवस्त्र मिळतें कीं नाही ? तैसाच चंद्रसेन गेला. तैसाच सुलतानजी निंबाळकर गेला. त्यास विडासारिखे शक्त (तक्त ?) दिल्लें. ऐसे कितेक गेले ! दादलेचे वेळेस तूच कारभार करीस. आतां तुझी बुद्धि कोठें गेली ? गायकवाड त्यांचा वाढविला. तो दुसरे जागां गेला तरी उपासे मरेना ! याचें चित्त धरून जें काय देईल तें त्याचे समाधानानें घेणें. दहाजण तुजला वरी हणतील,.....छत्रपतीही सुखी होईल.

७ पवार.

[लेखांक ३०५]

श्रीभार्गवराम.

श्रीमत् परमहंस

क्षत्रियकुलावतंस रणधीर उदाराम पवार. तुहीं पत्र लिहिलें तें माघ वद्य पूर्णिमेस पावलें. कान फुंकून उपदेश करिताती. म्यां तुहांस दोघां बंधूस अंतरींच उपदेश केला. तुमचें मन तुहांस साक्ष देत असेल. तुही उभयतां माझे विषयीं व कृष्णाजी व लिंगोजी हवालदार तुही माझे भजनीं असिलेंत तरी महाड आलेंसें समजा. दिगंतीं तुमची कीर्ति होईल. छत्रपति तुहांवरी संतोषी होतील. तुमच्या लष्करांत फितवा होऊं न पावे. मी वेडासा जोगी समस्तांचा (आहे). माळशिरसच्या सनदा राजा व तुहीं जरी पाठवाल तरी मी गोमूत्र घेईन आणि क्षौर करीन. आपण आजिपर्यंत गोमूत्र घेतलें असेल तरी तुझ्या गळ्याची आण असे. हल्लीं मेरूचें देऊळ होतें व हल्लीं खांबटकीचे तळ्याचें काम होतें. राजाच्या पुण्येंकरून भुलेश्वराचें देऊळ होईल. जरी तुमच्या चित्तास नये तरी एखादे दिगंतरांस जाईन. तुमचें तुही जतन करा. मी कांहीं तुमचें नेणार नाही. हें राज्य टाकून जिकडे माही माती निरवली असेल तिकडे जाईन. तुहीं सविस्तर फत्तेचें वर्तमान

लिहिलें, बहुत संतोष जाहला. लिंगोजीनें आह्लासीं नेम केला जे, चवथे दिवशीं सनदा पाठवितों. सरलष्कर सोमवंशी ह्यांच्या सनदा आल्या. हे आज्ञा.

[लेखांक ३०६]

श्री.

सहस्रायु चिरंजीव विजयीभव रणधीर रणशूर अर्जुनतुल्य उदाजी, पवार यांस आज्ञा ऐसीजे:—तुह्मीं पत्र पाठविलें तें पावोन संतोष जाहला. शाक पावल्या. देवाची आणि सुदाम्याची भेटी झाली. श्रीनें सुदाम्याचें दरिद्र विछिन्न केलें. तैसें तुमचें पत्र पाहोन श्रीस संतोष बहुत जाला. निष्ठा देखोन तुह्मांवर श्रीची कृपा विशेषात्कारें जाली. या उपर तुमचे क्लेश सर्व दूर होऊन लक्ष्मी आणि विजय श्री उदंड देईल. तुमचे निष्ठेचें पत्र देखोन श्रीची तुह्मांस भेटच जाली. या उपरी आदले जन्मींचे क्लेश व याही जन्मींचे कष्ट दूर होऊन संतोष आणि जय पावाल. अंतरसाक्षीची भेट तों श्रीची जाली. या उपरी बाह्यात्कारची भेट तुमची आमची श्री करील, तेव्हां सर्व मनोरथ श्री पूर्ण करील. सुदामनगरी सुवर्णाची जाली. तुह्मीं लिहिलें जें, यजमान श्रमाचा जाण होऊन कृपा करीत नाहीं. अशास तुमची समशेर गाजली, तिचा नामोश त्रैलोक्यांत जाला. यापरीस थोर तें काय? श्री सूर्यानें कवच कुंडलें कर्णास दिलीं, तैसेंच श्रीनें अंगचें कवच तुह्मांस पाठविलें आहे. दुर्योधनाचे हातीं राहू होता तो अपार द्रव्य वाटी, परंतु सरेना. त्याची कीर्त नाहीं; आणि पांडवांची कीर्त अद्यापि त्रैलोक्यांत वाखाणितात. पहा, येथें उदंड भक्त आहेत परंतु तुमची (कीर्त विशेष आहे).*

[लेखांक ३०७]

श्री.

सहस्रायु चिरंजीव जगजीवन पवार यासी आज्ञा केली ऐसीजे:—

* ह्या पत्राचा पुढील भाग गहाळ जाहला आहे हें पाहून वाईट वाटतें. हें पत्र किती मनोरंजक व महत्वाचें आहे हें रसिक वाचकांस सांगणें नकोच.

तुझा बाप लष्करांत होता, तेव्हां पुत्राचा आशीर्वाद दिव्हा. तो तूं मलोजीचे पोटास तूं प्रसादपुत्र आलास. तुजला नशेद (निपेध) करून लिहिलें जें, मायेचे पायावर डोई ठेवून तिचे आज्ञेत राहणें. त्यास तूं आह्मांस लिहिलें जे, मायेचें श्राप पुत्रास लागत नाहीं. तरी तिजला तूं शिवी दिलीस तरी तिचे श्रापें तुझें भस्म होईल. तिजजवळ तूं वेअदबी कितेक लहान माणसाच्या वोलें तुफान घेऊन तिजला कष्टी केलें आहे. तुला पुढें वांचोन नांवरूप करणें असेल तरी तिचे पायांवर डोई ठेवून जाले अन्याय बक्षीस करून घेणें. न घेस तरी तुझें वरें होत नाहीं. दारू खाऊन वेअदबी, माता ती, तिजजवळ करितोस, हें वरें नव्हे. पाजी तूं आहेस! काय आमचें वचन मोडशील? तेव्हां बाजीचे बटकीकडून धरून आणून तुजला चाकर केला जाईल. हें पुतें मनांत आणून आनंदीचे समजाविसी करून तिचा कागद आला तरच तूं वांचलास. नाहींतरी तुझा मुलाहिजा होत नाहीं हें पुतें समजणें. तूं ह्मणशील तीन वर्षी तुह्मांस हजार रुपये देतां. तर त्याचा आह्मांस लोभ नाहीं. वाटेचे वाटसराचे बटकीपासून रुपये हजार घेईन. तुझा हिसाब काय आहे? धनवटीस तिनें आपली वानीवस्त ठेविली होती ते तूं नेलीस. धिग् तुझ्या जिण्यावर! तुज काय बापाचे धर्म होती? तूं हे गोष्ट बरी न केलीस. सर्व जन तुजच हांसेल. तिचे वाणीवस्त देणें. तिचें समाधान करशील तरच आह्मांस उत्तर लिहिणें. नाहींतर आह्मांस उत्तरही न लिहिणें.*

* ह्या पत्राच्या शेवटीं खालील मजकूर आहे. त्यावरून वरील पत्र मसुदा असून पुढील मंडळीच्या संमतीनें तें पाठवावें अशी स्वामींची आज्ञा होती असें दिसतें. “कृष्णाजी व पाटील मौजे माळशिरस यांसी आज्ञाः—अंवाद सालीं माळशिरसास वाकोजीकडेस रुपयाच्या मोड्यास (?) जाणार आहे तो तेथें गेला तर गांवकर मिळोन त्यास दस्त करून पाठवणें. वाकोजी देऊरास जाईल सवरील. त्यास नजरेंत असो देणें. कृष्णाजीस कागद आनंदी पवारीण हिजला लिहिला आहे तो तीस देणें. जगजीवनाचा कागद वाचून तीस दाखवणें. तिचे चित्तास येईल तरी लाखोट करून त्याकडे घेऊन जाणें.”

८ निवाळकर.

[लेखांक ३०८]

श्री.

सहस्रायु चिरंजीव जडभरत बोधला जानोजी यांसी आज्ञा केली ऐसीजे:—मार्गे दोन ह्यैसी मागीतल्या होत्या, त्या देतो ह्यणतां. त्या देणार कधीं आणि आह्मीं तक्र कधीं भक्षावें ? गतवर्षीं गाई दोन पाठविल्या होत्या, त्यांचें तक्र पोटभर आजिवर घेतलें. आतां त्या गाई भाकडी जाहल्या. सांगाल तर पाठवून देऊं. हल्लीं तक्र प्यावयास उत्तम गाई व्याल्या नसल्या तरी गाभण्या, तरण्या, दुधाळू, लौकर वियत ऐशा, दोन गाई पाठवून देणें. आह्मीं तक्र घेऊं. तुमचें बरें होईल. तरी अनमान न करितां गाई दोन पाठविल्या पाहिजेत. देणें. नसेल तरी सटल पटल करणें. पुढें देऊं घेऊं ऐसें कशास ह्यणतां ? परिच्छिन्न नाहींच ह्यणणें. पाण्याचें ह्यणाल तर आह्मी साधु संताची पायधूळ आहों. भार्गव चिंता धरील तर पानाडीयाचाही यत्न करून पाणीही भार्गव लावील. त्याचें काय आहे ! आह्मीं तुह्मांजवळ तरी थैल्या भरून रुपये कोठें मागितले आहेत ? तुह्मीं तरी काय दिलें आहे ? पहिला पांच हजार रुपये खर्च लागतो. दहा भक्त आहेत ह्यणून चालतो. दोन गाई तुह्मांजवळ मागितल्या त्यास मार्गे पुढें कशास पाहतां ? देणें असेल तर द्या, नाहींतर आमचा कागद परतून देणें. तुह्मांस प्रसाद नारळ १ व द्राक्षें दोनशेर पाठविलीं आहेत. घेणें. हे आज्ञा.

९ सुलतानजी निवाळकर.

[लेखांक ३०९]

श्रीभार्गव.

मननिर्मळ गंगाजळ आचार्यें पुण्यशील सुलतानजी बोधला निवाळकर यांस आज्ञा. या कलयुगामधीं असीं कोणीं देवळें केलीं नाहींत.

१ निजामाकडे गेलेल्या रावरंभा निवाळकर ह्यांच्या घराण्यापैकीं हा सरदार आहे.

परंतु त्वां केलीं. तुझ्या पुण्यास पारावार नाही. तरी याजकरितां खेड्या-मधील कोठें एक रुपया, कोठें पांच रुपये, माणूस घर पाहोन भिक्षा करून, कोठें पंचवीस रुपये याप्रमाणें शंभर रुपयांची भिक्षा करून दिल्यानें आह्मांस (!) चिंचपुरी खंडेराव आहे, तेथें लक्ष रुपयांचें (काम) आहे तें दुरुस्त करूं. तुमचे पदरीं पुण्य पडेल. याखेरीज विडामधीं गांव भिक्षा करून घालूं तरी उत्तम आहे. तुह्मांस वज्रकवच अंगचें आगाऊ पाठविलें आहे. घेणें. याचें काय तें उत्तर पाठविलें पाहिजे.

१० आंगरे.

[लेखांक ३१०]

श्री.

सहस्रायु चिरंजीव विजयीभव संभु जयसिंग सरखेल यांसी आशा केली ऐसीजे:—तुह्मीं राजपुरीच्या मुक्कामीं हून पत्र पाठविलें तें पावून वर्तमान विदित जालें. प्रधान व फत्तेसिंग यांच्या भेटी जाल्याचें वृत्त लिहिलें तें कळों आलें. मज रडत्याचे आसवें पुसिलीं नाहीत; असल्या गोष्टी करितां मी दिलगीर होतो. ते गोष्ट करून अर्जुनासारिखें पृथ्वीचें यश घ्यावें होतें. पुढ्यांत बैसोन मज वाटविलें. माझा आत्मा आपल्या आत्म्यांत घातला. मीं कांहीं तुमचें बरें केलें नाही, आणि तुह्मी माझे बरें कोठून कराल? आमचेंच प्राक्तन उणें! त्यास तुह्मांस बोल काय लावावा? मीं जे आळ घ्यावी ते मीं सिद्धीस पाववावी. तरीच आमचा पांचवा आश्रम! माझीही आळ माझे भक्तांहीं चालवावी हें उचित आहे. वरकड तुह्मी त्या स्थळीं गेलेंत आहां, (तरी) शामल लोकांचा विश्वास न घरावा. आपणास बहुत जतन करणें. तुमचे हातून महत् कामें होऊन यश मोठें पदरीं पडणें आहे. याजकरितां बहुत बहुत जतन आपणास करणें. जाणीजे. छत्रपतीस पुत्राचा आशीर्वाद श्रीनें दिलहा आहे. तो घडावयाचा ते समयीं घडोन येईल. छत्रपतीची निष्ठा कोणें प्रकारची आमचे ठायीं आहे हें परस्परें विदितच आहे. तैसीच बाजीराऊ

प्रधान यांचे निष्ठा कोणते प्रकारची आहे ? त्यांचे निष्ठेनरूप ते चित्तावर धरितात ते श्री फत्ते करितो. बाजीराऊ उभयतां बंधु, सर्व संपदा आहे ते स्वामींचे आहे. यास अन्य असेल तर आपण नानाचे वीर्याचे नव्हों ऐसें ह्मणतात. आह्मांकरितां प्राण दे ह्मटलें तरी देईल. ऐसी निष्ठा त्याची. आणि तुम्ही तो आमचें काळीज; आमचे पुरातन वडि-लांपासून; आणि आमचें ऐकत नाहीं; हे गोष्ट बरी नाहीं !

[लेखांक ३११] श्रीभार्गवराम.

श्रीमत् परमहंस स्वामी यांहीं

सहस्रायु चिरंजीव संभुसिंगवावा सरखेल यांसी आज्ञा केली ऐसीजे:—वावा येथें सर्वस्व वेंचावें आणि राजा सर्व अवघे वश्य करून घ्यावें, आणि आपले सर्व मनसबा करून घ्यावा; आणि चिरंजीव तुळाजी आंगरे सोडून न्यावें. तुम्हांस श्री येथून जातांच महालाची तारवेंच सांपडतील याप्रमाणें होईल. कांहीं चिंता नसे. हे गोष्ट न होय तेव्हां आमचें देवपणच नव्हे. नांवच घेऊं नका. आह्मीं देवास नवस तीस पुतळ्यांचा देवास केला आहे. चित्तास येईल तर पाठवून द्याव्या. नाहीतर नका पाठवूं! तुमचा मनसबा व्हावा, तुळाजी(ची) सुटका व्हावी, याजकरितां नवस केला आहे. आह्मीं ये वेळेस तुम्हांस कांहीं वरते या ह्मटलें नाहीं. तुम्हीं कां आलेत ? आतां सर्वांचे तूंवर झाडणी करा असें ह्मणतील. तितकें मान्य करून देणेंच लागेल. मागतील तें द्याल. न दिल्यास कांहीं येथें होणें नाहीं. विशेष काय लिहिणें ? हे आज्ञा: तुम्ही आपलें लेंकूरपण येथें टाका. कोणास शिवीगाळी देऊं नका. मागें इंग्रज तुमच्या गडाकडे आला होता, तो पराभवातें पावावा, निघोन जावा, तुमचें बरें व्हावें, ह्मणून भुलेश्वरास हजार ब्राह्मणांची समाराधना मानिली होती ते आह्मीं केली. तुम्हांस कळावें ह्मणून लिहिलें आहे.

[लेखांक ३१२]

श्री.

तुमचे तीर्थरूपाकडे साठ हजार रुपये, तीन हजार होन येणें. त्याचे पोटीं तुह्मी जन्मलेंत. तुह्मीं पितृऋण न खंडा, ज्याणें घेतलें ते देतील ह्मणाल; तर कुरुक्षेत्रीचे वृद्धीनें सदाजन्म त्यास खंडावें लागेल. उपास करून, गोमूत्र खाऊन, पाय जाळून, चार घरें मागितलीं; तें द्रव्य तुमच्या वडिलांकडेस राहिलें. त्यांचे पोटीं तुह्मी अवतारी निर्माण जाहलेंत. या जन्मीं दिल्लें ह्मणजे उत्तम. न दिल्लें तर पुढें परजन्मीं एका रुक्यास सहस्र रुके सहकुटुंबनिशीं तुह्मांस द्यावें लागेल. सुटणार नाही. ऐसें चित्तांत आणून आमचें आह्मांस देणें.

मागें तीन औरंगजेब्या लिहिल्या होत्या, ते आह्मी राज्याचे भेटीस येऊं तेव्हां देऊं. त्या तीन औरंगजेब्या व ऊद ८१ एक मण देणें. देवापुढें जळेल. गंध चंदन उत्तम ८१ एक मण याप्रमाणें देणें. पैशांत धरणें. फुकाचें तुमचें कांहीं नलगे !

आमच्या येण्यांत जमाः— १. सुंठ, १. साखर चिनी, ८३ मिरे, ११. खजूर खारिका, २ लोखंड कामीचे दहा दहा हात, ४ पाहरा, १ सकलाद भगवी, ८८१ कृष्णागरु, येणेंप्रमाणें आमचे देण्यांत देणें. तुह्मीं आपले पदरचे फुकट न देणें. तुह्मी वासना चांगली घराल तर तुह्मांस कुलाबा येईल. भार्गव सन्निध होईल. आह्मांस वस्त्रवाणी शंभरांची द्याल ते दोनशें रुपये घरा आणि कानोजीस ऋणापासून मुक्त करा.

[लेखांक ३१३]

श्री.

सहस्रायु चिरंजीव विजयीभव संभुसिंग यास आज्ञा ऐसीजेः— आमचे अंगावर पासोडी घालून फिरोन घेतली. हातची लोखंडाची बंदूक हिरून घेतली. निशाण तीही जोरावारीनेंच घेतलें. इतकें करून

कोणती फत्ते जाहली ? आहीं तुह्यांपासून घेऊन देवास अर्पून तुमचें कल्याण इच्छावें. आमचा हेत इतकाच होता जे, दा मण साखर व तीन हजार रुपये घेऊन, संतोष पावोन, तुह्यांस मनांतून आशीर्वाद देऊन येतो. बरें. आह्यांस कांहीं ईश्वरें न्यून केलें नाहीं. तुमचें थोरपण तुह्यां केलें !

[लेखांक ३१४]

श्री.

सहस्रायु चिरंजीव विजयीभव पूर्वील नाम कुवेर संभुसिंग बाबा राजे सरखेल यांसी आज्ञा केली ऐसीजे. पूर्वी तुमचा आमचा नेम होता जे, पंलीकडील वर्षीं तुह्यां सुवर्णदुर्गास यावें, आह्यांस सांगून पाठवावें, आहीं तेथें यावें. तेथून पुढें कुलाब्यास जाऊन मानाजीस बोध करून कुलाबा त्याजकडून तुह्यांस देवावा. तो आमचें वचन मान्य न करी तरी त्यास श्रापून यावें ऐसा नेम होता. त्यास तुह्यां न आलेंत. तो प्रसंग ते वेळेस राहिला. हल्लीं त्याचे कागदपत्र येतात. आह्यांस या ह्मणतो. परंतु आह्यां त्याकडे येत जात नाहीं. गतवर्षीं जाऊन कुलाबा द्या तुह्यांस ह्मणावा, ना एके तरी श्रापावा, हे गोष्ट राजाच्या (व) बाजीराऊ यांच्या कानावर घातली. ते बोलिले, "आजिचा प्रसंग एव्हां नाहीं. गेलीयास तो कांहीं तुमचें ऐकणार नाहीं. तुह्यां केलें न होय, तरी आपले प्राणास घात कराल. याजकरितां तुह्यांस जावयास उचित नाहीं." याज करितां राहिलों. आतां तूं होऊन कुलाब्यास जावयास येणें. मी पुढें, तूं मजमागें, जमाव तारवें घेऊन येणें. कुलाबा घेऊं. त्याचा हिसाब काय आहे ? काम श्रीचे आशीर्वादे होईल. मुखजवानी गोविंद राम सांगतील ती एकांतीं ऐकणें. कोणास त्र कळों न देणें. तूं जाणस, हे जाणा. त्याचा मान्याचा देहांत समय आला, तर गोविंद राम ईश्वरें पाठविला आहे, ऐसें समजोन कार्य करणें व निश्चय धरणें.

[लेखांक ३१५]

श्री.

जयसिंगास आज्ञा केली ऐसीजेः—आर्हीं तुजजवळ तीन गोष्टी मागितल्या होत्या. त्यास तूं आज्ञा भंगिली. शंकरभट उपाध्या मुरुडकर व कानडा व नीळ ठाकूर तिघेजण मन माने तैसी आमची निंदा करितात. पृथ्वीवेगळे बोलतात. शिव्यागाळी देतात. तो तुवां आमचा अभिमान धरावा, तो धरिला नाही. तेव्हां आह्मांस ईश्वरें कशास जन्मास घ्यातलें ? न घालता तरी बरें होतें ! तुझ्या बापानें वाक्षेप केला ह्मणून कोंकणांतून वरघाटें आलों. येथून ही शुक्रासारखें वैराग्य माझें असेल तरी कळेल. तुजला आर्हीं जें सांगितलें तें सत्यच सांगितलें असेल. आणि तूं ह्मटलेंस माझा शिक्रा लटका कसा करूं ? द्रोपद राजा याणें द्रोणाचार्यांचा अपमान केला होता, तसा तूं माझा अपमान केला आहेस. हें तुज परिणामीं कळेल. आपले गड किल्ले जतन कर.

[लेखांक ३१६]

श्री.

जयसिंगास आज्ञा ऐसीजेः—त्वां माझी आज्ञा मोडिली. याचें फळ इहलोकीं परलोकीं काय होईल तें कळलेंच आहे. आर्हीं तुला दोन तीन गोष्ट आज्ञापिल्या होत्या. त्या लटक्या नव्हत्या. खऱ्याच होत्या. तूं ह्मणालास जे, शिक्रा लटका कसा करावा ? इतक्यावरी तूं माझा काय आणि मी तुझा काय ? कोण्हाचें पोट भरेना ह्मणून लटकें बोलतो ? कोण्हास लेंकरें बाळें पोसावीं लागतात ह्मणून लटकें बोलोन द्रव्य मेळवितो ? कोण्हाचें राज्य बुडतें ह्मणून लटकें बोलतो ? .....चौन्या-यशी योनी भोगाव्या आणि एकदा मनुष्य देहासी यावें. याचा दृष्टांत हल्लीं चक्रवतीनें काय केलें ? हरिश्चंद्र राजानें काय केलें ? श्रीनें मजला आज्ञापिलें आणि गोमूत्र पान केलें. लटकें बोलोन द्रव्य मेळविलें नाही. ऋणहत्या फिटेना. हें द्रव्य दिल्यानें बरें आहे. शिखराचें

काम लाविलें आहे; तरी द्रव्य पाठवून देणें. नाहीतरी स्पष्ट लिहिणें जे, आपण द्रव्य बुडविलें. मग आही देशांतरास जाऊं.

तुही लोकांजवळ बोलता जे, बावा रागें द्रव्य मागतील तर आहांस त्यांणीं उदकच घातलें आहे. कांहीं द्यावें (ऐसें) नाही. आणि संतोषें मागितलें तर अवघें आहे हें त्यांचेंच आहे. ऐशास महादेवें भस्मासुर, यास वर दिला, त्यास भस्मासुर बोलिला जे, तुझ्याच मस्तकीं हात ठेवितों. तैसें तुही करावयास लागलेंत. श्रीचें द्रव्य द्यावें हें तुहांस ग्राह्य आहे कीं काय? आहीं सात पांच कामें धरिलीं, आमचें हातारपण झालें, आमचें वस्तु प्रवास होत नाही. देवाचें द्रव्य तुहीं ठेवल्यास उत्तम नाही. माझा देह परशरामींच सुटता तर तुमची धन होती. आतां मेरूचें काम धरिलें आहे ह्मणून मागतों. द्रव्य घेऊन पुरून ठेवून कांहीं नरकास मज जाणें नाही!

[लेखांक ३१७]

श्री.

सहस्रायु चिरंजीव पूर्वीं अभिधान कुबेर संभुसिंग बाबा सरखेल यांसी आज्ञा केली ऐसीजेः—तुहीं पत्र पाठविलें, प्रविष्ट होऊन वर्तमान कळलें. तुहीं लिहिलें जे, श्री रामेश्वराचे व कान्होबाचे पुण्येंकडून नसरगड गर्दीस मेळवितो. तर ही गोष्ट खरीच. तूं तैसाच बापापरीस कर्ता, पुरुषार्थी. किती केलीत अंतीमती क्षेत्राचा धनी, व कोंकणचा धनी श्रीभार्गव आहे. हबशी याची गत कशी झाली? रायगडासारखा गड त्याची गत काय जाहली? आतां कोणी चित्तावरी धरीत नाही. जर चित्तावरी धरील तर जंजिरा अंजनवेली एका घटकेंत येईल. तूं ह्मणतोस जे रामेश्वर, तर गतवर्षीं इंग्रजांस व त्यांच्या बायकांस सोडिलें तेव्हां रामेश्वर कोठें होता? तुमचे वडिलास साठ हजार रुपये व तीन हजार होन व वस्त्रें वानी दिलीं त्याचें व्याज काय जाहलें? गोठणें गांव श्रीस उदक घालून दिला, त्याचे पोटीं तुहीं अणतार घेतला, तीं

गोठणीचीं खाजणें तुहीं घेतलीं तर तेणेंकरून श्रीचें न्यून होईल कीं, तुमचें पूर्ण होईल ऐसें चित्तांत समजणें. महापुरुषा, वर्षामध्ये दहारुपयांची वानीवस्त आह्मांस पावेना, तेव्हां घन्य माझे कपाळ ! धावडशीस वर्षामध्ये इमारती वेगळ्या करून दहा हजार रुपये खर्च लागतो. शाबास ! शाबास !! संभुसिंगा, बापाचे उतराई झालास ! माझे काय आहे ? मी समस्तांचा जागली आहे. मार्गे एक भगवी सकलाद व कृष्णागर आदर्शेर लिहिलें होतें तें तुमचे वस्तु देववलें नाहीं. वरें, तुमचे तुह्मांस आर्जवी असो !

[लेखांक ३१८]

श्री.

संभूस आज्ञा केली ऐसीजे:—आह्मी तुज भेटीस आलों. तेव्हां राजश्रीचे अनुमते आलों. आहीं तुह्मांस दोन गोष्टी सांगितल्या, त्या तुहींही मान्य केल्या. आधीं गोवळकोट घ्यावा; अंजनवेली घ्यावी; मग कुलावेयासी जावें. त्यास आहीं तुझी भेट घेऊन आलेयावरी तेंच क्षणीं खंडूस राजाकडेस पाठविला. त्या बराबरी सांगोन पाठविलें जे, संभाजी आंगरे यांणीं आह्मांपासीं नेम केला जे, लोक व भांडीं गोवळकोटास पाठवून गोवळकोट घेतों. तसें राजास सांगोन पाठविलें. राजे बोलिले जे, 'येतील तेव्हां बावा खरे होतील.' हल्लीं तुहीं सुवर्णदुर्गास आलेंत. आह्मांस तुहीं बोलाविलें. तरी तुमचे बोलाविल्यावरून आहीं आलों तरी चौराज्यांत आमची अपकीर्ति होईल. हें तुह्मांस कैसें समजत नाहीं ? तुहीं अंजनवेलीस मुर्चे लावा हणजे आहीं डोईचे वाटेनें चालत येऊं.

[लेखांक ३१९]

श्री.

चिरंजीव संभुसिंग सरखेल यांसी आज्ञा केली ऐसीजे:—माणसाचा अभिमान धरावा. तो या लोकीं परलोकीं कामास येतो. भार्गव देव कोंकणचा राजा, देव सर्वांचा पुरातन आहे. तुमचा त्याचा सल्ला

जाला हणून तुहीं राजपुरीस कागद लिहून *** तुझा बाप वेडा नव्हता. त्याणें आमचे दरगास पेढें, आंबडस, नायसी तिनी गांव दरोबस्त देऊन चालवीत होते. तेणेंप्रमाणें तिनी गांव करार करून सनदा दरोबस्त तुहीं अभिमान धरून आणविणें. जोंवर देवाचें बरें नाहीं तोंवर कोंकणचे कोणाचें बरें होत नाहीं हें पुतें समजणें. तुझांवांचून परवाने येत नाहींत. देवावर पाणी पडणार नाहीं !

[लेखांक ३२०]

श्री.

सहस्रायु चिरंजीव संभुसिंग यांस आशा केली ऐसीजे:—तुहीं पायाची क्रिया केली. मुद्रेनिशीं कागद दिव्हा. येधवां एक बोलाल, घडीभरानें एक बोलाल. वादते (?) गोठणेयासी पाठविले हणून बोलिलेंत. फार तरी वीस रुपये किंमत होती. परंतु पाठविलेंत नाहीं ! तुमचे शब्दाचा विश्वास काय ? तारूं सांपडलें तें आमचे आशीर्वादे सांपडलें. तुहीं आह्लांपाशीं नेम केला जे, आधीं गोवळकोट घ्यावा; मग अंजनवेली घ्यावी; तेथून कुलाबा घ्यावा. गोवळकोट, अंजनवेली न घेतां एकाएकींच कुलाब्यास जावें. येणेंकरून राजा व विरूबाई व सर्वजन आह्लांस बरें काय हणेल ? दिव्ही आगरे पावेतों कीर्ति जाहली आहे ते अपकीर्ति होईल. अंजनवेली घेतली हणजे कुलाबा घटकेमध्यें आला. कुलाबेयासी जावें नलगे. ऐसा तुमचा त्रास मानाजीस पडेल.

[लेखांक ३२१]

श्री.

चिरंजीव विजयीभव बाबा सवाई जयसिंग सरखेल यांस आशा:—
मुरुडचें महाजनकीचें तुम्हीं सविस्तर वर्तमान लिहिलें जे, शंकरभटास देत नाहीं. अमानत दिवाणांत ठेवितों. बहुत उत्तम. याप्रमाणें करणें. परंतु शंकरभटाकडील तिनी कागद आणवून पाठविलेत नाहींत. आधीं पाठवणें. तुझा देव मी. तुझा बाप श्री. परंतु इतक्यांच्या (चे?)

पाप मी घेतों. आणि बऱ्या सरकारांत जें ठेवतील तें मज वेधळ तुज जोड काय ? ज्या हरिश्चंद्रानें स्वर्गी दान दिलें होतें त्यास कृष्णभटाचें उदक त्वां घातलें, तें तूं खरेंच केलें. तैसें हें महाजनकीचें तुझें वचन सत्यच आहे.

[लेखांक ३२२] श्रीभार्गवराम.

सहस्रायु चिरंजीव विजयीभव तुळाजीस आज्ञा ऐसीजे:—तुजला अहिल्येचें वोटीस घातलें होतें. याजकरितां तिजला पांच हजार रुपये दिले व तूं माझा शिष्य व तिचा लेंक झणून दोन हजार तुजला दिले. त्यास मागें कानोजी बोलिला जे, तुमच्यासाठीं हजार रुपयांतून रुपया ठेवील त्याची आई वंध्या व त्याचा निर्वंश होईल. त्यास संभूनें मजशीं दावा लाविला. हातचे निशाण व बंदूक व पासोडी अंगावरील हिरोन घेतली. तेथूनही कागद लिहिला जे, क्षणक्षणा कागद लिहूं नका. त्यानें मजला उभे दुपारीं लाथ हातली. आर्ही त्यास श्रापिले. तुजला आशीर्वाद दिल्या जे तो मरेल. तूं तर्की बैसशील. तेव्हां तुझी भेट घेईन. तुझे पाईची ब्रेडी काढावी झणून चिमाजीजवळून क्रिया घेतली जे, तुळारामाची ब्रेडी काढणें. त्याची गत काय जाहली? कानोजीनें हत्ती नेला त्याची गत काय जाहली? हबशी याचें राज्य टाकिलें त्याची गत काय जाहली? आपले आपले जागा मरतात. विरुवाई याणीं लाविले [?] त्यांची गत काय

१. हें पत्र स्वामींच्या सर्व पत्रांहून अगदीं वेगळें आहे. याची लिपी वालबोध असून याचे शेवटीं अर्धा उमटलेला असा एक शिक्का आहे. त्या शिक्क्यांतील 'लस्यं मुद्रा जयति सर्वदा' एवढीं अक्षरें स्पष्ट दिसत आहेत. आर्ही स्वामींचीं जेवढीं पत्रें पाहिलीं तेवढ्यांवर आह्मांस एकही शिक्का आढळून आला नाही. फक्त ह्या पत्रावरच हा अपूर्ण शिक्का उमटलेला दिसतो. हें पत्र स्वामींचें आहे ह्यांत शंका नाही. तेव्हां हा जर त्यांचाच शिक्का असेल तर त्यांतील संपूर्ण अक्षरें समजणें अत्यावश्यक आहे.

जाहली? ऐसें असोन देवाचा रुका जो अभिलाषु करील त्याचा निर्वेश. एकवीस जन्में खणेल. बरें होणार नाहीं. उभे दुपारा अग्नि लागेल. आह्मीं राजश्रीचे कार्नी घातलें. त्यासी राजे बोलिले जे वडिलांचें कर्ज कां न खंडावें? ह्मणून उभयतां बायकांकडून कागद लिहिले आहेत. कानोजी व सेखोजी व संभाजी यांना स्वर्गवास करणें असेल व नरकांतून काढणें असेल तर तूं उतराई पितृऋण कर. जाहींतर तुजवरही गोमूत्र टाकीन. मग आह्मांस बोल नाहीं. जर वडिलांचे उतराई जाहलास तर श्री ऊर्जित करील, व पितरांस स्वर्गवास होईल. जर ठेविलेंस तर कुरुक्षेत्रीचे वृद्धीनें जन्मजन्मीं वाढतें. व्यतिपात, ग्रहणें, महापर्वें जातात. येणेंकडून उत्तम नसे, असें समजोन जो माझें द्रव्य ठेवील त्याच्या पितरांस अधोगत व त्याचें ऊर्जित होणार नाहीं. तूं तो शहाणा आहेस. इतकें लिहिलें आहे हें चित्तांत आणून वर्तणूक करणें. श्रीचें द्रव्य द्यावें. आशीर्वाद घ्यावा. येणेंकडून उत्तरोत्तर कल्याण श्रेयस्कर आहे. कांहीं तुजजवळ मागत नाहीं. माझें द्रव्य मज देऊन उतराई होणें, ह्मणजे स्वर्गवास तुझे पिते, बंधु करतील. पैकियांत पंचवीस खंडी लोखंड कांबीचें देणें, दहा खंडी साखर देणें, मणभर नारायण तेल देणें, व चंदन पांचमण देणें; व द्राक्षें एकमण देणें, लवंग एकमण देणें. रेशीम एकमण, केशर ८॥, कस्तुरी ८॥, जायफळ जायपत्री ८१ देणें. गोठणें गांव दिल्लें तेव्हां कान्होजीनें उदक घातलें तर तेथील वेठ बेगार नेऊं नका व खाजणें तुह्मांकडे नेतात तें खाजणें देणें, व भात नेलें तेंही देणें. डोरलें महाळुंगें येथील रुपये नेले ते पाठविणें. विसाजीपंतास ठाऊक आहे. येणेंप्रमाणें देणें. जिन्नस द्याल त्यांची रास्त किंमत करून रुपये माझ्या रुपयांत वजा करून बाकी रुपये रोख पाठवणें. यासी चुकलास तर तुजवर गोमूत्र टाकीन. मग मजला बोल नाहीं. राजाच्या बायकांहीं उपदेश घेतला. लोक आपले पदरचे घेतात आणि माझा आशीर्वाद

घेतात. आणि हें देवाजें चतुरा (न?) ठेविल्यास इहलोकीं परलोकीं वरें नसे. अंतोवा व खंडोजी पाठविला आहे. सांगतां कळेल. द्रव्य आलियावर मी तेथें येईन. तुहांस आशीर्वाद देईन. मी खांसा येव्हांच येत होतो. त्यास शरीरीं आरोग्य नाहीं. याकरितां अंतोवा व खंडू पाठविला आहे. मागाहून द्रव्य आलियावर येतो. गोठणें यावर वेव्याचा अगर कोणे गोष्टीचा रोखा न करणें. बहुत काय लिहिणे?

[लेखांक ३२३]

श्री.

पुरवणी तुळाजीरामास आज्ञा ऐसीजे:—देवाचीं वस्त्रें खरीदी करून पाठविलीं आहेत. तें पाहणें. तुमचा नवा अवतार जाहला ह्मणून आह्मांला तुमची भेट हवी. आह्मांस तुमचा अडकारुका कांहीं देऊं नको. तुहांस अडकारुका खर्च फार जाहला आहे. ऐशास तुमची (भेट) बहुतां दिवशीं जाहली होती. ऐशास हल्लीं भेटी घ्यावी ऐसें चित्तांत आहे. सातारा येऊं नको. आपली वक्रताच असों दे. जेव्हां सौ० बाई येईल तेव्हां येणें. तुहांजवळ मागणें इतकेंच जे, कारखाना खालें घेऊन येतो; तरी कांहीं भात व नागली व वर्या तुमचे चित्तास येईल तरी द्यावें. हबशानें नगारा, दोन जंबुरे व घांट व दरवाजा ऐसा घेऊन गेला. तो खालीं पाठवून द्यावा. देवाचा देवास लावूं. माग धामणी आह्मांस होती. राजा चंदीस XXX दिल्लीच होती. आणि यांहीं राजानें व बाईनें उदक घालोन दिल्ले आहेत. पालखीची वाट पाहतों तरी पालखी आलीं तुमची घेऊन तुमच्याकडे पाठवून देऊं. धामणीचा काजी शंभर माणसांचा जमादार होता. तो हबशीजवळ होता. त्याणें बहुत बायका वाटविल्या. नानाप्रकारच्या स्वान्या केल्या. तरी त्यास तुम्ही छटणें (छळणें). तो मोठा चालक आहे. बाबा, गोवळकोटचा हबशी जीवेंच मारावा होता तो कैसा केला (मेला?). वैकुंठवासी कानोजींनीं आह्मांस 'चोरु' ह्मणून सिमाड दिल्ली होती तैसी आह्मांस सिमाड देणें. मुंघईहून देवाचें सामान आणावयासी द्यावें.

मग तुमचें आह्मांस कांहीं एक नलगे ! तुमचे चर लाख रुपये मसल-
तीचे*** (यापुढें फाटलें आहे.)

[लेखांक ३२४] श्री भार्गव चिरंजीव अवतार.

चवदालक्षांचा घणी तो आहे देवळीं, त्याचा भक्तराजशिरोमणी
तुळाजी सरखेल व योगभ्रष्ट कान्होजी. त्याची निष्ठा होती. त्यांणीं काय
काय सेवा केली ! कितीक कामें झालीं ! एक मालती पुष्प दिल्लें, त्या
प्रसादें कलंकी धरून आणिली नवा लाखांची. एका सुवर्णदुर्गापासून
किती किल्ले घेतले ? त्याचे निष्ठेप्रमाणें तुझी निष्ठा असली तरी अंज-
नवेली आली. सत्य करून जाण. मी हरिभक्ताच्या गाईं राखितों. आ-
पण भक्तीस्तव सातारियास आलों. येथें राजेश्रीनीं भक्ति करून आणून
क्षौर केलें. वरें वाटत नव्हतें याकरितां आणिलें. पुजेसमयीं धामणी
आणि सोनगांवचें उदक घातलें. अंजनवेली आलियावरो तुझी चालवा.
श्रीचा प्रसाद शिरवेष्टन, वज्रकवच व तीळशर्करा पाठविली ती घेणें.
तुमच्या बापानें अहिल्या सेवेशी उदक घालून दिल्ली. तुझ्या भावानें
राधा, आनंदी, सोनी ऐसे जैसी तुझा भाऊ यांणीं दिल्या. संभाजी आंगरे
यांणीं पुरता मजसी दावा बांधला. जैसा भस्मासुरानें बांधला तैसा बांधला.
तुजदेखतां बांधला. श्रीच्या ठायीं निष्ठा असों देणें. अंजनवेलीवरो लगट
करावा. काढावा. हे आज्ञा. तुह्मांस शाहूजीनें सरखेल दिली. तुह्मांवरी
दया फार आहे. हे आज्ञा.

[लेखांक ३२५] श्री.

सहस्रायु चिरंजीव विजयीभव तुळाजीस आज्ञा ऐसीजे:—तुझे सहस्र
अन्याय जाहले ! तुजला पत्र न लिहितों ! परंतु मानसिंग याची [व]-
तुमची गोडी व्हावी, महत्कार्य सिद्धीस जावें, याजकरितां पत्र लिहिलें
आहे. तर कविले, बायका जे तुह्मांकडे मनाजीचीं आहेत तीं लावून

रवाना करावीं. येविशीं राजपत्रें व आमचें पत्र गेलेंच आहे. बहुत काय लिहिणें हे आज्ञा. मानसिंगास दोन गोष्टी सांगितल्या [त्यांत अंतर] त्यापासून काडीइतकें सहस्र वांट्यानें पडणार नाहीं. आह्मीं चित्त शोधून पाहिलें. तुह्मीं आतां लेंकुरबुद्धि न करणें हे आज्ञा. दोघे भाऊ एक होऊन एखादे आभाळास हात घालणें.

[लेखांक ३२६]

श्री.

मानाजी आंग्रे यांसी आज्ञा ऐसीजे:—पत्रें पाठविलीं प्रविष्ट होऊन आमचे चित्ताचा निशा जाहला. इकडील वर्तमान तर पिलाजी जाधव विजयदुर्गाहून वरते आले. ते जागां कांहीं सौरस्य नाहीं. रघुनाथ प्रभूच्या बायका सोडावयासी आग्रह करीत होते. त्यासी तो मान्य करीना. बायका कोठीस होत्या. त्या दारू वाटावयासी लाविल्या. यासी उत्तर दिल्लें जे, तुमच्या चित्तांत खालीं स्वारी करावयाची उद्यां असेल ते आजच करणें. ऐसे परनिष्ठ सांगितलें. त्यावरून जाधवराव व तो आला. आह्मांस संभुसिंगानें पूर्वीं पत्रें पाठविलीं जे, एक वेळ भेटीस येणें. व हल्लीं भला माणूस व पत्र पाठविलें जे, तुह्मी भेटीस येणें. यासी प्रत्योत्तर पाठविलें जे, या प्रसंगांत भेटीचें प्रयोजन काय आहे? तुमच्या पुण्यें थोडें बहुत काम चाललेंच आहे. तुह्मांस दो चौ कोटींचा लाभ जाहला ह्मणजे आह्मांस संतोष. आह्मी कांहीं शाखभाजी, वल्कलें मागों. सारांश गोष्ट जे, तुमचें अभीष्ट ह्मणजे आह्मांस संतोष. तुह्मी तों धीरवंत, औदार्यपरिपूर्ण, आहां. संभुसिंगानें, धीर धरून जाधवास परनिष्ठ सांगितलें जे, उद्यां याल ते आतांच या; तर तुमचें कर्तृत्व त्याजहून धीराचें आहे. पाणी पाण्याकडेस जातें ह्मणून तुह्मांस लिहिलें. तुमचे पत्रांत एकवचन ऐकोन संतोषी जाहलों. विशेष काय लिहिणें?

पिलाजी जाधव मोठा मायावादी आहे. याचा विश्वास न

धरणें. आमचा विश्वास तुह्यांस काय ? परंतु आह्मी आपला वारा तुमच्या वान्यांत घातला आहे. कांहीं शाक भाजी मागतों ते देतां तुही कष्टी होतां. शाबास तुझा घीर !

[लेखांक ३२७]

श्री.

सहस्रायु चिरंजीव भार्गवदूत मानसिंग आंगरे यांसी आज्ञा केली ऐसीजे, बहुतां दिवशीं स्मरण करून पत्र पाठविलें [तें] प्रविष्ट होऊन लेखनार्थ अवगत जाहला. श्रीनें तुझे आत्म्यांत आत्मा घातला ह्मणून तुजला रोज पांचशें शिव्या देतो जे, तूं अंतकाळीं कामास येशील. संभाजी आंगरे यांच्या मनामध्ये जे, आह्मी तेथें जाऊन तुह्यांस श्रापावें. तर तेथें येऊन त्याणें आमची छळणा केली तो श्राप त्यासच लागला. हल्लीं त्याकडील माणसें आलीं व कागद आले, ते आह्मी माघारे फिरविले. ते कित्येक शरण आले परंतु भेट दिली नाही. तर बाबा, तुजला आह्मी काय संकट घातलें ? केथे मेथें मागत होतो. आह्यांस दिल्यानें सुदामाची गत होईल. आह्मी साधुसंताची पायधूळ आहों. काय मागतों जे, कांहीं तूप, कांहीं गुलाब, कांहीं द्राक्षें, साखर, सुरण मागतों. तें तुमचे चित्तास नये. वरें ! समाधिविसर्जनास वस्त्रें पाठविलीं [तीं] पावलीं. तुह्यांस प्रसाद तिवट लाल १ पाठविलें आहे. घेणें.

[लेखांक ३२८]

श्री.

चिरंजीव सहस्रायु विजयीभव भार्गवशिष्य मानाजी वसिष्ठशिष्यपरी तुज आज्ञा ऐसीजे:—मानसील तरी गुरुआज्ञा विशेष आहे. तरी मथुराबाईचा बहुत सन्मान करून पालखी पाठवून आपल्याजवळ घेऊन जाणें. तेणेंकरून लौकिकीं कीर्ति होईल. आणि कान्होजीसारखें यश येईल. यानंतर संभुवावाचा कागद आला आहे कीं, तुही मजला सरखेलाचे ठायीं आहां. आह्यां दोघांची गोडी करा. आपण जरी

मानाजीचे वाईट करीने तरी स्वामींच्या पायांची शपत, व सरखेलाची शपत. पहा, पहा, मरतां मरतां सरखेलास पाल किल्ला आला. तो किल्ला राजा मागत होता; परंतु त्यांनीं दिला नाहीं. तूं तरी सरखेलाचा पुत्रच आहेस. सरखेल बोलिले होते जे, 'जयसिंगामागें मानाजी तुह्यांस उपकारास येईल. यासी उपदेश करणें.' जयसिंग धावडशीस भेटीस आला तेव्हां तीनशें रूपये मजपासून घेतले आणि बापु बागलास सुरुडची महाजनकी देतो हणून आमच्या पायाची क्रिया केली. आणि मागत्यान बेमान जाहला. ते क्रिया त्यास लागली. आणि कृष्णभटाची देशमुखी पूर्वापार आहे. आही रामेश्वरास मागें पळोन गेलों तेव्हां चार मुद्दे कान्होजीस घातले कीं, किरवंत जातींत घालणें.***
 **रतना भंडारी सोडविला. आणखी कृष्णभटाची देशमुखी दे. त्यास कानोजी बोलिला, कृष्णभटाची देशमुखी खरीच आहे. दुसरे वेळीं तुह्मी या. देशमुखी कृष्णभटास देतो. त्यावरी जयसिंगानें उदक घातलें. संभूनें उदक घातलें. लक्ष्मीबाईनें उदक घातलें. तिघांनीं उदक घालून देशमुखी करून दिली. ते संभूनें जयसिंगाचा शिक्का लटकां केला. आणि कृष्णभटाची देशमुखी काढिली. हा त्याणें मोठासा अन्याय केला, वरें याचा भोक्ताश्री आहे. माझ्या जिवास वरें वाटत नाहीं. शिवरात्री-कारणें राजे, विरुबाई, दोघी राण्या, फत्तेसिंग व सरकारकून आमचे भेटीस आले. दोन दिवस राहोन सर्वेच गेले. आतां फारसें जिवास वरें वाटतें. तरी पांच गुलाबशिसे चोखटसे, आणखी दहा शेर सेंधेलोण कांहीं तुझे संग्रहीं सुरण असिलें, तरी येईल चित्तास तरी बेगी पाठवून देणें.

[लेखांक ३२९]

भार्गवराम.

मातुश्री लिंबाई व केदारजी व मानसिंग यांसी आज्ञा केली ऐसीजे:—
 श्रीम इनामगांव छत्रपतीनें दरोबस्त देखील सरदेशमुखी दिली. जो-

त्याजी केसरकर यांसही ठावकें आहे. ऐसें असतां कोंकणप्रांते तुहांक-
डील जिवाजी प्रभू कमावीसदार महिपतगडीं आहे. त्याणें पांवस तर्फेचें
डोरलें, महाळुंगें या गांवचे रुपये ८ वसूल केले. ऐशास जिवाजी प्रभू
यास आपलें पत्र देणें जे, श्रीचे गांवचे सनदा आहेत. त्यांचे वाटेस न
जाणें. रुपये आठ घेतले आहेत तें पत्रदर्शनीं परतून देणें. याजउपरी
गांवावरी रोखा केलांत ह्मणजे तुमचा मुलाहिजा होणार नाही. ऐसें पत्र
लवकर पाठविणें. अल्प गोष्टीकरितां महाराजास हटकावें ऐसें नाही.
याजकरितां तुहांस लिहिलें आहे. श्रीचे गांवचे रुपये घेतल्यानें तुमचें
अधिक होत नाही, आणि न घेतल्यानें तुमचें बरेंच होईल. ऐसें जाणोन
लौकर कागद पाठवणें. बहुता लोकांची तुमची भिक्षा पावली. (अपूर्ण.)

[लेखांक ३३०]

श्री.

मननिर्मळ गंगाजल मथुबाईस आशा ऐसीजे:—तुहीं लिहिलें जे,
शामलाचें निर्मूळ होऊन देवाची भेटी घ्यावी हा हेत आहे. स्वर्गाचे
देव जे अमृतपान करितात तेही भार्गवाची भेटी व्हावी हे इच्छा
करितात. भार्गव ह्मणजे चिरंजीव. येरवीं येणें कोठें होतें? तुझ्याच
पुण्यें भार्गवें निर्मूल करून तुहांस भेटीस आणिलें. “बकाजी नाईक
यांणीं जिवाभ्यास करून बाणकोट मंडणगड फत्ते केला.” ह्मणून
लिहिलें. तरी बकाजी महाडीक कामाचा आहे. त्याजवर दया तुहीं
बहुतशी असो देणें. गोंवाई आंबे यत्न करून पाठविलेत ते पावोन
कोटीशा आनंद जाला. बहुत बहुत संतोषी जालों. निष्ठा अंतरापासून
आहे हें कळों आलें. तुहीं लिहिलें, दोनी स्थळें राहिलीं आहेत.
त्यांचा प्रत्न (प्रयत्न) करून श्रीआशीर्वादे लौकरीच हस्तगत होतील.
तरी ज्याचें तळ कोंकण त्याचे चित्तांत तुहांस कोंकणचें राज्य द्यावें. हें
चित्तांत असलें तरी तुमचेच हातें दोनीं स्थळांचें यश श्री तुमचे पदरीं
पाडीतच आहेत. लौकर दोनी स्थळें हस्तगत आल्याचें संतोषवृत्त

लिहोन यंदाचें समाधीस भार्गवक्षेत्रीं तुहीं खासा यावें ऐसें केलें पा-
हिजे. दोनी स्थळांचें यश तुमचे पदरांत भार्गवें घातलें तरीच आही
यंदां खालें समाधीस येऊं. नाहींतरी खालें यंदां येत नाहीं. तुहांस
कळावें हणून लिहिलें आहे.

[लेखांक ३३१]

श्री.

मननिर्मळ गंगाजळ मथुराबाई यांसी आज्ञा ऐसीजे:—पत्र पाठविलें
प्रविष्ट जाहलें. मानाजीवर कृपा करणें हणून लिहिलें, तर तुझी कृपा
मानाजीवर असलियासी तरेल. वरकड, आहीं तेथें यावें; आमची पूजा
उत्तम जाहली तर तुमची कीर्त व आमचा लौकिक. याकरितां दोनी
भ्रम आहीच राखतो. पुढें ईश्वरें दिलियासी येणें ते समयीं येऊं.
तुहांस सुवर्णांचीं तारवें श्रीनें दिलियासी सहस्र वेळ येऊं. लक्ष मागूं.
बहुत काय लिहिणें.

[लेखांक ३३२]

श्री.

राजकृपा नाहीं ऐसें जाहलें ! हल्लीं जर निष्ठा वडिलांप्रमाणें तुळा-
जीनें धरिली तर भार्गवदया होऊन बरेंच होईल. मुख्य निष्ठा असली
वाहिजे. कृष्णभट देसाई याजवर आमचे दया होती. तुहांसही लोकांहीं
सांगितलेंच असेल. याजकरितां याजवर दया तुहीं असो देणें. याचें
बरें असेल तें तुहीं केलियास श्री तुमचें बरें करील.

[लेखांक ३३३]

श्री.

* * * तरी आजि तागायत डोरलें महाळुंगेंचे आहांस रुपये तीन
हजारं साडेतीन पावले असतील तर आही तुहांस रोकडे आठ दहा
हजार पावेतो रुपये देतो. आणि तुहीं धोपेश्वरचें देऊळ, माझे आई,
तूं कर. माझी तूं आई; माझा तूं शिष्य; माझा तूं सखा. देऊळ जर

१ हें पत्रोत्तर लेखांक २०३ च्या पाठीमागें लिहिलें आहे.

सिद्धीतें पावलें तर कळसारोपण तुझेच हातें करवीन. एक उंट आपला पाठवून देणें. नगारेची जोडी देवास पाठवून देतों. देवद्वारीं ठेवें.

११ प्रतिनिधि.

[लेखांक ३३४]

श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामी यांहीं “

सहस्रायु चिरंजीव श्रीनिवासराम प्रतिनिधि यांसी आज्ञा ऐसीजे:— येथें इमारतीचे बेगमीस तांदुळ पाहिजेत. याजकरतां कांगोरीखाले. बिरवाडी तरफेंत तांदूळ घेतले आहेत. बैल पाठवून आणवणार. त्यास जकातीचे दस्तक पारघाटचे तळघाट वरघाट कांगोरी पावेतां कमावीस-दारांस पावणशें बैलांचें दिल्लें पाहिजे. प्रतापगडची एक शीव आहे. त्यास निराळे गडकरीयांस व तळघाट वरघाट जकातदारांस, जेणेंकडून खटखटा कोणी न करीत, ऐसीं पत्रें देऊन पाठविलीं पाहिजेत. विशेष लिहिणें तरी सुज्ञा असा. हे आज्ञा.

१२ पुरंदरे.

[लेखांक ३३५]

श्री.

श्रीमत् परमहंस यांहीं

मननिर्मल गंगाजल आचार्यें पुण्यपवित्र चिरंजीव दादोबा व महादोबा यांसी आज्ञा केली ऐसीजे:—कृष्णाजीस मूठभर पोहे अर्पावे सुदामदेवानें. ती वर्षांचा ऐवज रुपये १००० व वस्त्र वर्षांस सुसी घेतों. यंदा उत्तम किमखाप चाळीस रुपयांचे पाठवणें. वर्षांस सुसीची दुलई व सुसीची कुडती करितों. यंदा किमखापी करावी हणून किम-

१. ह्या पत्रावर कोणास लिहिलें त्याचें नांव नाहीं. तथापि हें पत्र आंगन्यांच्या इतर पत्रांत सांपडलें असून त्यांतील संबंधही त्यांचाच दिसतो. त्यावरून तें आंगन्यांच्या सदराखालीं दाखल केलें आहे.

खाप लिहिला आहे. तर चाळीस रुपये अगर थान पाठवावें. हणजे कुडती करूं. तुम्ही आमची आज्ञा पाळितां हणून आम्ही लिहितों. तुम्हांस लिहावें ना तर कोणास लिहावें ? तर रुपये व किमखाप पाठवून दीजे. नये चित्तास तर रुपयेही नको व किमखापही नको ! कळलें पाहिजे. विशेष काय लिहिणें हे आज्ञा.

[लेखांक ३३६]

श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामी यांहीं

सहस्रायु चिरंजीव मल्हार तुकदेव यांसी आज्ञा केली ऐसीजे:—
तुम्हांकडे श्रीचें येणें ते गु ॥ खंडोजी साळवी येणेंप्रमाणें पावले रुपये:—
१००० भिक्षा ती वर्षां द्यावी ते पावले. ४० वस्त्रांपैकीं. एकूण एक हजार चाळीस रुपये पावले. विशेष काय लिहिणें. छ० १४ सुवाल सुमा आर्वेन मया व आलफ. हे आज्ञा.

१३ जंजिरेकर हवशी.

[लेखांक ३३७]

हु.

दिलपाक दिलदर्या इलाही मेहेरबान—खान

मुक्काम जंजिरा उमर ताजा व दौलत ज्यादा यांस:—

अजीद्दागोये द्वाअंकी येथील खैरसल्ला जाणवून आपला खैरसल्ला कलमीं करीत असलें पाहिजे. दिगर मेहेरबानगीचे नजरेनें किताबत पाठविली ते खुशवक्त पोहोंचून दिल आराम जाहलें. ऐसेच हरघडीं खत किताबत पाठवून फकिराचे खबर घेत असले पाहिजे. आम्ही द्वागीर असो. किताबत आली तेथें कलमीं केलें जे, घामधुमीचे सबबेनें परशरामचे ठिकाणींहून वरघाटीं गेलियास पांच वर्षे होऊं आलीं. अलबता ठिकाणचे ठिकाणीं यावयाचा इरादा आहे हणून विनायक जोशी व कृष्णशेट शेटये कर्थात चिपळून यांचे जबानीवरून पैगाम

रोशन होऊन आला. दरिबा रफामत व शहामत पन्हा सिद्दी संबूल यांहीं हिम अरूज केला त्यावरून अजराहमरात कलमीं केलें जात असें चालविलें जाईल. दरीं बाब खातर जमा देखोन कोणें बाबें शकअंदेशा दिलांत आणिला न पाहिजे. मोहिबाचे चालवावयाबाबें सुभेयासही हुकूम सादर केला असे हणून कलमीं केलें, तें मालूम जाहलें. ऐशास आह्मी कांहीं वतनदार फकीर परशरामचे नव्हो. इलाहीचे हुकुमें व बडेखान यांचे मेहेर आमचे जागा होती. ते हटलें तें आमचें चालवीत असत. याजकरितां त्यांचे सुखें होतो. हल्लींही बडेखानाप्रमाणें मेहेरचे नजरेनें चालवूं हणून कलमीं केलें; याहून अधिक काय आहे? आतां यावें तर गैरहंगाम जाहला व ज्याचे बंदगी करितों तो दिलांत येऊन त्याचा हुकूम जालियावरी डोईचे वाटेनें आपले ठिकाणीं येऊं. मालूम जाहलें पाहिजे. ज्यादा काय लिहिणें? प्यार मोहबत मेहेरचा पन्हा फकिरावर असो दिला पाहिजे. हे किताबत.

पुरवणी नंबर २. स्वामींस आलेलीं पत्रे.* पेशवे.

[लेखांक ३३८] श्री.

पुरवणी श्रीमत् महाराज परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—विज्ञापना.

कृष्णागर चंदन एक शेर वजन पक्का पाठवणें हणोन आज्ञा. त्यास वसईहून आणविला आहे. आलियावर (पाठवूं.) आज्ञेखेरीज काय आहे ?

नेहर परगण्याची मजमू नारो गणेश यांस सांगितली. तो लबाड आहे. त्यास दूर करून दुसरा पाठविला. परंतु तुम्ही नारो गणेशच करार केलां. तर त्याजकडील आमचे दुसाला रुपये १५० दीडशें घेऊन पाठवणें हणोन आज्ञा. त्यासी स्वामींचे आज्ञापेक्षां विशेष

दमास पाठवावयाविशीं लिहिलें त्यास स्वामींस दमास दिल्लें त्यापेक्षां उंच नाहीं. नवा कोठून आलिया पाठवूं.

मुंढवे याचे पाटिलकीची स्थापना करणें हणोन आज्ञा. त्यास स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें पाटील मजकुराचें वर्तमान मनास आणून वाजवी असेल तेंच करूं.

रानचा मेवा कृपा करून पाठविला तो पावला. आज्ञेप्रमाणें भक्षिला.

* मागील पत्रें छापून निघाल्यानंतर आह्मांस स्वामींचा आणखी कांहीं पत्र-व्यवहार उपलब्ध झाला. तो पूर्वींच्या क्रमाप्रमाणें पुरवणी नंबर २ अशा सदरा-खालीं घातला आहे. ह्यामध्ये पेशव्यांचीं व इतर सरदारांचीं व त्यांच्या कारभा-र्यांचीं वगैरे स्वामींस आलेलीं पत्रें असून स्वामींनीं लिहिलेलींही पत्रें बरींच आहेत. तीं उपयुक्त असल्यामुळें ह्या पुस्तकांत दाखल केलीं आहेत.

काय आहे ? नारो गणेश आलिया-
वरून स्वामींचे बोलीप्रमाणें नारो
गणेश यांजपासून रुपये घेऊन से-
वेसी पाठवूं.

गोपाळनाईक इंदापुरकर यांचें
कर्ज अंवरो रोडगे याजकडे आहे.
खतपत्र आहे. मागत असतां देत
नाहीं. गोपाळनाईक गरीब, जात-
वान आहे. यांचें कर्ज उगवून
देणें ह्मणोन आज्ञा. त्यास स्वामींचे
आज्ञेपेक्षां अधिक काय आहे ?
अंवरोजी रोडगे यांस ताकीद करणें
तैसी करून कर्ज उगवे तें करितों.
बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

[लेखांक ३३९]

श्री.

पु ॥ श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

विज्ञापना शिवराम महाडीक यांचे सोईरिकीची तहकिकात केली.
त्यास सोईरीक शिवरामाची खरी आहे. त्याची त्यास देणें ह्मणोन आज्ञा.
आह्मीं ताकीद केली; परंतु तुकोजी सदरा उगाच लवाडीच्या गोष्टी
सांगत होता. ते त्या गैरमाकुल. तुकोजी सदरा सौभाग्यादिसंपन्न मा-
तुश्री बाईसाहेब वाडा पहिला यांच्या चौकांत राहतो. त्या हिमायतीनें
नवदिगर करील तर त्याचे स्वामींनीं पारिपत्य करावें. आमचा गुत्ता
कांहीं तेंथें नाहीं. बहुत काय लिहिणें कृपा केली पाहिजे हे विनंति.

[लेखांक ३४०]

श्री.

पुरवणी श्रीमत् महाराज राजश्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:-

विज्ञापना सोमाजींनीं केशर कृष्णागराविशीं स्वामींची आज्ञा सांगितली. त्याजवरून केशर तोळा ८८- १, कस्तुरी ८८८१, कृष्णागर वजन ८८॥. येणेंप्रमाणें सेवेसी पाठविलें आहे. पावलियाचें उत्तर पाठवावें. “सर्प विळांत आहे. फडा करून धुसधुसतो. त्याचा विश्वास न धरणें” हाणून आज्ञा. त्यास तों सर्पाचा विश्वास न धरावा उची-तच. त्याहीमध्ये स्वामींची आज्ञा. मग विश्वास कोण धरील ? परंतु सर्प कोणत्या, बीळ कोणतें, तें आमच्या चित्तांत आलें नाहीं. तरी ल्याहा-वयाची आज्ञा केली पाहिजे. कल्याणच्या पांचा हजारोंची मुदत होत आली तरी रुपये पाठवणें हाणोन आज्ञा. तर प्रस्तुत येथें ओढ आहे. पुढें ये विसींची विनंति स्वामींजवळ करणें ते करूं. स्वामींची आज्ञा आह्मांस सर्वप्रकारें बंद आहे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ३४१]

श्री.

पु॥ श्रीमत् परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:-

विनंति स्वामींनीं लेंकरावर चार गोष्टी रागें भरून शिकवणुकेच्या लिहिल्या. त्यास जसा भाव आमचा स्वामींचे पायासीं असेल तसें फळ पाऊं, यांत संशय नाहीं. स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें तूर्त येणेंप्रमाणें जिन्नस पाठविली असे.

घोडी निळी, गरीब, स्वामींचे वसावयाचे कामाची आहे. यास्तव पाठविली असे. कृपा करून अंगीकार करावा.

व्याजाचे रुपायांची वरात हि-शोबाप्रमाणें दादोबावर पाठविली आहे. रुपये देतील.

जगजीवनपतांविशीं स्वामींनीं

स्वयाजी कनोजे याजविशीं प- आज्ञा केली. त्यास त्याविशीं स्वा-

हिले स्वामींनीं आज्ञा केली होती. सांप्रतही विस्तारें लिहिलें. स्वामींचे आज्ञापेक्षां अधिक काय आहे? यास्तव हशमांत कोणतीही तैनात कबूल केली. लोकांच्याही माणूस पाहून केल्या. गांव राहावयास भलता नेमून देतो. खुद्द फिरंगी याची गडबड आहे. यास्तव लोकांची भरती पाहिजे. हणून भलते जागा, जेथें झुजावयाचें काम असेल तेथें पाठवितो. गडबड वारली हणजे हवालाही योजिला जाईल, तसें सांगत होतो. परंतु ते गोष्ट त्यांनीं अमान्य करून सेवेसी आले आहेत. याउपर स्वामींचे विचारास येईल तें करावें.

मींनीं चरणरजास निरोप धावडशीहून देतेसमयीं एकांतीं स्वमुखें सांगितलें तो अर्थ ध्यानांत आहे. त्याप्रमाणें वर्तणुकेस अंतर होणार नाही. वरकड त्यांचें चालवावयास अंतर होणार नाही. एतद्विषयीं वारंवार स्वामींनीं लिहावें ऐसें नाही.

स्वामी कृपा करून वरचेवर शिकवणुकेस्तव राग दर्शवून लिहितात, तरी स्वामींचे चरणांवेगळे आह्मी वागत नाही हे पूर्ण निष्ठा आमची आहे. असें असतां आह्मांस वारंवार ल्याहावें ऐसें काय आहे? आह्मी तर स्वामींचे आज्ञेखेरीज नसावें आणि आमचे मनोरथ स्वामींनीं आपल्या तपोबळें पूर्ण करावे. न कळे तर देव बोल लावील.

(पुढील भाग फाटला आहे.)

[लेखांक ३४२]

श्री.

पु॥ श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

विज्ञापना बारा वैलांचे दस्तक मुंबईचें देणें हणोन आज्ञा. त्यास ये विसींचें उत्तर सोमाजीजवळ सांगितलें आहे. विनांति करील त्यावरून

विदित होईल. स्वामींनीं लग्नाचे साहित्यांतील कस्तुरी, केशर व गुलाब शिसे पाठवावयाची आज्ञा केली. त्यावरून कस्तुरी तोळा १, केशर तोळे २ व गुलाब शिसे २ सेवेसी पाठविले असेत. कस्तुरी केशर उत्तम नाहीं. सामान्य आहे. स्वामींस लग्नाचीं वस्त्रें १ शालजोडी, १ किनखाप, १ टोपी मखमालीची एकूण तीन पाठविलीं असेत. कृपा करून अंगीकार केला पाहिजे. उत्तर पावलियाचें पाठवावें. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ३४३]

श्री.

पुरवणी श्रीमत् परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:-

झिनंति उपरी स्वामींनीं आज्ञा केली त्याचें उत्तर:-माळशिरसकराविशीं राजश्री वापुजी श्रीपत यांस सांगोन दीड हजार रुपये खंड हणोन आज्ञा केली. ऐशास तुकोजी पाटील यांची मुलें व वका माळी यांस किल्यावरी ठेविलें आहे. हल्लीं अशेप्रमाणें खंडाचाही तगादा केला असे, व संभाजी यादव यासही आणविला आहे. खंडाचा निकाल करून घेऊं, तेव्हांच त्यास निरोप देऊं. नाहीतरी स्वामींच्या आज्ञेवेगळा त्यास निरोप देणार नाहीं.

बाबाजी गायकवाड वगैरे लोक धारावीस मेले. त्याजविशीं स्वामींनीं लिहिलें. ऐशास त्यांचें तथ्य वर्तमान जीवंत आहेत कीं मेले ऐसें कळत नाहीं. परंतु बहुधा मेलेच असतील. त्या लोकांच्या बालपरवेशा करार करून देऊं. चालवावयास अंतर होणार नाहीं.

मोत्यांचे पंचवीस दाणें पाठवून देणें हणोन स्वामींनीं आज्ञा केली. त्यांतून मोत्यें दाणें २५ पंचवीस हस्तें कानोजी यादव जासूद पाठविलीं आहेत. घेतलीं पाहिजेत.

साकर बुरा वजन पक्के शेर तीन मण सातारेयाहून देवणें हणोन आज्ञा केली. त्यावरून तीन मण बुरा सातारेयाहून देविली असे. प्रविष्ट होईल.

येसजी गायकवाड बावाजीचा भाऊ याजविशीं स्वामींनीं लिहिलें, ऐशास येसजी प्रस्तुत चाकर होत नाहीं. दसरियास दहा वीस माणूस घेऊन येऊन चाकर होईन ह्मणतो. यास्तव आतां चाकर ठेविला नाहीं. पुढें लोकसहवर्तमान आल्यावरी चाकर करून चालविलें जाईल. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ३४४]

श्री.

पुरवणी श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

विज्ञापना. आमचे शरीरीं अनारोग्य प्राप्त होऊन व्यथा अतिशयेसी जाहली, या व्यथेसारिखी व्यथा कधींही जाहली नाहीं. मरणांतिक अवस्था जाहली होती. प्रस्तुत स्वामींचे आशीर्वादेकरून व्यथेस उतार आहे. स्वामींचे सेवेसी विदित व्हावें यास्तव लिहिलें असे. हे विज्ञापना.

[लेखांक ३४५]

श्री.

पुरवणी श्रीमत् महाराज परमहंसबावा

स्वामींचे सेवेसी:—

विज्ञापना. सेवकाचे शरीरीं देवीची पीडा प्राप्त जाहली आहे. त्यास प्रस्तुत फोड्या पाण्यानें भरल्या व किंचित् उतारही पडिला आहे. या उपरी स्वामींचे कृपेंकरून आरोग्यही होईल. स्वामींचे सेवेसी अवगत व्हावें यास्तव लिहिलें असें. सेवेसी श्रुत जालें पाहिजे हे विज्ञापना.

इतर लोक.

[लेखांक ३४६]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बापुजी श्रीपत कृतानेक नमस्कार विनंति. येथील फाल्गुन बहुल द्वादशी गुरुवासरपर्यंत स्वामींचे कृपावलोकनेंकरून यथास्थित असे. विशेष. राजश्री पंतप्रधान यांनां गंगाजी मल्हार व दादाजी

यांस लिहोन स्वामीकारणें जिन्नस आणविला होता, तो त्यांनीं येथें आणिला. येथून सांप्रत सेवेसी पाठविला आहे:-

४५ दाळिंबें सुमारें.

८८६ गोराडी वजन पक्कें.

३० साखरनिंबें ७५.

८८॥ सुरण कंद.

७५

८८६॥

एकूण दाळिंबें व साखरनिंबें पाऊणशें व वजन पक्कें पावणेसात शेर वकाजी शिंदा यास समागमें भोयांवर देऊन सेवेशी पाठविलें आहे. प्रविष्ट जाहलियाचें उत्तर पाठवावयास आज्ञा केली पाहिजे. स्वामींचा मुक्काम पिंपरीस किती दिवस आहे, तेथून जाणें कधीं होईल, हें लेहोन पाठवावयास आज्ञा केली पाहिजे. सेवेसी श्रुत झालें पाहिजे हे विज्ञप्ति.

[लेखांक ३४७]

श्री.

श्रीमत् परमहंसस्वामी भार्गवरामबाबा यांचे सेवेसी:-

चरणरज विसाजी गणेश व काशी नानाजी दिंमत यशवंतराव पवार सा० नमस्कार विनंति. स्वामींनीं आज्ञापत्र पाठविलें कीं, राजश्री यशवंतराव पवार यांजकडे कर्ज आहे. तें यंदांचे ठेविले वर्ताळियाचे रुपये १५०० पंधराशें व व्याजाचे व कारकुनाचे रुपये दीडशें सदरहु साडेसोळाशें पाठवणें. आज्ञेप्रमाणें रुपये साडेसोळाशें आजि प्रातःकाळीं आश्विन शुद्ध अष्टमी मंगळवारीं धावडशीस स्वामींस पत्र लिहून खाना केले. तों आज दो प्रहरां श्रवण जाहलें कीं, स्वामींचें आगमन वाघोलीस जालें आहे. रुपये पाठविले हें स्वामींस श्रवण व्हावें याजकरितां पत्र पाठविलें असं. आह्मांस पुणियाचें बोलावणें आलें आहे. आजि भोजनोत्तर अथवा पहांटेस जाऊं. विदित जालें पाहिजे. हे विज्ञापना.

[लेखांक ३४८]

श्री.

श्रीमत् परमहंस भार्गवरामबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज विसाजी गणेश व काशी नानाजी दिंमत राजश्री यशवंतराव पवार मुक्काम कविठे कृतानेक सा० नमस्कार विनंति. येथील कुशल स्वामींचे कृपावलोकनेकरून भाद्रपद वद्य चतुर्थी यथास्थित असां. यानंतर स्वामींचें कर्ज रा० यशवंतराव पवार यांजकडे आहे. त्यांचें पत्र आह्मांस आलें कीं, आह्मी दूरदेशीं छावणीस सवाई जयसिंगापासीं राहिलों. स्वामींचे कर्जाचा निकाल जाला पाहिजे. कर्जाचें स्मरणही नसेल ह्मणोन कोप होईल. याकरितां नासिकांत एका साहुकाराचें कर्ज काढून आह्मांस पत्र लिहिलें कीं, पैका स्वामींस प्रविष्ट करणें आणि त्यांचें आशीर्वादपत्र आह्मांस पाठवणें. त्यास नासिकप्रांतीहून पैका यावयासी वाटेची धामधूम प्रस्तुत आहे. पैका कैसा येईल हें संकट. दुसरें, साहुकाराचें व्याज चालतें. ये गोष्टीचा विचार पडिला ह्मणून स्वामींस विनंतिपत्र लिहून पाठविलें असे. गतवर्षीं वर्ताळा मात्र स्वामींनीं केला होता. त्याप्रमाणें यंदां वर्ताळाच व्यावयाचें असेल तरी तितकाच साहुकारापासून आणून स्वामींस प्रविष्ट करूं. स्वामी ह्मणतील कीं, अवघा पैका आणवणें. तरी धामधुमेचा निर्गम आठांचवदिवसांचा विचार. यांतून ऐवज आलियावर पाठवून देऊं. आह्मी स्वामींचे चाकर ठेवणार्हित. जैसी आज्ञा कराल तैसी वर्तणूक करूं. राजश्री यशवंतराव पवार तुमच्या आशीर्वादे पुष्करावर सवाई यांसी छावणी करून सुखरूप आहेत. ज्या कार्यास गेले होते तें कार्य धोकळसिंग व सवाई जयसिंग यांचा सल्ला जाला. यश आलें. सर्व प्रताप स्वामींच्या आशीर्वादाचा आहे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

१. सवाई:—सवाई जयसिंग जयपूरकर राजे.

[लेखांक ३४९]

श्री.

श्रीमंत महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज गोविंद काशी कृतानेक साष्टांग विज्ञापना ता० छ० १५ जिल्कादपावेतो स्वामींचे कृपावलोकनेकरून सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे विशेष. श्रीमंत राजश्री नाना स्वामींनी व्याजाबाबत सालमजकूरचे रूपये २००० दोन हजार देविले. उत्तम पारखून, निशाणें घोटून, थैल्या भरून, लाखोटे करून, राणोजी कदम वगैरे माणसें चौकीचे माणसांबरोबर पोतांपैकीं सदरुं दोन हजार रूपये पाठविले आहेत. घेऊन पावलियाचें उत्तर पाठवायास आशा केली पाहिजे. विदित जाहलें पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

पै० छ० १५ जिल्काद सन तिस्ता सलासीन. रूपये २०००.

[लेखांक ३५०]

श्री दत्तात्रेय.

श्रीमत् सकलतीर्थरूप महाराज राजश्री परमहंसबाबा

स्वामींचे सेवेसी:—

आज्ञाधारक सेवक देवराव मेघःशाम कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति उपरो येथील कुशल ता० चैत्र शुद्ध प्रतिपदा जाणोन स्वकीय लेखन करावयास आशा केली पाहिजे. स्वामी घाटाखालें श्रीच्या दर्शनास गेले. कोणें स्थळीं आहेत हें वर्तमान कळत नाहीं. तरी आशीर्वादपत्रीं विस्तारें लेखन करवून सनाथ केलें पाहिजे. विशेष. यादव सजणाजी प्रभु सबनीस शामलाचे तर्फेनें अंजनवेलीस होते. त्यास अंजनवेल राजश्री तुळाजी आंगरे यांणीं फत्ते केली ते समर्थी यांचें वस्त्रहरण जालेमुळें मनुष्यें सुद्धां कैदेंत आले आहेत. ऐसीयास रा० केसोपंत यांणीं रूपये पावणेचारशें खंड करार करून विपत्य मोडिली

आहे. त्यास यादो सजणाजी स्वामींसही विदित आहेत. आणि आमचे विदंडकीं पुरातन आहेत. तरी कृपा करून त्यांची सुटका होय तें केलें पाहिजे. पूर्वी महद्यशें शतशा स्वामींच्या आज्ञेनें जालीं आहेत. तेथें हें काम स्वामींस अगाध आहे ऐसें नाहीं. येविसीं विनंतिपत्र राजश्री जगन्नाथपंत यांणीं लिहिलें आहे. त्यावरून विदित होईल. तरी विनंति उदास केली न पाहिजे. बहुत काय लिहिणें? मशारानिल्हेस कविलेसुद्धां घाटावरी पाविलें पाहिजे. बहुत काय लिहिणें हे विज्ञापना.

[लेखांक ३५१] श्री दत्तात्रेय.

तीर्थस्वरूप श्री परमहंस अवतंस श्रीस्वामी स्वामींचे सेवेसी:—

शिष्यांतर्गत देवराव मेघःशाम कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति उपरी येथील कुशल ता० छ० जिल्कादपर्यंत स्वामींच्या कृपालोकनें करून यथास्थित असे. आशीर्वादपत्र पाठविलें तेथें आज्ञा केली कीं, मौजे राजुरी व मौजे दुधडवाडी हे दोन्ही गांवच्या निर्वेध सनदा राजश्री छत्रपतीकडून करून देणें; बहुत श्रेयस्कर आहे; ह्मणून कित्येक प्रकारें आज्ञा केली. ऐसियासी स्वामींची आज्ञा सेवकांस प्रमाण. शिरसा वंदन करून राजश्री छत्रपतींस विनंति केली. त्यास राजश्री छत्रपति वोलिले कीं, राजश्री पंतप्रधान यांची समजाविसी जाली ह्मणजे सर्व कायें होतील. येविसीं कालही सेवेसी लिहिलें आहे. वारंवार राजश्री छत्रपतींस स्मरण करून देत आहों. कोणेविसीं सेवेसी अंतर पडणार नाहीं. बहुत काय लिहिणें हे विज्ञापना.

[लेखांक ३५२] श्रीभार्गवराम.

श्रीमंत परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

विद्यार्थि देवाजी यशवंतराव व रंगनाथ शिवाजी व सौ० गंगाबाई कृतानेक सा० नमस्कार विनंति उपरी ता० वैशाख शुद्ध ३ पवेतो

समस्त गंगातीरीं करजगावीं सुखरूप असों. आपलें अभयपत्र पिंपरी त्या परवादी [?] यांबरावर आलें तें पाहोन परम आल्हाद झाला. मा-
 ह्याळसात्राईची माय येथें आली होती. त्यास गंगालान करून उभयता
 या प्रांतास आहेत. आपले दर्शनास येतील. तीर्थरूप रा० दिवाजी पंता-
 कडील मनुष्य सांप्रत कोणी घरचे आले नाही. गुजरात प्रांतीं उभयता
 सैन्यें आहेत. चैत्र शुद्ध ६ गुरुवारीं रा० प्रधानपंतासी व सेनापति
 यांसी युद्ध जालें. सेनापतीकडे अवंदा उदाजी पवार गले होते. त्यास
 युद्ध जालें. त्रिंबकराऊ दाभाडे व मळोजी पवार युद्धांत कामास
 आले. आणखी कितेक लोक याकडील जखमी जाले. प्रधानपंताकडील
 नारायणजी ढमढेरें व आणखी कितेक युद्धांत पडिले. कितेक जखमी
 जाले. उदाजी पवार व चिमणाजी दामोदर पाडाऊ प्रधानपंताकडे
 आलें. ऐसें वर्तमान रा० सेनापतीकडील जासूद या मार्गें गेले, त्यांनीं
 सांगितलें. आणखी कितेक लोकांचीं पत्रें आलीं. परंतु आमचे माणूस
 अद्यापवर आले नाही. रा० आनंदराऊ पवार व शिवाजीपंत स्वामींच्या
 कृपेंकरून सुखरूप आहेत. थोडियाच दिवसांत कागदपत्र येती, व तेही
 येती. “खंडोजी रेवा उतरोन दक्षिण तीरास नंदुरवारेकडे आला;
 व प्रधानपंत रेवा उतरोन अंकलेश्वरावर आले.” हें वर्तमान आजि
 आलें आहे. उभयतां सैन्यें थोडियाच दिवसां या प्रांतांत येती. तीर्थ-
 रूपांचे कागदपत्र आलियावर स्वामींकडे मुजरत माणूस पाठवूं. कोणे
 विषयीं चिंता न कीजे. सदैव पत्र पाठवून वाळकाचा सांभाळ करित
 गेलें पाहिजे. कृपालोभ असों दीजे हे विनंति.

[लेखांक ३५३] श्रीएकनाथ समर्थ.

श्रीमत् महाराज श्री भार्गवराम बावा स्वामींचे सेवेसी:—

विनंति चरणरज अंताजी नाईक गुंडे कृतानेक सा० नमस्कार
 विनंति उपरी स्वामीनें तुकोजी पाटील माळशिरसकर रुपये पांच हजार

व गुन्हेगारी हजार बदल पाठविले. ऐशास आह्मीं तां स्वामींचीं लेंकरें आहों. सर्व अन्यायी आहों. परंतु आपले समर्थींनीं हणविलें, एक-वेळ कृपाळू होऊन आशीर्वाद आह्मांस दिधला, तेथें समर्थींपासून इतराजी कदापि होणार नाही. दुसरें, आपले रुपये कांहीं मोबदला करून उदीम करावा ऐसें नाही. येथें दंगा मोठा जाला होता. तें सविस्तर वृत्त कळलेंच असेल. सांप्रत अवघें सुरळीत जालें. दिवाळीच्या मुहूर्ते गायकवाड स्वारीस जातात. मातुश्रीही स्वार होऊन त्यामार्गे येतात. यांचे सोबतीनें रुपये बैलावर घालून, माणसें आपलीं देऊन, रुपये देतो. पावते करितो. वारंवार माणसें पाठवून आह्मांवर इतराजी करून आमचा उपहास करावा ऐसें नाही. आपली ठेव रुपये आह्मांजवळ आहे. देतो. आह्मांस जरूर काय आहे? परंतु हुंडी ही येथून होत नाही. कदाचित् करावी तरी एक हुंडी फिरून आली; आपण शब्द लाविला; यास्तव भयभीत आहों. सारांश, ऐवज उमाबाई पदरीं घेतील तरी त्यांचे (पदरीं) घालूं. अगर न घेत तरी आह्मी पावते करूं. अंतर कदापि होणार नाही. आणि उगीच माणसें आपण पाठवितात. तीं कांहीं पदरीं रुपये घेत नाहीत. यास आह्मीं काय करावें? दुसरें गुन्हेगारीची गोष्ट आपण लिहिली तरी सर्व अन्यायी आहों. आज्ञा कराल तें प्रमाण आहे. हे विज्ञापना.

[लेखांक ३५४]

श्री.

श्रीमत् सर्व तीर्थस्वरूप परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्ये चरणरज नारो विडल प्रभु कृतानेक विज्ञापना. येथील वर्तमान ता० चैत्र शुद्ध नवमी पर्यंत मु॥ उंम्रेड येथें स्वामींच्या कृपादृष्टी करून सुखरूप असों विशेष. स्वामींनीं पत्र पाठविलें होतें व रुद्राजीपंतांनींही कितेक विचार सांगितला. त्याजवरून माणूस न पाठविलें.

त्यास राजश्री दमाजी^० गायकवाड हे सोनगडास आलेयावर माहे ज्येष्ठमासीं माणसें पाठवावीं. हुजरोन महाराजास राजश्री यशवंतराव व राजश्री जिऊबा चिटनवीस यांणीं फिरोन रदबदली केली. महाराजांनीं मान्य केलें कीं जैसे श्री बाबा हणतील तैसे कागदपत्र हातरोखे देणें. परंतु गायकवाड याचें आपणास बरें करणें जरूर आहे. दाभाडी तापी-तीरास होती. त्याणें कदमासीं घसत्रस लाविली होती. त्यास कंठाजी कदम आपले फौजेनिशीं राजश्री चिमाजी आपा बरोबर गेले. तेही दाभाडियाच्या पदरींहून गेले, आणि दाभाडे कोणीही दरबारीं येत नाहींत. शेवट लागेल तो पहावा. त्यास आपण तो सर्वप्रकारें आशांकित असों. यानंतर हबशी याकडील येथें वकील आला आहे. त्यास आपण राजश्री यशवंतराव व राजश्री जिऊबा यांस वर्तमान सविस्तर श्री भार्गव चिपळूणचें सांगितलें. त्याजवर उभयतांनीं कबूल केलें कीं, जैसी बाबा आज्ञा करितील त्याजप्रमाणें हबशी यास कागदपत्र पाठवून कौल करार राजपुरीहून आणवितों. अंजनवेलीकर व गोवळकोटकर यांसही ताकीद जैसी पाहिजे तैसी करितों. तसें हबशी याकडील वकिलांनीं (वकिलास ?) सर्व उभयतांनीं क्रियापुरस्सर त्यास सांगितलें. त्याणें मान्य केलें. त्यास हें वर्तमान स्वामींच्या सेवेसी कळावें हणून लिहिलें असे. त्यास जर कांहीं स्वामी आज्ञा करितील तर त्यास येऊन निरोप जाहलियावर समागमें माणूस देऊन स्वामीकडे पाठवून देऊं. नाहींतर आपणास आज्ञा होईल तर आपण त्यास घेऊन सेवेसी येऊं. तमाम चिपळोण तर्फेस कौल दिल्हा. याजकरितां सविस्तर अर्थ सेवेसी लिहिला. जैसी स्वामी आज्ञा करितील त्याजप्रमाणें वर्तणूक केली जाईल. बहुत काय लिहिणें हे विज्ञापना.

[लेखांक ३५५]

श्री.

तीर्थसमदर्शन श्रीमत् परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्ये चरणरजे कृष्णाजी नरहरी दोनी कर जोडून चरणावरीं

मस्तक ठेवून साष्टांग नमस्कार विज्ञापना ऐसीजे:—स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावोन सनाथ जाहलों. तेथें आज्ञा केली कीं, आह्मांस खालें न्यावयाचे चित्तांत असेल तर, पेढें, आंबडस, नाइसी, कळंबुसी, धामणी, सोनगांव एकूण सा गांवच्या सनदा आणवून पाठवून देणें, ह्मणून आज्ञा केली. ऐसियासी चुरणरज स्वामींचे चरणजवळ आलों होतों तेव्हां, “पुरातन खानाचे कारकीर्दीस चार गांव इनाम चालत होते त्या गांवच्या ताज्या सनदा हुजूरच्या आणून पाठवणें; मग हे सुभेदार खुद्द दौलत करूं लागतील तेव्हां दुसरें इनाम गांव देतील तें देऊत” ह्मणून आज्ञा केली. त्याप्रमाणें आह्मीं आजम सिद्दी याकूत सुभेदार यांस पत्र लिहून स्वामींचें त्यांस पत्र होतें तें देखील त्याकडे रवाना केलें असे. त्याप्रमाणें चार गांवच्या ताज्या सनदा येतीलच. हल्लीं धामणी सोनगांव दोन गांव नवे इनाम करून देणार, तरी स्वामींहून हबशी यांस दोन गांवची हिशाब बहुतसी आहे ऐसें नाहीं. तेही गांव सिद्दी याकूतच करून देतील. हल्लीं स्वामींचें पत्र आलें हेंच बजिन्नस त्यांकडे रवाना करून दोनी गांवचें इनाम सनदांविशीं लिहितों. कोंकणचें ऊर्जित होय ऐसा स्वामींनीं आशीर्वाद दिल्या पाहिजे. स्वामींचा पूर्ण आशीर्वाद जाहलियानें तो भार्गवच आपलें राष्ट्र मामुरी (?) करील. सेवकही खालें गेलियास नवे दोन गांवचे विसीं सिद्दी याकूत सुभेदार यांजवळ बोलावयाचें तैसें बोलोन, स्वामींचे पूर्ण आशीर्वादेकरून धामणी सोनगांवही इनाम होतील. विदित जाहलें पाहिजे. हे विज्ञापना.

[लेखांक ३५६]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बापुजी गणेश सा० नमस्कार विनंति येथील वर्तमान ता० १२ सवालपर्यंत यथास्थित असे विशेष. स्वामींहीं महादजी हरकारे

याजबरावर आशापत्र पाठविलें तें पावलें. मातुश्री लक्ष्मीबाईचें पत्र पाठविलें तेंही वाचून पाहिलें. तें फिराऊन मागें पाठविलें असे. त्यांहीं अतिशयें स्वामींचा आहे ऐसें लिहिलें आहे. स्वामी आपल्या यत्नास कांहीं चुकत नाहीं. आमची पुण्यसामग्री थोडकी, तेथें उपाय काय आहे? “जे गोष्टीनें मक्ती फुटे ती गोष्ट कार्याची आहे ऐसी नाहीं. त्यांहीं अतिशयें त्यासी ल्याहावें ऐसें नाहीं. इतल्ला करावा तो गौरवें करून करावा. राजा आहे तो कष्टी करूं नये. ईश्वर बरें ह्मणत नाहीं. दुराग्रह करून गोष्ट सिद्धीस गेली तर बरें. नाहींतर गोष्ट कठीण आहे. राग मझांत धरून पक्का ध्यानास होऊं शके.” पत्र वाचून पाहतां कोठील गोष्ट कोठें लागत्ये ऐसें वर्तमान आहे. स्वामींस मीं पामरानें ल्याहावें ऐसें नाहीं. आपल्या चित्तास येऊन रहस्य राहोन कार्य जाहलें तर करावें. नाहींतर दुराग्रह करूं नये. स्वामी समर्थ आहेत. सेवेसी श्रुत होय. श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान यांस राजश्री स्वामींचें पत्र बोलावणें काल प्रहरा दिवसास येथून रवाना जाहलें आहे. आधीं पत्र न वाचणें, घोड्यावर बसावें मग पत्र वाचावें. ऐसींच पत्रें गेलीं आहेत. तेही लवकरच सातान्यास यावें ऐसें आहे. स्वामींस कळावें ह्मणून सेवेसी लिहिलें आहे. सोयरिकीचे विसीं स्वामींस विनंति लिहिली आहे. तेथें स्वामींनीं पर्यायें लिहिलें तर स्वामींनीं सर्वस्वें माझा अंगीकार केला आहे. मायबाप, गणगोत स्वामी ऐसें मनःपूर्वक चित्तांत आणून विनंति लिहिली आहे. आपलें त्याचें संभाषण जाहलें नाहीं. स्वामी ह्मणतील तर याउपर पत्र पाठवूं. अद्यापि आपण लिहिलें नाहीं. बोलीचाली रुबरु जाहली नाहीं. ऐसें वर्तमान आहे. स्वामींच्या चित्तास येईल ती आशा करावी. स्वामी आपणावर दया करूं लागले त्याजपासून हब (सर्व?) लोक बरें ह्मणूं लागले. ऐसें मनःपूर्वक दिसोन येतें. सेवेसी श्रुत होय हें विशापना.

[लेखांक ३५७]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बापुजी गणेश चरणावर मस्तक ठेवून शिरसाष्टांग नमस्कार विनंति. येथील वर्तमान स्वामींचे आशीर्वादेकरून पौष्य वद्य चतुर्दशीपर्यंत स्वामींचे कृपेकरून यथास्थित असे विशेष. राजश्री बाबुराव मल्हार यांहीं स्वामींच्या द्रव्याच्या हुंड्या अवरंगाबादेहून सातारच्या सावकारांवर करून पाठविल्या आहेत. येणेंप्रमाणें रुपये:—

५०० माणकोबा नाईक पाठक.

२६०० त्रिकमशेट गुजर राजापूरकर.

१९०० नारोबा नाईक अनगळ हुंड्या दोन.

५०००

एकूण पांच हजारांच्या आल्या आहेत. आजपासून रुपये नववे दिवशीं त्याजपासून खरें करून पेठचालीचे घ्यावे. तर स्वामीनें कृपा करून खत काढून खताचा हिशेब व्याजाचा करून, गोविंदपंतास नाहीं तर हरकोणास पाठविलें पाहिजे. व्याजाचे रुपये होतील ते हिशेब करून वारून देऊं. पुढें स्वामींचे रुपये वृद्धीस लावणें. तर त्या गोष्टीची फिकीर थोडकीच आहे. पुढें हंगाम येईल तेव्हां स्वामींस विनंति करूं. परंतु पैका आला तो घ्यावा. ही गोष्ट उत्तम आहे. स्वामींचें पत्र राजश्री बाबुराव यांस पाठविलें होतें. परंतु त्यांच्या हुंड्या अर्धीच अवरंगाबादेच्या आल्या. त्यांहीं स्वामींस विनंति लिहिली आहे. तेही पुढें कांहीं स्वामींच्या प्रायाशीं चुकतील ऐसें नाहीं; परंतु आला पैका तो घ्यावा ही गोष्ट उत्तम आहे. स्वामीनें हिशेब करून व्याज ठरावून खत पाठविलें पाहिजे. सेवेसी श्रुत होणें. शके १६५३ हे विज्ञापना.

[लेखांक ३५८]

श्री.

श्रीमत् महाराज राजश्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बापुजी गणेश चरणावर मस्तक ठेवून शिर सा० नमस्कार विनंति. येथील वर्तमान ता० शु० ४ जिल्हेजपर्यंत वर्तमान श्रीमंत राजश्री दादा यांजकडील वर्तमान हर्षाचें आलें तें राणोजी चव्हाण धाजबरोबर पाठविलें. स१ घटका रात्रीस राजश्री दादोबा कांगोरीस गेले आहेत. राजश्री प्रतिनिधीचें त्याहीं लिहिलें आहे कीं सुलतान ढवा करून जंजिरा राजश्री प्रधानपंतीं शिड्या लावून लगट करून घेतला. ऐसें राजश्री स्वामींस लिहिलें आहे. शंभर हबशी मारिले. एकास बेडी घातली आहे. एक ठाणपेयानें उभयतांहीं मारिला ऐसें वर्तमान आलें आहे. राजश्री राज यांचें पत्र आलें नाहीं. येईल तेव्हां खरें ऐसें हणतात. स्वामींचे आशीर्वादेकरून कार्य जाहलें. तर स्वामींचा प्रताप थोर आहे. जासूद येणार आहे. तर आले हणजे हर्षाचें वर्तमान पाठवितों. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ३५९]

श्री.

श्री सकल तीर्थस्वरूप बाबा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज जिवबानें दोनी कर जोडून चरणावरी मस्तक ठेवून शिरसा० नमस्कार विज्ञापना ऐसीजे:—स्वामींची आज्ञा कीं, तंबाकू पाठवणें. आज्ञेवरून तंबाकू ठकबंदी शेर मण चाळीस शेरी प्रमाणें वजन ४३॥४ साडेतीन मण चार शेर सेवेसी पाठविली आहे. वरकड लष्करचें वर्तमान तरी सा० बाजीराव प्रधान नर्मदा बाबापिराच्या घाटें उतरोन अलीकडे आले. त्यांचे मागें दाभाडे यांच्या फौजा आहेत व पुढें यांच्या सा गांवच्या अंतन्यानें किलीजखान व बंगस आहेत. यांचा त्यांचा हर्षामर्ष होणार आहे. उदाजी पवार व चिमणाजी दामोदर

१ जिवबा खासनीस:—पेशव्यांच्या खाजगींतील नौकर.

या उभयतांस वस्त्रें व हत्ती दोघांस दोन देऊन सोडिलें. हें वर्तमान रा० बाजीराव प्रधान यांचे कागद महाराजास जेजुरीचे मुक्कामी आले व रा० बापुजीपंत नाना याणीं सांगितलें, त्यावरून सेवेसी लिहिलें आहे. यानंतर वाडियार्चीं लांकडें आलीं. येणेंप्रमाणें:—१८ खांडे, १७ खांब, १८ पाटस यास ओंडे. एकूण त्रेपन्न लांकडें आलीं. सेवेसी श्रुत होय. रा० नानाकडील कागदलाखोटा व धरंजगांवाहून लाखोटा ऐसे दोन लाखोटे सेवेसी खाना केले आहेत. घराचें काम चालीस लाविलें आहे. घर कवलार बांधतो... राणोजी चौगुला मृत्यु पावला. सेवेसी कळलें पाहिजे हे विज्ञापना.

[लेखांक ३६०] श्रीभार्गवराम.

श्रीमत् भृगुनंदनस्वरूप तपोनिधि महाराज

श्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—

सेवेसी चरणरज राघो बल्लाळ चरणावरी मस्तक ठेऊन शिर सा० नमस्कार विनंति. येथील कुशल फाल्गुन वद्य ५ पर्यंत स्वामींचे आशीर्वादे वऱ्हाणपूर शहादाडा येथें सुखरूप असों विशेष. स्वामींनीं कृपा करून तुकोजी जासुदासमागमें आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन आनंद पावलों. राजकी प्रसंगामुळें बहुतशी काळजी प्राप्त जाहली होती. परंतु स्वामींच्या आशीर्वादे श्रीमंत राजश्री नाना पंत प्रधान यांचा सवाई नक्ष जाहला. तेणेंकडून सर्व संकट निवारण जाहलें. सर्व प्रताप स्वामींच्या आशीर्वादाचा असे. कोणेंविशीं चरणरजास चिंता वाटत नाहीं. श्रुत होय. यानंतर स्वामींनीं जिनसाविशीं आज्ञा केली, त्यास थंदा कापडाची जात सवाईनें महर्ग आहे. तशांहीमध्ये चौकशीनें जिनस घेऊन पाठविला असे. त्याची यादी अलाहिदा तपशीलवार असे. त्यावरून विदित होईल. शालांचे विप्रयीं स्वामींनीं मजला दोन तीन वेळां निरवण केलीच होती जे, धात हाती शुला हातास यलें-

करून येतील तरी तलासू करून घेऊन पाठवणें. त्यास मी आल्या-
पासून बहुत यत्न केला. परंतु सात हाती शाला मिळत नाही. दिल्ली-
कडून यंदा एवढें लष्कर आलें, परंतु शालांचा जिनस अणुमात्र आला
नाहीं. दिल्ली मात्र नांव राहिलें आहे. सावकार अगदीं बुडाला.
यानेंकडून एक अगर जोडी शाल मिळतील तरी पाठवावयास अनमान
मी करित असेन, तरी 'स्वामींच्या पायाची शपत असे. धुवट शाला
मिळतात. त्याही पांच साडेपांच हाती. कोरा माल अगदीं नाही. सेवेसी
श्रुत व्हावें ह्मणून लिहिलें असें. वरकड कितेक वृत्त विनंतिपत्रीं लिहिलें
आहे. त्याप्रमाणें चरणरजावरी कृपाळू होऊन लोभाची वृद्धि करणार
स्वामी समर्थ असेत. हे विज्ञापना.

[लेखांक ३६१]

भार्गवराम.

श्रीमत् भृगुनंदनस्वरूप तपोनिधि महाराज

श्री परमहंसबावा स्वामी स्वामींचे सेवेसी:—

सेवेसी चरणरज राघो बल्लाळ चरणावरी मस्तक ठेवून शिर सा०
नमस्कार विनंति. येथील कुशल आषाढ शुद्ध ६ पर्यंत स्वामींचे आ-
शीर्वादे शहादाडा यास सुखरूप असे विशेष. स्वामींनीं सावजी जासूद
याजबराबर आशीर्वादपत्रें पाठविलीं तीं मजला आषाढ शुद्ध प्रतिपदेस
पावोन बहुत समाधान जाहलें. जासुदास बरें वाटत नव्हतें ह्मणोन
आपले घरीं पडोन दोन महिने राहिला होता. यास्तव पत्रें पावलीं
नव्हतीं. हल्लीं पत्रामध्यें आज्ञा जे, एक शूद्री मार्गें बक्षीस केली आहे
पाठविली. सईचे माथां रुपये ठेविले आहेत हे पाठवून देणें. न
पाठविलेस तर कोप होईल ह्मणोन रागेरोन लिहिलें. तरी शूद्री
सरकारांत राहत होती. तिजला ठेविली असती आणि एक वर्ष अधीच
मुशाहिरा देणें. निमें मुशाहिष नजर कां हे तरी स्वामींची आज्ञा

कबूल आहे. चवदा पंधरा वर्षे अन्नवस्त्र स्वामी देतात. स्वामींचे देणे संतत संपत जीवनमाफक परिपूर्ण आहे. ज्येष्ठ मास निघतांच मी दर्शनास येणार होतो. त्यास सावजी आला नव्हता सबब राहिलों. आतां अखेर जाहलें. दिवाणचा हिशेब विल्हेस लाविला पाहिजे. श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान फौजसहवर्तमान सिरोंजेसमान आले. लष्कर येथें येईल तेव्हां येथें मोक्यासियाची कांहीं कटकट आहे. त्याकरिता त्यांचें दर्शन घ्यावें लागतें. यानिमित्त राहिलों. पुढें श्रावणमासीं पाऊस हळू असिला तर चतुर्दशीस मी येईन. आणि पाऊस फार असिला तरी येणें न होय.

[लेखांक ३६२]   श्री भवानीप्रसन्न.

श्रीसकलतीर्थस्वरूप राजश्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसी:—
अपत्ये यमाजीनें चरणावरी मस्तक ठेवून साष्टांग नमस्कार विनंति. ता० वैशाख शुद्ध पंचमीपर्यंत स्वामींच्या आशीर्वादेकरून येथील वर्तमान यथास्थित असे विशेष. वेदमूर्ति सदाशिवभट अग्निहोत्री यांणीं स्वामींचें आशीर्वादपत्र दिल्लें तें प्रविष्ट होऊन परम समाधान जालें. मौजे अनेवाडी ता० कुडाळ व मौजे धावडशी ता० परळी या दो गांवींचा वसूल दिवाणांत घेतला ह्मणून स्वामींनीं लिहिलें. ऐसियास तेथील वसूल राजश्री स्वामींनीं घेतला ते समयीं आह्मी प्रसंगीं नव्हतो. जरी असतो तरी ऐसी गोष्टी होऊन सहसा न येती. याउपरी कांहीं त्या गांवास (उपसर्ग) लागों देत नाहीं. वसूल घेतला आहे तोही पुढें प्रसंगानुसार उगवावयाच्या यत्नास सहसा चुकणार नाहीं. हे विश्वापना.

[लेखांक ३६३]   श्री.

सकल तीर्थस्वरूप राजश्री बाबा स्वामींचे सेवेसी:—
अपत्यसमान यमाजी शिवदेव कृतानेक साष्टांग नमस्कार विश्वापना

विशेष. छ ९ जिल्काद, पावेतों आपले आशीर्वादेकरून वर्तमान यथा-स्थित असे विशेष. कसवे चिपळोन येथें ठाणें कारकून पाठविले आहेत व पेशजी शामलास सुलुखाविशीं लिहिणें तें लेहून करार होणें तो जाहला. ऐसियास कसवे मजकूरची वस्ती जाहली पाहिजे. याकरितां कृष्ण शेटीस व निळोपंत पतकी यांसी येथें आणिलें होतें. परंतु स्वामींचे 'कोणी परशरामीं जाऊन राहिले विना कोणी वतनदार खालते जातात असा अर्थ नाही. तरी स्वामींनीं आपणाकडील कोणी कारकून येथें आह्वांकडे पाठवावया आज्ञा करून पाठवून द्यावें. येथें शामलास कागदपत्र लेहून देऊन खानगी करूं. अक्षय त्रितीयाही समीप आली आहे. श्रीची ऊर्जा होऊन आली हणजे सर्वांचें तेंच कल्याण आहे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ३६४]

श्री.

सेवेसी विज्ञापना स्वामीनें आज्ञापत्र पाठविलें तें पावलें. भांडी जाहली खुशालीची. रेवासचें ठाणें सिद्दी सात याणें घेतलीं होतीं तेथें राजश्री चिमाजी आपा व मानाजी आंगरे गेले. त्यांनीं यास मारून पहिलेयानें घातलें, आणि आराबा देऊन रेवासच्या ठाण्यापासून तीन कोस अलीकडे मुलुकांत येऊन मुलूक मारिला. त्याजवर गलबताची वाट यांहीं रामचंद्र हरी जाऊन धरली. त्यावर हबशी यांचे माणूस जाऊन पांच सात घोडों मारिलीं. दहा पांच माणूस मारिले. हें वर्तमान राजश्री आपांस कळलें कीं (हबशी) जोरावर आहे. त्याजवरून आपणच गेले व मानाजी आंगरे ऐसे गेले. मग सिद्दी सात याणें आराबांतील हजार माणसानिशीं मोंगल झुंज देतात ऐसें (झुंज) दिलें. त्याचा तपशील येणेंप्रमाणें:—राजश्री आपांचीं पत्रें राजश्री स्वामींस आलीं.

सिद्दी सात याजकडील

आह्लाकडील

२ खासा सिद्दी सात

६० घोडीं ठार

व उंदेरीचा किल्लेदार

७५ जखमी घोडीं

५ घाट गांव को (?) आणखी

४०० माणूस पाईचे

सरदार

मानाजी आंगरे यांचे माणूस,

१३०० माणूस रणास आले.

रणास आले ४००.

मानाजी आंगरे यास ग्नेळी

उरांत आहे.

येणेंप्रमाणें रण जाहलें हणून राऊत आला. त्याची खुशाली आली. मागाहून तवताम आज उद्यां येणार आहे. आले हणजे पाठवितों. सदहुं बेरीज लिहिली आहे. येणेंप्रमाणें रणास आले. स्वार आले त्यांसी सोनेयाचे कडे बारा मोहरांचें दिल्लें. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ३६५]

श्री.

सेवेसी विनंति. कुलाबेयाकडील वर्तमान तरी राजश्री संभाजी आंगरे नव गुराबा व साठ गलबतें ऐसें आरमार घेऊन कुलाबेयाचे बोऱ्यावरी आला. तेव्हां एक गलबत पुढें कुलाबेयास पाठविलें कीं, तीर्थरूपाचें थडें अल्लिवागेस आहे तेथें दर्शनास येतों. हणून गलबतावरून सांगोन पाठविलें. त्यास मानाजी आंगरे यांहीं उत्तर दिल्लें “या समयीं न येणें. पुढें उदंड दिवस भेट घ्यावयाचे आहेत.” ऐसे गलबतास जाव दिल्ले. यावरी गलबत कुलाबेयास येऊं लागलें. तेव्हां मानाजी आंगरे यांहीं कुलाबेयावरून तोफांची मारगिरी गलबतावर केली. तेव्हां पांच माणूस ठार झाले. हें वर्तमानत्संभाजी आंगरे यांस कळतांच

ते उडीनें (होडीनें ?), अल्लिवागेस येऊन बैसले. मानाजी आंगरे कुलाबियाहून चालोन जमावानिसीं आले. तेव्हां यांची व त्यांची झटापटी जाहली. मानाजी आंगरे यांजकडील मोड जाहला. दहावीस माणूस मानाजी आंगरे यांजकडील ठार जाहले. तेव्हां मानाजी आंगरे कुलाबेयास गेले. कुलाबेयाचे दर्वाजा देऊन आंतच बैसले आहेत. पाण्याची कुमक इंग्रेजानें केली आहे. गलबतावरून रात्रीचें पाणी पोहोचवितो हणून कुलाबकरासी ठिकाणा आहे. हिराबुरूज व पाली व सांगरगड ऐसे संभाजी आंगरे यांहीं आपलीं निशाणें चढविलीं. जुने लोक सरखेलचे होते त्यांहीं निशाणें घेतलीं. यावरी मानाजी आंगरे यांहीं जुने लोक होते ते कुलाबेयांतून काहून दुसरे जागीं ठेविले आहेत. नवे लोक मात्र कुलाबेयांत आहेत. ऐसें वर्तमान कुलाबेयाकडील आहे, तें सेवेसी लिहिलें आहे. हे विज्ञापना.

[लेखांक ३६६]

श्री.

सेवेसी विज्ञापना ऐसीजे. स्वामींचें आशीर्वादपत्र आलें त्यावरून बहुत संतोष जाहला. लिहिलें जें, आपण श्रीचे देवळीं बसल्यानें तुहांस काय लाभ ? तुह्मी सरखेलास आमचेविसीं काय निमित्त लिहून भीड खर्चावी हणून आज्ञा. तरी स्वामींचें त्या स्थळीं राहणें जाहल्यानें सर्व राज्यास कल्याण आहे. या कार्यानिमित्त भीडें ऐसें काय ? प्राणही खर्चावयाचा. व विचारें खर्चावा. ऐसें असोन ऐसी गोष्ट त्याणें मान्य केल्यानें त्याचेंहि स्वहितच आहे. हे गोष्ट त्याणें न केल्यानें कोप करून घेतल्यानें शेवट थोडक्याच दिसानें लागेल. या मार्गें ज्याणीं आपले चरणासीं अंतर केलें त्यांचे परिणाम च्यार महिन्यांत ईश्वरें ठिकाणीं लाविला. त्याचप्रमाणें याचेंही होणार असलें तरी तैसीच बुद्धि यास घडोन येईल. वरकड त्यास व राजश्री केसोपंतास आह्मीं बहुत प्रकारें लिहिलें आहे. आजिच एक पत्र मुजरद पाठविलें आहे. पेशजी

माणूस पाठविले होते, त्याचा जाब आला तो सेवेसी विदित जाहलाच असेल. पुढेही जाब येईल तो सेवेसी निवेदन करू. लक्षप्रकारें तो ध्यानावरी येऊन स्वामींच्या पायासी रुजू राहून स्वामींच्या आज्ञेप्रमाणें वर्तणूक करील आणि आशीर्वाद घेईल ऐसें आहे. ऐसें असोन दुर्बुद्धि न सोडी तरी त्याची फलश्रुत पावेल. राजश्री शिवाजी हरी स्वामींच्या दर्शनास घेऊन यावें हणून दोन तीन रोज येतों. परंतु प्रजन्यामुळे कोसावरून भिजोन माघारें आलों. उदईक अगर परवा त्यास घेऊन सेवेसी येतों. वरकड सर्वस्वें आह्मी स्वामींचे पदरीचे स्थापित आहोंत. सर्व वित्त विषय प्राणसुद्धां स्वामींचा आहे. स्वामींच्या चरणाविरहित दुसरें दैवत जाणत नाहीं. सेवेसी श्रुत होय हे विशापना. ०

स्वामींनीं लिहिलेलीं पत्रें.

[लेखांक ३६७]

श्री.

सहस्रायु चिरंजीव महादाजी गोविंद यांस आज्ञा केली ऐसीजे:—
तुझ्या बापापासून तूं श्रीचे आशीर्वादाचा. श्रीदया तुजवर. तुझे देवें बरें केलें असतां, आह्मी तुजजवळ देवाल्या द्रव्य मागतों. याजकरितां तुझे चित्तांत आमचे ठायीं अनिष्ट दिसोन येतें. ऐशास महादोवा, द्रव्यसंचितार्थ मागापासून कोणाजवळ राहिला? पैका ऐसें ठेवणें ठेवावें होतें. या लोकीं कीर्ति, परलोकींचा ठेवा. हे कीर्तीच प्रसूर्य अक्षय तों राहिल. तूं सुज्ञ, जाणताच आहेस. आह्मांसही तुझे बरें व्हावें हेंच श्रीपासीं इच्छितों. पिलाजी गायकवाड सांगातें काय घेऊन गेला? तूं दमाजीचे कीर्तिकर. तूं एक कीर्ति तुवां ऐसी केली, भुलोबाचे देवाल्यास रुपये पंचवीस हजार देविले. त्याणेंकडून दमाजीवर दया होऊन पवार हतवीर्य मोडून टाकिले. तुमच्या राज्यांत सावकारांजवळ किती पैके आहेत? आणि तुह्मी अष्टप्रधान, तुह्मांजवळ

पैका काय आहे? हे बराबर येतील? जसे पवाराचें व आणखी कितेक यश दमाजीचे पदरीं घातलीं, तैसें हें यश दमाजीचे पदरीं खासखेली सेनापद श्री घालितो. याचें पत्र एकांतीं दमाजीस वाचून दाखवून त्यास होय भरून उत्तर पाठवणें. ह्मणजे हेंही यश तुझ्या पदरीं सामान्य पडतें ऐसें नाहीं. तुझी कीर्ति दिगंतरीं प्रसवेल. दमाजी-वेगळें पत्र दुसऱ्याचे कार्नीं पाडसील तर तुजला तुझा पिता गोविंदपंत याचें शपत असे. नारोजी पाठविला आहे. याची त्वरेनें खानगी करणें. अगर दमाजी नसला तर दोन महिने माणसें दमाजीचे भेटीकरितां राहतील. यांचा समाचार घेत जाणें.

[लेखांक ३६८] श्री.

मननिर्मल गंगाजल भक्तराज यमाजी शिवदेव यांस आज्ञाः— तुहांस सुभा न्हवता तेव्हां तुझे घरीं राहोन ताकपाणी घेतलें. आहांस सुखी केलें. गोविंद रामजी याणें आहांस श्रमी केलें होतें. त्यामागें तुजला श्रीनें सुभा दिलहा आणि तूं आमचा ऐसें असोन, तुझ्या सुभ्यांत आमचे गांवचे रुपये घ्यावे ऐसें नव्हतें. रुपये तुह्मींच घेतले. ते तुह्मी चित्त घालतेंत तरी रुपया कोण घेणार होता? याजउपरी आमचे रुपये सवा तीनशें गेले आहेत. ते उगवून घेऊन फिरोन पाठवून देवास आहांस संतोषी करणें. ह्मणजे श्रीदयेनें तुह्मी व तुमचा पुत्र चिरंजीव करील. सर्वकाल कल्याण होईल. याज उपरी आहांस कष्टी करणें असेल तर सुखरूप करणें. तुझे माता ते आहांस रेणुकेप्रमाणें. आणि देवास आहांस कष्टी केलेंस हें उत्तम नाहीं. समयांतरीं कळों येईल. जाणीजे.

[लेखांक ३६९] श्री.

यमाजीस आज्ञा. कोणी कान फुंकून उपदेश करितो. तुझें पुढें बरें होणार. यास्तव अंतरसाक्ष तुझे मस्तकीं श्रीनें हात ठेविला. लोकां-

तरिं कीर्ति जाली जे, तूं हणजे भार्गवशिष्यं. मरा मरा हटलें तों राम राम झाला. उपदेशक मंत्र जो तो कांहीं कळत नाहीं. मुख्य भाव आहे तोच कळतो. कांहीं तूं चित्तांत विकल्प आमचे माथां धरितोस याजकरितां विपर्यास होऊन येतो. हें तुझें मन तुज साक्ष देतच असेल. मी बहुतांचा जागली आहे. स्यां जे कांहीं आजिता-० गायत...परोपकार केला असेल तो जर खराच असेल, तर आमचा परिणाम बराच होईल. तैसेच कृष्णभटाची देशमुखी तीन वृद्ध्या चाललीच आहे. हें अवघ्या पृथ्वीस ठावकें आहे. आणि कृष्णभट (व) अंतप्रभू सातारा भांडों लागले; तेव्हां कृष्णभटाची मूनसुभी वतन खरेंच जालें. याचे साक्ष श्रीनिवास यास पुसणें. येथून अंतप्रभू कुलाव्यास गेला, आणि सरखेलास बोलिला जे, गोविंद दामाजी व श्रीपतराव यांस लांच देऊन आपलेंसें केलें. त्यावरून कानोजीनें यांस पत्रें करून दिलीं. जर कानडा खरा असता तर नवीं पत्रें करून कशास कानोजी देता? कृष्णभटास दोन हजार रुपये नागविला. आहीं केलें हें सत्यच असिलें तर गोमूत्र घेईन. या राज्यांत राहीन. मग वैकुंठवास होईल. नाहीं तर या राज्यांत राहणारच नाहीं. आमचा हातचा हत्ती जेव्हां कानोजीनें नेला तेव्हां कानोजीनें आह्मांस पत्र लिहिलें जें, तुम्ही भेटीस या. कृष्णभटाची देशमुखी खरीच आहे. त्याचीं पत्रें करून देतो. तेव्हां आही गेलों नाहीं. पुढें तो मृत्यु पावला. पुढें याचे लेंकाचे भेटीस गेलियावर कृष्णभटास वतनाचीं पत्रें करून देविलीं. असें असोन आमचें वचन कोणी अमान्य करील? भोंसल्याचे राज्यांत त्याचा भोक्ता श्री आहे.

[लेखांक ३७०]

श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामी यांहीं

सहस्रायु चिरंजीव आण्णास आज्ञा केली ऐसीजे?—तुझ्या पुण्यानें

व राजाच्या पुण्यानें मेरूस तुहींच हात लाविला. माझें काय ? मी सर्वांचा जागली. मी तुमच्या राज्यांतून जात होतो, कपाळास काठी टेकून, वैतागोन जात होतो; परंतु राजापुढें विलाज नाही. हल्लीं धावडशी आलों. खालून कातडी व वानीवस्त येते त्यास तुमचे जकातदार तगादा करितात. त्यास द्वारळेकर व मला व तहद राजापूर पर्यंत दस्तक देणें जें, बावाचे सुपारी व ताग जे येईल त्यास तगादा न करणें. मना न करणें त्यास ताकीद करणें जों मेरूचे देऊळ होईल तो एकंदर दस्तक देणें. घास तोंडचा टाकून आधीं दस्तक देणें. न देस तरी तुजला जळांचे आण.

[लेखांक ३७१]

श्री.

सहस्रायु चिरंजीव भक्तराजशिरोमणी अण्णा यांसी आज्ञा केली. ऐसीजे:—मी वासोटियापासून तुझीं गुरें गाई राखतो आणि तूं टाकशील तर सुखी टाकणें. श्रीचीं वाईटशीं कामें होणें तें जाहलीं. एक मेरुलिंगाचें देऊळ राहिलें आहे. जर तुही शरीर पुष्ट कराल तर तेंही काम होईल. तर मध उत्तम पातळ अगर दाट ऐसा सोमाजी-जवळ देणें. मध संग्रहीं एक घागर दोन घागरी असो, जो असेल तो झाडून पातळ व दाट पाठवून देणें. समाधीस सत्तरीच जाऊं. कळलें पाहिजे हे आज्ञा.

[लेखांक ३७२]

श्री.

चिरंजीव राधो बल्लाळ मु० शहादाडे शहर बन्हाणपूर यांसी आज्ञा केली. ऐसीजे:—कासीद याजबरोबर पत्रें पाठविलीं तें छ० २० रविला खर आषाढ वद्य सप्तमीस पावोन लिहिलें कळों आलें. दोनशा रुपयांची हुंडी पाठविली त्यांत लिहिले जे, केशराबाबत साठ घ्यावे वरकड चौकीपैकीं पावले, हणून लिहिलें; तरी साठ रुपये केसोवा यांणीं पाठविले ते घेतले. अशीं लोकांचीं मुलें आणून आह्मांकडे पाठवावीं हें

तुमचें कोण शहाणपण ? अशी वर्तणूक करीत न जाणें. वरकड आपण चतुर्थीस येतां ह्मणून लिहिलें. बरें. तुह्मांस फावेल तर येणें. नाहींतर पत्रें लिहिलीं आहेत तीं पाठवून देणें. जाणीजे.

[लेखांक ३७३] श्रीभार्गदराम.

चिरंजीव सदाशिव व भवानीदास मु० गोंबे यांसी आज्ञा केली ऐसीजे:—तुह्मीं बहुता दिवशीं पत्र पाठविलें ते पावोन लिहिलें वर्तमान कळों आलें. मराठ्यांच्या उपद्रवाकरितां आपला उदीम चालत नाहीं; येथें जाणें कोणी देत नाहीं; स्वामीनें दोन चार वर्षे परामर्ष केला नाहीं; ह्मणून लिहिलें. तरी तुह्मी माळ पोवळियाची पाठवितों ह्मणून आमचे प्रायाची क्रिया केलीत, याजकरितां माणसें मागें पाठविलीं होतीं. त्यास माळ न पाठविली. आमचा तुह्मांस कंटाळा आला ! याजकरितां आह्मीं तुह्मांकडे माणसें पाठविलीं नाहींत. बाळकृष्ण भुतशेटीचा लेंक याणें पांच सार्शें असर्फी आमचे बुडविले, त्याचें आह्मीं काय केलें ? तुह्मी तिकडे दुरस्थ. येथून तुमचा समाचार व्यावयास अनुकूल पडत नाहीं. सातारा पेठ थोर आहे. येथें माल आणि उदीम कराल तर पांचशें पावेतां रुपये भांडवल तुह्मांस देऊन हरएकविशीं चालवूं. चित्तास येईल तर येणें. यामागें तुह्मीं शाल आह्मांस चित्तायोग्य पाठविली व वस्त्रें चित्तायोग्य पाठविलींत. पैका तों तुमचा आह्मीं देखलाच नाहीं. तुमचे तुह्मांस कामास येईल !

[लेखांक ३७४] श्री.

चिरंजीव भक्तराज बकाजीस आज्ञा ऐसीजे:—थोरले सरखेल, घाकटे सरखेल कैलासवासी जाले. या मागें कर्ता तूं आहेस. तुह्मी गोवळकोटचे मसलतेस आलेंत ह्मणून ऐकिलें. तुह्मीं तों लिहिलें नाहीं. ऐशास मागें पुढें पाहून आपणास रक्षून शत्रूवर जाणें. आतां आह्मी तों तुह्मांजवळ कांहीं मागत नाहीं. मागें सुवर्णदुर्ग कोण कारभारी

असेल त्यासी फळ पाठवणें. तुमचे जपणीस मार्गें पुढें दादोबा देसाई लागला आहे. बहुत सावधपणें त्याचें दमन करणें.

[लेखांक ३७५]

श्री.

दिलपाक दिलदर्या इलाही मेहरवान सिद्दी सैद सुभेदार प्रांत
दाभोल व राजापूर उमर ताजा व दौलतज्यादा हूं.

अजीद्दागोय द्वाअंकीं येथील खैरसल्ला जाणून आपला खैरसल्ला हमेशा कलमीं करावया फर्मावीत असिलें पाहिजे. दिगर मोहिबी मेहेरचे नजर फकिरावर धरून किताबती पाठविली, ते खुशवक्तीं पोहचोन दिल आराम झालें. कलमीं केलें जे, चंदरोज मोहिबाकडील कागदपत्र येऊन खैरसल्ला मालूम होत नाहीं. मोहिबास दोस्तीचे जागां वाजिव जसे पेशजी भिस्त, जसी सिद्दी साद सुभेदार हे असतां त्यांची व मोहिबाची दोस्ती चालत होती, त्याहून ईजानेबाची व मोहिबाची दोस्ती ज्यादा चालावी हें ईजानेब चाहत असों. “अलीकडे धामधुमीचे सबबनें मोहिबीं आपला कदीम तकिया सोडून उपर घाटावर जाऊन नवाच तकिया बनाविला आहे. अम्मा मोहिबासारखे बना खुदाई लोक आहेत त्यांहीं आपला कदीम तकिया सोडून जावें ऐसें काय होतें ? दुतर्फा कडूनही मोहिबास चाहतच होते. येथें धामधूम जाहली लणून मोहिबीं आपला तकिया उजाड पाडून जावें ऐसें नव्हतें. लेकिन दुनिया इचइनसानाचा तरीका मोहिबी दिलांत आणून अमलांत आणिलें तरी इलाहीचे कुदरत माफीक होत असे, त्यास इलाज काय असे ? हल्लीं सुदामत,मोजीब मोहिबीं नीचे येऊन आपले तकियास बैसावया बाबें-दोस्तीचे तरकियानें अजम पंडित प्रतिनिधि व अजम यमाजी पंडित यांहीं ईजानेबास कलमी केलें व अजम विनायक जोशी व कृष्णशेट शेट्ये यांहीं मालूम केलें त्यावरून ईजानेबास खुशवक्ती हासील होऊ ईजानेबा हुजूर गेलों होलों. तेव्हीं ईरबंदगी मोहिबाचे खिजमयेत मालूमांत

करून हुजूरचे निविस्ते मोहिबास पाठविले आहेत. त्यावरून व ईजानेबाचे तर्फेने दोहीज्यादा दोस्तीचे सकत हरदु मशारनिलहे मुजबानीं वोलतील. त्यावरून मालूम होऊन येईल. मोहिबा नीचे आलियानें सबबतेनें खैर आहे व मोहिबाचे तकियांत दिवाबत्ती लागेल. असें समजोन मोहिबास दोस्तीचे हक्कानें कलमीं केलें असे. हमजालाचे करमेनें ईजानेबाचे खांवदाकडून मोहिबाचें अव्वलच्या बमोजीब जियादा चालेल. कोणएक वातेनें जे ईजानेबाची व मोहिबाची जुदाही आहे ऐसें नसे. हेच वजा मोहिबीं दिलांत समजोन मोहिबाची व ईजानेबाची मुलाजमत अनकरीबच होऊन येई तें केलें पाहिजेच” ह्मणून कलमीं केलें तें मालूम जाहलें. किताबत पोहोंचोन खुष जालों. आपले लिहिल्यावरून आपण दिलांतून चालवितील हा भरंवसा दिसोन आला. ऐशास खालीं यावें तर गैर हंगाम आहे व आह्मीं ज्याची बंदगी करितों त्याचा हुकूम जालियावरी डोईचे वाटेनें येऊन आपले ठिकाणीं राहूं. मालूम जालें पाहिजे. ज्यादा काय लिहिणें? प्यार मोहबत मेहेरचे बहुततन्हा बहुत फकिरावर धरून चालविलें पाहिजे. हे किताबती.

परिशिष्ट १.

श्री ब्रह्मेन्द्रचरित्रं.

अध्याय पहिला. आर्या.

गणपति धीपति मंगलमूर्ति विनायक गुणेश यद्वदनीं ॥
स्थिरते नामामृत हें पाहूं न शकेहि काल तत्सदनीं ॥ १ ॥

१ हें आर्यावद्ध चरित्र धावडशी येथील रा. रा. दिनकर महादेव तांबे ह्यांच्या दप्तारांत सांपडलें. 'श्री ब्रह्मेन्द्रस्वामींचें कवितात्मक चरित्र' यापेक्षां प्रस्तुत काव्यास कोणतेंही महत्त्व नाही. काव्येतिहाससंग्रहकारांनीं छापलेल्या श्रीस्वामींच्या वखरीवरून हें तयार केल्याचें दिसतें. यांत दिलेली हकीकत फारच संक्षिप्त व त्रोटक असल्यामुळें, यांतील वरींच स्थळें दुबोध झालीं आहेत. श्री ब्रह्मेन्द्र-स्वामींच्या वखरीशीं चांगला परिचय असल्यास हा ग्रंथ अवघड वाटणार नाही. टीपा देतांना ज्या स्थळांचा बोध वखरीवरून सहज होऊं शकतो त्या स्थळांचा विचार केला नाही. त्या फक्त कठिण शब्दांच्या फोड करण्याकरितां दिल्या आहेत. पहिल्या प्रकारचा प्रयत्न केला असता तर, बहुतेक वखरच उतरून घ्यावी लागली असती ! हें काव्य भालचंद्र बाळदीक्षित अयाचित या नांवाच्या गृहस्थानें रचिलें आहे असें प्रत्येक अध्यायाच्या शेवटीं असलेल्या उल्लेखावरून दिसतें. हा कोणी तरी धावडशी संस्थानाच्या आश्रितवर्गापैकीं असावा, असें त्याच्या भाषाशैलीवरून आढळून येतें. आह्मांस उपलब्ध झालेली प्रत इ० स० १८२७ च्या पोर्तुगाली कागदावर लिहिलेली आहे. हिचा लेखक कोणी व्यंकटेश नांवाचा होता असा शेवटीं उल्लेख आहे. भालचंद्र हा फार विद्वान् असेल असें वाटत नाही. जागृजेजाग यानें अशुद्ध मराठी व संस्कृत रूपांचे प्रयोग केले असल्याचें दिसून येतें. हें चरित्र नक्की केव्हां लिहिलें गेलें हें

आहे वऱ्हाड देशीं लघुशी नामें प्रसिद्ध दुधवाडी ॥
 मनसा हरिला तेथें नानान्नं विप्र सिद्ध दुध वाडी ॥ २ ॥
 तदुदरिं बहु सुकृतानें आला गणपांश लोक ताराया ॥
 मीही तद्यश भावें गातों संसारदुःख हाराया ॥ ३ ॥
 भिक्षाद्रव्यें केलें तातें त्या सूनुचेंहि उपनयन ॥
 दावी सुपथ जनीं तो; अक्षर वृद्धास जेविं उपनयन ॥ ४ ॥
 पृथ्वीदेव अनंतर अचिर अकग्रस्त पावला मरण ॥
 सुतही उत्तरविधि करि तत्स्वांतहि बहु विनायकस्मरण ॥ ५ ॥
 लंघार्थ ये पुढें तो दुर्घट पटहीन तप करायाला ॥
 गणनाथ-राजुरी या श्वशुरगृहीं भक्तिं वरायाला ॥ ६ ॥
 मुक्त करी सर्व जनां गणपपुरी राजुरी जिला नांव ॥
 तरती जन भव-सिंधुहि करुनी तेथें सुभक्तिची नांव ॥ ७ ॥
 ऐसी त्रिमलपुरी ती देखुनि तन्मन रमे विकटचरणीं ॥
 दासारिष्ट हाराया वाटे जैसा मला तंमा तरणीं ॥ ८ ॥

सांगतां येणें कठीण आहे. तथापि, हें १८२७ च्या पूर्वोचें नाहीं; त्याप्रमाणेंच हें १८५० च्या नंतरचें नसावें. त्याअर्थी तें इ० स० १८२७ व इ० स० १८५० ह्यांच्या दरम्यान लिहिलें असावें असें मानण्यास हरकत नाहीं. हें काव्य भाविकजनांनीं वाचण्यालायक अशा मराठी कवितेच्या वर्गांत मोडत असल्यामुळें योग्य सुधारणा करून पुरवणीरूपानें येथें जोडिलें आहे.

१ तेथें श्रीब्रह्मेश्वरस्वामींचा पिता जो विप्र तो, मानसिकच, नानाप्रकारचीं अन्नं व दुग्ध हरीला वाडी, ह्यणजे दारिद्र्यामुळें मानसिकोपचारांनीं पूजा करीत असे. २ ब्राह्मण=स्वामींचा पिता. ३ रोगग्रस्त. ४ या साहाय्या आर्येचा अर्थ असा कीं, मुंज झाल्यानंतर लग्न व्हावयाचें, त्याप्रमाणें स्वामींनीं तर्पश्चर्येशीं विवाह करावयाचा—तप करणें हाच आपला निश्चय—असा विचार कायम करून स्वामी गणपतीचें स्थान राजुरी या गांवीं, त्यास श्वशुरगृह समजूनच कीं काय, येते झाले. ५ नौका. ६ गणेशचरणीं. ७ अंधकार हारायाला जसा मूर्य तसा.

वर्षीं वर्षीं वाहुनि दुर्वांची धीपतीस लाखोली ॥
 भक्तिवळें देवकृपें जेणें अविधर्म लोटिला खोली ॥ ९ ॥
 श्रावणिची आद्यतिथी येतां प्रारंभ करिति एकांता ॥
 निगम-त्रिदिवस विरचुनि नमुनी रम्या समाधि धीकांता ॥ १० ॥
 वदती जीस गणेशा पुण्यचतुर्थी दिनींच वाहेर ॥
 येउनि पूजुनि गणेशा ह्यणती दीनाकडेस वा हेर ॥ ११ ॥
 पार्थिव गणेश शंभु स्वकरें करुनी तयांसि पूजावें ॥
 अर्पुनि दूर्वा शमिपति सुमनें शमि धेनुदुग्ध पाजावें ॥ १२ ॥
 एक पदीं तिष्टावें ब्राह्मीं संकष्टहा चतुर्थीला ॥
 इंदू-उदया येतां पूजुनि, तो हेमं वे त्यजी कथिला ॥ १३ ॥
 अन्नासि न सेवावें कांहिं मिळाल्या फळासि भक्षावें ॥
 प्राशुनि गोमुत्रातें तिर्क्त गिळावें स्वधर्म रक्षावें ॥ १४ ॥
 यापरिस भक्तिं केलें घोर तपाचरण वत्सरें चवदा ॥
 सांगे गणेश तेव्हां दूतांसी मजसमान हाच वदा ॥ १५ ॥
 होउनि सकृप अनंतर देवें दर्शन दिलें स्वदासास ॥
 ठेवुनि ह्यणे शिरीं कर होशिल मत मम सुलोकवासास ॥ १६ ॥
 पायसि वांछिसि जें जें झालासी पूर्ण योगिराज महा ॥
 आतां निग्रहतप हें न करीं, सोडीच सर्व संभ्रम हा ॥ १७ ॥
 एवं प्रवरा देउनि झाला गणराज गुप्त ते समयीं ॥
 तोपें गणेशदासें केली वृत्ती जनीं निरासमयी ॥ १८ ॥
 आलें एके दिवशीं चित्तीं वाराणशीस जायाचें ॥
 होतां यामं निघाले पादद्वय नमुनि धुंढिरायाचे ॥ १९ ॥

१ अधर्म, पातक. २ निगम=४, त्रि=३, =३४. ३ बापा, पहा.
 ४ गायीचें. ५ पहांटेस. ६ नाशक. ७ सुवर्ण. ८ कडू, तुरट. ९ आशायाः
 परमं दुःखं, नैराशयं परमं सुखं, आणि असक्तः कुरु कर्माणि, संगं त्यक्त्वा सुखी
 भव. १० प्रहर. ०

आदौ अष्टविनायक करुनि मयूरेश्वरादि यात्रा ती ॥
 वाराणशीस गेले जाणुनि सर्वा जनांस या त्राती ॥ २० ॥
 यापरि करोनि तीर्थे मार्गां आले पुढें प्रयागास ॥
 त्रिनदी-संगम जेथें करिती सनकादि विप्र यागास ॥ २१ ॥
 सारुनि तेथिल विधि मग आले विश्वेश्वरा नमायास ॥
 नम्रपणें ह्यणति तुझ्या सदयत्वा महि पुरे नू मायास ॥ २२ ॥
 यापरि केशवचरणीं सार्थक करुनि निज मायवापाचें ॥
 आले शिवाख्यपुरिसी फिरुनी मंदहारि शत्रु पापाचे ॥ २३ ॥
 आश्रम चवथा करणें ऐसें चिंतुनि मनींच तो यतिला ॥
 बोले, ज्ञानेंद्रा मीं तृप्णेवरि सोडिलेंच तोयतिला ॥ २४ ॥
 सदयें ज्ञानेंद्रें मग दिधला चवथा त्यासि आश्रम हा ॥ २५ ॥
 हंसी दीक्षा वरिली जैशी सन्मति बुधें जनीं श्रमहा ॥ २५ ॥
 सांगितलें ज्ञानेंद्रें ह्यणतिल 'ब्रह्मेंद्र' लोक तुज नाम ॥
 कर्म न सोडीं परि तूं, लाविति वैष्णव जसा उभा नाम ॥ २६ ॥
 तेथुनि गुर्वाज्ञेनें जाउनि उत्तर दिशेस केदारा ॥
 नाना तीर्थे सेवुनि आले याम्येसि मुक्तिच्या दारा ॥ २७ ॥
 कृष्णातटीं वसावें चित्तीं, परि घोर राज्य यवनाचें ॥
 जाणुनि अरण्यवासी फिरती, ज्या लज्य सर्व यवनांचें ॥ २८ ॥
 भ्रमतां एक नगावरि रम्य गुहाही सुवर्णगांवाच्या ॥
 संनिध स-जला देखुनि स्थिरले, ज्याची सुवर्णगां वांचा ॥ २९ ॥
 धेनू चारित होता वाळा गोपाळ त्या सदा रानीं ॥
 भक्षितसे आनंदें दिधलें जें अन्न त्यास दारांनीं ॥ ३० ॥

१ अष्टविनायक हीं स्थानें पुण्याचे आसपास आहेत. २ गयेस विष्णुपदीं
 पिंड देऊन. ३ पापरूपी शत्रूचा गर्व हरण करणारे. ४ तिलांजली, षडा०
 संसारावर तिलांजली सोडिली. ५ संन्याश्याच्या हंस, परमहंस, इं० दीक्षा
 आहेत. ६ श्रमनाशक. ७ याम्या = दक्षिण दिशा. ८ ज्याला यवनांचें
 सर्व लज्य होतें. ९ सोनगांव. १० उत्तम आहेत वर्ण जीचे अशी.
 ११ वाणी. १२ स्त्रियांनीं.

दैववशं^१ त्या गोपा दर्शन घडतां, शिरासि तच्चरणीं ॥
 ठेवी, धन्य ह्यणे भी या चरणां देखिलें सदाचरणी ॥ ३१ ॥
 घावीं फलमूलादि स्वामींसी नित्य त्याच गोपानें ॥
 न त्यजिती कानन तें, गोमुत्रें वा रहाति जलपानें ॥ ३२ ॥
 नवल पुढें; गोपालें हरित फलें आणिलीं रसालांचीं ॥
 पक्कफलीं यति ह्यणती आहे रसिं रति, न फार सालांचीं ॥ ३३ ॥
 गर्ता खणुनी तेथें^२ पुरिलीं तृणसह फलें हिं पिकवाया ॥
 जो करि जतन जनातें दाडनि सत्पथ भवाब्धि चुकवाया ॥ ३४ ॥
 गेल्यावरि दिन कांहीं गोप ह्यणे झालिं पक्क, उकरावीं ॥
 भक्षार्थीं सर्व फलें, मजवरि सदया कृपा बहु करावी ॥ ३५ ॥
 खणितां स्वपंचशाखें स्वामींच्या तंव करासि साप डसे ॥
 लागे रक्त गळायी, शोभे मग अंग लाल कापडसें ॥ ३६ ॥
 ऐसें देखुनि धेनुप गेला भयभीत शीघ्र गांवास ॥
 आला अन्यदिनीं तो जित कीं मृत साधु हें पहायास ॥ ३७ ॥
 पाहे तंव तों बसले, करिति जपा, गरल बाधलें नाहीं ॥
 नवल कथी सर्वजनां येउनि, हा योगि योग्य नमनाही ॥ ३८ ॥
 सद्यश कर्णो पडतां बाळाजी विश्वनाथ आणि तसां, ॥
 तेथिल नृपदास कुणी, उभयें नमिला सुरीं बृहस्पतिसा ॥ ३९ ॥
 जोडुनि कर मग ह्यणती यावें भिक्षेस आमुच्या गेहा ॥
 सदयत्वे पृत अहो देह करा एकवार संगें हा ॥ ४० ॥
 मानुनि तद्वाक्यातें आले प्रेक्षावयासि तत्सदन ॥
 उभयें भिक्षा करितां पावति यति तोप यन्मनीं मद न ॥ ४१ ॥
 प्रार्थीं तें साधूतें येथें वस्ती कराजि अठवीन ॥
 प्रगटपणें राहुनि मग ह्यणती संकटिं गणेश अठवीन ॥ ४२ ॥
 अद्भुत लीला करिती बसुनी रंभादलावरी जाती ॥
 तरुनी सागर भार्गवरामाची करिति नित्य पूजा ती ॥ ४३ ॥

१ अंब्यांचीं. २ आपल्या हातांनीं. ३ भिऊन. ४ त्याप्रमाणें. ५ आ-
 वाजी बह्याळ का० स०. ६ अद्भुविना=निःशंक. ७ केळीचें पान.

रात्रौ यापरि करितां कृत्ये ह्रीं घोर एक मनुजाच्या ॥
 पडले दृष्टिस भुलला देखुनि लीलाहि योगिराजाच्या ॥ ४४ ॥
 तेणें गांवांमाजी कौतुक सर्वां जनांस साधूचें ॥
 कथिलें, मग ते ह्यणती अंशचि कीं हे पंडास्यबंधूचे ॥ ४५ ॥
 अनुभव व्याया निघती अवजी बह्लाळ, विश्वनाथज ही ॥
 गुप्तवें तत्सुकृता वानिति कीर्ती विलोकुनी अजही ॥ ४६ ॥
 वर्णी चरित स्वमतें एवं हें भालचंद्र कविदास ॥
 अध्याय पुरा करि मग वंदुनि गुरुच्या पदारविंदास ॥ ४७ ॥

इति श्री ब्रह्मंद्रचरिते भालचंद्रकृते प्रथमोध्यायः

समाप्तः ॥ १ ॥

अध्याय दुसरा.

आर्या.

सिद्धिविनायक वदनीं ज्याच्या हें नाम तो जनीं तरला ॥
 मृत्यूजन्म महापट त्याचा गणपें स्वयेंच कांतरला ॥ १ ॥
 वसती तत्र पुढें हे होता तो यत्र रेणुकातनय ॥
 देति न पीडा कोणा स्थिरती करुनी जनीं सदा विनय ॥ २ ॥
 वंदाया जन येती तेथेंही स्वामिशीं, तरायास ॥
 आपण दुस्तर भवनिधि, दुष्टकुधीवास कातरायास ॥ ३ ॥
 केला विनायकाचा यतिनें सुध्वज तसाच कर्णाही ॥
 गातां सद्यश्च ज्याचें लागे पीयूषतुल्य कर्णाही ॥ ४ ॥
 चालविली गणपतिची पूजनसेवा करीत पूर्वजसी ॥
 तद्योगें बहु फांके कांति ब्राह्मीं प्रभाहि पूर्व जसी ॥ ५ ॥
 जीर्णालय रामाचें जाणुनि बांधावया महालय तें ॥
 भिक्षाटणासि करिती ज्याचें श्रीपतिपदीं सदा लय ते ॥ ६ ॥

१ गणपति. २ वाळाजी विश्वनाथ. ३ दुष्ट अशी जी कुबुद्धि तेंच कोणी वस्त्र. ४ वाद्यविशेष. ५ अमृतसम. ६ उषःकाली. ७ सदा लय.

श्रीगणराजें दिधळें स्वालयरचना करावयास धन ॥
 यति हे कार्यारंभा करितां आणीक देति वसु सधन ॥ ७ ॥
 मेळविलें वसु जें तें, गुर्जर उधयास ठेउनी निकट ॥
 गेले विशाळदुर्गा आलयसिद्धार्थ ते नमुनि विकट ॥ ८ ॥
 शिरतां परि खातरि ते पुसती तेथील यास हो यवन ॥
 'कथिं वृत्त,' सांग्ती ते, देति न जावूं त्यजूनियां भवन ॥ ९ ॥
 निशिमाजीं दुर्गेद्रा स्वर्गीं सांगे गणेश या सोडी ॥
 जोडी यश, रिपु तोडी, भवहिम दवडील भक्ति-पासोडी ॥ १० ॥
 ब्राह्मीं उठोनि तोपुनि सत्कारुनि तो ह्यणे दया करिं गा ॥
 पत्रक देउनि सांगे भिक्षा मम राष्ट्रिची सदा वरिं गा ॥ ११ ॥
 तो ये निजगणसह मग मिळवुनि यति कीर्ति भार्गवाजवळी ॥
 रक्षुनि धर्म स्वीयचि, चित्तीं हेरंवराजपद कवळी ॥ १२ ॥
 ह्यणती 'भार्गवराम' स्थिरत्यापासूनि भार्गवा निकटी ॥
 इंद्रियजित, कथिं ज्यांची पडिपुनीं भ्रंशिली नसेचि कुटी ॥ १३ ॥
 इकडे याकुदखानें पाठविले दूत सांगुनी जागा ॥
 आणा त्यासि नमूं, जे कथिती जनिं धीपपादकं जा गां ॥ १४ ॥
 दूतोक्तें यतिहि निधे गणसह जंजीर दुर्ग देखाया ॥
 जलधितटीं नियत रमे निज लीलें शक्ति थोर देखाया ॥ १५ ॥
 पाहे दुर्गशिराहुनि आणुनि उत्तरोनि सर्व नौकेत ॥
 रंभाच्छादन यतिसी धाडित राया करोनि संकेत ॥ १६ ॥
 बैसुनि त्याच दळावरि तरले रत्नाकरांत ते साधू ॥
 निरखुनि चित्रा लीला, बंदुं ह्यणे या, स्वकार्य मग साधूं ॥ १७ ॥
 पूजियलें सत्कारें अंतीं मज तारिती ह्यणोनीच ॥
 'ग्रामद्वयासि देउनि रक्ष ह्यणे मी कृतांगसा नीच ॥ १८ ॥

१ उधाजी गुजर. २ संसाररूपी थंडी भक्तिरूपी पासोडी दवडील.
 ३ घेत जा. ४ देह. ५ गणेशस्मरण करा असें. ६ रंभाच्छादन=केळीचें
 पान. ७ अपराधी.

स्यासि ह्यणे यति विभुजी, निज संस्थानास एक कारकुन ॥
 युष्मद्गृहिंचा द्यावा; न्यां वदती ते तदुक्ति आयकुन ॥ १९ ॥
 होते बहु तत्सदनीं त्यांतुनि बहु कुशल योग्य हरिभजनीं ॥
 निवडिति बापूजीतें, सुज्ञ परीक्षा वसेच साधुजनीं ॥ २० ॥
 व्यसनीं सांपडलासा जाणुनि केलाच मुक्त न्यायास ॥
 बद्धा मोचन व्हावें करिती मुनि सर्व याच न्यायास ॥ २१ ॥
 निजपर शिवार्थ घेउनि त्यास परिव्राजियें निजस्थानीं ॥
 बापूची रति यतिसी वत्स-रती जेविं धेनुच्या थानीं ॥ २२ ॥
 करिती स्वामिकृपें मग बापूजीपंत सर्वही काजें ॥
 द्वेषा गुर्जर करि, तंव फाडी कागद, न उक्त लोकां जें ॥ २३ ॥
 पुसती द्रव्यव्यय यति केला वद सर्व केविं बापूस ॥
 कागद हानिमुळें तो चुकला, मग फार बोलले त्यास ॥ २४ ॥
 अन्य जनें कथिलें मग नाहीं अपराध याकडे कांहीं ॥
 गुर्जर सर्व करी हें चित्तीं याची नसो विशंका ही ॥ २५ ॥
 काढुनि गुर्जर केलें बापूच्या सर्व काज आधीन ॥
 स्वामींच्या आज्ञेविण बापू करि कार्य कांहीं आधी न ॥ २६ ॥
 सेवा करिती प्रेमें चिमणाजीपंत परशुरामाची ॥
 करिती रोगहरणार्थ प्रीति जडो, ह्यणुनि तत्र रामाची ॥ २७ ॥
 सत्त्वगुणी चतुर तसे बापूचे आस जाणुनी स्वामी ॥
 ठेविति संनिध, तंव तो बोले मानीन या पदां स्वा मी ॥ २८ ॥
 संगें चिमणाजी ते जाति द्विज दोन आंणि घेऊन ॥
 महिपतिगडा अणाय्या चूर्ण, मनीं जळति ज्या अघें ऊन ॥ २९ ॥
 दिधलीं होतीं यतिनीं चिमणाजी-निकट सत्फलें दोन ॥
 अर्पाया दुर्गेद्रा, रक्षी तो तत्पदासि वंदोन ॥ ३० ॥
 क्षुधित द्विज ते ह्यणती आह्यां दे नारिकेल भक्षाय्या ॥
 गुर्वाज्ञाभंग रुचे मच्चित्ता नचि, दिलींत रक्षाय्या ॥ ३१ ॥

१ न्या असें ह्यणाला. २ नेण्याकरितां. ३ पूर्वी. ४ रोगहरणार्थ.
 ५ शांत. ६ आपले. ७ आणखी. ८ तीक्ष्ण (ऊन) पापें (अघें).

सहघृणं होउनि विप्रा दिधलीं जाणूनि लागली भूक ॥

क्षुधिता तृप्त करावें सांगति हा उचित धर्म शंभू के ॥ ३२ ॥

येतां दुर्गायतनीं फलयुग्मा दे ह्यणे समर्पाया ॥

विभुसी, वदे तदा तो विप्रें तीं भक्षिलीं नमुनि पायां ॥ ३३ ॥

सामपें यति ह्यणती दुष्टा तूं भंगिली ममाज्ञा ही ॥

जा जा राहुं नको रे गुरुची केलीस तूं अवज्ञा ही ॥ ३४ ॥

मानीं सुख तद्वचनीं त्याचा मनि रोष हा कदा न वसे ॥

अधिकचि सेवा करि तो वदुनि असा पति मिळे न कीं नवसें ॥ ३५ ॥

चुरितां पाय यतीचे लत्ताप्रहरेंचि ताडिलें त्यास ॥

वारंवारहि परि तो नाठवि, नच सोडिही यतिपित्यास ॥ ३६ ॥

उरतां अल्प निशा मग निजलेसे पाहुनी चुरी चरण ॥

जागृत होतां ह्यणती येथें कां तूं, अनन्य मी शरण ॥ ३७ ॥

करुणावचन श्रवणीं पडतां ठेवी स्वपंचशाख शिरीं ॥

राहें जनीं सुखी वा, तोडिन तव बंध, सत्य सुकृत-शरीं ॥ ३८ ॥

तेथुनि सचूर्ण सगणचि आले स्वकृतोक्त कार्य हेरया ॥

बोलति नमुनि गणेशा देवा त्वद्दास मी असे राया ॥ ३९ ॥

फडणीशी दिधली तें बापूसी स्वामिनीं दया करुनी ॥

केलें चिमणाजीच्या स्वाधिन भांडारकोश हो भरुनी ॥ ४० ॥

सांगे बापूसी यति लिहिणें न सरे तवैकहस्तास ॥

कल्याणाहुनि आणुनि केलें चिटणीस धुंडिपंतांस ॥ ४१ ॥

ब्रह्मद्राचें ऐसें बालात्मज भालचंद्र यश गाय ॥

द्वितीयाध्यायीं रक्षिल ह्यणुनी वत्सा जसी सुखें गाय ॥ ४२ ॥

इति श्री ब्रह्मद्रचरित्रे भालचंद्र अयाचितकृते द्वितीयोध्यायः समाप्तः.

१ सद्य. २ शंकर. ३ ब्रह्मदेव. ४ रागानें. ५ नवसानें. ६ यति हाच
पिता, त्याला. ७ चुना घेऊन. ८ पहावयास. ९ संपत नाही. १० धोंडोपंतास.

अध्याय तिसरा.

आर्या.

देवा गणपति राया माझ्या पासूनि ध्यावि वा सेवा ॥

आहे शरण तुला मी दीनाचा तूं नको करूं हेवा ॥ १ ॥

चुकलें पारावारी बहु काल जहाज एक यवनीचें ॥

केला नवस तिणें जी दवडा, घ्या त्र्यंश, दुःख हानीचें ॥ २ ॥

सांपडलें स्वामिकृपें, आली मग घेउनी स्वनवसवसू ॥

अर्पी ब्रह्मद्रातें, दवडुनि मल राहिलीहि दिवस वसू ॥ ३ ॥

ब्रह्मद्रें त्या वसुचा करुनी व्यय रम्य बाणगंगा ती ॥

शोभविली पापाणें, पातकहा, जीस सर्व सुर गाती ॥ ४ ॥

भार्गवपृष्ठिस आहे वोढा जो ख्यात नंदिनामानें ॥

गुंफा बांधुनि तेथें गाती गणराज वसुनि नेमानें ॥ ५ ॥

चिणुनि द्वारें दोनी पंचमैमासीं वरी समाधीस ॥

शुद्ध प्रथमदिनीं ते, उपमा दे कवण त्याचिया धीस ॥ ६ ॥

भाद्र चतुर्थी दिवशीं येती बाहेर ते प्रती वर्षीं ॥

ध्यानिं विनायक त्यांच्या, भासति सर्वां वशिष्ठ ब्रह्मर्षीं ॥ ७ ॥

शामल सरखेलांचें केलें निर्वैर त्या स्थलीं यांनीं ॥

दोघां हितोपदेशुनि, येती देवास ते स्वपायांनीं ॥ ८ ॥

नंतर महोत्सवातें करिती वसविति गणेश यानातें ॥

कीर्तन रसान्न भोजन देती विप्रा त्यजूनि मानातें ॥ ९ ॥

सुरवर विनायकाचा पवनसुताचा सुभार्गवाचाही ॥

मातापुरवासिनिचा रचुनि प्रासाद, घे सुवाचाही ॥ १० ॥

१ स्व-नवस-वसू=आपल्या नवसाचें द्रव्य. २ वंद करून. ३ पांचव्या महिन्यांत ह्यणजे श्रावण मासांत. ४ हवशी. ५ आंग्रे. ६ मारुतीचा. ७ परशुरामाचा. ८ देवीचा. ९ आशीर्वाद.

भार्गवरामासंनिधु नूतन हे, चार अन्य गांवांत ॥
 रचिलें असंख्य, तत्पद नमितों व्हायास, मान्य देवांत ॥ ११ ॥
 यावरि दिल्लीपतिच्या आज्ञें श्रीशाहुराज किल सदलु ॥
 आले चंदनदुर्गाजवळी वाहुनि शिवास बिल्वदल ॥ १२ ॥
 कटिसूत्र स्वीय, तसी कौपिन, यति धाडितीहि राजास ॥
 लाभो यश निधि वांछिति त्यातें, ह्मणती जनीं हिरा ज्यास ॥ १३ ॥
 ब्रह्मद्राशिप येतां आलें यश शाहुलाच तत्काळीं ॥
 ७ स्वामीचरणीं निष्ठा ठेउनि करि शत्रुचीं मुखें काळीं ॥ १४ ॥
 वीर, प्राज्ञ, धृणावान्, बाळाजी विश्वनाथ पाहूनी ॥
 दिधलीं प्रधानवस्त्रें दिव्य मुहूर्तावरीच शाहूनीं ॥ १५ ॥
 ८ आणी त्या ब्रह्मद्रा निज राष्ट्राच्या शिवार्थ भूपाल ॥
 सत्कारुनि गुरुसि ह्मणे स्वामी काळासही न कोपाल ॥ १६ ॥
 विगतांश स्वामि परी, नृप दे सनदा बळें त्रिगांवांच्या ॥
 वैराज-प्रांतींच्या राष्ट्रीं भद्रार्थ सत्य सर्वांच्या ॥ १७ ॥
 पूर्वाशिप मनिं धरुनी बाळाजी एक गांव देच तसा ॥
 नृपपत्रासह यतिसी, गेला समजुनि कुताप ममहि तसा ॥ १८ ॥
 स्वामी निजाश्रमातें आल्यावरि शामल प्रभूहि करी ॥
 विनती, आणावा परराष्ट्रांतुनि आमुचा तुह्मींच कॅरी ॥ १९ ॥
 जातों परदेशीं तरि रक्षुनि तुमच्या गजास आणीन ॥
 न धरीं भीति मनीं जो पीडिल तद्राष्ट्र सर्व खाणीन ॥ २० ॥
 सुखकर वचनें तोषुनि दश संगें लोक दे पदातीचे ॥
 परदेशांतिल यति तो साधुनि निजकार्य साधि दंतीचें ॥ २१ ॥
 मार्गीं एक नदीवरि स्नानादिक कर्म धर्म साधाया ॥
 उतरुनि गजा पुढें ते धाडिति अरिताप त्या न बाधाया ॥ २२ ॥

१ ताराबाईला यश न येतां. २ निरीच्छ. ३ वाईप्रांतांतिल.
 ४ आपली निकृष्ट दशा संपली असें जाणून. ५ हत्ती. ६ खाणीन=
 नाश करीन. ०

जातां मागजुनाच्या पासीं धांवोनि शामलारीचा ॥
 लोकें निज बाहुबळें केला अपहार शत्रुच्या करिचा ॥ २३ ॥
 नेला जयदुर्गावरि येउनि तेथील फार लोकांनीं ॥
 असुगत दोन पदाती केले भक्षावयासि काकांनीं ॥ २४ ॥
 कळतां सिद्दी सातें भार्गवरामस्थ सर्व जन लुटिलें ॥
 नेलें देवेंगांही तरि या दुष्टासि पाहिजे कुटिलें ॥ २५ ॥
 चिमणाजीसह यतिचे सेवक बहु ताडुनी ह्यणे सांगा ॥
 कोठें असेल वसु मग पाहे खाणून दुष्ट फरसां गा ॥ २६ ॥
 इकडे स्नानादि विधि स्वामी येतांच सारुनी श्रवणीं ॥
 पडतां कुवृत्त ह्यणती केली कोणीं हि पापसांठवणी ॥ २७ ॥
 दे गज दुर्गपतिप्रति कथिलें, परि तो न दे, पुढें ह्यणुनी ॥
 सरखेलाचें पत्रक स्वामींनीं त्या दिलें असे अणुनी ॥ २८ ॥
 घेउनि गज निजसंगें आले सक्रोध शामलापासीं ॥
 बघतां गज, कर जोडी दीनावरि करिं ह्यणे न कोपासी ॥ २९ ॥
 सिद्दी सातापासुनि नेली जी वस्तु सर्व पाठविली ॥
 भार्गवरामानिकटीं सोडुनि यतिदासभक्ति सांठविली ॥ ३० ॥
 निजपतिकडेहि धाडी सर्वांची पावती तसें पदक ॥
 अर्पुनि यतीस तो विभु रडुनि ह्यणे मी न सोडिं तव पदक ॥ ३१ ॥
 त्रासुनि निजगणसह ते आले तेथूनि राम वंदाया ॥
 आश्रम रक्षायी कीं भक्ताचें कालचक्र भेदाया ॥ ३२ ॥
 पाठविली सर्व पुढें वस्तू धावडशितें वसायासी ॥
 स्कंधीं वाहुनि अर्ध क्रोश जगन्नाथ धाडि सायासीं ॥ ३३ ॥

१ मागजुनाच्या=माखजन हा गांव कोंकणात आहे. हा या वेळीं आंग्रे
 यांच्या ताब्यात होता. परंतु तत्पूर्वीं हा हवश्यांच्या ताब्यांत असावा असें वाटतें.
 जंजिरेकरांनीं दिलेल्या या गांवाच्या कुळकर्णाच्या सनदा श्रीमंत खांडेकर साहेब
 (इतिहासप्रसिद्ध गणेश संभाजी व गोपाळ संभाजी यांचे वंशज) जहागिरदार पंथ
 पिपळोदा (माळवा) यांचे जवळ आहेत. २ हवशांचे शत्रू—आंग्रे. ३ देवाचे
 डागिने. ४ सिद्दी सातः—हवशी अंजनवेलीचा सुभेदार. ५ फरसवंदी जमीन.

मागें येउनि आपण केलें वस्तीस गांव धावडशी ॥

ह्यणति नृपा अयश तुला जरि जन येथील सत्य धावडशी ॥ ३४ ॥

भार्गवरामीं जावें श्रावणमासीं समाधि व्यायास ॥

स्वाधिन करिति तिघांच्या ग्रामादिक काज तें पहायास ॥ ३५ ॥

धुंडीराज तसे हे बापु जगन्नाथ मानिती आज्ञा ॥

एक विचारें असतौ ज्यांची शोभे जनीं महा प्रज्ञा ॥ ३६ ॥

निंबकर ग्रामस्थें अन्य बळें रेटिली पुढें सीमा ॥

अनयावाडिकरें हें कथिलें स्वामिस मुलास पोसी मा ॥ ३७ ॥

निग्रहयुत यति जाउनि सक्रोधें बैसले सिवेंवरते ॥

कळतां शाहुनृपा हें आला धांवुनि पुढें, पदींच रते ॥ ३८ ॥

ब्रह्मद्रप्रिय करुनी सत्कारुनि बैसवोनि खलु यानीं ॥

अणिलें गांवामाजी स्वस्थानीं नमुनि शाहुरायांनीं ॥ ३९ ॥

शिविका देउनि यतिसीं नम्रपणें एक गांव आणीक ॥

दिधला निजराष्ट्राच्या उदयास्तव, मानि यासि माणीक ॥ ४० ॥

चिमणाजी मृत शोडश-शतिं झाले या त्रिपष्टिं दुर्मतितें ॥

तत्सुत बराच बुधसा नाम जगन्नाथ ही न दुर्मति ते ॥ ४१ ॥

केली तडागरचना फोडुनि, पाषाण आश्रमाजवळ ॥

तैसी त्रिपुटनगावरि, सांगावें साधुचें किती नवल ॥ ४२ ॥

एवं सुभालचंद्रें साधूची वणिली कथा सुरसा ॥

तृतियाध्यायीं, तरि हो परलोकीं मुक्ति या स्थळीं सुरसां ॥ ४३ ॥

इति श्रीब्रह्मद्रचरिते भालचंद्रायाचितकृते तृतीयोध्यायः ॥

श्रीभार्गवार्पणमस्तु ॥

१ जर येथील लोकांस तूं धांवण्यास लाविलेंस तर खरोखर तुला अपयश येईल असें स्वामींनीं हबशास सांगितलें. २ प्रज्ञा=बुद्धि. ३ मा=आई. ४ नमस्कार केला. ५ “शके १६६३ दुर्मती संवत्सरीं चिमणाजी यांस देवाशां झाली.” ६ त्रिपुटीच्या डोंगरावर. ७ देवासारिखी.

अध्याय चवथा..

आर्या.

धीपतिचरणसरोर्जीं सेविं कथेचे पराग धीभ्रमरा ॥
 नकळे गुरुसी तरि तूं वंदुनि मग पूस; मान्य हो अमरा ॥ १ ॥
 कळलें स्वामिस पूर्वीं होइल पुढती निजातताराची ॥
 शीघ्र समाप्ती ह्यणुनी वोलति वाणी हितोपकाराची ॥ २ ॥
 एक दिनीं छत्रपती आले ब्रह्मैंद्रदर्शनासाठीं ॥
 सामोरा त्यांसि पुढें जाय जगन्नाथ, तोप धरि पोटीं ॥ ३ ॥
 भूप पुसे यति कोठें ? सांगे हा स्वाश्रमींच अहेत ॥
 आलों त्यांसि नमाया, दाखविं तरि वा धरुनि बहु हेत ॥ ४ ॥
 येतां गुप्त स्वामी झाले मग नृप पुसे जगन्नाथा ॥
 नसती येथें मम गुरु, ठेऊं कोणाचिया पदीं माथा ॥ ५ ॥
 ऐका ह्यणे नृपाला होते स्थानीं मघां पहा याच ॥
 आलों तिकडे तेव्हां सांगितलें ह्यणुनि मीं तुह्यां या चें ॥ ६ ॥
 भूपालें पाठवुनी नगरा चतुरंगिणी पुढें सेना ॥
 एकटका शूद्रगृहीं राहे यतिचा वियोग सोसेना ॥ ७ ॥
 ऐक जगोबा वसतों गुप्त, यती आलियावरी पूस ॥
 करुणावचनें दवडीं रोप जसा वन्हि जालि कापूस ॥ ८ ॥
 गेलासा नृप जाणुनि अपरान्हीं स्वासनींच ये योगी ॥
 दावितसे कोपातें जैशी बाळास दावि माय उगी ॥ ९ ॥
 यतिसी पुसे जगोबा भूपावरि रोप कां न अपराधी ॥
 उत्तर तो दे अमुचा ग्राम न सोडवि जयांत न परा धी ॥ १० ॥
 आंग्र्युचें भूपाचें प्रस्तुत बहु वैर सांचलें ऐका ॥
 आज्ञापालन न घडे तरि बाल त्याग करिल आई कां ? ॥ ११ ॥

१ गणपतीच्या चरणरूपी कमळांतील. २ बुद्धिरूपी भ्रमरा. ३ देवांस.
 ४ चलाच ह्यणून. ५ ज्यांत दुसरा हेतु नार्हा.

येउनि तौपें ह्यणती आहे कीं भूप सांग गेला वा ॥
 आहे वदतां सत्वर आण ह्यणे त्यासि जेंवि मूला वा ॥ १२ ॥
 भूपासह यति निकटी येच जगन्नाथ त्यास नृप नमुनी ॥
 बालक कृतापराधी तरि त्यावरि रोष हो करी न मुनी ॥ १३ ॥
 सोडुनि निजासना यति तिष्ठुनि ह्यणती ममासनीं बैसा ॥
 स्वकरें तत्कर धरितां नृपती बोले न धर्म मम ऐसा ॥ १४ ॥
 वदति स्वामि तयासीं, वसणें तुज उक्त, होसि जामात ॥
 माझी सुता तुझी स्त्री; वद यावरि काय भूभुजा मात ॥ १५ ॥
 एवं विनोदपर बहु अर्ध घटी करिति भापणें उभय ॥
 प्रश्नद्वय यति भूपा सांगति बोलति धरुं नकोसि भय ॥ १६ ॥
 'कांहिं न मागें तुज परि जेव्हां मी गमन करिन नाकास ॥
 संस्थानासि रक्षिल जो त्यास धरुं दे नृपा तुझी कास ॥ १७ ॥
 स्वकरें यति मग देती पंताचा नृपकरीं अहो पाणी ॥
 'सुतसम रक्षीं' ह्यणतां आलें नेत्रीं तिघांचिया पाणी ॥ १८ ॥
 करितों प्रश्न दुजा तुज कोठें माझी समाधि करशील ॥
 आज्ञा कराल तेथें करिन ह्यणे भूप हेंचि मम शील ॥ १९ ॥
 आहे सिद्ध समाधी केली पूर्वींच माळशिरसांत ॥
 सुख मज येथें घेतां; तोडिन मग शत्रुकाळ शिरसांत ॥ २० ॥
 मृगयेच्छा सांगितली शाहूनें मग यती ह्यणे जेवा ॥
 होइल काज तुझें तरि वांचित पुढती असेचि तव ठेवा ॥ २१ ॥
 अशना जातां येउनि सांघ्रिं पन्नू पातला तडागांत ॥
 नृप तो घेउनि गेला आनंदें स्वामिच्या पदा गात ॥ २२ ॥
 भार्येचा जाणुनियां दर्शनहेतू नृपेंहि पाठविलें ॥
 सगुणा नाम तियेला, चित्तीं गुरुला सदैव सांठविलें ॥ २३ ॥
 दिन मग कांहीं जातां वदले जाणें अह्मांस हो आतां ॥
 परिसुनि वाणी करिती स्फुंदन, जी फार लागली चित्ता ॥ २४ ॥

१ वाप. २ राजा. ३ गोष्ट. ४ स्वर्गास. ५ माळशिरस गांवीं. ६ मस्त-
 काचे ठिकाणीं. ७ सांबर. ८

साश्रुपणें सांगितलें, फडणीशत्वा न सोडि वापूजी ॥
 गेलों नाकीं जरि मी सद्गावें पादुकेसि वा पूजीं ॥ २५ ॥
 यापरि सर्वांचें बहु करुनि समाधान, तेचि संन्यासी ॥
 घेउनि संगें निघती एक जगन्नाथजी न अन्यासी ॥ २६ ॥
 चिमणाजीच्या स्त्रीतें प्राशाया ह्यणति दे मला तक ॥
 देतां प्राशुनि गेले भेदाया मृत्युचें सुखें चक्र ॥ २७ ॥
 वाजीवाहन मार्गी च्युतद्रुम देखतां विसाव्यास ॥
 घेउनि पलार्ध आले, कृष्णेच्या तटिं दुजा जसा व्यास ॥ २८ ॥
 नंतर वसले घालुनि दिव्यासन यति चिनोन दारास ॥
 ठेउनि दोन, जगोवा रक्षाया दूत येत नगरास ॥ २९ ॥
 तेव्हां दुश्चिन्हें बहु होती नक्षत्रपात रडति शुनी ॥
 स्वर्गीं माहिपदर्शन धरिलें मिळुनी किं उष्ट्र बहु शिशुनीं ॥ ३० ॥
 होतां वसुदिन आंतुनि ह्यणती दूता कवाड मुक्त करा ॥
 नसतां पूर्ण समाधी अमुच्या हें काय कृत्य उक्त करा ॥ ३१ ॥
 पुसती दूता हें कथ कोणाचें गज पदाति रथ वाजी ॥
 आला नृप कीं उपनृप ? ह्यणती एकहि दिसे न वा वाजी ॥ ३२ ॥
 हेरंब श्रीगणपति मयुरेश्वर धुंडिराज हेच मुखीं ॥
 उच्चारी न दुजें तो होईल खलु पुरुषमान्य ब्रह्ममुखीं ॥ ३३ ॥
 धाडी सांगुनि दूतां मधु मात्रा आणि हेमगर्भ तसा ॥
 घेउनियां जा सत्वर आण जगोवास शोककिलगतसा ॥ ३४ ॥
 दूत स्वामीवृत्ता बोलुनि वसतां निघे जगोवा कीं ॥
 चित्तीं ह्यणे अहाहा वेळा आली अह्मां कसी वाकी ॥ ३५ ॥
 इकडे इंद्र पडानन रुद्र हरीकादि हे विमानातें ॥
 विचरुनि नाकीं पाहति साधूच्या करिति कोण मानातें ॥ ३६ ॥

१ डोळ्यांत आंसवें आणून. २ कोल्हीं. ३ आठ दिवस. ४ स्वामींच्या
 समार्धाचे पूर्ण दिवस होण्यापूर्वी कवाड उघडणें आपल्या हातांस योग्य नव्हे
 असा भावार्थ दिसतो.

आले स्वानंदाहुनि, मोदामोदादि दूत गणपतिचे ॥
 षोडशदलयुत सौभीं नेले वसवुनि गणेश सुरतीचे ॥ ३७ ॥
 कथिलें यतिनिर्याणा करुनी चवथा समाप्त अध्याय ॥
 गुरुसी, दीक्षितवंशज बालात्मज भालचंद्र हा ध्याय ॥ ३८ ॥
 इति श्रीब्रह्मचरिते भालचंद्र अयाचितकृते चतुर्थोध्यायः समाप्तः ॥

अध्याय पांचवा.

आर्या.

हरिहर शक्ति रवीही पूजुनि तुमच्या पदासि गणपाला ॥
 वांछित पावति तरि मज गाया धी दे तव प्रतापाला ॥ १ ॥
 शब्द न होतां ह्यणती कोणी बहु लागली असे निद्रा ॥
 पाहतां त्यासि जगोबा देखिलें जीवहीन मुखचंद्रा ॥ २ ॥
 क्रोधन वर्षीं गेले षोडश शत सप्तपष्टि भृगुवारीं ॥
 अरुणोदयिं सित नवमी पंचममासींच भक्तकैवारी ॥ ३ ॥
 पाठविला शाहुकडे खंडोजी सांगुनी सकलवृत्ता ॥
 आमात्यासह नृप मग आला योजावयासि सार्थकता ॥ ४ ॥
 त्या तनुला कृष्णेचें घालविलें स्नान नमुनि भूपानें ॥
 पूजन विधियुत करवुनि बोले त्यजिलीं मुलेंच वापानें ॥ ५ ॥
 भूपालें सर्वांचें करुनि समाधान योगनिष्ठार्से ॥
 घालुनि शिबिकेमाजी अणिलें स्वस्थानिं करुनि कष्टास ॥ ६ ॥
 आणुनि धावडशीला जेथें संध्येस गा वसत होते ॥
 गर्ता खाणुनि तेथें, येथें स्थापा ह्यणें कुशल हो ते ॥ ७ ॥
 सारुनि यतिविधि बोले अवसांनीं आसना न कां वळलें ॥
 आतां घडेल कैसें तंव हें स्वामींस अंतरीं कळलें ॥ ८ ॥
 धरुनी पदासि करितां होय जगन्नाथ आसनां कर्मल ॥
 वानिति साधूचे गुण ह्यणती याची तनू असे विमलें ॥ ९ ॥

१ क्रोधन संवत्सर. २ योगीराजास. ३ निर्याणसमयीं. ४ आसन मांडी.
 ५ एवित्र, शुद्ध.

गर्तेमाजीं वसवुनि शंखें भेदी शिरा जगन्नाथ ॥
 करुनी समान भूमी बोलति रक्षी अह्मांसि गुरुनाथ ॥ १० ॥
 गेला स्वस्थाना नृप सांगुनि सर्वास नीट परिसा रे ॥
 द्वादश वासर करणें कर्मविधी जपुनि धर्म बहु सारे ॥ ११ ॥
 गेल्यावरि शाहु, पुढें करिति जगन्नाथ तत्क्रिया सारी ॥
 द्युमणी दिन, परि झाले त्या दुःखें बहु विरक्त संसारीं ॥ १२ ॥
 येतां दिन तेरावा नृपजायेनें समग्र पाठविलें ॥
 साहित्यासि; बहु परी चिर्तीं शतवार दुःख आठविलें ॥ १३ ॥
 बहु विग्र, अन्य तैसे, जेवविले कोण करिल संख्या ती ॥
 अन्नाचे गिरि उठले इहपरलोकीं हि वाढली ख्याती ॥ १४ ॥
 भूपें पाचारुनि मग भक्त जगन्नाथ दापु धुंडीस ॥
 वखें देउनि वदला धाडुं नका नाकिं पापहुंडीस ॥ १५ ॥
 सांगे भूपची मग गुरुचा प्रासाद हो करा अचल ॥
 न्या वसु वांचित परि कधिं भंग न व्हावा तथा जसा अचल ॥ १६ ॥
 आणुनि निधि तद्वाक्यें करिति जगन्नाथ आलयारंभा ॥
 तंव ती सगुणा गेली कैलासा त्यजुनि राष्ट्र कीं शोभा ॥ १७ ॥
 भूपानें मग कथिलें न्यावें तैसेंचि शेवटा काम ॥
 मेल्यावरि मी राहिल ऐसें मज वाटेंचि गुरुधाम ॥ १८ ॥
 होतां अर्धालय तें गेले शाहू त्यजुनि राज्यास ॥
 भोगाया स्वर्गसुखा, करिती मग सर्व लोक कज्यास ॥ १९ ॥
 प्रासादासी नेलें सर्वांनीं शेवटासि त्या मिल्हुनी ॥
 घेती सुखासि मानुनि स्वामीगतदुःखशोक तो गिल्हुनी ॥ २० ॥
 प्रत्यव्दीं दशदिन ते करिति महोत्सव गुरुसि सुखवाया ॥
 देऊनि अन्नदाना सुकृत गुरुचें जनांत कळवाया ॥ २१ ॥

वर्षे द्वादश यापरि गेल्यावरि कीं मरीचिनगरास ॥
 चिमणाजीसुत नेले रघुनाथें स्वक्षयार्थं नगरास ॥ २२ ॥
 वर्ते नवल पुढे बहु आले ब्रह्मद्र दोन यामिं दिवा ॥
 सर्वां स्तवितां वदले रक्षा जो लाविला मिं कीर्तिदिवा ॥ २३ ॥
 चिंता न करा येइल चिमणाजीतनय अष्ट दिवसांत ॥
 कांहीं बंध नसे त्या, आहे समजा मनीं स्ववासांत ॥ २४ ॥
 पत्रें पुष्पें पूजुनि गेले मग घालवावया क्रोश ॥
 तंव ते अदृश्य होतां रडती करिती बहूत आक्रोश ॥ २५ ॥
 तिकडे दर्शन देउनि स्वामि जगन्नाथ यास कथि जा च ॥
 मोहें रघुनाथेंही केला सत्कार फार, नच जांच ॥ २६ ॥
 आले वसु दिवसांच्या आंत जगन्नाथ आपुल्या भवनीं ॥
 ऐशा ब्रह्मद्रा जो गाय त्या होय गेहिं लांभ वनीं ॥ २७ ॥
 दिधली मती जसी मज गणराजानें तसेंच या वदनें ॥
 वदलों तद्दासाचे गुण मी, सांगुनि त्यासि मम मद ने ॥ २८ ॥
 ठेवी चरित्र जो हें अथवा सदनीं पुजील सद्भावें ॥
 वाची नित्य; त्यानें स्वानंदें सुरगणांत शोभावें ॥ २९ ॥
 रचिली पंचाध्यायीं जाळायी सर्वही दरिद्रास ॥
 नाकीं वास मिळायी बालात्मज दिव्य भालचंद्रास ॥ ३० ॥

इति श्रीब्रह्मद्रचरिते महायाज्ञिकवैराजक्षेत्रस्थवाळदीक्षितात्मज
 भालचंद्रकृते पंचमोध्यायः समाप्तः ॥

१ सूर्यलोकास. २ जगन्नाथपंत. ३ रघुनाथ बाजीराव ऊर्फ राघोबादादा
 ह्यांनीं जगन्नाथपंत ह्यांस कैद केलें होतें. ४ आपल्या नाशार्थ. ५ दोन प्रहर.
 ६ छल. ७ घरीं अथवा रानांत कोठेंही लाभ होईल असा भावार्थ. ८ माझा
 अहंकार नाहीसा कर असें सांगून.

परिशिष्ट २.

कठिण शब्दांचा कोश.

ब्रह्मद्रस्वामी ह्यांचें चरित्र.

- पृष्ठ. शब्द. अर्थ.
- २ निकर्ष-हठयोग, शरीरास क्लेश
देऊन जी सेवा करणें ती,
दुराग्रह.
- १० करामती-कर्तृत्ववान्, अजब-
शक्तीचा.
- „ अवलिया-साधु.
- „ खुरनिशात-कोर्निषात-जमि-
नीस हात लावून नम्रपणें
सलाम करितात तो, मुजरा.
- „ वरघाटें-घांटावर, देशांत.
- १८ खलेल-अडथळा, हरकत.
- १९ दस्तक-हुकूम, आशापत्र.
- २० कणेंकरी-कर्णा वाजविणारा.
- २१ वस्तवानी-चीजवस्त, जिनगी.
- „ बंद धरून नेणें-कैद करणें,
अटकेंत ठेवणें.
- „ तक्सीर-अन्याय, गुन्हा.
- २२ मुल्ला-गो-फकीर-धर्माधिकारी-
गाई-साधु.
- „ तसनस-रासाडी, उपद्रव.

- पृष्ठ. शब्द. अर्थ.
- २२ जरावाजरा-किरकोळ सामान-
सुमान.
- „ दिक्कत-तक्रार, हरकत, त्रास.
- „ वळजा-मुलाजा, क्षमा.
- „ तंगकरी-तगेरी-फांटा देणें, पद-
च्युत करणें, नौकरीवरून
काढून टाकणें.
- २३ खैरसल्ला-कुशल समाचार.
- „ किताबत-पत्र.
- „ महसूल केली-सादर केली.
- „ नेकसात वारीद होऊन-सुमु-
हूर्ती पोहोंचून.
- „ खुषवर्त्ती-संतोषसमयीं.
- „ तहयेफे-नजरनजराणे.
- „ आरामशीर-सुरक्षित.
- „ फिलबाल, फिलहाल(?) -आतां.
- „ मलाजमतेस-भेटीस.
- „ येकिन-खात्री, भरंवसा.
- „ तरीका-चाल, रीत, पूर्वापार
चालत आलेली पद्धति.

- पृष्ठ. शब्द. अर्थ.
- २४ सर्वराय—व्यवस्था, आदरपूर्वक सत्कार.
- „ मुजवानी—तोंडानें.
- „ सकून—गोष्ट, भाषण.
- „ आयां करतील—निवेदन करतील.
- „ दराज—विस्तार.
- „ प्यारमोहवत—मेहेरवानी, कृपा.
- २५ पोटतिडीक—अगत्य, कळकळ.
- „ सुदामत—सुरळीत रीतीनें.
- „ दुवा—आशीर्वाद.
- २६ वानीवस्त—वस्तवानी, चीजवस्त.
- २७ कौलनामा—अभयपत्र.
- „ साकीन—रहिवासी, राहणार.
- „ शकदील—भयभीत, साशंकित.
- „ तजावजा—फाटाफाट, पळापळ.
- „ मन्हामत करणें—दया करून देणें, कृपाबुद्धीनें देणें.
- „ कीर्दींमामुरी—जमिनीची लावणी, संचणी.
- „ शक—संशय, भीति.
- „ वेशकपणें—निर्भयपणें, निःशंकपणें.
- २८ वंदगीस—सेवेस, चरणास.
- „ कामीनांखालीं—नौकरीच्या शर्तीं-खालीं.
- „ जोरावारीनें—बळजवरीनें.
- „ सुभा आणून—सुभ्यास आणून.

- पृष्ठ. शब्द. अर्थ.
- २९ मुजाहिम—अडथळा.
- „ दास्तन—मूळ अर्थ, गोष्ट, हकीकत. यादीदास्तन ह्यणजे यादीचा मजकूर किंवा यादीतील वृत्तींत.
- „ गर्गशा—दंगा, भांडण, तंटा.
- „ मसाला—दंड.
- ३० चुकल्या—चुगल्या, चाहड्या.
- „ नशेदपत्रें—ताकीदपत्रें.
- „ सर्फराजी—स्तुति, आदरसत्कार.
- „ वाववत—भागवत (ह्यणजे लांब-लचक पुराण किंवा कथा केली अशा अर्थी).
- ३१ उपराळा—मदत, कुमक, साहाय्य.
- ३२ नकदी—रोकड.
- ४४ नतीजा—शिक्षा—मूळ अर्थ परिणाम, शेवट.
- „ विशदर्थें—रागानें.
- „ दुसाला—दोन सालांनीं.
- ४७ हटीं—मेंढ्यांच्या कळपाप्रमाणें.
- „ भांडें—तोफ.
- „ सुलाखेंकरून—लेहभावानें, गोडी-गुलाबीनें.
- „ सचंतर—स्वतंत्र, निराळी.
- ४८ अंतराय—अंतर, कसूर.
- „ गुह्याणा—राग, किल्मीष.
- „ हरोळी—टेहाळणी, विनी.

- पृष्ठ. शब्द. अर्थ. ०
- ४८ मुखतां—रुवरू, तोंडानें.
- ४९ नेस्तनावूत—पराभूत करणें, नष्ट करणें, किंवा गर्भगळित करणें.
- ५१ कवज करणें—कावीज करणें, ताब्यांत घेणें.
- ५५ पायवंद—अटकाव.
- „ ध्वौगीर्द—चोहों वाजूनीं.
- „ आयास येणें—जेरीस येणें.
- „ वृहबुदी—व्यवस्था.
- „ वरकंदाज—चापाच्या बंदुकी वाळगणारे लोक, सं० नालीक.
- „ बेलदार—सुरंग फोडणारे व खाणी खणणारे लोक.
- ५६ बोलबाला—जयजयकार.
- ५७ बरजोर—मोठासा, जोरदार.
- „ जगनामोश—जगभर लौकिक किंवा कीर्ति.
- ५९ पैरवी—पाठलाग, शोध.
- ६५ लागमाग—गलबतें लागण्याच्या समुद्रांतील जागा व मार्ग.
- ७१ बेलभाकर—बेलभंडाराप्रमाणें बेलभाकर हें शपथपूर्वक स्नेह केल्याचें चिन्ह मानीत असत.
- „ दसरामानीं—दसन्याचे सुमारास.
- ७६ गनीमाची सलावत वाढविणें—शत्रूस जोरदार किंवा सबळ होऊं देणें.

- पृष्ठ. शब्द. अर्थ.
- ७६ गनीमाची सलावत खाणें—शत्रूची भीति वाळगणें, कच खाणें.
- „ गनीमावर सलावत चढविणें—शत्रूवर चढ करणें.
- ७७ नाचीज—निष्फल, निरर्थक.
- „ पायेचा जमाव—पायदळ लोक.
- „ ताबीन—अनुयायी, आज्ञाधारक.
- „ मुलांहिजा—क्षमा.
- „ दालीची शरम—तरवारीच्या पट्ट्याची शरम—हाणजे आपल्या शिपाईगिरीची शरम. शिपाईगिरीचें चिन्ह योद्ध्यानें आपल्या कमरेस लटकाविलेली तरवार व पट्टा हें होय.
- „ साहेबकाम—यजमानाची नौकरी.
- „ परिच्छिन्न—वेशक, निक्षून.
- „ पळ्याचें—पळणारांचें.
- „ इरे—अभिमान.
- „ जातिनसीं—स्वतः.
- „ जमेतीनसीं—सैन्यानिशीं.
- „ कस्त—मेहनत.
- „ वारें घेणें—इरेस पेटणें, खवळून जाणें.
- „ बलखुद—हालखुद (?)—जसा पाहिजे तसा. “यथावश्यं

पृष्ठ.	शब्द.	अर्थ.
	तु हाखदम्	रा० व्य० को०. विनम्र असा भावार्थ.
७८	शीटपीट	झटापट, तोंडातोंडी.
७९	हुके	दारूचे गोळे.
	गरनाळा	तोफा.
	सोखी करून	छिद्र पाडून, फिर करून ?
८०	हांवभरू	उलू, उतावळा.
	ठेंचगा	अडथळा, शह.
	दिलदिलासा	प्रोत्साहन.
८१	ताराज करून	धुळधाण करून.
८८	इजत	अम्रू, लौकिक.
	हेत	हेतु, इच्छा.
८९	इस्तकवील	पुढें.
	दरसदे	दर शेंफडा.
	हरफ	शिका.
९३	जाग	जाग्रण.
९४	महालसहवर्तमान	राणीसहवर्तमान.

पृष्ठ.	शब्द.	अर्थ.
१००	रसोई	स्वयंपाक.
१०५	डाहणा	वाघाची जात.
११४	दिवाणचे	सरकारचे.
११५	भाडें मारलें	तोफ उडविली.
११७	तारांडी	आश्रय, मदत.
११८	बाजी	कीर्ति.
११९	निर्व्याकुल	निर्वेध.
१२४	तलाख	आईवरून दिलेली शि- वी आहे.
१२५	मुबा-मुभा	कायदेशीर रीतीनें बक्षीस, किंवा माफ.
	मुजाहिम	अडथळा.
१२९	अधिष्ठान	देवस्थान, पूजा अर्चा वगैरे.
	देहायमजकुरास	नमूद केलेल्या गांवांस.
१३२	व्यासंगदुःख	वियोगदुःख.
१३४	तहकीक	जाहीर, मालूम, श्रुत.

ब्रह्मद्रस्वामींचा पत्रव्यवहार.

लेखांक. शब्द. अर्थ.

- १ रुबरु-समक्ष.
- २ धारादत्त-उदकदत्त.
- ३ कुलबाव-सर्व बाबींसह.
- ४ कुलकानु-सर्व कायद्यांसह.
- ५ हरामजादगी-लबाडी, लुच्चेगिरी.
- ६ मसाला-दंड.
- ७ दत्त करून-दिलें असें तोंडानें उच्चारून.
- ८ कथला-ळा-भांडण, तंटा.
- ९ फर्मान-सनद, हुकूम.
- १० सलुख-सलोखा, स्नेह.
- ११ जेर-जर्जर, हैराण.
- १२ फलात्कार-यशप्राप्ति, यशसिद्धि.
- १३ मुजरद-मुद्दाम.
- १४ हयाल-दाखल, रुजू.
- १५ कजिया-भांडण, तंटा, कज्जा.
- १६ महजर-निवाडपत्र.
- १७ पसमी-एक तऱ्हेचा रंग.
- १८ कासिद-जासूद.
- १९ मजुरा-मंझूर(?) -संतुष्ट, खुष.
- २० वरबात-वरबाद-नाश पावल्या-
नंतर, नष्ट केल्यानंतर.
- २१ महकूब-तहकूब.
- २२ बारांत गेलेला-तोफेच्या मा-
रांत सांपडलेला.
- २३ चौकीर्द-चोहों बाजूनीं.

लेखांक. शब्द. अर्थ.

- २४ झांबडाझांबड-लुटालूट.
- २५ नायबवक्षिगिरी-दुय्यम सेना-
पतित्व.
- २६ हैरानपेरोसान-गोधळ, दाणादाण.
- २७ शिरउपस्त-मुख्य कारण.
- २८ ताराज-लूट, नाश.
- २९ कुवत-शक्ति, ताकद.
- ३० गुत्ता-गुंता, अडचण.
- ३१ कोन-खण (?)
- ३२ मीन-मासा-माशासारखे लीन.
- ३३ छिनणें-साल काढणें.
- ३४ मुकाबला-गांठ, नजरानजर,
सामना.
- ३५ आरावा-तोफखाना.
- ३६ थडक-हातघाईचें युद्ध.
- ३७ गजडा-गजनाल ह्मणून एक
मोठा आवाज करणारी
तोफ आहे. तिच्या वरून
गजना-गजडा-असा अप-
भ्रंश झाला असावा. ह्याचा
अर्थ तोफ असा दिसतो.
- ३८ कुल-सर्व.
- ३९ आवाई-हूल, आरोळी.
- ४० प्रास्थाई-पश्चात्तापांत.
- ४१ इतवार-विश्वास, भरंवसा, पू-
ज्यभाव.

लेखांक. शब्द. अर्थ.

- ३३ जाजती-जास्ती-अधिक.
 ,, वदवक्र-बेअत्रू, काळेंतोंड, ना-
 मुष्की. (हा शब्द 'वद-
 वक्त' असा असेल तर
 वाईट प्रसंग असा अर्थ
 होईल.)
 ,, हातनाला-लहान बंदूक.
 ,, सुतरनाला-उंटावरची तोफ.
 ,, रेहेकले-तोफांच्या व सामा-
 नाच्या गाढ्या.
 ,, तवकल करून-ईश्वरावर भरं-
 वसा ठेवून, परमेश्वराचा
 धांवा करून.
 ,, या सायास-यासारखा, या-
 समान.
 ,, उस्तवारी-उपट्याप, त्रास.
 ,, मुजाका-पर्वा, जरूर, भीड.
 ३४ बंदगी-सेवा, गुलामगिरी, पार-
 तंत्र्य.
 ,, दुमदारी-सैन्याची पिछाडी.
 ,, धाव केला-हला केला.
 ३५ चौतर्फी-चोही तर्फेनें, चोही
 बाजूनीं.
 ,, काहिला-धावरा.
 ,, तफावत-अंतर, फरक.
 ,, रजवदल-मध्यस्ती, तहाचें
 बोलणें.

लेखांक. शब्द. अर्थ.

- ३५ कमपेस-सर्व.
 ,, जानकुरान-(जानेकुरान) स-
 रदार ओलीस देणें.
 ,, दंस्कत-सही.
 ,, खासदस्तक-स्वदस्तुर लेख.
 ,, इरसाल-निरोप.
 ,, बुरंगे-बुणगे.
 ,, तग-उपासमार.
 ,, कश्यप-कपट.
 ,, जानरोटी-शपथ.
 ,, खता-चूक, गुन्हा.
 ३६ करोला-बंदुकवाले घोडेस्वार.
 ,, अर्गानर्गा-दाणादाण.
 ,, किलेबंद-किल्याचा आश्रय
 करून.
 ३७ तांब्र-मोंगल, पठाण.
 ,, वारापाणी-निकाल.
 ,, विकल्पवासना-वाईट इच्छा.
 ,, रसद-साहित्य, दाणावैरण आणि
 पैसा.
 ,, कमाविस-मामलत.
 ४० विलंद-बळकट, जबरदस्त.
 ४१ आव-दम.
 ,, गारुड-कपट, लुच्चेगिरी.
 ,, दस्त-पदच्युत(?).
 ,, नवावत-नवावगिरी, नवावाचें
 पद किंवा अधिकार.

लेखांक. शब्द. अर्थ.

४१ चकत्याची पातशाही-बाबरानें
स्थापन केलेल्या पातशाहीस
चकत्याची पातशाही क्षण-
ण्याची गेल्या शतकांत चाल
असे. मोंगल लोकांत चकते
हणून एक कूळ असे. त्या
कुळांत बाबराचा जन्म
झाला. हिंदुस्थानांत आ-
ल्यावर बाबरानें तें आपलें
आडनांव केलें. जसा अ-
हमदशहा दुराणी, तसा
बाबरशहा चकते. चकते
हा शब्द भाऊसाहेवांच्या
वखरीच्या ९४ पृष्ठावर
आलेला आहे. ह्या शब्दाची
मांडणी इंग्रजींत Cha-
ghtai अशी करितात.
(राजवाडेकृत म. इ. साधनें
खंड १ ला. पृ० २७५).

„ खडी-तयार, तत्पर.

„ कसाला-प्रसंग, अडचण, संकट.

४८ वज्रिन्नस-अस्सल, जसें असेल
तसें.

४९ मर्दामर्दी-पराक्रमानें, शौर्यानें.

„ धारकरी-तरवारीनें युद्ध कर-
णारे लोक.

„ वरे वजेनें-शहाणपणानें, चांग-
ल्या तऱ्हेनें.

लेखांक. शब्द. अर्थ.

४९ वांकोन घातलें-चालून गेलें.

„ हुजरात-हुजूरची फौज, खासी
फौज.

„ तहकीक-चौकशी, तपास.

५२ त्यादारभ्य-तदनंतर.

„ धमधमे-मातीचे मोठमोठाले
धके किंवा बुरूज.

„ निराकरणाचे मंत्र-दपोक्ति.

„ हाके (?)-हुके क्षणजे बंदुका
या अर्थी.

„ डोम-डोंवाळा, जाळ, ज्वाळा.

„ वरकंदाजी-बंदुकीचा मारा.

„ तोफजी-तोफांची मारगिरी.

„ सफेल-तंटाची गच्ची.

„ लेश-खूण (?) चाल (?)

„ एलगार-हला.

„ कसकरले-कचरले, मार्गें हटले.

„ रेजगिरी-दारूगोळ्याचा मार.

„ रंजक-दारू.

„ फत्या-पोत्यास ?

„ तमा-भीति, पर्वा, धास्ती.

„ कौल-तह, तहाचीं कलमें.

„ कविला-वायका मुलें.

„ खाजण-खारी जमीन.

„ सही न होती-सर न होती.

„ टोपीकर-फिरंगी, पोर्तुगीज.

५५ गुजरान-निभाव, निर्वाह.

लेखांक. शब्द. अर्थ.

- ५६ गुरावा-लहान गलवत.
५९ मुस्तेद-तयार, पूर्ण.
६७ विशदें-रागानें.
,, वादली-भरजरी.
७६ कच्या धाग्याची-गरीव.
,, स्वल्प साहासें-स्वल्प सायासें-
थोड्या श्रमानें.
,, कापड-लत्ताकपडा, चिरगुट-
पांधरूण.
,, अडसेरी-अडशेरीभर धान्य.
१०० सरखेल-हा किताव आंग्रे ह्यांचा
होता. सखील-निशाणांच्या
समूहाचा अधिकारी.
१०२ महालतफेंने-वाड्यांतून, महा-
लांतून, राण्यांच्या मार्फत.
११९ रोकडे-रोख.
१२१ इतराज-नाखुष.
१३२ मवासी-लुटारू लोक.
१३४ अहीर-उत्तरहिंदुस्थानांतील
एक रजपूत जातीचे लोक.
१४० पाषाणा-एक प्रकारचा अजार.
१४६ परशरामपट्टी-परशुराम देवाक-
रितां एक कर.
१४८ मोईन-वर्षाची नेमणूक, ठोकळ
रकम.
,, विशाद-मालमत्ता, चीजवस्त.
१५७ दारूच्या चिट्ट्या-बंदुकीच्या

८

लेखांक. शब्द. अर्थ.

- किंवा सुरंगाच्या दारूच्या
चिट्ट्या.
१६४ ढोक-ढोंग (?)
१६८ खामखा-खास, खचित.
१७५ मुलुखगिरी-प्रांत काबीज करणें. =
१७९ तलाश-तपास, चौकशी.
१८७ बालपरवेशी-लढाईत मेलेल्या
शिपायाच्या मुलास जी ने-
मणूक अथवा इनाम जमीन
देतात ती.
२०७ लोभललितेकरून-लोभानें व
लळयानें, लडिवाळपणानें.
२०८ देशचौगुलकी-एक प्रकारचें पा-
टिलकीचें वतन.
,, रोखापोखा-मागणेंचिठ्ठी, वरात.
,, पेशा-धंदा, संबंध.
२२६ पोताहून-पोत्यांतून, खजिन्यां-
तून.
२२९ फलादेश-फलात्कार, फलद्रूपता
२३१ गुजारत-मार्फत.
२३६ कामास आले-मृत्यु पावले.
२३८ कुडती-बंडी, आंगरखा.
,, मोजीब-प्रमाणें.
२४० हु-मराठी भाषेंतील "श्री"
प्रमाणें एक शुभदायक चिन्ह.
,, आजम-बहुमानवाचक विशेषण.
,, अंकरम-कृपाकृ, कृपावान्.

- लेखांक. शब्द. अर्थ. ०
- २४० दामफकतहु—नेहमीं दयादृष्टि
ठेवो ह्या अर्थी फारशी
भाषेंतला हा मायना आहे.
- „ मुपफक—मुष्फिक-दयाळू, कृपाळू.
„ एन्तेजाद—कृपा. ०
„ अज—पासून.
„ एखलास—स्नेह, प्रेम, लोभ.
„ वादज—वारंवार, पुनः पुनः.
- २४१ महफूज—सदैव स्मरणांत असलेले.
„ रफअत—अत्युच्च.
„ शहामतपनाह—राज्यरक्षक.
२४२ दुवा—आशीर्वाद.
„ खैरियत—समाचार.
„ भकलेले—भयभीत झालेले.
- २४३ खैरसह्ला—खुषखबर, कुशल-
समाचार.
„ मोहीव—हुजूर, सरकार.
- २४४ चंदरोज—कांहीं दिवस.
„ खुषवक्ती—संतोषसमयीं.
„ शादमानी—आनंद, समाधान.
„ ईजानेव—खाविंद.
„ निविस्ते—पत्र, लेख.
„ फरामोसी—हुकूम.
- २४५ डावाडौल—भयभीत, परागंदा.
„ वुतपरस्ती—मूर्तिपूजा.
„ खितावमोजिवः—कुराणाप्रमाणें.
„ तजावत—अंतर.

- लेखांक. शब्द. अर्थ.
- २४६ तफहूस—तपास, चौकशी.
२४७ हुजत—हिशोस, तपशीलवार
यादी.
२४८ नेकवक्त—बरोबर, वेळेवर.
२४९ खफती—मूर्ख.
„ दिवाना—वेडा.
„ बेशौर—भित्रा, कर्तृत्वहीन.
- २५० खैरआफियत—कुशलसमाचार.
२५१ मजमून—वृत्तांत, हकीकत.
„ मुफसल—सविस्तर, तपशीलवार.
„ चिह्ला—समाधि.
- २५२ अव्वलफसल—वर सांगितल्या-
प्रमाणें.
„ फौत झाले—मृत्यु पावले.
„ कदीम—जुनें, प्राचीन.
„ तफावत तजावत—अंतर.
„ हकामध्ये—परमेश्वरास स्मरून,
खरेपणानें.
„ शुक्रगुजारी—कृतज्ञता, उपकार-
बुद्धि.
- २५३ दरींविला—दरीन्विला—हल्लीं,
ह्या दिवसांत.
- २६२ जागली—पहारेकरी, संरक्षक.
३५६ इतह्ला—संमति.
३६० निरवण—निरवानिरव.
३६३ ऊर्जा—निगा.
३६५ थडें—थडगें.

लेखांक. शब्द. अर्थ.

३७३ असर्फी—मोहरा.

३७५ दिलपाक—शुद्ध अंतःकरणचें.

„ दिलदर्या—उदारधी.

„ वाजिव—नीट, योग्य.

„ तकिया—गादी, संस्थान.

„ खुदाई—ईश्वरभक्त.

लेखांक. शब्द. अर्थ.

३७५ इनसानाचा—मनुष्यपणाचा, स-
भ्यपणाचा, भलेपणाचा.

„ इलाही—देव, ईश्वर.

„ कुदरत—सत्ता.

„ नीचे—घांटाखालीं, कोंकणांत.

„ करमेनें—कृपेनें.

„ जुदाही—दुजेपणाचा भाव.

शुद्धिपत्र.

ब्रह्मद्र स्वामींचें चरित्र.

पृष्ठ.	ओळ.	अशुद्ध.	शुद्ध.
१८	११	यांणीं	यांसी
२३	१७	मोहिव	मोहिवीं
३३	३३	खैरसल्लीं	खैरसल्ला
५५	२५	तवेलदार	वेलदार
९५	२७	वर्शनास	दर्शनास

ब्रह्मद्र स्वामींचा पत्रव्यवहार.

टेखांक.	पृष्ठ.	ओळ.	अशुद्ध.	शुद्ध.
४	४	१५	या.....	पादशाही
१०	८	८	प्राणवल्ली	व धालवली
३३	३३	१५	स्वामींची प्रकृति	स्वामींचीं बोटे दुखतात तीं
३३	३३	१९	पै॥ छ १७	पौ छ १
३३	३३	टी० ३	सन १८३४	सन १७३४
३३	३०	१८	कांहीं	आह्मी
२९	३४	२	पांचनगें वतन दिल्लें.	पांच नगें वखें दिल्लीं.
३३	३३	१४	आमची निष्ठा	आमची निष्ठा त्रिकर्णपुरस्सर
३३	३५	४	आज्ञेपेक्षां अधिक	आज्ञेपेक्षा आह्मांस अधिक
३३	३३	९	पावणें	पाठवणें.
३३	३३	१०	त्याजवळ	त्याजवरून
३०८	३६	७	अंताजीपंताकडून	अंवाजीपंताकडून
३३	३३	११	करणें तें करावीं	तो केला पाहिजे. आणि आ- ह्मांस काय आज्ञा करणें तें करावी.
३७	८	कालें	कालें	

लेखांक.	पृष्ठ.	ओळ.	अशुद्ध.	शुद्ध.
३०	३७	१०	तुझे ह्मणविल्याचें	तुझे वाचविल्याचें
„	„	१२	विरित	बिरीद
३१	३८	१	लवकर सातारि(यास आलों)	लेंकरें खरीं. त्यास
„	„	४	हे खास	एखादी
३२	४१	टी०८	to facify	to pacify
„	४२	७	सालीं	सहा महिन्यांत
„	„	१३	निर्मळता	त्रिकाळशांतता असें एका पत्रांत पाठांतर आहे.
„	„	२०	राहिलें	राहिलें साहिलें
३३	४४	७	दिडशें	शेंदीडशें
„	४५	२	कोट	केवळ
„	४७	५	राणोजी	रघोजी
„	„	६	आमचे जाहले	उत्तम जाहलें.
„	„	१२	राणोजी	रघोजी
३४	४८	१	सवैनचें	सावानचें
„	„	२	गीर	निंभोरें
„	„	१८	संभाषण	परस्पर संभाषण
३५	५१	१०	भाड्याचे बैल	भाड्याचे गाड्याचे बैल
„	५२	७	मजकुरात द्यावे तेसी सिवत	जानकुरान द्यावे ऐसा सिं द्धांत
„	„	१२	याद करून दिली.	याद करून आणिली. नवा बांनीं मतलब माफिव याद करून दिली.
„	५३	१	चालत उठावें	आराबेयावर चालत उठावें.
„	„	२	धावयाविणें	धान्याविणें
„	५४	३	मनरोटी	जानरोटी
„	„	„	करतील ?	करतील; परंतु

लेखांक.	पृष्ठ.	ओळ.	अशुद्ध.	शुद्ध.
३६	५४।५५	१३।१	मोर्चेजवळ	(हे दोन्ही शब्द गाळावेत.)
„	५६	२	आमचा होईल	उत्तमच होईल.
३८	६०	१	पाठविलिया	ठेविलिया
„	६१	१५	वाटेलु	वाटोन
४१	६५	१	प्रां	का॥
„	„	७	कजलवाशात	कजलवाशात व सादतखान
„	६६	४	लिहिलें कीं,	लिहिलें आलें कीं,
„	„	८	एक त्याची	चक्रत्याची
५१	७६	२०	करून [जाणें.]	लगट करणें.
„	७७	४	तरी	तरी स्वामींनीं
„	„	५	करण्यास	होय तें करणार
५३	८१	७	व सर्व	वसई
५५	८५	२	वेदराहून	दो चहूं रोजीं
„	„	„	घेऊन एकूणीस	येऊं. तीस
५६	८७	१४	धान्य	फौज
„	„	२१	वांधिला (?)	नवा किल्ला वांधिला.
५७	८८	टी०२।६	इ० स० १७४१	इ० स० १७४०
५९	९१	१०	दुरुस्त	मुस्तेद
„	„	१२	मानवी	इतर मानवी
६०	९३	१	न करितां	करितां
६१	„	९	मंडळ	मंडले
६४	९६	३	रा॥ (रकमा?)	रा॥ (रुपयां)
६५	९७	१७	ते कळलें	तें प्रमाणें
६७	९८	१७	शुद्ध	बहुल
„	„	टी०२	ता. १४ एप्रिल शनिवार	ता. ३० एप्रिल सोमवार
„	९९	२०	तुझ्या + + +	तुझ्या वळें
„	„	२५	जपून्	न्यून

लेखांक.	पृष्ठ.	ओळ.	अशुद्ध.	शुद्ध.
७०	१०३	८	सवव	रईनें
७१	,,	१४	धाडला	वोढला.
७२	१०४	२५	स्वामींनीं	स्वामींनीं
७४	१०६	७	व्याजाचा	व्याजाचा हिशेब
७७	१०९	९	चाकरीस	शिकारीस
७९	१११	१२	जयवंतगड	यशवंतगड
,,	,,	१३	आह्मी	तुह्मीं
,,	,,	१७	मूर्ख	दुरुख (?)
,,	,,	१९	काय करणें	कार्य करणें.
,,	,,	२१	वावळें	वोवळें
,,	११२	१०	सदोवापासून	दादोवापासून
८१	११४	१	वखें	रुपये व वखें
११९	१३७	७	फलकारास	फलात्कारास
१२०	,,	२०	त्यास,	त्यास ठेवून घेतला होता त्यास
१३१	१४५	२०	आज्ञेप्रमाणें	आज्ञेप्रमाणें तीर्थस्वरूप रा- जश्री राज यांस व चि० रा- जश्री नानास पत्रें लिहून लष्करांत रवाना केलीं. ते आपले आज्ञेप्रमाणें मवाशांचीं
१३२	१४६	१५	प्रवाशांचीं	मवाशांचीं
,,	१४७	१	ताफता	ताफता दुतारी
१३३	१४८	२	येऊन घेऊन	येथून घेऊन, किंमत करून पैका दिलहा.
१३६	१५०	१८	वोवळ्याची	एक ओवळ्याची
१३७	१५३	८	दानें करावयाची	दोन लावावयाची
१३९	१५५	१	व्यथेनें	व्यथेनें पहिलें

लेखांक. पृष्ठ.	ओळ.	अशुद्ध.	शुद्ध.
१३९ १५५	३	वसई	आह्मी वसई
१४६ १६३	१९	मनाला	मजला
१४७ १६४	१	असेत [असें] वरें करून	ऐसें खरें करून
१४९ १६५	१५	वावजी	वावजी
” ”	१७	शेवगा	शेटगा
१५१ १६७	१०	होते ते	त्याजपासून बारा रुपये वे. तले होते ते
१५५ १७१	८	खेरीज	या खेरीज
१५७ ”	१८	यंदा	यंदा ब्राह्मण
१५९ १७३	४	ते ऐकत	तैनात
१६४ १७५	१६	[लेखांक १६४]	[लेखांक १६४ अ]
१६४ १७३	४	यांतून	याहून
” ”	१०	आहे.	आहे. माणसें गेलीं आहेत.
” ”	१८	[लेखांक १६४]	[लेखांक १६४ ब]
१६४ १७७	४	हसकर	हसका
” ”	८	एकटा (ढोंग)	एक ढोक (ढोंग ?)
१८१ १८९	१६	हसवेकर	मुंढवेकर
” ”	२२	वाद	वाघा
१८५ १९३	१५	जगासाठीं	रुपयासाठीं
१९२ १९८	२	भिऊवा	जिऊवा
२०१ २०५	१	(पहिल्या ओळीपुढें “ तें ऐकून आपलें स्वकीयही सांगितलें ” हा मजकूर जास्त वाचावा.)	
” ”	६	अहेर	आदरें
३७५ ३३८	२	सकृत	सकून